Stelian Dumistrăcel

DISCURSUL REPETAT ÎN TEXTUL JURNALISTIC

II 380.199

BCU IAȘI CENTRALĂ UNIVERSITARĂ

Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza" Iași

BIBL. CENTR. UNIV.
„M. EMINESCU" IAȘI
II 380.199

BCU IAȘI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

DISCURSUL REPETAT ÎN TEXTUL JURNALISTIC
Tentația instituirii comuniunii fatice prin mass-media

BCU IAȘI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Redactor: Mariana CODRUȚ
Coperta: Manuela OBOROCEANU

ISBN (10) 973-703-155-5; (13) 978-973-703-155-6

© EDITURA UNIVERSITĂȚII „ALEXANDRU IOAN CUZA“, 2006
700511 – IAȘI, STR. PĂCURARI NR. 9, TEL/FAX: (0232) 314947
http://www.editura.uaic.ro e-mail: editura@uaic.ro

BCU IAȘI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

II 380.199

STELIAN DUMISTRĂCEL

178827

DISCURSUL REPETAT ÎN TEXTUL JURNALISTIC

Tentația instituirii comuniunii fatice prin mass-media

ALE

402297
B.C.U. IASI

EDITURA UNIVERSITĂȚII „ALEXANDRU IOAN CUZA”
IAȘI – 2006

BCU IAȘI CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCU-IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

16. FEB. 2007

Cuprins

Argument

Partea I
SCURT ISTORIC AL PROBLEMEI ŞI FUNDAMENTAREA CERCETĂRII

1. Premise metodologice şi stadiul actual al cercetării problemei
2. Fundamentarea cercetării
3. Utilizarea de tip „colaj" a EDR. Perspectiva generală de investigare; tipologie şi terminologie

Partea a II-a
DESTRUCTURAREA ŞI RESTRUCTURAREA ENUNŢULUI APARŢINÂND DISCURSULUI REPETAT ÎN TEXTUL JURNALISTIC ŞI ÎN DISCURSUL PUBLIC

1. Detractio – „suprimarea" 167
2. Adiectio – „adăugarea" 189
3. Immutatio – „substituirea" 205
4. Transmutatio – „permutarea" 294

Partea a III-a
TENTAŢIA INSTITUIRII COMUNIUNII FATICE PRIN MASS-MEDIA

1. «Faticul» din perspectiva «funcţii» – «uzuri» – «stiluri»
2. Limbajul publicisticii: «fatic» şi «contract de lectură»
3. «Faticitatea» în acţiune: «discursul repetat» în titlul jurnalistic

Abrevieri bibliografice şi tehnice

BCU IAŞI CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Argument

1. Confruntarea cu folosirea clişeului în textul jurnalistic românesc actual, temă abordată în ultimul timp numai prin prisma unor obiective limitate, ne permite evaluarea acestei particulare dependenţe stilistice şi a modalităţilor ei de manifestare din perspectiva universaliilor limbajului, a stilisticii generale şi a pragmaticii discursului.

1.1. Un atare demers este posibil ţinând seama, în primul rând, de câştigul pe terenul exegezei pe care îl reprezintă viziunea coşeriană a considerării *limbajului* ca principal obiect al cercetării lingvistice, cu proiecţia privind definirea conceptului de «discurs repetat», respectiv a „tot ceea ce în vorbirea unei comunităţi se repetă într-o formă mai mult sau mai puţin identică sub formă de discurs deja făcut sau combinare mai mult sau mai puţin fixă, ca fragment, lung sau scurt, a «ceea ce s-a spus deja»", «prefabricate de vorbire» cum sunt proverbele, locuţiunile fixe expresive, formulele de comparaţie, citatele de autor etc., inserate, prin «colaj», în enunţul ce constituie produsul «tehnicii libere a vorbirii». La acest nivel, recunoaştem conceptul care pentru teoreticienii literari îl reprezintă «intertextualitatea».

În al doilea rând, clişeele la care ne-am referit, ca „parafrazare" şi „actualizare" în textul jurnalistic a diferite clase de „enunţuri aparţinând discursului repetat" (în continuare: EDR), prin ceea ce Coşeriu defineşte drept «suspendarea extravagantă» a normei de conformitate a lucrurilor (şi a „textului"), sunt o expresie a universaliilor determinante ale limbajului (creativitatea şi alteritatea), iar, din perspectivă strict tehnică, se dovedesc a fi guvernate de regulile celor patru «figuri de construcţie»

semnalate drept *solecisme* (dar cu efecte de „condimentare" a exprimării) de Quintilian, în *Institutio oratoria*, numite *adiectio* (adăugare), *detractio* (suprimare), *immutatio* (substituire) şi *transmutatio* (permutare). Universalitatea acestor „scheme" de variaţie formală în construirea unui (oricărui) mesaj expresiv/persuasiv este dovedită de faptul că, pornind de la constatarea prezenţei lor la nivelul sintaxei părţilor de vorbire şi al topicii, obiectul atenţiei lui Quintilian, cele patru figuri de construcţie au putut fi eficient proiectate în analiza modificării structurilor narative, în remarcabila lucrare intitulată *Rhétorique générale*, în fapt una de neoretorică, a celor şase esteticieni de la Liège care au semnat cu supranumele „Le groupe μ", şi, de asemenea, în studiul lui Heinrich Plett despre „ştiinţa textului", abordată din perspectivă „semiotică, lingvistică, retorică", din care, aici, ne interesează în primul rând partea cercetării intitulată *De la ştiinţa textului la ştiinţa literaturii* (ca şi în cazul *Retoricii* Grupului μ, ne oprim asupra aspectelor esenţiale din analiza, consistentă, dedicată regulilor m o d i f i c ă r i i enunţului, independent de aplicaţiile, de literatură, având ca obiect fenomenul „esteticităţii sintactice a textului").

De altfel, chiar aceste lucrări explică, în parte, demersul de faţă, ca o necesară şi logică legătură din perspectiva golului exegetic între zona preponderent gramaticală a exemplelor de „solecisme" oferite de Quintilian şi proiecţia „împătritei modalităţi" în neoretorică, la nivelul analizei textului beletristic. Considerând v o r b i r e a, aşa cum este aceasta reflectată de textul jurnalistic, drept un teren de verificare a universalităţii formelor mentale ce guvernează „destructurarea" discursului, propunem un domeniu nou de interes în abordarea acestei teme generale, de neoretorică.

În ceea ce priveşte destructurarea „enunţului aparţinând discursului repetat", pentru publicist, în sensul cel mai larg al cuvântului, şi pentru vorbitorul „în public", putem sesiza, la primul contact, doar „oboseala" de a cita, ca atare, formule „canonice", prin respingerea instinctivă a creditării didacticiste a formulelor consacrate în tehnica generală a „discursului raportat", dar şi a simplelor formule uzuale devenite clişee (ridiculizate încă de la sfârşitul secolului al XIX-lea de Flaubert, în al său *Dictionnaire des idées reçues*, sau, la noi, de Titu Maiorescu). Dar analiza, pe terenul „destructurării" enunţurilor de acest tip din textul jurnalistic, ne confruntă cu posibilitatea de a recunoaşte efecte ale unor laborioase şi subtile strategii comunicaţionale, sub semnul relaţiei dintre

emițător şi receptor pe care Éliséo Véron a numit-o «contract de lectură», servind pentru a caracteriza funcționarea, în orice tip de suport de presă, a unui „dispozitiv de enunțare" ce cuprinde, în principal, imaginea celui care transmite un mesaj, locul pe care şi-l atribuie acesta față de ce spune, imaginea celui căruia mesajul îi este adresat şi relația propusă pe aceste baze. Este vorba de un concept identificat pornindu-se de la analiza textului de presă, dar extins nu numai asupra limbajului altor canale ale publicisticii, ci aplicat şi în domeniul exegezei literare. În principiu, faptul de a transmite o informație şi de a propune o relație impune considerarea conceptului din perspectiva generală a „cooperării", preocupare principală a pragmaticii.

În ciuda unor rezerve adesea grăbite, acest domeniu poate fi cu succes solicitat pentru analiza „enunțurilor aparținând discursului repetat" utilizate ca atare sau „destructurate" în textul jurnalistic. De exemplu, mecanismul „restructurării", observat pe acest teren *in vivo*, ca mijloc de exprimare performantă, nu reprezintă o descoperire a jurnaliştilor, nici a celor de azi, nici a celor de altădată. Ne aflăm în prezența unei modalități de expresivitate pusă în practică frecvent de scriitori, a căror contribuție specifică o poate constitui însă doar atragerea, în aceeaşi manieră, în circuitul la care ne referim a titlurilor altor opere şi a citatelor din acestea. Dar nici scriitorii nu-şi pot revendica prioritatea în materie: tendința modificării expresiilor uzuale, a zicătorilor şi proverbelor şi a altor automatisme a fost prezentă, în timp, la nivelul vorbirii, ca efect al retoricii „empirice" (aducem în discuție, pentru prima dată în literatura de specialitate, „frământările de limbă" ca exerciții de performanță elocuțională). Fenomenul se produce după reguli ale variației «diatopice», «diastratice» şi «diafazice» (Leiv Flydal – Coşeriu), iar rezultatele le reprezintă enunțurile acestor „izolări lingvistice" ce apar ca variante considerate de stilisticieni drept efecte ale «derivării sinonimice» (Iordan), fiind înregistrate în dicționare ce cuprind inventarul la nivelul limbii.

Aşadar, cunoaşterea complexă a fenomenului „destructurării" şi „restructurării" enunțului aparținând discursului repetat nu se poate lipsi nici de această cunoaştere *in vitro* şi, cu atât mai mult, nici de comparația cu folosirea aceloraşi reguli în beletristică, paralel cu presa, chiar de la începuturi, în care numeroşi scriitori au fost implicați, după cum sunt prezenți şi astăzi. De altfel, mărturii ale unor importanți jurnaliști şi cercetători ai domeniului (cum este un David Randall) consemnează,

B.C.U. „M. EMINESCU" IAŞI

rațional, gratuitatea unei temeri exagerate față de „modelul" general al scriiturii beletristice (și respingerea obstinată a acestuia). La nivelul teoriei comunicării, interferența ar putea fi ușor acceptată, măcar ca o viziune de „meritocrație", de fuziune între știință și pragmatică.

Evident, o asemenea discriminare este chiar exclusă în tratarea temei pe care o reprezintă analiza statutului discursului repetat cu aplicație la limbajul publicistic, în special dacă vom admite că demersul face posibilă descoperirea funcției r e l e v a n t e pentru acet limbaj, cea *fatică*, cu o nestăvilită și abia mascată propensiune spre *conativ*, fenomen raportabil la rolul pe care și-l asumă și presa contemporană din România, unul prea puțin „ortodox" din punct de vedere strict deontologic, identificat de Patrick Charaudeau și Rudolf Ghiglione (dar având ca temă ineficacitatea talk-show-ului ca formă de comunicare și de confruntare democratică, în televiziune): „Les médias [...] se sont engouffrés dans la brèche du mal-être social et de thérapie collective" (cf. *Science et Médias*, nr. 21/1997, p. 238).

1.2. Examinarea materialului selectat din discursul mass-mediei pentru o perioadă de aproximativ zece ani (în special din anii 1997 – 2004), evaluat din perspectiva preceptelor și exigențelor unei bibliografii (selective) de specialitate, a impus tratarea temei în structura pe care o prezentăm, în linii generale, în cele ce urmează.

Într-o primă parte a analizei propriu-zise, ne-a preocupat istoricul problemei și am susținut fundamentarea cercetării, pentru ca, în cea de a doua parte, obiectul investigației să-l constituie efectele „destructurării" și „restructurării" enunțului aparținând discursului repetat în textul jurnalistic și în discursul public pe baza regulii celor patru «figuri de construcție» ale lui Quintilian; revendicăm această întreprindere ca fiind prima abordare de ansamblu, prin proiecție și tratare, a modificărilor pe care le suferă, în vorbire și în mass-media, enunțurile în discuție.

Încheierea pentru primele două părți o constiuie discutarea viabilității concluziilor parțiale din secțiunile precedente în funcție de baza de date utilizată și examinarea contribuției demersului de față în ceea ce privește susținerea tezei existenței unui limbaj „funcțional" jurnalistic.

Considerând prezentele *argumente* ca un text „de inaugurare", menit așadar să atragă (dacă este posibil în mod favorabil) atenția

cititorului asupra investigației noastre, enumerăm, în continuare, subiectul capitolelor din cele trei secțiuni ale lucrării.

Punerea în temă a cititorilor și necesarul dialog cu premergătorii pe terenul exegezei fac obiectul capitolelor din partea I (cu preocupări de teorie și de metodologie), care cuprind: a) motivarea investigației, prospectarea stadiului simplei semnalări a enunțului aparținând discursului repetat în textul jurnalistic, față cu prespectivele și opțiunile de analiză, pornind de la tema „sinonimiei frazeologice" (Ametista Evseev), respectiv a „dinamicii" unităților frazeologice (Liviu Groza), până la luarea în considerație a conceptului de «discurs repetat»; b) fundamentarea cercetării din perspectiva stilisticii generale, confruntată cu cea a (neo)retoricii (inclusiv a retoricii „empirice") și a pragmaticii, cu raportare la universaliile limbajului; c) problematica integrării de tip „colaj" în texte a diferite tipuri de enunț aparținând discursului repetat, aprecierea funcționalității și a eficienței procedeului din punctul de vedere al receptorului (cunoașterea formelor „canonice", aderarea la optica de contestare, a emițătorului), capitolul respectiv încheindu-se cu sinteza asupra tipurilor de enunț aparținând discursului repetat și asupra problemei terminologiei utilizate pentru „figurile de construcție" în bibliografia de specialitate și în textul prezentei lucrări.

De altfel, acest ultim paragraf face legătura necesară cu partea a II-a, în care, în patru capitole, sunt supuse analizei titluri și texte din mass-media în care enunțuri canonice aparținând discursului repetat sunt „destructurate" după procedeul „suprimării" (*detractio*), „adăugării" (*adiectio*), „substituirii" (*immutatio*), cel mai productiv, și al „permutării" (*transmutatio*). În dezvoltarea fiecăruia din aceste capitole este urmărită, pentru nivelul „in vitro" și „in vivo", problematica „destructurării" și actualizării, ca „restructurare", a enunțurilor aparținând discursului repetat reprezentând două tipuri de bază: [α] *anonime*, populare și culte (locuțiuni expresive, idiotisme, formule de comparație uzuale, parimii, automatisme verbale din narațiuni populare, versuri, enunțuri biblice, dictoane, sloganuri), și [β] *enunțuri cu autori cunoscuți* (titluri de opere, citate, nume de personaje, replici „celebre"). Sunt luate în considerație contexte din literatura și cultura română și din literatura și cultura universală (în acest caz fiind vorba atât de „traduceri", cât și de enunțuri în limba originalului; pentru clasificarea EDR, vezi I. 3.3.1.1.1).

În sfârșit, în partea a III-a, având ca preocupare generală examinarea tentației contemporane de instituire a unei adevărate

comuniuni fatice prin mass-media, am definit locul pe care *limbajul publicistic* (ca gen al «discursului mass-mediei») îl ocupă în cadrul unui stil al «comunicării publice şi private literare», ca teren de manifestare a «uzului practic» aristotelic, delimitat de «uzul poetic» şi de «uzul ştiinţific», proiecţii ale aceluiaşi filozof, a căror expresie o reprezintă stilul *beletristic* şi, respectiv cel *(tehnico-)ştiinţific*. Din această perspectivă, cercetarea noastră argumentează faptul că specificul limbajului publicistic, printre alte limbaje şi stiluri funcţionale, este dat de modalitatea în care se manifestă «funcţia fatică», una r e l e v a n t ă pentru limbajul de care ne ocupăm. Conceptul este reevaluat prin revenirea la fondatori pe terenul analizei interacţiunii comunicative; ne referim la Bronislav Malinowski, a cărui proiecţie privitoare la «comuniunea fatică» este reconsiderată şi prin corelarea cu perspectiva funcţiei «apelative» a semnului întrebuinţat într-un act lingvistic concret, după Karl Bühler. Drept concluzii, ilustrăm aceste teze cu raportare la materialul, bogat, analizat în partea a II-a.

> Delimitarea în discuţie ne-a impus evaluarea, din optica antropologiei culturale, a statutului celorlalte componente ale stilului comunicării publice şi private literare: demarcarea faţă de *limbajul publicitar* şi de genuri ale «discursului autorităţii instituţionalizate» (*limbajul instrucţiei şcolare*, cel *al vieţii politice*, cel *juridico-administrativ* şi cel al *cultului*). O preocupare specială a constituit-o investigarea tendinţei limbajului publicistic de a-şi apropria modul de interacţiune comunicativă specific *limbajului conversaţiei*, identificabil pe baza mărturiilor în acest sens pe care le oferă limbajul epistolar (cea de a doua componentă a «discursului privat»). Pentru aceste discuţii, trimitem la lucrarea noastră, pregătită pentru tipar paralel cu cea de faţă, *Limbajul publicistic românesc din perspectiva stilurilor funcţionale* (Iaşi, Institutul European, 2006, p. 107–165), în care am schiţat investigrea „faticităţii în acţiune", prin analize referitoare la titlul articolelor din presă, un element de «paratext», dar având un rol definitoriu, ca enunţ performant, în textul jurnalistic, şi cu privire la modul în care EDR, folosit ca titlu şi în cuprinsul articolului, este actualizat prin de-structurare şi re-structurare din perspectiva unui «contract de comunicare», pe fond de empatie, seducţie şi incitare, după regulile «figurilor de construcţie» formulate de Quintilian, prezentate anterior.

2. În acest cadru, apreciem ca necesară explicarea faptului că majoritatea exemplelor pe care le-am supus analizei în lucrarea de față o reprezintă titluri de articole din presă, ca primă modalitate de „cooperare" cu cititorul din punctul de vedere al pragmaticii. Este o opțiune asupra căreia vom stărui în prima parte a studiului, în funcție de aspectele particulare tratate în secțiunile deja anunțate ale acesteia; vom reveni asupra subiectului (cu încercarea de a nu ne repeta) în încheiere, ca moment de verificare a rezultatelor la care am ajuns pe baza acestei viziuni de abordare. Introducerea cititorului în materie presupune însă, de la început, o motivație argumentată, de tip „grilă", pentru propria judecată și opinie.

2.1. Mai întâi, câteva observații din literatura de specialitate, din perspectiva receptorului și a stategiei editoriale a canalelor mass-media. După Éliséo Véron, problema titlului poate fi analizată din perspectiva unui „dualism" cultural-ideologic pe terenul comunicării. În ceea ce-l privește pe receptor, aprecierea poate ține seama doar de „clasa" de instruire și de nivelul de cunoștințe ale acestuia, căruia îi sunt sau nu accesibile titluri de opere și chiar citate din astfel de texte, anumite dictoane și sloganuri etc. De exemplu, într-un studiu privind mecanismele discursive de natură ideologică în presa din țările „capitaliste" industrializate (dezvoltate sau în curs de dezvoltare), autorul va ajunge la constatarea că există o „dedublare tipică a discursului clasei dominante pe terenul comunicării de masă". Analizând o secvență temporală din presa „de informare" din Argentina (reflectarea unui anumit moment social-politic în ziarele „serioase" și în presa „de senzație"), după identificarea unui consum de presă diferențiat, pe clase, autorul a subliniat, printre rezultate, „universuri de lectură foarte închise". În funcție de aceste realități, având în vedere în special „hebdomadarele", Véron discută, paralel cu problema „cadrajului discursului", ca o „operație referențială", și tipologia titrării și semnalează chiar folosirea, în presa „serioasă", a titlurilor „construite prin preluarea unor expresii preexistente în cultură (nume de filme, de romane, de piese de teatru etc.)", denumiri preexistente supuse de obicei unor ușoare „transformări", ce nu împiedică reperarea, dincolo de titlu, a formei „originale". Printre exemple (redate în franceză): „Les amitiés dangereuses" (după un model, cuprinzând subst. *liaisons*, frecvent preluat și în presa românească actuală; în aceeași situație se află și celelalte titluri evidențiate, în continuare, prin italice),

„Les îles du trésor", „De Bruxelles avec amour", „*Ongania au Royaume des journalistes*" (probabil după „Alice au pays des merveilles"), „*La guerre des oranges*" (cf. „La guerre de Deux-Roses"; există posibilitatea evocării culorilor), „*Les cavaliers du règlement*" (cf. „Les cavaliers de l'Apocalypse"; propunerea corespondentelor ne aparține). Pentru Véron, procedeul conține o paradigmă a „efectului ideologic de recunoaștere" ce ține de „memoria culturală a burgheziei" și produce, în interiorul „noului", al „actualității", efectul de „déjà lu" (*L'idéologique*, p. 59 – 60, 64 – 69). Absența unor asemenea titluri în presa „populară" sau „de senzație" din Argentina (*op.cit.*, p. 67) constituie o remarcă de care trebuie să ținem seama, dar, în principiu, ecranizarea operelor literare și a unor teme istorice relativizează o discriminare pe criterii stricte de cultură („déjà lu" se metamorfozează ușor în democraticul „déjà vu"). Pe de altă parte, în ceea ce privește *cotidienele* din România (este, probabil, destul de greu de vorbit de o «masă» de cititori consecvenți de publicații săptămânale, cu excepția, poate, a „Formulei AS" și a „Academiei Cațavencu"), nu se pot constata efecte a ceea ce Véron numește „omogenitatea în apartenența de clasă la nivelul producției de *media*", după cum lucrurile nu sunt clarificate nici în privința „heterogenității la nivelul consumului" (p. 59). Depistarea aceloraşi procedee în materie de destructurare a EDR, desigur, în proporții diferite, în cotidiene „centrale" și „locale" de informare (frecvent citate), în emisiuni informative ale radioului și ale canalelor de televiziune, ca și în cotidiene ori săptămânale cu profil specializat (tehnic – „Ziarul financiar", „Capital", sau cultural – „România literară"), paralel cu recurgerea, în toate, la EDR de tip „popular", indică o fază de căutare a publicului (și a succesului!), încă departe de politicile redacționale ale presei cu tradiție din țările... capitaliste. Punându-ne la adăpost față de pericolele unor clasificări rigide, constatăm că performanța pe acest teren depinde de variate trăsături individuale, ce conduc la stabilirea „tipologiei cititorului" (din studii generale de teoria lecturii); din perspectiva receptării, acesta poate fi doar unul „pasiv", după cum poate fi și unul „cooperant", până la „ideal", de formație „enciclopedică" (Umberto Eco).

> Referitor la „defectologia" domeniului, având ca obiect înscăunarea clișeului, analizată din perspectiva politicii editoriale și a strategiei redacționale, observații penetrante îi datorăm lui David Randall, autorul unei sinteze asupra „jurnalistului universal" (cf. partea a III-a).

2.2. Practica semnalată de Éliséo Véron în ceea ce priveşte mass-media are semnificative precedente în textul din domeniul umanistic şi pe această bază s-a dezvoltat o importantă exegeză, benefică pentru analiza demersului jurnalistic.

Pentru înţelegerea, în ansamblu, a statutului EDR în mass-media însăşi „cheia" problemei ne poate fi oferită de faptul că dintre enunţurile cu autori cunoscuţi preluate în textul jurnalistic ca «discurs repetat», cele mai importante probleme le suscită titlurile de opere; dată fiind o practică obişnuită a operei literare, acestea se suprapun şi se confundă adesea cu numele personajelor. Pe de altă parte, practica de „a face titlu dintr-un titlu" a fost semnalată şi discutată mai întâi, de asemenea, în ceea ce priveşte beletristica şi critica de profil, observându-se că, în astfel de cazuri, un titlu se citeşte cu raportare la paradigma titlurilor anterioare. Diferenţa, după Geneviève Calbris, este neînsemnată dar sugestivă când eseişti, critici literari sau lingvişti (în cele ce urmează trimiterile sunt la autori francezi şi la titluri în franceză) preiau cu modificări minime titluri cu adevărat „celebre", de tipul „Discours sans méthode" (după Descartes, *Le discours de la méthode*), „Le nouvel homme et la mer" (după Hemingway, *Le vieil homme et la mer*), „À la recherche des traits pertinents" (după Proust, *À la recherche du temps perdu*), „Alice au pays des universités" (după Lewis Carroll, pseudonim al lui Charles Lutwidge Dodgson, *Alice au pays des merveilles*) etc. (cf. *Structure des titres et enseignes*, în volumul *Lire le titre*, p. 8–9).

Diferiţi teoreticieni s-au referit, în materie de titluri, la creativitatea literară, teren pe care există cea mai veche tradiţie în ceea ce priveşte formularea expresivă, ca model atât pentru critica literară, cât şi pentru mass-media. Este cazul lui Gérard Genette, care, de altfel, observa chiar faptul că aluzia literară nu este rezervată rutinei intitulării jurnalistice („au tout-venant de l'intitulation jurnalistique"); decalcarea titlurilor reprezintă un uzaj intensiv al metadiscursului critic. De exemplu (preluăm enunţuri cu prezenţă notabilă astăzi în titlul jurnalistic), se citează predilecţia ca un studiu asupra lui Kant să se intituleze *„Critique de Kant"*, unul asupra lui Proust *„À la recherche de Marcel Proust"*; printre alte „scheme" pe care literatura le oferă sunt amintite şi *„La guerre de... n'aura pas lieu"*, *„En attendant..."*, *„Je... à visage humain"* etc. (*Parodies brèves*, în vol. *Lire le titre*, p. 33).

Astfel de observaţii ale teoreticianului care a remarcat, nu numai în materie de titluri, fenomenul „mimologiei" şi al tehnicii „palimpsestului",

conțin utile sugestii și criterii operaționale pentru analiza textului jurnalistic.

Printre alte sugestii de interpretare ce pot fi translate în criterii operaționale pentru analiza destructurării titlului jurnalistic dincolo de caracteristica acestuia de a fi uneori „o scurtă parodie", se poate ține seama de aprecierea lui Genette privind calitatea titlului de a reprezenta un „prag de lectură" (dintre celelalte trei „praguri" identificate de Genette când este vorba de o carte, *autor*, *prefață* și *textul de pe coperta a patra*, doar numele celui ce semnează intră în discuție, uneori, pentru presă). Acest enunț are funcțiile de a identifica opera, de a-i numi conținutul și a-l pune în valoare, ceea ce înseamnă a-l seduce pe lector, a-i face „poftă" acestuia: „allécher le public visé" (cf. *Les titres*, în vol. *Lire le titre* , p. 18; ultima caracterizare îi aparține lui Leo H. Hoek, după care „titlul este «starea civilă» a textului"; *ibidem*, p. 72). Subliniem faptul că trebuie să considerăm viziunea lui Genette ca una de fecundă aplicație pentru analiza discursului jurnalistic: în cadrul operei sale „mimologia" este un principiu general al artei și tehnicii narării, iar intertextualitatea poate fi interpretată din perspectiva procedeului „palimpsestului" (vezi titluri ale lui Genette: *Mimologiques*, 1976, și *Palimpsestes. La littérature au second degré*, 1982).

Tot așa, pentru Roland Barthes, titlul, sub „imperiul semnelor", este un „enunț metalingvistic" cu funcție „aperitivă", ceea ce înseamnă că trebuie să-i provoace cititorului pofta de lectură, strategie care se înrudește cu suspansul. Textul fiind o „marfă", oferirea sa este precedată de un „boniment" sau un „appetizer" (cf. *Analyse textuelle d'un conte d'Edgar Poe*, în vol. *Lire le titre* , p. 6; cf. și Dima, *Lectura*, p. 149).

Și poate este greu de găsit un exemplu mai convingător privind nu numai preocuparea (chiar obstinația) autorului de a-și atrage cititorii (nu puțini și în România) prin titluri „șocante", ci și reușita în materie decât cel al unui popular autor francez de literatură scrisă în registru parodic. Este vorba de cel care semnează San-Antonio (Frédéric Dard), redactând texte de savuroasă seducție lingvistică pentru cititor. Așadar, având registrul ludic ca teren comun cu enunțul jurnalistic ce urmărește captivarea și delectarea cititorului, sursele culte ale lui San-Antonio se dovedesc cultura muzicală, religioasă, literară și artistică; un alt palier îl reprezintă sursa lingvistică pură: jocurile de cuvinte, folosirea expresiilor uzuale și a locuțiunilor figurate, producând ambiguitate prin intervenții în structura enunțului, dar și prin polisemia cuvântului din diferite

compartimente ale limbii etc. (cf. Georgeta Rață, *San-Antonio – l'attrait des titres*, în vol. *Lire le titre*, p. 116-123).

> Arta şi efectele benefice ale titrării la obiect dar şi inspirate s-au impus şi în afara beletristicii; iată o caracterizare a titlurilor operelor lui Eugeniu Coşeriu care îi aparţine lui Gregorio Salvador, membru al Aademiei Regale Spaniole: „Deoarece a ştiut să-şi intituleze operele şi lucrările, este uşor să realizezi din titlurile sale un compendiu de probleme pe care le-a tratat şi care nu vor mai putea fi niciodată tratabile fără a ţine seama de doctrina sa: formă şi substanţă în sunetele limbajului, *logistică* şi *antilogistică* [sic!] în gramatică..., sincronie, diacronie şi tipologie, universaliile lingvistice şi celelalte..." (RL, 6/2003, p. 28). Chiar în această ordine de idei, este deosebit de regretabilă traducerea greşită (articolul la care ne referim a fost scris în spaniolă) a termenilor folosiţi de Coşeriu, chiar într-un text privitor la valoarea titlului; cel al operei în cauză este *Logicismo y antilogicismo* en la gramática".

Studierea problematicii generale a „destructurării" şi „restructurării" EDR din perspectiva universaliilor limbajului şi a retoricii generale, cu referire specială la „quadripartita ratio", conduce spre ideea că, în ciuda distorsiunilor al căror obiect îl constituie enunţul canonic reflectând tradiţia spiritualităţii naţionale şi universale, „desprinderea" de acestea este doar una de suprafaţă; dialogul peste timp, de revendicare a unei anumite identităţi, rămâne o trăsătură de fond.

3. Concepte şi semnificaţia surselor de material şi a bibliografiei

3.1. Principalele concepte cu care operăm constant sunt următoarele:

– «discurs repetat» (pentru care vom folosi, de regulă, sigla DR), a cărui semnificaţie generală este precizată în § 1.1 (în studiile, în limba germană, prin care Eugeniu Coşeriu a pus în circulaţie şi a comentat acest concept, apar formulările „wiederholte Rede", respectiv „vorgefertigte Redeabschnitte");

– «enunț aparținând discursului repetat» (sintagmă pentru care folosim sigla EDR), cu referire la enunțurile ce reprezintă specii enumerate în paragraful anterior;

– «figură de construcție», pentru regulile de „destructurare" formulate de Quintilian, cunoscute în retorică sub numele (colectiv) de *quadripartita ratio*;

– «text supraordonat», «text parageneric», «arhitext», «hipertext», «hiperonim», trimițând, strict contextual, la «forma canonică» a unui enunț, expresia primară a unui idiotism, a unei parimii, a unui citat, dicton, slogan etc., respectiv la enunțul original al unui titlu ori al unui citat dintr-o operă literară sau din alte domenii ale spiritualității;

– «context de relevanță» (CR), prin care numim partea, de factură lexicală, care se păstrează (neschimbată) din enunțul „canonic" în urma modificării după regulile figurilor de construcție reprezentând „suprimarea" și „substituirea"; în cazul «contexului *minim* de relvanță» (CMR), enunțul nou poate doar evoca „modelul", la nivel general prozodic, suprasegmental.

În analiza proceselor care însoțesc utilizarea EDR în textul jurnalistic am folosit, incidental, terminologia unor exegeți din domeniul comunicării prin mass-media referitoare la următoarele concepte:

– «discurs raportat», numind enunțul citat ca atare, în formă „canonică" (eventual, cu invocarea „codului" de intertextualitate, de exemplu în cazul inserării în text a formulelor fixe de factură populară), respectiv cu indicarea autorului, a operei sau a emițătorului / sursei din mass-media de unde s-a preluat un context;

– «discurs endogen», numind modalitatea de enunțare prin care jurnalistul / autorul unui text, tratând un subiect dintr-un domeniu de strictă specialitate, își asumă (nemotivat), prin exprimare, statutul specialistului;

– «contract de lectură», sintagmă a cărei semnificație am schițat-o anterior (§ 1.1.); în alți termeni, conceptul poate fi identificat drept relația dintre emițător și receptor pe baza opțiunii primului pentru un anumit registru al exprimării.

3.2. Exemplele ce fac obiectul analizei în lucrarea de față au fost extrase din *presă* și din emisiuni ale diferitelor canale din audiovizual; în continuare prezentăm o clasificare a surselor.

I. Presă

A. Surse *constante*, cu următoarele caracteristici:

A^1. Publicații cu profil preponderent de știri / informații pentru un public larg, *cotidiene*, dintre care unul din Iași („Monitorul", cu titlul schimbat, din luna august 2001, în „Ziarul de Iași"), iar celălalt cu difuzare națională, „Evenimentul zilei" (siglele utilizate pentru sursele de material și pentru titlurile din bibliografie sunt cuprinse în tabelele de la sfârșitul volumului). Ne-am oprit la aceste periodice datorită faptului că în ambele, frecvent, în titrare se recuge la EDR, în formă canonică sau prin „actualizare" (aceasta fiind preocuparea noastră, și nu monitorizarea presei românești după criteriul prezenței sau absenței EDR). Pentru reflectarea, semnifcativă, a fenomenului investigat în secolul al XIX-lea, am citat contexte din ziarele în care a publicat M. Eminescu, pe baza ediției academice de *Opere* (vol. IX – XIII).

A^2. Publicații cu profil specializat sau „compozit", în următoarele situații:

[α] hebdomadare din domeniul larg al culturii, cu un public cititor de nivel ridicat: „România literară", „Adevărul literar și artistic", respectiv „Cronica" (Iași), cu apariție lunară;

[β] săptămânalul de tip *magazin* „Formula AS", având un public țintă de nivel mediu;

[γ] săptămânalul „Academia Cațavencu", cu cititori din cele mai variate medii cultural-sociale, publicație care se sustrage nu doar unei clasificări tipologice propriu-zise (recomandarea proprie: „Săptămânal *de moravuri grele*"), ci se află într-o situație deosebită și din punctul de vedere al limbajului, caracterizat prin contestarea constantă a oricărui tip de EDR, teren pe care se ajunge la virtuozitate și manierism (aprecieri strict „tehnice"; ca atitudine programatică, ne abținem de la calificări în ceea ce privește valoarea „stilistică" a rezultatelor „restructurării" EDR, care pot fi, în diferite periodice, atât adevărate mostre de inventivitate „artistică", cât și simple „kitschuri"; pentru o apreciere de ansamblu, destul de subiectivă, cf. Cesereanu, *Imaginarul*, p. 119–139).

În aceste condiții, întrucât nu ne-am propus investigarea stilului publicației respective într-un studiu „de caz", preluarea materialului din acest hebdomadar a fost una selectivă. Din perspectiva care ne

interesează aici, „Academia Cațavencu" are profil de „entertainment" (sau de „infotainment").

B. Surse folosite intermitent, uneori cu preocuparea de a efectua sondaje, în următoarele situații:

B^1. Cotidiene cu profil de ştiri / informații pentru un public larg: „Adevărul", „România liberă", „Jurnal de Chişinău" şi altele câteva, care ne-au atras incidental atenția pentru exemple aparte sau pentru diversificarea informației în legătură cu „actualizarea" unui „hipertext";

B^2. Publicații cotidiene sau hebdomadare cu profil specializat: „Ziarul financiar", „Capital".

II. Canale din audiovizual, domeniu din care selectarea exemplelor se datorează statutului de „telespectator", respectiv de „ascultător" al autorului.

A. Din emisiuni ale canalelor TVR 1, TVR 2, PRO TV (şi, incidental, ale altora), am reținut atât enunțuri de titrare a ştirilor, cât şi contexte din prezentarea acestora, respectiv din comentarii şi dezbateri de diferite tipuri, reflectând, aşadar, nu numai prestația jurnaliştilor, ci şi „discursul public", aspect pe care nu l-am neglijat nici în cazul presei.

B. Exemplele din emisiuni radio („Radio România – actualități" şi „~ cultural") reprezintă enunțuri din ştiri, comentarii, declarații de presă etc.

În linii generale (cu excepția emisiunilor radio, unde problema titrării propriu-zise se pune în condiții aparte), paralel cu titlul, am urmărit şi elemente de tehnică a retoricii generale: legătura dintre titlu şi conținutul articolului, reluarea (eventual explicarea), într-o formă sau alta, a *exordiului* în text dar mai ales la sfârşit (în *perorație*) etc. În toate cazurile, am recurs numai în mod excepțional la textele de publicitate, care, de fapt, din perspectiva analizei stilului comunicării publice şi private (şi chiar a funcțiilor jurnalismului), reprezintă un *discurs paralel* (să ne amintim titlul unei cărți a lui Jaques Séguéla: „Ne dites pas à ma mère que je suis dans la publicité. Elle me croit pianiste dans un bordel" (citat de Jean-Perre Goldenstein, *Lire les titres*, în *Lire le titre*, p. 37).

Câteva precizări de terminologie şi de ortografie. În pofida utilizării „tiparului" tehnic şi în alte limbi şi a utilizării lui frecvente la noi şi dat fiind faptul că acesta poate fi evitat, refuzăm sintagma „presă *scrisă*", strident pleonastică (pentru „importul" ei din franceză, cf. Theodor Hristea, în RL, nr. 7/1991, p. 7; cf. şi Florea Ioncioaia, *Introducere în*

presa scrisă, Iaşi, Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza", 2000, p. 11–12). De asemenea, apreciem ca neavenită folosirea, pentru a numi publicaţiile cu apariţie zilnică, a variantei *cotidiane*, cu aparenţa de a semnala un semantism pe baza unei forme neadaptate fonetic. Forma de plural *cotidiene* (pe care o folosim în continuare) a substantivului *cotidian* 'gazetă ce apare zilnic' este, de altfel, recomandată în *Dicţionarul ortografic, ortoepic şi morfologic al limbii române*, apărut sub egida Academiei Române (Bucureşti, 1982), ca şi în *Dicţionarul ortografic al limbii române*, publicat de Flora Şuteu şi Elisabeta Şoşa (Bucureşti, 1993) şi, recent, în DOOM 2.

3.3. Bibliografia generală folosită a fost, în intenţia noastră, cea pe care o presupune perspectiva abordării temei, prezentată în § 1, iar, pentru diferite secţiuni, selecţia a fost determinată de profilul lor specializat.

Aşadar, după punctul de plecare Quintilian, din retorică, şi după orientarea Coşeriu de teorie a limbajului, fundamentarea „clasică" a tratării convoacă puncte de vedere ale unor cunoscuţi şi reputaţi specialişti români în stilistică şi estetică, cum sunt Tudor Vianu, Iorgu Iordan sau G. Călinescu, şi foloseşte rezultate ale unor contribuţii, remarcabile, din domeniul neoretoricii, al „ştiinţei" textului, al teoriei lecturii şi al frazeologiei, dintre care le vom aminti aici doar pe cele datorate Grupului μ, lui Heinrich Plett şi prof. Gertrud Gréciano, Harald Thun şi Sofia Dima (alături de care pot fi amintiţi şi alţii, de exemplu, prof. Theodor Hristea sau Constantin Dominte), confruntate, benefic, cu luminile pe care le-au adus, în timp, în problema „clişeului", Gustave Flaubert sau Titu Maiorescu, iar, dintre contemporani, mai ales Rodica Zafiu şi Andrei Cornea.

Am apelat, de asemenea, mai mult sau mai puţin episodic, la lucrări generatoare de idei, utile analizelor noastre, ale unor specialişti în domeniul teoriei literare, al comunicării, cu atenţie deosebită pentru discursul jurnalistic, ale căror nume au fost citate în paragrafele precedente (dar la care îl mai putem adăuga măcar pe cel al lui Robert Escarpit). Mai multe aspecte ale tratării au impus confruntarea cu opinii referitoare la instrucţia profesională a ziariştilor, pentru care am recurs la teme tratate de colegi din învăţământul de profil, publicate în *Manualul de jurnalism*, realizat sub coordonarea prof. Mihai Coman.

În ceea ce priveşte exegeza de profil, ţinem să menţionăm faptul (pe care îl plasăm în sfera eticii şi a deontologiei profesionale) că, atunci când preocupările noastre s-au întâlnit cu cele ale unor precedesori sau contemporani a căror contribuţie de cunoaştere şi a căror inspiraţie le-am putut aprecia, ne-am folosit de sintezele, respectiv de incursiunile lor în lucrări din bibliografia de bază a unor probleme, autori (şi opere) la care nu am mai trimis spre a mima (re)descoperirea pe cont propriu a unor repere şi judecăţi de valoare. Ne referim, de exemplu, la Iorgu Iordan (pentru Charles Bally şi Leo Spitzer), la Gertrud Gréciano (pentru Todorov, Grice, Wittgenstein etc.), ca şi la Heinrich Plett sau Christin Baylon – Xavier Mignot (pentru diverşi autori) şi, apoi, la Krystyna Pisarkowa şi Boni Kirstein (în ceea ce priveşte opera lui Bronislaw Malinowski), la Ion Gheţie şi Paul Miclău (pentru sintezele referitoare la stilurile limbii române literare), la Sofia Dima (cu privire la problematica teoriei lecturii) sau Georgeta Ghiga (cu evaluări de sinteză asupra valenţelor conversaţiei), nume la care ar mai putea fi alăturate altele, relativ uşor de identificat în funcţie de trimiterile precedate de „apud".

Ansamblul, din acest punct de vedere, poate fi evaluat pe baza numelor ce apar la sfârşit, în lista de abrevieri bibliografice, precum şi pe baza indicelui de nume; frecvenţa prezenţei, în indice, a specialiştilor sau a jurnaliştilor ale căror texte au fost comentate constituie însă, acum (măcar în unele cazuri), un motiv de meditaţie şi pentru autor.

*

Închinăm lucrarea memoriei Magistrului Eugeniu Coşeriu, de a cărui îndrumare, prin sugestii şi stimulatoare confirmări privind proiecţia şi interpretarea, ne-am bucurat constant, dar mai ales cu prilejul prezentării şi discutării unor teze tratate aici, în comunicările *O perspectivă de analiză Coşeriu în cercetarea frazeologismelor: considerarea istoriei limbii* (Simpozionul omagial „Filologia secolului XXI", Bălţi, 17-19 mai 2001), *Substituţii metaforice în enunţul aparţinând «discursului repetat»* („Lecturi coşeriene", Chişinău, 21-22 mai 2001) şi *Modificarea enunţului aparţinând «discursului repetat» din perspectiva QUADRIPARTITA RATIO* („Zilele Filologice Gălăţene", 25-27 octombrie 2001).

În acelaşi timp, îndreptăm gânduri de preţuire şi recunoştinţă către interlocutorii noştri pe tema «discursului repetat», studenţi şi tineri

colaboratori cu statutul de doctoranzi, ale căror teze abordează, din diferite perspective, același domeniu (frazeologie contrastivă, dinamica funcțională a sinonimiei frazeologice, destructurarea discursului repetat la „postmoderniști", analiza clișeelor „limbii de lemn") și, nu în ultimul rând, directorului Editurii Universității „Alexandru Ioan Cuza", colegul Andrei Corbea – Hoișie, pentru bunăvoința stimulatoare întru încheierea – poate numai de etapă – a textului acestei cărți.

Iași, 15 octombrie 2006

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

PARTEA I

SCURT ISTORIC AL PROBLEMEI ŞI FUNDAMENTAREA CERCETĂRII

BCU IAŞI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

➢Premise metodologice și stadiul actual al cercetării problemei ➢Fundamentarea cercetării ➢Utilizarea de tip colaj a enunțului aparținând discursului repetat. Perspectiva generală de investigare; tipologie și terminologie

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

1. Premise metodologice şi stadiul actual al cercetării problemei

1.0. Motivarea investigaţiei

1.0.1. Studiul de faţă este, mai întâi, un răspuns la impresia de „cunoscut" pe care o are cititorul de presă (în primul rând, dar şi radioascultătorul, respectiv telespectatorul) atunci când întâlneşte anumite enunţuri „de efect" în titluri sau în textul articolelor (respectiv al anunţurilor de programe). Este vorba de contexte „citate" ca atare sau „parafrazate", ce au rolul de a-i atrage atenţia, constituind adevărate „invitaţii" la lectură, respectiv la continuarea acesteia.

1.0.2. Pentru convingerea imediată în ceea ce priveşte impresia numită mai sus a „consumatorului" de mass-media, vom extrage asemenea „semnalizatoare" verbale din câte un număr (luat la întâmplare) al câtorva publicaţii de diferite tipuri ce ne-au servit pentru documentarea curentă: două cotidiene (unul «local», „Ziarul de Iaşi", şi altul «central», „Evenimentul zilei"), un hebdomadar de cultură („România literară") şi altul cu profil „tehnic" („Capital" - „săptămânal economic şi financiar"). Precizăm că, acum, am evitat un săptămânal care excelează în utilizarea enunţului aparţinând discursului repetat, cu deconstrucţii de virtuozitate ajungând la manierism şi în registru generalizat de contestare a acestuia, „Academia Caţavencu", ca ne-tipic aşadar pentru media generală a presei, şi că nu am excerptat, pentru motive asupra cărora vom da ulterior explicaţii, textele publicitare.

Iată rezultatele sondajului întreprins:

– „Ziarul de Iaşi" de pe data de 31 iulie 2003, secţiunea A (evidenţierile grafice ne aparţin): „Şoferi, Poliţia începe *marea*

vânătoare" (p. 1); „*Un porumbel scos din gură* l-ar putea costa postul pe un arhitect din Primărie" (p. 2); „Procurorii *se uită lung* la polițiști" (p. 3); „Școli postliceale pentru cei ce *țin morțiș* să nu întrerupă studiile" (p. 4); „După trei luni, la euro *ești la banii tăi*" (p. 5); „... păcatele proprii... *să se piardă în negura iresposabilității*" (în subtitlu; p. 6); „De mâine, *pe capul vostru va cădea o nouă belea*"; [e deajuns] „ca *să vă puneți cheile în cui* pentru cel puțin o lună" (p. 7, „chapeau" la un grupaj de articole privind introducerea „formularului pentru puncte" al poliției privind penalizarea șoferilor); „Katzav răspunde, dar *nu dă cu parul*" (p. 8; secțiunea B, sport și publicitate): „*Mare vâjâială* și *mare bâjbâială*" (p. 1); „*Când doi se ceartă câștigă* Chambers" (p. 2); la rubrica (de umor) „Pătrățelul roșu cu tricolor", sub titlul „*Deșteaptă-te, române!*", în text: „a privit cum *trecea fanfara militară, în frunte c-un tambur major*" (după textul unui mai vechi șlagăr interpretat de Dan Spătaru); „a ales în prima fază varianta «*Tăcerea e de aur*»"; „există și expresia «*greu de cap*»" (cu citarea „codului" de intertextualitate); „bănuim, dar *nu dăm cu parul*" (vezi și mai sus); „profesorii să-și mardească un coleg cu elevi *mai mulți, mândri și mai culți*" (p. 8; textul este semnat Cip Ieșan, la ale cărui formulări în registrul amintit recurgem mai des în partea a doua a studiului de față; paginile 3–7 cuprind mică și mare publicitate, programele tv și radio etc.);

– „Evenimentul zilei" de pe data de 1 august 2003: „*A fi... sau a nu fi*" (p. 1, text „în bule" la o caricatură de sub titlul „Părerea lui Terente"); „*în culisele* puterii *se fac cărțile* pentru noul președinte", „T.B. *e într-o ureche*", „s-au mobilizat și *l-au scos din joc*", „omul cel mai ușor *de tras de sfori*", „*va aduce* investitori străini *cu sacul*" (în editorialul de pe aceeași pagină semnat de Cornel Nistorescu, ziarist al cărui discurs de gen a făcut, de asemenea, frecvent, obiectul atenției noastre); „Colonel *de doi lei*" (p. 4, subtitlu); „O să intrăm în Europa *cu căruța*" (p. 5); „Batalionul din Dej învață *limba lui Dante*" (p. 6); „*Socialiști din toate țările uniți-vă!*" (p. 8, comentariu ironic la un montaj fotografic); „*Adio, arme*" (p. 9); „*Dacă e miercuri, e Belgia*" (p. 11); „Muzica lăutărească *revine în forță*", „Nicolae Ceaușescu «vândut» *ca pâinea caldă*" (p. 16); „... starul a ținut să infirme aceste zvonuri, *lăsând în coadă de pește* și informațiile referitoare la..." (p. 18, în text); „Artiști care *țin în priză* cluburile din România" (*idem*, într-un „chapeau"). Așadar, enunțuri (expresive) aparținând discursului repetat nu am descoperit numai în paginile 2, 3 (ocupate preponderent de publicitate, unde apar formulele

„O ofertă *cu mare trecere*" şi „*Fii pe faţă*"), 7 şi 10, în afara celor de mică publicitate, 12–15 şi 17);

– „România literară", nr. 29, 23-29 iulie 2003: „*Un italian la* Curtea *Veche*", avându-l ca „model" pe Twain, „Un yankeu la curtea...", dar şi prin contaminare cu titlul binecunoscutei cărţi a lui Mateiu Caragiale, de vreme ce se anunţă un articol, de la p. 18–19, al cercetătorului italian Giovanni Magliocco, exeget al scriitorului român (p. 1); într-un *Profil*, se trimte la zicala „Până la Dumnezeu, te mănâncă sfinţii" şi la dictonul latin „In vino veritas" (p. 2); „era prea târziu să mai râvnesc la un *baston de mareşal – raniţa* mi-era numai găuri..." (p. 3); „Imperturabilă *viaţa la ţară*" (p. 5); „Literatură *de gradul doi*" (p. 11); „Baroni, baroni, dar să-i ştim şi noi", enunţ „forjat" după o celebră replică din Caragiale, citat de Rodica Zafiu (p. 14); „D-ale tranziţiei" şi „D-ale scrisului şi scriitorilor", titrări ale lui Cornel Regman (p. 17); „un bilanţ al ciocnirilor poetului *de pragul de sus* al realităţii" (p. 21); „*În căutarea* sentimentelor *pierdute*", după Proust (p. 23). Fiindcă în acest număr nu a apărut rubrica „Contrafort", a lui Mircea Mihăieş, un publicist la ale cărui texte trimitem, de asemenea, frecvent, pentru a ilustra prezenţa discursului repetat în comentariul-pamflet, apelăm la articolul acestuia din numărul următor (30) al revistei, intitulat „Niagara de sulf", în care găsim următoarele enunţuri (se face portretul unui poet-realizator de emisiuni tv): „prins cu mâţa în sac"; „*îşi bagă nasul* în actul de justiţie"; [delictele grave ale unui deţinut –] „curat activitate sindicală"; „pentru *a trece cu buretele* peste..."; „*laba* numitei instituţii *e lungă şi nu iartă*"; „*unde ne sunt* trupele speciale?"; „o imensă *albie de porci* în care indivizi *fără* nici un fel de *şiră a spinării* sunt obsedaţi *să-i calce în copite* pe cei care..."; „se fură ca-n codru"; „după cum le vine pe chelie" (p. 2);

– „Capital", nr. 28, din 13 iulie 2000 (trimitem la acest număr întrucât a făcut obiectul unei analize tematice pe care am întreprins-o anterior [1]); în compania a numeroase „anglicisme" şi turnuri strict „tehnice", de specialitate, găsim următoarele formule aparţinând discursului repetat de tipurile curente în textul jurnalistic: „*Vot de blam* pentru sistemul bancar" (p. 1); „[o privatizare] *miroase de la o poştă* a politică" (în textul editorialului, p. 2); „Statul susţine statul *până în pânzele albe*" (într-un „chapeau"), „statul este *băgat până în gât* în

[1] Publicată, sub titlul *Retorica afacerilor*, în „Monitorul", Iaşi, 11.08.2000, p. 6.

afacerea FNI"; „depuneri... pierdute mai apoi *pe apa Sâmbetei*"; „[U.S.] plasează responsabilitatea *în grădina Guvernului*" (în text, p. 3); „Finanţele *răstoarnă căruţa* stingerii datoriile agenţilor economici", subtilu, motiv reluat în finalul articolului, după cele mai pretenţioase reguli ale retoricii privind relaţia dintre „exordiu" şi „peroraţie", prin „Statul rămâne deci *buturuga ce răstoarnă căruţa* stingerii datoriilor..." (p. 5; cf. şi „Statul *pune beţe în roate statului*"); „Dar *timpul nu mai are răbdare* cu Petrom" (în text, p. 7); „ Parlamentul European *loveşte sub centură* mafia vizelor" (p. 8); „procurarea unei vize... este aproape acelaşi lucru cu *prinderea lui Dumnezeu de un picior*" (într-un „chapeau", p. 9); „Statul nu-şi *ia mâna de pe* cârma pilotajului maritim", motiv din titlu reluat în încheierea articolului: „Cine *pune mâna* pe acest monopol *om se face*" (p. 11; cf. şi „că în această licitaţie *ar fi ceva putred*", în text); „copiii *îmbină utilul cu plăcutul*" (p. 18); „HBO România *a bătut palma* cu Universal"; „Fotbalul *s-a făcut frate cu* audienţa TVR" (p. 20); „Animale *puţine, după buget*" (p. 22); „*Teoria chibritului* aplicată în practica AGA" (p. 25); „Şoferii care *ard gazul* ajung mai departe" (p. 33); „... nouă, practic, *ni s-a întins o mână*"; „Haina îl ajută pe om", cu citarea formei canonice, în text: „haina face pe om" (p. 38).

1.0.3. Adunate sub forma „listelor" de mai sus, astfel de formule expresive (asupra tipologiei cărora ne vom opri în detalii în cele ce urmează), mai ales datorită situaţiei privilegiate de a apărea în titluri, par să reprezinte o adevărată avalanşă. Această impresie se atenuează dacă ţinem seama de faptul că ele se distribuie pe un număr destul de mare de pagini: câte 16 pentru cele două cotidiene (din care trebuie scăzute aprox. 4 – 5, de publicitate), 32 pentru „România literară" (şi din acestă revistă pot fi scăzute măcar două pagini, de informaţii propriu-zise: „Meridiane", noi apariţii editoriale, într-o situaţie comparabilă ca posibilităţi de apariţie aflându-se paginile în care se publică poezii, eseuri etc.) şi 44 pentru „Capital"; şi în acest săptămânal paginile de publicitate sunt numeroase, dar, parcă pentru compensaţie, enunţurile „expresive" apar şi în secţiunile „Business", „Investiţii" şi „Service".

1.0.4. Atragem, în primul rând, atenţia asupra faptului că ne aflăm în prezenţa unei manifestări de intertextualitate pe care Eugeniu Coşeriu o defineşte drept tehnică „de colaj" (concept operaţional pentru analiza ce urmează) şi, în al doilea rând, semnalăm un alt aspect important: turnurile în discuţie, indiferent de profilul periodicelor, constituie un „marker" al

textului jurnalistic, cu şansa de a fi unul dintre elementele, de „contact", pe baza cărora se poate argumenta şi susţine existenţa unui limbaj „funcţional" publicistic.

1.1. Abordarea problemei în stadiul semnalării EDR în textul jurnalistic

1.1.0. Pentru a defini caracteristicile unei prime etape a exegezei, ne vom referi la două momente semnificative, oarecum comparabile, din istoria presei româneşti.

1.1.1. Componenta textului jurnalistic de care ne ocupăm, enunţul aparţinând discursului repetat (în continuare EDR), utilizat cu funcţie general „expresivă", prin anumite tipuri, a fost remarcată printre trăsături ale „limbii şi stilului presei româneşti" de la începuturile ei, în secolul al XIX-lea. Astfel, pentru perioada 1829 – 1860, Al. Andriescu, care constată „proverbializarea" limbii presei româneşti de la începuturile acestui domeniu al comunicării publice, semnalează, alături de termeni populari şi regionali (aşadar ca elemente ale vorbirii), şi „locuţiunile, expresiile, proverbele şi zicătorile care reprezintă aceleaşi tendinţe stilistice" (*Limba presei*, p. 124). Este un aspect la care autorul se va referi mai pe larg şi cu un număr mai mare de exemple pentru perioada 1860 – 1900, dar pornind de la textele unor mari scriitori, unii şi importanţi gazetari în acelaşi timp: Eminescu, Caragiale, Slavici. Printre exemplele de zicători şi proverbe citate putem găsi câteva dintre tipurile ce se dovedesc a ilustra tehnici de bază de utilizare a parimiilor, după clasificarea pe care o propunem în cuprinsul acestui studiu: citarea ca atare a formulei canonice, uneori cu semnalarea expresă sau numai grafică a codului de intetextualitate („Strămoşii au mâncat aguridă şi nouă ni se sterpezesc dinţii"; „ne întoarcem la vorba răzăşască cu care am început. Coaja mare nu umple nuca seacă"; „atunci «prinde orbul, scoate-i ochii»"); substituirea de termeni („Sânt o clasă care vrea să cruţe şi capra şi varza"; „iat-o frântă că ţi-am dres-o"); suprimarea (în cazul de faţă a cuvântului „vulgar": „dar sânt şi de acei care îmblă în două luntri"). După Coşbuc, se citează un exemplu constituind doar evocarea textelor canonice, prin parafrazare, într-o suită: „Nu. N-are de-a face una cu alta, cum n-au de-a face sarea cu ochii, sânul cu gheaţa şi nuca cu păretele" (*op.cit.*, p. 159 – 162).

Dacă este adevărat că prin astfel de turnuri textul jurnalistic se distanţează, în acelaşi timp, şi de retorica bombastică a discursului public „de tribună" şi de stilul sec administrativ, este, totuşi, exagerat să se susţină că diversificarea astfel realizată trebuie pusă, în general, sub semnul „impulsurilor venite din partea stilului beletristic" (p. 161; vezi şi în legătură cu stilul jurnalistului Caragiale, a cărui oralitate este corelată cu proza lui artistică; p. 160). De fapt, în presă trebuie să constatăm de timpuriu o „relaxare" în ceea ce priveşte registrul comunicării, o apropiere de tonalitatea „conversaţiei" prin mijloace ale oralităţii chiar indiferent de beletristică, dar paralel cu procedeele acesteia; jurnalistul nu numai că nu mai adoptă tonul oficialităţii sau, respectiv nu mai „clamează" împotriva acesteia, ci încearcă şi reuşeşte să se „întreţină" cu cititorul. Că sursa, comună pentru beletristică şi pentru presă, în ceea ce priveşte convocarea în text a unor locuţiuni expresive este vorbirea curentă o dovedeşte descoperirea în texte din jurnalistica recentă a prototipului unor enunţuri înregistrate în dicţionare numai în formule ce au suferit modificări de structură. Este cazul formulei stereotipe de comparaţie „cât ai zice peşte", provenind din construcţia bimembră „e uşor să zici «peşte», dar e greu să-l scoţi din apă", a locuţiunii „a înghiţi găluşca *fierbinte*" (ambele disputate de lingvişti în ceea ce priveşte forma iniţială şi semantica), sau a expresiei „a scrie numele (cuiva) pe toacă" ('a destina /pe cineva, pe această cale/ durerilor de cap, necazurilor, pedepsei divine'), neînregistrată în dicţionarele limbii române (cf. *Expresii*, p. 412–413), pe care am găsit-o însă într-o „Tabletă a primarului" (Constantin Simirad) în varianta „a pune pe toacă". Autorul, literat, imaginează un dialog între o femeie necăjită şi un preot: „– Sfinţia Voastră, vreau să-l pun pe toacă pe..." [un... mafiot!]. Din răspuns, aflăm semnificaţia acţiunii („– Blestemul, femeie, cade pe cel blestemat, dar o parte cade şi pe cel care blestemă"), dar petenta (probabil cu ajutorul preotului) îşi realizează intenţia: „Doamna B. l-a pus pe toacă" (ZIş, 23.08.03, p. 6). Acceptând transfigurarea literară, putem considera că autorul a auzit expresia în lamentaţia unei solicitante, cu prilejul unei audienţe.

Subliniem că susţinem acest punct de vedere deşi nu subestimăm legăturile dintre presă şi literatură, pentru care, de altfel, vom sublinia chiar numeroase interferenţe benefice).

1.1.2. Ocupându-se de „poetica proverbului", Cezar Tabarcea, pe fondul discuției asupra „caracterului deschis al corpusului" speciei (constatare ce-i va permite, în final, chiar lansarea unei originale invitații: „Să «construim» un proverb"), avea să constate, în 1982, că şi în limbajul presei româneşti (şi în cel publicitar) „a început *de un timp* [subl.n.] să se manifeste o tendință spre «proverbializare»" (*Poetica*, p. 53). Deşi nu avem încă o analiză asupra stilului presei comuniste din România, putem presupune că Tabarcea a sesizat, pentru anii '80, o deosebire față de etapa anterioară, când manifestarea rigidă a „luptei de clasă" presupunea doar utilizarea sloganului lansat de aparatul de propagandă, ce ținea locul oricăror altor formule ale „înțelepciuni" (susceptibile de a cuprinde relativizări, ambiguități etc.). Şi din exemplele citate de acest autor (după „Scânteia", din lunile martie – decembrie 1974) putem constata tehnici de bază ale utilizării parimiei în special în titlul articolelor de ziar, ca mijloace de persuasiune, făcându-se apel la enunțuri şi modele „pre-existente", cu observația, pertinentă, asupra recurgerii la strategia de captare a receptorului, confruntat, astfel, cu un cod familiar. Vom da câteva exemple de enunțuri atrase în discurs după reguli la care ne-am referit şi în paragrafele precedente. Pentru citarea ca atare: „Adună cu firul ca să ai cu grămada"; pentru forjarea de contexte asemănătoare proverbelor, ceea ce echivalează şi cu crearea de variante la proverbe: „Gospodarul chibzuit n-aşteaptă toamna ca să-şi facă hambar"; „Una e să fii navestist şi alta să fii «pasăre călătoare»". Autorul semnalează, în treacăt, atât modificarea structurii prin substituiri, şi respectiv prin adăugări („Prea multă apă strică"; „Insensibilul «obraz subțire» cu cheltuială părintească se ține"), cât şi „proverbe fragmentate" (este vorba de regula «suprimării»): „... La locul potrivit", articolul respectiv constituind „dezvoltarea părții care lipseşte", sau „Până nu faci foc...", enunț care continuă la începutul articolului („... nu iese fum"). În sfârşit, trebuie să menționăm faptul că Tabarcea nu ignoră tradiția „tehnicii ludice" în ceea ce priveşte utilizarea parimiilor, pentru care trimite, însă, la Pann, C. Negruzzi şi la texte din beletristica modernă (*op.cit.*, p. 53–55).

1.1.3. Cu privire la analiza prezenței EDR în textul jurnalistic în etapa strict actuală (contribuții ale Rodicăi Zafiu, ale lui Constantin Dominte şi ale noastre) ne vom referi în continuare, în ordinea de idei a teoriei domeniului şi a opțiunilor.

1.2. Noi perspective şi opţiuni

1.2.0. Putem constata că doi dintre autorii la care ne-am referit anterior, Alexandru Andriescu (stilistician), venind dinspre istoria presei, şi Cezar Tabarcea, cu preocupări de folcloristică, dar cu referire la presă, nu au raportat EDR de tip paremiologic la grupul mare din care fac parte, din perspectivă funcţională, proverbele şi zicătorile, şi nici nu au fost preocupaţi în mod special de modificarea acestora în textul jurnalistic. În aceste condiţii, după câteva precizări generale terminologice, ne vom ocupa de investigaţiile de până acum cu privire la variaţia EDR, mai întâi la nivelul vorbirii, cu extensie, apoi, la nivelul limbii literare, după texte scrise, printre care şi texte jurnalistice.

1.2.1. Enunţurile din limba română, care, în cea mai cuprinzătoare formulare, pot fi numite „unităţi frazeologice" (în continuare UF), au fost cercetate, mai întâi, din perspectivă istorico-etimologică, ca „părţi de vorbire" şi pentru valorile stilistice, de numeroşi şi importanţi lingvişti, începând cu Hasdeu şi Philippide, până la Iordan, Graur şi, dintre contemporanii de marcă, de Florica Dimitrescu şi Theodor Hristea (cf. Dumistrăcel, *Lexic*, p. 126–132, şi, mai nou, Colţun, *Frazeologia*, p. 12–16). Preocupări speciale de analiză privind structura şi variabilitatea enunţurilor în general şi contribuţii notabile pe acest teren le aparţin Ametistei Evseev, interesată de „variantele unităţilor frazeologice" (*Contribuţii*, passim), respectiv lui Liviu Groza, sub semnul „dinamicii" acestora, în lucrarea intitulată *Dinamica unităţilor frazeologice în limba română contemporană* (în continuare, *Dinamica*).

1.2.2. Pentru aprecierea contribuţiilor recente pe acest teren, trebuie să precizăm, din perspectiva coşeriană a funcţionalităţii limbii, că UF sau „izolările lingvistice" aparţin binecunoscutei deja clase generale a „discursului repetat" (în continuare DR), calificare reprezentând prin ea însăşi o provocare de analiză din perspectiva acceptării **creativităţii** vorbitorului (identificată încă de Wilhelm v. Humboldt). După Eugeniu Coşeriu, principalele categorii ale DR („die wiederholte Rede"), adică „tot ceea ce în vorbirea unei comunităţi se repetă într-o formă mai mult sau mai puţin identică sub formă de discurs deja făcut sau combinare mai mult sau mai puţin fixă, ca fragment, lung sau scurt, a «ceea ce s-a spus deja»" (*Limba funcţională*, p. 258–259), sunt următoarele (le enumerăm

în ordinea apariţiei în textul indicat): „un «citat»: repetarea unor fragmente de texte – literare sau altele – cunoscute ca atare"; „proverbe, locuţiuni fixe, formule de comparaţie" (*op.cit.*, p. 259; vezi şi în *Arhitectura*, p. 55, cu cea mai largă deschidere şi cu precizări similare: „bucăţi de vorbire deja existente", „expresii", „locuţiuni fixe", „proverbe", „citate ş.a.m.d.").

Vom trimite şi la incursiunea asupra temei pe care o face Sofia Dima, în exegeza sa consacrată însă *Lecturii literare* şi care, din această perspectivă, vede în DR un „garant al stabilităţii şi al perenităţii discursului" (prin „omniprezenţa şi atotputernicia sa"); autoarea, după o prezentare, generală (prin: clişee de limbă, locuţiuni, locuri comune, reprezentări stereotipe, scheme secvenţiale sau generice), sintetizând informaţii cuprinse în diverse izvoare (pe care nu le indică) şi ocupându-se de „criteriul constitutiv-configuraţional" de identificare a DR, enumeră nu mai puţin de zece asemenea tipuri de „blocuri lexicale", categorii cu privire la care trebuie să observăm că, deşi, în linii generale, unele coincid sau sunt apropiate, ca formulare, de cele amintite în paragraful precedent (de exemplu, expresiile paremiologice, locuţiunile de diferite tipuri, formulele uzuale de comparaţie), altele reprezintă fie genuri interferente („clişee", „micro lexicuri" ale „limbajului de lemn", „locuri comune" etc.), fie categorii situabile spre limitele admisibilităţii funcţionale în zona DR („unităţi lexicale compuse", dar şi „metafore lexicalizate", adică rezultate ale catachrezei; Dima, *Lectura*, p. 191–193). Printre categoriile DR nu apare aici „citatul", lucru explicabil prin faptul că exegeza în discuţie acordă un loc important problemei «intertextualităţii» propriu-zise.

1.2.3. Faţă de încercări, sporadice, anterioare, de a surprinde, în cercetarea unor cazuri particulare, mecanisme şi tendinţe pe terenul variaţiei EDR, studiile la care ne-am referit anterior, semnate de Ametista Evseev şi, respectiv, de Liviu Groza, reprezintă progrese de esenţializare în ceea ce priveşte descrierea şi tipologia modificărilor acestora. Totuşi, din cauză că autorii citaţi aplică, simultan, criterii combinate de analiză, ei nu au ajuns la recunoaşterea şi la denumirea pregnantă a „figurilor de construcţie" ce guvernează remodelarea, în vorbire (şi în scrierea cu intenţii de expresivitate) a îmbinărilor – iniţial – fixe de cuvinte, indiferent de provenienţă, de aspectul sonor şi de componenţa morfosintactică.

Din perspectiva modelului, clasic, de analiză de la care pornim şi a terminologiei pe care o propunem acum, trebuie să semnalăm faptul că în textul studiului Ametistei Evseev găsim următoarele denumiri de reţinut: „comutarea" (termenilor), „înlocuirea", „introducerea" şi „suprimarea" unor lexeme, „schimbarea locului" cuvintelor, „prescurtarea unor unităţi frazeologice" (vezi şi „omiterea/elipsa" unor componenţi, „substituire", „adăugare" etc.). Aceşti termeni-diagnostic sunt distribuiţi în diferite paragrafe ale studiului, privitoare la sinonimia frazeologică sau la delimitarea variantelor (propriu-zise) după criterii fonetice, „structural-gramaticale" şi „lexicale" (*Contribuţii*, passim).

Un progres de identificare constatăm, nu numai în principiu, la Liviu Groza, autor care porneşte de la opiniile unor specialişti privind UF ca „model dinamic"; şi datorită „caracterului deschis" al UF, vorbitorul intervine adesea, ceea ce duce la apariţia variantelor (*Dinamica*, p. 52). Liviu Groza îşi orientează demersul spre analiza variaţiei formale şi semantice a UF (aspecte avute în vedere şi de Ametista Evseev), cu departajarea în schimbări „spontane" şi „intenţionate", ocupându-se, apoi, de contaminaţia, analogia şi derivarea frazeologică şi, în cele din urmă, de variaţia „altor tipuri de grupuri de cuvinte" (cu referire la titluri de opere de diverse genuri, citate şi enunţuri paremiologice). Este o distribuţie a materiei care a presupus reluarea elementelor analizei pentru cele şase tipuri de „variaţie" frazeologică delimitate, totuşi, de la început: variaţie [1] „în cadrul unor serii fonetice", [2] „gramaticale" şi [3] „lexicale" (vezi, supra, şi la Ametista Evseev); [4] variaţie „prin elipsă", [5] „prin expansiune" şi [6] „prin distribuţie sau prin schimbarea topicii" (*Dinamica*, p. 57). Notăm însă faptul că, anterior, autorul constatase, pentru fenomenele enumerate sub [1] – [3], „substituirea unui element component", după cum, terminologic, „elipsa" [4] fusese prezentată şi ca „omitere", iar „expansiunea" [5], la rândul ei, ca "adăugare a unui termen nou" (*ibidem*).

1.2.4. Ocupându-se de „efectele stilistice obţinute ca rezultat al *renovării* structurii şi sensului frazeologismelor", Gh. Colţun (care face, în ceea ce-i priveşte pe scriitori, distincţii ce nu se susţin din perspectiva raporturilor dintre limba „vorbită" şi „actualizarea" ei de către aceştia), enumeră printre *„renovările* intrasistemice", dar recurgând, simultan, la criterii structurale şi stilistice propriu-zise (neavenite în cazul de faţă), „substituirea unui element component", „elipsa sau adăugarea unui

element component", „îmbinarea a două frazeologisme", *„metaforizarea* dublă ş.a." (*Studiu*, p. 91; cf. 92–96; sublinierile ne aparţin; cf. şi *Frazeologia*, p. 74–76). Rezultatele sunt meritorii, dacă ţinem seama de faptul că Gh. Colţun nu a cunoscut contribuţiile autorilor *Retoricii generale* (Grupul μ), la care ne vom referi pe larg în cele ce urmează, nici studiul citat al Ametistei Evseev şi nu a putut consulta, firește, nici teza de doctorat a lui Liviu Groza, publicată recent (cf. *Dinamica*)[2].

În ciuda unei terminologii oscilante şi stufoase, cele patru „reguli" de modificare pot fi recunoscute şi după formulările dintr-un articol semnat de Viorica Molea (cf. *Procedee*, passim); autoarea face abstracţie, la rândul ei, şi de lucrările anterioare ale lui Gh. Colţun!).

1.2.5. Problema destructurării a ceea ce numim EDR a fost abordată, relativ recent, în două studii în care modificarea a diferite tipuri de UF face obiectul unor analize pornind de la abordări diferite. Ne referim în primul rând la Rodica Zafiu, preocupată de statutul clişeului lingvistic în „limbajul jurnalistic", din perspectiva diversităţii stilistice a „românei actuale". În al doilea rând, la Constantin Dominte, în măsura în care un loc important în cercetarea sa asupra „substituţiei lexicale voluntare în vorbirea neformală", ca unul din izvoarele ce trebuie puse la baza „teoriei lingvistice a vorbirii", fundamentată de Eugeniu Coşeriu, îl ocupă examinarea nu doar a modificării (preponderent ludice) a cuvintelor izolate, ci şi efectele acesteia „într-un context"; or, în marea majoritate a cazurilor, contextele în discuţie sunt locuţiuni (expresive), idiotisme, parimii, sloganuri, citate etc.

Din studiile autorilor amintiţi selectăm interpretări şi precizări de metodă care intereseaza tratarea temei de faţă.

1.2.5.1. Rodica Zafiu (la ale cărei contribuţii din acelaşi domeniu, publicate la rubrica *Păcatele limbii*, din „România literară", am apelat frecvent în analiza din partea a II-a a lucrării noastre) are ca obiect de interes stilul publicistic, în speţă „deconstrucţia" clişeelor. Autoarea observă că limbajul publicistic are nevoie de astfel de „tipare" pentru a-i comunica cititorului informaţia „într-un cadru deja familiar". Astfel se

[2] Elaborată sub conducerea prof. Valeria Guţu Romalo, susţinută în anul 1998, la Universitatea din Bucureşti, text pe care l-am consultat (în calitate de referent oficial în comisia de susţinere a tezei) şi citat (cu acordul autorului) în articole publicate anterior.

ajunge însă nu numai la „clişeizare", ci chiar la o „suprasaturaţie", proces faţă de care se reacţionează prin „deconstrucţie". Aceasta este de tip „parodic" şi, după opinia autoarei, clişeele pot apărea „inconştient (ca automatisme ale memoriei)", respectiv cu speranţa emiţătorului „într-o recuperare de sens prin asocieri vag metaforice" situaţii între care nu se conturează, însă, raportul de alternativă; putem admite simultaneitatea celor doua trăsături atât în convocarea, cât şi în receptarea enunţului. Clişeele din textul jurnalistic semnalate şi pertinent analizate de Rodica Zafiu sunt calcuri din limbi străine (de tipul „foc verde"), titluri („Lista lui Schindler"), citate din operele literare, dar şi expresii ori simple automatisme din vorbire. Întrucât la diferite opţiuni şi la aspecte de metodă ale Rodicăi Zafiu ne vom referi la abordarea problemelor respective în cursul analizelor ce urmează, încheiem cu observaţia că termenii investigaţiei folosiţi de această autoare sunt de nivel tehnic, sec: „parafrazare", „reactualizare", „includerea în jocuri de cuvinte" (gratuite), sau de particularizare a registrelor („reluare în cheie ironică"). Singura denumire a unei „figuri de construcţie" din cele utilizate de noi este „substituirea", în analiza înlocuirii unui cuvânt într-un vers din Eminescu („cu o roză-n vârf de băţ"). De altfel, toate cazurile de „deconstrucţie" (şi, automat, de „reconstrucţie") prezentate de Rodica Zafiu ţin de această clasă, mai puţin o „parafrazare" a lui Mircea Cărtărescu, din *Levantul*. În textul acestui poet putem descoperi „figura de construcţie pe care o numim *permutare* în cazul „vorbesc în bobote şi *fac gâlceavă când nema putirinţă*", prin inversarea părţilor din zicala (muntenească) „Dacă nenai puterinţă, la ce chichirezi gâlceavă", atestată la Pann (în *Povestea vorbii*) şi, într-o formă apropiată, la Ion Heliade Rădulescu. Pentru cele reproduse mai sus, trimitem la cap. *Clişeele şi deconstrucţia lor*, passim, în *Diversitate*, p. 62–65.

Folosirea în discursul jurnalistic a expresiilor idiomatice este semnalată de autoare, din perspectiva „retoricii titlurilor", în pargraful intitulat „jocul de cuvinte facil": acesta ar consta în „calamburul bazat pe reactivarea unei expresii figurate", bazat pe diferite asocieri lexicale; performanţa este urmărită ostentativ, iar efectele sunt „mai mult ornamentale decât de conţinut". Mai mult, însăşi „plăcerea ludică" este absentă, datorită evidenţei mecanismului de generare (*op.cit.*, p. 20–21).

1.2.5.2. Din două motive, ne referim în continuare la punctele de vedere ce interesează tema noastră exprimate de Constantin Dominte. În

primul rând, şi acest autor s-a ocupat de „substituţie" (şi în diferite sintagme şi expresii), iar, în al doilea rând, pentru că, deşi îşi propune ca teren de observaţie „*vorbirea* neformală", pentru cinci dintre tipurile de substituţie pe care le distinge (asupra cărora nu stăruim), în afară de exemple din vorbire, dă (chiar numeroase) formaţii lexicale „originale", „din presa actuală" (românească), în special din săptămânalul „Academia Caţavencu".

Tratarea erudită şi cu acribie a temei, servită de un material extrem de bogat şi care reflectă, avantajos pentru demonstraţie, şi literatura cultă impune studiul colegului Dominte în bibliografia românească de lexicologie şi de etimologie. Din perspectiva cercetării „dinamicii" UF, trebuie să observăm, însă, mai întâi, că autorul dă termenului de *substituţie* o accepţiune largă, privind atât înlocuirea, în text, a unui cuvânt, cât şi orice modificare în corpul acestuia. Partea de început a enunţului privind definirea fenomenului, drept „folosirea, în mod intenţionat, de către vorbitor, într-un context dat, a unui lexem (substituient) în locul altuia (substituit), cu care nu are, de regulă, nimic comun din punct de vedere semantic" (*Substituţia lexicală*, p. 98), convine, mai mult sau mai puţin, conceptului de «substituire» (rezerva priveşte faptul că înlocuirea se poate face şi prin sinonime, din alt registru al exprimării), aşa cum l-au înţeles şi cercetătorii la care ne-am referit anterior şi care reprezintă însăşi esenţa „figurii de construcţie" respective la Quintilian (cf. § 2.2.1.2). Secvenţa următoare a definiţiei lui Constantin Dominte, în care se compară forma lexemelor „substituiente" cu aceea a cuvintelor „substituite" descrie, însă, din perspectiva invocată mai sus, figura de construcţie numită *adăugare*, numai cu efect de *substituire*: cele două elemente lexicale au în comun „fie începutul, fie sfârşitul fonetic, fie pe ambele, iar mai rar – una sau câteva secvenţe fonice mediane". Mai puţin clară apare situaţia în care, deşi ar fi vorba de cuvinte diferite, acestea au „în comun întregul corp fonetic" (*ibidem*), dar aici este descrisă, într-adevăr, o substituire propriu-zisă. Diferenţa între substituirea propriu-zisă, a unui cuvânt cu *alt* cuvânt, şi adăugare este dată de referirea la „context": dacă avem în vedere o UF, înlocuirea în acest cadru a unui cuvânt prin altul (de obicei din structurile paradigmatice, sinonime, antonime, paronime, dar şi în afara acestei proiecţii) reprezintă o substituire. Dacă avem în vedere doar cuvântul ca atare, putem constata însă, pe baza mentalului substituirii, procesul de

adăugare, cu atât mai mult cu cât această „figură de construcţie" nu se referă numai la cuvinte, ci şi la EDR propriu-zise. Fenomenul este identic şi în cazul substituirii, căci, pe lângă recunoaşterea acestei operaţii în cadrul enunţului, putem sesiza înlocuiri de silabe în corpul cuvântului.

1.2.5.3. Studiile prezentate în acest paragraf reprezintă contribuţii la cunoaşterea modificărilor pe care le suferă EDR în stilul publicistic, cu binevenita raportare (în cazul lui Constantin Dominte) la „vorbire", dar şi la prezenţa fenomenelor studiate în textul literar.

1.2.6. Abordarea temei, în ceea ce ne priveşte, porneşte şi de la faptul că, în timp, ne-a preocupat problematica frazeologiei; mai întâi, prin propunerea (în 1980) a unei distincţii operaţionale cu aplicaţie şi la analiza modificărilor EDR, anume clasificarea idiotismelor în două categorii de bază[3], ţinând seama de împrejurările apariţiei unei f u n c ţ i i expresive: [a] expresii cu funcţie stilistică nemijlocită, ce au luat naştere ca figuri de stil propriu-zise, pe care le-am numit **imaginare,** metafora reprezentând termenul unei comparaţii ireale (de tipul, general, *a-şi lua inima în dinţi, a fi mână spartă, a fi cu scaun la cap, a se potrivi ca nuca-n perete, a umbla după cai verzi pe pereţi,* (a veni) *c-o falcă în cer şi cu una în pământ* etc.), şi [b] enunţuri de diferite proveniente având iniţial statutul de formule „tehnice", aşadar o funcţie obiectivă de comunicare, a căror funcţie stilistică, în exprimarea figurată, este una derivată, pe care le-am numit **cópii ale realităţii** (de tipul *a înghiţi găluşca, a avea / a da apă* (*a lua apa de*) *la moară, a avea scuipat la furcă, apa trece, pietrele rămân, ai carte, ai parte, a da paiele, a ţine în şah* etc.; cf. *Lexic*, p. 136–138, 237–240). Este un punct de vedere pe care îl susţinem în continuare, în ciuda viziunii lui H. Bausinger, după care evoluţia nu s-ar produce dinspre sensul concret spre sensul figurat, ci că dorinţa de a exprima o idee abstractă ar preceda alegerea imaginii plastice[4]. Este evident că prin această „falsă deducţie sociolingvistică" (Gréciano) privind dificultăţile întâmpinate de limbajul popular de a exprima noţiuni abstracte s-ar putea explica doar motivul extensiei de la concret la figurat, dar nu poate fi

[3] Clasificare preluată, apoi, printre alţii, de G. Colţun, *Frazeologia*, p. 160–162, şi de Petru Zugun, *Lexicologia limbii române*, Iaşi, „Tehnopress", 2000, p. 34–36.

[4] Interpretare considerată „originală" [!] de Gertrud Gréciano, de la care am preluat această informaţie; *Expressions idiomatiques*, p. 80.

pusă în discuţie extragerea unei metafore pe baza relaţiei stabilie în lumea „realiilor".

Asupra anumitor aspecte „tehnice", privind modificarea structurii enunţului, ne-am oprit, mai apoi, în studii de caz, în primul rând în articolul *Locuţiuni şi expresii simple izolate din construcţii bimembre: cât ai zice peşte* (1981), urmat de o serie de articole publicate în diferite periodice[5]. Ne-a preocupat, de asemenea, originea, evoluţia semantică şi modificarea formei canonice a expresiei idiomatice ca EDR, investigaţii ale căror rezultatele le-am adunat într-un dicţionar *sui-generis* privind „biografiile" şi „motivaţiile" a 300 de „expresii" ale limbii române, la care trimitem în cele ce urmează (cf. *Expresii*). În sfârşit, ne vom referi, în continuare, la formulele propuse pentru descrierea şi numirea modificărilor ce survin în folosirea EDR.

1.2.7. Am consemnat, la început (0.1.), faptul că pluralitatea de criterii în abordarea şi analiza variaţiei UF, apreciate de Evseev şi Groza ca servind însă scopului pe care şi l-au propus (manifestarea pe terenul sunetelor, al raporturilor gramaticale, al lexicului sau din perspectiva topicii; situaţia îmbinărilor de cuvinte sub raportul coeziunii şi al stabilităţii; proveniența enunţurilor; intenţionalitatea emiţătorului; procese logice şi semantice), a îngreuiat demersul de fond privind t i p o l o g i a, o preocupare, totuşi, presupusă atât de intenţia de identificare a conceptului de „variantă", dar, mai ales, de atenţia acordată „dinamicii" UF. Pentru recunoaşterea esenţialului, perspectiva analizei se cere lărgită, cu referire la problematica generală a evoluţiei limbii, manifestată pe terenul acţiunii unor universalii ale limbajului (se poate vorbi, chiar de „universalii frazeologice"). Cea mai pertinentă exemplificare a necesităţii adoptării acetei optici o reprezintă, de exemplu, faptul că variaţia numită „intenţionată" este permisă de pre-existenţa celei „spontane", care funcţionează ca o tendinţă a vorbirii, şi, apoi, de constatarea că, în afara cazurilor de selecţie individuală aparţinându-i traducătorului, o UF calchiată (dintr-o limbă străină) suferă modificări în limba română pentru că înseşi contexte comparabile autohtone sunt supuse aceloraşi modificări. Din aceeaşi optică, nimic nu se împotriveşte adaptării la o

[5] Printre care, *Substituţii, După colbul şcolii, De la Marquez citire, Biblia şi Nobel*, apărute în cotidianul ieşean „Monitorul" (2 noiembrie – 11 decembrie 1999).

situaţie particulară de comunicare, ca citate „aproximative", a titlurilor (bine cunoscute) ale unor opere din sfera culturii propriu-zise sau a unor „citate" propriu-zise de autor, iarăşi atât româneşti, cât şi străine. Tot aşa, aceloraşi reguli li se supune „actualizarea" vorbelor „celebre" din istoria sau cultura universală, sau enunţurile de acelaşi tip autohtone, cu autori identificaţi (citate din scriitori, filozofi), ca şi cele anonime: formulele paremiologice.

Aşadar, considerând atent formulările-diagnostic avansate de Ametista Evseev şi ţinând seama de contragerea tipurilor [1] – [3] de la Liviu Groza, putem recunoaşte la aceştia apropierea de identificarea, în fond, a patru tipuri esenţiale, la care, în cele ce urmează, ne vom referi ca la tipurile de bază ale „figurilor de construcţie". Este o clasificare spre care ne-am orientat deja într-un articol publicat în anul 1998, folosind o terminologie de „tatonare". Pornind de la enunţuri prezente în stilul publicistic şi de la afirmaţia că proverbializarea limbajului presei a luat naştere (şi) la noi o dată cu jurnalismul, pe baza modelelor vorbirii, am examinat (într-o ordine relativă) cazuri de „dislocare" sau „interferare a două modele", de „substituire de termeni", „detentă sau expansiune", respectiv de „augmentare" a enunţului, şi de „abreviere sau elipsă" (Dumistrăcel, *În gura presei*[6]; vezi şi *Expresii*, p. 18: „elipsă", „detentă sau expansiune", „substituire" şi „contaminare sau interferenţă", cu trimitere, deja, la Quintilian şi la «quadripartita ratio»).

Dar, peste toate, importantă este clasificarea EDR în funcţie de „figurile de construcţie" formulate de Quintilian, la care ne vom referi în analiza din capitolul 3.

[6] În anul 2005, acest enunţ apare ca generic pentru rubrica în care se face „revista presei" la canalul de televiziune „Antena 1".

2. Fundamentarea cercetării

2.1. O perspectivă generală de analiză

2.1.0 Dacă, spre deosebire de neoretorica „filozofică", având ca obiect teoria argumentării şi persuasiunii, ramura neoretoricii care se „încrucişează cu stilistica" are ca obiect „problematica artistică a vorbirii figurate" (*Terminologie*, p. 125), după ce a fost recunoscută aceeaşi motivaţie pentru modificarea structurii enunţurilor în vorbire şi, apoi, în scriere (şi anume expresivitatea, exprimarea emotivă), ni se pare îndreptăţită abordarea problemei de care ne ocupăm dintr-o viziune a stilisticii ce are ca repere măcar contribuţiile lui Charles Bally şi Leo Spitzer. Şi din raţiuni de economie a tratării, vom reaminti punctele de vedere ale celor doi stilisticieni după analiza nu numai amănunţită, ci şi penetrantă şi convingătoare pe care Iorgu Iordan le-a consacrat-o din perspectiva cuprinzătoare a evoluţiei domeniului.

2.1.1. Nu este vorba doar de binecunoscuta fundamentare, de către Bally, a stilisticii „lingvistice" (sau a „limbii"), care „se ocupă cu studiul mijloacelor de expresie ale vorbirii unei comunităţi lingvistice din punctul de vedere al conţinutului lor afectiv, adică exprimarea faptelor de sensibilitate prin limbaj şi acţiunea faptelor de limbă asupra sensibilităţii" (ap. Iordan, *Stilistica*, p. 12), ci, mai ales, de acceptarea, deşi destul de rezervat exprimată, a unei zone de suprapunere între această stilistică şi cea „estetică": „il ne s'ensuit pas que la langue écrite doive rester en dehors de l'étude stylistique; elle y joue même un rôle fort utile dès qu'elle est étudiée *en fonction de la langue parlée*" (*ibidem*, p.15; subl.n.). De aici, libertatea exegetului de a-şi alege exemplele din cele mai diverse domenii ale "tezaurului expresiv", întrucât, mărturisea Bally,

„nous nous attachons *aux procédés*, non aux effets qu'ils peuvent produire", chiar din zona faptelor „de langage *non socialisés, dont le mécanisme est plus apparent*, en même temps que leurs effets sont plus évidents" (*ibidem*, p. 14; subl.n.).

2.1.2. Pentru creditarea libertății de a echivala contextele „literare" cu cele ale limbajului curent în analiza destructurării EDR, o raţiunne în plus găsim în concepția lui Leo Spitzer; acesta, după opinia lui Iordan, s-ar afla printre cei care au „perfecționat" disciplina imaginată de Bally, studiind „ambele aspecte ale limbajului uman", iar operele literare „îl interesează nu din punctul de vedere îngust al figurilor de stil (ca pe critici şi esteticieni), ci din acela al tuturor mijloacelor la care se poate constata intervenția a f e c t u l u i şi a f a n t a z i e i", urmărind la scriitori (de la care pornește) „particularitățile care există sau pot exista şi în limba vorbită", vorbirea curentă apropiindu-se mult de limba scriitorilor, „la care fantazia joacă un rol important" (*Stilistica*, p. 23).

În fond, de la principiile celor doi lingvişti citați pornește însuşi Iordan, considerând că „Bally şi Spitzer se completează reciproc" (*op.cit.*, p. 24). Susținător şi promotor al „stilisticii lingvistice", Iordan se dovedeşte, totuşi, oscilant în ceea ce priveşte considerarea principiilor lui Bally, magistru recunoscut, măcar în legătură cu locul pe care îl ocupă în demersul său locuțiunile expresive şi idiotismele (obiect important al demersului nostru). Astfel, el nu contrazice afirmațiile savantului genevez privind deosebirile dintre *Langue écrite et langue parlée*: „L'étude des expressions figurées est la pierre de touche de la distinction entre l'écrit et le parler. Quiqonque veut connaître la manière dont un peuple voit la vie, doit écarter la langue écrite et étudier les images les plus banales du langage courant. Là, tout est fixé [formulare asupra căreia vom reveni], et la base d'observation est sûre; dès qu'on opère sur les textes littéraires, tout s'embrouille"[7].

Însă tot Iordan susținea că, din perspectiva finalității stilistice, „cuvintele şi locuțiunile expresive, atât de curente în limba vorbită a oricăruia dintre noi, seamănă bine cu figurile de stil, deşi altfel ele se deosebesc esențial de acestea, între altele pentru că sunt firești şi spontane, pe când figurile de stil propriu-zise sunt adesea produsul unui

[7] Citat după Iordan, *Lingvistica romanică. Evoluție. Curente. Metode*; Editura Academiei, Bucureşti, 1962, p. 327.

act de voință" (*ibidem*, p. 325). Mai mult, şi pe de altă parte, acceptând în primul rând concesiile făcute de Bally în ceea ce priveşte atenţia ce poate fi rezervată limbii scriitorilor (dar, desigur, ţinând seama de „liberalismul" lui Spitzer), Iordan, în *Stilistica* sa, trimite în mod curent la enunţuri din opera anumitor s c r i i t o r i, Ion Creangă, I.L. Caragiale şi Al.I. Brătescu-Voineşti, deoarece scrisul acestora „conţine particularităţi stilistice venite din vorbirea curentă", reprezentând un „stil «vorbit»", „popular (dar stilizat, în sensul că povestitorul face impresia unui ţăran cultivat) la primul, familiar la ceilalţi doi (cu deosebirea esenţială, totuşi, că la Caragiale familiaritatea are, de cele mai multe ori, aspect periferic)" (*Stilistica*, p. 15).

2.1.3. Aşadar, la baza demersului de faţă se află „concesiile" pe care Bally şi Iordan le fac similitudinii între „figurile" limbii vorbite şi cele ale creaţiei artistice, dar, mai ales, viziunea integratoare Spitzer, apreciat cumva derizoriu de autorii *Retoricii generale* ca având o „concepţie totalizatoare" (*op.cit.*, p. 217). Se impune, de asemenea, să precizăm că astfel, cel puţin pe terenul limitat al DR, încercăm o fisură, posibilă, în dura luare de poziţie a lui Iorgu Iordan în favoarea stilisticii „lingvistice", respinsă în deceniul al şaselea al secolului trecut de Tudor Vianu în termeni convingători: „Faptele de stil nu-şi modifică firea lor după cum apar în vorbirea tuturor sau a unui mare număr din membrii unei comunităţi lingvistice sau în aceea a scriitorilor", deoarece „sunt fapte de stil acele fapte de limbă care adaugă *comunicării* unei ştiri *expresia* reacţiunii individuale, colorate afectiv, a autorului comunicării faţă de ştirea comunicată" (apud Iordan, *Stilistica*, p.129), esteticianul susţinând, aşa cum este cunoscut, că „nu este deci posibil de a vorbi despre o stilistică lingvistică şi de una nelingvistică" (*ibidem*, p. 134).

2.1.4. Am socotit necesar, aici, excursul pe care îl constituie acest paragraf cu atât mai mult cu cât însăşi „fronda" Bally a fost evaluată de Eugeniu Coşeriu chiar din perspectiva destinului... retoricii. Analizând „premisele istorice ale lingvisticii moderne", Magistrul de la Tübingen observa că, spre deosebire de perenitatea gramaticii, „retoricii, eliminate în mare parte din învăţământ – în special ca o consecinţă a atitudinilor antinormative cu privire la limbaj, atitudini curente în secolul trecut [al XIX-lea, n.n.], dar mai ales în secolul nostru [al XX-lea] – *i se simte necesitatea în ultimul timp şi la ea se revine pe căi diferite*, începând cu aşa-numita «stilistică a limbii» întemeiată de Ch. Bally, disciplină care îşi

propune să studieze faptele «afective» şi «expresive» conţinute în limbi" (subl.n.; *Premise istorice ale lingvisticii moderne,* în *Lecţii*, p. 14).

Acesta este, de fapt, obiectul de interes al unei neoretorici consacrate problematicii artistice a exprimării figurate şi, din această perspectivă, dacă ne preocupă „procedeele" (Bally), vom putea constata similitudinile între limba scriitorilor şi limbajul curent şi în ceea ce priveşte «discursul repetat», teren pe care nimic nu este „bine fixat" (cum credea Bally) nici la cel de al doilea nivel în discuţie.

În măsura în care aplicaţia este pe texte scrise care sunt cele mai apropiate de vorbire, raportarea se poate face la abordarea pe care Coşeriu a denumit-o „aşa numita «stilistică a vorbirii»", care este „tocmai o lingvistică a textului" (*Determinare*, p. 294).

2.2. Perspectiva retoricii, a neoretoricii şi a „ştiinţei textului"

2.2.1. Quintilian

2.2.1.1. Pentru a ne apropia de conceptul de „figură" definit de Quintilian, propunem spre observaţie variante modificate de la formele canonice ale unor *zicători şi locuţiuni uşor de recunoscut*:

[A] „Ştiut este: satul arde, baba..." (început de articol al lui Eminescu) şi „Fă-te frate cu dracul" (titlu de articol semnat de Ileana Mălăncioiu);

[B] „Malac să fie, că broaşte..." (Mateiu I. Caragiale); „Cu jalba digitală în proţap"; „Specialiştii taie frunză la câini pe banii statului" (titluri din ziare);

[C] „Apa trece, moftangiii rămân" (I.L. Caragiale) sau „Moda trece, demodaţii rămân" (Augustin Buzura);

[D] „A fi carte de tobă" şi „a şti şi ceriul din toacă" (formule experimentate de Alecsandri, în *Sânziana şi Pepelea*; cf. § 4.2.1).

2.2.1.2. Întrucât este evident că modificările citate urmăresc intenţii stilistice, prin trecerea de la o formulă devenită enunţiativă (cea canonică) la una emotivă, putem admite că procedeul se înscrie în intenţia „figurilor de construcţie" ale lui Quintilian. După acesta, „figurile" (de cuvânt), ca şi tropii, „dau ideilor putere sau le împrumută farmec", constând în abaterea „de la exprimarea simplă şi directă pentru a da frumuseţe stilului" (*Arta*, IX, 1, 2-3). Termenul *figura* (traducerea în latină a grecescului σχήματα) se referă la „o înlănţuire de cuvinte diferită de felul

de exprimare obişnuit şi de acela care ne vine primul în minte", respectiv „o formă reînnoită a vorbirii printr-un meşteşug artistic" (IX, 1, 4; 14). Atracţia se datorează surprinderii; „figurile" înseşi „au farmec tocmai datorită asemănării lor cu greşeala, aşa cum în mâncări uneori acreala însăşi e plăcută" (IX, 3, 27).

Dar, de fapt, Quintilian a sistematizat „figurile" de construcţie ocupându-se de „(calităţile şi) defectele stilului" (cartea I, cap. 5): acestea reprezintă simple *solecisme*, ale căror specii sunt cele care urmează (precizăm faptul că, în textele latineşti citate, am operat sublinieri pentru evidenţierea „abaterilor"):

– „prin *adăugire* [„adiectio"], de exemplu: **Nam** *enim de susum, in Alexandriam*" («Ambele conjuncţii, cauzal-explicative; in *Alexandriam* trebuie construit fără prepoziţie»; în fiecare caz, în paranteze prezentăm adnotările traducerii româneşti, ale Mariei Hetco);

– „prin *suprimare*" [„detractio"], ca în: *ambulam viam, Aegypto venio, ne hoc fecit*" («Pentru *ambulo* **in** *via*; **de** *Aegypto venio*; *ne hoc* **quidem** *fecit*»);

– „prin *inversiunea* cuvintelor" [„transmutatio"], schimbându-se ordinea, ca în: *quoque ego, enim hoc voluit, autem non habuit*" («Trebuie spus: **ego** *quoque*, **hoc** *enim voluit*, **non** *autem habuit*»; I, 5, 38 – 39; *ediţia citată*, vol. I, p. 61).

– „Fără îndoială, are loc o *substituire* [„immutatio"] când se pune un cuvânt în locul altuia. Această greşeală poate fi întâlnită la toate părţile de vorbire, dar îndeosebi la verb, fiindcă el suferă cele mai numeroase modificări. Astfel, la verb se produc solecisme de diateze, timpuri, persoane şi moduri" (I, 5, 41; printre exemplele ce urmează: *scripsere*, în loc de *scripserunt*; § 44).

Aproximativ aceiaşi termeni apar ca fiind folosiţi pentru aceleaşi specii ale *barbarismelor:* „Se ştie doar că barbarismele făcute în scris constau într-o *adăugire*, *suprimare*, *schimbare* [faţă de *substituire*] sau *mutare* [faţă de *inversiune*] în alt loc a literelor..." (I, 5, 6; cf. şi I, 5, 10: „[al treilea fel de barbarism] poate fi alcătuit de oricine, dacă, de exemplu, unui cuvânt i-ar adăuga ori suprima o literă sau o silabă, sau dacă ar pune-o în locul alteia sau dacă ar pune-o în alt loc decât trebuie").

2.2.2. Grupul μ

2.2.2.1. Am citat mai sus *in extenso* formulările lui Quintilian deoarece, mai întâi, după cât ştim, în stilistica românească nu s-au făcut până acum analize de tipul celei de faţă, cu referire expresă la modificarea EDR, de aplicaţie a regulilor de transformare ale autorului latin al celui mai renumit tratat de retorică păstrat din Antichitate, *Institutio oratoria*. În al doilea rând, deoarece o asemenea aplicaţie, magistrală, s-a făcut de către un grup de p o e t i c i e n i belgieni, dar şi pentru că, legat de aceasta, trebuie să subliniem contrastul dintre punctul de plecare, cu aparenţă mai curând de precizare tehnică pasageră, şi efectele benefice dezvoltate în neoretorică, în foarte cunoscuta *Rhétorique générale* a „Grupului μ" (semnătura convenţională, pentru numele a şase cercetători, J. Dubois, F. Edeline, J.M. Klinkenberg, P. Minguet, F. Pire şi H. Trinon, de la Universitatea din Liège), apărută în 1970[8].

Autorii acestei propuneri de retorică generală, pornind şi de la Heinrich Lausberg, a cărui lucrare, *Handbuch der Literarischen Rhetorik*, este apreciată ca o sinteză completă şi aprofundată a moştenirii clasice, ce susţine continuitatea între retorica veche („paleoretorica") şi stilistica modernă, declară că, în contemporaneitate, nu trebuie subestimată „importanţa câtorva scheme, din care unele foarte vechi, cu toate că ele au fost aproape părăsite de autorii târzii". Trimiterea expresă este la autorul *Artei oratorice*: „Astfel, teoria acelei *quadripartita ratio*, care se întâlneşte în special la Quintilian, se relevă la o examinare mai atentă ca un instrument foarte eficace" (*Retorica*, p. 26). Dar această confirmare de filiaţie este jenant de nesatisfăcătoare (ca să nu spunem ingrată) dacă luăm în consideraţie faptul că cele patru reguli ale „împătritei modalităţi" guvernează, în fapt, în termeni la care ne vom referi în continuare, analiza *Retorii generale*, atât în prima parte, reprezentând criterii şi pentru dezvoltarea teoriei generale a *figurilor limbajului* (şi constituind punctele de referinţă pentru analiza dedicată „metaplasmelor", „metataxelor" şi „metalogismelor", cap. II, III şi V), dar, mai ales, în capitolul al II-lea din partea a II-a, consacrat *figurilor naraţiunii* (cu aplicaţie la „relaţiile duratei", la „fapte şi cronologie", „înlănţuirea faptelor şi determinismul

[8] În continuare, cu sigla [Grupul μ] *Retorica*, trimitem la traducerea românească, semnată de Antonia Constantinescu şi Ileana Littera, „Univers", Bucureşti, 1974.

cauzal", „reprezentarea spațiului în discurs", „punctul de vedere", „nucleele", „personaje și indici", „informanți" – locuri, obiecte, gesturi, și, în sfârșit, la „actanți și relațiile personajelor cu actanții").

De altfel, sinteze recente consideră că „împătrita *regulă, metodă* sau *modalitate*" a fost „valorificată cu consecvență" (*subl.n.*) de poeticienii din Grupul μ, care au izbutit „să sistematizeze astfel nu numai clasificarea tuturor tropilor și figurilor de stil" („metabolele"), „dar și să determine, la nivel transfrastic, «figurile» posibile ale elementelor structurale ale narațiunii sau ale genului dramatic" (*Terminologie*, p. 156; cf. și *Științe*, p. 201).

2.2.2.2. Evident, reproșul formulat anterior la adresa autorilor *Retoricii generale* în ceea ce privește recunoașterea, necesară, a valorii de ghid reprezentat de idei din tratatul de retorică al lui Quintilian ține doar de metodologie, de organizarea discursului, constituind numai o lacună în ceea ce privește enunțarea problemei (*propositio*). Căci ne face plăcere să mărturisim că această originală și îndrăzneață lucrare a fost printre cele care au declanșat și au contribuit la proiectarea prezentului demers de sistematizare, mai ales prin curajul de a recunoaște structuri identice în organizarea discursului „indiferent dacă e vorba de exaltarea unor valori (un anume tip de poezie) sau, dimpotrivă, de distrugerea lor (argoul), dacă e vorba de persuasiune (publicitate), de joc (cuvinte încrucișate)..." (*Retorica*, p. 223; vezi și tabloul XIV, *Exemple de polivalență a metabolelor*). Pe de altă parte, unul dintre domeniile de aplicație, după ce a fost dovedită „eficacitatea" instrumentului *quadripartita ratio*, de la analiza schimbării sunetelor la cea a structurilor narațiunii, l-au constituit chiar „metataxele în titlurile din presă", corpusuri particulare „non-literare", în care se manifestă operațiile numite de autori „substanțiale" și „relaționale" (în special primele; *Retorica*, p. 125 – 131).

Prin asemenea obiecte de interes și considerând îndeaproape conceptul de «figură» de la Quintilian (la care ne-am referit anterior), această „retorică generală" ne apropie de expresivitatea limbajului curent. Este vorba, însă, numai de o proximitate, căci autorii sunt preocupați, totuși (cu excepția utilizării argoului), de forme de discurs exprimate *în scris* și care, în ciuda unor modalități „tehnicizate" ad-hoc de textualizare (cuvintele încrucișate, anagramarea în *Talmud*), sunt compatibile cu rigorile de studiu ale acelei secțiuni a neoretoricii care se ocupă de „arta

de a scrie" (cel mai elocvent domeniu, din această perspectivă, fiind textul publicistic).

Dar, mergând spre sursa modalităților exprimării figurate ce caracterizează enunțuri din stilul publicistic de exemplu, și chiar argoul, sau poate mai ales argoul, trebuie să recunoaștem că astfel putem accepta și adopta în analiză acea definiție a *figurii* ce i-a provocat lui Du Marsais, în secolul al XVIII-lea, sarcasmul cu privire la concepția lui Quintilian despre „figuri" ca „moduri de a vorbi care ne îndepărtează de la modul natural și obișnuit", deoarece, după autorul acestui cunoscut *Traité des tropes*, „într-o zi de târg se produc mai multe figuri ca în câteva zile de ședințe academice" (am citat după *Retorica*, p. 16). Deși opinează că „nu e greu... să admitem că precupețele, persoane din cele mai «naturale și obișnuite», sunt poete autentice", autorii *Retoricii generale*, preocupați, așa cum notam și mai sus, de „invariantele întrebuințării literare a limbajului", fac un pas înapoi în ceea ce privește o sferă mai largă de aplicabilitate a regulilor de transformare ale lui Quintilian, apreciind că, pentru obiectul lor de studiu, „nu e prudent să luăm ca termen de referință ceea ce se numește, din comoditate, limbaj «cotidian» sau «familiar» sau «limbajul omului de pe stradă»"; *ibidem*). Și aceasta, deși Grupul μ a intenționat să fundamenteze o retorică „aplicabilă la toate modurile de expresie", având ca obiect „transformările la care funcția retorică [după acești autori, rezultanta combinării funcției «poetice» cu cea «ludică»] supune regimul presupus normal al comunicării, comunicare văzută ca un raport interpersonal, considerată din punctul de vedere al actorilor acestui proces" (*op.cit.*, p. 237).

2.2.3. Din studiul lui Heinrich Plett despre „știința textului", abordată din perspectivă „semiotică, lingvistică, retorică", pentru lucrarea de față ne interesează, restrictiv, partea a II-a a cercetării, intitulată *De la știința textului la știința literaturii*. Ca și în cazul *Retoricii* Grupului μ, ne oprim asupra aspectelor esențiale din analiza, consistentă, dedicată regulilor m o d i f i c ă r i i enunțului (independent de aplicațiile, de literatură, având ca obiect fenomenul „esteticității sintactice a textului"; Plett, *Știința*, p. 163)[9].

[9] Precizăm faptul că, în cele ce urmează, preluăm terminologia și formulările din traducerea cărții, asumată de germanista Speranța Stănescu.

Sunt de reținut două aspecte principale: [a] sinteza autorului privind modelele (anterioare) „retorico-stilistice pentru text", cu recomandarea propriului său model (p. 156–165) și [b] modalitatea aplicării acestuia, într-o extinsă analiză a celor cinci tipuri de „figuri" definite de Plett.

2.2.3.1. În vederea stabilirii propriului model de analiză asupra „deviației de abatere de la regulă", autorul se asociază, în primul rând, reprezentării generale privind esența deviației după G.N. Leech (articole publicate în anii 1966 și 1969), după care „figurile paradigmatice" reprezintă un „gap in the established code – a violation of the predictable pattern" (textul în limba engleză preluat din original); delimitarea „figurilor sintagmatice" îi va servi lui Plett pentru analiza „deviației de întărire a regulii" în cadrul „unității lingvistice" (la unele aspecte din această zonă ne vom referi, în funcție de necesitate, în cele ce urmează).

Din această perspectivă generală, H. Plett reia principalele aspecte ale problematicii deviației din „modelul lui Quintilian" și din cel al Grupului μ. Surprinde, și la acest autor (*Știința*, p. 158), o vădită relativizare a importanței de principiu a sistemului „categorial retorico-stilistic" al lui Quintilian, aparent invocat doar pentru că „mai are ecou și în compendiul neoscolastic al lui Lausberg [*Handbuch der literarischen Rhetorik*]"; dar Plett, la rândul său, își va structura, consecvent, analiza „deviației lingvistice de abatere de la regulă" (p. 166–341) după criteriile din celebra *quadripartita ratio*, ba, chiar în ordinea strictă a selectării tipurilor de *mutatio* de la Quintilian (*adiectio*, *detractio*, *transmutatio* și *immutatio*).

Este, de asemenea, consemnată preluarea, în analiza conceptului „écart linguistique", a schemei claselor stilistice a lui Quintilian de către esteticienii din Grupul μ, cărora li se atribuie (superfluu, credem) chiar meritul (previzibil!) de a fi depășit schema respectivă „printr-o sistematizare mai strânsă și o diferențiere mai subtilă" (*op.cit.*, p. 159). Dacă, din perspectiva mai multor criterii (asupra cărora nu putem stărui), în privința sistematizării recunoaștem cu ușurință câștigul adoptării, în analiza figurilor de construcție, a ordinii „suppression" (*detractio*), „adjonction" (*adiectio*), „suppression – adjonction" (*immutatio*) și „permutation" (*transmutatio*), este mai greu de admis un câștig practic în subtilitatea diferențierii în fazele „suppression + adjonction" pentru a numi rezultatul/efectul de substituire (*immutatio*). Desigur, nu este însă

cazul să ne referim la aprecierile, justificate, pe care le face Plett cu privire la meritele de analiză ale *Retoricii generale* în direcţia „localizării" figurilor retorice şi a clasificării lor structurale, trăsături ce conferă acestei lucrări caracterul de „retorică generativă" (*op. cit.*, p. 160).

2.2.3.2. La baza modelului propus de H. Plett (p. 162–166) se află ceea ce autorul numeşte „numeroase impulsuri" din modelele prezentate, printe punctele „de reper" aflându-se, în primul rând, „deviaţia (lingvistică) de abatere de la regulă", adică „nerespectarea regulilor gramaticale normale", prin cele patru tipuri de transformări deja enumerate, pe care le reluăm, totuşi, în continuare, pentru evidenţierea registrului sinonimic avut în vedere de autor (care este preocupat în mod aparte şi de terminologie) şi pentru care traducătoarea a căutat corespondente româneşti: „1. adiţie (inserţie, adjecţie) de semne; 2. subtracţie [10] (reducere, suprimare, detracţie) de semne; 3. permutaţie (transpoziţie, transmutaţie) de semne; 4. substituţie (imutaţie) de semne" (*op.cit.*, p. 163). În al doilea rând, analiza după deviaţia „de abatere" este urmată („impuls" după modelul Leech) de aceea a deviaţiei de „întărire a regulii", aşadar o deviere ce „întăreşte regula" (în care recunoaştem ceea ce am putea numi o „conformare"). Importantă este, din această perspectivă, descrierea de precizare a „poziţiei semnului" (importantă pentru *adiectio* şi *detractio*): [a] „pre-poziţia (poziţie anterioară); [b] impoziţia (poziţie de mijloc); post-poziţia (poziţie finală)" (*op.cit.*, p. 164).

În sfârşit, precizăm că după cele patru tipuri de deviaţie „de abatere de la regulă" (şi după modalităţi de deviaţie „de întărire a regulii", variind de la caz la caz) sunt analizate, în adevărate micromonografii, cinci tipuri de „figuri": *fonologice*, *morfologice*, *sintactice*, *semantice* şi *grafemice*. Se impune însă observaţia că, la Plett, termenul de *gramatică* (din formulele referitoare la „regulile gramaticale normale") este folosit în accepţiunea cea mai generală, referindu-se la studiul tuturor componentelor unei limbi, de la fonetică la sintaxă, formarea cuvintelor şi semantică, ba chiar la *grafeme* („figurile *grafemice*" reprezintă „firguri de

[10] Cf. germ. *Subtraktion*; în spiritul limbii române, mai potrivit ar fi fost *substracţie*, formă utilizată în texte matematice din secolul al XIX-lea şi prezentă în dicţionare româneşti de neologisme (I.D. Negulici, 1848, E. Protopopescu – V. Popescu, 1862).

grafică, metagrafe"). În această accepțiune a termenului este de înțeles faptul că, în cazul „figurilor deviației morfologice", în afara paragrafului special privind „deviația internă a cuvântului", se analizează, paralel, și „deviația legată de context".

Aici, autorul găsește locul potrivit prezentării a trei clase ale variației lingvistice în general recunoscute, cărora le adaugă una de selecție personală. După Plett, deviațiile „de la codul limbajului normal", ilustrate preponderent cu material lexical din opere literare, sunt: „a) sociologice (diastratice), b) regionale (diatopice), c) din limbi străine (exogene), d) istorice (diacronice)" (*op.cit.*, p. 224 și urm.). Or, după teoria coșeriană a variației lingvistice, trebuie să facem distincția de bază între variația din plan *diacronic* și cea din plan *sincronic*, în cazul căreia formele de manifestare sunt la nivel *diatopic*, *diastratic* și *diafazic* (sau *diafatic*). Criteriul clasificării este deficitar, la Plett, și în ceea ce privește apariția „deviației *exogene*" (care ar presupune apartenența celorlalte tipuri la o clasă *endogenă*!). Dar, în ultimă instanță, deviațiile (numite) de tip *exogen*, reprezentate de folosirea, în opera literară, a unor „expresii din limbi străine" (*op.cit.*, p. 227–228) nu reprezintă decât un reflex al variației *diastratice*: materialul de acest tip este o modalitate de diferențiere culturală, alături de formulele aparținând, de exemplu, „limbajului de curte", lexicului „prețios din sfera mitologică" etc. (vezi p. 225).

2.2.3.3. În pofida derogărilor de apreciere și de clasificare semnalate în paragrafele precedente, studiul lui Heinrich Plett este foarte important pentru cercetarea modificării EDR în discursul public și în mass-media prin problematica antrenată într-o lucrare de retorică: segmentele lingvistice în care se manifestă deviațiile „de abatare de la regulă" (de la sunete la grafeme), „poziția" semnului și tipologia deviației (variației) de la codul lingvistic, cu reprezentative reflexe în materialul care face obiectul studiului de față.

2.2.4. De ce (trebuie să) pornim mereu de la Quintilian? În afara motivelor, majore, deja formulate, care dau impresia că autorii *Retoricii generale* și *Științei textului* s-ar afla într-o postură bizară, de geloși... competitori tardivi, insatisfacțiile exprimate cu privire la felul cum este invocat Quintilian în operele citate pornesc de la necesitatea considerării *Artei oratorice* în cadrul unei filiații normale în lumea ideilor și a unui firesc (și mai mult decât onorabil!) dialog peste timp, cu atât mai mult cu

cât, şi în acest caz, la Quintilian trebuie să recunoaştem sinteza constatărilor şi preceptelor retoricii elene şi latine de până la el. Altfel, pentru cercetători mai grăbiţi, sursa primară poate fi ocultată; un exemplu (printre altele ce ar putea fi aduse): căutând tipologia construcţiilor prin care se realizează comicul, J.-M. Defays schiţează un tabel general al „procedeelor comice primare" „pe baza celor patru operaţii fundamentale *reţinute de Grupul μ*" care sunt, firește, *adaosul*, *suprimarea*, *substituirea* şi *permutarea* (*Comicul*, p. 40; subl.n.); asistăm la o scurtcircuitare a normelor *principiului tradiţiei* pe terenul unei lingvistici care se vrea, totuşi, o ştiinţă umanistă.

În lucrarea de faţă, considerăm de importanţă redusă o încercare de a merge pe urmele celor care au identificat izvoarele retorului roman în ceea ce priveşte modalitatea la care ne referim de a deosebi vorbirea „retorică" de cea „obişnuită", un detaliu numai din ceea ce Roland Barthes numea „sistemul grandios" pe care o întreagă civilizaţie „l-a pus la punct... ca să-şi gândească limbajul" (cf. *Terminologie*, p. 160), prin urmare din perspectiva unui orizont mult mai larg de descriere a limbii latine (în ceea ce priveşte fapte de analiză strict tehnică, pot fi găsite referiri, de exemplu, la un M.T. Varro, cu a sa *De lingua latina*).

Aşadar, din această optică, dacă celebra „quadripartita ratio" este legată de numele unui autor, Marcus Fabius Quintilianus, ca unul prin a cărui operă sinteza în discuţie a fost transmisă posterităţii, important este faptul că ea consemnează, în fond, o manifestare a universaliilor limbajului, întrucât cele patru „figuri de construcţie" nu privesc numai „ornarea" discursului retoric, ci caracterizează manifestări ale universaliilor mentalului uman în diferite ipostaze de comunicare.

În treacăt, trebuie să menţionăm că la acelaşi nivel se situează, de exemplu, revendicarea de la Quintilian (cu trimitere la *Arta oratorică*, cartea a XII-a) a formulării regulilor actuale privind proprietatea şi performanţa în structurarea textului informativ prin imperativul ca discursul să dea răspunsuri la şapte întrebări: *quis?* (cine), *quid?* (ce), *ubi?* (unde), *cūr?* (de/pentru ce), *quomodo?* (cum), *quibus adminiculis/auxiliis?* (cu ce ajutor/prin ce mijloace) şi *quando?* (când). Simpla enumerare ne trimite, imediat, la celebra paradigmă cunoscută în

literatura anglo-saxonă de jurnalistică sub numele de regula celor „5 W" (who?, what?, where? when?, why?), la care se adaugă un H (how?)[11].

De altfel, există mărturii semnificative privind identificarea modelului. De exemplu, Robin Bowman amintește că profesorul său Thurston Dart, de la King's College al Universității din Londra, le-a făcut cunoscut din prima zi de cursuri „Quinilian's set of seven questions to use as a basis to order any exploration or to clarify any problem"(cf. www.gsmd.ac.uk/pdf/research-vol4_iss1.pdf).

Din perspectiva de analiză a dimensiunii pragmatice a textului, H. Plett menționează „așa-numita formulă Lasswell": „Who says What In Which Channel To Whom With What Effect?", cu traducerea „cine spune ce, în ce legătură, cui, cu ce efect" (*Știința*, p. 83, respectiv 356).

Iată însă numai câteva preocupări de analiză în care pot fi recunoscute cele patru „reguli" ale „schimbării".

2.2.4.1. Gramatica generativ – transformațională. Enunțurile (citate în § 2.2.1.2) prin care Quintilian ilustrează cele patru „figuri" de cuvânt ca abateri de la „exprimarea simplă și directă", deși au capacitatea de a da „frumusețe stilului", nu reprezintă citate din opere literare, ci contexte ale comunicării obișnuite, nivel la care sunt semnalate devieri de la regimul folosirii părților de vorbire, a categoriilor gramaticale și de topică. Dar, urmărind procesele creative ale limbii, manifestarea competenței lingvistice, tot *adăugarea*, *suprimarea*, *substituirea* și *permutarea* sunt tipurile de transformări cunoscute din gramatica generativ-transformațională (cf. Plett, *Știința*, p. 163), observație ce poate fi raportată la cele consemnate de autorii *Noului dicționar enciclopedic al științelor limbajului*: din perspectiva acestei orientări, „pentru a înțelege o gramatică, care este un soi de sistem formal (în sens matematic), nu e nevoie de nimic altceva decât de a ști să operezi manipulările, cu totul elementare, prescrise de reguli (în esență, este vorba de a înlocui un simbol cu altul, a-l șterge, a-l adăuga"; Ducrot – Schaeffer, *Noul Dicționar*, p. 54); pentru analiza tipologiei transformărilor, *suprimare* vs. *permutare*, manifestată prin *substituție* și *adjuncție*, vezi *Științe*, p. 519.

[11] Pentru prezentarea generală a problemei, cf. Ferenc Vasas & Alexandru-Brăduț Ulmanu, *Cum (nu) se scrie o știre*, în Coman, *Manual*, I, p. 167.

2.2.4.2. Dacă, totuşi, avem în vedere domeniul esteticii generale, un aspect deosebit de important, analizat de Alexandru Cizek, îl reprezintă identificarea aceloraşi tehnici în trecerea de la *imitatio* (din antichitatea greco-romană şi din Evul Mediu) la *tractatio* (în epoca postclasică). Într-un cadru larg de analiză, autorul demonstrează că de la simpla imitaţie de receptare pasivă a modelelor „clasice", s-a ajuns, treptat, la una „competitivă", care echivalează cu o tratare, supusă principiilor şi regulilor generale ale gramaticii, partea de creativitate manifestându-se prin operaţii de *adiectio*, *detractio*, *immutatio* şi *transmutatio*, adică exact după formulele de bază ale analizei originalităţii textului literar practicate recent de neoretoricieni şi specialişti în ştiinţa textului (Cizek, *Imitatio*, passim).

2.2.4.3. Nu mai puţin importantă, pentru susţinerea unei reflectări curente a universaliilor mentalului uman, este trimiterea care se poate face la codul iconic. Aparent şocantă, dar previzibilă din perspectiva universaliilor limbajelor caracteristice comunicării umane, este identificarea, de către Paul Miclău, a utilizării a trei „figuri de retorică" (din cele patru „solecisme" semnalate de Quintilian, fără o trimitere expresă la acesta) în codul „iconic" al presei. Semioticianul român, analizând fotografii din „Scânteia" (din 1976), demonstrează transmiterea prin imagini, în corelaţie cu textul explicativ, a unor mesaje în care se utilizează „*adăugarea* unor elemente prin procedee ca repetiţia sau similitudinea", „*suprimarea* de semne", ca elipsă, şi „*substituţia* retorică", concretizată prin mecanismele de tip sinecdocă, metonimie şi metaforă (Miclău, *Presa*, p. 148–149; sublinierile ne aparţin)[12].

2.2.4.4. Referindu-ne la un cu totul alt nivel al manifestării creativităţii, putem constata că intervenţiile de factură ludică asupra enunţului din anumite producţii de tip folcloric (ce pot fi însă interpretate ca exerciţii tehnice ţinând de o retorică empirică) se supun aceloraşi patru reguli de transformare, o analiză ce formează obiectul secţiunii următoare [care urmează?], ca excurs la subcapitolul consacrat perspectivei retorice.

[12] Numeroase cazuri de „supunere" la regula celor patru „figuri de construcţie" ale retoricii apar în intervenţiile asupra operelor de artă preluate în publicitate pe care le prezintă Stephen Baker, *Visual Persuasion*, New York, McGraw-Hill, 1961.

2.2.4.5. Cu titlu de recapitulare de etapă, precizăm că, prin demersul de față încercăm, așadar, să umplem golul dintre nivelul de analiză a acțiunii „figurilor de construcție" recunoscută în modificări la nivelul sintaxei părților de vorbire și al topicii (de la Qunitilian) și cel al analizei modificării structurilor narative (Grupul μ) și, respectiv, al analizei textului (preponderent) literar (Plett), prin investigarea enunțurilor vorbirii comune, un necesar și logic intermediar. Acest punct de vedere își găsește, de atlfel, verificarea într-o afirmație comparabilă prin care Gerturd Gréciano își justifică interesul de studiu pentru expresia idiomatică în calitate de fenomen al discursului, ca element ce „ritmează și structurează discursul oral și scris", apropiindu-se de figurile de stil, de vreme ce „textul" este unicul mijloc de a umple „le fossé" dintre lingvistică și științele literare (*Expression idiomatiques*, p. 145).

2.3. Perspectiva pragmaticii

2.3.0. Evaluarea din perspectiva pragmaticii a statutului EDR în discursul jurnalistic (în special cu privire la titluri) se impune din motive ușor de acceptat; o presupune însuși statutul acestui domeniu al semioticii, ca o grilă ce nu poate fi ignorată indiferent de segmentul comunicării pe care îl avem în vedere, dar o reclamă absența, până acum, a unor observații adecvate specificului comunicării în mass-media din optica pragmaticii. Pentru o motivație din această perspectivă trebuie să pornim de la un punct de vedere formulat de Eugeniu Coșeriu: după Aristotel, „tot limbajul este *semantikós* (înseamnă ceva)"; există o determinare „practică sau pragmatică, acea determinare pe care o studiem în retorică. Acest limbaj al interacțiunilor ar fi *lógos semantikós* cu o determinare ulterioară *lógos pragmatikós*, de ordin pragmatic" (*Filozofia*, p. 15). „Cei care înțeleg limbajul ca instrument de comunicare, instrument al acțiunii între oameni, înțeleg limbajul ca logos semantic cu determinare suplimentar pragmatică" (*ibidem*, p. 16), iar „o limbă nu este un depozit simplu, ci și un sistem al modurilor de a face, de a crea semnificații" (*ibidem*, p. 26).

2.3.1. Intervenția pe terenul raporturilor dintre semne și interpreții acestora prin modificarea EDR în textul jurnalistic, în special în titlurile „performative" (în care actul de comunicare devine act de expresie), poate fi interpretată ca o schimbare a normei textuale produsă de emițător în compoziția structurii sintactice a semnului (Plett, *Știința*, p. 86). Dar

supunerea la imperative ale pragmaticii („interacţiune", „dialogic", „circularitate", „retroactivitate") implică, la emiţător, o preocupare (chiar instinctivă) pentru principiul pe care specialiştii, în primul rând H.P. Grice, l-au definit drept „cooperare" (cf. Baylon – Mignot, *Comunicarea*, p. 147; Moeschler – Auchlin, *Introducere*, p. 232), vizând atingerea unor parametri de comunicare interpersonală.

Acest aspect este ilustrat şi de faptul că „anumite articole din presă au, de fapt, o structură de dialog, fie fiindcă sunt alcătuite dintr-o intervenţie făcută în mijlocul unui schimb ai cărui constituenţi sunt impliciţi, fie fiindcă stimulează, ele însele, o structură de schimb" (Baylon – Mignot, *op.cit.*, p. 215). Pe de altă parte, semnificaţia reală a „interacţiunii" este ilustrată, indirect, de absenţa unei astfel de preocupări în presa „de partid" din regimurile totalitare. În această viziune, dimensiunea pragmatică a textului de presă implică, preponderent, relaţii ce se stabilesc doar între „cei doi poli" ai ansamblului: „agentul" şi „produsul", emiţătorul având statutul de „producător de mesaj înzestrat cu o *mare autoritate*", al cărui „scop" este „de a-l informa, a-l instrui şi de a-l *educa* în cele din urmă" pe un „destinatar colectiv" (Miclău, *Presa*, p. 150; sublinierile ne aparţin). Din acestă optică, este relativă însăşi importanţa acordată „cultivării limbii literare actuale" ca demers în ceea ce priveşte codul, de exemplu prin rubrica „Cum scriem, cum vorbim româneşte" din „Scânteia" (*ibidem*; cf. şi formularea clişeistică „ridicarea pe o treaptă superioară a ansamblurilor de semne folosite"; p. 152).

Un reflex în direcţia alegerii unei relaţii favorabile cu cititorul, printr-un comportament verbal cooperativ, este însăşi recurgerea la EDR. Însă, folosirea, ca atare, a unui asemenea enunţ drept titlu de articol (sau citarea lui în text, ca „discurs raportat"), ca şi „restructurarea" lui în ambele situaţii la care ne-am referit, conduce la un act de „persuasiune clandestină" (trăsătură ce caracteriza iniţial reclama/publicitatea; Baylon – Mignot, *op.cit.*, p. 322), constituind o „retorică a consimţământului" sau a „chemării la consens" (B. Bernstein, *Class, Codes and Control*, I, 1971, ap. Baylon – Mignot, *op. cit.*, p. 256). Din această perspectivă, se poate aprecia că, faţă de „textele" din alte segmente ale comunicării scrise, prin titlul de tip EDR (în formă canonică sau restructurat), presa pare a fi, *sui-generis*, domeniul cel mai ataşat ideii de „cooperare".

2.3.2. Procesul, în general, trebuie analizat prin prisma conceptului numit «contract de lectură», deosebit de sugestiv în ceea ce priveşte

interpretarea includerii, prin tehnica de „colaj", a EDR în discursul jurnalistic, întrucât favorizează, în mod special, considerarea retoricii titlului ca text de inaugurare ce oferă receptorului un anumit registru de preluare a informației, respectiv sugerează sau definește poziția autorului unui text de opinie.

Teoria la care ne referim a fost dezvoltată de Éliséo Véron pe baza analizei presei („scrise"), dar a găsit aplicație și în exegeza asupra discursului din alte specii ale *mass-media*. Acest model teoretic acreditează ideea că, într-un text din orice tip de discurs jurnalistic, în afară de un *conținut*, emițătorul îi propune receptorului și o *relație*, pe care acesta din urmă o poate accepta sau nu, modul de adresare având tot atâta importanță ca și conținutul propus (Cheveigné, *Discours*, p. 95). De interes deosebit, așadar, în ceea ce privește receptarea, conform unor dezvoltări și aplicații ale unui alt adept al teoriei lui Véron, „contractul de lectură" servește pentru a caracteriza funcționarea, în orice tip de „suport de presă", a „dispozitivului de enunțare", adică a „modalităților de a spune", cuprinzând: a) imaginea celui care transmite un mesaj, locul pe care și-l atribuie acesta față de „ce spune"; b) imaginea celui căruia îi este destinat discursul, locul ce-i este atribuit acestuia; c) relația dintre emițător și destinatar, care poate fi, de fapt, altul decât receptorul real (Minet, *Contrat de lecture*, p. 223–224). Cu privire la distincțiile pe care le face același autor referitor la ipostazele în care se prezintă emițătorul în cadrul „dispozitivului de enunțare" (apropiat de destinatar, „complice" al acestuia sau chiar aflându-se pe o poziție îndepărtată față de acesta; *ibidem*, p. 224), pentru analiza semnificației utilizării EDR ne interesează ipostaza de „complicitate", prin care, în termenii noștri, înțelegem tentativa de situare în atmosfera aceleiași „competențe expresive", mijloc eficace (și aparent inocent) de stabilire a empatiei, dar și de manipulare prin seducție sau incitare directă. Dar, din perspectiva virtualului „contract de lectură" sau „de comunicare", receptarea enunțului poate fi, în linii generale, raportată la optica școlilor pragmatice americană și britanică de a considera semnificația unui enunț ca rezultat al unor procese de „negociere" între emițător și receptor (cf. *Științe*, p. 374).

În ceea ce privește frecvența și, adesea, virulența formulelor manipulatoare, acestea pot fi puse pe seama rolului pe care și-l asumă presa contemporană din România, unul prea puțin „ortodox" teoretic, identificat de Patrick Charaudeau și Rudolph Ghiglione, dar cu referire la ineficacitatea „talk-show"-ului ca formă de comunicare și de confruntare

democratică, în televiziune: „Les médias [...] se sont engouffrés dans la brèche du mal-être social et de la thérapie collective" (cf. *Science et Médias*, nr. 21/1997, p. 238).

2.3.3. În sfârşit, revenind la elemente ale dimensiunii pragmatice a discursului, trebuie să luăm în consideraţie că astfel de modificări ale codului impun atenţiei problema nivelului real al „cooperării" prin distanţa dintre textul emiţătorului şi cel al receptorului, realitate descrisă de H. Plett în următoarea formulă: „câţi receptori, atâtea texte", deoarece „pentru receptor, textul niciodată nu este acelaşi ca pentru cel care l-a produs şi invers, căci amândoi aduc în actul de comunicare premise diferite. Aşadar, dacă un text are un singur emiţător producător şi un singur receptor, atunci, din perspectivă pragmatică, există două texte: acel text care este conceput într-un anume fel şi acel text înţeles într-un alt fel anume. Aceeaşi constatare rămâne valabilă şi pentru cazul în care doi sau mai mulţi cititori/auditori iau contact simultan sau în momente diferite cu «acelaşi» text. Constatarea mai rămâne valabilă şi atunci când autorul şi receptorul unui text sunt una şi aceeaşi persoană, deoarece factorul timp, prezent între momentul concepţiei şi cel al receptării textului, determină o «diferenţă comunicativă»" (*Ştiinţa*, p. 84; cf. şi p. 97, cu privire la „analize ale aceluiaşi text distanţate în timp"). Acelaşi autor, dezvoltând analiza dimensiunii şi constituirii pragmatice a textului, subliniază caracteristica textelor de a fi „individualităţi condiţionate comunicativ", cu urmări în ceea ce priveşte „judecăţile pe text" (*op.cit.*, p. 85), şi, totodată, faptul că „diferenţa comunicativă" se manifestă şi în situaţia când emiţătorul şi receptorul nu dispun de „un potenţial comun de presupoziţii" (p. 95).

Diferenţele se explică, în primul rând, prin faptul că, în codarea şi decodarea mesajului, intervine factorul „competenţă", introdus în schema de analiză a comunicării de Cathérine Kerbrat-Orecchioni. Este vorba de complexul format de „competenţele lingvistice şi paralingvistice", paralel cu cele „ideologice şi culturale" (cf. Baylon – Mignot, *Comunicarea*, p. 87).

În practica socială a lecturii presei, este destul de redusă capacitatea reală a unui însemnat procent din masa receptorilor de a se înscrie în „jocul" emiţătorului când acesta convoacă în enunţuri anumite tipuri de EDR, în speţă cele de factură „elitistă" (cf. § Contestaţia).

2.4. Perspectiva universaliilor limbajului şi a textului „de colaj": Eugeniu Coşeriu.

2.4.1. Modificarea voluntară a enunţului. După ce am prezentat conceptul de DR (cf. *supra*, 1.2.2) şi după ce am oferit (în funcţie de problematica unor secţiuni ce urmează) un număr de exemple de enunţuri aparţinând acestei categorii, din vorbire şi din scris, considerăm că aceste aspecte constituie punctul de plecare pentru a discuta, în continuare, analiza modificării intenţionate, conştiente şi ocazionale a EDR din perspectiva funcţiei e s e n ţ i a l e atribuite de Eugeniu Coşeriu limbajului, aceea de „a comunica ceva cu c i n e v a", ca „o continuă atribuire a eului", în sensul că „i se atribuie celuilalt aceeaşi conştiinţă cu a vorbitorului"; ca vorbitor, eu „atribui mereu celorlalţi posibilitatea de a înţelege", şi „cred că sunt ca mine, că sunt şi eu pentru ei ceea ce sunt ei pentru mine" (*Filozofia*, p. 22).

2.4.2. Modificarea enunţului aparţinând DR, în primul rând în sfera „substituirii", se dovedeşte un teren extrem de favorabil pentru ilustrarea acestei judecăţi de valoare, cu atât mai mult cu cât aplicaţia ţine de confruntarea a două universalii ale limbajului, *omogenitatea* şi *varietatea*, aceasta din urmă manifestată prin c r e a t i v i t a t e, dimensiune în care limbajul dispune de posibilităţi nelimitate. Mai mult, varietatea poate fi urmărită până la individ, în cazul căruia se poate ajunge „la anumite forme de expresie ale acestuia în situaţii diferite" (Coşeriu, *Competenţa*, p. 38), o proiecţie ce se verifică plenar în modelarea enunţurilor ce vor fi prezentate în § 3.2.1. şi 3.2.2., aparţinând atât vorbirii (dar, la origine, orice inovaţie este individuală), cât şi exprimării de „actualizare" a tradiţiei limbii, aparţinând literaţilor sau ziariştilor.

Ceea ce atrage atenţia sau poate contraria privind schimbările din text la care ne referim este faptul că noile enunţuri, „destructurate", nu respectă „norma cunoaşterii lucrurilor", adică, după Coşeriu, „norma generală, de coerenţă cu cunoaşterea lucrurilor şi cu principiile generale ale gândirii" (*Deontologia*, p. 167), ceea ce, la obiect, ar însemna contrazicerea enunţului canonic al DR, adică „tradiţia textului". Dar, chiar cu aplicaţie la astfel de „texte" (printre care diferite expresii şi locuţiuni), Coşeriu a demonstrat că norma lucrurilor poate fi suspendată sau negată şi, deci, „aceste expresii care ni se par imposibile [adică neconforme cu tradiţia limbii, pot] să fie expresii cu totul normale,

fiindcă atunci ele aduc ceva ca informaţie, aduc ceva nou, spun ceva care nu e conţinut în noţiunea respectivă" (*Competenţa*, p. 34).

În sfârşit, tot sub semnul considerării limbajului ca „activitate liberă şi intenţională" şi atribuindu-i-se receptorului posibilitatea de a înţelege proiecţia emiţătorului, adică motivul suspendării regulii de coerenţă (respectiv de *identitate*), acesta din urmă nu este socotit ca „incongruent" atunci „când face secvenţe, jocuri de cuvinte". În interpretarea textelor, pe coordonatele „congruenţă", „corectitudine" şi „adecvare", acţionează suspendarea de tipul „metaforică", „metalingvistică" şi „extravagantă", în cazul modificării enunţului aparţinând DR (când „ne jucăm cu vorbele") suspendarea „extravagantă" fiind explicabilă: dacă „absurditatea se poate gândi, se poate şi exprima" (Coşeriu, *Competenţa*, p. 44–46). Iată, în acest sens, chiar un exemplu citat de Coşeriu, dar în legătură cu faptul că, în cazul substituirii cuvintelor în enunţul aparţinând DR, nu se pot stabili o p o z i ţ i i de tip „structuralist": încercând introducerea termenului *fotoliu* în locuţiunea *„cu scaun la cap*, nu putem şti care este diferenţa între scaun şi fotoliu" (*Arhitectura*, p. 55).

Or, în exprimarea emotivă, care ne preocupă aici, se practică frecvent acest tip de substituire prin suspendare „extravagantă", ale cărei efecte trebuie avute în vedere, apoi, din perspectiva interferării „tehnicii libere a discursului", adică a organizării, chiar strict personale, a vorbirii potrivit „regulilor «actuale» cu privire la modificarea şi combinarea" elementelor limbii, cu „discursul repetat", a cărui „vastitate" şi prezenţă, după Coşeriu, trebuie luate în consideraţie: „vorbirea este ca un fel de pictură cu colaj simultan, adică, în parte, este tehnică actuală şi în parte sunt bucăţi de vorbire deja existente şi duse, ca să zicem aşa, de tradiţie, în toate aceste expresii, locuţiuni fixe, în proverbe, citate ş.a.m.d." (*Arhitectura*, p. 55; explicitare a unei formulări anterioare, a aceluiaşi autor: „un discurs concret poate fi analog adeseori unui tablou realizat, în parte ca [un] colaj; în tablou, pe lângă porţiuni executate cu tehnica pictorului care pictează, pot exista deopotrivă fragmente luate din alte tablouri, pictate de către alţi pictori"; *Limba funcţională*, p. 259)[13].

[13] Vezi şi consideraţiile de sinteză reproduse de Sofia Dima, citate în *Introducere*, § 1.2.2.

2.4.3. Referiri sumare la „intertextualitate". O altă observație care se impune imediat, privind substituirea în enunțul aparținând DR când este vorba de „citate" (categorie de texte ce pune cel mai bine în evidență problema de care ne ocupăm în continuare și asupra căreia vom reveni) o constituie raportarea la conceptul de «intertextualitate».

Din perspectiva beletristicii, a textului literar, după o formulare elementară și corectă, sinteza din *Dicționarul general de științe. Științe ale limbii*, considerată în sens r e s t r â n s, „*intertextualitatea* presupune o reluare directă în text a unui (fragment de) enunț aparținând unui alt text și autor, «prezența efectivă a unui text în altul » (G. Genette)", cu exemplificarea preluării, în câteva versuri, ca citate fragmentare, a unor replici din teatrul lui Caragiale și a titlului unei schițe a aceluiași scriitor (*Științe*, p. 258).

Deși textul jurnalistic aparținând tipului „de opinie" (pamflet, editorial, cronică etc.) are de multe ori tangențe stilistice cu beletristica, trebuie să ținem seama de faptul că titlurile de articole (principalul nostru material de referință) au drept scop să lanseze o informație, dar apelează la formule al căror enunț mizează pe funcția fatică a limbajului, în cazul de față de stabilire și de întreținere a contactului cu destinatarul. Or, prin apelul la EDR, se creează terenul unei a n u m i t e experiențe lingvistice comune cu acesta (indiferent de aprecierea obiectivă a competenței idiomatice, dar mai ales a competenței expresive a celor doi – emițător și destinatar –, fapt asupra căruia vom reveni).

De aceea, din perspectiva comunicării, problema se cere analizată prin raportarea, mai întâi, la cele două tipuri de „tradiții" stabilite de Eugeniu Coșeriu (la care ne-am referit și anterior): „*tehnica liberă* a discursului" și „discursul repetat".

Astfel, pentru modificarea (cu specific de substituire) a „citatelor" ca forme ale discursului repetat, de care ne vom ocupa în cele ce urmează, trebuie să pornim de la această distincție coșeriană, a cărei aplicație o vom proiecta, anticipând, prin trimiterea la exemple invocate de Coșeriu pentru ilustrarea categoriei respective: „citatele" reprezintă „repetarea unor fragmente de texte, – literare sau altele – cunoscute ca atare", la care se face aluzie „chiar variindu-le parțial": „questo *matrimonio* non s'ha da fare" (Manzoni), față de „questa *lezione* non s'ha da fare", sau „nel mezzo del cammin *di nostra vita*" (Dante), față de „nel mezzo del camin *di questo libro*" (*Lecții*, p. 259; sublinierile ne aparțin). Apariția în vorbirea cuiva, la un moment dat, a unor citate „exacte"

reprezintă, într-adevăr, „tradiții literare inserate în tradiția lingvistică" (*ibidem*, p. 261), după o schemă

↑↓ Td Lg –**Td Lit** –Td Lg ↑↓,

recunoscându-se opoziții „între un text şi alt text". Dar, din perspectiva lingvisticii textului, pentru secvențele rezultate prin „variație", în cazul de față prin s u b s t i t u i r e, constatăm o suspendare a „tradiției literare" (Td Lit), prin infiltrarea unui cuvânt (uneori a mai multor cuvinte) aparținând tradiției lingvistice (Td Lg), tehnicii libere a limbajului, care, în cazul primului din exemplele citate mai sus, poate fi prezentată după schema simetrică

↑↓ /Td Lit – Td Lg – Td Lit/ ↑↓,

astfel că rezultă o succesiune generală a textelor aparținând diferitelor tradiții, după schema:

↑↓ Td Lg –/ **Td Lit – Td Lg – Td Lit** / – Td Lg ↑↓.

2.4.4. Aceste observații şi reprezentarea grafică, recurgând la abreviații, a procesului substituirii sunt aplicabile şi în analiza modificării celorlalte categorii de enunțuri aparținând DR investigate până acum care țin de „tradiția literară" în sens larg.

2.5. Perspectiva analizei frazeologiei: Harald Thun şi Gertrud Gréciano

2.5.0. Pentru o serie de precizări privind problematica destructurării EDR în textul jurnalistic şi în discursul public, dintre lucrările consacrate frazeologiei prezintă un interes deosebit monografiile semnate de Harald Thun, elev al lui Eugeniu Coşeriu, şi Gertrud Gréciano. În aceste cazuri este vorba de „scheme" de analiză propuse sau preluate critic, din diferite surse, de cei doi autori, privind modul cum se produce variația enunțului, în funcție de opțiunile acestora (pro sau contra) față de considerarea unităților frazeologice drept un „corpus închis".

2.5.1. În studiul său comparativ, pe teren romanic, de teorie, de istoria ideilor şi de sistematică privind frazeologia ca „discurs repetat", Harald Thun, în *Probleme der Phraseologie. Untersuchungen zur wiederholte Rede mit Beispielen aus dem Französischen, Italienischen,*

Spanischen und Rumänischen[14], adună opinii şi produce argumente în favoarea „fixităţii" corpusului, opţiune susţinută pe baza „tradiţiei frazeologiei"; este examinată fixitatea „poziţională" şi „situaţională", sub autoritatea unor formulări ce exercită asupra autorului şi o oarecare magie intrinsecă, printre care „discursul repetat", a lui Coşeriu, sau „discursul reprodus", a lui Roman Jakobson („reported speech"; cf. *Phraseologie*, p. 26, 37). Şi pentru că limitele de principiu ale acestei opţiuni (asupra căreia nu putem stărui aici; vezi, de altfel, cap. 1 şi, *infra*, 2.5.2.1) au fost prezentate în ampla recenzie pe care Gertrud Gréciano i-o consacră în lucrarea sa de care ne vom ocupa în continuare (2.5.3), renunţăm chiar la o trecere în revistă de ansamblu a punctului de vedere Thun, oprindu-ne numai la analiza acelor aspecte ce pot fi considerate drept anumite „concesii" pe care autorul le face variabilităţii UF (utilizate ca „teste" pentru „fixitate").

Ceea ce reţinem, aşadar, este faptul că, fiind preocupat, în ceea ce priveşte aspectul „tehnic", de tipologia şi de clasificarea frazeologismelor, lui Harald Thun nu puteau să-i scape nici fapte care fac obiectul lucrării de faţă, din perspectiva variaţiei de formă a EDR. Interesul autorului se îndreaptă însă de regulă spre formulele „canonice", înregistrate în opere literare şi în dicţionare, ceea ce nu reprezintă întotdeauna o garanţie pentru nivelul uzului, căci lucrările lexicografice consemnează, adesea, turnuri strict particulare, cum pot fi şi cele aparţinând scriitorilor ale căror opere figurează în bibliografia-bază de date a unui dicţionar. Ba, mai mult, autorul se referă şi la funcţiile UF în actul comunicativ, dar ţinând seama tot de nivelul „canonic" şi lăsând deoparte variantele individuale, ca „jocuri de cuvinte". Dar, în discuţia asupra relaţiilor paradigmatice dintre „structurile lexicale fixate şi structuri analoage", făcând distincţia între „relaţiile sistematice" (opoziţii lexicale şi gramaticale) şi cele „nesistematice", printre care „paralelisme", „echivalenţe", „omonimii", autorul plasează în categoria relaţiilor „nesistematice" şi „variantele". Or, în această ordine de idei, în pofida unei disfuncţionalităţi (minore) privind criteriile de analiză, în patru subgrupe, putem descoperi efectele manifestării, la nivelul uzului, a celor patru „figuri de construcţie" ale lui Quintilian. Aceste subgrupe sunt:

[14] Apărută la Max Niemeyer Verlag, Tübingen, 1978; în continuare, *Phraseologie*.

[1] variante având „componente diferite" („mit verschiedenen Komponenten"); printre exemple, fr. *mettre les bœufs devant/avant la charrue*, rom. *a sparge/rupe tăcerea*, aşadar, chiar dacă nu este exclusă o simplă variaţie sinonimică liberă, în vorbire, putem recunoaşte cazuri evidente de substituire;

[2] variante cu „materie redusă" („mit reduzierter Materie"); printre exemple, fr. *se faire de cheveaux* [*blancs*], it. *fare il diavolo* [*a quattro*], aşadar, cazuri de suprimare (exemplul din limba română, *a da o mână* [*de ajutor*], după Eugen Barbu, reprezintă însă un caz tipic de turnură strict „particulară", contextuală, din opera unui scriitor;

[3] variante cu „materie extinsă" („mit erweiterer Materie"): fr. *envoyer* qn. *au diable/à tous les diables/aux cinq cents diables*, aşadar, cazuri de adăugare;

[4] variante structurale, pentru care se disting două situaţii: a) cu „ordinea cuvintelor schimbată" („mit veränderter Wortstellung"), cu două exemple: it. *Mani in alto!/Alto le mani!* şi fr. *C'est bonnet blanc ou blanc bonnet*, pentru care se observă variaţia cu „dublu efect", căci se poate spune şi *c'est blanc bonnet et bonnet blanc*, aşadar, situaţii tipice de permutare; şi b) cu „distribuţie diferită" („mit unterschiedlicher Distribution"), pentru care se citează fr. *tomber sur un os/il y a un os*, exemplu în care trebuie să recunoaştem doar o substituire (cf. *Phraseologie*, cap. V, p. 215–216). Harald Thun anunţase, totuşi, ca „teste" pentru examinarea „structurilor fixate" perspectiva unor concepte numite „Substitution, Kommutation, Permutation, Wortspieltest usw." (p. 48), fără a urmări o corespondenţă terminologică în dezvoltarea temei.

În ceea ce ne priveşte, în subgrupele [1] – [3] de mai sus, putem recunoaşte, din perspectiva unui dialog (absent la Thun) cu Grupul μ, figurile de construcţie numite (operaţii) „substanţiale", subgrupa [4 a] corespunzând categoriei (operaţii) „relaţionale", ce reprezintă schimbarea ordinii cuvintelor (*Retorica*, p. 59 – 60). Este interesant faptul că Thun nu ignoră nici posibilitatea „direcţiei" propriu-zise a modificării, întrucât îşi pune problema dificultăţii de a aprecia dacă, în unele cazuri, variaţia reprezintă efectul unei extensii a enunţului sau al reducerii acestuia, dar, la nivelul „sistemului", consideră că acest aspect este fără importanţă (p. 216).

Aşadar, drept consecinţă a interesului pentru sistematizare, de la Harald Thun putem reţine, pentru tratarea destructurării EDR, identificarea, pe cont propriu, dar aproape fără greş, a figurilor de

construcție ale lui Quintilian (nu există referiri nici la Grupul μ sau la Plett).

2.5.2. O excelentă analiză de ansamblu a unuia dintre cele mai utilizate enunțuri din această clasă, expresia idiomatică, o datorăm profesoarei Gertrud Gréciano (de la Universitatea „Marc Bloch", Strasbourg II). *Signification et denotation en allemand. La sémantique des expressions idiomatiques* reprezintă un studiu de caz, complex, a cărui tratare se caracterizează, paralel, prin meticulozitatea „nemțească" a abordării şi prin claritatea şi finețea „franțuzească" a argumentării şi a enunțării. Deşi această lucrare a fost tipărită în 1983, nu am avut posibilitatea de a o cunoaşte decât în etapa definitivării textului de față[15]. Pentru a nu fi suspectați de intenția de ocultare a surselor, trebuie să precizăm că împrejurarea invocată i-a conferit monografiei la care ne referim statutul de text de confirmare, în general, a propriei noastre orientări şi de confruntare în ceea ce priveşte numeroase aspecte ale tratării temei dedicate destructurării EDR ca procedeu „retoric" şi „stilistic" la nivelul limbajului, cu acceptarea (cu unele deosebiri) a celor mai multe puncte de vedere ale autoarei, dar şi cu punerea în discuție a altora.

2.5.2.1. Nemulțumită de absența unei abordări semnificative a componentei semantice a expresiei idiomatice (nu numai în literatura de specialitate germană), un aspect, după aprecierea D-sale, de natură să contribuie, printre altele, şi la elucidarea problemei controversate a „arbitrarului semnului lingvistic" (de mare actualitate în epocă), autoarea a plasat analiza obiectului său de studiu în domeniul pragmatic al comunicării expresive, având drept criteriu de evaluare competența lingvistică a vorbitorului, pornind de la capacitatea cognitivă a acestuia, în dubla ipostază de subiect „connaissant" şi subiect „locuteur", facultate ce se manifestă în „cooperarea" dintre locutori. În această ordine de idei este invocat H. P. Grice, după care intențiile enunțiative pot fi interpretate drept realizarea enunțului astfel ca acesta să servească scopului, recunoscut, ce este urmărit în comunicarea cu partenerul (*Expressions idiomatiques*, p. 136), formulare consensuală față de conceptul de

[15] Folosim prilejul pentru a-i mulțumi, din nou, Doamnei Gréciano pentru amabilitatea de a ne fi oferit valoroasa teză de doctorat a Domniei-sale (în continuare: *Expressions idiomatiques*).

«alteritate» coşerian. O asemenea viziune privind utilizarea expresiei idiomatice se confruntă, şi din perspectiva generală a destructurării EDR, cu un obstacol epistemologic, considerarea UF ca un „corpus închis", a cărui surmontare poate fi (şi este) realizată prin *variaţia* corpusului, pe baza *creativităţii* vorbitorului, *ludicul* constituind cel mai important registru de manifestare a acesteia; am consemnat cele trei principale domenii de analiză aprofundate de Gertrud Gréciano.

2.5.2.2. Fixitate vs. variabilitate. Şi pentru Gertrud Gréciano, din perspectiva evoluţiei cunoaşterii şi a mentalităţilor, într-o abordare largă şi îndrăzneaţă, ideea de „sistem închis" este perimată, în fizică, de exemplu, conceptul fiind operator înainte de Einstein şi Heisenberg. „Sistemul deschis" constituie un model pentru a descrie organismele vii, în biologie, iar artele reprezintă, prin însăşi esenţa acestor activităţi umane, un teren de înnoire perpetuă. Recurgerea la „sistemică", în general, oferă acelaşi cadru pentru analiza comunicării, iar investigarea, pragmatică, a folosirii idiotismelor verifică definiţia „sistemului deschis" prin vorbitori şi prin discurs (*Expressions idiomatiques*, p. 28–29). În ceea ce priveşte diferitele tipuri de EDR (în contrast cu recuzarea pe care o vom semnala în continuare), autoarea preia de la W. Mieder opinia că tocmai variabilitatea le asigură parimiilor o deosebită frecvenţă de utilizare; aceeaşi caracteristică, faţă de care „fixitatea" este secundară, „garantează continuitatea discursului idiomatic viu" (p. 80; vezi şi mai sus, § 2.2.3, faptul că putem atribui aceeaşi calitate, de bază, chiar DR). Dacă, prin logica lucrurilor, înseşi cercetările privind „blocajele" sunt prea puţin semnificative (se pare că „fixitatea" închide cumva chiar... apetitul de investigare „in vitro"), situarea pe poziţia cunoaşterii „in vivo", având ca obiect statutul şi comportamentul vorbitorului, ne convinge că majoritatea utilizărilor individuale se caracterizează prin disocierea de clasicele „structures figées"; în strategiile de comunicare, după Gréciano, această tendinţă relevă un impact mai puternic decât reproducerea idiotismelor după „normă" (p. 134–135), afirmaţie dovedită, adăugăm noi, de locul, relativ redus, pe care îl ocupă „citarea" ca atare, în formă canonică, a EDR în textul jurnalistic şi în discursul public, practică ce se loveşte şi de cunoaşterea, relativă uneori, a modelului „canonic". Dacă modificarea „creatoare" contribuie şi la schimbarea conţinutului semantic, după fantezia („le gré") utilizatorului şi după contribuţia sa la discurs, se poate observa că pentru acest

comportament există chiar o „provocare" de principiu: din perspectiva „jocului de limbaj", rod al strategiei discursive, fixitatea „cheamă" variabilitatea (p. 250).

2.5.2.3. Poziția față de proverb. Deși nu putem insista asupra problemei, trebuie să observăm că, în monografia sa, Gertrud Gréciano ia în considerație, în ceea ce privește variația, și alte specii de EDR: locuțiunea expresivă, și, nu numai pasager, se referă și la proverb, citând afirmații ale lui W. Mieder asupra rolului variației de formă a acestuia pentru comunicarea performantă (cf. § 2.2.4.2.1). Oarecum surprinzător este, însă, comentariul rezervat privind încercările lui L. Rörich și W. Mieder de a stabili legături (pe bază de sinonimie) între „sprichtwörtliche Redensarten" ('zicători, proverbe') și „idiomatische Redewendung" ('expresii idiomatice'); pentru autoare, interferențele între proverb (totuși, „metaforă" și acesta!) și expresia idiomatică ar fi limitate, deosebirea esențială invocată fiind aceea că idiotismul nu împărtășește natura „etică" a proverbului, „quintessence d'expérience et de sagesse, qui fait de lui un code moral et juridique, une référence d'autorité" (p. 81); vezi și ampla caracterizare de „departajare" de la p. 157: în afara funcției primare, didactice, proverbul are și alte valori de utilizare, cum ar fi „la justification, la menace, la prophétie, la prémonition, l'apaisement, l'excuse, la consolation, le conseil, la résignation, la réclamation, l'explication, la contestation, l'affirmation, la caractérisation, la rationalisation, l'encouragement, la distanciation, l'ironie, la parodie. Bien sûr, cette énumération n'est pas close". Desigur, între cele două tipuri de DR există unele diferențe, dacă ne referim la funcția proverbului în interiorul textului (dar, fără îndoială, nu și posibilitatea și consecințele integrării formulelor aparținând ambelor specii în „punctele nevralgice ale compoziției discursului"!; cf. p. 158). Mai întâi, se pot găsi exemple de expresii idiomatice care reflectă atitudini ale vorbitorului (chiar toate atitudinile!) numite mai sus (numai variațiile de formă, analizate în partea a doua a studiului nostru, ale proverbului românesc „apa trece, pietrele rămân" ne permit să recunoaștem mai multe registre atitudinale; cf. II. 3.2.1.2.3, *excurs*). Apoi, prin interferențele datorate sincretismului, există formulări ce combină aceste două tipuri de EDR, după cum, în aceeași ordine de idei, trebuie să contestăm respingerea caracterizării parimiilor drept un „corpus închis" (cf. 1.1.1), cu atât mai mult cu cât se impune ca o evidență faptul că enunțul proverbelor și zicătorilor (cărora, în partea a

II-a, le dedicăm chiar paragrafe speciale în discutarea fiecărei „figuri" şi a structurilor diverse ale acestora) se „destructurează" după aceleaşi „reguli" şi cu aceleaşi „efecte" ca şi toate celelalte tipuri de EDR. Ca să nu mai vorbim de faptul că, în sine, materialul unui corpus nu poate fi refuzat din motivul că până acum a fost analizat preponderent din perspectivă istorică şi culturală (a evenimentelor şi a cutumelor), cel mult filologică, iar nu din cea semantică şi a modificării enunţului.

2.5.2.4. Creativitate şi „ludic". În ceea ce priveşte creativitatea „idiomatică", temă asupra căreia autoarea revine în concluzii (p. 394–400), reţinem, după invocarea viziunii chomskyene de a înţelege conceptul de „creativitate" drept libera funcţionare a „ideilor înnăscute", proiectarea particulară a acestuia în spaţiul expresiilor idiomatice, a căror variaţie de uz are rolul de a alimenta, prin efecte de surpriză, „jocul lingvistic". Datorită „capacităţilor înnăscute" (la care trebuie să adăugăm însă şi „jocurile iniţiatice" de tipul „frământărilor de limbă", la „învăţarea" acesteia), vorbitorul (performant, căruia i se datorează, în general, inovaţia) reuşeşte să integreze şi să reactiveze turnurile „figées", prin intuiţie creatoare, inteligenţă „fabricatrice" şi „instinct generator" (p. 396, cu trimitere la B. Bourgeois). Acţionând la nivelul „langue" şi „parole", *codul* şi, respectiv *jocul* determină „l'idiotisme vivant".

În bună măsură, în afară de implicaţiile de teorie a comunicării pe care le reprezintă considerarea variabilităţii şi a creativităţii faţă de (pre)concepţia de „corpus închis" cu privire la frazeologie, în ansamblu, şi la expresiile idiomatice, în particular, pentru proiecţia generală de analiză şi interpretare (adecvată) a variantelor EDR prezentate în partea a II-a a lucrării noastre, este de reţinut accentul pe care Gertrud Gréciano îl pune pe componenta ludică a mentalului vorbitorului.

La fel ca şi jocul, în general, „jocul de cuvinte" este o necesitate şi o activitate naturală, rezervat omului, dar dincolo de viziunea studiilor de inspiraţie antropologică, jocul de cuvinte, rezultat al observaţiilor asupra limbajului, este o consecinţă a competenţei lingvistice a individului vorbitor şi a facultăţilor sale metalingvistice (*Expressions idiomatiques*, p. 245). Valoarea de generalizare a acestor afirmaţii se verifică prin rolul ce i l-a atribuit L. v. Wittgenstein, care a utilizat cu succes jocul lingvistic cu finalitatea metodologică de a descoperi, prin intermediul lui, legile ce reglementează interacţiunea în cadrul comunicării (p. 134; cf. şi § 2.2.1.2, cu privire la „frământările de limbă"). Considerarea acestui aspect tinde

să elimine (sau măcar să reducă) impresia cu privire la aparența „gratuită" a acestuia (vezi și observațiile din § 2.2.1.2.2), iar analiza pragmatică descoperă, de exemplu, ca și în cazul variației, dincolo de „acrobația semantică" a jocului de cuvinte, adevărate „invitații" la activitatea ludică chiar în „fixitatea" EDR (aspect la care ne-am referit și anterior), în „polilexicalitate" și în „figurarea idiomatică" (p. 249–250).

2.5.2.5. Clasificarea modificărilor este un aspect care a interesat-o mai puțin pe Gertrud Gréciano, la care, din perspectiva tipologiei găsim, de exemplu, doar prezentarea procedeelor de la baza „jocului idiomatic" în proza lui Günther Grass, analizate ca variații în interiorul și în exteriorul sintagmei, de Blanche-Marie Schweizer [16]. După cum apreciază Gertrud Gréciano, variațiile „externe" se apropie de integrarea obișnuită a expresiilor idiomatice în context; în clasamentul structural al variațiilor „interne" apar șapte grupe (le citãm în limba franceză, după *Expressions idiomatiques*, p. 248): „l'ellipse", „l'insertion", „la composition", „la substitution", „l'expansion", „la combinatoire" și „la permutation". La un examen atent, vom constata că, în fond, ne aflăm tot în prezența celor patru figuri de construcție ale lui Quintilian, la care se adaugă figura pe care Grupul μ o numește „cameleonică", rezultată din *combinarea* unora din cele „tipice".

Astfel, avem, mai întâi, două grupe, *substituirea* și *permutarea*, pentru care există corespondenta directă, și alte două pentru care recunoaștem ușor corespondentele, *elipsă* pentru *suprimare* și *inserție* pentru *adăugare* (în toate cazurile, exemplele oferite „corespund" tipologiei modificărilor din „quadripartita ratio"). Dar tot la această din urmă figură de construcție trebuie raportate, ca specii, alte două tipuri. În primul rând, cel numit „la composition", exemplificat printr-o originală formație lexicală rezultată prin aglutinare (procedeu favorizat, presupunem, de... slăbiciunea limbii germane pentru acest mijloc de formare a cuvintelor): *Dableibtdirdiespuckeweg*, cuvânt „monstruos" în spatele căruia, într-o decompoziție de normalizare, putem distinge, de fapt, enunțul „Da+bleibt+dir+dies+puckeweg" (în ultimul caz, singura compunere acceptabilă la nivelul „normei"). În al doilea rând, „l'expansion", exemplificată prin „bis ich ihnen *einen Strich durch die*

[16] *Sprachspiel mit Idiomen. Eine Untersuchung am Prosawerk von Günther Grass*, Zürich, 1978.

schweigsame *Rechnung machte*", dacă luăm în considerație expresia idiomatică „(jemandem) einen Strich durch die Rechnung machen" (cu semnificația 'a încurca socotelile cuiva'), recunoaștem o *adăugare* „de particularizare".

În sfârşit, sub titlul „la combinatoire" găsim o situație exemplificată prin „könnte man *alles*, was Weiss trägt, *in einen Hut*, in einen Schrank *stecken*"; dacă pornim de la forma canonică „(etwas/alles) an den Hut stecken" [aproximativ, 'a pune totul într-o (aceeași) oală, a nu distinge valorile; a nu face doi bani'], rezultatul apare, într-adevăr, drept o formulă combinată, prin *adăugare* și *substituire*, pentru care trimitem din nou la caracterizarea „cameleonică", citată mai sus.

2.5.2.6. Aşadar, incluzând (după o primă redactare a textului) printre lucrările de fundamentare a studiului nostru monografia dedicată de Gertrud Gréciano semanticii expresiilor idiomatice germane analizate ca semnificație și denotație, îi atribuim rolul de a constitui, prin puncte de vedere pertinente asupra statutului acestui tip de EDR în cadrul comunicării, o confruntare utilă pentru înțelegerea mentalului și a tehnicilor ce caracterizează, în general, procesul de destructurare a frazeologiei în textul jurnalistic și în discursul public. În ceea ce privește perspectiva tipologică, ne deosebim, principial, de abordarea acestei autoare prin identificarea, în „quadripartita ratio", a unui model al „formelor mentale" după care se produce modificarea oricărui tip de EDR. Din punct de vedere metodologic, ne delimităm de lucrarea analizată prin faptul că pornim de la (și susținem) o altă viziune asupra conceptului de investigație „in vivo", dar, mai ales, prin opțiunea de a nu rupe cercetarea EDR „in vivo" de cea „in vitro": aceasta deoarece am putut constata guvernarea de către aceleași reguli a modificării formei și a schimbării sensului EDR atât la nivelul inventarului limbii, prin formele canonice pe care le înregistrează dicționarele (prin care înțelegem, aşadar, cu totul altceva decât construirea de către autori, pentru analiză, a unor „exemple" potrivite; cf. Plett, *Ştiința*, p. 7), cât și în vorbire, reflectată preponderent de textul jurnalistic.

Clarificarea situației, pe toate planurile, ține de considerarea modelării discursului conform acțiunii universaliilor limbajului, în aceiași parametri în privința formei și cu aceleași efecte la nivelul spiritualității, de la „învățarea" limbii și de la practicile ludice infantile, până la cel mai

sofisticat şi pretenţios discurs performativ de „entertainment", de persuadare, seducţie sau de incitare.

2.6. Cea mai largă proiecţie de analiză a posibilităţilor vorbitorului. «Frământările de limbă» din perspectiva „figurilor de construcţie" ale lui Quintilian şi a universaliilor limbajului

2.6.0. Pentru a ţine seama de materialul şi nivelul minim de analiză privind intervenţia „voluntară" având ca obiect modificarea vorbirii, putem porni (şi trebuie să pornim) de la „frământările de limbă". Dacă ceea ce s-a numit „extindere transliterară a retoricii" (*Retorică, Introducere*, p. XIII) se referă la nivelul limbajului comun confruntat cu aspecte şi fapte de ordin sociologic, atunci, la nivelul pe care îl abordăm, putem recunoaşte, de fapt, o proiecţie sui-generis de reconstituire a uneia dintre laturile „tehnice" ale retoricii „empirice".

2.6.1. Tratarea unui subiect de *retorică* ne impune, pentru considerarea ansamblului, din perspectiva «universaliilor» limbajului, pe lângă investigarea îmbinărilor de cuvinte de diferite tipuri, respectiv a modificărilor pe care le suferă acestea, şi abordarea unui alt aspect, al laturii „empirice" a domeniului, prin referirea la materialul primar al vorbirii, s u n e t e l e, a căror analiză în anumite contexte aduce informaţii relevante în materie de d i c ţ i u n e (perspectivă de analiză neabordată până acum, dar care ţine de partea de *techné* a retoricii). Este vorba de „frământările" sau „frământăturile (numite şi «frânturi») de limbă"; ca probe de «performanţă» enunţiativă, deşi se prezintă astăzi ca manifestări preponderent ludice, datorită faptului că s-au produs în public în anumite împrejurări, astfel de enunţuri pot fi raportate, în general, la preocuparea pentru «pronunţie» ca parte a artei retorice clasice. Colorând puţin imaginea, am putea compara prezenţa, în texte, a numeroase succesiuni dificile de sunete cu... pietricelele pe care, după tradiţie, le ţinea în gură Demostene la începutul carierei, când exersa, spre a-şi corija un defect de vorbire din naştere. Faptul că aparţin *oralităţii* nu ne îndepărtează de obiectul lucrării de faţă; nivelul primar explică, în fond, toate «jocurile de cuvinte» practicate în scris atunci când se operează cu suprimări, adăugări, substituiri sau chiar intervertiri de *litere* (reprezentând, de fapt, oferte de *lectură*) şi tot acest nivel este de recunoscut în faptul că Wittgenstein considera însuşi fenomenul utilizării cuvintelor ca un joc prin mijlocirea căruia copilul învaţă limba mamei (cf.

Gréciano, *Expressions idiomatiques*, p. 134). Rezultatele sunt uşor de surprins până la textul jurnalistic, ultimul segment pe scară cronologică al discursului ce se caracterizează prin afect şi expresivitate.

Şi sub semnul valorii creative a „jocului idiomatic", analiza poate privi formele de manifestare a „jocului de cuvinte" pe terenul sunetelor (cu reflex grafic în litere), al rimelor şi al metricii; modificările vizează efecte de domeniul „semnificatului", aspect pus în lumină chiar de o definiţie a „jocului de cuvinte" pe care a formulat-o Tzvetan Todorov (considerat purtător de cuvânt al viziunii în discuţie): „Le jeu de mots est un texte de petites dimensions dont la construction obéit à une règle explicite, concernant de préférence le signifiant" (ap. Gréciano, *op.cit.*, p. 247). Dacă „jocul de cuvinte", în general, reflectă competenţa lingvistică şi facultăţile metalingvistice ale vorbitorului, în cazul „frământărilor de limbă" observaţiile acestuia asupra limbajului se îndreaptă spre un domeniu particular ce pare, la prima impresie, să reprezinte un apanaj nu atât al lingvistului, în general, ci numai al unui segment din această categorie profesională, foneticienii, deoarece denotă atenţia dirijată asupra articulării, producerii sunetelor.

2.6.2. Discuţia se impune cu atât mai mult cu cât pe lingvişti nu i-a preocupat specificul acestor enunţuri şi mecanismul producerii lor. Faptul este dovedit de următoarea definiţie (din deceniul al patrulea al secolului trecut) a *frământărilor de limbă* în *Dicţionarul* Academiei Române: „fraze încâlcite, alcătuite numai din combinaţiuni de cuvinte greu de rostit, cu spunerea cărora (repede şi fără greşeală) se ia la întrecere tineretul, pe la şezători" (vol. II/I, literele F – I, apărut în 1934). Nici astăzi acest nivel nu a fost cu mult depăşit. Ocupându-se tangenţial (într-un paragraf intitulat *Umorul şi ironia limbajului familiar*) de specia în discuţie, pentru care preferă denumirea de „încurcături de limbă", Rodica Zafiu, deşi admite că inventarul acestor producţii „ar putea... reflecta spontan o ierarhie a dificultăţilor fonetice majore pe care vorbitorii nativi le percep în folosirea propriei limbi" (aşadar ca o formă de „conştiinţă lingvistică"), consideră, totuşi, că „interpretarea conform căreia aceste încurcături sunt în primul rând un exerciţiu de pronunţie e însă uşor idealizată: în foarte multe cazuri, jocul e doar o capcană", deoarece frazele sunt construite astfel „încât pronunţarea lor rapidă, eventual cu micile erori previzibile, să conducă la enunţuri cu conţinut indecent" (*Diversitate*, p. 270).

În fond, situația se explică prin faptul că aceste probe de virtuozitate orală nu s-au aflat în atenția specialiștilor (vezi și Rodica Zafiu, *loc.cit.*), dar, mai ales, prin absența viziunii de antropologie culturală în abordarea temei. Interesul pentru „frământările de limbă" a evoluat de la semnalarea lor printre diferite clase de „jocuri de copii", dintr-o perspectivă general etnoculturală (T. Pamfile ș.a.; cf. *infra*), prin considerarea alături de alte specii folclorice, periferice, în sincretism cu acestea (G. Pascu), la evaluarea, dar numai tangențială, în exegeza propriu-zisă de profil.

Mai întâi, semnalăm absența sau clasificarea discutabilă a speciei în lucrări ale unor autori ce au proiectat lucrări de sinteză. Ne referim, de exemplu, la Gheorghe Vrabie, *Retorica folclorului (Poezia)*[17], în care omisiunea este cel puțin nejustificată, de vreme ce, pe lângă genuri având ca expresie versul propriu-zis (*doina*, *balada*; vezi precizarea din paranteza titlului), autorul studiază, dar mai ales din perspectiva discursului „ornant", și specii cum sunt *cimilitura* (ca „discurs metaforic") sau *proverbul* și *strigătura* (ca „discurs gnomic sau sentențios"). Pe de altă parte, este de prisos să mai analizăm rațiunile pentru care Ovidiu Papadima, în *Literatura populară română*[18], deși subliniază trăsătura lor de a fi „exerciții de pronunțare" și calitatea de a reprezenta o formă de „stăpânire a limbii materne", tratează (sumar) „frământările de limbă" în paragraful referitor la „ghicitori" (p. 329–330).

Un spor de atenție și de analiză putem constata însă la Ovidiu Bîrlea, care se referă la acest tip de enunțuri într-un demers de „poetică", consacrat, în general, „normelor populare care condiționează creația poetică", tratând „jocul de cuvinte" printre diferite specii ale „folclorului infantil". După Bîrlea, „frumosul folcloric" se realizează, la acest „nivel coborât", prin simetrie, prin apelul la sonoritatea cuvintelor, adesea deformate (inconștient), prin crearea de lexeme obscure etc., în discuție aflându-se și formule din cântecele copiilor, ghicitorile, numărătorile; în structura tuturor, alături de „jocul fonetic", se constată o „orgie a cuvintelor" (Bîrlea, *Poetică*, p. 6, 28, 31–36). Din păcate și în mod surprinzător, dar oarecum simptomatic, autorul nu revine asupra „frământărilor de limbă" în sinteza sa privind speciile folclorului românesc, în care a propus o clasificare a „folclorului infantil", în „specii

[17] București, Editura Minerva, 1978.
[18] București, Editura pentru Literatură, 1968.

de ale maturilor decăzute în lumea copiilor" şi „specii infantile propriu-zise". Este vorba de o clasificare destul de laxă; chiar Bîrlea admite că unele dintre speciile din cea de a doua categorie, cum ar fi „cântecele-invocaţii" adresate elementelor cosmice (soarele, luna, curcubeul, ploaia) ar putea fi „reminiscenţe ale unor incantaţii rituale", practicate iniţial de oamenii maturi (Bîrlea, *Folclorul*, p. 399 – 406). În ceea ce ne priveşte, am constatat că modele culturale arhaice din practica adulţilor pot fi identificate şi în „cântecele glumeţe şi satirice" (în terminologia lui Bîrlea, *op.cit.*, p. 420) referitoare la numele de botez, ca expresii distorsionate ale manifestărilor reflectând vechi interdicţii de limbaj[19].

Firește, nu putem stărui aici asupra acestei probleme, (şi) de folcloristică, dar considerăm că într-o situaţie măcar parţial asemănătoare se află şi „numărătorile" de la jocurile copiilor, ca reminiscenţe ale unor practici (mnemotehnice în speţă) de iniţiere, asemenea „frământărilor de limbă", specie care nu s-a bucurat încă de o cercetare monografică, ce se impune a fi în mod necesar interdisciplinară, pornind de la viziunea de analiză lansată încă din 1896 de Karl Bücher, în *Arbeit und Rhythmus*: cele mai multe manifestări ale artei şi-au făcut apariţia în legătură cu munca şi alte activităţi ale omului primitiv. Acest cadru larg de investigare ar putea fi particularizat, de exemplu, nu numai prin considerarea a însăşi literaturii şi a genurilor ei ca fenomene antropologice primordiale (Herseni, *Literatură şi civilizaţie*, p. 278), ci mai ales prin evaluarea unei specii folclorice majore, cum este basmul, drept scenariu iniţiatic (în registru grav) devenit literatură de amuzament şi de evaziune (*ibidem*, p. 271), dar nu ne propunem să insistăm în această direcţie.

2.6.3. La o analiză atentă din perspectiva schiţată, „frământările de limbă", ca enunţuri de virtuozitate fonetică, reprezintă „fabricate" ad-hoc pentru verificarea unei dotări corespunzătoare cel puţin sub raportul cerinţelor anumitor împrejurări din viaţa indivizilor (cel mai important fiind, probabil, momentul evaluării calităţilor sau a defectelor viitorilor soţi); nu trebuie omis interesul pentru verificarea competenţei idiomatice, „frământările de limbă" servind, eventual, ca adevărate exerciţii de dicţiune (vezi *supra*, la Papadima, „exerciţii de pronunţare") în vederea

[19] Stelian Dumistrăcel, *„Agresarea" (pre)numelui ca reflex al tabúului lingvistic. Pornind de la producţii folclorice româneşti*; „Balkan-Archiv", Neue Folge, 11. Bd. (München - Würzburg), 1996, p. 369–378.

unor performanțe la care ne vom referi în continuare. Această interpretare nu trebuie să şocheze, de vreme ce, în vocabularul comun, există numeroase calificative incriminând deficiențe ce se datorează, în general, „bazei de articulare" (cum ar fi *balamut*, *bâlbâit*, *cepeleag / şepeleag*, *fâlfâit*, *fonfăit*, *gângav / gângăvit*, *peltic*, *rârâit*, *sâsâit*, *şişcav / şişcăvit*, *tântav* etc.).

Cu toate că astfel de defecte par a fi incorigibile (chiar dacă unele, la o anumită vârstă, sunt „simpatice", fiind uneori speculate în texte publicitare, de exemplu „sâsâiala" unei fetițe care pronunță alterat numele unui soi de salam, „săsesc", respectiv succesiunea, dificilă în asemenea caz, a fonetismelor din secvența „şase şaşi în şase saci"), nu este mai puțin adevărat, pe de altă parte, că v o r b i r e a individului constituie, îndată după naştere, o preocupare uşor de surprins. Astfel, după tradiții consemnate într-o monografie de specialitate a lui Simeon Florea Marian, în „scăldătoarea" copilului nou-născut se punea, printre altele, şi *miere*, ca „să fie dulce la vorbă ca mierea"; era, de asemenea, obiceiul ca acestuia să i se dea să bea apă „dintr-un clopoțel sleit, anume ca să fie cântăreț mare", după cum, mai târziu, celor care vorbeau greu li se dădea să bea apă din clopotul cu care se „clopoțește" în altar în cursul slujbei religioase, practica fiind însoțită de citirea textului ce invocă „dezlegarea gurii preotului Zaharia" (*Naşterea*, p. 83, 88, respectiv 337). Cântecele de leagăn cuprind şi texte ce par să aibă mai ales rolul de a-l familiariza pe copil cu actul propriu-zis al vorbirii; iată o realizare concurând cu imagini obişnuite ale poeziei (culte) suprarealiste: „Vină rață / De-l ia-n brațe, / Vină ştiucă / De mi-l culcă, Vină somn / De l-adormi, / Vină peşte / De mi-l creşte" (*ibidem*, p. 325). Dar, apoi, prin recitative ritmate, acesta este î n v ă ț a t să vorbească, de exemplu, cu numirea fiecărui deget, pe fondul mişcării mâinilor copilului în leagăn, sau atrăgându-i atenția asupra anumitor sonorități: „Mămăligă / fiartă-n glugă / Dă la slugă / să nu fugă" etc. (*ibidem*, p. 341 - 346).

Finalitatea este una de natură socială: performanța în materie de vorbire se fructifică, la băieți, mai întâi pentru selectarea ca „vornicei" sau „chemători", cei care cheamă la nuntă, producând un recitativ şi folosind cuvinte „alese" (ei înşişi „sunt aleşi dintre holteii mai cu aptitudini în afacere", după S. Fl. Marian; *Nunta*, p. 278). Există, de altfel, numeroase alte momente ale ceremonialului care presupun rostirea de „orații" şi în care intervin şi alți participanți: „starostele" sau „pețitorul" trebuie să fie „bun de gură" şi Marian nu se sfieşte să-l

numească „orator" şi să se refere la „retorica" lui (*ibidem*, p. 106, 110). Intervine, apoi, *conăcăria*, cu texte adecvate ale *colăcerilor* mirilor şi ai miresei, strigăturile „la curechi", „la friptură", „la copturi de aluat" etc. şi au asemenea momente de manifestare nunul şi, răspunzând, socrii (*ibidem*, passim)[20]. Prestaţii verbale de performanţă comparabile mai sunt „strigăturile la joc" (există chiar astfel de strigături ce sancţionează, în fond, lipsa competenţei în materie: „Cine joacă şi nu strigă / N-aibă-n traistă mămăligă!", respectiv „ ~ / Facă-i-se gura strâmbă!"), „colindele" şi „uratul", „strigarea peste sat", ca să ne referim, în treacă[t], doar la principalele împrejurări când numeroşi membri ai colectivităţii îşi asumau periodic roluri de vorbitori în public. Pe de altă parte, o practică importantă presupunând deosebita virtuozitate a textului şi a vo[ci]rii unor profesioniste *sui-generis* a reprezentat-o „descântatul"[21].

2.6.4. Prezentăm, folosind izvoare mai vechi, câteva [a]semenea probe de virtuozitate, care, după aprecierile specialiştilor, impu[n] pentru reproducerea lor aidoma, o deosebită acurateţe a articulării: „Capra neagră-n piatră calcă, / piatra-n patru bucăţi crapă; / aşa să crape capul caprei, / cum a crăpat piatra-n patru" (există şi finala „cum a crăpat piatra, unde-a călcat capra"); „Pe un vârf de moşinoi / Este o codobatură c-un codobăturoi; / Codobăturoiu codobătură pe codobatură"; „Cupă cu *copac*, *copac* cu cupă" (Pamfile, *Jocuri*-2, p. 375–376; ultimul text pare să reflecte deja distorsionarea formulei cuprinzând termenul *capac*, logic); „Am o scroafă cu nouă purcei suri, muri, sug cât pot, fug în tufă"; „Ceapă albă începătoare, putină pritocitoare, pui de pricinicitoare"; „Raţă lasnică, pasnică, presnică, popasnică; da nu-i raţa lasnică, pasnică, presnică, popasnică, după cum îs puişorii lăsnicei, păsnicei, presnicei, popăsnicei" (ap. Pascu, *Cimilituri*-2, p. 171, 172, 178; alte mostre, în cele ce urmează, la exemplificarea diferitelor „figuri de construcţie").

Aparenta lipsă de finalitate practică a producerii acestor enunţuri trebuie raportată însă la reproducerea lor în public (la şezători, la „clăci" etc.), în cadrul unor adevărate „întreceri" între participanţi şi în prezenţa unui public atent, care se distrează şi sancţionează inabilitatea, greşelile sau lipsa memoriei. Condiţiile „tehnice" sunt rapiditatea şi claritatea

[20] Cf. şi Sevastos, *Nunta*, passim.

[21] De „limba descântecelor", s-au ocupat, în mod special, Ov. Densusianu (cf. *Opere*, I, Bucureşti, Editura pentru Literatură, 1968, p. 214–345) şi Al. Rosetti, volumul cu acest titlu, Bucureşti, „Minerva", 1975.

rostirii; prezentăm aceste informații în formularea culegătorilor (amatori) de la sfârșitul secolului al XIX-lea și de la începutul celui următor, care au semnalat chiar „genul" în discuție: deși „sunt sucite, învârtite și încâlcite *într-adins*", „... se spun cu repeziciune foarte mare și bine respicate" (S. Teodorescu- Kirileanu, ap. Pamfile, *Jocuri*-2, p. 373; cf. Pascu, *op. cit.*, p. 169; subl.n.); „Frământările sau întorsăturile de limbă" sunt „mai mult sau mai puțin greu de rostit repede" (Pamfile, *Jocuri*-1, p. 381). „Rapiditatea" pronunțării este o adevărată „cursă" întinsă competitorilor: „Cel ce nu poate să pronunțe bine aceste frământături, de multe ori, fără să vreie, spune cuvintele rău, producând râs. Și aceasta se întâmplă prin săritura unui diftong, unei silabe, prin schimbare sau înlocuire de sunete și îndulciri de consoane, mai ales *s* în *z* (*p* în *f*; *m* în *z*)" (Pamfile, *Jocuri*-2, p. 373; cf. Pascu, *loc.cit.*). Frecvent, succesiunea silabelor cuprinzând anumite sunete provoacă apariția (ori sugerarea) altor cuvinte decât cele de la care se pornește, de obicei „obscene": „căutând să le pronunți repede, dai în ceva rușinos, cu toate că ele ca formă nu-s rușinoase" (Pamfile, *Jocuri*-1, p. 381). Aceasta este, de fapt, finalitatea pur distractivă a „spectacolului" verbal [22] (cf. și Zafiu, *supra*), căci reușita deplină a „recitării" ar trebui să se încheie cu laude... monotone, nepotrivite împrejurării.

Comentariile lui S. Teodorescu-Kirileanu privind reacția publicului la efectele... nedorite sunt de circumstanță: „Când s-a întâmplat că s-a spus din greșeală sau din neghibăcie vreo vorbă uricioasă atâta-i trebuie aceluia..., acela e râs de toți, – ș-apoi să se ție la batgiocură din toate părțile; fiindcă a îndrăznit să grăiască așa cuvinte față de băiețani și fete!" (ap. Pascu, *loc.cit.*). De fapt, nu numai inabilitatea de pronunție generează secvențe sonore „rușinoase" sau „uricioase"; există, de exemplu, destul de multe *cimilituri* care „cuprind cuvinte și aluzii obscene" (selectate de

[22] Pot fi verificate, de exemplu, efectele pronunțării cerute în cazul unor enunțuri de tipul „Umplui, umplui, umplui poalele popii de prune roșii"; „Apucai pe-o vale lungă, mă-ntâlnii c-o pilă-n pungă; când pila în pungă, când punga în pilă" (Pamfile, *Jocuri*-1, p. 382); „Fata popii Enachi, nachi (= napi) săpa, printre gard nachi îți da"; „Eu pup poala popii, popa pupă poala mea"; „Pe valea lui Tătălungă, trece-un om cu punga lungă; hătălângă pungă lungă, tititli cu pila-n pungă" (Pamfile, *Jocuri*-2, p. 374 – 375); „Dudulungă lungă-n pungă, izbriș pila-n piuă" (se zice „de multe ori, iute"); „Bulimbuc pungă lungă, suliman pildă-n pizmă" (Petrovici, *Texte*, p. 32, 46).

Pascu, *op.cit*, p. 113–115), al căror repertoriu lexical şi de imagini rivalizează cu mijloacele lingvistice „corosive" ale lui Rabelais.

În epoca apariţiei primelor culegeri a unor astfel de texte folclorice, ele erau socotite chiar (posibile) teste de competenţă idiomatică: „Aceste frământări au darul de a fi cele mai bune cercături pentru cei străini, nedeprinşi cu firea limbii noastre" (Teodorescu-Kirileanu, ap. Pamfile, *Jocuri*-2, p. 373), un punct de vedere reflectat (anecdotic) şi de B. Ştefănescu Delavrancea:

> „– Cum deosebeşte românul pe grec de român?
> – Îl pune să zică «retevei de tei, mirişte de mei».
> – Şi cum zice grecul?
> – Piţigăindu-şi buzele, pelticind şi stropind, zice «retavela tela, dela miliste mela»" (*Domnul Vucea*).

2.6.5. Această preocupare pentru subtilitate denotă, din partea vorbitorului comun, un deosebit simţ de observaţie a fenomenelor de articulare ce se produc în vorbire. Aşadar, ceea ce frapează este numai selectarea unor contexte cu adevărat „performante" (şi, apoi, reproducerea lor cumva „instituţionalizată"), deoarece, într-un cadru larg, punctul de plecare l-ar putea constitui perceperea intuitivă (nici aceasta chiar obişnuită) a proceselor fonetice care se produc în vorbirea curentă, mai precis în cea mai puţin supravegheată, ţinând de registrul familiar. Este vorba de fenomene de „coarticulare" ce se produc în interiorul cuvântului sau în „cuvinte fonetice", alcătuite din mai multe unităţi lexicale (distincte la nivelul scrierii), ce se pronunţă însă în mod curent împreună (caz pe care lingviştii îl desemnează prin sanscritul *sandhi* 'legătură'). În adevăratele mostre de virtuozitate fonetică provocatoare de simple „încurcături" (când este vorba de efecte „neutre", oricât de hilare ar apărea), dar mai ales de cuvinte „licenţioase" (acestea din urmă căutate cu oarecare ostentaţie), au fost forjate contexte fonetice propice pentru fenomene de coarticulare (ce pot fi considerate în unele cazuri chiar „accidente fonetice") cum sunt *acomodarea*, *diferenţierea*, *asimilarea* (vocalică şi consonantică, regresivă sau progresivă), *disimilarea* sau *propagarea* sunetelor, *afereza*, *apocopa*, *proteza*; reducerea şi crearea de grupuri consonantice se datorează, apoi, *metatezei* sau *sincopării*, în

unele cazuri formele rezultate având tangență cu „etimologia populară"[23]. Astfel, chiar S. Teodorescu-Kirileanu s-a referit la „săritura unui diftong sau a unei vocale" și, în general, la „schimbări sau înlocuiri de sunete", de exemplu „îndulcirea" lui *s* în *z* referindu-se la sonorizarea fricativei dentale sonore (intervocalică, în vecinătatea consoanelor sonore sau în grupuri cu sonante), după cum oclusiva bilabială surdă *p*, într-o pronunție *allegro*, poate fi realizată, cu articulare neglijentă, ca fricativă labiodentală (*f*).

2.6.6. În aceste condiții, exercițiile de vorbire pe enunțuri ce cuprind numeroase dificultăți de pronunție, prezentând la un moment dat caracter pur ludic, trebuie să fie recuperate din perspectivă pragmatică drept o modalitate de inițiere, ale cărei reflexe contemporane le constituie practici didactice instituționalizate; de exemplu, la „grădinițe" există programe de „dezvoltare a vorbirii" pentru care se publică cărți în domeniul respectiv, un capitol din *Anexe* cuprinzând chiar „Frământări de limbă", a căror exersare are drept scop „formarea deprinderilor de articulare corectă a consoanelor și a grupurilor de consoane"[24].

> Evaluate ca asigurând performanța, „frământările de limbă" pot fi considerate, așadar, manifestări de retorică empirică. Ca *techné*, ceea ce impresionează în cazul „frământărilor de limbă" este capacitatea vorbitorului (fără îndoială, dotat) de a „genera" contexte performative pe baza mecanismelor (perfect intuite) ale coarticulării, comparabile cu enunțuri selectate sau create ad-hoc în procesul de instruire a profesioniștilor discursului „artistic" (recitări, reproducerea rolurilor actorilor, pe scenă) și folosite chiar pentru corijarea defectelor congenitale de rostire. Așa, de exemplu, în *Arta de a vorbi, recita și declama în societate, în public, pe scenă...*[25], N.A. Bogdan, „artist dramatic și laureat al Conservatorului de Declamație" (după cum el însuși se prezintă), într-un capitol intitulat *Importanța și efectele pronunțării*, printre exercițiile

[23] Pentru tipologia și frecvența producerii unor asemenea fenomene în vorbirea populară, cf. Stelian Dumistrăcel, *Influența limbii literare asupra graiurilor dacoromâne. Fonetica neologismului*; Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1978, p. 245–292.

[24] Cf. Bădică, T., Marinescu, E., Duțu, O., *Exerciții pentru dezvoltarea vorbirii la preșcolari*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1979, p. 68. Vezi, anterior, Theodor M. Stoenescu, *Curs de dicțiune pentru uzul profesorilor, institutorilor...*, Partea I, Editura Minerva, București, 1913.

[25] Volum apărut la Iași, Tipografia Goldner, 1899.

pentru „cumpănirea şi îndreptarea vorbirii", recomanda, în cazul celor ce „pronunţă greu pe r", să repete „necontenit cuvinte sau silabe ce cuprind acest sunet. De exemplu:

Tar, ter, tir, tor, tur,
Tra, tre, tri, tro, tru,
Rărunchi, rariţă, trăsură,
Vatrar, Rembrandt, şvarţ etc." (p. 33).

Dar se poate constata că asemenea practici pe terenul performanţei în arta dramatică nu caracterizează doar viziunea, poate mai evident „didactică", a sfârşitului secolului al XIX-lea; există menţiuni privind utilizarea unor exerciţii asemănătoare şi pentru cel următor[26].

În sfârşit, concludente (dincolo de amuzament) sunt exerciţiile „corective" prin care celebrul Mr. Higgins reuşeşte să elimine trăsăturile acelui „terrible accent" (*cockney*) din vorbirea nu mai puţin celebrei sale eleve Eliza Doolittle. Ne referim la «adaosurile» de ilustrare a ideilor din textul piesei de teatru *Pygmalion*, a lui George Bernard Shaw, în versiunea libretului la piesa muzicală *My Fair Lady* (premieră în 1958 – film difuzat în 1964), semnat de Alan Jay Lerner. De fapt, suita „The rain in Spain stays mainly in the plain" (ca şi alt enunţ, „In Hertford, Hereford and Hampshire, hurricanes hardly ever happen")[27] evocă obişnuitele „Tongue Twisters" – exerciţii de virtuozitate pentru pronunţie în limba engleză (iată, de exemplu, enunţuri „model", de la A, „Angela Abigail Applewhite ate anchovies and artichokes", la Z: „Zigmund Zane zig-zagged through the zany zoo zone")[28]. Dar asocierea *rain – Spain* nu este una întâmplătoare; în *The Wordsworth Dictionary of Proverbs* (1993) găsim, după o culegere de *Proverbs* (din 1659) a lui James Howell, o formulă de îndepărtare a ploii „Rain, rain, go to Spain", pentru locuitorii Albionului, în general excedaţi de umezeală, destinaţia ploii fiind teritoriul competitorilor în ceea ce priveşte supremaţia pe mare; de altfel, într-o confruntare decisivă, cu „Invincibila Armada", a lui Filip II, din 1588, condiţiile atmosferice nu au fost deloc de neglijat în ceea ce priveşte victoria englezilor.

---

[26] Cf. Marietta Sadova, *Exerciţiile artei dramatice*, Editura Prometeu, Bucureşti, 1950.

[27] Cf. *My Fair Lady*, London, Penguin Readers, 1977, p. 17–18.

[28] Cf., de ex., *Tongue Twisters from A to Z*; www.knownet.net./users/Ackley/vocabtong.html.

2.6.7. Prin *excursul* pe care îl reprezintă § 2.6, am examinat posibilitatea şi considerăm că am făcut dovada că se poate susține existența, în vorbirea populară, a unor preocupări de retorică „empirică" în sensul preocupării pentru „performanță". Din această optică, în capitolele 1 – 4 din partea a II-a vom prezenta, sumar, cazuri în care chiar producerea textelor de tipul în discuție recurge, cu finalitate incantatorie, la tehnici care ilustrează „figurile de construcție" semnalate de Quintilian ca „solecisme": dacă nu greşeli de limbă propriu-zise, „deformări" ce pot fi analizate ca producându-se după procedeele tehnice cunoscute: „suprimare", „adăugare", „substituire" şi „permutare". Extinderea de la „frământări de limbă" la „cimilituri" ('ghicitori') nu prezintă nici un inconvenient, dat fiind sincretismul caracteristic folclorului (chiar interferarea celor două specii, la care se poate adăuga şi „descântecul", a fost, de altfel, semnalată de Pascu, *Cimilituri*-2, p. 169–173). În capitolele la care ne-am referit vom selecta doar exemple de formule din „frământări de limbă" şi din ghicitori, deşi numeroase enunțuri de același fel pot fi găsite şi în descântece.

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

3. Utilizarea de tip colaj a enunțului aparținând discursului repetat. Perspectiva generală de investigare; tipologie și terminologie

3.1. Integrarea în text a EDR de diferite tipuri în forma canonică: tradiție și exerciții de virtuozitate

3.1.1. Beletristica

3.1.1.1.Cu proba erudiției, a culturii, a distincției și, tot atât de important, a devoțiunii față de o ideologie, prin citarea ca atare a unor enunțuri din clasicii antici și din Biblie, avea să se confrunte de timpuriu un alt model al referinței de autoritate: maxima de sorginte populară, proverbul și zicătoarea. Dacă ambele modele se regăsesc deja la Rabelais (1494 – 1553), un reper semnificativ din perspectiva concurenței lor poate fi socotit Cervantes (1547 – 1616), în al cărui text romanesc, la o analiză atentă, descoperim chiar confruntarea aproape tezistă a celor două registre. Direcția nouă este ilustrată de discursul lui Sancho Panza fiind prezentă din primele până la ultimele schimburi de opinii ale acestuia cu stăpânul său, Don Quijote de la Mancha. Dar pilda, proverbul și zicătoarea se impun prin adevărate tururi de forță în istorisirile „scutierului" de la castelul ducelui ce avea să-l numească guvernator al Barataricl (cap. XXXII – XXXIII din partea a doua a romanului), prestație încununată de aprecierile ducesei, purtătoarea de cuvânt a naratorului, ce aseamănă „vorbele cu haz și de duh" ale țăranului „limbut și hâtru" cu „maximele catoniene" sau cu sentințele poetului italian Michele Verrino. Însuși Cervantes împrumută tacit același mijloc de

elocvenţă, respins însă de „nobilul hidalgo" (care citează din latină şi din scriitori spanioli sau italieni celebri), de doamna de companie a ducesei şi de preot, care-l consideră pe Sancho „soitar şi palavragiu"[29].

Ca la o încununare a tendinţei de înnoire, la distanţă de două secole de Cervantes, ne putem referi, de exemplu, la afirmarea triumfală a proverbului în literatura cultă ilustrată de Alfred de Musset (1810 – 1857), cunoscut şi prin capodoperele genului (practicat în Franţa din secolul al XVII-lea). Este vorba de dramatizările sale pe teme de „proverbe" ca „On ne badine pas avec l'amour", „Il ne faut jurer de rien", „Il faut qu'une porte soit ouverte ou fermée" şi altele, aşadar scurte comedii ce constituie dezvoltarea temei unui proverb; există, de altfel, chiar specia teatrală *proverb*, o precizare tehnică folosită, la noi, de Alecsandri („*Rămăşagul*, proverb cu cântece în 1 act" sau „*Concina*, proverb într-un act").

Dar tentaţia culturii clasice a rămas; este deajuns să ne amintim că citate de această factură au fost folosite ca titluri de poezii şi de Eminescu („Mortua est!" sau „Memento mori"), dar mai ales de scriitori transilvăneni, frecventatori ai unor licee în care latina se studia cu seriozitate; iată câteva titluri de poezii ale lui Coşbuc: „Ex ossibus ultor", „In opressores", „Atque nos" sau „De profundis", început al unui psalm dat ca titlu şi de Octavian Goga la nu mai puţin de trei poezii din ciclurile „Cântă apele", „Războiu" şi „Noi". Pe lângă enunţuri preluate ca atare (chiar „Mortua est", dar şi „In calumniatores", „Vis maior" etc.), poetul a operat şi substituiri de efect: „*Necessitas* facit versus", „Pax *n*obis", „Carmen *miserabilis*", „O tempora..., *tempora*", „Solus *ero*" (în acest caz în loc de *eris*, din încheierea unor versuri din *Tristiile* lui Ovidiu, utilizate curent la lecţiile de latină pentru scandări: „Donec eris felix, multos numerabis amicos./Tempora si fuerint nubila, solus eris").

3.1.1.2. Frazeologia expresivă populară a fost impusă atenţiei scriitorilor şi prin activităţi specifice, cum ar fi constituirea de corpusuri ale enunţurilor de gen.La noi, Iordache Golescu alcătuia (între 1800 – 1845) impresionanta culegere *Pilde, povăţuiri i cuvinte adevărate şi poveşti*, din care şi-a extras zicători şi proverbe Eminescu, şi la „rezervorul" comun a apelat Anton Pann structurând *Povestea vorbii* şi

[29] Citatele după *Iscusitul hidalgo Don Quijote de la Mancha*, în româneşte de Ion Frunzetti şi Edgar Papu, Editura Tineretului, Bucureşti, 1957.

descoperind, pe cont propriu, relația *proverb – povestire*, teoretizată în secolul al XX-lea de paremiologul G.L. Permyakov[30]. Direct de la aceeași sursă ori prin filiera Pann, de parimii se folosește Alecsandri mai ales în teatrul său, iar Negruzzi a plăsmuit bijuteria de „gnomism pur" (G. Călinescu) pe care o reprezintă „predica" *Păcală și Tândală*, al cărei model va fi fost, ținând seama de optica abordării, un vechi opuscul franțuzesc, *Sermon en proverbes* (cf. *Expresii*, p. 9, și cu privire generală asupra unor „serii" stilistice ale folosirii proverbului în literatura română).

Cu referire și la alte mijloace ale expresivității, Tudor Vianu a susținut caracterul „popular" al literaturii române printre altele și prin „marele număr al locuțiunilor și proverbelor, mai ales în operele narative". Termenii de comparație sunt de cel mai înalt nivel: „Cazul unui Rabelais sau al unui Cervantes, în ale căror scrieri materialul paremiologic este atât de bogat, *nu este rar* la scriitorii români" (subl.n.). Printre aceștia, Odobescu sau Creangă, „din ale căror opere se poate reconstitui un tablou foarte variat al paremiologiei poporului român" (*Cercetarea*, p. 552). Trebuie să reținem însă o precizare importantă pe care esteticianul o face în altă parte cu privire la primul scriitor: „Ca la Rabelais, [la Odobescu] citatul popular face concurență celui umanistic" (*Al. Odobescu*, în *Studii de literartură română*, 1965, p. 116). Așadar, stilul lui Odobescu poate fi raportat la ludicul *auctorial* rabelaisian, ceea ce îl plasează pe un anumit loc din ordinea de idei a concurenței dintre cele două registre la care ne-am referit anterior, un aspect care ne interesează din perspectiva stabilirii criteriilor de bază privind prezența EDR în stilul publicistic.

În continuare, referirea la beletristică ne impune, pentru discuția de față, câteva precizări. Pornim de la observația lui Vianu că, la scriitorii români, materialul paremiologic „nu este rar", ceea ce înseamnă, în primul rând, că *nu este o regulă generală*. Așadar, chiar dacă beletristica, în genere, ar fi modelul presei pentru recurgerea la astfel de enunțuri (cf. și § 1.1.1), nu se poate admite că scriitorilor (sau cel puțin autorilor de

[30] În volumul *From Proverb to Folk-Tale*; de altfel, aceeași viziune a fost ilustrată de Iuliu Zanne în primele șapte volume din monumentala colecție *Proverbele românilor*: frazeologia expresivă a limbii române, de la locuțiuni la enunțuri cu structuri complexe, a fost prezentată tematic și tratată în expuneri plurivalente, cuprinzând anecdote, diverse producții folclorice ilustrative, prezențe și prelucrări în literatura cultă etc.

proză) ar putea să le fie comună respectiva trăsătură stilistică. Firește, nu spunem nimic nou afirmând că unii scriitori recurg la EDR (parimii, locuțiuni expresive populare etc.), iar stilul altora se caracterizează prin sobrietate şi din acest punct de vedere. Pentru exemplificare, ne putem referi la Creangă, prin comparație cu Rebreanu (dacă avem în vedere scriitori ce înfățișează mediul țărănesc). Să ne amintim de celebra comparație prin care G. Călinescu a surprins caracteristica stilului acestuia din urmă în *Răscoala*: „Frazele, considerate singure, sunt incolore ca apa de mare ținută în palmă; câteva sute de pagini au tonalitatea neagră-verde şi urletul mării" (*Istoria*, p. 734). Dincolo de eventualitatea de a apela ca „model" doar la *anumiți* scriitori, ce au preluat parimia din „tezaurul" limbii, se pune şi problema dacă sursa jurnaliştilor în căutarea căreia ne aflăm o constituie vorbirea, de vreme ce unii folcloriști au constatat raritatea proverbelor şi zicătorilor la *povestitorii populari*, de exemplu Ovidiu Bîrlea, la care trimite şi Cezar Tabarcea. Pentru acesta din urmă, pe baza excerptării unor volume de texte dialectale, „imaginea idilică a țăranului care vorbeşte în pilde şi îşi presară vorbirea cu zicători" ar fi departe de realitate; dacă „lucrul este *oarecum* posibil în literatura orală", „este *cu totul sporadic* în vorbirea uzuală" (*Stilistica*, p. 52; sublinierile ne aparțin). În articolul în care am pus sub semnul întrebării acest punct de vedere, argumentând că este greşită referirea, în bloc, la categorii de vorbitori („toți scriitorii", „toți țăranii" etc.), respectiv la corpusuri şi genuri de material („texte dialectale", „narațiuni folclorice"), am dovedit că, la fel ca şi pentru scriitori, pentru vorbitorii de rând analiza trebuie să țină seama de realitatea „idiolectului". Printre subiecții de la care s-au înregistrat texte dialectale s-au aflat şi adevărați „virtuozi" ai formulei proverbiale. Aşadar, EDR de factură populară nu reprezintă doar componentele unui „tezaur" cedate beletristicii[31], iar aceasta nu este, obligatoriu, „modelul" jurnalisticii pentru integrarea în text a frazeologiei expresive. Pe de altă parte, dacă ținem seama de conceptul de «idiolect», simplul fapt că în marea majoritate a mass-mediei scrise şi pe diferite canale ale audiovizualului înregistrăm deosebit de frecvent EDR (de obicei „reformulate") nu ne dă încă dreptul de a aprecia manifestarea acestei înclinații ca o trăsătură ce poate fi luată în considerare pentru a identifica

[31] Vezi *Cercetarea dialectologică şi analiza stilistică în procesul de învățământ*, în „Limbă şi literatură", 1988, 2, p. 288–295.

funcția limbajului caracteristică unui stil propriu-zis publicistic. Dar spre această concluzie ne poate conduce constatarea prezenței remarcabile a EDR în texte jurnalistice aparținând nu doar speciei „de opinie", ci și celei „de informare"; exemplele prezentate în continuare sunt extrase din articole ilustrând în egală măsură cele două specii.

3.1.2. Jurnalistica

În mass-media de astăzi, prin comparație, trimiterea la citatul din latină, preluat c a a t a r e, la care se apela cu oarecare ostentație într-o altă epocă a jurnalismului (nu numai) românesc, ca și la enunțuri culte reprezentând alte specii, este mai puțin practicată față de enunțul de factură populară aparținând DR.

3.1.2.1. Pentru o retrospectivă, amintim faptul, semnalat, în 1991, că, față de perioada de la „Curierul de Iași", când locuțiunea expresivă și idiotismul colorează un stil colocvial, familiar, după intrarea la „Timpul", gazetarul Eminescu, fără a fi renunțat la primul registru, trece spre un discurs cu rezonanțe oratorice, de dezbatere publică în cadru național (cf. *Contextul paremiologic*, p. 93). Acestuia îi convine citarea, destul de frecventă, a dictonului latinesc. Notăm câteva incipituri: „Calumniare audacter semper aliquid haeret" (*Opere*, XI, p. 265), „Habemus Papam" (*Opere*, XII, p. 118) sau „Propter vitam vivendi perdere causas...", enunț urmat de explicație și de motivarea aducerii în pagină: „... a pierde, pentru a-și păstra o viață nemernică, tot ce dă valoare vieții omenești, iată formula după care..." (*ibid.*, p. 447). În cuprinsul articolului, dictonul are funcția de comentariu în registru filozofic, respectiv servește drept concluzie de etapă: „Dar nu face nimic! *Quod licet Jovi non licet bovi*" (*Opere*, X, p. 205), eventual cu „adăugare" de orchestrație: semnificația repetării termenului în expresia românească „om și om" este explicată prin „*Ecce homo... Darwini*, omul adus la ultima, cea mai simplă expresie cu putință" (*ibidem*, p. 211). Frecvent, dictonul latinesc este citat cu funcție de *peroratio*: „Sapienti sat" (*ibidem*, p. 447), „Non idem est si duo dicunt idem" (*Opere*, XI, p. 116: cf. și XIII, p. 155, în text), „O tempora, o mores!", „Hinc illae lacrimae!" (XI, p. 196, 247), „Ex ungue leonem" (XII, p. 401), „Si tacuisses, philosophus manisses!..." (XIII, p. 30).

Nu lipsesc trimiterile la enunțuri expresive în limba franceză: „Tant de bruit pour une omelette" (*Opere*, X, p. 171), „Calomniez,

calomniez, il en restera toujours quelque chose" (XII, p. 174)[32], dar, la rigoare, nici sintagma expresivă turcească nu este disprețuită: pentru a face caricatura politicii „de cafenea", ziaristul imaginează caracterizarea, de către un turc, a guvernului liberal drept „*genabet-tacâm* (tacâm de haimanale, de stâlpi de cafenea)" (*Opere*, X, p. 214).

3.1.2.2. În textul jurnalistic de astăzi invocarea dictonului latinesc sau a „cuvintelor celebre" din cultura universală poate fi semnalată şi în cotidiene ce se adresează unui public larg, dar, mai ales în publicațiile cu profil literar. Câteva exemple: „Non decet..." („nu se cuvine"; început de frază, RL, 39/2001, p. 17); „Justiția română a făcut tot ce a putut pentru a amâna sine die această sentință" (EZ, 17.07.03, p. 1); „Şi totuşi se învârte" (traducere curentă a mărturisirii de credință a lui Galilei, „E pur si muove"; ZIş, 14.01.03, p. 8B). Într-o discuție la emisiunea „1 şi 1", împărtăşindu-şi experiența din diplomație, Adrian Severin citează dictonul latinesc „festina lente" (tradus chiar) ca un principiu al domeniului (TVR 1, 30.07.03, ora 20,30).

În general, în titluri sau în text, dictonul ori sintagma în latină constituie, cu rare excepții, apanajul scriitorilor şi literaților propriu-zişi, publicând în periodice de profil: „Multum in parvo", titlu de cronică literară (Ad.l, 8.01.02, p. 11); „/Cititorii sunt invitați să-l înțeleagă/ cum grano salis" (RL, 28/2001, p. 12); cu explicare şi „prelucrare" anterioară (preventivă!): „Chinezii... au schimbat cuvintele *dezbină şi stăpâneşte* cu *agită şi stăpâneşte*, replica asiatică la dictonul roman DIVIDE ET IMPERA! Alt predicat" (Const. Țoiu, în RL, 27/2002, p. 14; de observat, în traducere, şi substituirea). O formulă uzuală şi la un jurnalist: „Mea culpa", titlu de editorial al lui Cornel Nistorescu (EZ, 15.08.02, p. 1).

Desigur, cu asemenea câteva flori stilistice, nu se întrevede revenirea la un anotimp al prețuirii tradiției clasice. Având în vedere hiatusul în cunoaşterea limbii şi culturii latine pe care l-au reprezentat în România ultimele şase decenii, dar ținând seama şi de reorientarea generală în imagistica retorică a discursului public şi jurnalistic, raritatea în acesta din urmă a dictoanelor latineşti nu ne poate mira. Credem, însă, că mai putem adăuga o explicație, chiar ca previziune; un reviriment semnificativ este greu de imaginat şi datorită acțiunii cu adevărat

[32] Pentru orizontul trimiterilor de acest fel, vezi şi D. Vatamaniuc, *Poetica publicisticii*, p. 249 – 252.

„demolatoare" a „Academiei Cațavencu". Din câteva numere luate la întâmplare, extragem numai câteva formule propriu-zise aparținând DR, dar și alte diverse repere din patrimoniul clasic nu numai latinesc împinse spre derizoriu sau puse sub semnul ridicolului prin diferite tipuri de destructurare, pe baza unei strategii generale de paronimizare. Subliniem însă faptul – deosebit de interesant din perspective comunicării – că, departe de a se obține „dezinhibarea" dorită, lucrurile se complică numai, întrucât pentru a recepta „șarmul" demersului, o formație umanistă este uneori tot atât de necesară ca și pentru a aprecia citația canonică. „*Tagma* cum laude" este deviza săptămânalului, iar „*Bi*zoon politikon" apare ca titlu de pagină (vezi, de exemplu, nr. 39/1999, p. 2); cf. și Box popii, box Dei", pornind, desigur, de la mai vechea „deformare" caragialiană (nr. 5/2002, p. 7). Printre semnături, cea care ilustrează rubrica (agramat intitulată) „Fincă" propune variații de adaosuri în rimă pentru „Platon și Aristotel / cu cinci colți de sparanghel/știind mult zicând nițel" etc.; alte semnături: „Chirie Eleison", „Iulius Augustus Cezarianus" (nr. 45/2000, p. 8, 11), „Semizeul Herșcule", „Homo homini *lapsus*", cu substituire) și chiar neutra „Ars amatoria" (reproiectată semantic!; nr. 28/1999, p. 2, 6, 14). Viziunea respectivă „face valuri" în paginile umoristice ale mai multor periodice din țară (de exemplu, „Ziarul de Iași", fostul cotidian „Monitorul", din aceeași localitate), ca să nu mai vorbim că provoacă o adevărată emulație de titrare și printre jurnaliștii de clasă (cei mai mulți scriitori), chiar de la periodice ca „România literară" sau „Dilema".

3.1.2.3. De tradiția culturii ține și convocarea unor citate și titluri, preluate ca atare, din scriitori români și din literatura universală: „*Pe-un picior de plai* – la izvoarele muzicii" (emisiune la postul de radio Iași, 4.08.99, ora 9,30; pornim de la Alecsandri); „De la lume adunate și iarăși la lume date" (text de propagandă pentru recensământul din anul 2002) sau „Din ziare adunate și-napoi la lume date" (subtitlu pentru emisiunea „Revista presei", Real tv, 27.09.03, ora 7,15); în ambele cazuri pornim de la enunțul pus în circulație de Pann). În unele cazuri constatăm citarea evazivă sau precisă a sursei: „Se sparie gândul – vorba cronicarului – dar când vezi în ce ținuturi au ajuns să viețuiască românii..." (N. Turtureanu; M, 13.12.99, p. 6); „Ni se pare că e mare lucru să întrebăm la infinit, ca în romanul lui Preda: Pe ce te bazezi?" (Val. Condurache; M, 11.03.02, p. 6). Din scriitori străini: „Segui il tuo corso...", titlu al unui articol semnat de Ștefan Cazimir, care, în text, indică sursa citatului, pe care îl și

completează: „...îndemnul dantesc «segui il tuo corso e lascia dir la gente»" (RL, 43/2001, p. 15); „În căutarea timpului pierdut", titlu de cronică muzicală (după Proust, *À la recherche du temps perdu*; RL, 18/1999, p. 17; cf. şi nr. 38/2002, p. 15); „Un erou al timpului nostru", după M. Lermontov, subtitlu la „Revenire spectaculoasă" (Al. Ştefănescu; RL, 24/1999, p. 4); „Paradisul pierdut" (după Milton; RL, 33/2001, p. 4); „Portret al artistului în tinereţe", după Joyce, *A Portrait of the Artist as Young Man* (titlu de cronică literară la volumul *Marin Preda. Scrisori către Aurora Cornu*; RL, 43/2001, p. 11).

3.1.2.4. EDR de tip paremiologic în forma canonică, departe de a fi disprețuite, pot fi însă citate, uneori, în discursul public, spre a fi negată valoarea lor de îndreptar comportamental; este şi cazul Monei Muscă, intervievată în cadrul unui buletin de ştiri în care se relata un caz de violenţă în familie: deputata contrazice „înţelepciunea" transmisă de enunţurile „bătaia e ruptă din rai", „unde dă mama, creşte", „bate-ţi tu nevasta; dacă nu ştii tu de ce, ştie ea!" (TVR 1, 8.03.02, ora 13,20), „perle" pe care le va fi folosit şi cu alte ocazii în discursul feminist, un domeniu prin care aceasta încearcă să se impună în viaţa politică actuală. Pot fi semnalate chiar destul de curioase referiri la parimie pentru ilustrarea unor situaţii din viaţa publică sau din relaţiile sociale. La o manifestare studenţească revendicativă din Bucureşti, participanţii au pus într-un sicriu Legea învăţământului, lucrări de licenţă inutile, culegeri de probleme, aparatură de laborator deteriorată etc., declarând că înmormântează reforma educaţiei: „Vrem să-l aruncăm [sicriul] în Dâmboviţa, ca să arătăm că reforma *s-a dus pe apa sâmbetei*" (EZ, 24.10.03, p. 6; subl.n.). Sub titlul „Salariat plătit să taie frunze la câini, la propriu", aflăm că „angajatul unei firme private din Iaşi [care, după ce a fost reangajat, după o concediere ilegală, cerea o muncă corespunzătoare stării sănătăţii sale] s-a trezit peste noapte „calificat" într-o meserie neîntâlnită decât în zicători. Timp de o săptămână, el a primit leafă ca să taie frunze cât mai mărunt, să le pună în saci şi apoi să le arunce la tomberon, ca să fie «pentru câini»" (formă cinică de protest a patronului, ce pierduse procesul cu angajatul; ZIş, 17.10.03, p. 1).

Aşadar, nu se poate spune că există un refuz de principiu în ceea ce priveşte diferite enunţuri „pilduitoare" sau expresive aparţinând DR. În mass-media (aşa cum se poate constata, indirect, după numărul mare al formulelor antrenate în modificări prin diverse „figuri de construcţie"),

dimensiunea la care ne referim nu este neglijată. La ea se poate apela, de exemplu, fără conotații, în discursul unor intervievați pe seama cărora, altfel, se glumește: „Bine-nțeles că sunt de partea domnului Pițurcă și-l susțin până-n pânzele albe... Eu, când sunt tovarăș, merg până-n pânzele albe" (G. Becali, în EZ, 12.03.02, p. 11). La prestigiul zicătorilor și proverbelor, citate tot în forma canonică, se recurge pentru titluri și supratitluri: „Buturuga mică răstoarnă carul mare" se intitulează o emisiune de la Radio Rom. Act., realizată în lunile februarie – martie 2002 de Dragoș Șeulcan; prin supratitlul „Frate, frate, dar brânza-i pe bani!" se anunță ce ar cuprinde „Anexele secrete ale protocolului PSD – UDMR" (EZ, 6.02.02, p. 6); sub titlul „Pentru unii mumă, pentru alții ciumă" se comentează discriminări în organizarea competițiilor sportive (M, 8.03.02, p. 2 B; același enunț pentru a caracteriza justiția, în EZ, 5.08.03, p. 6); „Ăsta e tupeu marca PSD: de la vlădică până la opincă" (EZ, 7.08.03, p. 5). Mai mult, uneori este citat chiar codul cultural căruia îi aparține un anumit enunț, și asta într-un săptămânal ce practică cu fervoare destructurarea EDR, „Academia Cațavencu": „Schimbarea domnilor e bucuria nebunilor, *zice o vorbă românească*" (nr. 50/2000, p. 16; subl.n.).

O adevărată ciudățenie redacțională în emisiunea matinală (duminicală) a unui canal tv, despre și cu copii: realizatoarea îi întreabă pe micii interlocutori dacă „au văzut babă frumoasă și copil cuminte", apoi, dacă sunt „babe"; copiii răspund că sunt cuminți, dar unii nici nu știu ce înseamnă „babă" (de exemplu, ar fi văzut una „acolo, lângă mașina roșie"); un băiețel răspunde că el nu e „bab" etc. (Tele 7 abc, 2.11.03, ora 9,30).

3.1.2.5. Urmează câteva exemple din presă (cotidiene, periodice literare) și din emisiuni ale audiovizualului din ultimii ani. Precizăm faptul că în majoritatea cazurilor este vorba de titluri de articole (și subtitluri din corpul acestora); pentru alte situații, se fac mențiuni speciale.

– Enunțuri „anonime", din paremiologie și din folclor: „[nu suntem amenințați, dar] ... paza bună trece primejdia rea" (Adrian Năstase), și numai „paza bună trece primejdia" (Io[a]n Rus, ministru de interne), în răspunsuri la întrebări ale jurnaliștilor privind măsurile luate în țară după declanșarea intervenției antiteroriste din Afganistan a trupelor „anglo-americane" (Radio Rom Act, 8.010.01, ora 7; surprinde păstrarea numelui

coaliției din cel de al doilea război mondial; la fel, în timpul campaniei din Irak, din 2003; abia prin luna aprilie mass-media a subliniat esențialul, coaliția fiind „americano-engleză"); „Când doi se ceartă, al treilea câștigă" (EZ, 25.01.03, p. 2); „*Colac peste pupăză*, numele scriitorilor mai este şi pocit în fel şi chip..." (text; *id.*, 14.01.03, p. 15) ; „...înseamnă că *nu vede pădurea din cauza copacilor*" (text; RL, 51-52/2002, p. 2) şi „...îşi dau arama pe față" (text; *ibidem*); „Țara arde, baba se piaptănă" („Național", 14.08.03, p. 1); „... cetățeanul x, ... care voia musai să ajungă cu o jalbă în proțap la un ministru sau secretar de stat..." (text; Iosif Boda, în EZ, 16.08.03, p. 11); „Noi... ne facem luntre şi punte să cunoaştem..." (Cip Ieşan, în text, ZIş, 19.08.03, p. 8B); „Primul care s-a revoltat a fost Adi Ilie, care l-a prins cu mâța în sac [pe un manager din sport]" (în text; EZ, 22.08.03, p. 10); „Mâine anu' se-nnoieşte" (titlu de pagină; EZ, 31.12.02, p. 7); „Bine, coană Iconoclasta, da' cu calu' ce-ai avut?" (în text; ZIş, 3.07.03, p. 6).

În mod excepțional, sunt reactivate, strategic, virtuțile parimiei, citată în forma canonică: „Ar trebui ca, pe lângă antrenamente, fotbaliştii români să aibă ore de studiu în care să disece proverbele «Nu zi hop până n-ai sărit», «A vinde pielea ursului din pădure»". Didactica formală este însă repede părăsită, căci exemplificarea continuă printr-o deconstrucție, în registru ironic: „... «a te îneca precum *conlocuitorul de etnie rromă* la mal» etc." (subl.n.; comentariu la meciul de fotbal Anderlecht – Rapid, pierdut de români cu 3 – 2, după ce, la pauză, conduceau cu 0 – 2; ZIş, 8.09.03, p. 8B).

– Enunțuri cu autori cunoscuți, titluri şi citate: „Moş Teacă" (ZIş, 1.08.03, p. 1B); „Sfânta mare neruşinare" (titlul unui roman al lui G.M. Zamfirescu; RL, 6/2003, p. 30); „Unde fugim de-acasă?" (titlul unui volum al lui Marin Sorescu; ZIş, 21.10.02, p. 6); „Răpirea din Serai", titlul unei opere de Mozart (ZIş, 1.08.03, p. 8B); „Universitățile mele" (după Gorki, *Moi universitety*; RL, 13/2003, p. 13); „Război şi pace" (după Tolstoi, *Voina i mir*; ZIş, 24.01.03, p. 6); „Legături primejdioase" (ZIş, 6.06.03, p. 6; cf. § [cunoaşterea]; „Mozart şi Salieri", după titlul unei piese a lui Puşkin, din seria „Micile tragedii" (ZIş, 28.07.03, p. 6); „America, America", titlul unui film (id., 25.07.03, p. 6); „Deşteaptă-te, române!" (ZIş, 31.07.03, p. 8B); „Privitor ca la te-a-tru" (despărțirea în silabe subliniază accentuarea; vers din *Glossa* lui Eminescu; RL, 19/1999, p. 19); „Pe umeri pletele-i curg râu..." (la rubrica „Frumusețe", AS, 561, aprilie 2003, p. 8, cu trimitere generală la sursă: „Dacă poeții

sunt aşa de atenţi la bogăţia capilară a femeilor, ce să mai spună inspiratoarele lor, chinuite în proporţie de 80% de faptul că pletele lor sunt departe de a le curge râuri, pe umeri"); „A fi sau a nu fi" (titlul unei cronici sportive; „to be or not to be", începutul primului vers din monologul lui Hamlet, din piesa cu acelaşi nume, actul III, scena 1; ZIş, 4.04.03, p. 1B; cf. şi EZ, 1.08.03, p. 1, text în „bule" la o caricatură de sub „Părerea lui Terente").

O apreciere sumară asupra enunţurilor selectate ne impune câteva observaţii liminare. Din punctul de vedere al structurii textului, convocarea acestor „citate" ca titluri serveşte, conform criteriilor de analiză a discursului din perspectivă retorică, drept „exordium", dar, prin inversarea ordinii componentelor alocuţiunii, şi drept „peroratio". Finalitatea de intermediar pentru o anumită atitudine scontată la receptor, în vederea identificării emotive, de tipul „empatie", spre atragerea acestuia pe terenul experienţei idiomatice comune, este uşor de atribuit în cazul utilizării simplelor evocări ale tradiţiei culturale, autohtone sau universale: „Mâine anu' se-nnoieşte", „Unde fugim de-acasă?" ori „În căutarea timpului pierdut" (din paragraful anterior). Acţiunea de seducere a receptorului este transparentă în majoritatea cazurilor prezentate aici şi în paragraful precedent, dintre care comentăm un singur exemplu. Scriitorul şi profesorul universitar Nicolae Balotă îl contrazice subtil pe Maxim Gorki care, sarcastic, numea „universităţi" experienţele dure ale unei vieţi picareşti, pe când Balotă îşi intitulează la fel rememorarea studenţiei şi a carierei de profesor, la publicarea discursului de răspuns cu ocazia conferirii titlului de „doctor honoris causa" al Universităţii din Cluj. Există însă şi o anumită zonă tangentă cu scriitorul rus: tinereţea literatului român, emul al lui Blaga, a fost marcată şi de detenţii în închisorile comuniste. În sfârşit, sesizăm uşor intenţia de a manipula prin incitare atunci când sunt preluate idiotisme sau titluri formulate (şi care funcţionează) ca adevărate sloganuri: „îşi dau arama pe faţă" ori „Sfânta mare neruşinare" (în cel de al doilea caz este caracterizat comportamentul unui manager, cu un statut disputat, din lumea sportului).

3.1.3. O precizare este aici necesară: într-o măsură mai mare decât în ceea ce priveşte EDR „destructurate", extrase (preponderent) din presă, referirea la cele convocate în formula „canonică" a avut numai caracter de exemplificare şi nu am urmărit o confruntare privind proporţiile; prioritatea celei dintâi categorii se impune însă ca o evidenţă. Menţionăm,

în acelaşi timp, că apariţia unor formule canonice va fi consemnată, în partea a II-a, în special în discuţia asupra adăugării „de particularizare" (de tipul „*Beţia de cuvinte* la Agathon", cu trimitere la sursă în supratitlu, ce cuprinde, însă, o „parafrazare": „Unde eşti tu, Maiorescu?"; EZ, 14.08.03, p. 6; cf. cap. 2), şi semnalată, pentru analiza integrării conjuncturale, în modificarea enunţului prin substituire (cap. 3).

3.2. Cunoaşterea şi contestarea EDR

3.2.0. Pentru a aprecia, motivat, integrarea în textul jurnalistic şi în discursul public atât a formei canonice a EDR, cât şi practica variaţiilor acestora, cu diverse „restructurări", se impun câteva consideraţii din perspectiva sociologiei culturii: ne vom referi la cunoaşterea propriu-zisă a „modelelor" şi la atitudinea, mai rar manifestă, frecvent implicită, de contestare a folosirii unor astfel de enunţuri.

3.2.1. Cunoaşterea, de principiu, a numeroase formule canonice a enunţurilor aparţinând celor mai multe categorii ale DR se prezintă, şi la nivelul emiţătorului, dar mai ales la cel al receptorului, ca o problemă de instrucţie şcolară, de formaţie culturală. De la început, trebuie să punem pe al doilea plan formaţia jurnalistului (cel puţin într-o anumită fază a profesiei), care este secondat (nu numai pentru forma definitivă a textului, dar în special în ceea ce priveşte formularea titlurilor) de persoane care supraveghează o anumită politică editorială; de exemplu, la marile ziare franceze, titlurile sunt refăcute de specialişti, secretarii de redacţie, sau de „super-specialişti", „les titreurs" (Jean-Claude Demari, *Un élément de style: le titre*, în vol. *Lire le titre*, p. 11). Oricum, chiar în aceste condiţii, se formează, dacă nu o „şcoală", măcar o „atmosferă", se conturează o viziune privind formularea titlului la toţi colaboratorii unui periodic sau la toţi redactorii unui canal de televiziune (ştirile radio nu se titrează). Aşadar, dacă observaţiile privitoare la titlu se referă la mass-media, în general, nu trebuie pierdută din vedere opţiunea personalităţilor, semnatari ai editorialelor, titulari ai altor rubrici de articole de opinie etc. Din perspectiva anunţată mai sus, interesul nostru se îndreaptă asupra posibilităţilor de receptare ale cititorului. Pe de altă parte, considerând achiziţia parimiei, a textului folcloric, dar şi a EDR din domeniul artelor şi al culturii, în general, ca depinzând de factori

aleatorii, inanalizabili, vom sonda efectele, pe acest teren, ale instrucției școlare.

3.2.1.1. Dată fiind solicitarea, frecventă, a EDR de proveniență „didactică" (titluri de opere și citate, „replici celebre" ale personajelor istorice), condiția minimă a reproducerii acestora ar fi reținerea exactă a enunțului, așadar (chiar) fără conexiuni de tip autor – operă – epocă, și fără pătrunderea semnificației și a intenționalității utilizării de către autor a acestuia. Avem în vedere etapa contactului cu enunțul, drept garanție a depozitării în memorie, constituind o tentație pentru reproducerea ulterioară conferind un anumit „prestigiu", respectiv pentru recunoașterea în discursul altcuiva. Desigur, putem admite că exigenței mai sus numite îi răspund numeroși absolvenți ai instituțiilor de învățământ general și liceal, dar și la aceștia se diminuează când se instalează „decăderea în nonlectură", după expresia unui specialist în sociologia literaturii (Escarpit, *Cartea franceză; ieri, astăzi, mâine*, în vol. *Sociologia*, p. 208), cu atât mai mult cu cât, mai târziu, chiar instituția științifică este percepută ca ceva îndepărtat, dacă nu chiar „misterios", identificată doar prin „amintirile" pe care le-a putut lăsa școala (cf. Cheveigné, *Discours*, p. 98)

Există așadar un procent de „școlarizați" pentru care informațiile la acest nivel sunt chiar mai puțin decât aproximative, ba de-a dreptul eronate. Ca probă pentru incuria informațională recurgem la relatări din presă cu privire la nivelul pregătirii de limbă și literatură română al candidaților la examenul din anul 2003 de capacitate (iunie) și de bacalaureat (iulie). Semnificativ este faptul că ziarele consideră ca prezentând interes pentru cititori tocmai „perlele" din acest domeniu (și nu de la alte materii!); cu privire la exactitatea citatelor, chiar dacă am putea suspecta o oarecare... imixtiune în text, pentru a șoca, invocăm, totuși, faptul că aceleași formulări au apărut în diverse ziare și pe „cartoane" prezentate în emisiuni ale mai multor canale tv.

Enunțurile citate pot fi raportate, firește, la nivelul cunoașterii „lucrurilor"; prezentăm câteva mostre (referitoare la romanele *Baltagul*, *Maitreyi* și la nuvela *Alexandru Lăpușneanu*): „ucigașul lui Nechifor era Castrat Bogza"; „cei doi ucigași ai lui Nechifor sunt Farfuridi și Brânzovenescu"; „romanul *Maitreyi* [titlu scris, în era poștei electronice, și «May3»] de Mircea Eliade este una din capodoperele «circului indian»"; „Lăpușneanu a trăit în perioada celui de-al doilea război

mondial" etc. Prezintă interes formulările în care apar citate celebre sau titluri folosite curent, cu destructurare voluntară în textul jurnalistic: „Ai să dai sama, cucoană!" (ba chiar „Îți dai seama, Doamne?"); „Dacă din morți mă voi trezi, pe mulți am să popesc şi eu!", respectiv mai aproape de model, dar cu o originală proiecție epistemologică: „Alexandru Lăpuşneanu s-a ținut de cuvânt atunci când a spus: de mă voi scula pre mulți am să popesc şi eu! Dovadă că azi cel mai întâlnit nume este Popescu"; „Mircea cel Bătrân a fost înmormantat la Cozia împreună cu umbra sa". O observație şi cu privire la puterea de persuadare a parimiilor: „Până la urmă Mircea cel Mare, deşi bătrân, îl va îngenunchea pe trufaşul otoman cu câteva proverbe şi zicători bine plasate" (ultimul exemplu din ZIş, 5.07.03, p. 8). Câteva referiri şi la Caragiale (relativizând considerații mai optimiste ale unui critic literar; cf. 3.2.1.3), scriitor ale cărui titluri, replici şi personaje constituie un teren considerat sigur pentru complicitate ironică: „Goe era cel mai tare din parcare"; „vorbea aşa de porcos, încât nu conta"; „era un țăran repetent care se plimba cu damele pe bulevard"; „Mam' Mare a tras frâna de mână în timp ce se plimba cu căruța pe bulevard" (EZ, 27.08.03, p. 2, cu „perle" din lucrările la cea de a doua sesiune a examenului de capacitate).

> În iulie 2006, ministrul Învățământului, Mihail Hărdău, a dat dispoziții ca astfel de „perle" să nu mai fie popularizate prin mass-media.

Referindu-se la această situație (pe care o putem proiecta asupra destinului în discursul public al EDR din literatură), un ziarist, sub titlul *Viitor de aur clasa noastră politică are*, făcea următorul comentariu: „Ne convingem de adevărul acestui vers [a fost dată şi formula canonică] mai ales după ce citim noua generație de perle scoase de junii care au dat examenul de capacitate" (Cip Ieşan, ZIş, 28.08.03, p. 8B). Este şi cauza pentru care nu putem aprecia, în siguranță, dacă uneori, de exemplu, interferența enunțurilor reprezintă simple derapaje de tipul celor citate anterior, sau constituie rezultatul veleităților stilistice. Invocăm opinia („pro") a unui cititor în legătură cu fuzionarea a două partide politice: „Ştia *până* şi Moş Ion Roată [evidențierea noastră: necunoaşterea semnificației personajului] că în momentele de răstrişte pentru țară [ton solemn] unirea în buget [aici un evident calambur] şi simțiri face puterea" (EZ, 14.08.03, p. 2, la „Telefonul cititorului"). Putem opta, firește, pentru cea de a doua interpretare a textului, dar efectul „jocului" cu citate mai

mult sau mai puțin uzuale poate fi chiar deruntant pentru receptorul cu informație culturală difuză.

Chiar dacă, eventual, au fost cunoscute din timpul școlii sau prin diverse lecturi, nume de personaje literare (devenite titluri de cărți) își pierd semnificația tipologică. De exemplu, „Moș Teacă", un supranume pentru militarul obtuz, interpret absurd al „reglementului", a fost pus în circulație „națională", după o denominație mai veche populară, de scriitorul și ziaristul Anton Bacalabașa și a făcut o adevărată carieră în lumea culturală românească de la sfârșitul secolului al XIX-lea și din primele decenii ale secolului următor (cf. aprecieri ale lui Iorgu Iordan și Tudor Vianu, în § 3.3.1.3). În anii șaizeci, semnificația personajului era pe larg discutată în orele de literatură din școlile medii, opera lui Bacalabașa fiind apreciată pentru ilustrarea temei „demascarea instituțiilor statului burghezo-moșieresc"(!), dar, apoi, această literatură „satirică" a ieșit din programele analitice. Simbolica numelui pare a fi cunoscută (selectiv), de vreme ce un personaj public (Tr. B., primar general al Bucureștiului) a putut să folosească numele respectiv spre a-l caracteriza, într-o dispută, pe prefectul Capitalei, general în rezervă. Însă, după cum au relatat tot ziarele, acesta din urmă s-ar fi simțit „mândru de termen, povestind că este militar de carieră", fapt pentru care a primit următorul sfat: „Domnu' prefect, dom' prefect, mai întâi – zicem noi – luați și citiți-l pe Anton Bacalbașa, înțelegeți ce spune dânsul, analizați personajul (nu cum au făcut cu Goe catindații [trimitere tot la Caragiale] de la capacitate) și doar după aia vedeți în oglindă dacă vă onorează sau ba!" (Cip Ieșan, în Ziș, 29.08.03, p. 8B). Un alt reflex gazetăresc al respectivei confruntări (cu punct de plecare din literatură) îl constituie o afirmație, din zilele următoare, a președintei „Fundației pentru o Societate Deschisă", Renate Weber, ca protest față de numărul mare de militari de carieră aduși în fruntea unor structuri civile: „N-am scăpat de sindromul «Moș Teacă»!" (EZ, 1.09.03, p. 7).

Până la urmă, în „baza de date" a vorbitorului se pot instala enunțuri cu adevărat efect terorist pentru comunicare, mai ales datorită statutului lor de decupaje, situație a cărei ipostază bufonă a schițat-o Bogdan Ulmu, sub titlul *Obsesia versurilor la cei cu psihic labil*. Poți avea momente, variabile ca durată, de mirare vis-à-vis de noima unor versuri ca „Nevestei mele i-a secat al laptelui izvor" (din *El-Zorab*), „Ia-l pe ciocoi ca hreanul și dă-l pe răzătoare" (din Arghezi), după cum, sfidând coerența, la orice provocare poți replica, eventual, prin „Ia să-mi

B.C.U. „M. EMINESCU" IAȘI

dai pe Murgu, vamă", „Gura tu de ce mi-o sărutai/Dac-ai vrut uitării să mă dai" (la adresa... soacrei!) sau „Fratele nevestei unui negustor/a trecut odată pe la casa lor", reprezentând diverse surse (baladă, romanță, Anton Pann ?; ZIş, 1.08.03.,p. 6).

3.2.1.2. Nu este mai puțin adevărat că însăşi şcoala şi discursul public au pus în circulație distorsiuni în interpretarea unor enunțuri „celebre". Ne vom referi, pe rând, dintre cazurile cu impact social, la un citat din Caragiale, la titlul unui roman al lui Hugo şi la un slogan produs şi utilizat în infernul lagărelor de concentrare din perioada nazismului.

Dacă „parafrazării" lui Caragiale i se conferă statutul de soluție (aparent) facilă de „agrementare" a discursului public şi a textului jurnalistic, nu este mai puțin adevărat că însăşi prima interpretare a enuțului ne mai poate oferi surprize. Ca exemplu de discurs aberant, de vreme ce ar conține un nonsens sunt citate, frecvent, de la manuale şcolare la cursuri universitare, câteva fraze din finalul intervenției personajului Farfuridi de la întâlnirea electorală din actul al III-lea al *Scrisorii pierdute*: „... ori să se revizuiască, primesc! dar să nu se schimbe nimica; ori să nu se revizuiască, primesc! dar atunci să se schimbe pe ici pe colo, şi anume în punctele esențiale...". Desigur, formularea din urmă este aberantă („pe ici pe colo, şi anume în punctele esențiale), dar, după cum a dovedit recent Gh. Lăzărescu, în studiul intitulat *„Să se revizuiască, primesc!". Pe marginea unei replici*, frazele mai sus citate sunt folosite „în contexte... complet diferite de situația care le-a generat". Autorul demonstrează că „revizuirea fără schimbare" şi „schimbarea fără revizuire" au constiuit, în epocă, propuneri de rezolvare a problemelor articolului 7 din Constituție, privind drepturile cetățenilor României. Astfel, Caragiale a preluat, e drept, eliptic şi nu nevinovat (aspect care i-a scăpat lui Gh. Lăzărescu), enunțuri dintr-un discurs al lui Take Ionescu, în care referirea se făcea, pe de o parte, la revizuirea a patru articole din Constituție fără schimbări vizând corpurile legiuitoare, iar, pe de altă parte, la alternativa propusă de conservatori, schimbarea având ca obiect corpurile legiuitoare, fără revizuirea articolelor în discuție (RL, 42/2002, p. 14–150). Iată modelul preluat în presă cu minimă intervenție lexicală: „Schimbare fără modificare" (titlu de comentariu al lui Cornel Nistorescu; EZ, 25.08.03, p. 1).

Când pe prima pagină a unui ziar găsim, cu literă „de-o şchioapă", titlul MIZERABILII, iar articolul comentează trenarea, de către

responsabilii întreprinderii CONEL de la Iaşi, a punerii în aplicare a unor reglementări privind distribuirea apei calde (X „nu vrea să audă nici în ruptul capului de furnizarea apei calde", Y refuză „să ia în considerare că... mai mult de două treimi [din asociaţiile de locatari] nu au nici o vină" şi, de fapt, „Conel... vrea să facă economie de materie primă"; M, 1.10.99, p. 2), nu este nevoie să li se mai explice ieşenilor cine sunt... *mizerabilii* care îi persecută! Pentru cititorii de rând, adjectivul, substantivat, înseamnă „(om) ticălos, nemernic, infam" şi puţini dintre aceştia au cunoştinţă că pentru ziarist selecţia calificativului se datorează, desigur, prestigiului şi, nu mai puţin, sonorităţii titlului unui roman în care autorul înfăţişează o galerie de personaje demne de compătimire, de milă. Cosette, Gavroche (şi chiar Jean Valjean) sunt „Les Misérables" ai lui Victor Hugo. Cu sensul acesta, de „persoană care se află într-o stare (materială sau morală) vrednică de plâns, jalnică, nenorocită, care inspiră milă, compasiune", termenul a fost folosit în limba română îndată după împrumutul din franceză (atestări la Heliade Rădulescu, M. Kogălniceanu etc., după DLR VI). Aceştia sunt acei „mizeri" în confruntarea cu cei „bogaţi" de la Eminescu. Prin veriga semantică „de calitate proastă", *mizerabil* s-a generalizat ca depreciativ, „ticălos, nemernic, infam", fiind primul sens pe care ni-l oferă *Dicţionarul explicativ al limbii române* (v. ediţia din 1996), operă lexicografică de uz general. Aşadar, ziarele (cuvântul apare frecvent în titluri) reflectă uzul din discursul public, nivel la care s-a produs despărţirea de numele psalmului *Miserere!* (din liturgia catolică: „Miserere mei, Deus!..."), de la un verb *misereor, -eri, -itus sum* „a se înduioşa, a-i fi milă". Am făcut această precizare pentru că termenul latinesc şi mai ales semnificaţia lui nu i-au fost străine nici limbii române literare din secolul al XIX-lea: *mizericordie* „milă, compătimire"(lat. *misericordia*) şi *mizericordios* „milos, clement, iertător" (fr. *miséricordieux*) apar la mai mulţi scriitori din epocă, dar noi, firesc, ne amintim uşor de tiradele personajului lui Caragiale, Rică Venturiano: „Madam, cocoană! Ai mizericordie de un june tânăr în primăvara existenţei sale!" şi „Nu striga! nu striga, fii mizericordioasă; aibi pietate!" (*O noapte furtunoasă*, actul II, sc. 2).

Dacă, în ceea ce priveşte cele două exemple discutate anterior, eroarea, chiar dezvăluită (dar numai la nivelul exegezei literare şi lingvistice) nu are şanse să fie corijată, reacţia publică nu se lasă aşteptată când EDR aparent neutru este utilizat ca provocare. Aşa se prezintă lucrurile în cazul apariţiei mascate a sloganului de sinistră celebritate ce

figura deasupra porților de la lagărele de concentrare hitleriste. „Evenimentul zilei" (17.07.03, p. 6) a relatat despre acționarea în justiție a proprietarului unei întreprinderi numite „Arbeit MF SRL" din Brașov; întrucât acesta este și autor al unor cărți cu conținut fascist, sub majusculele MF au fost descifrate cuvintele (germane) „macht frei". Or, întregul (viciat din naștere) exprima „moralizarea" deținuților (în special evrei, destinați exterminării) în viziunea doctrinei național-socialiste: munca e datorie socială, iar nu urmarea păcatului originar din Biblie (carte „evreiască"; de altfel, ideologia nazistă cerea eliminarea din învățământul religios a *Vechiului Testament*, considerat drept o „emanație a spiritului dizolvant iudaic"). În culegerile germane curente de zicători enunțul în discuție nu figurează, așa că, probabil, a fost forjat de aparatul de propagandă al lui Himmler după modele cum sunt „Arbeit bringt Brot", „Arbeit ist bei Armut gut", „Arbeit überwindet alle Schwierigkeiten", „Arbeit schändet nicht", care proclamă adevărurile că munca hrănește, alungă sărăcia și toate nevoile și nu dezonorează. De subliniat nu numai imoralitatea și aroganța, ci și perversitatea mesajului („munca te face liber", ca posibilă „replică" la „adevărul vă va face liberi"; Ioan, 8.32), comparabil doar cu (dar poate surclasând în materie) sloganurile sub care erau „recuperați prin muncă" deținuții din lagărele sovietice și chineze: „Ne vom îneca trecutul în adâncul canalului" [de la Marea Albă], respectiv „Fiți recunoscători statului" (apud Thom, *Limba de lemn*, p. 137). Deși „neutru" ca enunț, sloganul a fost resimțit chiar în perioada folosirii ca un grav ultraj, întrucât celor înrolați în „Frontul German al Muncii" li se rezervase un altul, „Schönheit der Arbeit" ('frumusețea muncii'), iar de-asupra porților taberelor de muncă figura deviza „Wir dienen" ('noi servim', adică „răspundem apelului partidului")[33]. Am discutat cazul ca fiind unul de excepție în ceea ce privește reacția socială și instituțională față de folosirea, chiar pe terenul inițiativei particulare, a unui slogan, dar și pentru că, fără reticențe ce nu ar fi deloc de pierdut din vedere, acesta este preluat și restructurat prin adăugare, ca titlu de pagină în „Academia Cațavencu" (cf. II, cap. 2); vezi și discuția asupra substituirii în titlul lui Fučik, *Reportaj cu ștreangul de gât* (II, cap. 3).

[33] Informații generale după *Meyers Lexikon*, ediția a 8-a, Leipzig, vol. I, 1936, în care articolele *Arbeit* (cu toate compusele, extrem de numeroase) și *arbeiten* reprezintă texte de pură îndoctrinare politică.

Față de înțelegerea greșită a unui mesaj (replica din Caragiale, titlul romanului lui Hugo) sau de fraudarea modelului paremiologic (cazul „Arbeit macht frei"), cu repercusiuni sociale (și datorită circulației apreciabile), derapajele în raport cu un EDR pot fi și strict individuale sau ocazionale, fapte ce ne interesează din perspectiva analizei mecanismului deformării. În această situație se află, de exemplu, citarea greșită a titlului romanului unui mare scriitor italian contemporan. Pe foaia din 5 ianuarie 2003 a unui calendar de perete (editat de S.C. Inox Press S.R.L., seria „La bunica"), aflăm că în această zi, în 1932, „s-a născut Umberto Eco, autorul celebrului roman «*În* numele trandafirului»". Prepoziția pare să fie adăugată prin contaminare cu formule uzuale de invocare a autorității divine („în numele Tatălui, al Fiului și al Duhului Sfânt") sau a împuternicirii din fraza de început a decretelor sau a somațiilor. Chiar o atare formulă a putut fi preluată din titlul unui film italian difuzat la noi în anii '60, *In nome della legge* (regia Pietro Germi). Alternativă: sugestia prezenței articolului hotărât din titlul originalului: **Il** *nome della rosa.*

Tot „sonoritatea" enunțului, în cazul care urmează provenind din alt cod idiomatic, evident necunoscut, dar tot prin asociere cu unul din limba maternă, explică invocarea greșită a calificativului *lacrima Cristi* în discursul unui om politic român controversat (Ristea P.). Disculpându-se față de acuzația de a fi participat la instrumentarea procesului răsculaților brașoveni din 1987, acesta lansează un atac împotriva celor care „pot spune acum orice pentru că au credibilitate, audiență. Ei pot să spună că au fost «lacrima cristi», iar ăia, securiștii, au fost niște criminali, niște odioși" (text reprodus din EZ, 11.01.03, p. 3). Formulele populare din construcția frazelor ne dau și ele dreptul să considerăm că vorbitorul, folosind o sintagmă latinească, probează impostura culturală, căci, desigur, nu a vrut să exemplifice nevinovăția referindu-se la un soi de vin (și de viță-de-vie): prin „lacrima Christi" italienii numesc doar vinul de culoare galben pai obținut din viile cultivate pe coastele Vezuviului[34]. Elementul inductor pentru falsa analiză pare să fi fost formula uzuală de comparație din limba română „curat ca lacrima". Numai în treacăt, trimitem la o greșeală de același tip a unei (totuși) reputate folcloriste (membră a echipelor de anchete ale Școlii Sociologice Gusti, al cărei nume nu credem necesar să-l consemnăm!) care, într-o emisiune a

[34] Vezi, de exemplu, Giacomo Devoto, Gian Carlo Oli, *Dizionario della lingua italiana*, Firenze, „Le Monnier", 1971, s.v. *lacrima.*

Radioului Bucureşti din aprilie 1999, l-a declarat pe Sfântul Gheorghe, fost soldat (în armata lui Diocleţian) şi înfăţişat pe icoane în această postură, drept un „miles *gloriosus*"; or, formula (după titlul unei comedii a lui Plaut) este folosită pentru a-l numi pe soldatul *lăudăros*, fanfaron (adjectivul în discuţie având în latină această conotaţie depreciativă).

În sfârşit, avem întemeiate motive să ne îndoim asupra cunoaşterii, de data aceasta de către un ziarist român contemporan, a semnificaţiei tot atât de celebrei sintagme „calul troian". Formula a apărut într-un pasaj, citat de ziare, dintr-un discurs al Doamnei Catherine Lalumière; vicepreşedintele Parlamentului European se întreba dacă „nu cumva România este calul troian al SUA în UE?". Simbolica ilustrează perfect suspiciunea UE nu numai faţă de România, ci şi faţă de alte ţări candidate la intrarea în NATO, care ar putea „face jocul" SUA. Or, subliniind această idee (prin mai puţin fericita substituire din titlul unui editorial, „*Mânzul* troian"), autorul susţine că „De una singură, România nu poate fi un armăsar adevărat, ci un biet mânz, care la prima crevaşă [sic!] se chinuie să obţină bunăvoinţa UE" (ZIş, 10.10.03, p. 6). Numai că ideea de „stratagemă" ce însoţeşte, de regulă şi în contextul citat iniţial, expresia în discuţie (un cal uriaş de lemn introdus de asediatori, prin vicleşug, în Troia asediată timp de zece ani = ţările candidate ca paravan – agent al intereselor SUA) nu are nimic de-a face cu imaginea, dinamică, a „armăsarului adevărat" (poate Bucefalul sau „Ducipalul" lui Alexandru Macedon?). Şi, cu atât mai puţin cu aceea a „mânzului" cravaşat de instituţiile UE, ca să nu mai vorbim de compararea, dezavantajoasă pentru noi, din finalul articolului: „Iată de ce românii nu pot fi precum grecii", ce pare a le atribui acestora trăsături de invidiat. Or, în împrejurarea povestită de Homer în *Iliada*, aheenii s-au dovedit numai vicleni, ceea ce, oricum, nu pare a li se recomanda acum românilor (cel puţin ca... virtute). Dar (trecând peste eventualitatea simplei speculaţii lexicale, la jurnalist), se pare că un simplu „meşter popular" poate să aibă o reprezentare exactă asupra referentului denominaţiei în discuţie. În acelaşi ziar, peste câteva zile, aflăm că „Un curelar vrea să intre în Cartea recordurilor cu un harnaşament pentru Calul Troian". Cu relaţii profesionale şi în străinătate („până în Arabia Saudită, unde a vândut harnaşamente pentru cai de rasă"), acest meşteşugar nu are îndoieli cu privire la ce are de făcut: „un harnaşament uriaş pentru Calul Troian şi un bici pe măsură, de 10 metri. Sper să-l termin într-un an de zile" (ZIş, 13.10.03, p. 2).

Nu numai EDR de factură cultă (citate, titluri, sintagme din limbi străine) suferă reproduceri greşite; necunoaşterea prototipului, uneori cu reproducerea lui greşită, chiar ilogică, poate fi întâlnită şi în ceea ce priveşte enunţul expresiv autohton. Vom prezenta doar câteva exemple, reflectând diferite paliere, ale exegezei şi ale pragmaticii discursului. În *Dicţionarul de ştiinţe ale limbii*, s.v. *frazeologic, -ă*, pentru UF verbală se citează şi „a-şi tăia funia de sub picioare «a-şi reduce şansele, a-şi face un deserviciu»" (cf. *Ştiinţe*, p. 209). Dacă autoarele nu cumva cunosc folosirea respectivei locuţiuni expresive din lumea circului, unde, din optica acrobaţilor, actul ar reprezenta ilustrarea absurdităţii, atunci considerăm că s-a produs o modificare din neatenţie a prototipului *a-şi tăia* (*singur*) *craca* (sau *creanga*) *de sub picioare* (sau, rar, *picior*, însemnând „a-şi primejdui situaţia printr-o acţiune negândită" (acţiunea, ca atare, se poate produce accidental, aşadar ne aflăm în prezenţa unei expresii „copie a realităţii"). Moderând o dispută privitoare la reglementarea de plată a încălzirii „la blocuri" în iarna următoare, Rodica Culcer face, la un moment dat, o precizare: [discuţia nu este prematură, căci] „Adevăratul gospodar îşi face vara car" (TVR 1, 18.05.03, ora 13). Tot aşa, dar cu pretenţia de a reproduce construcţia bimembră a prototipului, transmiterea unei ştiri-comentariu despre asigurarea energiei electrice în iarna 2003 – 2004, în ciuda secetei din timpul verii, a fost titrată (la Real tv, 30.08.03, ora 16,25), VARA CAR – IARNA SANIE (fără intenţie ironică). Or, ideea proverbului este că respectivul gospodar, prevăzător, îşi face vara sanie, şi iarna car (pentru confuzia în cazul Culcer putem avea în vedere presiunea producerii rimei: „gospodar – car").

Desigur, nu putem vorbi de o greşeală, ci doar de o „licenţă", ca simplu calambur, atunci când pe o anumită structură se produce un enunţ „de autor" fără acoperire semantică. Dacă regula substituirii propriu-zise o reprezintă faptul că rezultatul trebuie să fie reprezentat de unităţi structural echivalente, aceasta nu funcţionează atunci când enunţul „a se trage de şireturi" este raportat la „a se trage de urechi", ca într-un exemplu din AC discutat de Ileana Vântu drept modificare a unor tipuri de enunţuri expresive populare: „După ce şi-a permis *să se tragă* puţin *de şireturi* cu premierul Năstase, fostul Emil Constantinescu s-a găsit *să se tragă* acum *de urechi* cu Victor Ciorbea de la PNŢCD: «Ciorbea este creaţia mea!» a anunţat nervos Constantinescu" (*Oralité*, p. 254). Echivalarea nu este prezentă întrucât „a se trage de şireturi cu cineva"

numeşte, figurat, intimitatea, reciprocitatea (sinonime, probabil mai vechi: „a se trage în degete, ~ de brâu"), iar trasul de urechi, „urecheala" se produce de la cel (mai) mare la cel mic, fiind „o punere la punct", după cum reiese chiar din contextul citat mai sus (confruntarea la nivel de reciprocitate se poate exprima figurat prin „a se *buşi*, *clănţăni*, *ghionti*, *împunge*, *îmbrânci*" etc.). Aşadar, lipsa echivalenţei structurale (inexistenţa unei variante cu verbul la diateza reflexivă) şi a celei semantice (discutată anterior) indică situarea pe terenul improvizaţiei ocazionale, în care prototipul este doar un pretext, dar exemplul dovedeşte că, dincolo de simpla necunoaştere, EDR poate fi şi „forţat".

În corelaţie cu problema tratată anterior se află aceea a cunoaşterii numai relative a sursei originare a EDR de tip cult. De obicei, acest aspect nu-l interesează nici pe emiţător, deşi punerea sub tutela unui „model" ar trebui să aibă reflexe minime („pro" sau „contra") în text şi, cu atât mai puţin, pe receptor, la ale cărui reflexe momentane, diferenţiate, ne vom referi în continuare. Pe bază de sondaje, putem afirma că, pentru cei mai mulţi din componenţii ambelor categorii ale acestor factori ai comunicării primează „sonoritatea" enunţului. Luăm în discuţie acest aspect din raţiuni epistemologice şi ţinând seama de câteva „legitimări" (neconforme cu realitatea) ale emiţătorilor, care, aşadar, se declară în cunoştinţă de cauză. Avem la dispoziţie două exemple ce ilustrează... de-posedarea inventatorului.

Într-un articol publicat în „Ziarul de Iaşi" (intitulat *Zigzag de vacanţă*; 26.08.02, p. 6), autorul (Constantin Călin) semnala că un deputat, cunoscut om de teatru, într-o dezbatere televizată, „i-a atribuit lui Mateiu I. Caragiale fraza în care se spune «Sântem la porţile Orientului» etc., şi, prin urmare, aici orice defecţiune morală este posibilă". Semnatarul articolului (ce se recomandă ca „format într-un climat intelectual în care disprețul faţă de «urechişti»[35] era foarte mare") restabileşte prioritatea: „E drept, ea [fraza] figurează în «Craii de Curtea-Veche», ca moto al întregului volum, dar aparţine lui Raymond Poincaré, avocat francez ce-a ajuns şi prim-ministru [dar şi remarcabil preşedinte al Republicii Franceze!]: „Que voulez-vous, nous sommes ici aux portes de

[35] Un termen apropiat apare şi într-un text semnat de George Ceauşu: „citate urechiosofice"; Cr, 9, sept. 2002, p. 26; se creditează susţinerea că legenda „capriciului 43" al lui Goya trebuie interpretată „*Visul* raţiunii (iar nu *somnul* ~) naşte monştri".

l'Orient, où tout est pris à la légère... ", trimițând și la susele din care putem afla în ce împrejurări și-a manifestat respectivul personaj disprețul față de mentalul și instituțiile zonei balcanice.

Iată așadar că unii receptori pot fi nemulțumiți în ceea ce privește anvergura situării / plasării / raportării cultural-istorice a cuvântului „celebru". În aceeași ordine de idei, vom prezenta următoarea observație. Titrându-și (mai mult sau mai puțin justificat) „Legături primejdioase" un articol referitor la conflictul de familie Adrian – Alexandra Mutu, autorul, Nicolae Grecu (ca și Constantin Călin, colaborator al ZIș), dă la început următoarea explicație: „Titlul de mai sus aparține unui film francez, mai vechișor [într-adevăr: 1960] cu Gérard Phillipe și Michèle Morgan în rolurile principale" [grafia -ll- se repetă; să fie!]. Numai că, în afara faptului că nu Michèle Morgan, ci Jeanne Moreau[36] a fost partenera lui Gérard Philipe în acest film, ecranizarea însăși trebuie raportată la romanul epistolar al lui Choderlos de Laclos (din 1782); *Les liaisons dangereuses* este socotit însă drept (atenție!) o reacție față de efuziunile sentimentale și de predică virtuoasă impusă modei timpului de Rousseau, ceea ce este ignorat într-o frază din încheierea articolului în discuție: „Poate că Adrian și Alexandra se vor împăca"! La nivelul discuției tehnice, nu ne interesează speranțele, ci faptul că emițătorul se pune, declarat, sub protecția unei autorități culturale sau morale (pe care se întâmplă să o trădeze). Dar acestuia nu trebuie să-i imputăm absența marii exegeze, cum o dovedește și Mădălin Voicu. Într-o emisiune „1 și 1", parlamentarul, la un moment dat, își pune punctul de vedere sub semnul unui precept atribuit ad-hoc: „«Crede și nu cerceta», nu știi cum a spus Isus?" întrebare adresată moderatoarei; TVR 1, 20.07.03, ora 20,30). Or, după Ciobanu, *Rostiri* (p. 61), enunțul, copios exploatat de ideologia ateistă, este „un imperativ atribuit textelor sfinte prin ignoranță sau abuz": nu se găsește nici în Biblie, nici în scrieri patristice, punctul de plecare fiind considerat încheierea de la Ioan, 20.27–28 (unde se narează scena „mustrării" lui Toma, după Înviere): „Fericiți cei ce n-au văzut dar au crezut". Dar trimiterea la Biblie poate fi, pur și simplu, automatică, în virtutea de cea mai înaltă instanță morală, doctrina religioasă fiind invocată pentru a sprijini locuri comune, din enunțuri de factură populară. Iată ralierea de... erudiție a unui manager din sport (G.C.): „M-a jignit,

[36] Cf. Napoleon Toma Iancu, *Dicționarul actorilor de film*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1977, p. 265–266, respectiv 300.

dar în Biblie scrie să nu te pui cu nebunii!" (referirea este la D.D., de aceeaşi profesie; TVR 1, 20.02.03, ora 14,20; enunţul a fost ales spre a titra, pe ecran, discuţia respectivă). Să nu pierdem din vedere că, emiţătorul de bună credinţă fiind, memoria... oboseşte: cultura europeană veche şi modernă atribuie scriitorilor şi filozofilor latini (sau scriitorilor de limbă latină) enunţuri ce aparţin înaintaşilor greci, urmând, parcă, notificarea „graecum est, non legitur", adresată clericilor care nu mai ştiau greaca, pentru a-i preveni să nu se încurce la lectură, dar devenită, se pare, în Evul Mediu, un precept ce reflecta chiar dispreţul pentru limba greacă.

Ipostaza parodică a cunoaşterii şi folosirii modelului cultural este schiţată, în stilul şi cu acoperirea caracteristice acestei publicaţii, de „entertainment", într-un portret din „Academia Caţavencu"; unei cântăreţe (F.J.), personaj monden, i se atribuie capacitatea de a „înşira citate halite pe nemestecatelea", trimiterea fiind, nici mai mult nici mai puţin, decât la epopeea *Ghilgameş*! Respectiva ar fi citit într-o carte (!) „A murit Enchidu, prietenul meu, care vânase cu mine lei", lamentaţie pe care voia s-o plaseze într-un moment funebru, „dar... mereu îi venea pe limbă să zică «A murit nea Gigi, prietenul meu, care cheltuise cu mine lei. Şi dolari...»" (nr. 41/2002, p. 14). Oricum, chiar pentru figuri şi motive din cultura stră-veche, intermediarul poate fi recent şi „second hand": însăşi epopeea mai sus citată constituie un plan paralel pentru un film de aventuri, difuzat de canalul PRO TV (25-26 sept. 2003).

3.2.1.3. Practica din publicaţiile periodice probează frecventa utilizare, mai ales ca titluri, dar şi în text, a EDR. Posibilităţile de comunicare nuanţată ale jurnalistului, manifestate pe terenul folosirii acestui tip de enunţ (în formă canonică sau cu modificări), dar în cunoştinţă de cauză, reprezintă numai prima componentă pentru aprecierea atragerii citatului şi a efectului acestuia în textul jurnalistic. Cea de a doua, din perspectiva „cooperării", o constituie, firește, efectul asupra receptorului. Nu numai pentru a ne justifica propriul demers, considerăm că acest element este neglijat în expunerea cea mai cuprinzătoare de la noi de până acum privind titlul articolului de ziar, datorată lui Ilie Rad, *Titlul jurnalistic* (în Coman, *Manual*, p. 146–162).

Aprecierea de faţă este provocată de faptul că, în secţiunea din capitolul în care autorul citat se ocupă de „tipologia titlurilor" (aspect asupra căruia vom reveni; *Încheiere*), unul dintre obiective îl formează

chiar „parafrazarea" de proverbe şi zicători, versuri, maxime sau expresii celebre şi de titluri de opere, filme sau de melodii (p. 155–157). Or, putem constata că, în text, referirea la receptor este minimă: în afară de constatarea, generală, că titlurile „tentante, pline de elemente pitoreşti sau senzaţionale" stârnesc interesul cititorului, se mai apreciază că „titlurile bazate pe jocuri de cuvinte presupun din partea cititorului, pentru corecta lor «decriptare», anumite cunoştinţe istorice, politice, literare etc." (p. 153).

Se poate observa însă că pregătirea jurnalistului în funcţie de receptor este o problemă care, până acum, în învăţământul de profil, este prea puţin avută în vedere. S-ar putea crede că ne aflăm într-o etapă în care reacţia consumatorului de presă este d e d u s ă doar pe baza formaţiei şi talentului emiţătorului, a eficienţei tehnice şi a stilului discursului său. Iată câteva date, după opinii ale colaboratorilor la lucrarea de referinţă pentru învăţământul jurnalistic pe care o reprezintă *Manualul de jurnalism* coordonat de Mihai Coman, consacrat, în două volume, „tehnicilor fundamentale de redactare". Când analizează *Textul jurnalistic*, în general, Luminiţa Roşca se referă la structura şi aşteptările publicului, la cunoştinţele şi obişnuinţele acestuia de lectură şi la „evaluarea informaţiilor în funcţie de gradul de implicare a publicului"; printre reperele tehnice sunt amintite, de exemplu, calitatea titlurilor de a fi *incitante* şi rolul de factor *integrator* al „cuvintelor-cheie"; nu lipseşte nici invocarea preceptului general că „structurarea mesajelor din mass-media în funcţie de publicul vizat este un element fundamental al profesionismului în jurnalism" (*Manual*, I, p. 99–107; nu există deosebiri prea mari faţă de textul aceleiaşi autoare din *Formarea jurnaliştilor*, p. 38–39, cu preocuparea pentru accesibilitatea mesajului, reflectată şi prin aspecte lingvistice)[37]. La rândul său, Marcel Tolcea, prezentând elemente de redactare a textului jurnalistic, când susţine comandamentul adecvării la public, formulat chiar prin substituiri într-un EDR („Spune-mi pentru cine scrii ca să-ţi spun cum să scrii!"), proclamă (iarăşi parafrazând un slogan) măcar în parte paradoxal, preferinţa „Mai degrabă detectiv decât filolog" (ca şi cum cele două atribute ar fi ireconciliabile). Din grija

[37] Desigur, avem mai mult de aşteptat pe acest teren după publicarea valoroasei teze de doctorat a Luminiţei Roşca, *Aspecte ale evoluţiei presei scrise româneşti în perioada 1985 – 1995. Textul jurnalistic din perspectivă pragmalingvisitcă*, susţinută în iunie, 2002, la Universitatea din Bucureşti.

pentru o prezentare convenabilă în fața cititorului am putea interpreta și abordarea instruirii jurnaliștilor pentru a înțelege ei înșiși „cuvintele străine" curente în limbajul presei; acestora li se oferă un „minidicționar" de cuvinte și expresii latinești (și de alte origini; *Manual*, I, p. 109, 131-135). Referirea la posibile reacții ale publicului față de anumite titluri și enunțuri găsim și la Ferenc Vasas și Alexandru-Brăduț Ulmanu (*Cum /nu/ se scrie o știre*, în *vol.cit.*, p. 165–212), din al căror text reținem, cu interes, și trimiterea la exegeți din domeniul jurnalisticii care au corelat „paradigma 5W" cu exigențe ale discursului retoric formulate de Quintilian, potrivit cărora coerența și eficiența prestației depind de măsura în care expunerea răspunde întrebărilor *quis*, *quid*, *ubi*, *quibus auxilis*, *cui* [sic, pentru *cūr*], *quomodo*, *quando* (p. 167), ca și una din recomandările adresate jurnalistului: „respectați dreptul cititorului la ignoranță" (p. 187), cu învățăminte ce pot fi cu folos extrapolate și pe terenul utilizării EDR. Din aceeași perspectivă reținem, de asemenea, considerațiile lui Lucian Ionică privind mai ales folosirea, în textul știrii, a neologismelor strict tehnice, „prețioase" (*Jurnalismul de televiziune*, *vol.cit.*, p. 241).

Dacă se fac atente distincții și utile recomandări în ceea ce privește construcția textului jurnalistic din perspectiva tipurilor de articole și în funcție de „canale", „rețetele" respective au numai o valoare limitată fără raportarea, pas cu pas, la tipologia cititorilor, căci este ușor de admis că nu există un receptor „etalon" de mesaje mass-media. Firește, nu pierdem din vedere posibiltatea proiectării unor viitoare părți sau capitole ale *Manualului*, consacrate chiar publicului, dar și unor activități specifice (sondaje de opinie, expertiză etc.), dar acum ne-am referit doar la ce se găsește deja scris cu privire la *tehnicile de redactare* din perspectiva *lecturii*, respectiv la *formarea jurnalistului*.

Speranța formulată pornește de la aspectele avute în vedere de Mihai Coman (coordonator al seriei „Media" de la Editura „Polirom") într-o lucrare de sinteză, dar având și caracter prospectiv. Pentru acest autor, analizând „Caracteristicile comunicării de masă", „publicul" este pus, în mod firesc, în corelație cu cei numiți „comunicatori", cunoașterea lui fiind necesară pentru proiectarea producției mass-media. Față de dezavantajele unei caracteristici a audienței, aceea de a fi „masificată", se constată tendințe ale „demasificării", prin noi tehnologii de comunicare. Conturarea unui real interes privind receptarea discursului jurnalistic pare însă puțin probabilă și din cauză că, în comunicarea de masă însăși, „nu

se pot realiza două procese de interacţiune specifice formelor de comunicare interpersonală: aceea dintre emiţător şi receptor [astfel că, în măsura în care, totuşi, acestea există, „semnalele şi opiniile publicului nu generează schimbări importante ale structurii produsului mass-media"] şi aceea dintre receptori între ei" [astfel că „posibilităţile de interacţiune sunt cvasi-nule"] (*Introducere*, p. 24–25). Şi mai dezavantajos se prezintă situaţia după analiza „cererii, producţiei şi distribuţiei mărfurilor culturale"; în acest segment, situaţia este „extrem de neclară: nici cercetările de specialitate şi nici intuiţiile producătorilor nu pot oferi o configuraţie clară a nevoilor şi aşteptărilor publicului consumator. Gustul şi moda evoluează rapid..."; soluţia, după autori citaţi de Coman: „fabricarea de bunuri" după „fabricarea de dorinţe"(*op.cit.*, p. 63). Se pare că terenul analizei diferitelor „efecte ale comunicării de masă" (care se înscriu în categoriile „puternice", „limitate" ori „slabe"; *op.cit.*, p. 106–132) nu a oferit până acum perspective de evaluare a rolului discursului jurnalistic în contactul emiţătorului cu publicul. După o opinie invocată de acelaşi autor, însăşi cercetarea de ansamblu a domeniului este încă insuficient fundamentată, de vreme ce nu s-a conturat încă „un curent unitar" (p. 132).

A vorbi, cu privire la orice discurs performant, despre importanţa considerării receptorului şi a mijloacelor folosite pentru convingerea acestuia, pare o gratuitate dacă ţinem seama de faptul că obiectul *Retoricii* lui Aristotel îl formează cercetarea şi caracterizarea, în egală măură, a *oratorului* – emiţător, a *auditorului* – receptor şi a *discursului*, a faptelor de limbă care îi pun într-o acţiune de influenţare reciprocă pe aceştia, o perspectivă omniprezentă, apoi, în cercetările de stilistică modernă. Michael Riffaterre, de exemplu, va defini stilistica drept studiu al actului comunicării ca „purtător al amprentei personalităţii vorbitorului şi ca mijloc de a forţa atenţia destinatarului", drept o „lingvistică a efectelor mesajului, a randamentului actului de comunicare, a funcţiei de constrângere pe care o exercită asupra atenţiei noastre" (ap. Andriescu, *Perspectiva stilurilor*, p. 241–246, într-o discuţie cu referire directă la limba presei; cf., tot aici, p. 245, o prezentare a punctului de vedere Riffaterre asupra receptorului într-o formulare a lui Ion Coteanu: „definirea stilului însuşi pornind de la capătul final al procesului de comunicare", adică „şi de pe poziţia destinatarului"). Ca o aplicaţie, una printre multe altele, a acestei exigenţe din perspectiva largă a comunicării, citãm, de exemplu, tematica numărului 11-12 (pe anul 1993)

a publicaţiei „Hermès" (cu subtitlul „Cognition, Communication, Politique"), rezumată prin titlul „À la recherche du public" (cu preocupări definite prin titrarea secţiunilor „La parole au public: la fin de refoulement?", „À l'écoute du public", respectiv prin studiile referitoare la tradiţia cunoaşterii publicului, la receptarea mesajelor din perspectivă psihosociolingvistică etc.

Opţiunea noastră, de a prospecta efectele utilizării în textul jurnalistic a EDR, vine dinspre exegeza în domenii pentru care capacitatea de adaptare şi de reacţie la mesaj a receptorului a fost evaluată şi la care ne referim fără teama că aprecierea eficienţei comunicării printr-un tip de enunţ frecvent în mass-media prin trimiterea la o problematică general-culturală şi la exegeza filologică ar putea servi desconsiderării dinspre profesioniştii agresiv contestatari ai înseşi formării instituţionalizate a jurnaliştilor. Mai întâi, în ceea ce priveşte tipologia receptorului, putem ţine seama de concluzii la care a ajuns Robert Escarpit pe terenul sociologiei literaturii, corelată permanent cu teoria comunicării. Iată câteva noţiuni elementare. Publicul (cult) al unui scriitor, departe de a forma un singur bloc, „se divide şi se subdivide în grupări sociale, rasiale, religioase, profesionale, geografice, istorice, în şcoli de gândire, în clanuri", de care ţine seama editorul, alcătuind „fişe descriptive" ale cititorului unui anumit scriitor[38]. Există, însă, fenomene ce transferă „acţiunea publicului mediu asupra vocaţiei şi definiţiei scriitorilor", iar existenţa operei depinde şi de „imprevizibile *metamorfoze*" datorate cititorului (p. 93), de succes fiind aceea „care exprimă dorinţele grupului" (*Succesul*, în *vol.cit.*, p. 96). În timp, mesajul este inteligibil prin interpretare, deoarece înfăţişarea operei „se dezvăluie, se fasonează, se *deformează* prin diversele utilizări date de publicul care le consumă" (p. 98–99[39]; sublinierile din citate ne aparţin). Dacă lăsăm referirile la timp doar pe seama scrisului cu şanse de durată, reţinem destule provocări pentru scrisul pur şi simplu *performant*: diversitatea publicului ca preocupare a editorului, influenţa cititorului asupra celui care scrie, al cărui produs este supus la *metamorfoze*, la *interpretare* şi la *deformare*.

---

[38] Escarpit, *Tipurile de public*, în *Sociologia literaturii*, p. 87.

[39] Autorul consideră o astfel de „trădare" drept o caracteristică a literaturii; *Creative Treason as a Key to Literature* se intitulează un articol al acestui specialist (şi) în teoria generală a informaţiei şi a comunicării.

Din perspectiva interpretării procesului lecturii şi al receptării şi punând la contribuţie o valoroasă exegeză a temei, o multitudine de tipuri şi de faţete ale cititorului convoacă Sofia Dima în capitolul intitulat *Cititorul între teorie şi realitate* din lucrarea în care interpereteză lectura literară ca un model situaţional. Întrucât textul este un rezultat al interacţiunii dintre scriitură şi lectură, după cum demonstrează convingător autoarea, din prezentarea variatelor ipostaze în care poate fi plasat cititorul în raport cu autorul şi opera, reţinem doar câteva concepte pentru care se fac trimiteri la Umberto Eco: „lectorul model", unul „imaginat, dorit, construit mental, instituit de text, pentru a fi un receptor activ, productiv, cooperant al acestuia" (Dima, *Lectura*, p. 99).

Frecvenţa recurgerii în titlul articolului ca şi în text la EDR poate fi cu folos raportată la tipologia ipostazelor (numite „fictive" de Umberto Eco) ale lectorului operei literare. În ciuda faptului că se poate confrunta, adesea, cu un plafon coborât al receptării, putem aprecia că jurnalistul „ludic" are în vedere un destinatar situat undeva spre „cititorul *model*", receptor cooperant, dacă nu chiar un „cititor *ideal*", cel de „o competenţă enciclopedică infinită pentru a fi capabil *să descopere aluziile, să facă diverse conexiuni semantice chiar acolo unde autorului empiric i-au scăpat*" (sublinierea ne aparţine; *ibidem*, p. 99, 101; menţionăm faptul că recurgem la lucrarea colegei Sofia Dima considerând că aici se oferă o selecţie exegetică utilă şi pentru receptorul (destinatarul) textului jurnalistic, fără a mai trebui să abordăm întreaga bibliografie a problemei „lecturii"). Calităţi relativizate, desigur, de „situaţiile de lectură" pentru care, alături de reperele reprezentate de relaţiile dintre lector – autor – intenţie etc., şi (sau mai ales) în ceea ce priveşte textul jurnalistic trebuie luate în consideraţie coordonate de tipul dispoziţie, starea de spirit din timpul lecturii, competenţele lectorului în detaliu, vârsta celui care citeşte etc. (*ibidem*, p. 36). Pentru cei interesaţi, în completarea datelor de mai sus, trimitem la analiza pe care Eco o face unor lecturi de „suprainterpretare" (unele negate, ca im-posibile) făcute de „lectori model", cum sunt (şi) criticii literari, pe texte din operele sale (cf. *Limite*, p. 130–139; iată concluzia la unul din cazurile analizate: „Păcat de autorul empiric că n-a fost atât de strălucit ca cititorii săi", p. 137).

Aspecte diversificate de sociologie a literaturii ies la iveală atunci când ne referim la opera scriitorilor clasici (fără nici o rezervă în folosirea calificativului); presa cotidiană adresându-se unui public eterogen în ceea ce priveşte nivelul cultural şi gusturile, abordarea jurnalistică a EDR –

hipertext se resimte de această realitate, intenționat ori spontan. O caracterizare în bloc a situației găsim într-o paralelă Eminescu - Caragiale pe care i-o datorăm criticului literar Dan C. Mihăilescu, creionând profilul publicului de la o emisiune („populară") de succes a canalului TVR 1: „Cei (mai mulți) pentru care Eminescu înseamnă «cobori în jos», «tu ești Mircea?», «pe lângă plopii fără soț», «sara pe deal» etc., Caragiale va să zică Bubico, Giugaru, dulceață-n galoși, Domnul Goe, Birlic şi Carmen Stănescu, compun în mare parte publicul de la «Surprize, surprize»" (RL, 4/2002, p. 10). Pentru multitudinea de oferte de interpretare a acestui tip de enunțuri trimitem, în special, la partea a doua a lucrării de față (II.3; pentru analiza unor titluri de articole din ziare în funcție de nivelul cititorilor, după Éliséo Véron, vezi § 3.3.1.1.2).

În continuare prezentăm datele rezultate din câteva anchete referitoare la receptarea a diferite tipuri de EDR folosite în textul jurnalistic (în special ca titluri); am avut în vedere enunțuri „de autor" și enunțuri „anonime".

A. Citate, titluri. Pe baza titlului „Mult zgomot pentru un secretar de stat" (din „Cotidianul", 3.02.03, citat la revista presei, REAL TV, ora 7,30), majoritatea studenților dintr-o grupă de seminar de la Jurnalistică de la Iași (din anul al II-lea), „antrenați" deja epistemologic, au identificat enunțul canonic: *secretar de stat = nimic* din titlul traducerii în românește a piesei lui Shakespeare (câțiva au marcat cu ? rubrica de răspuns de pe chestionarul pus la dispoziție, reacție motivată prin „nu-mi aduc aminte exact"). Un subiect cu instrucție școlară medie (N.C., 72 de ani) a dat enunțului o interpretare creativă mai puțin decât „modestă", de simplă creditare („Sigur, dacă e secretar de stat!"), iar altul, reprezentând același mediu, a intuit doar intenția polemică („Bine că se face mult zgomot, chiar dacă e secretar de stat").

Situarea între identificarea modelului şi o falsă interpretare creativă am constatat-o şi în ceea ce priveşte titlul de articol „Raționea criticii impure" (AC, 38/2002, p. 14): din cei 37 de studenți din anul I de la secția de română-engleză a Facultății de Litere de la Universitatea de la Galați, 34 au (re)cunoscut titlul unei cărți a lui Kant, iar trei au dat răspunsul că în text s-ar fi operat o schimbare, enunțul canonic reconstituit fiind... „Raționea criticii *pure*". În ambele cazuri a fost testată reacția la prezentarea titlului, fără lectura textului; primul enunț,

sonor, pare a fi accesibil din cauza profilului paremiologic; cel de al doilea (pentru a cărui „descifrare" nu am apelat la subiecți improprii acțiunii, evocând posibilitățile de contact cu un anumit segment al cititorilor „Academiei Cațavencu") reprezintă un caz tipic de ilustrare, nu numai din perspectiva lecturii literare, a intenției de a provoca ceea ce Dominique Maingueneau numește „eșecul intrepretativ inițial", „destabilizarea primului contact de lectură și stabilirea lui la alt nivel decât cel așteptat în mod obișnuit" (în interpretarea Sofiei Dima, *Lectura*, p. 99; cf. 46). Pe terenul beletristicii, din aceeași perspectivă generală, procedeul a fost numit și prin termenul „enigmatizarea" texului (cf. Plett, *Știința*, p. 314).

> Vezi și apropierea empirică de decriptare a acestei strategii, la Randall, în legătură cu claritatea scriiturii textului jurnalistic: „Desigur, este o tehnică frecvent folosită să se scrie în așa fel încât cititorul să aștepte un lucru, iar apoi să i servească altceva. Dar aceasta se face deliberat și nu este același lucru cu a scrie astfel încât, fără să vreți, cel surprins să fiți chiar dumneavoastră" (*Jurnalistul*, p. 142).

Discuția poate fi completată cu referirea la rezultatele unor anchete privind intenția *autorului* față de intenția *textului*, așa cum vedea lucrurile, pentru interpretarea operei literare, Umberto Eco: când este în viață, autorul poate fi întrebat cât de conștient a fost asupra multiplelor interpretări pe care le permit textul său; rezultatele ar putea pune în evidență discrepanțele dintre intenția autorului și intenția (intențiile) textului (cf. *Limite*, p. 130–132).

B. Enunțuri anonime. a) Expresii idiomatice. Capacitatea și chiar obișnuința vorbitorului de a remodela expresia idiomatică conform propriei înțelegeri sunt curente; însăși semnificația idiotismului, după Gertrud Gréciano, se precizează în situația enunțiativă, prin discursul interlocutorilor. Deoarece interpretrea unei izolări poate varia cu fiecare întrebuințare, de la un vorbitor la altul, variația însăși este considerată condiția care explică ceea ce această autoare numește „frecvența surprinzătoare de utilizare a expresiei idiomatice", a cărei parafrazare reprezintă un indice de recunoaștere (*Expressions idiomatiques*, p. 28–29, 79, 167). Acești parametri de evaluare sunt validați de „actualizarea" EDR de tip idiomatic în textul jurnalistic. Pornind de la frecventa apariție în discursul public a locuțiunii expresive „a scoate din sărite" (cu preocuparea pentru analiza procesului de „substituire"), am propus

studenţilor şi unor colegi cercetători (C.F., D.H., F.O., L.B.) teste de performanţă expresivă, privind remodelarea acestui idiotism, unul „opacizat" din punctul de vedere al utilizării ca metaforă[40]. Rezultatele testelor, desfăşurate după tehnica „Brainstorming", atestă cunoaşterea sensului uzual al expresiei, probată atât de substituirile (şi dublele substituiri) de „aderenţă", cât şi de cele de contestaţie. Prezentăm, pe cele două grupuri atitudinale, răspunsurile ce au ţinut seama de „regula jocului": menţinerea structurii verb + prepoziţie.

a^1. „Cooperarea" se manifestă prin sinonimie de variaţie diastratică, diafazică sau chiar diatopică, prin indicarea de formulări:

– cu verbul păstrat ca atare: „a scoate din balamale, din minţi, din pepeni, din ţâţâni, din matcă, din pasul lui, din zeama, din moarea lui, din ale sale, din coajă" (multe din aceste enunţuri sunt prezente şi în dicţionare); „a scoate din papuci, din şoşoni, din ciubote, din pantofi, din blugi" (de factură familiară sau argotică); „a scoate din ritm, circuit, din baza de date, din *welcome*" (de inspiraţie... tehnologică);

– cu alt verb: „a ţîpa din sărite" (registrul ludic este exprimat de coloratura regională);

– cu substituirea atât a verbului, cât şi a substantivului: „a extrage din apatie" (păstrând structura de bază, dar cu mimarea preţiozităţii), „a călca pe bătătură", „a freca la melodie, la cap, la creier", din inventarul comun sau din exprimarea argotică.

a^2. „Contestarea" ironică a exprimării ideii printr-un EDR provoacă, la subiecţii nonconformişti sau doar necooperanţi, antinomii în ceea ce preiveşte verbul, (a) *scoate* fiind contrazis prin (a) *băga*, în simple exerciţii lexicale („a băga în sărituri, în papuci"), respectiv prin opoziţia „a scoate (din)" – „a lăsa (în)": „a lăsa în boii săi, în apele sale, în moarea lui, în aia a măsii".

Chiar dacă subiecţii noştri reprezintă un anumit nivel (ridicat) în ceea ce priveşte publicul căruia i se adresează mass-media, reacţiile

[40] Expresia idiomatică înseamnă „a-l înfuria pe cineva, a-l face să-şi piardă răbdarea; a-l scoate din fire"; dacă este vorba de o „copie a realităţii", imaginea evocată este una cel puţin aberantă, întrucât „sărita" nu este o stare normală a omului; de aceea, putem considera că, iniţial, referirea s-a făcut la perturbarea unor mişcări de eficientizare a muncii, eventual, a unor „sărituri" din dansuri rituale; cf. Dumistrăcel, *Expresii*, p. 369 – 370.

(pozitive) validează atracția pentru utilizarea în textul jurnalistic a deconstrucției expresiei idiomatice.

b) Formule în limba latină, titulaturi, formule tehnice. Înțelegerea de către public a expresiilor latinești, în general, poate fi raportată la rezultatele unei anchete întreprinse în cadrul emisiunii „Corect" de la TVR 1 (9.08.02, ora 14). Deși formula „pro domo" apare relativ frecvent în vorbirea cultivată și în presă, cunoașterea enunțului (sau, cel puțin, recunoașterea „familiei" acestuia) se dovedește a fi extrem de precară. În emisiunea de cultivare a limbii numită, textul PRO DOMO SUA a fost prezentat scris (cu majuscule) ca inscripție al cărei sens nu-i era clar reporterei (în discuția cu unul din cei chestionați, aceasta a formulat ipoteza că ar putea fi numele unei formații de muzică); un tânăr intervievat a recunoscut în PRO un cuvânt... românesc, în SUA, inițialele pentru „Statele Unite ale Americii", iar DOMO a fost considerat un eventual cuvânt spaniol. Pentru un altul, impresia a fost a unor cuvinte „pe țigănește"! A fost înregistrată și adevărata descifrare; evident, rezultatele trebuie interpretate cu referire la influența exercitată de caracterul de „lectură dirijată" al demersului.

Prezentăm un exemplu privind posibilitățile de interpretare a unei sintagme, ce a fost proiectată în două contexte frazeologice diferite (o locuțiune expresivă și o titulatură). Din textul unui buletin meteo de la PRO TV (16.10.00) am reținut propoziția „Mica înțelegere între toamnă și timpul frumos a continuat...". La acest canal tv, respectiva emisiune, cu statut normal de informații, avea frecvent, în epocă, turnura de „show" de prețiozitate stilistică, apelându-se la „modele" din cele mai variate domenii. Chestionați ad-hoc, doi subiecți de formație culturală asemănătoare, dar de vârste deiferite și deosebiți temperamental, au interpretat sintagma în discuție potrivit unor reprezentări și asociații de idei specifice unor medii diferite. Pentru unul din ei (L.I., student), referirea este la locuțiunea *„la* mica înțelegere" (adică „prin compromis"), din vorbirea familiară (originar, probabil, din argou), iar pentru celălalt (V.C., învățătoare, 64 de ani), ar fi o ironie, vizând eșecul „Micii Antante" (organizația de securitate regională formată, în 1921, de România, Jugoslavia și Cehoslovacia). Oricum, analizând coordonate ale receptării, se poate conchide că unele efecte ale integrării în text a EDR se datorează, în astfel de situații, și ambiguității, cazul al doilea ilustrând, sui-generis, constatarea lui Umberto Eco potrivit căreia „textul trăiește pe

seama plus valorii de sens introdusă în el de destinatar" (*Lector in fabula*..., în traducerea Sofiei Dima, *Lectura*, p. 33).

În ceea ce priveşte incapacitatea vorbitorului neinstruit de a recepta formula tehnică folosită ca DR cu valoare expresivă, reanalizată în asociere cu alte construcţii, citãm cazul unui mecanic (C.H., 60 de ani în 1980, cu ciclul elementar neterminat), care îşi exprima disprețul față de un cunoscut „înfumurat" caracterizându-l drept „un *ics* şi-un *grec*". Calificativul „un x" cu valoare depreciativă de „un (ilustru) necunoscut" are o circulaţie apreciabilă.

> Iată utilizarea ludică a formulei, pe baza căreia G. Călinescu construieşte, ad-hoc, şi sintagma „[un] zet", în textul unor versuri de răspuns la o pastişă de literatură proletcultistă scrise de Al. Rosetti. Este vorba de un schimb de bilete între cei doi în cursul unei şedinţe a Academiei, din 4 mai 1951: „Călinescu, vreau să fiu / Proletarul cel dintâi! / Să pun în picior opincă / Şi să strig câte-o lozincă! / Spune-mi ce ar fi mai bine / Ca s-anunţ vremea ce vine?!" [semnat] „Gaettany" [după numele prin care G. Călinescu îl înfăţişase pe Rosetti în romanul *Bietul Ioanide*; de fapt, *Gaittany*]. Răspunsul lui Călinescu: „Orice-ai pune în picioare / Eşti o floare, eşti o floare, / Nu poţi fi un Ics sau Zet / Fiind de veacuri un Rozet" [semnat] „Bietul Ioanide" [numele de personaj al autorului romanului]; cf. *Corespondenţa lui G. Călinescu cu Al. Rosetti (1935 - 1951)*, ediţie îngrijită, cu prefată, note şi indice de Al. Rosetti, Bucureşti, Editura „Eminescu", 1977, p. 247.

Dacă G. Călinescu este inspirat de suita „x – y – z", din matematici, subiectului la care ne-am referit mai sus îi era străină reprezentarea grafică a formulei de bază, iar asocierea cu [y] se datora, conform propriei mărturisiri, contextelor auzite de la lecţiile de algebră ale nepoţilor. Şi mai ezoterică este secvenţa fonetică „zet" pentru o îngrijitoare (M.B., 50 – 52 de ani, opt clase), pentru care „de la *a* la *zet*" a devenit „de la *a* la *zero*" („mi-a dat cheile şi mi-a explicat ce am de făcut, de la...". Trebuie să notez, însă, propensiunile analitice ale acestei doamne: o doctoriţă a constatat că ar fi „*indispusă* la infarct"; nerecunoscînd termenul „*pre*dispus", vorbitoarea a găsit unul care îi evocă proasta dispoziţie la aflarea veştii!).

Pentru preluarea automată în vorbire a unui termen dintr-o sintagmă tehnică consemnăm (din exprimarea unei cunoştinţe, M.C., 75 de ani, economist cu „studiile" medii şi superioare la „fără frecvenţă") şi expresia (folosită în registru public formal) „a avea ceva verbal la mână":

„Nu te crede pe cuvânt, trebuie să ai ceva verbal la mână!". Adjectivul a fost, fără îndoială, extras din sintagma „proces-verbal", act în care se consemnează declarații *verbale*, discuțiile dintr-o adunare etc., dar *în scris*, de unde confuzia pentru cei în vocabularul cărora „verbal" nu există în alt context.

c) Sloganuri. Rezultatele atribuirilor și ale anchetelor pentru acest tip de EDR, la care ne referim în continuare, ilustrează riscul pe care și-l asumă analistul (eventual deformat spre tipul de „cititor [care se crede] ideal" prin exercițiul de identificare a „prototipurilor"). În anul 1990, foruri culturale din România și din atunci recent proclamata Republică Moldova au lansat sloganul de înfrățire „Poduri de flori peste Prut". Dată fiind formația culturală a promotorilor (scriitori), am considerat posibilitatea ca formula să fi reprezentat, peste timp, o aluzie la sintagma „podul de gheață", cel pe care-l aștepta să se pună (dar peste Nistru!) locotenentul Ragaiac, al lui Gib I. Mihăescu, ca să poată trece, în țară, *Rusoaica* visurilor erotice ale grănicerului "claustrat[41]. Chestionați ad-hoc asupra punctului de plecare, promotorii, Grigore Vieru și Victor Crăciun, au invocat doar o locuțiune, virtuală, cu accepțiune figurată, „a dura un pod, o punte" (30 august 2002, la Chișinău), imagine mai mult sau mai puțin comună, care se impune de la sine; vezi, de exemplu, „Bridges of Peace", titrare a unui reportaj la Tele 7 abc, 12.10.03, ora 9,05).

Întrucât ne-am referit la acest caz, vom comenta adevărata „carieră" pe care a făcut-o sloganul în discuție, a cărui obstinată destructurare în textul jurnalistic oglindește, prin formule diagnostic, evoluția relațiilor oficiale între cele două state. Semnificația „optimistă" a sloganului revine incidental în ultimii ani. În timpul unei crize de medicamente în România, cumpărarea „algocalminului" din Republica Moldova a fost anunțată sub titlul „Pod de fiole peste Prut" (EZ, 25.08.01, p. 3). Printr-o explicabilă depărtare... geografică, apare, tot în registrul psiholingvistic al modelului, chiar o reproiectare a paternității sloganului. Astfel, o „Corespondență de la Stockholm" semnată de Gabriela Melinescu este titrată „Un «pod de cărți»". Comentând una din manifestările culturale românești organizate în capitala Suediei, la care au fost prezentate cărți din țară, autoarea articolului, plecată din România de mai mult timp, acceptă ideea că exponatele „ar fi putut să alcătuiască «un pod de cărți» (*imagine ce îi aparține lui Andrei Pleșu*) până în Suedia"

[41] Cf. *Din eurograbă?*, M, 9.10.01, p. 6.

(RL, 50/2002, p. 8; subl.n.). Aşadar, trebuie să-i atribuim lui Andrei Pleşu substituirea în sloganul originar, prezent în discursul public în vremea când respectivul era ministru de externe al României. În sfârşit, în ciuda conotaţiei pe care o aduce registrul familiar, aceleiaşi viziuni generale îi aparţine formula „Pod de parale peste Prut" (basarabenii bogaţi vin să petreacă zilele de Crăciun şi Anul Nou în staţiuni montane din România; EZ, 31.12.02, p. 8) şi chiar substituirea din titlul „Pod de cerşetori între Călăraşi şi Napoli" (EZ, 23.09.03, p. 5): în urma invaziei de cerşetori din Călăraşi în oraşul Napoli, prefectul acestui oraş s-a oferit să înfiinţeze o casă de copii în oraşul românesc, prilej pentru ambasadorul României în Italia să facă propunerea (acceptată) privind „înfrăţirea" între regiunea Napoli şi judeţul Călăraşi.

Cele mai multe intervenţii din presă asupra enunţului exprimă insatisfacţii, redate prin substituente ironice ori de-a dreptul sarcastice. Mai ales după ce, în urma acuzaţiilor unui ministru „moldovean" referitoare la „expansionismul românesc" peste Prut, în ziare s-a scris, în general, despre „dărâmarea *podului de flori*" (4.10.01). Aşadar, în relaţie cu un cunoscut „context popular" (versurile „Podul de piatră s-a dărâmat/A venit apa şi l-a luat") se constată că „Podul de flori s-a dărâmat" (supratitlu la articolul *Cărţile româneşti – topite în Basarabia*, EZ, 14.01.03, p. 7; în text: în primii ani după 1989 „podurile de flori erau foarte frecvente"). Reluări ale temei cu referire la acelaşi pre-text: „Podul de flori de peste Prut s-a dărâmat, a venit apa şi l-a luat şi dus a fost" (încheierea unui articol semnat de Cip Ieşan, ZIş, 11.08.03, p. 8B); „Pod de vize peste Prut" (EZ, 28.08.03, p.1; în acelaşi număr din ziar, la p. 6: „Podul de flori s-a ofilit"). Iată şi alte proiecţii pe acelaşi motiv. Mai întâi, o variantă din ziarul citat anterior: „Pod de palme peste Prut" (29.01.02, p. 6), reflex al tensiunii dintre guvernul de la Bucureşti şi cel de la Chişinău, în legătură cu problema introducerii studiului obligatoriu al limbii ruse în şcolile din Republica Moldova. Sau, marcând, de asemenea, încordarea relaţiilor între cele două ţări, „Pod de spini peste Prut" (M, 4.10.01, în legătură cu introducerea obligativităţii paşaportului la intrarea basarabenilor în România, reluat peste doi ani de aceeaşi redacţie: „Podul de spini de peste Prut", ZIş, 18.08.03, p. 4). De altfel, formula, „condamnată" la reconsiderări prin însăşi viziunea ei romantică, a fost reevaluată cu reproş chiar de vorbitorii obişnuiţi: „Podul de flori s-a transformat pentru noi într-o corvoadă" este o afirmaţie din textul scrisorii în care sunt înfăţişate neplăcerile suferite de familia unei

studente basarabence, stabilită în România, preluată ca titlu în „Formula AS" (nr. 516/2002, p. 10), ca să nu mai vorbim de sarcasmul politicienilor, convertit în pragmatic. Ziarele au relatat că, la întâlnirea din august 2003 cu Ion Iliescu, preşedintele Voronin a afirmat că „Podurile de flori sunt bune prilejuri de inspiraţie poetică, dar numai cu inspiraţia sătul n-o să fii" (EZ, 2.08.03, p. 8; pentru a semnala diferenţe în reproducerea „discursului raportat", dăm şi varianta din ZIş, din 5.08.03, p. 6: „Podurile de flori sunt bune pentru inspiraţia poeţilor. Dar nu ţin de foame. A venit vremea să construim *poduri economice*" (subl.n.). În ciuda realismului, în sine, al formulării, ziarul nu se abţine de la titrarea articolului prin „Poduri roşii" (cei doi preşedinţi, „ex-comunişti", s-au întâlnit la Stânca – Costeşti, „ctitorie" hidroelectrică de dinainte de 1989). O altă formulare, pe tema întâlnirilor dintre jurnaliştii din România şi Republica Moldova: [acestea] „sunt, de obicei, un bun prilej de discursuri adânc simţite, *poduri de lamentaţii* şi multă indignare patriotică" (Florea Ioncioaia, în ZIş, 10.11.03, p. 6); cu câteva zile înainte, corespondentul BBC la Chişinău se pronunţase tautologic despre scopul întâlnirii: „suntem aici să resuscităm nişte *poduri de comunicare*" (id., 8.11.03, p. 2).

> Dacă ar mai fi nevoie, iată o mărturie a viabilităţii modelului mental în discuţie, funcţional la nivelul datelor „contractului de lectură" dintre emiţător şi cititor: subliniind unul dintre efectele primei vizite a noului preşedinte al României, Traian Băsescu, în Republica Moldova, „Ziarul de Iaşi" titrează recent o pagină prin *„Pod de kilowaţi peste Prut"*; explicaţia se află în subtitlu: „300 de miloane de kilowaţi vor fi livraţi Republicii Moldova, pentru a o salva în plină iarnă de şantajul energetic transnistrean" (22.01.05, p. 8).]

În sfârşit, prin contrast cu productivitatea formulei matriceale analizate anterior, constatăm pierderea, în memoria colectivă, a legăturii cu sloganul altor momente istorice. De exemplu, rezultatul a fost nul (chiar după ce am subliniat reperele „Transilvania" - „Bucureşti" - „istorie"), când le-am sugerat studenţilor să găsească un eventual „model", evocat polemic pentru enunţul „Sărăcia vine de la Bucureşti", din subtitrarea la articolul „Apel pentru autonomia Ardealului" (ZIş, 30.12.03, p. 4): o relatare despre manifeste în limbile română şi maghiară răspândite în Cluj-Napoca, după care au fost citate fraze cum sunt următoarele: „Sărăcia o avem din cauza Bucureştiului"; „Noi nu avem

nevoie nici de Bucureşti, nici de Moldova, nici de Ţara Românească"; „Noi vrem graniţa de a lungul Carpaţilor, graniţa veche a Transilvaniei" etc. Pentru propunător, enunţurile citate constituiau o replică peste timp la o deviză a Unirii „cu Ţara", formulată la un moment dat de Slavici: „Pentru toţi românii, soarele la Bucureşti răsare" (propunând acelaşi test mai multor persoane cu studii superioare umaniste, am constatat aceeaşi reacţie negativă, cu excepţia unei colege, L.B., cu pregătire filologică, cercetător ştiinţific; 22.08.03).

3.2.2. Contestaţia

3.2.2.0.1. Cadrul general de analiză adecvat temei de faţă îl constituie raportarea la fenomene ce se produc în domeniul istoriei culturii, al exegezei în ştiinţele „umaniste", în primul rând pe terenul istoriografiei şi al teoriei şi criticii literare. Vom selecta doar câteva constatări cu valoare de diagnostic, mai întâi din domeniul istoriei, după texte de prezentare pentru un public mai larg (cuprinzând însă o bibliografie sumară exemplară), semnate de Alexandru Zub. Pe baza organizării unor dezbateri pe aceste teme şi publicarea mai multor volume[42], acest istoric a constatat că însăşi istoria culturii se află la „o nouă răspântie", iar la sfârşitul secolului trecut chiar destinul culturii a fost pus în discuţie dintr-o perspectivă de confruntare: ca efect al progresului tehnologic şi al ştiinţelor „exacte", s-a întrevăzut regresul culturii propriu-zise de tip umanist, pe fondul disocierii dintre conceptele de „cultură" şi „civilizaţie". Paralel, s-a făcut simţită şi o aşa-numită „criză epistemologică", ca şi preocuparea pentru înnoirea discursului de „legitimare", ce trebuie să fie unul adaptat imperativelor contemporaneităţii. Urmând unor idei exprimate anterior, şcolile istorice de astăzi au avansat nu numai în direcţia de critică a „tradiţiei", ci şi în aceea a tentativei de a reconstrui conduita istoriografică, discursul istorico-cultural, aflat astăzi în curs de „primenire" (*Istoria culturii*, passim). Aceste preocupări îşi găsesc, apoi, reflectări particulare în ceea ce priveşte problema identităţii naţionale din perspectiva procesului de

[42] Vezi Alexandru Zub (edit.), *Identitate / alteritate în spaţiul cultural românesc*, Iaşi, Editura Universităţii „Al.I.Cuza", 1996; id., *Globalism şi dileme identitare. Perspective româneşti*, Iaşi, Editura Universităţii „Al.I.Cuza", 2002; cf. şi Alexandru Zub în dialog cu Sorin Antohi, *Oglinzi retrovizoare. Istorie, memorie şi morală în România*, Iaşi, Editura Polirom, 2002.

globalizare; ecuația impune, de exemplu, lectura critică a istoriei, tradusă printr-un „discurs regenerativ", în stare să contribuie la „detensionarea discursului identitar", prin sacrificarea acelor habitudini de gândire ce au produs prejudecăți, aprehensiuni și „clișee imagologice" (Zub, *Identitate națională*, passim). Dar, desigur, în această situație nu putem ignora riscuri implicite ale posibilei „vulgarizări" a curentului: o contestație amatoristică cu priză la public poate îmbrăca turnura unei dictaturi, impas din care o ieșire ne este schițată de același istoric al culturii. Întrucât orice dictatură are ambiția de a monopoliza memoria, reflexul la efectele de „ștergere a memoriei" prin contestație poate fi întrevăzut în raportul corect dintre istorie, memorie și morală (Zub, *Istorie, memorie*, p. 17).

Aspecte specifice capătă contestația și pe terenul beletristicii și al exegezei domeniului, ambele zone ale spiritualității cu legături directe și cu reverberații imediate spre textul jurnalistic și spre discursul public. Într-o privire de sinteză asupra ultimului deceniu, Dan Mănucă va constata că actualul peisaj literar, al criticii și al istoriei literare românești este marcat de contorsiuni ce se explică prin caracteristici ale fenomenului pe care exegeți germani de astăzi l-au numit „prag de epocă" (*Epocheschwelle*). Cel contemporan românesc se caracterizează și prin ambiguități și chiar extremisme atitudinale și de expresie literară, ca urmare a punerii în discuție a „continuității" din perspectiva existenței unei literaturi „credibile" între 1950 – 1990 (abordată însă și după criterii „biografice" ale scriitorilor), evaluarea „stării de criză" ca „motor al artei", inclusiv prin afirmarea „postmodernismului" (adesea însă o „umbrelă... pentru a acoperi o derută axiologică pronunțată"), atitudine conjugată cu adoptarea, exagerată, a criteriului unor „generații literare" (ce cuprind cel mult două decenii), aceasta distorsionată și prin evaluarea politico – ideologică a scriitorilor, inclusiv a celor din exil (eșuând și în discreditarea unor valori certe, ca și în supracreditarea unor scriitori modești). În domeniul beletristicii și al exegezei literare, luările de poziție nu rămân însă (ca pe terenul istoriei culturii) doar la nivelul opțiunilor de principii și al căutării „tonului" general al discursului, ci oferă și alte elemente importante pentru raportarea la textul jurnalistic și la discursul public. Atitudini cum sunt cele trecute în revistă generează o retorică și un registru lingvistic specific al demersului critic, dar, mai ales, influențează structura și limbajul beletristicii, având ca dominante destructurarea, respectiv violența de limbaj (lexic șocant prin

obscenitate), într-o simbolisitcă „trivial-faloidiană" etc. – cu referire expresă la posmodernism (Mănucă, *Tendinţe şi limite*, passim).

3.2.2.0.2. Indiferent de faptele la care ne-am referit şi alături de acestea, ca în toate perioadele de „criză" (sau considerate ca atare), contestarea din domeniul socialului şi politicului are reflexe fireşti şi în (respectiv cu privire la) discursul public, al cărui „termometru" este textul jurnalistic. În acest segment al comunicării „revolta" poate fi însă considerată continuarea, în actualitate, a contestaţiei ca atitudine creatoare în literatură şi în arte, în general, din alte etape istorice importante; nu este vorba doar de perioada de după primul război mondial, ci, de exemplu, şi de a doua jumătate a secolului al XIX-lea, pentru care Eminescu făcea, în „Timpul", din 1879, următoarea observaţie: „stilul cel elegant al arhitecturii Renaşterii cedează bufoneriilor şi dramelor de incest şi adulteriu, cancanul şi Offenbach alungă pe Beethoven – e o epocă în care ideile mari asfinţesc, în care zeii mor" (ap. Mănucă, *loc.cit.*).

Contestaţia (chiar dacă în artele plastice şi în muzică îmbracă forme ce sunt raportate la aberaţie dacă nu direct la schizofrenie) apare, oricum, ca un reflex al complexului de superioritate şi, în general, ca opusul „omagiului" (analizat etimologic, fr. *hommage*, derivând de la *homme*, exprimă ideea de aservire, aceea de „a fi omul" cuiva sau a ceva). Dar, desigur, reacţia din discursul public, fără o prealabilă analiză, poate fi exagerată, de exemplu, cu privire la „atmosfera" manualelor de istorie. Chiar analişti francezi din mass-media conchid că, în şcoală, prin această materie nu se intenţionează cunoaşterea „savantă" a trecutului, ci se transmit elevului doar „modalităţile de ataşamant, ale admiraţiei şi reticenţelor, sentimentele şi repugnanţele ce caracterizează, într-o sensibilitate colectivă, raportul cu trecutul naţional" (Veyrat-Masson, *L'histoire*, p. 219).

În textul de faţă, contestaţia ne preocupă, aşadar, în cel mai larg cadru de evaluare a reflecţiilor asupra discursului public, ceea ce înseamnă şi eventuale reacţii ale cititorilor.

3.2.2.1. Pornind de la unele discuţii recente din presă, constatăm că în obiectiv se află (dar ca de obicei!) voinţa, proclamată, de schimbare a mentalităţilor, printre care şi considerarea conceptelor de naţionalism şi patriotism (nu altele erau, de exemplu, obiectivele ironiei şi sarcasmului lui Caragiale). Ne referim, prin urmare, la discuţii din presă, a cărei

atitudine, direct şi, totodată, cel mai uşor percepută, influenţează un public mai larg. Pe de altă parte, dată fiind tema pe care o tratăm, ne interesează opiniile privind implicaţiile culturii instituţionalizate, ce este frecvent asociată cu inerţia şi conformismul.

Astfel, „paznicii penali ai patriotismului" sunt, după Cornel Nistorescu, acei intelectuali, „popândăi academici" (!) care oferă „reguli, norme, prevederi, legi şi principii" pentru a hrăni „prejudecăţile naţiei". Filipica este ocazionată de un proiect de modificare a *Codului penal*, ce include infracţiunea de „ofensă adusă naţiunii", definită într-un articol (270 – 1) al proiectului drept „fapta de a aduce în public, prin cuvinte, scrieri, gesturi sau alte manifestări, ofense naţiunii ori statului român sau de a defăima ţara sau naţiunea română, ori de a jigni sentimentul naţional sau de a aduce injurii eroilor consacraţi ai neamului". S-a propus pedeapsa „cu închisoare severă de la 2 la 5 ani" (cf. EZ, 11.01.03, p. 1). Nu ne oprim asupra lipsei unei legături directe între „intelectualii popândăi academici" şi autorii proiectelor de legi; să încercăm însă evaluarea, din perspectiva acestor prescripţii, a mesajelor transmise în câteva titluri şi „semnături" din „Academia Caţavencu" sau „Aspirina săracului" de tipul „File alese din isteria neamului", titlu de rubrică (cf. nr. 33/2000, p. 2); „Categoria «prin gunoi înşine»" („aluzie la cunoscuta lozincă liberală"; nr. 33/2000, p. 2); „Descreierarea Moldovei", „Schimbarea la **spate** a României" („Aspirina săracului", nr. 2/2003, p. 11, 3). Iată şi câteva „semnături": „Cronicarul Grigore **după** Ureche" (curentă în „Academia Caţavencu"), „**Caf**titu Maiorescu" (nr. 32/1996, p. 7), chiar dacă respectivii nu sunt chiar „eroi". Dar poate s-ar simţi lezată Biserica, prin „Ion, Gaură de Aur" (nr. 32/1996, p. 7), sau reprezentanţii unor etnii, prin „Un **rrom** între oameni" (nr. 9/2000, p. 12), eventual s-ar putea autosesiza vecinii, pentru atragerea în derizoriu a numelor unor eroi sau politicieni ai lor, prin „Caras Vulva" (nr. 32/1996, p. 7) sau „Borsec Elţîn" (nr. 28/1999, p. 13).

Aşadar, criticii de astăzi, care cred că revoluţia morală, schimbarea modalităţilor de a gândi şi de a simţi, ce trebuie să-i urmeze revoluţiei sociale şi politice, nu se lasă impresionaţi, ca şi Slavici tratând cu sarcasm „bizantinismul" din Vechiul Regat, de „nici una [sic!] din adevărurile, exagerările şi uneori pioasele minciuni care constituie viaţa unei naţiuni" (Călinescu, *Istoria*, p. 508). Ţinta nu o reprezintă doar „pioasele minciuni" şi exagerările, ci chiar prezentarea festivistă, infantilizantă a adevărurilor.

Un semn al întoarcerii la „naţionalismul primitiv" este, de exemplu, pentru regizorul Andrei Şerban, propunerea ce i s-a făcut de a pune în scenă piesa „Apus de soare", a lui Delavrancea, refuzată pe considerentele că „[piesa] e proastă", iar el se consideră „un antipatriot", patriotismul însemnând „ceva foarte asemănător cu provincialismul" (declaraţii redate în EZ, 14.07.03, p. 11). La rândul său, Luminiţa Marcu (în acelaşi ziar, invocată de un cititor din Iaşi; vezi în continuare) se distrează pe tema „Cultul deşănţat al eroilor", diagnosticat prin prezenţa de monumente ale scriitorilor şi ale voievozilor, ca expresie a conservării unui mental obtuz, festivist, anacronic, ridicol şi servil. În treacăt, să notăm că nu sunt trecute cu vederea nici alte categorii de virtuali beneficiari de monumente: într-un comentariu, Cornel Nistorescu protestează faţă de propunerea primarului unui sector al Bucureştiului de a se ridica, în Piaţa Presei Libere (fostă „Piaţa Scânteii"), un monument („ridicol") închinat *Ziaristului* (EZ, 24.09.03, p. 1).

3.2.2.2. Pentru a înfăţişa, paralel, şi faptul că asemenea puncte de vedere (respectiv ironii) pot provoca tristeţea, dar şi paraponul cititorilor, prezentăm reproşuri din textul de ripostă la opiniile Luminiţei Marcu al unui intelectual ieşean (Cezar Ungurenaşu, chimist, care semnează destul de frecvent articole de opinie în presa locală). „Plagiind" titlul (notat mai sus) al „Luminiţei Iconoclasta", din „Evenimentul zilei", adversarul de idei al acesteia consideră drept pueril umorul pastişând tonul patriotard al „epocii de aur" şi sancţionează obiecte de sarcasm ale autoarei, citând-o: [monumentele sunt] „mai mult decât sufuciente ca să alimenteze curiozitatea copiilor faţă de genitalele ecvestre, deasupra cărora străjuiesc Mihai Vitejii răspândiţi în toată Ţara Românească". De unde interogaţia retorică: „Da' cu calu' ce-ai avut?". După ce consideră, responsabil, semnificaţia unor locuri de necesară (omenească) reculegere (Mormântul Ostaşului Necunoscut, morminte ale soldaţilor căzuţi în primul război mondial), Cezar Ungurenaşu nu se sfieşte să-şi condimentze discursul cu motive din cel al preopinentei, sfătuită „să propună Parlamentului European castrarea cu aparatul de sudură a tuturor armăsarilor din bronz ai ecvestrelor europene, stingerea faclelor la toate mormintele eroilor binecunoscuţi şi acoperirea cu o frunză de viţă de vie a genitalelor lui Adam de pe fresca de la Capela Sixtină" (ZIş, 3.07.03, p. 6).

O notă aparte, pentru analiza „clivajului" care există între discursul promotorilor schimbării de mentalitate şi receptarea publicului, ne-o oferă

reflecţiile asupra „descreşterii" limbii române actuale în discursul public, reflectat de mass-media, dar mai ales în discursul jurnalistic propriu-zis, dincolo de „nemulţumirile" profesorilor de specialitate, ale gramaticienilor sau lexicologilor, adesea suspectaţi de conservatorism, inerţial (dacă nu chiar de un oarecare ... purism). Un obiect de meditaţie interesant ni-l oferă, aşadar, impresia pe care vorbirea şi scrierea de astăzi le-o provoacă unor conaţionali care au trăit mai mult timp în străinătate, la întoarcerea în ţară, ba chiar unor oameni de litere străini care traduc literatură română în alte limbi. La fel ca şi în cazul scriitorului Joaquín Garrigás, din cea de a doua categorie, trebuie să precizăm că observaţiile aparţin unor personalităţi preocupate însă de performanţa discursului şi de expresivitate în diferite stiluri funcţionale.

Dacă impresia generală a lui Liviu Ciulei este că „tineretul, pe stradă, a stricat limba şi foarte rar auzi vorbindu-se o limbă intelectuală, chiar la emisiunile de radio", interesul special al cineastului şi regizorului se îndreaptă chiar spre limba scenei. În ceea ce priveşte teatrul, Liviu Ciulei face următoarea mărturisire: „Mi s-a părut că limba este foarte stricată. Că se vorbeşte o limbă urâtă, cu «uo» şi «uă» («frumuoaso», în loc să spună «frumoaso!»), cu diftongări multe; se vorbeşte prea repede". După marele om de teatru, actorii trebuie „să redescopere vorbirea", întrucât „scena trebuie să fie o tribună a vorbirii, de afirmare a frumuseţii limbii", chiar dacă filmului i s-ar putea face unele concesii[43].

Impresia dirijorului Ion Marin (fiul lui Marin Constantin) este că „începe să se schimbe însăşi muzicalitatea limbii române", el însuşi, la întoarcerea în România, socotindu-se ca aparţinând unui „grup de păstrători ai limbii române din perioada postbelică până prin anii '80", grup în descreştere, dar intervievatul nu se simte încă exclus: „ceea ce aud pe stradă şi la tv, ba chiar şi în filmele noastre ... *încă* mai înţeleg" (*subl. n.*)[44]. Tot din lumea artei observaţii asupra „decăderii" limbii s-au înregistrat de la actorul Marcel Iureş, pentru care limba română „este într-un proces de regresie şi de singurătate", fenomene descrise prin câteva impresii („un număr din ce în ce mai mare de români foloseşte un număr

[43] În textul unui interviu din anul 1993, publicat în vol. *Întâlniri la Ierusalim*, organizate şi consemnate de Costel Serafim şi Leon Volovici; Bucureşti, Editura Fundaţiei Culturale Române, 2001, p. 33–34.

[44] „Cred că România este o ţară a fiilor risipitori", interviu publicat în RI, 11.05.02, p. 8.

din ce în ce mai mic de cuvinte în construcţii lingvistice din ce în ce mai puţin inteligibile") şi explicate sui-generis: „Cei care iubesc limba română sunt din ce în ce mai puţini, din ce în ce mai agresaţi de cei care-o iubesc şi ei, dar din cu totul alt punct de vedere, conservator, paranoic, naţionalist" (cu trimitere la George Pruteanu; interviul titrat „Nu mi se poate ordona nimic", în EZ, 9.10.03, p. 7).

De-a dreptul şocantă, însă convenind registrului senzaţional pe care îl cultivă, dar dintr-o orientare general ecologistă, chiar „Formula AS" (revistă care i-a publicat răspunsuri la întrebări adresate de un reporter), ne poate apărea declaraţia unui scriitor israelian. Schaul Carmel, plecat din România la vârsta de 28 de ani, când revine, după trei decenii, este uimit de cât este de „stâlcită şi pervertită limba română de limbajul ziarelor" (limbajul mass-media fiind „pocit", prin „vulgaritate" şi prin „americanizare") şi consideră, nici mai mult nici mai puţin, că *„adevărata limbă românească*, foarte frumoasă şi foarte curată, *se vorbeşte astăzi la Tel Aviv*" (textul evidenţiat prin italice a fost ales pentru titrare)[45].

Această nouă înfăţişare, strict contemporană, a limbii române constituie un motiv de ironie şi pentru un traducător în limba spaniolă al operelor lui Mircea Eliade, Emil Cioran, Liviu Rebreanu, Camil Petrescu, dar şi ale lui Norman Manea; ne referim la Joaquín Garrigás, dezinteresat de producţiile literare ale reprezentanţilor ultimelor valuri, al căror scris îi apare „contaminat mai ales de literatura americană. Se scrie într-un soi de *romanglish*". Aceeaşi este caracterizarea pentru limba presei („limbajul în care se scrie azi în presa românească este cel mai adesea ilizibil", limba fiind „contaminată de cea engleză"), iar alte observaţii privesc jargonul internaţionalizat al administraţiei, inclusiv aproximările fonetice, de pronunţie, ale convertiţilor de ocazie, pe care îi provoacă pentru scurte exerciţii de onomasiologie şi de sinonimie:

> „Acum câţiva ani, când am venit în România, a trebuit să plătesc viza şi am vrut să fac un cec, iar funcţionarul de la vamă mi-a spus: «Nu primim decât *cash*». Iar eu i-am răspuns: «Domnule, nu am *caş* la mine. N-am ştiut că trebuie să plătesc viza în natură, şi nu am brânză cu mine». Am înţeles că voia numerar, dar m-a enervat, ce-i aia *cash*?"[46].

---

[45] Vezi interviul în AS, 487/2001, p. 20.

[46] *„Domnule, nu am caş cu mine!"*, interviu publicat în D, 479/2002, p. 14.

Ilustrarea aceleiași idei, într-o abordare măcar aparent detensionată, cea pe care o putem concede tonalității pamfletului literar, cu referire la supralicitarea anglicismului *termen tehnic* propriu-zis, o găsim la un scriitor, Radu Paraschivescu. Traducător din engleză (și atent, în speță, la „reconstrucția lingvistică"), redactor într-o editură și romancier, acesta este caracterizat de criticul literar Alex Ștefănescu drept remarcabil prin „virtuozitatea de stilist", nefiindu-i străin „nimic din ceea ce înseamnă fantezie și îndrăzneală în folosirea limbii române actuale", ceea ce îl pune la adăpost de bănuiala că „s-ar putea speria de invazia de englezisme de la noi".

În povestirea *Omagiu supliciatului pasiv*, Radu Paraschivescu conturează caricatura noii limbi de lemn, „o păsărească ridicolă", numită și „romgleză", atribuită, nu fără motive, oamenilor de afaceri titrați din România contemporană, începând de la textul (real) al unor anunțuri, ce ar trebui să ofere informații, în limbaj accesibil, publicului („Bancomatul dispensează doar bills-uri de mare denominație"), până la comunicarea la nivelul „castei" specialiștilor. Iată, de exemplu, o posibilă măsură a sofisticării terminologice a enunțului, marcând prestigiul „dealerului":

> „Avem o agendă extrem de încărcată și, dacă nu prioritizăm cum trebuie, pierdem bani și clienți. Azi mai mult ca oricând e nevoie să ne customizăm relațiile și să ne punem toate skills-urile în slujba challenge-ului pe care l-am identificat: creșterea market share-ului și implicit a turnover-ului, minimizarea riscurilor și dezvoltarea performanței. Pentru asta ne sunt necesare mai multe lucruri: expertiză, drive, commitment, dedicație și gestionarea targetului. E o chestiune de eficientizare și de standing. Nu putem fi principalii jucători din business environment dacă ignorăm updatarea și dacă nu reușim să ne fidelizăm clienții ... Aici nu e nici showbiz, nici modelling, nici entertainment, continuă blonda ... Aici e o junglă în care nici dintre cei puternici nu supraviețuiesc chiar toți. E un fel de all star game unde fiecare vrea să fie MVP. În fond, e nu atât o problemă de feeling, cât mai ales de *striving*" (subl. n.).

În aceeași viziune este prezentată și nomenclatura unor „joburi" ale firmei:

> „Într-o oră și jumătate, cât dură turul companiei, Dumitriu se întâlni cu publisher-ul și senior editor-ul newsletter-ului intern, brokerage analyst-ul, head dealer-ul, copywriter-ul, art director-ul, chief accountant-ul, business consultant-ul și assistant manager-ul. În mintea lui pusă deja la grea încercare își făcură loc câteva ponturi de bun-simț referitoare la

joint-uri, overdraft-uri, liabilităţi, dumping, deal-urile de marjă şi pachetele de relocare ..."[47].

Din reflecţiile prezentate, reţin atenţia două aspecte: subiectivismul în recuperarea altei vârste, respectiv în apărarea unei achiziţii lingvistice socotite sigure şi demne de respect (în cazul scriitorului spaniol), sentiment uşor de înţeles, pe de o parte, şi, pe de altă parte, trecerea cu vederea a faptului, pe care nu-l poate ignora nici un observator de ocazie, că există împrumuturi nu numai necesare, ci indispensabile în toate domeniile tehnice, conform principiului „Wörter und Sachen" (altfel existând riscul real al unor dificultăţi, al unor disfuncţionalităţi de exprimare şi de comunicare: şi cineastul, şi muzicianul în activitatea lor cotidiană, ba chiar şi scriitorul, în relaţiile cu o editură şi cu tipografii, utilizează „jargonul" tehnic al profesiei, cuprinzând numeroşi termeni internaţionali). Dar impresiile trecute în revistă se impun considerate pentru sintetizarea imaginii unui idiom autohton măcar ineficient, la care contribuie felurite „cedări", ca abdicare în diverse zone ale comunicării.

Într-un registru apropiat înfăţişează umoristul Bogdan Ulmu posibile reacţii ale vorbitorului „învechit" la această avalanşă de termeni noi, încifraţi pentru acesta. În vizită la „nişte prieteni mai tineri", şi fiind numai „regizor, scriitor şi conferenţiar universitar" (date de CV reale!), autorul se prezintă copleşit de meseriile celoralţi:

„Stăpânul casei se recomanda Brand Product Sales Manager, iar distinsa sa soţie ocupa postul (atât de râvnit de mioritice) de Merchandiser! Naşul era cunoscut ca destoinic Key Account Manager, iar naşa îl privea de sus, fiind o teribilă Brand Product Marketing Manager!...". „Un vecin care a sosit mai târziu – pierzând antreul minunat, cu somon afumat şi caviar rouge – şi-a cerut scuze, dar meseria, deh! (am aflat că se prezenta, peste tot, Maintenance Manager!). Ce să-i faci? Nu e simplu să fii Maintenance Manager! Un nepot de-al meu, numai după săptămâni de maintenanceat managerial, s-a dus la oi! (salariu mic, dat aer curat şi complexe ioc!)".

Textul continuă cu aglomerarea altor termeni de aceeaşi factură, comentaţi ironic, pentru ca spre final să aflăm că, pe linia asimilării sociale, meseria intrusului a putut căpăta o titulatură mai puţin compromiţătoare: „Personnel Development Manager! /adică, un fel de şef

[47] Prezentarea autorului şi textul integral al povestirii, în RL, 16/2002, p. 18-19.

de personal care se ocupă de reciclarea specialiştilor utili pieţii de muncă interne/" (*Meserii treimiiste!*; M, 8.10.01, p. 6).

Dar faptul nu reprezintă doar un subiect de literatură sau de tablete ale literaţilor; specialiştii au făcut trimiteri directe la discursul public reflectat în textul jurnalistic. La un asemenea tip de comunicare, chiar cu alură *intra-disciplinară*, pot ajunge jurnaliştii care adoptă „jargonul". Desigur, mai întâi datorită acceptării frazelor „tehnice" la care recurg interlocutorii din domeniile economiei sau din administraţie pentru a camufla realitatea.

> „O linie aeriană va vorbi despre «un flux scăzut de călători» când realitatea e că lumea nu prea vrea să zboare cu avioanele sale. Un fond de investiţii poate da o declaraţie despre un «neajuns legat de exportul net de lichidităţi », vrând să spună de fapt că investitorii i-au lăsat în cele din urmă baltă şi îşi retrag toţi banii»". Tot aşa, în comunicate ale purtătorilor de cuvânt ai armatei înlocuiesc termenul bombardament prin «suport militar aerian», iar comunicatele despre un accident în industria energetică nucleară cuprind expresii cum ar fi „evoluţie anormală", „dispersare de energie" etc. (Randall, *Jurnalistul*, p. 68–69).

Dacă „oficialităţile folosesc fraze ridicole, ca şi mentalitatea lor", preluarea lor de către jurnalist îl pune pe acesta într-o postură măcar falsă, atunci când încearcă să treacă drept un „specialist" ori să lase aparenţa că scrie pentru specialişti (ca formă de elitism). De fapt, formule cum sunt cele citate anterior sau cele care urmează reprezintă eufemisme, „formă de înşelătorie lingvistică ce se întâlneşte mai ales acolo unde proliferează specialiştii în relaţii publice":

> „Purtători de cuvânt ai unor importante companii spun că «operaţiunea» (firma) lor trece prin «dificultăţi temporare de flux financiar» (nu mai are bani), ca urmare a unor «probleme de poziţionare pe piaţă» (oamenii nu le mai cumpără produsele), astfel încât se preconizează o «distribuţie mai raţională a forţei de muncă» (unii angajaţi vor fi daţi afară). Oficialităţi guvernamentale vorbesc de «facilităţi corecţionale», când e vorba de fapt de închisori, şi de «un dezechilibru între cerere şi ofertă în segmentul unităţilor gospodăreşti», când ceea ce vor să spună este că există o lipsă de locuinţe"(*ibidem*, p. 141; sfaturile autorului pentru jurnalişti: „Nu-i lăsaţi să vă «aburească»"; „Întrebaţi care este semnificaţia termenilor", p. 68–69).

Atenţia faţă de tendinţa clişeizării, discreditată pentru cititorii periodicelor, porneşte de la date pe care le oferă comunicarea ce trece de

domeniul tehnic; pe acest teren lucrurile fiind de înţeles. De exemplu, „Board"-ul unor publicaţii actuale (de specialitate, dar ambiţionând lărgirea plajei de cititori), alături de funcţii şi responsabilităţi care se (mai) numesc „Director Executiv", „Redactor Şef" sau (numai) „Director Marketing", le cuprinde şi pe acelea de „Senior Editor", „Art Editor", „Media Planner" etc.

Firește, nu ne propunem prezentarea unor mostre de „invadare" de către anglicisme a vocabularului presei românești sau a discursului public: faptele sunt evidente atunci când deschidem un ziar oarecare, când urmărim buletinele de ştiri sau comunicate oficiale la televiziune sau la radio. O analiză lucidă şi subtilă a fenomenului, cultural, social şi lingvistic, i-o datorăm reputatei lingviste Mioara Avram, într-o conferinţă pe această temă, prezentată la Academia Română, în anul 1997. Pornind de la constatarea că „a devenit un loc comun protestul sau numai lamentaţia cu referire la ceea ce unii numesc *anglomanie*, influenţa engleză fiind văzută ca un act de invazie lingvistică în tulburea noastră tranziţie ..., ce ar pune în pericol existenţa limbii române, în orice caz specificul ei naţional", Mioara Avram consideră că acestea sunt doar „interpretări şi profeţii sumbre" şi, după o cercetare competentă şi amănunţită a problemei din perspectiva istoriei şi a structurii limbii române, dar şi a actului propriu-zis al comunicării, ni se propune interpretarea cu moderaţie: „cultivarea şi apărarea limbii sau ecologia lingvistică nu se face cu prejudecăţi sau intoleranţă, cu purism şi discriminări". Se recomandă normarea, pentru utilizarea corectă şi unitară a anglicismelor; sunt obligatorii distincţii privitoare la statutul acestor împrumuturi; mai mult, autoarea apreciază că „respingerea violentă" ar fi, ca şi în cazul altor momente din istoria vocabularului limbii române, chiar semnul „unui conflict între generaţii" (*Anglicismele*, p. 7, 29 şi passim; pentru alte observaţii privind anglicismele şi propuneri privind legiferarea folosirii lor, din perspectiva globalizării, cf. Dumistrăcel, *Textul jurnalistic*, p. 140–143).

3.2.2.3. Confruntarea generală cu literatura

3.2.2.3.0. Dincolo de ironie sau de şarjă la adresa noului discurs tehnicizat, pentru o parte a publicului rebarbativ, astfel de intervenţii iau pulsul receptării în momentul de început al mutaţiei ce se produce într-un stil funcţional, cel tehnico-administrativ. Dar, stilul publicistic, domeniu prin care formula tehnică pătrunde cel mai uşor în vocabularul şi în

exprimarea curentă a publicului larg, a avut întotdeauna de câştigat, ca eficientizare şi pe terenul gustului, de pe urma discuţiilor de idei ale „umaniştilor" şi chiar prin confruntare cu precepte ale acestora.

A doua jumătate a secolului al XIX-lea cunoaşte mutaţii în ceea ce priveşte (re)descoperirea şi adoptarea sau măcar apropierea de stilul natural în scris. Dar începutul l-a făcut romantismul literar, cu efecte, apoi, în discursul istoric, filozofic şi religios. Pentru Victor Hugo, invocat pentru că a atras atenţia, dintr-o nouă perspectivă, asupra schimbării în modul de a comunica, romantismul în literatură înseamnă liberalism faţă de regulile de compoziţie şi de stil ale clasicismului francez, imitator al celui antic, drept urmare a schimbării politice: „Le romantisme c'est la révolution faite littérature". Este simptomatică extrapolarea spre stil chiar prin substituire de termeni în textul unuia dintre sloganurile Revoluţiei Franceze: „Guerre aux chateaux, et paix aux chaumières" devine la Hugo, şeful şcolii romantice franceze, „Guerre à la rhétorique, et paix à la syntaxe", adjectivul *retoric* calificând de acum, peiorativ, discursul emfatic şi gol de conţinut.

3.2.2.3.1. În ceea ce priveşte reacţia faţă de utilizarea EDR în discursul public, aşadar fără a considera, exagerat (însă şi fără a neglija), influenţa pe care, în Europa, în secolul al XIX-lea, o exercitau (şi mai ales pentru oamenii de litere români) gândirea şi literatura franceză, trebuie să ne referim totuşi la punerea în gardă sau la atacuri împotriva clişeului care s-au produs chiar în Franţa prin Remy de Gourmont şi Gustave Flaubert, un critic literar şi un scriitor.

Primul, în *Esthétique de la langue française* (1899), carte ce a cunoscut nu mai puţin de paisprezece ediţii şi care, într-un cadru mai larg de analiză din perspectivă estetică a automatismelor vorbirii şi scrierii, satiriza, de exemplu, punerea propriei nerozii la adăpostul înţelepciunii „naţiunilor", mai ales prin proverb (cf. capitolul *Cliché*, p. 303). În fond un „purist" şi considerând că-i poate „educa" pe literaţi şi gazetari, autorul face distincţia între „clişeu" şi „locul comun", rezultate ale „memoriei auditive" sau „verbale" şi demitizează, cu umor şi fineţe, clişee şi automatisme din literatură sau din diferite limbaje profesionale prezente începând de la conversaţia de salon până la discursul de tribună şi în textul jurnalistic. Printre „ţinte" se află „clişeul patriotic", „redundanţa oratorică" etc., prin adjective asociate automatic aceloraşi substantive, formule stereotipe de comparaţie, locuţiuni, citate, dictoane

latineşti, atrase în exprimarea emfatică. Iată descrierea funcţionării EDR asociate gregar în discurs: „un proverbe en amène un autre; un cliché traîne après lui toutes les conséquences et toutes ses guenilles verbales. C'est un long cortège dont le défilé surprend, même après qu'on en a compris le mécanisme". Tentaţia fiind mare, remediul este problematic: „Il faut une grande force de réaction personnelle, une grande énergie cellulaire pour résister à la douce facilité d'ouvrir la main sous le fruit qui tombe; il est si agréable et si naturel à l'homme de se nourrir du jardin qu'il n'a bêché, ni semé, ni planté" (toate citatele din capitolul „Le cliché", *passim*, din volumul mai sus citat).

Tot aşa, pentru cunoaşterea evoluţiei mentalităţilor este exemplară constatarea lui Gustave Flaubert privind blocajul ideilor prin recurgerea la termeni şi expresii-etichetă ale cantonării în zona „ideilor primite de-a gata" („Dictionnaire des *idées reçues"*). Deoarece pentru romanul *Madame Bovary: moeurs de province* fusese acuzat de imoralitate, discursul „dicţionarului" este ambiguizat, dar ce înseamnă mai precis intenţia potrivit căreia „cititorul să nu ştie nici o clipă dacă autorul îşi bate joc sau nu de el" aflăm din note şi din corespondenţa scriitorului: Putem constata aceleaşi preocupări ca şi la De Gourmont; „suma prostiei omeneşti" este cuprinsă într-o listă de termeni ilustraţi prin expresii şi citate reprezentând formule utilizate automat în conversaţie (dar şi în discursul public, în jurnalistică etc.): clişee, „formule *pietrificate...* , *dar nu neapărat* (subl.n.), de origine livrescă" etc. Pentru a urmări modalităţile de subminare prin care acest fals „îndreptar privind conversaţia" ce reprezintă, aşa cum şi-a propus, un „dosar al prostiei omeneşti", după cum l-a calificat şi Maupassant, selectăm în continuare un număr convingător de grupuri de cuvinte-titlu împreună cu explicaţiile – recomandări machiavelice care le însoţesc, după traducerea românească a Irinei Mavrodin, din prefaţa căreia (la Flaubert, *Idei primite*) am citat informaţiile date anterior şi din ale cărei note am preluat cele mai multe din explicaţiile cuprinse între [...]. Am făcut însă şi trimiteri la textul francez[48], în cazurile în care prin traducere s-au produs modificări (nepotrivite) ori există echivalări.

[48] După Gustave Flaubert, *Bouvard et Pécuchet*, Chronologie et préface par Jaques Suffel, Paris, Garnier-Flammarion, 1966, secţiunea anexă *Dictionnaire des idées reçues*, p. 333–378.

Putem constata că Flaubert, sub pretextul recomandării şi explicării, expune deriziunii folosirea emfatică sau bombastică a tuturor tipurilor de EDR - clişeu care fac obiectul investigaţiei de faţă (am ales şi cazuri în care acestea suferă modificări de construcţie).

– Comparaţii uzuale:

„TARE – Tare ca fierul. Se mai spune şi tare ca piatra, dar efectul e mai slab"; „NECLINTIT – E totdeauna urmat de «precum o stâncă»"; „PUTERNIC – Ca un hamal, ca un bou, ca un Hercule. Bărbatul ăsta trebuie să fie foarte puternic: e numai muşchi" [în original, s.v. *fort*: „il est tout nerfs"]; „NEGRU – totdeauna urmat de «ca abanosul». Când e vorba de păr: «ca pana corbului»" [orig., s.v. *noir*: „comme une geai /gaiţă/ (pour jais /cărbune/)"];

– Expresii idiomatice, parimii:

„FERICIT – Când vorbeşti despre un om fericit: «s-a născut cu căiţă» [fr. „il est né coiffé", exact cu acelaşi sens]. E drept că nici tu, nici cel căruia te adresezi, nu ştiţi ce înseamnă asta"; „FRICĂ – Frica păzeşte bostănăria" [în orig., s.v. *peur* – „donne des ailes"]; „HAINĂ DE GALĂ – Trebuie să-i spui frac, în afară de cazul când rosteşti proverbul «haina nu-l face pe om». În provincie este simbolul oricărei ceremonii" [în orig., s.v. *habit noir*: „... «l'habit ne fait pas le moine». En province, est le terme de la cérémonie et du dérangement"]; „FUNIE – Niciodată nu se ştie unde-i funia mai slabă. E mai tare decât un odgon de fier" [în orig., s.v. *corde*: „on ne connaît pas la force d'une corde. Est plus solide que le fer"]; „JALBĂ – Azi nu mai merge nimeni cu jalba-n proţap" (cf. fr. „quémander à cor et à cri");

– Dictoane latineşti:

„AVERE – *Audaces fortuna juvat*. Cei bogaţi sunt fericiţi, căci au noroc! [în orig., s.v. *fortune*, joc de cuvinte: «il sont heureux les riches, ils ont de la fortune!»]. Când vi se vorbeşte de posesorul unei mari averi, nu uitaţi niciodată să spuneţi: «Dar e sigur că nu va da faliment?»"; „LUMINĂ – Când se aprinde o lumânare, spune totdeauna: *Fiat lux*!" [din *Geneză*];

– Sintagme (şi vocabule) din diverse terminologii (profesionale):

CLAR-OBSCUR, CONTRALTO, ÉPACTE, NOMBRE D'OR, LETTRE DOMINICALE (sur le calendrier), PRAGMATIQUE SANCTION, QUADRATURE DU CERCLE etc., însoţite de constatarea „on ne sait pas ce que c'est" şi, în ultimul caz, de recomandarea „il faut lever les épaules quand on en parle";

– Titluri de opere din diferite domenii:

„PLUTĂ – Totdeauna: *Pluta Meduzei*" [trimitere la tabloul lui Géricault, *Le Radeau de la Méduse*]: „SEVILIA – Vestită prin bărbierul ei. Să vezi Sevilia şi apoi să mori! (a se vedea *Napoli*)", aşadar, numai cu trimitere la titlul piesei lui Beaumarchais, dar cu substituire de toponim în dictonul „Să vezi Napoli..." şi, în altă parte, „Să vezi Yvetot şi apoi să mori" [numele unei comune din apropiere de Rouen];

– Cuvinte „celebre" ale unor persoane (cunoscute) sau personalităţi:

„ARHIMEDE – Când i se pronunţă numele, trebuie spus: «Evrika! Daţi-mi un punct de sprijin şi voi răsturna pământul!». Mai este şi spirala lui Arhimede, dar nu e nevoie să ştii ce înseamnă"; „COMEDIE – în versuri, nu se mai potriveşte cu epoca noastră. Comedia clasică trebuie totuşi respectată.. *Castigat ridendo mores*" [deviză a comediei creată de un poet francez de limbă latină din secolul al XVII-lea]; „DESCARTES – *Cogito, ergo sum*"; „DIOGENE - «Caut un om... Nu-mi lua soarele»"; „GREŞEALĂ - «E mai mult decât o crimă, e o greşeală» (Talleyrand). «S-au făcut toate greşelile care se puteau face» (Thiers). Aceste două fraze trebuie rostite *pe un ton cât se poate de grav*" [subl.n.]; „HOMO - Spune totdeauna *Ecce homo*! când intră pe uşă cel pe care-l aşteptai" [cuvinte atribuite lui Pilat din Pont arătându-l evreilor pe Iisus; Ioan, 19, 5]; „IMPERIU – «Imperiul înseamnă pacea» (Napoleon al III-lea)"; „LIBERTATE – Libertate! Câte crime se săvârşesc în numele tău! Avem toate libertăţile necesare. Libertatea nu e totuna cu îngăduinţa de a face orice (fraza aparţine unui conservator)" [primul slogan este atribuit Doamnei Roland de la Platière în drum spre ghilotină, în 1793; în legătură cu asemenea împrejurări, cf. „EŞAFOD – înainte de a urca pe el, pregăteşte-ţi o frază frumoasă pentru posteritate"]; „RANIŢĂ - Nedespărţită de «un baston de mareşal»" [cf. cuvintele lui Napoleon, „fiecare soldat poartă în raniţă..."];

– Citate din diferite surse:

„AHILE – Adaugă totdeauna când i se rosteşte numele: «cel iute de picior»; laşi astfel să se creadă că l-ai citit pe Homer"; „BANI – Pricina tuturor relelor. *Auri sacra fames* [«Blestemată sete de aur!», din Virgiliu, *Eneida*]. Zeul zilei (a nu se confunda cu Apolo). Miniştrii îi numesc subsidii..., muncitorii, salariu, servitorii, simbrie. Banii nu aduc fericirea" [în orig., „L'argent ne fait pas le bonheur"]; „DIEU – Voltaire lui-même l'a dit: «Si Dieu n'existait pas, il faudrait l'inventer"; „LINGUŞITOR -

Nu uita niciodată să citezi versurile *„Linguşitori făţarnici, darul cel mai funest – Revărsat peste regi de mânia cerească!"* sau: *„linguşitorii – nu ştiai, se pare – trăiesc pe seama cui le dă crezare..."* [al doilea citat din fabula lui La Fontaine, *Corbul şi vulpea*]; „TINEREŢE – Oh! Cât e de frumoasă tinereţea! Citează cât mai des aceste versuri italieneşti, chiar dacă nu le înţelegi: *O Primavera! Gioventù dell'anno! O Gioventù! Primavera della vita!"* [vezi, de exemplu, titlul unui madrigal al lui Claudio Monteverdi: *O primavera giovantù de l'anno*].

Şi în legătură cu folosirea cuvintelor „sonore" sau „distinse" pot fi consemnate observaţii reflectând umorul lui Flaubert; ne referim, de asemenea, la câteva categorii:

– Calificative generalizate (raportabile la comparaţiile uzuale), cu referire la nume de profesii, termeni din ştiinţă sau poezie, din discursul politic, administrativ sau religios etc.:

„DOCTOR – Totdeauna urmat de «bun» şi, între bărbaţi, într-o conversaţie intimă, totdeauna precedat de «eşti dat dracului": „eşti dat dracului, doctore!". E cel mai mare om, când ai încredere în el, nu-i decât un imbecil, de îndată ce v-aţi certat. Toţi sunt materialişti. «Nu mânuind scalpelul poţi ajunge să crezi»"[şi în alte cazuri apar, în completare, „cuvinte celebre"]; „PROFESOR – E întotdeauna un erudit"; „AMIRAL – Întotdeauna brav. Nu jură decât pe vaporul lui" [în orig., „ne jure que par «mille sabords»"]; „INSCRIPŢIE – Totdeauna cuneiformă"; „RÂS – Totdeauna homeric"; „FORŢĂ – Totdeauna herculeană. Forţa primează asupra dreptului (Bismark)"; „BUGET – niciodată echilibrat"; „DOMICILIU – Totdeauna inviolabil. Totuşi, Justiţia şi Poliţia îl violează ori de câte ori vor. – «Să ne întoarcem acolo unde ni-s larii şi penaţii»"; „ŞARPE –Toţi şerpii sunt veninoşi"; „ALBION – Întotdeauna precedat de «albul», «perfidul», «pozitivistul». Napoleon era cât pe ce să-l cucerească. Trebuie elogiat: libera Anglie"; „GERMANIA – Cuvânt totdeauna precedat de «blonda», «visătoarea». Dar ce armată are!";

– Anglicismele şi italienismele, care pot fi asociate cu UF savante:

„DERBY – Cuvânt folosit la cursele de cai. E foarte şic!"; „FLAGRANT DELICT – A se pronunţa *flagrante delicto*. Nu se foloseşte decât pentru cazurile de adulter"; „GALANT HOMME – După împrejurări, spuneţi *galantuomo* sau *gentleman*"; „PENSION – Pentru un pension de fete folosiţi formula *Boarding school*". Dar tot aici şi „răutăţi" la adresa unor scriitori francezi: „GODDAM [înjurătură] – „Cam asta-i toată limba engleză", după cum spunea Beaumarchais. Să-i plângi de milă, şi nu

alta!"; GOD SAVE THE KING – în versurile lui Béranger se pronunţă «God savé te King» şi rimează cu «sauvé», «preservé»...";

– Cuvinte „solemne" sau formule „tehnice", cu indicarea, sarcastică, firește, de folosire în registrul public formal al comunicării, respectiv cu recomandarea cadrului utilizării:

„HOSPODAR – Foloseşte-l ori de câte ori vine vorba de «chestiunea orientală»: face impresie bună"; „INCINTĂ – Sună bine în discursurile oficiale: «Domnilor, în această incintă»..."; SLUGĂ – Injurie foarte gravă, de mare efect când i-o arunci în faţă unui adversar politic: «Te ştiu eu, dragă domnule, eşti sluga clicii de la Elysée! Nu se foloseşte decât când te afli la tribună". Pentru acelaşi cadru se propun şi teme: „HERGHELIE DE IEPE – Un minunat subiect pentru o discuţie în parlament";

– Termeni-clişeu din sau referitori la jurnalism:

„ENTUZIASM – Nu poate fi provocat decât de aducerea la Paris a rămăşiţelor pământeşti ale lui Napoleon. Totdeauna e cu neputinţă de descris, şi totuşi pe două coloane de jurnal nu se vorbeşte decât despre el"; „EXPIRA (a) – Nu se conjugă decât când e vorba despre abonamente la ziare"; „GALOFOB – Jurnaliştii germani sunt cu toţii galofobi"; „IDEOLOGI – Toţi ziariştii sunt ideologi"; „JURNALE – Deşi nu te poţi lipsi de ele, trebuie să tuni şi să fulgeri împotriva lor. Importanţa jurnalelor în societatea modernă" [urmează titluri din presa franceză]; „trebuie să le laşi la vedere pe masa din salon, dar numai după ce le-ai tăiat filele. Subliniază câteva pasaje cu creionul roşu..."; „PUBLICITATE – O minunată sursă de avere". Jurnaliştii pot fi numiţi FOLLICULAIRES, adăugându-se termeni „de bas étage" ca o culme a disprețului. Este interesant de notat că substantivul a fost creat de Voltaire, care folosea şi *follicule* 'mauvaise feuille littéraire', pornind de la diminutivul lat. *folliculum*, interpretat, în mod greşit, ca un derivat de la *folium* 'feuille', în realitate diminutivul lui *follis* 'envelope, sac'[49]. Pentru Flaubert, pe care familia îl dorea medic (cum au fost tatăl şi un frate al său, ce i-a împrumutat cărţi de specialitate pentru documentarea la romanul *Bouvard şi Pécuchet*, el însuşi începând studii de medicină), calificativul injurios la adresa jurnaliştilor ('pamfletar, fără talent şi scrupule') poate să trimită

[49] Cf. Paul Robert, *Dictionnaire alphabétique et analogique de la langue française. Les mots et les associations d'idées*, PUF, Paris, t. III, 1957, s.v. *folliculaire, follicule*.

însă și la termenii tehnici *folliculine* 'hormon secretat de glandele sexuale femeiești' sau *folliculite*, care numește și inflamația epiteliului vulvei.

Dacă acestea au fost mai mult sau mai puțin „jocuri" nevinovate cu locurile comune, sarcasmul și intenția lui Flaubert cu privire la utilizatori „pretențioși" se manifestă din plin în glosele-capcane întinse celor atrași de cuvintele rare, cărora li se dau explicații absurde, „după ureche". Selectăm câteva exemple (preferăm textul francez, al cărui umor este greu de redat în unele cazuri prin traducere):

> „DJINN – nom d'une danse orientale"; „GÉNÉRATION SPONTANÉE – Idée de socialiste"; „GULF-STREAM – Ville célèbre de Norvège, nouvellement découverte"; „LACONISME – Langue qu'on ne parle plus"; „LAGUNE – Ville d'Adriatique"; „NŒUD GORDIEN – A rapport à l'Antiquité (Manière des anciens pour nouer leur cravate)"; „OMÉGA – Deuxieme lettre de l'alphabet grec, puisqu'on dit toujours l'alpha et l'oméga"; „OMNIBUS – On n'y trouve jamais de place. Ont été inventés par Louis XIV. «Moi, monsieur, j'ai connu les trycicles qui n'avaient que trois roues!»"; „PRIAPISME – Culte de l'Antiquité"; „USUM (*ad*) – Locution latine qui fait bien dans la phrase *Ad usum Delphini*. Devra toujours s'employer en parlant d'une femme appelée Delphine".

De fapt, am putea considera că astfel de „capcane" pot fi raportate la enormități culese din scrieri diverse; uneori se indică chiar sursa: „BOUDDHISME - «Fausse religion d'Inde» (Définition du Dictionnaire Bouillet, Ire édition)". S-a menționat că aflarea unor asemenea „perle" a fost chiar o distracție a autorului. În prefața sa la opera citată, Jaques Suffel menționează atare enormități descoperite de Flaubert la autori importanți. Printre acestea: „Shakespeare lui-même, tout grossier qu'il était, n'était pas sans lecture et sans connaissance" (după La Harpe, *Introduction* du *Cours littéraire*); „Les puces se jettent, partout où elles sont, sur les couleurs blanches. Cet instinct leur a été donné afin que nous puissions les attraper plus aisément" (la Bernardin de Saint-Pierre, în *Harmonies de la nature*); „Les femmes en Égypte se prostituaient publiquement aux crocodiles" (la Proudhon, *Célébration du dimanche*) etc. (p. 19–20).

Revenind la motivul contestației, trebuie să subliniem faptul că ridiculizarea clișeului lingvistic este la Flaubert și în strânsă legătură cu ironia ori sarcasmul la adresa mitului naționalist, îngust patriotic, a șovinismului sau pur și simplu a conformismului gregar; acestea sunt

puse la index chiar prin comentariul (cuprinzând şi fine observaţii de socio- şi psiholingvistică) la formula agresivă de susţinere. Exemple privitoare la teme de felul celor ce au făcut obiectul unor contestaţii consemnate în presa românească de astăzi (cf. § 3.2.2.1):

> „DRAPEL NAŢIONAL – Când îl vezi, inima îţi bate în piept mai cu putere"; „FECIOARĂ [fr. *pucelle*] – Nu se foloseşte decât pentru Jeanne d'Arc; cuvânt urmat totdeauna de: «din Orleans»"; „FRANCEZ – Cel dintâi popor din univers. «Doar un francez mai mult», a spus contele d'Artois [referire la enunţul atribuit viitorului rege Carol X, la întoarcerea în ţară în 1814, „Il n'y a rien changé en France, il n'y a qu'un Français de plus", de conjuncturală solidaritate şi de „anulare" a epocii Revoluţiei şi a lui Napoleon]. *Ah! Cât sunt de mândru că sunt francez – Când privesc acest monument!*"; „GARDĂ – Garda moare dar nu se predă! Şase cuvinte, pentru a înlocui cinci litere" [este citată replica dată, la somaţia de a se preda, de generalul lui Napoleon care comanda garda imperială la Waterloo; trimiterea la cinci litere priveşte versiunea după care Cambronne ar fi răspuns prin «merde!»]; „STRĂIN – Admiraţia pentru tot ce vine din străinătate: dovada unui spirit liberal. Denigrarea a tot ce nu este francez: dovadă de patriotism"; „VORBIRE STÂLCITĂ [fr. *baragouin*] – Vorbeşte totdeauna stâlcit când vrei să te faci înţeles de un străin, indiferent de naţionalitatea lui. Vorbeşte tot astfel când vrei să comunici în stil telegrafic. Vorbire stâlcită: felul cum vorbesc străinii. Ia-l întotdeauna peste picior pe străinul care vorbeşte franţuzeşte".

3.2.2.3.2. Întrucât în discuţie este discursul jurnalistic şi cel public, în aceeaşi ordine de idei trebuie să ne referim la preocupări, din aceeaşi epocă, ce pot fi puse sub semnul „noii direcţii" din domeniul vieţii publice şi culturii româneşti lansată de „Junimea".

Un prim studiu asupra discursului jurnalistic românesc, datând din deceniul al şaptelea al secolului al XIX-lea, îi aparţine lui Titu Maiorescu; acesta surprinde stilul presei româneşti din „Austria" (referindu-se, aşadar, la Transilvania, Bucovina şi Banat) într-un moment de criză: jurnaliştii din aceste provincii scriu sub influenţa limbii germane, după care (traducând chiar articole) calchiază stângaci, din comoditate, locuţiuni, expresii, dar şi construcţii gramaticale. Astfel, textul din ziare devine nu numai neexpresiv, ci adesea chiar de neînţeles, publicul „ţintă" reprezentându-l, în fond, doar cunoscătorii limbii germane! Unul din exemplele citate de Maiorescu a devenit „celebru" în

istoria limbii române literare: germ. *Katzenmusik* a fost transpus, literal, prin „muzică de pisici". Iată textul invocat:

> „După un telegram, generalul Neipperg s-ar fi străpus la Brünn. O muzică de pisici i se pregătea în Posoniu".

Explicând că în loc de *străpus* (după germ. *verlegt*, *versetzt*) trebuia să apară „strămutat", Maiorescu recomandă în loc de „muzică de pisici" folosirea unui „termin admis la noi, ca în toată Europa... *charivari*, adică «o muzică făcută în bătaie de joc»" (*Jurnalele*, p. 14–15). Cuvântul francez *charivari* numeşte, într-adevăr, contrariul unei „serenade", tămbălăul, zgomotul puternic produs prin fluierături, bătăi în obiecte metalice etc., în faţa caselor acelora a căror conduită era dezaprobată. Faptul că o locuţiune germană (cum ar fi chiar „/jemandem/ eine Katzenmusik machen") nu poate fi tradusă cuvânt cu cuvânt în altă limbă este demonstrat de autor referindu-se, apoi, la semnificaţia specială (numită de unii specialişti chiar „frazeologică") pe care o are cuvântul în enunţurile expresive, de exemplu a verbului „a mânca" din locuţiunea românească „a fugi mâncând pământul"; în acest caz

> „... nu ne gândim la toate însuşirile sensibile, care altfel se deşteaptă în mintea noatră când îl auzim, nu ne gândim la punerea obiectului pe limbă, la mestecarea lui cu dinţii etc., ci numai la unul din efectele sensibile ale mâncării, adecă la micşorarea succesivă a obiectului consumat, şi ne închipuim că în acelaş mod vizibil se micşorează distanţa de pe linia pământului ce o parcurge cineva fugind. Aceasta este dar o nouă abstracţiune chiar în sfera noţiunii *a mânca*" (*Jurnalele*, p. 25–26)

Discuţia asupra imposibilităţi traducerii în astfel de cazuri, dacă rămânem în cadrul exigenţelor comunicării şi ale expresivităţii, se încheie prin propunerea unor corespondente ridicole şi aberante în franceză „il fuit en mangeant la terre", şi în germană: „er flieht indem er die Erde isst" (comicul de acest tip a fost din plin fructificat de Vasile Alecsandri; cf. *Expresii*, p. 241). Învăţătura maioresciană este de actualitate pentru evaluarea traducerii în limba română a unor UF din engleză, chiar dacă este vorba doar de formule tehnice calchiate, de tipul *a chema* (*suna*) *înapoi* „a telefona ca răspuns" (după engl. *to call back*), *atelier de lucru* „calc nefericit, pleonastic, după engl. *workshop*", *prelegeri invitate* (după engl. *invited lectures* etc.; cf. Avram, *Anglicismele*, p. 26–27).

Trebuie să notăm că obiectul analizei lui Maiorescu este numai aparent limba şi stilul presei din afara Vechiului Regat; de altfel, extensia

spaţială este chiar menţionată: dacă este vorba de „exagerarea cuvintelor întrebuinţate pentru a exprima lucruri simple de natura lor", această „demonetizare a presei" a „stricat stilul jurnalelor române, atât a celor austriace, cât şi a celor din România". Din exemplele ce ilustrează „exagerarea stilului", dar şi „falsa originalitate în formarea şi întrebuinţarea cuvintelor", citãm doar câteva, împreună cu aprecierile sarcastice ale criticului:

> „... un corespondent al *Albinei* (de la 12 mai 1868) vrea să scrie ceva despre o societate de cetire ce s-a înfiinţat în Beiuş şi se exprimă aşa: *Mult onoraţii patroni ai societăţii nostre de lectură (din Beiuş) doresc poate fierbinte unele înştiinţări despre starea acelei societăţi.* Dacă inimele patronilor de la Beiuş fierb numai la dorul de o înştiinţare despre starea societăţii de lectură, în ce stare de temperatură se vor afla la întrebări mai importante? Nouă ne e teamă că celui ce fierbe la lucruri aşa de mici nu-i mai rămâne la lucruri mai mari decât să se evaporeze cu totul" (*Jurnalele*, p. 35).

Demnă de interes este referirea chiar la tipologia articolelor: jurnaliştii îşi „colorează limbajul cu expresiunile cele mai vii" chiar când este vorba de scrierea „cea mai stâmpărată şi mai diplomatică", cum ar fi „protocolul unei şedinţe sau o dare de seamă pentru intrarea banilor de subscripţiune etc.", observaţie exemplificată printr-un citat din darea de seamă asupra unei reuniuni de la Cluj:

> „Adunarea primeşte ambele aceste propuneri între cele mai sincere şi însufleţite aclamaţiuni; şi când vine a-şi descoperi aci votul său de mulţumită profundă tuturor locuitorilor români de Cluşiu, precum şi d-lor diletanţi ce luară parte în concert, cu bucurie răpesc ocaziunea a însemna pe aceste pagine mai vârtos două nume, numele graţioaselor domnişoare *Aurelia Popu* şi *Isabela Vasiciu*, dintre care una mai întâi ne încântă prin jocul său pre forte-pian, executat cu dexteritatea unei artiste, iar cealată ne fermecă prin frumuseţea melodielor etc." (*op.cit.*, p. 35–36).

Sarcasmul însoţeşte şi prezentarea textelor de opinie; este dată ca exemplu „o privire fugitivă peste literatura română", citând fragmente ce acreditează ideea unor succese remarcabile,

> „într-un stil a cărui originalitate se va aprecia din următoarele două probe: *Enache Cogălniceanu, eroldul de pe urmă al cetăţii naţionali în Moldo-România, a depus trompeta sa.* Şi în partea finală: *Iacă colea falanga politicilor şi a publiciştilor...; mai colea alţii, care îşi culeg merite pe*

câmpul verde al ştiinţelor naturali; alţii cari asudă pe piscurile ţepeşe ale filosofiei etc." (*op.cit.*, p. 45).

Firește, există tentația de a ne imagina decelarea semnificației textelor citate (chiar într-o „societate de lectură") într-o manieră de pătrundere a mesajului şi a explicației cuvintelor rare pe care a ilustrat-o Caragiale, punându-ne să urmărim tâlcurile extrase de personaje din piesa *O noapte furtunoasă* dintr-un articol fulminant publicat în „Vocea patriotului naţionale". Sau, pentru un registru mai relaxat, lectura carnetului *mondain* semnat de Edgar Bostandaki, străbătut de alte enigme („divina Hebe", „calici"), însuşi jurnalistul neînțelegând de ce s-a supărat până la violență soțul „*infatigabilei* silfide" Athenaïs Grégoraschko, compliment luat drept o „mauvaise plaisanterie": este drept, adjectivul apăruse în ziar şi cu o „îngrozitoare greşeală de tipar" (*High-Life*).

Foarte apropiate de ironia şi sarcasmul lui Flaubert este însă critica acidă a lui Maiorescu la adresa discursului politic; printre tehnicile şi formulele clişeu se face referire la „adoptarea directă a idiotismelor franceze, aşa de extraordinare, încât este de mirare că n-au trezit mai de timpuriu veselia publicului", abuzul de expresii din limbi străine şi de citate din diferiţi autori, folosirea citatului biblic violent, a dictoanelor latineşti etc. (*Oratori*, p. 516–531). Şi acestea sunt printre criteriile după care Maiorescu, căutând „enigma succesului" pe care l-au avut în diferite epoci, face clasificarea şi calificarea parlamentarilor:

> „Atât oratorul, cât şi retorul şi limbutul au darul vorbirii; dar oratorul vorbeşte pentru a spune ceva, retorul pentru a se auzi vorbind, limbutul pentru a vorbi. Motivul oratorului este precizarea unei situaţii publice, afirmarea sau combaterea unei idei, convingerea unui auditor; mobilul retorului este dorinţa de a trece de orator sau îngâmfarea erudiţiei, sau incântarea de sonoritatea proprielor sale cuvinte; pornirea limbutului este de a se amesteca şi el în vorbă oriunde şi orcum. Pe orator îl stăpâneşte scopul, pe retor – deşertăciunea, pe guraliv – mâncărimea de limbă. De aceea oratorul poate avea o valoare permanentă, retorul – numai una trecătoare, limbutul – nici una" (*op.cit.*, p. 531).

G. Călinescu a surprins talentul lui Maiorescu de a lansa „expresii memorabile"; alături de distincţia operată prin selecţia termenilor definind noţiunile de mai sus, trebuie să reţinem şi enunţul *Beţia de cuvinte* (*... în „Revista conteporană" – studiu de patologie literară*, titlul

unui studiu publicat în 1873), un diagnostic ce depăşeşte însă domeniul analizei textului literar şi al discursului de istorie şi de critică literară.

Dacă la aceste puncte de vedere din scrierile polemice ale lui Titu Maiorescu putem raporta mai mult sau mai puţin direct opţiuni literare Alecsandri sau Caragiale, un reflex direct al „noii critici" privind „formele fără fond" poate fi socotită una din *copiile după natură* a lui Iacob Negruzzi. Însuşi Maiorescu, în 1885, enumera culegerea de schiţe astfel intitulată alături de teatrul lui Caragiale, *Novelele* lui Slavici, *Amintirile* lui Creangă şi *Poeziile* lui Eminescu printre operele care însemnau „un început" pentru literatura „naţională, independentă, trăind din propriile sale puteri" („Comediile D-lui I.L. Caragiale", în *Critice*, ediţia citată, p. 419).

Iacob Negruzzi se referă, aşadar, în mod special, la clişeele din discursul public (parlamentar) românesc; selectarea şi comentarea acestora a fost prezentată aparent flegmatic: „poate că unii oratori se vor feri de ele pe viitor", dar cei „care n-au obiceiul să-şi îngrijească vorbirea vor găsi aici «clişeuri» parlamentare gata şi se vor folosi de ele, avându-le la îndemână la caz de trebuinţă" (*Parlamentare*, p. 361) Dar tonul de şarjă al comentariului nu lasă loc la confuzii cu privire la intenţia autorului atunci când se distrează pe seama întrebuinţării automatice (de regulă în registru solemn, emfatic) a diferite tipuri de EDR: din discursul religios („Dumnezeul părinţilor noştri"), citate din cronici („timpuri de grea cumpănă"), expresii idiomatice („a se ascunde după deget", „a intra pe poarta cea mare" sau „pe cea mică"), locuţiuni şi automatisme verbale, traduse din franceză („a da cărţile pe faţă", „a fi fiul operelor sale", „nu, de o mie de ori nu!") etc. Strategia aparentei duplicităţi privind finalitatea publicării „clişeurilor" ne-ar putea trimite, ca joc al manipulării, şi la Flaubert, dar influenţa acestuia trebuie exclusă (într-un cadru mai larg şi pentru Maiorescu). Aflat printre proiectele la care scriitorul francez a lucrat între 1850 şi 1870, *Dictionnaire des idées reçues* a fost publicat, ca un apendice la romanul *Bouvard et Pécuchet*, mult după moartea autorului, abia în 1910, iar *Vorbele parlamentare* apar în volum în 1893, drept „copii după natură" (Iacob Negruzzi a fost deputat şi senator mai mult de patru decenii). Ne putem însă referi la un alt model posibil, cel puţin redacţional; asemenea lui Costache Negruzzi, ce-şi compune exclusiv din proverbe şi zicători *Scrisoarea a XII-a* (parcă după „reţeta" asociativă De Gourmont), Iacob contopeşte, ca încheiere la textul său, toate formulele oratorice, numerotate de la I la XXIV, dar secvenţa

formată din ultimele două îi serveşte şi ca introducere: „Un cuvânt încă şi am terminat. Mă rezum şi zic...".

Apreciem ca utilă, pentru discutarea temei de faţă, readucerea sub ochii cititorului a acestei producţii de virtuozitate (*op.cit.*, p. 394):

„Domnilor,
Îmi împlinesc o sacră datorie, trăgându-vă atenţiunea că trebuie să vă schimbaţi vorbirea cu o oară mai nainte! De ce vă ascundeţi după deget? Frazele acestea nu mai merg. Declar sus şi tare, şi mă fac forte să v-o probez, că suntem în zi de grea cumpănă, când micile noastre neînţelegeri trebuie să dispară! În asemenea momente, totdeauna românii au ştiut să se unească. Dacă pe viitor nu lăsaţi aceste vorbe, vă voi denunţa opiniunii publice, voi biciui, voi strivi răul din care parte ar veni! A sosit momentul să vă coborâţi, să intraţi în naţiune pe poarta cea mare! Cum? Aţi mai urma cu aceste abuzuri? Nu! De o mie de ori nu! Susţin şi voi susţine, am zis, zic şi voi zice: pericolul bate la porţile cetăţii! Toţi românii au să se scoale ca un singur om contra voastră! Fiţi fiii operelor voastre! Fiţi în naţiune, prin naţiune şi pentru naţiune! Lăsaţi frazele, primiţi-mi acum propunerea şi pe urmă mă veţi spânzura! Nu este, nu poate fi nici un român care să mai ţie la asemenea vorbe! Da, primiţi-mi propunerea şi Dumnezeul părinţilor voştri vă va binecuvânta!".

3.2.2.3.3. În legătură cu reţeta construirii unui text narativ sau un discurs „moralizator" pe baza EDR, trebuie să remarcăm păstrarea tentaţiei până în conteporaneitate, de vreme ce scriitorul german H. Heissenbüttel, sub titlul *Rollenverteilung* („Distribuţia rolurilor"), a realizat o mostră de discurs filozofico-moralizator (parodic) printr-un montaj de locuţiuni expresive şi idiotisme. Iată textul original [α] şi traducerea *literală* a acestuia [β]:

[α]

„manche sind drauf reingefallen von denen ist einigen ein Licht aufgegangen da blieb ihnen die Spucke weg andere haben den Kopf in den Sand gesteckt um nicht in Teufels Küche zu geraten andere haben aufs falsche Pferd gesetzt sie waren auf dem Holzweg und sind die Dummen geblieben und haben bis heute nichts dazu gelernt
manche sind ausgerutscht und haben sich rangeschmissen sie wollten die erste Geige spielen und Karriere machen und sich nichts abgehn lassen sie sind auf die schiefe Bahn geraten und mussten klein beigeben und haben bis heute nichts dazugelernt

manche hatten Pech es ging ihnen belämmert sie mussten auf alles gefasst sein eine Menge von ihnen blieb auf der Strecke und ging verschütt einige hatten Schwein die sind mit einem blauen Auge davogekommen und haben sich wieder bekrabbelt

manche habens nicht anders gewollt die waren ganz wild drauf und haben einen großen Hals gehabt und sich in die Brust geschmissen sie waren außer Rand und Band und schlugen über die Stränge bis ihnen das Maul gestopft wurde und das Handwerk gelegt da hat es ihnen die Sprache verschlagen sie haben die Hosen vollgehabt und eine schlechte Figur gemacht aber heute sind die schon wieder obenauf

die Leidtragenden waren die die sich nicht wehren konnten auf ihnen wurde herumgetrampelt sie wurden zugrunde gerichtet und zuschanden gemacht sie hatten nichts zu melden und viele sind dabei draufgegangen und die nicht draufgegangen sind die hats aus der Fassung gebracht

dies angezettelt hatten die haben in Saus und Braus gelebt und sich gegenseitig den Rang abgelaufen und den dicken Wilhelm markiert es ist mit ihnen durchgegangen bis sie eins auf den Deckel gekriegt haben und ihnen der Marsch geblasen wurde da sie im Eimer oder sind in der Versenkung verschwunden

einige waren zu allem fähig und sind vor nichts zurückgeschreckt sie haben sich nicht gescheut bis zum äußersten zu gehen sie haben sich kein Gewissen draus gemacht sie wollten ihr Mütchen kühlen und sich ins Fäustchen lachen da haben sie ihr Teil gekriegt es ist kurzer Prozess mit ihnen gemacht worden

die meisten aber haben sich durchmogelt und die Konjunktur ausgenutzt und ihr Schäfchen ins Trockene gebracht es ist ihnen glatt herunter gegangen sie sind gut drüber weggekommen sie haben das beste draus gemacht sie haben es immer besser gewusst und wissen von nichts und gehen auch heute noch auf Nummer sicher

die paar die die Augen offen gehalten oder den Laden durchschaut haben die haben keinen Hund hinterm Ofen rausgelockt wer nicht die Klappe gehalten hat hats bezahlen müssen und sich in die Nesseln gesetzt und wer nicht Schluss gemacht hat der ist das ist merkwürdig nicht ganz schlecht dabei gefahren"[50].

[β]

[50] Helmut Heißenbüttel, *Textbuch 5*, Olten 1965: 15-16.

„unii au căzut în capcană (au luat plasă); dintre aceştia, unora li s-a aprins o lumină; şi au rămas fără salivă (li s-a uscat gura); alţii au băgat capul în nisip; pentru a nu ajunge în bucătăria dracului; alţii s-au aşezat pe calul greşit; erau pe drumul de lemn; şi au rămas proşti; şi nu au mai învăţat nimic nici până azi

unii au derapat şi s-au dat mari; doreau să fie prima vioară şi să facă carieră şi să nu le scape nimic; au apucat pe calea greşită; şi au fost nevoiţi să recunoască cu umilinţă şi nu au învăţat nimic în plus nici până în ziua de azi

unii au avut ghinion; le mergea mizerabil; trebuiau să se aştepte la orice; o mulţime dintre ei au rămas pe drum / de căruţă şi s-au pierdut; unii au avut porc; au scăpat doar cu un ochi albastru / vânătaie; şi s-au ridicat iarăşi

alţii nici nu au vrut altfel; le plăcea la nebunie şi au făcut gât şi s-au bătut în piept şi erau de nestăpînit; şi au întrecut orice limită; până când li s-a astupat gura; şi li s-au pus cătuşele; le-au luat piuitul; şi-au umplut pantalonii; au făcut o figură proastă; dar astăzi sunt iarăşi în vârf

cei care au avut de suferit; erau cei care nu puteau să se apere; au fost călcaţi în picioare; au fost distruşi şi făcuţi de ruşine; nu aveau nimic de spus şi mulţi au murit astfel; iar cei ce nu s-au prăpădit, aceeia n-au ştiut ce sa gândească (şi-au pierdut cumpătul)

cei care au provocat toate acestea; au trăit ca-n sânul lui Avram; întrecându-se unii pe alţii mai mult cu vorba; au fost de neoprit până au primit una peste cap; până li s-a cântat marşul (funebru); atunci erau în găleată sau au dispărut în uitare

unii erau în stare de orice; şi nu s-au speriat de nimic; nu s-au jenat/ferit să meargă la extrem (până în pânzele albe); nu au avut mustrări de conştiinţă; doreau să se răcorească şi şi-au râs în pumn; apoi şi-au primit porţia; s-a făcut un proces scurt

majoritatea s-au fofilat şi s-au folosit de conjunctură; şi şi-au pus oiţa la adăpost (şi-au purtat de grijă); le-a mers uns; au trecut cu bine peste toate; au făcut tot ce s-a putut mai bine (din situaţia dată); au ştiut mereu mai bine şi nu ştiu nimic şi merg şi astăzi la sigur

cei câţiva care au avut/ţinut ochii deschişi sau care au priceput despre ce e vorba şi nu au răscolit; cine nu şi-a ţinut gura; a trebuit să plătească şi s-a aşezat în urzici; şi cine nu s-a oprit, acelui i-a mers la fel de bine şi asta e partea curioasă".

3.2.2.4. Demonetizarea enunțului solemn (emfatic) inclusiv a celui „poetic" învechit, devenite clișee, s-a produs, așadar, dinspre literați, dar, desigur, aceştia nu-şi puteau face iluzia că procesul va rămâne la nivelul discuțiilor academice, al publicațiilor, al saloanelor sau al cercurilor literare. Producând ei înşişi un discurs ce aparține unui stil funcțional, prin urmare marcat de modalități aparte de exprimare, şi, în plus, fiind impuşi cunoaşterii mai mult sau mai puțin generale prin manualele de literatură în cadrul învățământului obligatoriu, literații, în special scriitorii, aveau să devină, la rândul lor, obiectul atenției şi al analizei mediului de factură intelectuală şi culturală care face legătura între toate toate domeniile vieții publice (printre care şi literatura) şi masa cititorilor. Acest mediu este jurnalistica, una mult timp numai scrisă (până la apariția radioului).

Desigur, în şcoală se studiază şi chimia, zoologia sau algebra, dar cunoştințele de literatură, alături de cele de istorie (națională şi universală) reprezintă, apoi, tradițional, marca a ceea ce se numeşte „cultură generală" (etalarea celorlalte fiind suspectată de pedanterie, de „savantlâc"). Astfel, EDR din domeniul literaturii sunt mai expuse convocării în comunicarea expresivă şi afectivă şi, în principiu, riscului manifestărilor nonconformiste, cu atât mai mult cu cât sunt legate şi de numele autorilor (simpatizați sau nu), prin titluri de opere sau citate propriu-zise. De prisos să mai adăugăm că, în secolul al XX-lea, după instaurarea „realismului" (critic) şi a „naturalismului", ținta umorului şi a ironiei devine discursul „romantic", vulnerabil prin elocvență, dar şi prin sentimentalism ori intimism, iar diferite curente moderne ale celei de a doua jumătăți a secolului al XX-lea se „delimitează" sarcastic dacă nu chiar violent şi de romantism şi de realism sau naturalism (dacă nu chiar de conceptul tradițional de „literatură") şi, bineînțeles, fiecare, de celelalte ipostaze ale modernității.

Pentru analiza prezenței în mass-media a EDR din domeniul literaturii române vom putea surprinde, în ceea ce-i priveşte pe câțiva scriitori de marcă, deşi în situații diferite, atitudini diametral opuse: îmbrățişarea fără rezerve (chiar – sau mai ales – de admiratorii postmodernismului) a discursului critic, ironic şi persiflant al lui I.L. Caragiale, față de respingerea fără nici o speranță a lui Blaga, contestat pentru viziunea sintagmei „spațiu mioritic" (cf. II. 3.2.2.2.1). Aceluiaşi tratament îi este supus Eminescu, când este vorba de enunțuri solemne din zona evocării istorice şi din zona exprimării sentimentelor intime, dar

sunt preluate, prin asociere la mesaj, cele de critică social-politică (vezi şi observaţia expresă privind trimiterea la citate „retorice, discursive" din *Scrisoarea III*; cf. Zafiu, *Diversitate*, p. 10). Sunt reţinute şi utilizate EDR şi din opera altor scriitori, mai puţin notorii, fără ca la bază să se afle (numaidecât) o confruntare de principii sau de viziune, criteriul repunerii în circulaţie prin discursul public fiind mai ales sonoritatea propriu-zisă a textului sau a enunţului.

Subliniem faptul că ne referim strict la discursul jurnalistic, ce se delimitează de (şi chiar consideră critic) receptarea la nivelul exegezei de profil, ca şi de sentimentul general al consumatorului de literatură (în măsura în care această categorie mai există), consumator pe care, în ipostaza de cititor de presă, jurnalistul îşi propune să-l „remodeleze". Dar, în general, se poate aprecia că apelul la EDR din literatură (nu numai din cea naţională) se concentrează asupra gustului reprezentând două – trei generaţii literare trecute, *-ismele* celei de a doua jumătăţi a secolului al XX-lea producând discursuri care, dacă sunt cunoscute, se pretează mai puţin sau deloc la confruntarea cu publicul larg de cititori. Anticipând asupra rezultatelor studiilor de caz din partea a doua a lucrării (II, cap. 3), pentru ilustrarea atitudinii de contestare cu vehemenţă a unui mental considerat nu doar depăşit, ci chiar păgubos, prezentăm situaţia calificativului *mioritic* în discursul public şi în textul jurnalistic actual

Cuprins în sintagma „spaţiul mioritic", creaţie a filozofului şi poetului Lucian Blaga, adjectivul *mioritic* cunoaşte un destin stilistic paradoxal. Valorile conotaţiilor rezultate prin substituirea substantivului *spaţiu* cu diverse alte lexeme se situează între acceptarea rezultată din considerarea filozofică a conceptului căruia îi serveşte ca denominaţie şi, respectiv, respingerea agresivă a acestuia.

„Solidaritatea" se manifestă în discursul exegezei şi al eseisticii contemporane prin asocierea adjectivului cu termeni din familia ideatică a substantivului din sintagma de bază: *temă*, *lume*, *nuntă* mioritică, *plai*, *sat*, *grai*, *univers*, *fenomen* mioritic (în paragraful de faţă renunţăm la trimiteri). După acest nivel, urmează cel al influenţării receptorului în direcţia respingerii viziunii blagiene, având ca rezultat contestarea şi „defăimarea" a însuşi calificativului. Mimând o atitudine de superioritate permisivă, unii publicişti plasează chiar sintagme din cele formate cu substantivele deja citate în contexte derizorii, plusând însă histrionic în aceeaşi direcţie, prin asocieri cum ar fi *cal*, *bizon*, *măgar*, *consumator*, *fotbal*, *ciobănaş* (!), respectiv *ritm* mioritic.

Deşi manipularea începe de la acest nivel, al scontării unei oarecare empatii, mai ales în textul jurnalistic de comentariu social şi politic se preia contestarea conceptului, care a început cândva chiar prin respingerea termenului *mioritic* (C. Brăiloiu, Dan Botta). Atmosfera stilistică de astăzi, în acest caz, a fost iniţiată de Emil Cioran (românii - „popor mioritic"), a cărui manifestare de maliţie a făcut o adevărată şcoală, în care s-au plasat, de regulă, publicişti dornici să şocheze (chiar, sau mai ales, în afara cunoaşterii esenţei lucrurilor).

Seducţia prin discursul jurnalistic recurge la asocieri depreciative de tipul *filozof, criteriu, Balcani* (!) mioritic, respectiv *revistă* mioritică, pentru ca incitarea să agraveze tabloul prin calificarea de *mioritic(ă)* a unor referenţi din cele mai variate domenii: *apocalipsă, blestem, conştiinţă, delăsare, fetiţe* 'prostituate', *justiţie, neant, poliţie, preşedinte, Republică* (numită şi *Mioriţia*!), *resemnare, sovietizare* etc., cu o frecvenţă uluitoare (nu este evitat nici trivialul: şi *orgasmul* poate fi mioritic!).

Determinând astfel de substantive (exemplele sunt mult mai numeroase), *mioritic* înseamnă de la 'naiv, credul, prost' până la 'înapoiat, indolent, leneş, neputincios, grosolan, murdar, perfid, corupt, hoţ, depravat'. Prin toate aceste asocieri, adjectivului *mioritic* i se conferă semnificaţia generală de 'românesc, român', definind o entitate socio- şi etnopsihologică căreia emiţătorul s-ar părea că nu-i poate aparţine.

Cuvântul a coborât, de fapt, la nivelul de simplă emisie sonoră de semnalizare, de recunoaştere, între ei, a membrilor unui grup ce exercită în discursul jurnalistic un gen de terorism lingvistic, ca o culme a manipulării prin incitare. Respingerea *de plano* şi în necunoştinţă de cauză a terminologiei simbolice blagiene a devenit un adevărat snobism; fenomenul reprezintă o contraperformanţă lingvistică, comparabilă doar cu acea concentrare semantică şi stilistică ce se întâlneşte în limbajul infantil sau post-adolescentin, cu termeni simbol-generalizatori (de tipul exclamaţiilor „caca!", repectiv „fuck you!"), la opusul receptării „granulaţiei semantice" din perspectiva căreia consideră *polisemia* informaticienii.

Chiar de la atmosfera de superioritate permisivă, anularea conceptului, prin asocierea adjectivului cu substantive care-i suprimă şansele de evaluare sub semnul gnoseologicului, reprezintă o manifestare tipică a complexului de superioritate ce poate fi raportată la folosirea cuvântului în viziunea unei noi, dar autentice „limbi de lemn".

Comparația nu este forțată dacă acceptăm faptul că, la fel ca acela produs de limba de lemn, și acest discurs parodic este „universal răutăcios" și, dacă „limba de lemn este fundamental agresivă", nici acest discurs „nu iese din sine", reprezentând, la rându-i, „o vorbire captivă" ce reflectă (acceptând sentimentalismul ad-hoc al autoarei) „un suflet izolat dintr-o lume pustiită" (Thom, *Limba de lemn*, p. 169). Cu riscul de a deveni o adevărată „logoree patologică" (*ibidem*), acest tip de discurs este marca unui exclusivism la fel de pernicios ca acela al tuturor înregimentărilor rudimentare. Apelând la considerații de sociologie literară ale lui Robert Escarpit, putem identifica în acest caz optica unei „așa-zise valori totemice" a alterității negative, recognoscibil chiar în cazul mărturisirilor de credință situate la alt nivel: „francezul care se numește cartezian – scria Escarpit – nu exprimă o noțiune diferită de aceea a primitivului care se declară ca făcând parte din clanul Leopardului" (*Tipurile de public*, în *Sociologia literaturii*, p. 89).

Ca viziune a manipulării, în acest tip de discurs parodic, instituind o adevărată matrice clișeală, putem identifica, la nivel maxim, terorismul pe care Roland Barthes i-l atribuia limbii ca sistem de reguli, într-o formulare extrem de plastică și de convingătoare, citată și comentată de Umberto Eco; „Conclusion: «À cause de sa propre structure la langue implique une relation fatale d'aliénation». Parler, c'est s'assujettir: la langue est une réaction généralisée. Encore plus: «Elle n'est ni réactionnaire, ni progressiste, elle est tout simplement: fasciste; car le fascisme, ce n'est pas d'empêcher de dire, c'est d'obliger à dire»" (*La langue*, p. 335).

3.2.2.5. Confruntarea discursului jurnalistic cu demersul literar și de critică literară, proces în afara oricăror dubii, este ușor de recunoscut în tehnicile de contestație care pot fi considerate cele mai subtile ori cele mai frecvente: intertextualitatea de tip colaj aluzivă și, respectiv, de transformare a enunțului prin diferite figuri de construcție. Vom distinge, însă, față de simplele „deformări parodice", cum le numește Genette, ca substituiri de cuvinte, modalitatea aluziei propriu-zise, care, în textul jurnalistic, se manifestă prin preluarea chiar a unui singur cuvânt (sau a cât mai puține cuvinte) dintr-un titlu sau dintr-un citat (ori alt tip de EDR), în consonanță cu mesajul acestuia sau contestându-l. Prezentăm exemplificări minime, referindu-ne la ziariști ce semnează articole de

opinie, „produse" în două registre deosebite: al comentariului angajat şi al criticii cultivând reţeta divertismentului.

Aluzia la titlul lui Gorki discutat mai sus (§ 3.1.2.5) trebuie admisă în formula *Prima universitate*, titlu al unui articol semnat de Cornel Nistorescu, în care autorul îşi rememorează copilăria şi adolescenţa; operaţii de „auxiliar" la ţesut, treburi mărunte în gospodărie şi „zile-muncă" la CAP, de mic până când era student „sau redactor la cine ştie ce revistă", au constituit „prima şi cea mai importantă universitate din viaţă". Această „cea mai importantă lecţie de viaţă" este opusă statului „cu băieţii, în faţa blocului" a tinerilor orăşeni (EZ, 26.08.03, p. 1). Desigur, mesajul ne trimite şi la sintagma „şcoala vieţii", dar folosirea de către un jurnalist cu formaţie filologică a termenului *universitate* ne îndreptăţeşte să-l suspectăm de a-l fi avut în vedere pe scriitorul care i-a atribuit respectivei învăţături nivelul de... studii superioare!

Tot autorului articolului, şi acesta jurnalist de „randament" de vreme ce este titularul unei rubrici zilnice, îi putem atribui titlul şi variaţiile pe motivul acestuia (dar şi pe altele) în cazul *Castele de gazon.* Asupra tonului comentariilor pe teme de actualitate ale lui Cip[rian] Ieşan suntem preveniţi prin titlul rubricii: „Pătrăţelul roşu cu tricolor" (replică la denumirea cravatei „pionierilor" români, de dizidenţă naţională faţă de monocolorul celor sovietici, probabil o aducere aminte din copilăria autorului). După câteva săptămâni de la „lansare", cititorul fidel nu mai receptează acest enunţ; el caută numai „locul" (unul fix), pe care îl asimilează cu semnatarul. Frecvent, acesta face adevărate tururi de forţă în a îmbrăca relatarea unor fapte diverse, uneori banale (alteori ieşite din comun) în formule de seducţie. Aşadar, date fiind sursele variate şi de diferite niveluri din care-şi alimentează expresivitatea discursului şi procedeele la care recurge C.I., în cazul de mai sus, *castele* poate fi interpretat ca o aluzie la cele *din Spania*, iar primele două cuvinte, *castele de*, drept un context de relevanţă păstrat din sintagma ce continuă prin *cărţi de joc* (cu eventuală substituire). De fapt, acesta este procedeul la care a apelat jurnalistul, căci, spre final, trimiterea este la „castele *de nisip*", nisipul fiind rezultatul tentativei de a se asigura, în mare grabă, pe un stadion din Bucureşti, gazonul potrivit pentru desfăşurarea unei întâlniri internaţionale de fotbal. De fapt, impresia de aluzie la cele două categorii imaginare de „castele" persistă atât din cauza ideii generale de nereuşită, cât şi datorită punctului de plecare al comentariului, un gest simbolic, ce are la bază o expresie referitoare la un obicei caracteristic

struțului: la discuția asupra eșecului administrației, aducând, într-o emisiune tv, o găleată cu nisip, deputați ai opoziției i-au oferit guvernului „un loc unde să-și ascundă capul de rușine" (ZIș, 7.04.03, p. 8B).

Când se presupune că aluzia la un „citat" din cultura universală este mai greu accesibilă publicului, textul enunțului canonic poate fi restituit pe „parcursul de lectură" sau în final. Prezentăm două exemple, în care beneficiarii explicațiilor sunt cititorii articolelor cu relatări din lumea sportului. Comentariul referitor la înfrângerea unei echipe de fotbal din Roma se intitulează, șocant, „Aduceți gâștele la Capitoliu". Or, echipa în cauză *adusese*, prin transfer, doar un *jucător* renumit de la „Leeds United". Prn titrarea articolului, probabil în redacție, se mimează ralierea la starea de spirit a „suporterilor *mai cititi* ai Romei", aduși în scenă în încheierea textului: aceștia se vor fi gândit „la anticele gâște care au salvat Capitoliul" (ZIș, 13.01.03, p. 1B; subl.n.). Tot așa, substituirea din titlul „Covorul suspinelor", prezentând rezultatele unei probe la Campionatele Mondiale de gimnastică de la Anaheim (2003), este decriptată în final: „Covorul de sol a fost o autentică *punte a suspinelor*" pentru gimnastele chineze, care „au ratat podiumul" – adică unul din primele trei locuri, cele medaliate (*id.*, 22.08.03, p. 4B; *subl.n.*). Imaginea în discuție poate fi însă suspectată ca posibilă preluare, din presă; înainte cu numai câteva zile, în „Evenimentul zilei" (18.08.03, p. 13), apăruse titlul „Gimnastica românească pe «puntea suspinelor»", cu referire la etapa „calificărilor", așadar citarea enunțului canonic sugerează tensiunea din ajunul competiției propriu-zise. Dar, la acest cotidian, referirea metaforică respectivă are o adevărată tradiție titlieră. Sub „Preciado – înapoi pe *banca* suspinelor" (24.06.98; subl.n.), banca invocată este aceea a „rezervelor" componenților unei echipe de fotbal, statut lipsit de prestigiu (suspine de insatisfacție), pe când în „Puntea suspinelor aurite" (29.10.02) adăugarea de particularizare la enunțul canonic consemna victoria unei gimnaste (Andreea Răducanu) medaliată cu aur, dar, desigur, după suspinele emoțiilor premergătoare. Iată și altfel de suspine, de momentană ușurare: „Ion Marin, pe puntea suspinelor" (rezultatul unei confruntări l-a salvat de la demitere pe antrenorul echipei „Farul"; 29.09.03, p.12).

Referirea la spațiile în și pe care se practică diferite sporturi (dar probabil doar datorită afectivului încorporat într-unul din termenii sintagmei) pare a manifesta, așadar, o atracție deosebită pentru evocarea numelui vestitului pod de peste un canal din Veneția ce leagă Palatul Dogilor de

fostele închisori în care erau conduşi condamnaţii. „Ponte dei Sospiri" este însă o „pasarelă" acoperită, prin urmare departe de ideea de „punte", termen folosit în limba română pentru traducerea denumirii de origine. Potrivit realităţilor ce le erau familiare, autohtonii pe cale de romanizare au numit prin lat. *pontem* improvizaţiile de trecere peste un curs de apă din arealul carpatic, dar confuzia originară, cu privire la respectivul obiectiv veneţian (devenit turistic), s-a păstrat în limba literară. Involuntar, s-ar părea că le revine ziariştilor satisfacţia de a face, în felul lor, corecturi de rigoare. Dacă „suspinele" (diferenţiate şi ele) rămîn, locul *podului*-punte îl iau cele mai diferite obiecte implicate în practicarea sporturilor: banca rezervelor, a antrenorului, bârna sau covorul de la probele de gimnastică. De altfel, sintagma *puntea suspinelor*, cu sensul 'proba de bârnă, la gimnastică', apare chiar într-un *Dictionar de argou şi expresii familiare ale limbii române*, publicat de Anca Volceanov şi George Volceanov (Bucureşti, Editura „Livpress", 1998, s.v.).

Atunci când este vorba de EDR din fondul autohton, explicitarea destructurării ludice la care s-a recurs în prezentarea temei poate fi considerată un artificiu retoric, deoarece nu-i putem suspecta, de exemplu, pe cititorii unei publicaţii „economice şi finaciare" ca mai puţin dotaţi decât alţii din punctul de vedere al competenţei expresive. Faţă de formula canonică „Buturuga mică răstoarnă carul mare", în subtitlul „Finanţele răstoarnă căruţa stingerii datoriilor agenţilor economici" („Capital", nr. 28/2000, p. 5), constatăm, în afara unei suprimări (a adjectivului), două substituiri. În finalul articolului, „jocul de cuvinte" este clarificat prin renunţarea la una din substituiri, cea a cuvântului iniţial. Contextul de relevanţă păstrat îl constituie termenii reprezentând suportul lexical al zicătorii: verbul predicat şi substantivul complement direct (chiar dacă, faţă de prototip, în loc de *car* apare *căruţă*, probabil simplu rezultat al variaţiei diafazice). Iată schema procesului de modificare a enunţului:

A	Buturuga	mică	răstoarnă	[carul]	mare
B^1	**Finanţele**	Ø	↓	↓	**stingerii datoriilor...**
B^2	Buturuga	Ø	↓	↓	↓

(formulă precedată de particluarizarea „Statul rămâne deci....").

Ca exerciţiu de stil, în cazul de faţă, constatăm supunerea, empirică, la regula de construcţie a discursului retoric impunând legătura dintre *exordium* (în linii generale, introducere) şi *peroratio* (încheiere).

Iată, însă, prin contrast, simple aluzii la zicătoarea în discuție: „Mica noastră «buturugă» deschidea, iarăși și iarăși, breșe în țara prădată" („Timpul", nr. 7-8, iulie-august 2003, p. 18; referirea lui Paul Miron este la activitatea filologilor de la Universitatea din Freiburg de editare, înainte de 1989, a unor lucrări importante din domeniul lingvisticii și al istoriei culturale românești). Sau: „Rapidiștii se tem de buturuga ploieșteană" (ZIș, 29.10.03, p. 2B; previziuni în legătură cu întâlnirea dintre două echipe de fotbal).

De fapt, așa cum aminteam mai sus, tehnica modificării textului prin figurile de construcție ale lui Quintilian ilustrează cea mai frecventă modalitate de contestare a registrului folosirii EDR, cel „didactic" și fățiș „moralizator", preocupare ce face obiectul părții a doua a lucrării noastre.

3.3. Tipurile de „enunțuri aparținând discursului repetat" și de „figuri de construcție"

3.3.0. Înainte de a analiza, în partea a II-a, principala formă de contestație pe care o reprezintă *de-structurarea* (și, apoi, *re-structurarea*) enunțurilor aparținând DR în textul jurnalistic și în discursul public actual, vom trece în revistă aceste categorii de contexte, după o tipologie de bază, prilej de a reveni, la același nivel, asupra numelor „figurilor de construcție". Ambele clase de concepte la care ne referim, după ce au fost anunțate de la început, au fost utilizate curent din primele capitole ale acestei părți. Recapitualrea de față se profilează ca rememorare sistematică, în cele mai multe cazuri și cu precizări metodologice și terminologice, întrucât conceptele în discuție devin constante operaționale în analiza ce urmează.

3.3.1. Principale clase de EDR, impuse analizei de Eugeniu Coșeriu și de alți exegeți, au fost semnalate în primul capitol (§ 1.2.3), iar caracteristicile unor specii au fost prezentate în cel de al doilea capitol, cu prilejul trecerii în revistă a contribuțiilor unor specialiști în materie.

3.3.1.1. De la început, se impune următoarea precizare: speciile la care ne referim în continuare au fost identificate pe baza analizei discursului jurnalistic din presa românească actuală, în comparație cu discursul public reflectat de presă.

3.3.1.1.1. Abordarea sistematică, din perspectiva antropologiei culturale, a contextelor de tip EDR incluse prin procedeul colajului în discursul reprezentând „tehnica liberă a vorbirii" impune, mai întâi, distingerea a două tipuri principale:

[A] enunţuri „anonime" şi
[B] enunţuri cu autori cunoscuţi.

Enunţurile „anonime" [A] sunt, la rândul lor, de două tipuri:

[A^1] populare şi
[A^2] culte.

În prima categorie [A^1] distingem două clase:

[α] EDR reprezentând „vorbirea" şi
[β] „citatele" din literatura populară.

[α] Contextele din vorbire aparţin, în principal, următoarelor categorii:

[a] locuţiuni expresive;
[b] expresii idiomatice;
[c] parimii (zicători, proverbe);
[d] formule uzuale/stereotipe de comparţie.

[β] Din literatura populară sunt solicitate, cu statut de EDR, următoarele categorii de enunţuri:

[a] versuri propriu-zise;
[b] formule stereotipe din basme;
[c] „ghicitori".

[A^2] Enunţurile anonime „culte" sunt reprezentate, în principal, de următoarele categorii de contexte:

[a] formule din discursul religios;
[b] dictoane;
[c] sloganuri;
[d] formule tehnice din diferite texte aparţinând stilurilor funcţionale;
[e] nume proprii de notorietate, categorie mai puţin importantă, inclusă aici din cauza înrudirii generale ca statut, în procesul comunicării, cu cele precedente.

[B] Enunţurile cu autori (în principiu) cunoscuţi sunt reprezentate de următoarele categorii:

[a] titluri de opere de diverse genuri (beletristică, istorie, eseistică, opere muzicale, filme, opere de artă plastică);

[b] citate propriu-zise din opere (scrise) din categoria precedentă;
[c] cuvinte „celebre", atribuite unor personalități din istorie, din cultură (literatură, filozofie, arte), din diverse domenii ale științelor și din viața publică.

3.3.1.1.2. Dintr-o altă perspectivă, aceea a posibilităților reale (sau numai virtuale) de „recunoaștere" a enunțului „canonic" de către cititor, există și posibilitatea unei alte proiecții de evaluare: EDR de tip „cult" (cu autor cunoscut sau anonim) și de tip „popular". După cele discutate în *Argumente* (pornind de la Éliséo Véron; cf. § 2.1) cu privire la accesibilitatea EDR în funcție de „clasa" de instruire și de nivelul de cunoștințe ale cititorului, ceea ce determină „universuri de lectură foarte închise", așadar „heterogenitatea la nivelul consumului", clasificarea categoriilor și a variantelor de EDR după criteriul adoptat de noi (cel de antropologie culturală) prezintă avantajul unei evaluări la nivelul teoriei limbii și al considerării „universaliilor limbajului", cea din perspectiva cultural-sociologică fiind relativizată prin faptul că, pentru o mare masă din publicul mass-media, majoritatea acestor enunțuri au statutul de anonime (cf. § 3.3.1.3).

3.3.1.2. Pornind de la gradul de recunoaștere a statutului ca EDR (pentru diferite situații de „necunoaștere", cf., în special, *Încheierea*), în cele ce urmează vom face doar trimiteri la tratarea unor specii în capitole și paragrafe precedente (enumerate în paragraful anterior), dar ne vom opri asupra varietăților cu statut „neomologat", respectiv vom stărui asupra acelora a căror importanță impune precizări suplimentare.

După cele avansate în capitolele precedente, nimic nu ar fi de adăugat cu privire la statutul și funcționarea în discursul expresiv a EDR reprezentând expresiile idiomatice și parimiile (cf. § 2.2.4). Acestora le pot fi asimilate locuțiunile expresive, dintr-un spectru apropiat ca „expresivitate" la nivelul vorbirii populare. Pot fi făcute, totuși, câteva observații. Asimilarea la același mare grup de enunțuri a celor trei „specii", viziune de natură să provoace protestul unor specialiști în clasificarea frazeologismelor, se justifică din perspectiva interesului pentru conceptul de «discurs repetat» (pentru aprecieri similare în literatura de specialitate germană, cu referire la conceptele «lexem unic», «grup de cuvinte», «turnură», «proverb», cf. Gréciano, *Expressions idiomatiques*, p. 74). Există însă, la un anumit nivel, deosebiri între

enunţurile aparţinând genului „gnomic" (zicători, proverbe) şi expresiile idiomatice. Dacă primele reprezintă, de obicei, extragerea unei „învăţături" pe baza observării mediului înconjurător şi al experienţei de viaţă, fiind, aşadar, simple constatări asupra realiilor, în această situaţie se află numai una din categoriile de bază ale expresiilor idiomatice. Este vorba de cele pe care le-am numit „copii ale realităţii", enunţurile care, iniţial, reprezintă simple formule „tehnice", cu funcţie obiectivă de constatare (aşadar de comunicare), de tipul „apa trece, pietrele rămân", cu modificări numeroase. Deşi nu este exclusă (şi nici absentă), modificarea expresiilor „imaginare", de tipul „a umbla după cai verzi pe pereţi", reprezentând *ab initio* produse ale fanteziei, variaţia formală a acestora se produce mai rar şi constituie un joc... secund.

Din acelaşi domeniu al expresivităţii vorbirii vom atrage atenţia asupra categoriei „formule uzuale de comparaţie" sau „comparaţii stereotipe" de tipul *ieftin ca braga*, *galben ca ceara* etc., pe care Hristea (*Frazeologie*, p. 146) le include printre „alte [tipuri de] unităţi frazeologice". Acest tip este luat în consideraţie şi de Thun, *Phraseologie* (p. 207–208), sub numele de „comparaţii fixe" („fixierte Vergleiche"); printre exemplele acestuia pentru limba română: *frumos ca soarele* (cf. it. *bello come il sole*), *harnic ca o albină*, *limpede ca lumina zilei*, *negru ca un drac*, *a se îmbăta ca un porc* etc. Din exemplele pe care acest autor le dă pentru alte limbi romanice dar care au corespondente în limba română, consemnăm şi fr. *blanc comme neige*, *simple comme bonjour* (enunţ tradus în limba română; cf. neologismul *simplu*), it. *duro come il fero*, *fumare come un turco*, sp. *bueno como el pan*, fenomen care atrage atenţia asupra manifestării acţiunii „universaliilor limbajului": trimiterea la elemente generale ale spaţiului, la materii sau produse cum sunt soarele, zăpada, firul, pâinea, atestă un mental identic la diverse populaţii datând din faza referirii la determinisme primordiale. Evident, „imaginile" sunt frecvent banale, dar ceea ce interesează este faptul că însăşi această naivă banalitate a evidenţei incontestabile, ca şi „fixitatea" contextului, reprezintă provocări spre destructurare (de obicei, prin sinonimie sau, în registru incitativ, prin antonimie).

Specia de EDR din domeniul literaturii populare care atrage atenţia însă doar din punctul de vedere al problemelor de clasificare o constituie „ghicitorile", convertibile şi convertite frecvent, prin sincretismul folcloric, în „frământări de limbă" (de acest aspect al relativităţii încadrării speciilor respective ne-am ocupat anterior).

Cu privire la EDR anonime „culte" se impun, de asemenea, doar câteva observații. Formulele preluate din discursul religios nu sunt atribuite decât foarte rar unui anumit izvor („Biblie", „liturghie" etc.), la nivelul textului jurnalistic și al discursului public producându-se în mod curent confuzii, chiar atunci când citarea este una expresă de invocare a autorității. În textul de divertisment, în special în paginile săptămânalului „Academia Cațavencu", enunțul de această proveniență este utilizat aproape exclusiv în registru derizoriu, ajungându-se la ceea ce, din perspectiva cultului, ar putea fi taxat drept „luarea în deșert" a cuvântului Domnului.

Alături de dictoane, citate uneori în original (în latină, ori în limbi moderne, dar niciodată în greceşte) sau în traducere, şi de sloganuri (în aceeaşi situație), am luat în considerație şi formule ce au fost etichetate de Th. Hristea drept „clişee internaționale în a căror structură intră un nume propriu (de obicei de persoană)" şi care evocă legende biblice sau motive ale culturii antice, de tipul „arca lui Noe", „mărul lui Adam", „oul lui Columb", „patul lui Procust", „sabia lui Damocles", „turnul (lui) Babel". Referindu-se la problema „cunoaşterii" prototipului, autorul citat constată că, în mediul studenților de la Litere chiar, este vag cunoscut „sensul unora dintre unitățile frazeologice precitate"; numeroşi dintre subiecții anchetați „ignorau aproape complet «geneza» acestor frazeologisme internaționale" (Hristea, *Frazeologie*, p. 144). Este, de asemenea, relativă atribuirea domeniului de proveniență şi pentru multe dintre formulele tehnice din texte de profil ştiințific (matematică, fizică, biologie). Dar, prin tehnica de „colaj", astfel de enunțuri sunt atrase în vorbirea expresivă ca simple automatisme şi fac obiectul destructurării, poate chiar ca o formă de protest (deşi mai relaxată în comparație cu tratamentul enunțului de tip religios) față de perioada instrucției şcolare, asociată cu aspecte şi amintiri dezagreabile pentru umaniști şi cei ce vor deveni jurnaliști, de regulă refractari rigurozității pe care o implică însuşirea noțiunilor din câmpul ştiințelor exacte. În ceea ce priveşte numele proprii româneşti de astăzi ca izvor de clişee, folosirea lor se explică prin calitatea de a fi „veritabile repere ale actualității", printre tehnicile de includere în text aflându-se „adjectivarea", respectiv prezența ca determinante în sintagme tehnice (cf. Zafiu, *Diversitate*, p. 5).

3.3.1.3. Distincția dintre enunțurile „anonime" şi cele „culte", de autor, reprezintă o preocupare din punctul de vedere al exegezei, al

demersului strict analitic. Pentru o (mare) parte a vorbitorilor şi cititorilor, la ale căror cunoştinţe de cultură generală ne-am referit anterior (§ 3.2.1.1), majoritatea EDR pot fi anonime, având doar statutul de expresii memorabile, dacă nu sunt atribuite, pur şi simplu, semnatarului articolului în care apar (situaţii constatate în sondaje).

Ca obiect de interes din perspectiva destinului „citatelor" din scriitori, la aceleaşi concluzii au ajuns şi Iorgu Iordan (adept al stilisticii „lingvistice") şi Tudor Vianu (susţinător al conceptului de stilistică „generală"; cf. § 2.1.1). Într-un capitol intitulat *Izolări*, primul, preocupat de originea individuală a inovaţiei lingvistice, constata asemănarea dintre enunţurile expresive „populare" şi creaţiile (de acelaşi tip) ale scriitorilor din momentul în care acestea, datorită circulaţiei, nu mai constituie „bunul personal şi alienabil al creatorului". În această situaţie se află expresii din diferite opere (de succes cândva, în anumite medii, sau „de valoare"); printre exemple, zicala „(a avea) pufuşor pe botişor", dintr-o fabulă a lui Al. Donici, şi numeroase citate din Caragiale (le reproducem pe toate, pentru că unele, în forma canonică sau destructurate, sunt prezente şi astăzi în discursul public şi în textul jurnalistic): *„scrofulos la datorie*; **dacă-i anonimă, o iscălesc şi eu; să le numărăm, coane Fănică; bravos naţiune, halal să-ţi fie; pupat piaţa Independenţei;** *a se slăbi, Mitică*" (am evidenţiat prin „bold" construcţiile ce apar şi astăzi în limbajul publicistic şi în discursul public). Îi datorăm lui Iorgu Iordan o altă observaţie de interes, din perspectiva sociologiei literare: ştergerea diferenţelor dintre cele două tipuri de enunţuri se datoreşte şi faptului că expresii populare au făcut o adevărată carieră prin opera unor scriitori: „(a lăsa) *vulpea bearcă*" s-a impus datorită lui Odobescu (povestea vânătorească în care apare această locuţiune figura în manualele şcolare ca lectură), iar *coadă de topor* prin fabula lui Grigore Alexandrescu (*Stilistica*, p. 265–266).

Şi mai precis este prezentată similitudinea în discuţie de Tudor Vianu, afirmaţia fiind susţinută, în mod aparent paradoxal, chiar cu unele dintre exemplele date de Iordan (prima ediţie a *Stilisticii* acestuia a apărut în 1944), predecesor pe care nu-l putea ignora, de vreme ce-i combate opţiunea de principiu (ar putea fi însă un caz de simplă falsă memorie). Într-un studiu al lui Vianu publicat în 1955, găsim următoarele consideraţii: „Dacă citatul se repetă în împrejurări numeroase şi destul de variate, din pricină că valoarea lui de caracterizare este foarte generală, atunci el se transformă într-o expresie a limbii populare şi amintirea

autorului tinde să dispară. Aşa s-a întâmplat cu *pufuşor pe botişor*, cu *coadă de topor*, *Moş Teacă*, *a se slăbi* etc., care nu mai sunt simţite ca citate [anterior, esteticianul invocase şi enunţul „nemuritor şi rece", din Eminescu], deşi provin, cel puţin pentru reflecţia oamenilor de azi, din operele lui Al. Donici, Gr. Alexandrescu, A. Bacalbaşa, I.L. Caragiale. Toate expresiile limbii populare sunt, desigur, citate generalizate, pentru că toate trebuie să fi apărut [aparţinut?] întâi unui creator individual de expresie" (*Cercetarea stilului*, p. 207). Indiferent de sorginte, situaţia de „anonimizare" este dovedită şi de tratamentul la nivelul uzului: citatele „de mare circulaţie" sunt utilizate „aproape în aceeaşi manieră" în limbajul cotidian, în conversaţia „relativ cultă" şi în textul publicistic, după cum a observat şi Rodica Zafiu (*Diversitate*, p. 7).

Considerarea, în demersul de fată, a expresiilor idiomatice (şi a locuţiunilor expresive) drept „decupaje" din vorbirea comună ce au căpătat valoarea de citate din discursul filozofic-moralizator popular ca având acelaşi statut cu citatele „de autor" corespunde şi metodologiei de analiză a neoretoricii „literare" (aşadar ca teorie a constituirii formelor literare) practicată de Grupul μ; după observaţia de sinteză a lui Silvian Iosifescu, această lucrare, alături de „textele cu circulaţie şcolară" din literatură, face partea cuvenită „limbajului comun şi unor fapte de ordin sociologic , reclamei, titlurilor de gazetă", viziune ilustrând „extinderea transliterară a retoricii" (*Retorica*, *Prefaţă*, p. XIII). De altfel, din optica acestei abordări, prefaţatorul respinge chiar acuzaţii, pe care le consideră nefondate şi nedrepte, dintr-o recenzie semnată de Pierre Kuentz, la apariţia *Retoricii generale*, una dintre acestea fiind că autorii ei „operează cu citate, adică cu enunţuri desprinse dintr-un discurs mai vast", supunându-se „decupajului cultural care a constituit aceste citate în locuri comune" (*ibidem*), formulare a recenzentului francez pe care am reluat-o aici din perspectiva consimilitudinii invocate anterior, o problemă a cărei rezolvare vine dinspre considerarea conceptului de «discurs repetat». Întrucât, dacă aceste citate „reprezintă podoaba conversaţiei cultivate" (*ibidem*), nu altfel stau lucrurile atunci când luăm în consideraţie „distincţia" conferită de parimii chiar textului literar, până când tonul didactic moralizator a început să cadă în desuetudine, în general nu mai devreme de sfârşitul secolului al XIX-lea.

Revenind (şi) la literatura română, încheiem discuţia privind echivalarea enunţului paremiologic cu citatul de autor, descoperită încă de Cervantes (cf. § 3.1.1.1), cu observaţii asupra stilului ale lui G.

Călinescu. Istoricul literar compară discursul narativ al lui Creangă cu acela al „autorilor cărturăreşti ca Rabelais, Sterne şi Anatole France", scriitorul humuleştean, ca şi Anton Pann, de altfel, fiind consideraţi tot „nişte eruditi", dar „în materie de ştiinţă şi literatură rurală"; jovialitatea lor, rabelaisiană, „înnegreşte cel mai mărunt fapt cu un roi de citate" (*Istoria*, p. 487).

3.3.2. Cu finalitatea de a recomanda din nou cititorului, într-o expunere sistematică (ca şi în cazul tipurilor de EDR; cf. § 3.3.1), „figurile de construcţie" şi numirea lor, revenim aici şi asupra acestor concepte. După trecerea în revistă a fluctuaţiilor terminologice întâlnite la diferiţi autori ce s-au ocupat de variaţii ale EDR la nivelul vocabularului limbii române (§ 1.2.3 – 1.2.4) şi după argumentele pe care le-am adus (1.2.6) în favoarea denumirilor folosite deja curent până acum, reluăm discuţia asupra termenilor lui Quintilian (cf. § 2.2.1.2) şi asupra corespondentelor acestora în limba română.

3.3.2.1. În special din imperativul unei necesare uniformizări, am optat pentru numele „figurilor" adoptate de dicţionarul de *Ştiinţe ale limbii* (p. 201), cu câteva precizări, pornind de la denumirile din *Arta oratorică*.

a) Pentru ADIECTIO – **adăugare**, faţă de *adăugire* în traducerea *Artei oratorice*, *adjoncţie* în traducerea *Retoricii generale*, *adjoncţiune* în *Terminologie* (cf. şi *expansiune*, *detentă*, *„augmentarea* enunţului", la autorii citaţi în paragrafele amintite, pentru cercetări speciale).

b) Pentru DETRACTIO – **suprimare**, la fel în traducerea *Artei oratorice*, a *Retoricii generale* şi în *Terminologie* (faţă de *„prescurtarea* unor unităţi frazeologice", *elipsă*, *omitere*, *abreviere*, la aceiaşi autori).

c) Pentru TRANSMUTATIO – **permutare**, termen folosit în traducerea *Retoricii generale* şi în *Terminologie* (faţă de *„inversiunea* cuvintelor" în traducerea *Artei oratorice*; cf. *„comutarea* termenilor", *„schimbarea locului* cuvintelor", *„distribuţie* sau *schimbarea topicii"*, *dislocare*, *interferare*, *„îmbinarea* a două frazeologisme", la autorii invocaţi).

d) Pentru IMMUTATIO – **substituire**, termen folosit, de asemenea, în traducerea *Artei oratorice*, faţă de *suprimare-adjoncţie*, ceea ce nu reprezintă doar o variaţie sinonimică, în traducerea *Retoricii generale* (formulă preluată în *Terminologie*: *suprimare-adjoncţiune*; cf. şi *comutare*, *înlocuire*, la aceiaşi autori). De altfel, insistând asupra

problemei mecanismului schimbării la „metataxe" în titluri de presă, chiar autorii *Retoricii generale* observă că „sunt şi cazuri... în care suntem îndreptăţiţi să vedem, mai mult decât adjoncţie şi suprimare combinate, [aşadar] o suprimare –adjoncţie, adică o *substituţie*" (*op cit.*, p. 129; *subl. n.*). Evident, este preferabilă varianta *substituire*, şi pentru a nu intra, prin *substituţie*, pe terenul demersului structuralist.

> Am renunţat la comparaţia sistematică cu temenii din traducerea în limba română a lucrării lui Heinrich Plett; pentru „figurile de construcţie" ale lui Quintilian, în textul la care ne referim apar denumirile *adjuncţie* (pentru *adiectio*), *reducţie* (pentru *detractio*), *mutaţie* (pentru *transmutatio*) şi *substituţie* (pentru *immutatio*; cf. *Ştiinţa*, p. 158).

3.3.2.2. În ceea ce priveşte o r d i n e a tratării, în partea a II-a, a acestor „figuri", optăm pentru aceea adoptată de autorii *Retoricii generale* (dar folosind denumirile din dicţionarul de *Ştiinţe ale limbii*, adică *suprimare*, *adăugare*, *substituire*, *permutare*), cu atât mai mult cu cât aceştia propun şi o ordonare, viabilă, a „figurilor" în două clase: prima a „substanţialelor", aşadar a figurilor prin care se modifică *substanţa*, însuşi conţinutul enunţului, cuprinzând *adăugarea*, *suprimarea* şi *substituirea* (*Retorică*, p. 59, dar cu precizarea că folosim, aici, termenii pe care i-am adoptat în paragraful precedent), şi a doua „relaţională", prin care se modifică ordinea sintagmelor în frază, respectiv (a cuvintelor) în propoziţie, *permutarea* (*ibidem*; cf. şi p. 119).

De fapt, şi cu privire la figurile „substanţiale" trebuie să observăm diferenţierea în două categorii: pe de o parte, *adăugarea* şi *suprimarea*, ce pot fi asociate într-o viziune simetrică, drept tehnici minime de intervenţie „intenţională" asupra enunţului, iar, pe de altă parte, *substituirea*, operaţie de largă aplicabilitate al cărei mecanism, în afara faptelor „normale" cu explicaţie diacronică, diatopică şi diastratică, se declanşează, prin analogie, datorită dorinţei vorbitorului/scriitorului de a obţine un efect „stilistic".

Tot aici trebuie să amintim că, nu de puţine ori, putem constata combinarea „figurilor", aspect asupra căruia au atras atenţia şi autorii *Retoricii generale*, trimiţând la Fontanier: „există într-adevăr unele pe care le-am putea denumi *cameleonice* şi care par a aparţine deodată la mai multe clase" (p. 131; *subl. n.*).

3.3.2.3. În încheierea acestei secţiuni, precizăm că, în partea a II-a, destructurarea EDR în textul jurnalistic (confruntat, în măsura

posibilităților, cu discursul public reprodus în mass-media ca „discurs raportat") va fi analizată în capitole consacrate fiecăreia dintre figurile de construcție enumerate anterior. Pe baza materialului de care am dispus, selectat, urmărim sistematic enunțurile „anonime" și cele „culte"; pentru fiecare din aceste secțiuni, investigăm destructurarea speciilor pe care le-am sistematizat și prezentat pe scurt anterior (3.3.1.1 – 3.3.1.2). Cadrul general de analiză va fi precizat în introducerea la partea a II-a, iar specificul fiecărei figuri de construcție va face obiectul introducerii la capitolele respective.

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Partea a II-a

DESTRUCTURAREA ŞI RESTRUCTURAREA ENUNŢULUI APARŢINÎND DISCURSULUI REPETAT

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

➢Detractio – „suprimarea” ➢Adiectio – „adăugarea” ➢Immutatio – „substituirea” ➢Transmutatio – „permutarea”

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

1. Detractio – suprimarea

1.0. Suprimarea constituie o „figură de construcție" despre care se poate afirma că, având rădăcini adânci în vorbire, duce la rezultate ce au tendința să devină ori chiar au devenit, prin elipsă definitivă, formule aparținând inventarului limbii.

1.0.1. De exemplu, ca efect al tendinței de economie în limbă, unități denominative formate din determinat + determinant se reduc fie la termenul care, inițial, preciza diferența specifică, fie la cel care reprezintă genul proxim, pe baza considerării „valorii momentane" a cuvântului (Vendryes). Pentru acest tip de particularizare a semnificației putem cita, apelând la cazuri în care procesul este ușor de recunoscut, utilizarea ca substantive a adjectivelor (pl.) *roșii* sau *vinete* (dispensându-ne de „pătlăgele"), *personal*, *accelerat*, *rapid* (termenul *tren* fiind subînțeles). Tot în funcție de contextul comunicării, folosim doar substantivele *buletin* (care, după împrejurare, poate fi *de identitate*, *de vot*, *de analiză* etc.) și *unitate* (fără a se impune precizări de tipul „militară", „de măsură" etc.; cf. Dumistrăcel, *Lexic*, p. 101–104). Apoi, fără ca uzurile să fie lexicalizate, în vorbirea familiară, când se spune că cineva „are *temperatură*" se înțelege că este „mare", iar, curent, se așteaptă ca un inculpat să beneficieze de *circumstanțe*, fiind jinduite, bineînțeles, cele „atenuante".

Nu este vorba de un procedeu stilistic, ci de simpla erodare a sintagmelor, a „textului", prin elipsă. Deși la rezultate comparabile se ajunge, în fond, și prin mecanisme stilistice, cum ar fi brevilocvența, specificul dinamicii construcției în discuție, prin comparație, a fost sugestiv caracterizat de Sextil Pușcariu: „Brevilocvența se deosebește de

elipsă, precum se deosebește – și cer iertare cetitorului pentru această comparație trivială – coada ursului, scurtă din fire, cu coada tăiată a cânelui"[51].

1.0.2. În ceea ce privește enunțurile aparținând DR, procesul istoric poate fi refăcut pe baza „tatonărilor" ce se produc în vorbirea uzuală sau aparținând exprimării scriitorilor și jurnaliștilor. Pe lângă formele „pure" ale funcționării procedeului, ca și în cazul altor figuri, se constată „contaminări" cu alte tehnici de transformare. Preluarea, prin simplă evocare sau prin dislocarea enunțurilor, în scris, atrage atenția asupra „colajului" rezultat din interferarea DR cu tehnica liberă a vorbirii.

1.1. În cazul unităților frazeologice, se constată, în primul rând, suprimări simple (sau „pure"), care pornesc de la o formă canonică (uneori) greu de identificat; adesea se produc suprimări conjuncturale. „Frământările de limbă" reprezintă contexte de verificare a tehnicii generale de suprimare, în cadrul preocupărilor pentru retorica „empirică".

1.1.1. Efectul radical al procedeului, din optica tradiției limbii, îl reprezintă faptul că, din proverbe „ecuaționale" (termenul apare la Sanda Golopenția-Eretescu) sau zicători bimembre provin segmente ce au statutul de formule resimțite, la rândul lor, drept „canonice". Este, de exemplu, cazul formulei de comparație „cât ai zice pește!", utilizată pentru a exprima noțiunea de „repede" (și, de fapt, „foarte repede"), care nu respectă regula de bază a expresivității locuțiunilor modale (comparative) de acest tip: referirea la o mișcare, la o acțiune rapidă („cât ai clipi", „cât ai bate din palme", „cât ai stupi" etc.), respectiv la durata enunțării unui cuvânt monosilabic („cât ai zice *mei*, *cârc*, *miau*, *pis*"). Am găsit explicația enunțului abreviat, din vorbirea contemporană, prin suprimarea unei părți de contrast, dintr-o formulare inițială, modificată, „**e ușor să zici** «pește», dar e greu să-l scoți din apă" (titlul unui reportaj din viața pescarilor Deltei, publicat în presă). Este, de fapt, o variație pe tema „**ușor de zis**, greu de făcut", pornind de la cazuri particulare de tipul „*e lesne a zice «plăcinte»*, dar e mult pân' se fac" (C. Negruzzi), învățătură „comprimată" și în „lesne din gură", proces de erodare continuat prin folosirea numai a primelor părți ale zicătorilor citate anterior (evidențiate grafic). În aceeași situație se află și enunțul „cât să

[51] *Cugetarea lingvistică*, în *Privire generală*, p. 123.

zici *Doamne-ajută*!", în care uşurinţa pronunţării unei formule tradiţionale de salut, adresată celor aflaţi la lucru, a fost pusă în contrast cu dificultatea, respectiv cu durata unei acţiuni (seceratul unui lan, construirea unei case, săparea unei fântâni etc.).

Într-un articol din 1981 în care am analizat acest procedeu (*Construcţii bimembre*; cf. şi *Expresii* , p. 316–318), am prezentat şi alte cazuri de suprimare a celei de a doua părţi a unor enunţuri paremiologice bimembre, având ca rezultat formulări care, logic, proclamă absurdităţi sau, eventual, truisme: zicătoarea „nu strica orzul pe gâşte când e iarba până la genunchi" a fost redusă la „a strica orzul pe gâşte" ('a face un lucru inutil'), din „a pune de mămăligă cu lemne verzi" („fără apă, fără făină") a rezultat „a o pune de mămăligă" ('a da greş') etc. În lipsa numirii circumstanţelor (ce indică inutilitatea, nereuşita), enunţurile reduse, care, strict obiectiv, se prezintă măcar ca non-sensuri, au preluat semnificaţia de bază a ansamblului (cf. şi *Expresii*, p. 236–237, 285–286). La fel se prezintă lucrurile în cazul „a înghiţi găluşca" (iniţial ...„fierbinte"); această presupunere a lui Iorgu Iordan, pentru care am găsit argumente în *Expresii,* p. 158–162, se confirmă şi printr-un titlu de articol: „Preşedintele [O.G.] a înghiţit găluşca fierbinte" (M, 17.12.99, p. 8).

Este posibil ca enunţul „a ţipa ca din gură de şarpe" să fie rezultatul suprimării unei expresii „copie a realităţii", întrucât descrierea, iniţială, ce a provocat această formulă de comparaţie uzuală, trebuie să fi avut ca subiect un anumit animal pe care şarpele îl înghite cu o remarcabilă dificultate, probabil o broască sau un şoarece, alte prăzi ale ofidianului manifestându-se mai puţin sesizabil ca sonoritate (aşadar, „a ţipa ca broasca/şoarecele din/în gură de şarpe"). O primă îndreptăţire: existenţa variantei „a ţipa ca *în* gură de şarpe", ce elimină eventualitatea referirii chiar la... şarpe (în texte de la Sadoveanu, Marin Preda ş.a.)[52]; la Scriban „a striga ca în gura şarpelui"[53], cu posibila raportare, prin extensie, şi la alte vieţuitoare. O a doua: când este vorba despre om, contactul în discuţie este descris prin enunţul „a sări ca muşcat de şarpe" (DLR, *vol.cit.*), mişcarea fiind pe primul plan ca reacţie. Am insistat asupra acestor elemente şi pentru o minimă exemplificare a t e h n i c i i de analiză a UF (punctul de plecare, circumstanţele modificării enunţului,

[52] Cf. *Dicţionarul limbii române* al Academiei (DLR), t. XI/1, s.v. *şarpe*).
[53] *Dicţionaru limbii romîneşti*, Iaşi, 1939, s.v. *striga*.

schimbarea semnificației) pe care am pus-o în lucru în micromonografiile din volumul *Expresii*, citat frecvent în lucrarea de față.

În vorbire, apar asemenea cazuri atunci când se spune, de exemplu, „lac să fie!" sau se citează numai a doua parte din această construcție bimembră (cum apare la I.L. Caragiale, care prezintă și el doar a doua parte din „arhitext": „Broaște... destule. Nuvelă pesimistă", titlu al unei proze), sau „bate șeaua!".

În unele situații, se poate aprecia chiar epoca unor astfel de reduceri ale enunțului. Formula „relaxată" *pe bune*, de astăzi, a înlocuit o mai veche (de-acum) expresie *pe cuvânt*, a cărei explicație a fost dată, metodic și... educativ, de Iorgu Iordan (care, în 1943, folosea deja termenul de *frazeologie*, titlu de capitol dintr-o secțiune dedicată stilisticii vorbirii contemporane): „În locul lui *pe cuvânt de onoare*, *pe cuvântul meu* etc., care continuă să se întrebuințeze, circulă din ce în ce mai mult «prescurtarea» lor *pe cuvânt*. Am impresia că tineretul nu spune decât așa. La fel copiii, apoi numeroși oameni inculți, deobicei tot tineri (soldați, servitoare etc.). Preferința pentru formula elipsată se datorește nu numai tendinței oarecum firești de a lăsa la o parte tot ce-i de prisos, ci și, probabil, influenței unor construcții ca *om de cuvânt*, *a se ține de cuvânt* etc., unde *cuvânt* este echivalentul lui *cuvânt de onoare*" (*Gramatica «greșelilor»*, p. 252).

Astfel se confirmă, la nivelul exprimării uzuale, o observație a lui Quintilian: „Figurile care se obțin prin suprimare urmăresc îndeosebi farmecul *conciziunii și al noului*" (*Arta*, IX, 3, 58; subl.n.).

1.1.2. Din motivele la care ne-am referit anterior (cf. *Argument*) ne referim aici și la cazuri de suprimare ce se produc, ca manifestări de performanță elocutivă în „frământările de limbă". De la cuvinte (sau nume) recognoscibile sau onomatopeice create ad-hoc, se suprimă de obicei partea inițială: „Titiană, iană / strigă noaptea prin poiană" ('cucuvaia'); „Cimiliga, liga, de ți se leagă limba" ('chipăruşul'; Gorovei, *Cimilituri*, p. 116, 289; pentru exemple similare, cf. Pascu, *Cimilituri*-1, p. 53 și passim). Astfel de suprimări (pe care Ovidiu Bîrlea le analizează drept „repetarea terminației cuvântului" precedent) se produc în recitative de incantație („Caloiene, iene", „Păpărugă, rugă", „Păpădie, die"), cât și în ghicitori („Păsăruie, ruie", „Scânteioară, ioară" etc.; *Poetică*, p. 28 – 29).

1.1.3. Că aceste manifestări reprezintă efecte, pe terenul „universaliilor frazeologice", ne-o dovedeşte faptul că astfel de suprimări sunt obişnuite în atragerea, în exprimarea cultă, a diferite EDR. Vom cita doar câteva cazuri şi situaţii.

– Dictoane sau versuri, aserţiuni diverse devenite dictoane: „*De gustibus*", respectiv „*De gustibus* /et coloribus/ *non disputandum*"; „/Nolitte mittere/ *margaritas ante porcos*"; „*Le style c'est l'homme* / même"; *Ars longa, // vita brevis* (fiecare propoziţie fiind folosită, alternativ, separat); *Homo sum*, şi ca titlu al unei poezii a lui Macedonski din volumul *Excelsior* (1895 – 1897), faţă de *Homo sum; nihil humani a me alienum puto*, din Terentius, *Heautontimorumenos*: „Om sunt; consider că nimic din ce este omenesc nu-mi este străin".

La enunţul canonic se trimite destul de rar, însă, pe lângă abreviere, ce este frecventă, se recurge şi la substituiri, una din cele devenite subiect de discuţii pentru lingvişti aparţinându-i lui Roman Jakobson: *Linguista sum: linguistici nihil a me alienum puto* „Sunt lingvist şi nu consider străin de mine nimic din ceea ce aparţine lingvisticii" (cf. *Essais*, p. 27, 248). Citând prima parte a enunţului parafrazat, aşadar într-o suprimare contextuală, după modelul citat, Eugeniu Coşeriu găseşte prilejul să sublinieze *limitarea* asumată de Jakobson: „Deci, dacă spui *Linguista sum*..., atunci ar părea că m-am izolat, m-am delimitat ca lingvist, şi tot ceea ce e lingvistică mă interesează, restul nu mă interesează". Coşeriu pledează pentru o lingvistică de perspectivă antropologică: „... lingvistica nu e, în realitate, posibilă decât în cadrul ştiinţelor culturii... Dacă nu ai o cultură mai vastă, poţi face lingvistică formală, poţi face gramatică ş.a.m.d. Dar cele mai multe aspecte ale limbajului... nu le poţi vedea dacă nu ştii istorie, dacă nu ştii din literatură, dacă nu ştii nimic despre filozofie..." (*Lingvistica integrală*. Interviu cu Eugeniu Coşeriu realizat de Nicolae Saramandu, Editura Fundaţiei Culturale Române, Bucureşti, 1996, p. 148).

– Numele unor rugăciuni cunoscute, după primul enunţ: *Ave*, *Ave Maria!*; *Pater noster*; „*De profundis* /clamavi a Te, Domine!".

– Formule uzuale, de diferite provenienţe: „*Memento* /mori"; „*Pro domo*/sua" (în ultimul caz, numele unei pledoarii a lui Cicero; cf. I.3.2.1.3, privind necunoaşterea sensului).

Ocazional, şi alte enunţuri din această importantă familie a EDR cunosc suprimări cu finalitate de particularizare emotivă: „*Non multa* / sed multum"; „*Quod licet Iovi* / non licet bovi"; „*Amicus Plato* / sed magis amica veritas"; „*Mens sana* / in corpore sano";„*Parturiunt montes*,

/ nascetur ridiculus mus"; „*Calomniez, calomniez*, / il en restera toujours quelque chose"; „*Dura lex*, sed lex" sau, într-o situație aparte în cazul de față; „*Maurul şi-a făcut datoria*, maurul poate să plece!" (traducerea unei replici din piesa *Conjurația lui Fiesco*, a lui Schiller).

Aşadar, îi putem considera pe utilizatorii contemporani beneficiari ai sugestiilor (şi justificărilor) venite din ambele direcții la care ne-am referit.

Iată şi câteva exemple privind moştenirea clasică. Un articol politic al lui Eminescu din 1882 se încheie prin *Quousque tandem...?* (*Opere*, XIII, p. 51), o primă parte dintr-o interogație ciceroniană, al cărei ansamblu , cu indicarea oratorului roman, fusese citat într-alt articol, din 1880: „Terminăm cu cuvintele lui Cicero: *Quousque tandem Catilina abutere patientia nostra*" (*Opere*, XI, p. 69). O aplicație de suprimare drastică (a cărei parte de „adăugare" contextuală constituie, de fapt, substituirea sfârşitului unei devize, „Voieşte şi vei putea", citată de poet anterior) pe tema îndemnului din „aria calomniei", de la Beaumarchais: „Calomniază şi vei fi" (*Opere*, XIII, p. 249; vezi şi alt slogan din epocă: „Luminează-te şi vei fi!).

1.2. Suprimări în textul jurnalistic. Spre acest tip de destructurare se simt atraşi ziariştii, folosind contextele abreviate ca titluri propriu-zise, dar şi ca exordiu sau peroraţie; poate fi remarcată modificarea enunțurilor bimembre, dar şi a altor construcții simetrice.

1.2.1. Enunțuri „anonime"

1.2.1.1. Formule paremiologice, locuțiuni expresive. Există, în primul rând, o tradiție a scrierii româneşti, ce poate fi ilustrată, de exemplu, tot la Eminescu, prin încheierea unui articol publicat în 1876 cu enunțul „Ştiut este: satul arde, baba..." (cf. Dumistrăcel, *Contextul paremiologic*, p. 94). Iată mostre şi de la publicişti contemporani (unii, şi ei scriitori): „Vorba dulce" (titlu de eseu literar al Ioanei Pârvulescu; RL, 16/1999); „Fă-te frate cu dracul" (titlu al unei cronici semnate de Ileana Mălăncioiu, în aceeaşi revistă); „Dar din dar" (revine Ioana Pârvulescu, RL, 32/1999, p. 7); „Mai bine mai târziu..." (Rodica Binder, la atribuirea premiului Nobel lui Günter Grass; RL, 41/1999, p. 22),

Tot construcția simetrică atrage suprimarea în cazurile „Tinerețe fără bătrânețe", titlu al unei cronici muzicale semnate de Elena Zottoviceanu (consemnând revenirea repetată în țară, după 50 de ani de

absență, a pianistei de origine română Lory Wallfisch, în vârstă de 80 de ani, organizatoare, la Ploiești, a unui festival internațional de pian; RL, 24/2002, p. 23) și „Brânza e pe bani", subtitlu la articolul „Bruce Jackson lucrează la imaginea guvernului Năstase" (americanul urmând să primească 3,3 miliarde de lei pentru proiectul „Democrația în tranziție – demersuri pentru integrarea României în structurile euroatlantice"; EZ, 13.09.02, p. 6).

Se practică și renunțarea la verbul predicat: „Ca țiganul la mal" (insuccesul unei echipe de fotbal în Cupa României; ZIș, 3.06.02, p. 1 B); „Arama pe față" (cf. RL, 28/2001, p. 12-13; este aprecierea pe care i-a făcut-o Ion Vinea lui Petru Dumitriu la apariția romanului acestuia *Incognito*, autorul fiind numit „scrib erotoman"); „Un picior în pragul guvernului PSD" (titlu din „Cotidianul" citat în RL, 32/2002, p. 32, „punerea piciorului" reprezentând-o protestul unui oficial al UE față de faptul că în România i s-au ascultat convorbirile telefonice).

De la suprimarea unui singur cuvânt, – dar, dacă acesta este adverbul de negație, efectul modificării este maxim („Cine are bătrâni, să-i cumpere", Ad.l, 9.10.02, p. 14; îndemn pentru cumpărarea discurilor cântăreților bătrâni valoroși), – se poate ajunge la simpla evocare a unei parimii prin câteva cuvinte „cheie": „Ronaldo sau buturuga mică" (ZIș, 3.06.02, p. 2 B) sau, tot pe teme de sport, „Pomul și sacul" (*ibidem*; în ciuda prestigiului unor echipe de fotbal, meciurile de la Cupa Mondială 2002 nu au fost spectaculoase, din cauza strategiei defectuoase a managerilor formațiilor).

Plasate în anumite contexte, unele enunțuri paremiologice abreviate servesc drept... pretext pentru „jocuri de cuvinte", absențele fiind evocate prin aparente substituiri: „Românii se fac luntre împotriva *podului* pe Dunăre" (M, 6.11.99, p. 4; cuvântul evidențiat prin italice evocă „puntea"; cf. „Lui Vasile [Radu] i-a venit mintea de pe urmă" (M, 15.12.99, p. 1; este vorba despre un fost șef al guvernului *român*).

1.2.1.2. Suprimarea în diverse contexte. La nivel minim, suprimarea poate reprezenta eliminarea, aproape inobservabilă, a unui cuvânt, scurt, în cazul ce urmează pronumele cu rol de complement indirect, obligatoriu însă în formula canonică; este vorba de sloganul (unul dintre ele) al unei formații politice românești apărute în vara anului 2002: „S-a rupt apa!". Trebuie să avem în vedere, aici, expresia „a i se rupe apa" unei femei însărcinate, însemnând a i se rupe acesteia,

accidental, placenta, cu scurgerea, înainte de naştere, a lichidului amniotic (cf. *Expresii*, p. 27–30). Sursa de inspiraţie pare a fi mărturisită şi de cei care au lansat sloganul, a cărui urmare sună „E timpul *să renaşti*!" (subl. n.). Una din primele receptări ale mesajului, comentariul lui Cornel Nistorescu, pune accentul însă pe ideea de „impetuozitate" şi „determinare" („poate că apariţia acestui partid să însemne că, într-adevăr, s-a rupt apa. E vremea pentru o altă forţă politică"), deşi, firește, ziaristului nu-i scapă „limbajul ironic" ca tonalitate a discursului promoţional (EZ., 10.07.02, p. 1 şi 6).

Trebuie semnalată şi suprimarea unei secvenţe fonetice (corespunzând în scris unei litere sau unui grup de litere) dintr-unul din cuvintele unui enunţ, având ca rezultat lectura acestuia ca un alt cuvânt, ca, de exemplu, când este folosită sigla unei Regii „Autonome" Ieşene de Transporturi, ce se pronunţă ca un substantiv articulat, pentru a sugera, în ansamblu, formula de introducere a celor care îşi cer permisiunea de a ura de Anul Nou: „Primiţi cu [u]RAT-ul?" (M, 6.09.99, p 1; între [ ] am plasat litera pentru vocala absentă, uşor de presupus). Evident, prin suprimare, se obţine, aparent, un efect de „substituire": *rat* (-ul) pentru *uratul*, ca în cazul titlului unui articol al lui Mircea Mihăieş: „Amnesty National" (RL, 20-26.06.01, p. 2); de fapt, o substituire propriu-zisă nu poate fi luată în consideraţie, pentru că nu există o asociaţie (autohtonă!) cuprinzând în titlul ei cuvântul „National" (aşadar suntem în prezenţa suprimării componentei „Inter" dintr-un cuvânt compus).

1.2.2. Suprimări în texte „de autor". Avem în vedere autori români (la care se recurge mai frecvent) şi străini, urmând să ne referim separat, în funcţie de material, la titluri, respectiv la „citate" propriu-zise din cuprinsul operei. Chiar dacă pentru suprimare (ca şi pentru adăugare) am recurs la un număr destul de redus de exemple, introducem aceste distincţii pentru organizarea optimă a materialului, deosebit de abundent pe care îl oferă substituirea.

1.2.2.1. Scriitori români.

1.2.2.1.1. Cu suprimarea de efect doar a ultimului cuvânt din original este preluat titlul piesei de teatru a lui Alecu Popovici, din vechiul repertoriu al Teatrului pentru copii şi tineret, „Afară-i vopsit gardu', înăuntru...", titrare a unei „tablete" semnate de Marina Constantinescu în care se ironizează faptul că diferite ateliere afişează

firme... contrazise de produsele expuse în rafturile din interior; de exemplu, ţigări, bomboane, băuturi răcoritoare „şi alte mizilicuri" într-un atelier ce se recomandă drept „Croitorie"; RL, 43/2001, p. 17).

1.2.2.1.2. O parte dintr-un vers al lui Eminescu, din *Scrisoarea III*, „Împăraţi pe care lumea...", constituie deja un sugestiv comentariu ca titlu al prezentării pe care Grete Tartler o face traducerii în româneşte a cărţii *Împăraţi romani. 55 de portrete de la Caesar la Iustinian* (RL, 5/2002, p. 22). La Caragiale se recurge cu şanse asigurate de recunoaştere: N. Manolescu îi recomandă unui ziarist critic literar că „n-ar trebui să rişte a se pune cu mortul Marin Preda şi nici cu acei literatori care i se par mai puţin vii decât autorul *Moromeţilor*. I-aş recomanda *puţintică răbdare*" (RL, 14/2002, p. 1; subl.n.); „Piaţa endependenţi" este intitulat un eseu al lui Ştefan Cazimir publicat într-un grupaj aniversativ de articole „I. L. Caragiale – 150" (RL, 4/2002, p. 12–13). În „Academia Caţavencu" la rubrica „Bula demnitarului", deputatei Mona Muscă, pentru platitudinea „Iubirea nu înseamnă numai să o ţii de mână sau mai mult decât atât", i se conferă... „categoria" UN LUCRU FOARTE MARE, enunţ ce ne evocă banalitatea unei cugetări puse de Topîrceanu, în *Versuri pe un album*, pe seama unui... Guţă; citäm din strofa în discuţie: „«Iubirea e un lucru foarte mare» / Şi iscăleşte Guţă Popândău".

1.2.2.2. Scriitori străini

1.2.2.2.1. În lipsa unui exemplu din presă, pentru ilustrarea cazului citäm posibila preluare fragmentară a titlului unui cunoscut roman al lui Heinrich Böll pentru titrarea unei antologii a poeziei generaţiei '80 din Republica Moldova: *Portret de grup*, cu subtitlul polemic „O altă imagine a poeziei basarabene" (Editura „Arc", Chişinău, 1995); faţă de traducerea românească („Fotografie de grup cu doamnă", Editura „Dacia", Cluj-Napoca, 1988), ar putea fi suspectată şi o substituire, dar termenul *Bild*, din titlul original (*Gruppenbild mit Dame*), polisemantic, a fost tradus şi în franceză (tot) prin *portrait* (*Portrait de groupe avec dame*).

1.2.2.2.2. Citarea ca titlu a unor contexte limitate din cuprinsul operei: „Par délicatesse..." se intitulează un articol (din RL, 29/1998, p. 18) al lui Const. Ţoiu, cuvinte cărora, dacă le adăugäm continuarea („j'ai perdu ma vie"), ajungem la versuri din prima (dar şi din ultima) strofă a

poemului lui Arthur Rimbaud intitulat *Chanson de la plus haute Tour*: „Oisive jeunesse / A tout asservie, / Par délicatesse / J'ai perdu ma vie".

> Dată fiind reușita traducerii lui Petru Solomon, reproducem și transpunerea în românește, o posibilă punte de trecere spre original: „Trândavă juneță / Roabă orișicui, / Din delicateță / Viața mi-o pierdui" (în volumul *Scrieri alese*, Editura pentru Literatură Universală, București, 1968, p. 115).

Iată și „orchestrarea" motivului și a textului la un literat și jurnalist, Mihai Niculescu (din generația Eliade – Bota): „Dar nu era decât cameleonismul acelei *oisive jeunesse à tout asservie*, de care tot nu m-am lecuit și care mă dezarmează până azi, aservindu-mă – *par délicatesse* – oricui mi-arată simpatie"[54].

1.2.2.2.3. În titlul unui film popular, cuprinzând numele Zorro: „Masca lui Zoo" (AC, 41/2002, p. 24), constatăm o suprimare minimă, la nivelul literă/sunet; evident, ca în numeroase cazuri citate mai sus (dar situația se întâlnește și în exemple din capitolul următor, „adăugarea"), prin rezultat, efectul pare a fi cel de substituire.

1.3. Cea mai complexă formă de suprimare o constituie diseminarea componentelor unui enunț, însă cu respectarea (din instinct) a normei pe care am numit-o *păstrarea unui context (minim) de relevanță*, obligatorie, după cum vom vedea, și la „substituire". Prezentăm câteva cazuri din proza lui Marin Preda: mai întâi, o situație mai mult sau mai puțin „clasică" de suprimare. În volumul I din romanul *Moromeții* (partea I, cap. XIII), personajul principal se întreabă cum *devine* „să nu-i placă cuiva băutura", o „vorbă subțire", nesesizată de exegeții, numeroși, ai limbii și stilului prozatorului. Este, de fapt, doar evocarea, prin prima parte, a unei zicători, al cărei profil de ansamblu va fi livrat cititorului abia în volumul al doilea al romanului: „Moromete spuse cu regret: – Mie nu-mi place băutura. – Ei zău? – Nu-mi place băutura, ca pisicii untura" (partea a V-a, cap. III; cf. Dumistrăcel, *Momentul psihologic al parimiei*, p. 154).

---

[54] *Pe zonă*, din vol. *Amintiri în uniformă*, republicat în *Opere*, I, „Archaeus", București, 2000, p. 206.

Dar forma canonică poate fi dislocată, prin subtilă, ba chiar sofisticată integrare a componentelor într-un enunț ce se conduce după „tehnica liberă a discursului" (Coșeriu, *Limba funcțională*, p. 258), adică a vorbirii cu asocierea personală a elementelor limbii. Din altă perspectivă, recunoștem, astfel, o suită de suprimări, componentele parimiei fiind dispersate, un procedeu prezent la scriitorii ce contestă clișeul (în cazul zicătorii sau proverbului, formularea unei înțelepciuni de împrumut, a cărei protecție este refuzată; de altfel, Marin Preda desfășoară o adevărată strategie de acceptare a parimiei, atât ca formulare, cât și din perspectiva statutului personajului; cf. *Momentul psihologic*..., passim).

Iată mostra de virtuozitate a abordării în discuție, pe tema formulei uzuale de comparație (sarcastică) „a se uita ca vițelul la poarta nouă". Este vorba de scena construirii unei porți *noi* la curtea casei familiei Moromete (operație la care asistă mai mulți consăteni):

> „– Gata *poarta*, Moromete, zise Cocoșilă uitându-se la Paraschiv, care bătea ultimul cui.
> Moromete se uită gânditor la Paraschiv. După câteva clipe de tăcere își lăsă fruntea între genunchii desfăcuți și se îndoi:
> – Nu e gata! spuse el. Mai trebuie *un viței* care *să se uite* la ea!... Ceilalți au înțeles că au stat destul și se ridicară să plece"[55].

Trebuie să observăm că același enunț a constituit o provocare și pentru Mircea Daneliuc; și acesta distribuie componentele zicătorii într-un context mai larg de vorbire: „Papacioc *se uita* la mine *ca vițelul* și eu mă aflam în *poarta* Studioului" [cinematografic Buftea][56]; din păcate, autorul pare să nu aibă încredere în puterea admirabilei sugestii realizate și insistă, neavenit: Papacioc se uită „bovin" și face o mutră „calamitată" (*ibidem*).

1.4. Prezentăm și câteva cazuri în care *suprimarea* se combină cu *adăugarea* (în mod aparent paradoxal), sau cu *substituirea*, selectând EDR din domeniul paremiologiei și cel al tradiției literare, în scopul, anunțat și mai sus, de a fixa jaloane pentru structurarea paragrafelor deosebit de substanțial servite de formulele de substituire.

---

[55] *Morometii*, I, partea a II-a, cap. X (*subl.n.*).
[56] *Pisica ruptă*, Editura Univers, București, 1997, p. 5 (*subl.n.*).

1.4.1. În cazul enunțurilor paremiologice „prelucrate" atât prin suprimare, cât și prin adăugare, terenul propice îl oferă construcțiile „ecuaționale" sau care oferă cel puțin structuri simetrice, fără ca alte tipuri să fie excluse: „Omul gospodar își face iarna car alegoric" (M, 23.08.99, p. 8); „Capra rusească și varza canadiană", supratitlu la articolul „Dreptate de ochii lumii" (M, 18.02.02, p. 1 B, în legătură cu „împăcarea" intereselor și pretențiilor susținute de reprezentativele Rusiei și Canadei pentru primul loc la proba „perechi", la patinaj artistic de la Salt Lake City 2002: pentru prima dată, *două* perechi au primit medalia de aur!); în aceeași publicație, cu apariția altor adjective: „România, din nou între capra americană și varza europeană" (ZIș, 25.01.03, p. 8). Se modifică sensul enunțului unei zicători, atât prin suprimarea cuvintelor de început, cât și prin adăugările ce urmează, în cazul formulării (care trimite și la codul cultural al modelului) „Un vechi proverb riscă să fie actualizat... devenind «ce zboară și nu se mănâncă încălzește»" (Cip Ieșan, în ZIș, 30.01.03, p. 8 B; se comentează informația că dintr-un motor de elicopter sau de avion, adaptat, s-ar putea face o microcentrală pe gaz pentru încălzire și furnizarea de electricitate). Am analizat mai sus tot o suprimare urmată de adăugare în exemplul „calomniază și vei fi" (cf. 1.1.2).

Așadar, întrucât trebuie să ținem seama de criteriul stilistic, după ce eliminăm cazurile în care în locul unei părți absente apare un text cu aspect de simplă particularizare (cum ar fi, de exemplu, „Tinerețe fără bătrânețe, *cu ajutorul băilor medicinale*"; M, 2.03.02, p. 4), am considerat că putem vorbi de „combinarea" suprimării cu adăugarea în cazurile în care pe locul eliberat (prin suprimare) se instalează o sintagmă uzuală („car alegoric") sau virtuală (cum sunt cele formate cu ajutorul termenului *capră*), respectiv o secvență dintr-un alt enunț aparținând DR.

Asupra criteriilor de recunoaștere a „adăugării" revenim, pe larg, în capitolul următor (cf. 2.1.0.2 – 2.1.0.3).

1.4.2. Suprimare + substituire: „La *omul* lăudat să te duci cu sacul" (AC, 13/2002, p. 12; subl.n.); pornim de la suprimare întrucât intervenția ce contrazice sensul zicătorii este absența adverbului de negație. O reducere și mai severă (complicată și prin substituire) s-a produs pornind de la expresia „a arunca pisica moartă în curtea / grădina vecinului": „Aruncarea motanului" (M, 28.07.99, p. 1 B).

În ceea ce priveşte contextele de tradiţie literară, în ciuda unei vădite extracţii populare (în cazul de faţă), citãm evocarea unui enunţ a cărui circulaţie se datorează operei lui Anton Pann; *De la lume adunate şi iarăşi la lume date* (subtitlul la *Povestea vorbii*) devine pretextul pentru un titlu de pagină în care se face revista presei literare: „De prin reviste adunate" (Cr, 3/1999, p. 27). Iată şi suprimarea combinată cu substituirea într-u enunţ devenit aproape un loc comun în textul jurnalistic actual, aşa cum vom constata în cele ce urmează, motto-ul la capitolul al III-lea din nuvela *Alexandru Lăpuşneanul*, a lui C. Negruzzi: „Capul lui Andrei Marga", titlu al unei „Cronici a melancoliei" semnată de Ileana Mălăncioiu (RL, 41/1998, p. 14); motivaţia (– explicaţie pentru cei eventual neavizaţi) în fraza introductivă, „[Marko] Bela a cerut capul ministrului Educaţiei Naţionale", iar orchestraţia temei în fraza de încheiere a articolului: „...trebuie să recunosc că d-l M.B. e, totuşi, un om rezonabil. Pastorul Tökes nu s-ar fi mulţumit, în ruptul capului, cu atât".

De fapt, prin astfel de turnuri ca şi prin elaborările de virtuozitate de care ne vom ocupa în capitolele următoare, putem face, la rândul nostru, concesii privind existenţa unor deosebiri între vorbire şi scrisul ce reprezintă, fără îndoială, terenul pe care se manifestă şi poate fi observat şi demonstrat faptul că stilul (prin om) este „un produs voit, căutat, *artificial* – în sensul etimologic, deci favorabil, al cuvântului", căci „arta" (propriu-zisă) înseamnă „intenţie" sau „voinţă" (Iordan, *Stilistica*, p. 11, 13).

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

2. Adiectio – adăugarea

2.0. *Adăugarea* reprezintă, aşa cum anticipam, o „replică" la *suprimare* şi, ca figură de construcţie (mai exact, de „deconstrucţie" chiar de la început) cu aplicaţie la EDR, poate fi analizată după criterii în cea mai mare parte comparabile, ceea ce presupune fireşti deosebiri. Mai întâi, în ceea ce priveşte adăugarea ca figură de construcţie simplă, ne referim la enunţuri iniţial monomembre care au devenit ori tind să capete statutul de formule bimembre sau cuprinzând elemente de simetrie a determinantelor. Funcţionarea tehnicii adăugării, ca practică discursivă la nivelul retoricii „empirice", este, ca şi în cazul altor figuri de construcţie, probată prin practici de domeniul „frământărilor de limbă", iar, la nivelul culturii majore, de completări de explicitare la dictoane latineşti. În ceea ce priveşte modificarea EDR, în textul jurnalistic, adăugarea poate viza, de regulă, un cuvânt din cuprinsul arhitextului, situaţie în care putem vorbi de adăugări propriu-zise, de construcţie, ce tind să modifice forma canonică, dar şi de plasarea enunţului originar într-un context de particularizare, ce-i amplifică expresivitatea. În aceste cazuri, trebuie să luăm în consideraţie conturarea unui cadru general al adăugării, care ţine, de fapt, de ceea ce reprezintă, preponderent, o tehnică a „intertextualităţii", a „colajului", prin integrarea EDR în „tehnica vorbirii libere". Este vorba, totuşi, de „anticamera" figurii de construcţie numită *adăugare*.

Pe de altă parte, putem distinge cazuri de „virtuozitate" pe terenul frazeologiei în ceea ce priveşte adăugarea, când se „combină", de obicei, două UF de diferite tipuri, prin simplă acumulare, intersectare şi interferenţă. Se constată, de asemenea, apariţia contaminărilor cu rezultate ale altor figuri de construcţie.

Ca și în capitolul precedent, urmărim mai întâi modificări ale DR intrate de acum în inventarul limbii, pe al doilea plan situându-se referirile la contexte de autor (titluri, citate din opere etc.), înregistrate în vorbire, dar mai ales în scris.

2.1. Adăugarea în enunțul aparținând DR și ca tehnică pragmatică performativă din perspectiva istoriei limbii

2.1.1. În enunțuri paremiologice, locuțiuni expresive și în alte structuri

2.1.1.1. Adăugări ce au afectat structura sau forma enunțului prin simplă acumulare

2.1.1.1.1. Selectăm, la început, construcții cu structuri astăzi bimembre sau prezentând structuri simetrice ce s-au dezvoltat din formule canonice simple. Printre acestea se află, de exemplu, „a strânge (a aduna) bani albi / *pentru zile negre*", ideea de finalitate sugerată de *adiectio* constituind rezultatul confruntării numelor celor două culori în structuri de opoziție propriu-zise („lume albă – lume neagră", „vânt alb – vânt negru"), deoarece, inițial, sintagma tehnică *bani albi* însemna, pur și simplu, 'bani de argint', numiți și *albișori* sau chiar *albitură* (după culoarea metalului; cf. și fr. *monnaie blanche* 'piesă de argint'), după cum, cei de aur, într-o serie cromatică „numismatizată" (Hasdeu), s-au numit *galbeni*. Firește, apariția sintagmei a fost favorizată de o altă idee de contrast: *zile albe* înseamnă 'zile fericite' (cf. Dumistrăcel, *Expresii*, p. 23–24). Tot în legătură cu ideea economisirii banilor există locuțiunea expresivă „a aduna cu țârâita" (adică „ban cu ban"), modalitate de acumulare reflectată, apoi, de sintagma „bani gheață"; disconfortul provocat de ieșirea din posesie a banilor a dus la completarea printr-o precizare de opoziție: „aduni cu țârâita *și împarți cu nemiluita*" (*ibidem*, p. 171–172). În acest caz avem de a face cu adăugarea unei alte locuțiuni, folosită (paralel) independent, „a împărți, a da cu nemiluita", ca și în cazul „a lua frunza în buză ... și lumea în cap" (*ibidem*, p. 144).

După tehnica, generală, de analiză a suprimărilor ale căror determinante s-au pierdut, și în situațiile de față se impune nu numai cunoașterea „realiilor", ci și investigația etimologică propriu-zisă, ca în cazul formulelor paremiologice „femeia e tot femeie și în ziua de Paști", respectiv „muierea tot muiere, scoate și pe dracul din minte", care au ca

punct de plecare expresia *muierea ca muierea,* cu dubletul *femeia ca femeia*, reflexe (ca şi v.fr. *femme que femme*), după Coşeriu, ale lat. *mulier quae mulier* (cf. *ibidem*, p. 252–254).

Frecvent, tentaţia adăugării a putut-o constitui atât tendinţa de hipercaracterizare, de explicitare, prin analogie ori contrast, cât şi ritmul sau eufonia: „e mai bine la colţ (capăt, margine) de ţară *şi la mijloc de masă*", „faur ferecă *şi desferecă*", „a avea văz de lup *şi miros de vulpe*", „fuga e ruşinoasă, dar e sănătoasă", „a făgădui marea cu sarea *şi Oltul cu totul*", „a afla nod în papură *şi spini în mămăligă*", „cine poate oase roade, *cine nu, nici carne moale*", „a fura cloşca de pe ouă, *fără să cârâie*"„ţăranu nu ştie ce e şofranu, *dar nici târgoveţu ce e pădureţu*", „a bate toba în târg *şi la moară*" etc. (*ibidem*, p. 116, 132, 135,145, 224, 269, 287, 291, 386, 414).

Adaosul poate să apară prin simplă asociere formală de cuvinte, datorită polisemantismului. În cazul care urmează, nu este exclus ca rezultatul, „minciună cu ochi *şi cu sprâncene*", să fi reflectat, iniţial, acelaşi registru ca şi formula ironică „seamănă, dar *nu răsare*". Aceasta pentru că, în contextul de mai sus, *ochi* înseamnă 'proeminenţă', 'mugure', cum sunt protuberanţele pe care le dau corzile de la viţa-de-vie (acestea, primăvara, „dau ochi"), iar minciuna evidentă, sfruntată, mai este numită şi „gogonată", „cu coadă", chiar „înflorită". De altfel, *Minciună cu ochi* este titlul unui articol publicat de Eminescu în 1876, în „Curierul de Iaşi", servind drept principal comentariu la reproducerea unor ştiri tendenţioase apărute în „Pester Lloyd" cu privire la persecutarea evreilor în Principatele Unite (cf. şi *Expresii*, p. 279, unde însă am avansat ipoteza suprimării, paralel cu apariţia celui de al doilea determinant prin contaminare cu „a da ochi").

Paralel cu motivaţia apariţiei adăugării prin polisemantism, putem semnala aceeaşi figură de construcţie prin desemantizare. „A fi muc şi sfârc" înseamnă 'a fi de cea mai bună calitate; ales, de frunte' (şi cu sens figurat)'; *muc*, un alt cuvânt decât *muc* 'secreţie nazală', are sensul de 'vârf, culme', dar, o dată cu „ecranarea" cuvântului şi trecerea termenului spre periferia vocabularului, acesta a fost explicat tautologic, prin *sfârc* , cu aceleaşi sensuri (*ibidem*, p. 249).

Efecte ale deriziunii, ale jocului cu cuvintele, sunt reflectate de comentariul din „lucru cu şurup..." (măsură a măiestriei) „...legat cu funie de tei" (*ibidem*, p. 388), ca şi de adaosurile rimate la zicătorile „a scrie pe lumânare, *pentru neuitare*", „a scrie pe gheaţă, *până dimineaţă*" (pentru

contrast cu scrierea pe răboj şi cu încrestatul în grindă; *ibidem*, p. 215–216).

2.1.1.1.2. Se poate modifica doar forma enunțurilor monomembre prin acumulare lexicală.

Dicționarele înregistrează expresia „ducă-se opt cu-a brânzei *nouă*!"; deoarece referirea este la săptămânile postului Paştelui, şapte la număr, exclamația cuprindea dorința trecerii nu doar a săptămânilor postului, ci şi a celei precedente, cea numită „a brânzei", aşadar „ducă-se, opt cu-a brânzei!" (la Pann: „te duci opt cu a brânzii"). Aşa cum a demonstrat Vasile Bogrea, în vorbire, după pierderea legăturii cu reglementările bisericii, *cu*, precedat inițial de o pauză (= „ducă-se opt!, cu a brânzei"), ce marca, astfel, în enumerare, un adaos deja înfăptuit, a fost interpretat ca un *marker* ce invită la operația aritmetică de adunare, al cărei rezultat apare „proclamat" prin adăugarea numeralului *nouă* (Dumistrăcel, *Expresii*, p. 53–56). Tot o falsă analiză (datorată polisemantismului) dus la adăugarea adjectivului în enunțul „(a nu avea făină, alt aliment sau orice altceva) nici cât să orbeşti un şoarece *chior*"; înțelegându-se că verbul ar fi avut sensul 'a deveni orb, a pierde vederea', şoarecelui i s-a găsit şi defectul de a fi chior! I.C. Chițimia a arătat că, în context, (a) *orbi* înseamnă 'a înşela, a amăgi' (*ibidem*, p. 384).

Prin contaminare cu alte enunțuri se produc adăugirile în diferite locuțiuni expresive. „A plăti ciubotele", ca expresie tehnică, însemna 'a plăti cheltuielile de drum ale unui trimis al oficialităților, ce executa o hotărâre judecătorească', reprezentând, inițial, uzura încălțămintei („indemnizația pentru alergătură", după Hasdeu). Întrucât există şi expresia „a fi cu ciubote roşii" (culoarea trimite la regulile de ceremonial ale curții bizantine), efortul unei cheltuieli deosebite a fost numit prin „a plăti ciubote roşii". Tot aşa, pe lângă „a o lăsa moartă" („a o lăsa baltă"), s-a adăugat „în păpuşoi" (cum apare şi la Creangă, de exemplu), prin asociere cu „a face pe mortul în păpuşoi", expresie ce numea o practică a „şugubeților", a „deşegubinarilor", cei care urmăreau plata amenzilor pentru omucideri (Dumistrăcel, *Expresii*, p. 91–92 ; 247). În cazul „a fi mare şi tare în satul lui Cremene", de la Eminescu, constatăm alăturarea textului a două expresii (*ibidem*, p. 365).

Rămâne discutabilă forma originară a expresiei, de tip „imaginar", „a umbla după cai verzi pe pereți": la Alecsandri, de exemplu, apare varianta „a umbla după cai pe pereți", iar la Rebreanu „a umbla după cai

verzi", fiecare enunț în parte fiind suficient pentru a exprima absurdul (dar la Rebreanu apare și varianta cuprinzând determinarea „pe pereți"). În afara faptului că expresia „a umbla după cai verzi pe pereți" poate reprezenta contaminarea dintre *„a umbla după cai...* morți să le iei potcoavele" și „a visa *cai verzi* (*pe pereți*)", „adunând" începutul de la primul enunț și sfârșitul celui de al doilea, în favoarea unei formule devenite, de la un moment dat, canonică, ce cuprindea sintagma „cai verzi", poate fi invocată existența altor expresii cu aceeași vecinătate („dracu-a mai văzut cal verde și sârb cuminte"), ori numind absurdul pe baza numelui aceleiași („a trimite pe cineva după icre verzi"). Astfel, adaosul ar putea fi „pe pereți" (în asonanță, cândva , dată fiind pronunția regională: păreț/pereț – verdz; *ibidem*, p. 68–70).

Simțul pentru simetria determinantelor poate explica hipercaracterizarea prin adjectivul *mare* apărut pe lângă *sac* în sentința „la pomul lăudat să nu te duci cu sacul", dimensiunea obișunită a obiectului respectiv reprezentând deja o caracteristică nepotrivită pentru a lua fructele unui pom la care s-ar aduna mai mulți amatori! De asemenea, prin simetrie (fonetică) pare să fi apărut zicătoarea „șarpele de *casă* mult venin *varsă*"; modelul pe care-l avem în vedere este proverbul despre hoțul sau dușmanul din casă (într-o savuroasă formulă la Iordache Golescu: „mai mult să-ți fie frică de vrăjmașul din lăuntru, de cât de cel din afară; că cel din lăuntru și dinții din gură ți-i știe"; Zanne, *Proverbe*, VIII, p. 173), dar, sub influența simbolicii creștine a șarpelui ispititor, a fost deturnată simbolica de veche magie, a șarpelui protector al casei (Dumistrăcel, *Expresii*, p. 381).

În sfârșit, alte adaosuri reflectă preponderent tendința spre „joc și glumă" („ducă-se învârtindu-se *ca ciocîrlia*"), eventual prin asocierea unor antroponime („a umbla teleleu *Tănase*" – nume cu un suspect prestigiu de a desemna pe cineva sărac cu duhul – , dar vezi și „teleleu *Ispas*"). Un adevărat crescendo al particularizării pe această cale a selectat (sau a experimentat) Liviu Rebreanu, în „a mânca (înghiți) rușinea *cu lingura*", „... *cu pumnii*" (*ibidem*, p. 396, respectiv 364).

2.1.1.1.3. Ținta adaosului care modifică, prin acumulare, forma enunțului (dar cu repercusiuni semantice) poate fi doar un cuvânt din context, reinterpretat, în cazul la care ne referim în continuare în discuție fiind apariția pronumelui personal în dativ cu valoare de reflexiv. Față de *„a da* pielea popii", 'a da preotului pielea oilor tăiate (sacrificate) pentru

«comândare»; a muri' (având ca sinonime „a da hârştioaga 'oaie bătrână' popii", „a da ortul popii"), la Alecsandri găsim „să-*mi* dau pielea popii" („n-am gust ~ "). Schimbarea sensului se explică prin atracția unei bogate serii de expresii (unele „imaginare") ce se referă, într-adevăr, la tegumentul omului: „a-şi lăsa pielea pe undeva", „a-şi vinde scump pielea", „a-i lua cuiva pielea", „a-i pune /cuiva/ pielea pe băț (la uscat)"; Dumistrăcel, *Expresii*, p. 321). Prin înclinația spre „Spiel und Scherz in der Sprache", o modificare formală (comparabilă tehnic) a cuvântului, prin aglutinare, operează Mateiu I. Caragiale: „*ma*lac să fie, că broaşte..."(*ibidem*, p. 9).

2.1.2. Confirmarea tendinței de „adăugare" prin tehnica retoricii empirice: „frământări de limbă". Adăugarea de sunete ori silabe: „ulcior, **bulgior**"; cu aspect moțional, „Tandalic – Tandalic**a**"; cu epenteză, „tibdă, **titiribdă**" (Pascu, *Cimilituri*-2, p. 91, 171–173); cu aspect de prefixare: „sivă, **nărăsivă**", „ițe, **codoițe / cotroițe** /" (*ibid.*, p. 110, 171), „mână, **codomână**", „alb/ă/, **codalb/ă/**", „hală, **buduhală**", „rană, **pogorană**", „Rică, **mitrică**" (Bîrlea, *Poetică*, p. 29); cu aspect de sufixare: „hub, **huburează**", „țap, **țaparig**", „luci, **lucişor**", în ultimul caz pornind de la o formă de imperativ a verbului /a/ *luci* (Pascu, *Cimilituri*-1, p. 56, 57; pentru interpretarea în discuție, cf. şi enunțul „luci, soare, luci!"). Acelaşi efect se obține prin alăturarea unor cuvinte apropiate fonetic sau în raport de bază – derivat: „opt opintele şi patru izbele" ('berbecii când se bat'), „găinuşă gălbinuşă", „pană-mpănată" (Gorovei, *Cimilituri*, p. 8, 21, 100).

2.1.3. Mecanismul mental al adăugării la EDR poate fi constatat şi pe baza formei curente a unor dictoane latineşti, care, față de enunțul inițial, prezintă completări cu profil general de explicitare sau de efect retoric. Astfel de adaos este considerat „... perseverare diabolicum" pe lângă „Errare humanum est..."; „... fiunt oratores" ar fi o adăugare „îndoielnică" pe lângă „Nascuntur poetae...", aserțiune a lui Quintilian ('Poeții se nasc, oratorii se fac'); cuvintele „... praetereaque nihil!" după „Sunt verba et voces...", emistih al lui Horațiu („Sunt vorbe şi formule / magice/, şi nimic altceva!"), ar fi fost „adăugate de poporul latin" la pătrunderea dictonului în exprimarea curentă (*apud* Berg, *Dicționar*, p. 118, 238, 328).

2.1.4. În vorbirea curentă cu intenții expresive se produc, de asemenea, adăugări de cele mai variate tipuri, însă, în fond, de «deturnare» a sensului EDR, fenomen remarcat de Al. Graur. Făcând disocierea de fenomenul numit „deraiere lexicală" (pentru care vezi, mai pe larg, § 3.2.0.1) și concedând, bonom, pentru rămânerea în domeniul „metaforei feroviare" (!), autorul analizează cazurile când „adaosul" îl constituie „unul sau mai multe cuvinte întregi", drept „atașarea unei «remorci»", proces pe care îl exemplifică prin enunțuri cum ar fi „a-i lua cuiva caii... de la bicicletă" (cunoaștem din zona Sucevei, varianta „ ~ boii ~ "), „a fi încălțat cu ghetele... de la botez", când, în contexte ale vorbirii curente, apar doar asocieri imprevizibile, șocante prin absurd (dar în primul caz are loc, de fapt, și o substituire, deoarece, inițial, în mediul rural, s-a spus că i-au fost luați cuiva caii de la căruță ori din ham, respectiv boii de la car sau din jug, pentru o datorie, ca pedeapsă). Într-o situație aparte, ce ne interesează aici, se află exemplul în care s-a produs, evident, interferarea a două EDR: „a-i strânge /cuiva/ mâna cu ușa" (*Deraierea*, p. 162).

Termenul de mai sus al lui Graur a fost preluat, recent, de Constantin Dominte; preocupat de funcția ludică a discursului în limbajul neformal, acesta pune în circulație formula „remorcă lexicală", sub care analizează enunțuri expresive ce pot fi considerate, într-adevăr, „remorci", așadar unități „atașate", dar și unele reprezentând consecința altor procedee tehnice. Citățm (după *„Remorca" lexicală*, p. 244–246) o parte din exemple, utile pentru semnalarea „adăugării" în vorbire. Ca rezultat al „contaminării" între o expresie (propriu-zisă) și o formulă „tehnică" apare „să fie într-un ceas *cu cuc*" (așadar tot după mecanismul substituirii), iar „interferarea" dintre diferite sintagme și formule tehnice este reprezentată de exemple ca „socialism științifico-*fantastic*", „a avea ochiul format *A 4*", „statul de drept *penal*", „pâine pe Vatra *Luminoasă*" „a o duce bine *mersi*" (dar nu și „mă Bucur-*Obor*", respectiv „mă Bucur *Ciobanul*", unde adăugarea se produce la o simplă formă verbală). Trecând peste unele deficiențe în analiza altor formulări (de exemplu, dacă nu este vorba de o transcriere greșită, în cazul „Întâlnire de *mileniul* 3" față de „Întâlnire de *gradul* III" nu se produce nici o „antepunere", ci constatăm doar o substituire), subliniem faptul că nici în cazul „a strânge mâna cu ușa" și nici în celelalte formule citate nu se poate vorbi de regula de „«contaminare» lexico-sintactică prin *transferarea* [subl.n.] unui lexem propriu unei expresii în structura altei expresii" (p. 244), din

simplul motiv că lexemul pe baza căruia se produce ceea ce trebuie să numim „intersectare" se găsește, de la început, în ambele enunțuri.

Desigur, în cazul „a strânge mâna cu ușa", în funcție de punctul de plecare, am putea considera interpunerea cuvântului *mână*, dacă pornim de la „a *strânge* cu ușa" (un transfer „virtual"), respectiv „atașarea" lui *ușă*, dacă pornim de la „a *strânge* mâna", dar se poate ușor observa că ceea ce explică rezultatul este prezența aceluiași verb în cele două enunțuri atrase în combinație, care, lexicografic vorbind, se găsesc printre locuțiunile formate cu verbul (a) *strânge*. Lucrurile se prezintă și mai simplu în cazurile de contiguitate „socialism *științific*" și „[roman] *științifico*-fantastic", „statul de *drept*" și „*drept* penal" „a o duce *bine*" și „*bine* mersi" etc. În această situație trebuie să constatăm, așadar, un anumit tip de interferare a enunțurilor, în cazul ilustrat mai sus prin „acumulare continuativă", după cum există și o intersectare prin „dislocarea" unuia dintre enunțuri (tipuri, frecvente, de care ne ocupăm în continuare, în § 2.3.2 și 2.3.3).

2.2. În textul jurnalistic *adăugarea* se impune analizată operând mai întâi distincția între cazurile de intertextualitate ce reprezintă interferarea EDR cu rezultatul „tehnicii libere a vorbirii" și cele în care un enunț din prima categorie suferă o modificare cu intenție stilistică.

2.2.1. Viziunea de adăugare trebuie considerată pornind de la cazurile în care un enunț aparținând DR deși este citat în forma canonică (sau într-o variantă foarte apropiată de aceasta), apare numai plasat într-un context de particularizare, adică precedat sau urmat (eventual încadrat) de diferite precizări de tipul celor la care ne referim în cele ce urmează; într-o situație puțin deosebită se prezintă cazurile de dislocare a arhitextului, când însăși structura propriu-zisă a enunțului este afectată. În special când este vorba de titluri (la care ne referim frecvent) ale articolelor „de informare", în măsura în care, instinctiv, i se atribuie funcția de „propositio", adică de expunere succintă a subiectului, formularea tinde să răspundă înseși cerințelor de bază ale textului știrii, sintetizate de specialiștii anglo-saxoni sub numele de regula „celor 5 W": *who* („cine"), *what* („ce"), *when* („când"), *where* („unde") și *why* („de

ce"), la care se adaugă şi un **H** (aşadar „**5 W + H**"): *how* („cum")[57]. Această intenţie iese cel mai bine în evidenţă în cazul titlurilor dezvoltate, asupra cărora ne vom opri la sfârşit.

Prezentăm câteva cazuri, pentru ilustrarea afirmaţiei de mai sus (precizăm că izvoarele citatelor sunt indicate în paragrafele imediat următoare).

Cine? (+ cazuri oblice + combinarea cu alte întrebări); preponderentă este antepunerea adaosului:

– „*FMOA-SAFI* s-a înecat ca ţiganul la mal"; „*Regele Iordaniei* umblă cu ocaua lui Cuza"; „*Quintus a încercat* să împace capra cu varza";
– „*Lui Marko Bela i*-a venit mintea românului cea de pe urmă";
– (+ **ce**?) „*Parlamentul European* loveşte sub centură *mafia vizelor*";
– (+ /de/**unde**?) „*SUA* plătesc oalele sparte *în Kosovo*"; „*Sârbu şi Mureşanu* au zile numărate *în fruntea PNŢCD*"; „*Ieşenii* fug mâncând pământul *din regia lui Mistreanu*";

Ce? (la ~ ; cu ~ + combinarea cu alte întrebări); predomină, de asemenea, antepunerea:

– „*Furt* ca-n ţara lui Papură – Vodă"; „*Recolta de grâu* se va duce pe apa sâmbetei";
– „*La investiţiile străine în Iaşi*, turcul plăteşte";
– (+ **cine?**) „*Cu 1.000 de dolari, copiii* îmbină utilul cu plăcutul";

De ce? (cu postpunere):

– „Are mersul legănatu' *fiindcă este iarăşi beatu*'";

Unde? (cu postpunere):

– „Între ciocan şi nicovală, *la ultimul etaj al unui bloc*"; „A fi sau a nu fi *pe lista lui Nicolae Manolescu*"; „ ~ *în UEFA Champions League*"; „Cu toate pânzele sus *spre zona Rublei*";

Când? (de ~ , + combinarea cu alte întrebări, inclusiv la cazuri oblice); predomină antepunerea:

---

[57] Vezi şi o serie parţial paralelă „w w w w w w " considerată ca formulă a comunicării propriu-zise; sunt numiţi factorii determinanţi (relevanţi) ai acestui proces, reprezentând „un sumar rezumat" pe care „ni-l oferă aşa numita formulă Lasswell: «Who says What In Which Channel To Whom With What Effect?»" (Plett, *Ştiinţa textului*, p. 83, cu traducerea de la p. 356: „Cine spune ce, în ce legătură, cui, cu ce efect").

– (+ **cine?**) *„Când vine vorba de bani pentru Balcani, organismele internaționale* se fac că plouă";
– (+ **cine? / cui?**) *„De 10 ani statul le* trage clopotele *cercetătorilor*";

Cum? (cu postpunere, respectiv cu dislocarea enunțului canonic):
– „Istoria literaturii române *de azi pe mâine*";
– „ O mănușă *prost* aruncată".

2.2.1.1. Atunci când precizarea contextuală precede „citatul", aplicația este de strictă individualizare, de atribuire a acțiunii verbului din expresia idiomatică (sau exprimată de locuțiunea verbală) unui anumit subiect (personaj, instituție), ca mijloc șocant de actualizare, surpriza contrastului dintre general și particularul evocat acționând și în cazul locuțiunilor temporale sau modale. Și pentru alte situații ilustrate (titluri de opere), asocierea reprezintă, de asemenea, o provocare prin opoziție sau un joc de cuvinte frizând zona calamburului.

– Expresii idiomatice, zicători, formule tehnice: „FMOA – SAFI s-a înecat ca țiganul la mal" (EZ, 6.08.97, p. 4); „Recolta de grâu se va duce pe apa sâmbetei?" (Ad, 6.08.97, p. 5); „Lui Marko Bela i-a venit mintea românului cea de pe urmă" (M, 2.10.98, p. 1); „Regele Iordaniei umblă cu ocaua lui Cuza" (M, 3.06.99, p. 10; vezi și, pornind de la numele unui personaj contemporan, „Rețeaua lui Cuza, prinsă cu ocaua mică", EZ, 25.08.02, p. 2); „Când vine vorba de bani pentru Balcani, organismele internaționale se fac că plouă" (M, 14.06.99, p. 8); „Furt ca-n țara lui Papură-Vodă" (M, 22.11.99, p. 10); „Încă trei români dau bir cu fugiții" (M, 25.11.99, p. 1 B); „Ș.Ș. pune cărțile pe masă" (EZ., 6.08.97, p. 4); „La investițiile străine din Iași, turcul plătește" (M, 9.09.99, p. 5); „Quintus a încercat să împace capra cu varza" (M, 23.06.99, p. 3), atitudine rezumată în presă și prin compusul ad-hoc *caprovărzism* (Mioara Avram, *Creativitatea limbii române* [58]), dar amplificată și printr-o proliferare de determinante ce invocă și abila rezolvare a... restricțiilor de transport, pentru lup, varză și capră: „S-a încercat împăcarea și a verzei socialiste, și a caprei capitaliste, și a lupilor tranziției noastre nesfârșite" (Liviu Antonesei, în M, 31.06.97, p. 6), un caz de „dislocare", de tipul celor tratate sub 2.2.0.4; după același model, vezi și o formulă „cameleonică", sub 2.4.2); „Cu 1.000 de dolari, copiii îmbină utilul cu

[58] Comunicare prezentată la Simpozionul „Rumänisch: Typologie, Klassifikation, Sprachcharakteristik", Tutzing b. München, 30 martie 1993.

plăcutul" (despre avantajele taberelor de vară din străinătate; Cap., 28/2000, p. 18).

– Titluri de opere: „Altă călătorie la capătul nopții" (N. Turtureanu, M, 13.12.99, p. 6; cf. Céline, *Voyage au bout de la nuit*); „Ziua marilor speranțe" (titlul unei cronici sportive, după Dickens; M, 27.11.99, p. 1 B); „Est? Vest? Quo Vadis?" (Gabriela Melinescu, în RL, 41/1998, p. 27), considerând ca mai cunoscut (pentru cititor!) titlul romanului lui Sienkiewicz, la rândul său cu trimitere la întrebarea adresată lui Iisus de apostolul Petru: „Quo vadis, Domine?"; cf. și „Ultimii paznici de far" (EZ, 1.09.02, p. 8), dacă avem în vedere titlul volumului *Paznic de far*, al lui Geo Bogza.

– Se găsește un subiect și pentru traducerea expresiei din limba franceză „revenir à ses moutons" folosindu-se numele de „alint" al unui fotbalist despre care, după ce mai mulți ani a jucat la echipe din străinătate, se credea că va reintra în campionatul intern, la Dinamo: „Baciul revine la oile noastre" (ZIș, 15.08.02, p. 1 B; opțiunea stilistică este din grupul onomasiologic pastoral, căci jucătorii de la echipa în discuție sunt supranumiți „câinii roșii"; peste câtva timp, în același cotidian: [supratitlu] „Un' te duci tu, baciule?", [titlu] „Înapoi la oile noastre"; 1.02.03, p. B).

2.2.1.2. Pentru plasarea particularizării după enunțul aparținând DR, citām cazuri în care se pornește de la locuțiuni sau enunțuri paremiologice, de la titluri de diferite categorii sau de la diverse alte tipuri de enunțuri aparținând DR.

– „Între ciocan și nicovală, la ultimul etaj al unui bloc" (M, 10.04.96, p. 2); „Ștergeți praful /cu valoare figurată!/ de pe Cultural" EZ, 23.05.02, p. 15; este vorba de canalul «TVR Cultural»); „(nu mi-am propus) să dezgrop morții în fașă ai democrației române" (Val Condurache, în M, 26.03.96, p. 7); „Fetele din echipa EZ fac valuri pe litoral" și „Meriți să te ia valul distracției" (EZ, 15.07.02, p. 13); „L-a luat apa succesului" (Marin Preda vorbind despre Const. Țoiu; RL, 25/2002, p. 13); „S-au unit tusea și junghiul și au făcut un plan să salveze România" (Cornel Nistorescu, în EZ). Deși există două posibilități de interpretare, acestui grup îi aparține, totuși, și propoziția următoare, din prezentarea unui buletin meteo de la PRO TV (16.10.00): „Mica înțelegere între toamnă și timpul frumos a continuat...". La acest canal tv, respectiva emisiune, cu statut normal de informații, ia frecvent turnura de „show" de prețiozitate

stilistică, apelându-se la „modele" din cele mai variate domenii. Chestionați ad-hoc, doi subiecți de formație culturală asemănătoare, dar deosebiți temperamental, au interpretat sintagma în discuție potrivit unor reprezentări și asociații de idei venind din direcții diferite. Pentru unul din ei, referirea ar fi la locuțiunea *„la* mica înțelegere" (adică „prin compromis"), din vorbirea familiară (originar, probabil, din argou), iar pentru celălalt ironia ar caracteriza eșecul „Micii Antante" (organizația de securitate regională formată, în 1921, de România, Jugoslavia și Cehoslovacia). Oricum, analizând coordonate ale receptării, se poate conchide că unele efecte se datorează, în astfel de situații, și ambiguității.

– Enunțuri din discursul religios: „Ale tale dintru ale tale, *Brătiene*!" (cf. Eminescu, *Opere*, XI, p. 438); „Cere și ți se va da *peste bot*", (AC, 13/2002, p. 12), ultimele două cuvinte adăugate la unul din îndemnurile lui Iisus din *Predica de pe munte*; s-ar părea că nici adăugarea nu este oricare, căci interferarea cu locuțiunea *a da peste bot* (cf. 2.3.1) poate reprezenta o provocare față de una din frazele ce urmează în textul punctului de plecare: *„bateți* și vi se va deschide!".

– Titluri de opere din literatura română și universală, replici „celebre": „Lanțul slăbiciunilor îngheață gigacaloria" (revista presei la „Antena 1", 14.10.99); „D'ale carnavalului mediatic" (RL, 5/2002, p. 4, prezentare, semnată de Catrinel Popa, a cărții *Mass-comedia. Situații și moravuri ale presei de tranziție*, a lui Mircea Vasilescu; și în acest titlu există o adăugare, semnalată grafic, pe care încercăm să o reproducem: MASS-COMEDIA); „Amintiri din copilărie despre comunism" (M, 19.10.99, p. 6); „Cu toate pânzele sus spre zona Rublei" (RL, 19/1999); „Timpul nu mai are răbdare cu Petrom" (Cap., 28/2000, p.7); „1001 de nopți în 66 de zile" (cronică dramatică, în RL, 43/1999); „Legături primejdioase între [X] și patronul firmei [Y]" (M, 2.03.02, p. 3; cf. Laclos, *Les liaisons dangereuses*); „A fi sau a nu fi în UEFA Champions League" (PRO TV, aprilie 2001) dar și „A fi sau a nu fi în NATO" (M, 29.12.01, p. 8).

2.2.1.3. Tentația de încadrare în cerințele regulii celor „5 W + H" este reflectată cel mai concludent atunci când, în titlu, textul ce aparține vorbirii „libere", de la simple repere la exprimarea circumstanțierii, este plasat atât înaintea, cât și în urma enunțului aparținând DR:

– Locuțiuni expresive: „România plătește oalele sparte de țările asiatice" și „SUA plătesc oalele sparte în Kosovo" (M, 24.06.99, p. 10,

respectiv 31.06.99, p. 10; apariția aceleiași formule în aceeași publicație, la distanță de câteva zile, trădează nu numai o opțiune stilistică a secretariatului de redacție privind titlurile, ci și un oarecare conformism, fapt dovedit și de cele două titluri ce urmează, cu enunțuri de minimă variație (făcând abstracție de semantică): „Lui Virenque i s-a trântit ușa în nas la Turul Franței" și „R.V. le dă peste nas adversarilor din partid" (M, 18.06.99, p. 3 B, respectiv 1.07.99, p. 8). Alte titluri: „Românii își smulg părul din cap și-l dau la export" („Monitorul"); „UE le plânge pe umăr țiganilor persecutați de românii haini"(Ad, 6.08.97, p. 2); „Rușii îi privesc de sus pe americani" (despre survolarea teritoriului american de un avion militar rusesc, în cadrul programului „Cer deschis"; EZ., 6.08.97, p. 5); „Margarina ia pâinea de la gura untului" (M, 27.07.99, p. 5); „Sârbu și Mureșan au zilele numărate în fruntea PNȚCD" (ZIș, 21.05.02, p. 8); „Ieșenii fug mâncând pământul din regia lui Mistreanu" (id., 22.05.02, p. 2); „Parlamentul European love̦ște sub centură mafia vizelor", expresie tehnică din box folosită metaforic (Cap., 28/2000, p. 8).

În cazul titlului „De 10 ani, statul le trage clopotele cercetătorilor", întrucât se vorbește de descreșterea numărului specialiștilor în cercetare din institute de profil (M, 28.10.99, p. 5), expresia „a trage clopotele" implică, pentru autor, presupusa calificare „de inmormântare", deoarece, cu utilizare figurată absolută, enunțul este folosit, conform înregistrărilor din dicționare, doar cu valorile 'a face curte unei femei'; 'a divulga un secret', în ultimul caz în variație diafazică față de 'a bate toba'. Dar „șocarea" cititorului poate fi obținută, aparent paradoxal, și prin întoarcerea la semnificația primară a locuțiunii (nici aceasta din afara exprimării sugestive, prin *pars pro toto*); dacă, figurat, „a-și găsi nașul", însemnă 'a-și găsi persoana în stare să-l stăpânească, să-l „cumințească" pe cineva', în cazul anunțului „Huidu, un burlac care și-a găsit nașul în 2002" referirea este la căsătoria unui prezentator al emisiunii „Cârcotașii", de la tv „Prima", dar, firește, evocarea vechiului statut de „burlac" exprimă și speranța „intrării la stăpân" a respectivului (EZ, 31.12.02, p. 3).

– Text folcloric: [Și-] „Are mersul legănatu' fiindcă este iarăși beatu'" (ZIș, 24.05.03, p. 8B; comentariu ironic referitor la sistemul american, de tip „radar", de identificare a persoanelor după „umblătură");

– Citate din opere: „Că face politică penelistă sau pesedistă, după cum bat vânturile, valurile sau vremurile, nu contează" (AC, 13/2002, p.

8; preluarea, încadrată în text, a unui vers din Eminescu, *Dintre sute de catarge*, eventual cu atragerea motivului „vremii", din *Glossă*).

2.2.1.4. Un tratament mult mai apropiat (față de exemplele grupate în paragrafele precedente) de „adăugarea" propriu-zisă prezintă cazurile în care enunțul aparținând DR este dislocat prin intervenție în contexte construite după tehnica liberă a vorbirii, cu profil general de digresiune. Este o tehnică pentru care nu găsim precedente recognoscibile, intrate în inventarul limbii. Pentru textul jurnalistic, o mostră în fraza de început a unui articol publicat de Eminescu în 1880: „Șarpele, când îl doare capul, ca să-și verse veninul iese la drum, unde trebuie un călcâi ca să-i strivească capul..." (continuarea, în stilul recurgerii la invocarea codului: „așa și omul rău și veninos"; *Opere*, X, p. 391).

În titluri de articole, dar și în fraze din cuprinsul acestora, la asemenea exerciții stilistice jurnaliștii recurg prin convocarea a diferite tipuri de contexte din zona a „ceea ce s-a spus deja".

– Expresii idiomatice, locuțiuni expresive: „În orice caz, Constantinescu nu se poate ascunde la nesfârșit după degetul prerogativelor prezidențiale" (RL, 11-17.10.99, p. 2); „Cu jalba digitală în proțap" (titlu despre informatizarea unor servicii ale Primăriei Generale a Bucureștiului; Ad, 19.06.01, p. 9); „Dar trebuie pus degetul și pe cealaltă jumătate a rănii" (*apud* Groza, *Dinamica*, p. 83); „...fete care au ținut Sahara sub papuc" (text promoțional pentru emisiunea „Cămila albă, cămila neagră", TVR 1, decembrie 2001). O construcție prezentând, pe lângă dislocare, și apariția unei formule analogice virtuale am înregistrat în comentariul, savuros, al lui N.C. Munteanu când ziarele au anunțat că, la Parlament, s-a deschis un cabinet de manichiură: „... ba și unul de pedichiură, ca să se vadă că parlamentarii nu stau cu mâinile, ba nici *cu picioarele în sân*" (revista presei, PRO TV, 31.08.01, ora 8,30).

– Locuțiuni calchiate, formule tehnice: „O mănușă prost aruncată" (RL, 31/1998, p. 6, cu schimbarea diatezei verbului[59]; „Densitate mare de muzică populară pe metru pătrat" (M, 18.08.99, p. 8 B).

– Titluri de opere și citate „de autor", titluri de filme: „O scrisoare electorală pierdută" (AC, 38/1999, p. 9); „Moș Ion Roată & coniacul Unirea" (Bogdan Ulmu, în ZIș, 30.11.02, p. 6); „Ministerul Sănătății

[59] Pentru diferite treceri de la o categorie morfologică la alta, vezi Groza, *Substantivarea frazeologismelor*, passim.

Punguței Naționale cu Doi Bani" (Cr, 12/1999, p. 24); dat fiind faptul că, în presa literară, replica „pe ce te bazezi?" îl evocă pe Marin Preda, pornim de la această intenție pentru încadrarea enunțului „Pe ce sondaje te bazezi, nene Radule?" (AC, 19/2002, p. 9). Un adverb de relativizare interferează titlul unui cunoscut film: „Unora le *mai* place jazzul...", cronică muzicală pentru „Bucureşti Jazz Festival" (Ad.l, 23.10.01, p. 14).

2.2.2 Adăugarea propriu-zisă poate fi luată în considerație în cazurile în care intervenția asupra enunțului aparținând DR privește direct unul dintre cuvintele ce țin de forma canonică, a cărei formulare propriu-zisă este, astfel, modificată, depășind calitativ dislocarea (dacă ne referim la intervențiile de particularizare prezentate anterior). Modificarea unui cuvânt din arhitext reprezintă forma cea mai simplă a adăugării, forma de virtuozitate reprezentând-o interferarea a două enunțuri canonice (cf. 2.3.).

Acest tip de deconstrucție se manifestă aproape exclusiv prin aglutinarea la cuvinte a unor sunete, silabe sau prefixoide, ceea ce ne amintește, pe de o parte, considerarea („puristă") de către Quintilian, a „barbarismelor" pe care le reprezintă *adăugirea* (în raport cu *suprimarea*) drept rezultatul faptului că, cineva, „unui *cuvânt* i-ar *adăuga* ori *suprima* o literă ori o silabă..." (*Arta oratorică*, I, 5, 10), iar, pe de altă parte, că alipirea de sunete ori de silabe este unul dintre procedeele favorite ale „frământărilor de limbă" (cf. 2.1.2). Invocăm, de asemenea, dincolo de atracția modelului general de tratare a EDR pe care îl reprezintă „particularizarea", paralelismul între ipostazele acesteia şi tehnicile de bază de modificare pe baza adăugării propriu-zise, prin categorii pe care nu le mai folosim însă pentru clasificare în paragrafele imediat următoare (antepunere şi postpunere, „epenteză" – drept corespondent al plasării particularizării atât înainte, cât şi în urma expresiei).

În textul jurnalistic, rezultatele acestei „tehnici" pot fi comparate cu aspectele formale noi pe care le aduc „a-*şi* da /pielea popii/", de la Alecsandri, şi „*ma*lac /să fie, că.../", de la Mateiu I. Caragiale (cf. 2.0.1.3), destul de bine ilustrate în textul jurnalistic de astăzi, cu modificarea ad-hoc a unor enunțuri aparținând DR din diferite zone: formule de factură populară, pe de o parte, iar, pe de alta, din literatură, cultură, în general, şi din viața publică; referitor la cel de al doilea domeniu, remarcăm şi enunțul în limbi străine (în textele care urmează, evidențierile prin italice ne aparțin).

2.2.2.1. Enunțuri „anonime"

– Formule paremiologice, locuțiuni expresive: „Greu la *Pre*deal cu boii mici" (AC, 21/2000, p. 9); „Nici nu știi de unde *do*sare iepurele" (fiind vorba de dosarele Securității; articolul este semnat, în maniera de la „Academia Cațavencu", „*Do*sara pe deal"; M, 18.12.99, p. 12); „Gura bate *mer*curul"; textul antonpannesc este evocat spre a sublinia greșeli în prezentarea presiunii atmosferice la buletine meteo în emisiuni de la televiziune (Cip Ieșan, ZIș, 22.01.03, p. 8); „[Revizorul revizuit sau] Cum poți să te dai de *Go*gol" (AC, 38/2002, p. 14); „Ah, viață, legată cu *extra*ață" (LA, 6.06.96, p. 8; jurnaliștii din Moldova de peste Prut țin ceva mai mult la explicit: vezi folosirea cratimei).

– Enunțuri din discursul religios: „Adevăr*tising* vă spun vouă!" (AC, 41/2002, p. 17 sau nr. 1/2003, p. 13; cf. engl. *advertising*).

– Dictoane și sintagme clasice; diverse sloganuri: „*S*carpe diem" (firmă a unui magazin de încălțăminte din Iași, pornind de la lat. „carpe diem" – 'bucură-te de ziua de azi'); „*Bi*zoon politikon" (titlu de pagină în „Academia Cațavencu" (după celebra definiție a omului la Aristotel, *zoon politikon*); „Opera *S*omnia", titlu al unui volum publicat de Șerban Foarță; „*Timo*rar(e)a avis, titlu al unui articol semnat de Mircea Mihăieș, cu dublă adăugare (față de lat. *rara avis*), una dintre ele semnalată prin paranteză (RL, 21-27.03.01, p. 2); „Arbeit macht FRAIERI" (titlu de pagină în „Academia Cațavencu", față de germ. „Arbeit macht frei", deviza de tragică ipocrizie a lagărelor de concentrare naziste); pentru cunoscătorii superficiali ai limbii germane, se speculează posibilitatea dublei analize sintactice: păstrând *Arbeit* ca subiect, interpretarea este 'munca te prostește'; preluând cuvântul *fraieri* drept pronunția neîngrijită a formei de plural *fraierii*, interpretarea poate fi 'muncă fac /prestează/ proștii'.

– Formule tehnice și diverse sintagme uzuale din limba română: „*Re*marcă înregistrată" (titlu de rubrică în „Academia Cațavencu"; cf. 41/2002, p. 17); „*T*rampa și ecranul" (*ibid.*, p. 8; fără „proteză", titlul unei mai vechi rubrici din presa culturală consacrată criticii de teatru și de film); „Cod*r*ul bunelor maniere" și „Pa*ra*gini aurii" (AC, 38/1999, p. 10, respectiv 38/2002, p. 17; în ultimul caz, titlul paginii pastișează numele unei societăți de publicitate care, printre altele, tipărește și „listele abonaților telefonici"); „[Fi-vei primul] cetățean de *de*zonoare al urbei" (titlul unei tablete semnate de Emil Brumaru; RL, 21/2002, p. 7); cf. și combinarea unor enunțuri din discursul juridic și din cel public,

„*Dez*onorată instanţă morală" (Mircea Toma, în AC, 17/2002, p. 32). Semnalăm faptul că, la tehnica „deconstrucţiei" prin adăugare a enunţurilor aparţinând DR, se pretează, de asemenea, formule ale discursului totalitar („Partidul *H*unic"; Luca Piţu, în M, 4.03.02, p. 6), ca şi diverse sintagme şi construcţii din vorbirea uzuală: „/ O botniţă pentru / Pit-Bul/*ă*" (titlu al unui articol al lui Mircea Mihăieş; RL, 18/2002, p. 2); „*Neno*rock & Roll" (AC, 19/2002, p. 10); cf. şi „Mass-*co*media", titlul unui volum de eseuri al lui Mircea Vasilescu (Editura „Curtea Veche", 2001), sau, cu preluarea unei secvenţe din italiană, „Una bella *ga*ragazza" (AC, 41/2002, p. 14; cuvântul românesc *garagaţă* are sensul de 'coţofană', dar *a face garagaţă*, argotic, familiar, înseamnă 'a face scandal; a se certa').

2.2.2.2. Enunţuri evocând autori: titluri sau „citate" din opere:

– Scriitori români, tiluri de opere: „*Bi*lanţul slăbiciunilor" (titlu citat de N.C. Munteanu, la revista presei, PRO TV, 22.12.01); „citate" din opere: „Viitor de *dinoz*aur ţara noastră are" (AC, 2/2001, p. 17, după un binecunoscut [mai demult] vers din poezia lui Bolintineanu, *Mircea cel Mare şi solii*: „Viitor de aur ţara noastră are / Şi prevăz prin secoli a ei înălţare"); „*Spermatoz*oe, fii bărbată!" (AC), după o replică a lui Tipătescu, din *O scrisoare pierdută*, actul IV, sc.V: „Zoe! Zoe! fii bărbată!"); „e lung pământul, ba-i destrăbălat" (AC, 1/2003, p. 10, după Coşbuc, începutul poemului *Nunta Zamfirei*).

– Autori străini, titluri şi formulări celebre cu autori cunoscuţi. Notabil este faptul că literaţi şi jurnalişti cultivaţi (care semnează în periodice pe care le citim frecvent), fac trimiteri la titluri de opere muzicale; dacă în cazul „*Auro*lacul lebedelor" (M, 29.12.01, p. 7, formulă reluată în acelaşi cotidian, ce apare sub titlul „Ziarul de Iaşi", 24.05.03, p. 8B) este vorba de un balet de succes al lui Ceaikovski, frecvent difuzat în emisiuni de artă ale tv Rom. 1, prin „Dama de *e*pică" (AC, 38/2002, p. 6) este evocat titlul (mai puţin cunoscut) al unei opere a aceluiaşi compozitor, iar la *Turandot*, titlul unei opere (neterminate) a lui Puccini, se apelează, cu (şi) mai puţine şanse de recunoaştere imediată, în „Pe scena Gorjului se va juca opera «*Mă*turandot»" (AC, 9/2000, p. 12). Cf. şi „Triumful *nar*aţiunii", titlu pentru prezentarea Târgului de Carte de la Frankfurt (Rodica Binder, în RL, 44/1999, p. 20-210).

– Definiția *zoon politikon*, pe care a dat-o Aristotel omului, este pretextul pentru „*Bi*zoon politikon" (titlu de pagină din „Academia Cațavencu").

– După numele unui serial tv, „Dosarele X", apare titlul „Dosarele *chi*X", al unei rubrici din anii 1999 – 2000 a săptămânalului „Academia Cațavencu", cu acumulare: „Dosarele chiXXL" (1/2003, p. 9); ocazional, „Fișierele chiX", într-un supliment promoțional, al aceleiași publicații, privitor la computerizare, din 5-11 octombrie 1999, p. III); după numele altui film: „Războiul *lăcu*stelelor" (AC, 1/2003, p. 1; evidențierea grafică ne aparține).

În încheierea acestui paragraf trebuie să subliniem faptul că numeroase astfel de adăugări ale scriitorilor îl vizează pe cititorul cultivat, de vreme ce ele constituie aglutinări în enunțuri de circulație limitată (din limbi clasice sau titluri de opere de muzică „clasică"). Se impune, de asemenea, să insistăm asupra faptului că, deși în mod frecvent prin aglutinare se obține un cuvânt real sau convențional, operația nu are ca declanșator substituirea, ci se prezintă ca rezultatul mecanic al adăugării, cu sugestia celeilate figuri de construcție. Oricum, prin cazurile prezentate în acest paragraf și în cel următor, ne apropiem de obiectul ultimei subdiviziuni a acestui capitol, cea referitoare la combinarea rezultatelor adăugării cu suprimarea și substituirea.

2.3. Adăugări de virtuozitate

2.3.0. Față de tendința mai mult sau mai puțin naturală de reducere, în vorbire, a structurilor bimembre (analizată în capitolul 1, având ca rezultat enunțuri de tipul „lac să fie...", „satul arde...", „vorba dulce...", „fă-te frate cu dracul..."), un efect al „artei" îl constituie *generarea* de construcții simetrice. Astfel de manifestări de virtuozitate pe terenul adăugării le reprezintă construirea unor „texte" în care se combină, prin acumulare continuativă simplă, prin intersectare cu suprapunere parțială, dar și cu intersectarea prin dislocare, două enunțuri din diferite categorii aparținând DR: parimie, locuțiune de diferite tipuri (inclusiv calcuri), formulă tehnică, titlu, formulă din discursul religios; și în cazul de față luăm în considerație și alte tipuri de asocieri /fixe/ de cuvinte (numele unor discipline științifice sau chiar nume de persoană de notorietate conjuncturală etc.).

Aşa cum am anunţat, există trei tipuri de astfel de „contaminări" între două EDR:

[a] acumularea continuativă simplă;
[b] intersectarea cu suprapunere parţială;
[c] intersectarea cu dislocare.

„Retranscriem" câteva din exemplele de care dispunem pornind, pentru a profita de o vizualizare performantă, de la modelul oferit de transcrierea sub formă de „partitură" (*Partiturschreibung*) utilizată de dialectologii germani pentru a reflecta integral interacţiunea lingvistică (interferări, suprapuneri) din cursul convorbirii în ancheta dialectală (şi, de fapt, în cursul dialogului obişnuit), pe care am aplicat-o şi noi într-o lucrare de specialitate [60]. În al doilea rând, reprezentăm situaţia enunţurilor cu ajutorul figurilor geometrice, ceea ce ne permite, pentru tipurile [b] şi [c], recunoaşterea lesnicioasă a realizării colajului de intersectare pe secvenţa (secvenţele) de identitate lexicală parţială a celor două EDR antrenate în restructurare.

2.3.1. Acumulare continuativă simplă:

– „taie frunză la câini
pe banii statului"
precedat de „Specialiştii centrelor agricole..." (M, 12.04.96, p. 5);

– „dau piept cu
sensuri unice"
precedat de „În Bucureşti, românii..." (Rom. 1, 6.08.01);

– „intrarea în pâine a
legii dosarelor"
precedat de „până la..." şi urmat de „când mulţi politicieni se vor răspopi..." (AC, 14-20.10.99, p. 9);

– „Furtună într-un pahar
cu apă tulbure"
(RL, 29/2002, p. 26-27);

– „Istoria literaturii române

[60] Cf. Stelian Dumistrăcel, în colaborare cu Doina Hreapcă şi Ion-Horia Bîrleanu, *Ancheta dialectală ca formă de comunicare*, Iaşi, Editura Academiei Române, 1997, p. 183, 252–256, 409.

de azi pe mâine"

titlul cărții, controversate, a lui Marian Popa, Fundația „Luceafărul", 2001;

– „A fi sau a nu fi

pe *lista lui Nicolae Manolescu*"

titlul unei cronici literare semnată de Alex Ștefănescu preluând subtitlul de la *Literatura română postbelică*, lucrare semnată de prof. Manolescu (RL, 42/2001, p. 11; asupra semnificației subtitlului, cf. 3.2.2.1.2);

Se poate observa că, în unele cazuri, acest tip de adăugare se realizează pe baza mecanismului mental al substituirii; receptorul este contrariat când găsește un „ceva" în locul unui «cineva» („a da piept cu..."), respectiv în locul unui „cuiva" („intrarea în pâine a...").

2.3.2. Intersectare cu suprapunere parțială:

– „cere și ți se va *da*

peste bot",

precedat de „că de mâine schimbăm sloganul..." / așadar cu sugerarea interferării de enunțuri / (în AC, 13/2002, p. 12; pentru posibila apariție chiar a unor noi forme canonice ca efect al interferării, cf. **2.0.1.2.**);

– „dându-și *aere*

calde",

precedat de „aerostatul universitar se va ridica pe cerul municipiului [Iași] (M, 19.01.02, p. 6 B);

– „De-a *dura*

lex",

titlul unui articol în care se citează mostre de legi „sărite" din întreaga lume, de exemplu, interdicția, pentru francezi, de a-și „dezmierda" un porc cu numele „Napoleon" (ZIș, 1.07.02, p. 9 A);

– „La umăr *arm*'

(*aggedon*)"

(Mircea Mihăieș; RL, 2/2001, p. 2; termenul numește „rapoarte" anonime, pe diferite teme, difuzate pe INTERNET, care au provocat nemulțumirea autorităților din România);

– „Colac peste *pupăza*

din tei"

(Dorin Spineanu, în M, 29.08.01, p. 6);

– „Vai de *steaua ta*

norocoasă";

ultimele trei cuvinte reprezintă titulatura unei emisiuni muzicale – concurs (AC, 21/2000, p. 16)

– „Cine iubeşte şi *lasă*
vânătăi"
(AC, 38/2002, p. 13);

– „O săru-*mână*
spală pe alta"
(AC, 22/2002, p. 10);

– „Plata în *natură*
moartă"
(M, 4.09.99, p. 10 B);

– „Teatru *scurt...*
şi cuprinzător";
prin punctele de suspensie, autorul, Alex Ştefănescu, atrage atenţia, grafic, asupra interferării celor două enunţuri (RL, 2/2000, p. 4);

– „Olimpiada *Albă*
ca zăpada"
(EZ, 9.02.02, p. 7);

– „La spartul *Târgului*
de carte....",
urmat de „: şapte observaţii şi ceva în plus" (RL, 49/2001, p. 17; interferarea enunţurilor este semnalată prin majusculă).

– Pentru intersectarea pe baza unei simple litere, cf. „SEXEROX, pictură cu sexul" (referitor la pictura prin printarea diferitelor părţi ale corpului; EZ, 23.02.04, p. 22).

2.3.3. Intersectare cu (prin) dislocare:

– „Ai *carte* | ai parte
(*de muncă*), (de credit)"
(EZ., 18.03.02, p. 9);

– „Cu *cărţile* pe faţă"
de muncă
(AC, 41/2002, p. 16);

– „Cu *Muscă* la arat",
Mona
precedat de „Specialiştii în agricultură... ieşind", legendă la o fotografie de grup (AC, 9/2000, p. 2);

– „un veac, de singurătate"

ce va să vină,
precedat de „Nu *cred* că vom trăi...”; este dislocat titlul unui roman al lui Márquez, printr-o secvență din *Crezul* („România literară”; subl.n.);

– „Efecte *Cola*terale”
Coca

(Al. Călinescu, în M, 18.06.99, p. 6).

2.3.4. Pentru explicitarea fenomenului de adăugare analizat în paragrafele 2.3.1 – 2.3.3, propunem și proiecții grafice cu ajutorul figurilor geometrice.

2.3.4.1. Acumularea continuativă simplă poate fi reprezentată prin două cercuri între care plasăm ceea ce s-a adăugat:

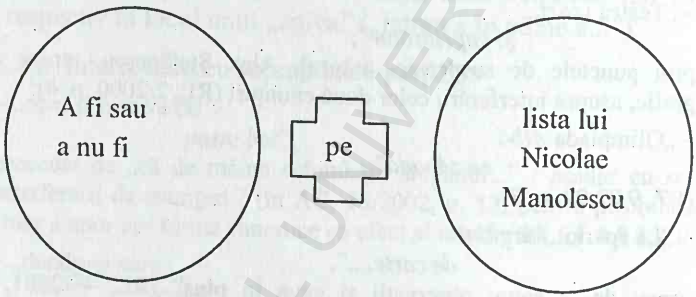

2.3.4.2. Pentru a evidenția faptul că intersectarea cu suprapunere parțială se bazează pe existența în ambele EDR a unui termen comun, ce reprezintă însăși zona de „colaj”, într-o primă „rescriere” am plasat acest termen între semnele ← →, indicând apartenența lui la ambele contexte (inițiale); în acest caz, enunțurile de sub 2.3.2. se pot prezenta astfel:

„cere și ți se va ←da→ peste bot”
„de-a ←dura→ lex”
„la umăr ←arm'→ aggedon”
„colac peste ←pupăza→ din tei” etc.

Reprezentarea grafică geometrică o poate constitui figura de mai jos: două cercuri secante (am ales un exemplu cu număr minim de cuvinte, spre a reduce dimensiunea figurilor) :

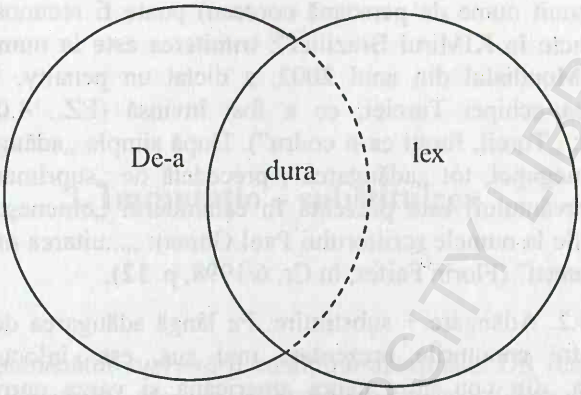

2.3.4.3. În ceea ce privește interferarea prin dislocare, o reprezentare grafică sugestivă o poate constitui figura pornind de la două cercuri concentrice (eventual, cu unul numai înscris), sugerând, de asemenea, secvența identică a celor două enunțuri:

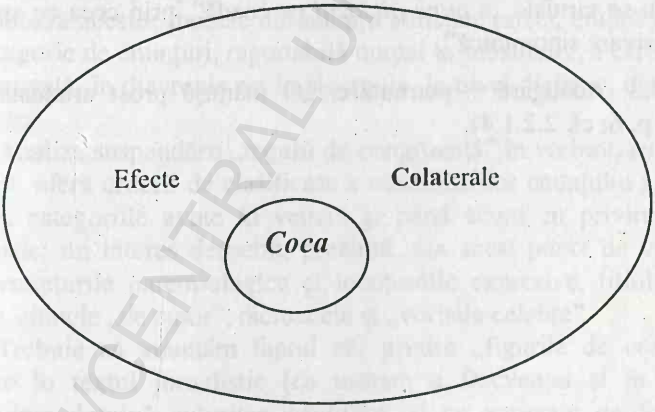

2.4. Figuri de construcție „cameleonice"

2.4.1. Suprimare + adăugare. După suprimarea față de *„a pune* la chimir" ('a strânge bani', semnificație maliţios sugerată contextual), o adăugare ce se realizează pe baza deglutinării grafice (prin majuscule) a cuvântului *chimir* (al cărui început este asimilat scrierii cu litere latine a

unui obișnuit nume de persoană coreean) poate fi recunoscută în titlul „Trei puncte în KIMirul Braziliei": trimiterea este la numele arbitrului care, la Mondialul din anul 2002, a dictat un penalty, inexistent, în defavoarea echipei Turciei, ce a fost învinsă (EZ., 4.06.02, p. 10; supratitlu: „Turcii, furați ca-n codru"). După simpla „adăugare" în cazul apariției negației, tot „adăugarea", precedată de „suprimare" (a primei părți a cuvântului) este prezentă în calamburul „omenești" ~ *gomești* (pornind de la numele scriitorului Paul Goma): „...uitarea *nu*-i înscrisă în legile *gome*ști" (Florin Faifer, în Cr, 6/1998, p. 12).

2.4.2. Adăugare + substituire. Pe lângă adăugarea de adjective la unul dintre enunțurile prezentate mai sus, este înlocuit verbul în „România, din nou între capra americană și varza europeană" (ZIș, 25.01.03, p. 8); recurgem și la un exemplu dintr-o scrisoare a lui Marin Sorescu (citat în presă): „Mi-a pus Dumnezeu mâna în cap și piciorul pe coadă" (cf. RL, 2/2002, p. 9); „adăugarea" este de tipul de „virtuozitate", asociind, prin cumul, o locuțiune expresivă în formă canonică, cu o a doua, în care se produce substituirea față de „a *călca* pe coadă", sugerându-se virtuala „a *pune piciorul* pe coadă", prin ceea ce am putea numi „derivare sinonimică".

2.4.3. Adăugare + permutare: „O mănușă prost aruncată" (RL, 31/1998, p. 6; cf. 2.2.1.4).

3. Immutatio – substituirea

3.0. Asemănător *suprimării* enunțului aparținând DR (cap. 1), dar ca și în cazul *adăugării* (cap. 2) unor componente la astfel de enunțuri în scris (beletristică, stilul publicistic), *substituirea* se bazează pe un proces mental care a acționat și acționează în v o r b i r e, producând efecte ce pătrund în inventarul limbii. Din această perspectivă, pe lângă rezultate ale substituirii care au devenit sau tind să devină enunțuri canonice, explicabile din perspectivă semantică și etimologică sau care se conformează acestor modele din intenții stilistice (afect, emoție), există o altă categorie de enunțuri, raportabilă numai la substituire, a căror variație este motivată, în diacronie ori în sincronie, la nivel diafazic, diatopic sau diastratic.

Analiza suspendării „regulii de congruență" în vorbire, ca atitudine stilistică, oferă criterii de clasificare a modificărilor enunțului aparținând DR din categoriile avute în vedere și până acum cu privire la stilul publicistic; un interes deosebit, prezintă, din acest punct de vedere, pe lângă enunțurile paremiologice și locuțiunile expresive, titlul operelor literare, citatele „de autor", dictoanele și „vorbele celebre".

Trebuie să anunțăm faptul că, printre „figurile de construcție" întâlnite în textul jurnalistic (ca urmare a frecvenței și în vorbire), substituirea domină autoritar, cantitativ și ca varietate de formule și implicații. De altfel, chiar și până acum am avut ocazia să semnalăm unele urmări, vorbind de „efectul" sau de aparența de substituire (cf. 1.2).

3.0.1. Modificarea involuntară a enunțului din perspectiva tradiției limbii

3.0.1.1. Câteva expresii idiomatice românești au căpătat statutul de enunțuri canonice prin falsă analiză, dată fiind îndepărtarea treptată de

forma și semnificația originară (aceasta, ignorată și, eventual, reproiectată, apoi) a cuvintelor reprezentând însuși „suportul lexical" al enunțului (cf. Dumistrăcel, *Lexic*, p. 140 – 141. Așa se prezintă lucrurile, de exemplu, în cazul „a da *sfoară* în țară" (pornind de la *șfară* 'fum înecăcios', cuvânt înrudit cu *șfarog* 'lucru uscat și întărit din pricina căldurii'). Încetățenirea noii formulări este probată și de variațiile de modelare contextuală a aceasteia: „a da sfoară prin vecini, în sat, în mahala, în lume" și, de aici, chiar „a intra în sforile satului", de la Marin Preda (cf. Dumistrăcel, *Expresii*, p. 383–384). Tot prin ignorarea sensului unor cuvinte, regionale, și prin atracție de tip paronimic s-a ajuns la locuțiunile „a umbla creanga", „a umbla cranga", în care cele două substantive reprezintă acomodări fonetice (și lexicale) pe terenul limbii române ale ucr. *craina* ('margine') și *granca* ('graniță'), după cum în „a da *páiele*" ('a aţâța, a întărâta') s-a produs mutația de la „a da *paiéle*" ('a flata, a măguli'; turc. *paià* însemnând 'demnitate, funcție înaltă /în Imperiul Otoman/'; *ibidem*, p. 116, 295).

Deci, din perspectiva tradiției limbii, substituirile s-au produs pe baza unor resemantizări funcționând după mecanismul „etimologiei populare", aspect evident în cazul „a rămâne pe *geantă*" (respingându-se cuvântul de origine franceză *jantă /jante/*, în al cărui aspect fonetic a fost suspectată o pronunție dialectală, pentru *ĝ*), dar mult mai greu de recunoscut în „a *mâna* pe tânjală" (de la „a *mânea*...") și în „a *mâna* porcii la jir", de la „[a sforăi ca și cum] ar *mânea* porcii..."; în ambele enunțuri inițiale este de presupus, așadar, folosirea verbului (a) *mânea* (cu participiul *mas*, dar, incidental, și *mânat*), ieșit din uz. A devenit canonică locuțiunea „a trage (cuiva) un *toc* de bătaie", deși se pornește de la termenul *top*, cu referire la bătaia administrată cuiva legat; sensul originar s-a păstrat în „*top* /legătură, pachet/ de hârtie" (Dumistrăcel, *Expresii*, p. 162, 205, 416).

Numai resemantizarea (fără vreo schimbare a formei cuvântului) s-a produs în cazul zicătorii „ai carte, ai parte", reflectând, după Iorga, „tratarea afacerilor prin documente" (deoarece primul substantiv însemna, atunci când a apărut sentința, 'act de proprietate, înscris'); zicătoarea a ajuns să fie curent folosită cu sensul de „dacă ai știință de carte, reușești mai ușor în viață", înregistrat ca singurul (!) în dicționarele limbii române (*ibidem*, p. 78 – 80). De altfel, vom constata că acest enunț constituie o provocare pentru variate substituiri (vezi, *supra*, 2.2.2.2), dar și pentru „permutare" (cf. 4.3.1).

Astfel de modificări se produc în vorbire chiar în zilele noastre: am înregistrat frecvent, la vorbitori nativi ai graiurilor sudice, pronunția (transpusă și în scris) „târâș – *grăbiș*" (remarcată, dar ne-însemnată imediat, chiar într-un text al lui Mircea Mihăieș, din „România literară"). Or, forma „canonică" este *târâș –grăpiș* 'cu mare greutate', adică așa cum se târâie grapa, cu numeroase atestări în *Dicționarul limbii române* al Academiei (t. XI/2, p. 341), unde găsim însă și înregistrarea rezultatului unei alte reinterpretări: „târâș – *gropiș*", variantă care măcar nu contrazice sensul formulei originare, motivată logic. Apariția variantei din vorbirea de astăzi (cu aspect de involuntar oximoron), după îndepărtarea generală de cunoașterea și utilizarea cuvintelor *grapă* și *grăpiș*, reflectă doar conformarea la regula simetriei fonetice de tip aliterație (nefiind exclusă nici o resemantizare: „când mai încet, când mai repede"). Un caz comparabil: „cu chin cu vai" (TVR 1, 20.10.03, ora 19,20), în loc de „cu chiu cu ~ ". Iată și explicația pe care a dat-o Iorgu Iordan pentru apariția cuvântului *melc* (în *a tăcea melc*) pentru *mâlc*: [melc] „stă pentru *mâlc*, variantă a lui *mâlcom* (*mulcom* etc.), prin etimologie populară: *mâlc*, neînțeles prin el însuși, căci apare numai în formula aceasta (și în *a ședea mâlc* [?]), a fost asimilat și, deci, confundat cu *melc*, de care-l apropie sunetele (dacă vreți, într-un anumit fel, și sensul, căci și melcul tace!)" (*Gramatica «greșelilor»*, p. 267; cf., la p. 268, discuția asupra substituirii lui *mică* prin *nimică*, în locuțiunea *pe mică pe ceas*, cu o motivație psiholingvistică și fonetică asemănătoare).

3.0.1.2. Cazurile prezentate în paragraful precedent constituie schimbări preponderent involuntare (ca efecte ale falsei analize); în inventarul limbii sunt însă prezente, concomitent, formule metaforice cu aceeași semnificație, dar construite pe baza unor suporturi lexicale diferite, unele caracteristice unor epoci diferite, iar altele fiind utilizate în zone sau medii profesionale ori socioculturale diferite, deși, ocazional, nu este exclusă nici substituirea propriu-zisă. Ambele tipuri, în formula enunțiativă, constituie modelul procesului mental pe baza căruia funcționează și care permite, apoi, substituirea în exprimarea emotivă ocazională. Țin de „competența idiomatică" (cf. Coșeriu, *Limba funcțională*, p. 262), mai întâi ca formule tehnice și, apoi, ca metafore, când este vorba de expresii „cópii ale realității", sau funcționând numai ca metafore, dacă ne referim la expresiile „imaginare", enunțurile în care constatăm variații lexicale *diatopice* (reprezentând „diferențe în spațiul

geografic") și *diastratice* („diferențe între straturile socioculturale ale comunității lingvistice"), dar și variații *diafazice*, pentru *markeri* lingvistici ce „caracterizează grupuri «biologice» (bărbați, femei, copii, tineri) și profesionale " (Coșeriu, *op.cit.*, p. 263; cf. și *Arhitectura*, p. 58).

3.0.2. Cu privire la cerințele tehnice ale substituirii în textul reclamelor, unul performant prin excelență, Vasile Sebastian Dâncu a observat că elementul lexical întrodus (în cuprinsul a ceea ce autorul numește „formulele-stereotip") trebuie să respecte condiția unei „identități parțiale" cu termenul înlocuit: similitudini ritmice, vocalice și consonantice (*Comunicarea simbolică*, p. 145).

3.1. În cele ce urmează, în funcție de exemplele de care dispunem și de relevanța pentru discuția de față a acestora, ne vom ocupa mai întâi de cazurile de variație „diafazică" și „diatopică", ce au în comun faptul că, pentru enunțurile respective, nu se poate stabili, în mod obiectiv, forma primară sau „canonică", și, apoi, de cazurile de variație „diastratică".

3.1.1. Raportabile la substituire (sau reprezentând, ocazional, chiar substituiri) sunt enunțurile a căror variație formală se explică prin apariția sau/și utilizarea în medii profesionale (și, de fapt, socioprofesionale) diferite, pe care le putem încadra în categoria „variație diafazică".

A s o c i e r e a determinată de specificul unor ocupații (oierit, țesutul mai complicat, „în mai multe ițe") sau impusă de constrângeri de statut economic (precar), dar, oricum, considerată preponderent ca izvor de neînțelegeri, de certuri, amenințări și... regrete, a fost exprimată, mai mult sau mai puțin concomitent, prin „a pune în cârd" (oile, vitele, la păscut) cu cineva (de unde „a se pune în cârd" cu cineva a însemnat 'a intra în ceartă'), „a pune în plug" (sau „ ~ în jug") cu cineva (așadar, este vorba de boi, de cornute, la arat, sau când trag la car; cf. la Creangă: „Cu mine ți-ai pus boii în plug ? Apoi ține minte că ai să-i scoți fără coarne !"; *Capra cu trei iezi*), „a pune [pânza] în stative" cu cineva.

Tot prin varietatea de ocupații, dar e greu de susținut că ar fi exclusă și o translare, prin analogie, poate fi explicată apariția și/sau utilizarea, pentru a numi starea celui abătut, care se află într-o dispoziție proastă, a expresiilor „a nu-i fi /cuiva/ toți boii acasă", când este vorba de agricultori, de crescători de vite (cf. și „a nu-i fi /cuiva/ vacile acasă'), pentru care există, dacă aceeași situație este caracterizată de ciobani,

formula sinonimă „a nu-i fi toate caprele acasă" („nu-li viniră tuti căpârli" la aromâni), respectiv „nu i-s toți porcii acasă" în zone în care turmele de porci sunt lăsate să se hrănească cu jir, prin pădure; aceste observații pot căpăta și formularea „a nu fi /cineva/ în toți boii (caprele, porcii)". O constatare cu valoare generală, deoarece privește soarta omului, determinată de „apele" de la botez, de la scăldătoare, este „a nu fi /cineva/ în toate apele /sale/", pentru care Pericle Papahagi găsește chiar un tipar mental „balcanic"; cf. și „a nu fi /cineva/ în bobii lui", cu aceeași semnificație, reprezentând, probabil, specificul comunicării vrăjitoarelor – ghicitoare (Dumistrăcel, *Expresii*, p. 29–30, 335–336).

Chiar dacă sensul 'a înșela' are nuanțe diferite de gravitate, în medii diferite, cu referire la practici diferite, așadar paralel, au luat naștere expresiile „a duce cu cobza" și „a duce cu preșul" (*ibidem*, p. 66, 108); în aceeași ordine de idei poate fi citată și formula "a duce pe /cineva/ cu zăhărelul", prima victimă fiind, evident, copilul, dar, prin analogie, oricine s-ar caracteriza prin naivitate sau credulitate. .

3.1.2. Dată fiind relația ocupație – zonă geografică, expresiile de mai sus ce se referă la creșterea animalelor pot fi considerate și ca reflectând „variația diatopică", ușor de admis în formulele al căror mediu de apariție este marcat lexical: „a bate *crângurile*, *prundurile*", față de „a bate *podurile*" (*pod* = 'stradă *podită* cu scânduri groase, cu bârne de stejar'), „a bate *mahalalele*" (*ibidem*, p. 332–333) și, fără nici o îndoială, în cazurile în care enunțurile cuprind toponime; pentru noțiunea "nebun" se folosesc enunțurile „a fi bun de dus la *Mărcuța*" (din zona Bucureștiului), „...la *Golia*" (din zona Iașului) sau „...la *balamuc*", în aceeași situație, de vreme ce acest cuvânt reprezintă o „deformare" a numelui propriu *Malamuc* (*ibidem*, p. 40–41). Tot așa, există variația de localizare în „a nimerit orbul *Brăila*, *Suceava*"; cf și „orbul, cu întrebare a nimerit *Vașcăul*" (orășel în jud. Bihor; *ibidem*, p. 282–283, unde am prezentat și problema eventualei priorități a unuia dintre enunțuri).

Desigur, este greu de susținut fără teama contrazicerii, ca și în cazurile ce vor fi discutate în continuare (cf. 3.2.1), prioritatea cronologică a unuia dintre enunțuri, care să fi fost preluat și adaptat, apoi, prin substituire, de alte categorii socioprofesionale (dacă ne referim la cele prezentate în paragraful respectiv) ori de locuitorii din alte zone geografice (pentru exemplele din paragraful de față), care să fi apelat la „inventarul", la tradiția limbii române. O asemenea operație, în limbajul

„emotiv", ar fi evidentă dacă, de exemplu, am spune despre un lapon că „nu-i sunt toți *renii*/ *câinii* / acasă" (ori că nu este „în toți renii lui"), sau despre un arab, în aceleași construcții, dar apelând la substantivul *cămilă*. O probă privind autonomia enunțurilor din ultimul grup discutat în alineatul precedent este o formulare similară din germană: „mit Fragen kommt man nach Rom" ('întrebând, ajungi la Roma').

3.1.3. În cazuri de variație „diastratică" putem stabili, pe temeiuri lexicale, prioritatea unei formule, cea canonică, de la care pornesc enunțurile sinonime.

3.1.3.1. De exemplu, față de variantele la care ne vom referi în continuare, este de admis anterioritatea locuțiunii „a lua în căruță (în car)" (având aceeași semnificație cu „a lua la vale"), adică 'a râde de cineva, a-l zeflemisi'. La fel ca și în cazul it. „portare in carozza", expresia este o „copie a realității" și a numit, probabil, obiceiul medieval de a-l transporta într-un vehicul pe cel osândit la un supliciu, ca lecție și avertisment pentru privitori (situație în care o bază comună, din latină, nu trebuie exclusă); prin subst. *căruță*, numind un mijloc de transport tradițional, formula precede variantele „imaginare", create prin substituire, „a lua în *tramvai*, în *balon*" (cf. Iordan, *Stilistica*, p. 289–290, unde găsim și referirea la *birjă* sau *avion*; autorul numește procedeul „derivație sinonimică").

O substituire expresivă similară, prin apariția unui neologism în locul unui cuvânt vechi (avantaj de cronologizare pe care ni-l oferă expresiile idiomatice constituite pe baza unui suport lexical „marcat temporal", cf. Dumistrăcel, *Lexic*, p. 220–221), constatăm și în cazul „a-i lipsi /cuiva/ o *lampă*" (individul astfel caracterizat, aluzia fiind însă la cap, este comparat cu un aparat de radio; se spune și „a-i *fila* o *lampă*"), față de „a-i lipsi o *doagă*" (Dumistrăcel, *Expresii*, p. 128).

Motivația se găsește , analogic, în planul realiilor atunci când, la Marin Preda, un țăran care își duce calul bătrân și „ne-trebnic" ca să-l ucidă îl îndeamnă prin „Ei, hai... că ți-ai mâncat *tărâța*", formulă de adaptare contextuală a zicătorii „ți-ai trăit traiul, ți-ai mâncat *mălaiul*" (cf. și „a se apropia mălaiul de traistă", „a-i trece /cuiva/ făina prin traistă"; *ibidem*, p. 234). În exprimarea „emotivă", astfel de substituiri (în unele cazuri de tip „jocuri de cuvinte") pot genera adevărate serii, cu modificări parțiale sau totale ale enunțurilor. De la o expresie proverbială primară, „a-i face cuiva capul *oboroacă*" s-a ajuns la „a face capul *calendar*", cu

referire la amplificarea cantității de informații, de cunoștințe, sau la „a face capul *ciulama*, ... *batalama*", prezentând, sarcastic, acțiunea în discuție ca având efecte dezastruoase (*batalama*, interpretat, cu intenția de derizoriu, ca înrudit cu a *bate*, dar termenul, turcesc, înseamnă 'certificat', respectiv glumeț, 'diplomă'; *ibidem*, p. 72).

3.1.3.2. Pe baza acestei „dinamici", la un personaj al lui Creangă apare „a pune la *pastramă*" pentru „a pune la *păstrare*" (*ibidem*, p. 304); contiguitatea, de tip etimologie populară, dintre *pastramă* și *păstrare* îndreptățește considerarea unei substituiri, ceea ce nu poate fi admis când forma canonică a enunțului a rămas necunoscută, cum se prezintă lucrurile în cazul apariției termenului *crăiță* (dacă nu este vorba de o simplă greșeală de tipar !) pentru *căiță*: „Că s-a născut cu crăiță a demonstrat faptul că, la naștere, fratele său geamăn a murit, iar el, Harry [Brauner], a rămas în viață" (Z.O., în RL, 42/1999, p. 9). Oricum, substituirea poate fi mai mult sau mai puțin întâmplătoare (sau ocazională); de exemplu, „a se *pricepe* [în loc de a se *uita*] ca mâța în calendar", a cărei „producere" Iorgu Iordan o pune pe seama „nemoldovenilor", care nu cunosc sau nu utilizează termenul *mâță* (*Gramatica «greșelilor»*, p. 268).

3.2. Modificarea voluntară a enunțului

3.2.0.1. Procedeul *substituirii* este pus de Al. Graur la baza fenomenului numit de cei mai mulți lingviști „deraiere lexicală", al cărui mecanism este deosebit de expresiv prezentat: „Începând să rostească o frază-clișeu, pe care toată lumea o cunoaște, al cărei sfârșit deci îl poate ghici oricine, vorbitorul, la un anumit loc, «deraiază», înlocuiește sfârșitul unui cuvânt cu sfârșitul altui cuvânt care are același început, păcălește pe auditor și produce un efect comic" (*Deraierea*, p. 160; se dau și exemple în care este modificat începutul cuvântului). Pentru atare cazuri (când unele cuvinte sunt „întrebuințate în locul altora"), autorul distinge mai multe situații, printre care aceea când schimbarea aduce „o notă peiorativă sau cel puțin batjocoritoare" (de exemplu, *parc-ar fi Napoleon la watercloset /Waterloo/*), dar surprinzând și intenția de „atenuare" (*„fir-ai a n... echii* în loc de *a naibii*"), sau „de menajare a convenienței" (de exemplu, „expresiile *mă doare-n cot*, *mă doare-n călcâie*, *din cot*, *vai de cozonacul tău*"; *op.cit.*, p. 165). Din opera lui Creangă, cele mai

cunoscute exemple sunt *nepurcel*, şi „Dumnezeu să-l *iepure*"; într-o scrisoare, în al cărei text găsim alte numeroase „deformări" şi imprevizibile asocieri de cuvinte, povestitorul recurge la acelaşi procedeu, având grijă, prin grafie, să-şi sublinieze intenţia: „Archiman-Dracu Merişesco"[61]. Un exemplu similar în textul unui articol polemic semnat de Geo Dumitrescu: „(este vorba de) o exagerare (conştientă), dacă nu chiar de o fantasmăgărie" (RL, 41/1998, p. 10).

3.2.0.2. Preluarea, spontană, a mentalului ilustrat de exemplele reprezentând tradiţia limbii poate fi urmărită prin reuşite de gen ale scriitorilor. Tehnica generală a substituirii se dovedeşte una de predilecţie în textul jurnalistic, „hipertextele" la care se apelează fiind cele la care ne-am oprit în mod constant în capitolele precedente, cu aceleaşi distincţii de bază. Ne vom referi, mai întâi, la cele „anonime", în două situaţii: EDR ce ţin de frazeologie (frazeologia românească în primul rând), iar, pe de altă parte, contexte aparţinând tradiţiei culturale (folclor, discurs religios, sloganuri, devize, formule tehnice). În al doilea rând, avem în vedere contextele preluate din diferiţi autori: citatele propriu-zise sau titlurile operelor literare .

3.2.1. Enunţuri „anonime"

3.2.1.1. Substituirea în enunţul canonic al expresiilor idiomatice, al locuţiunilor expresive şi al formulelor paremiologice, adică modificarea acelor formulări (cele mai multe, la origine, „copii ale realităţii") care au stabilit, cândva, legături fireşti de prezentare a lucrurilor, propune c o m b i n a ţ i i de o altă pertinenţă decât valoarea expresivă iniţială „zero" a contextului iniţial, orientându-l pe receptorul-destinatar spre o altă valoare (Coşeriu, *Deontologia*, p. 170), prin „instaurarea în acest fel a unei relaţii anormale între componenţii sintagmei sau frazei" (*Retorica*, p. 116), respectiv, între elementele enunţului aparţinând DR. Prin „destructurarea" enunţului canonic, prin îndepărtarea de acesta, ca „mod natural şi obişnuit de a vorbi" (Quintilian), zona de aşteptare a receptorului este activată (chiar şocată), pentru ca, pe baza noii informaţii impunând o nouă relaţie, „extravagantă", curiozitatea să-i fie satisfăcută chiar prin contrariere.

[61] Apud G. Călinescu, *Viaţa lui Ion Creangă*, Bucureşti, 1938, p. 114.

3.2.1.1.1. Prezentăm, mai întâi, câteva exemple din alte texte decât cele jurnalistice (beletristică, scrisori etc.). Două repere constituind unghiuri de abordare considerabil diferite găsim la Iacob Negruzzi, în ipostaza de adevărat epistemolog, şi, respectiv, la Ion Barbu, poetul al cărui text se lasă, frecvent, atât de greu de preluat conform primei impresii. La cel dintâi avem de a face cu sugestia ironică a substituirii într-o locuţiune, demers ce se înscrie într-o suită de discreditare a clişeelor din discursul public (*Parlamentare*); comentând folosirea, la acest nivel, a expresiei „a se ascunde după deget", junimistul propune ca „*în interesul imaginii* să se zică, de exemplu, «de ce vă ascundeţi după scobitoare?»" (cf. Dumistrăcel, *Expresii*, p. 127). Iar Ion Barbu (păstrând pentru relevanţă doar adjectivul *stâng*, dar atrăgând în enunţ un înlocuitor pentru substantivul suprimat în formula canonică), evocă locuţiunea „a păşi /a călca/ cu stângul" (de la „a păşi cu *piciorul* stâng" 'a începe o acţiune sub auspicii nefavorabile', spre deosebire de „a călca cu dreptul"), într-o proiecţie antropomorfică a melcului: „Vezi? Ieşişi la un descântec;/ Iarna ţi-a muşcat din pântec.../ Ai pornit spre lunci şi crâng,/ Dar pornişi cu cornul stâng,/ Melc nătâng..." (*După melci*).

Astfel de schimbări ale textului iniţial (potrivit mentalului ce acţionează, după cum am văzut, în reproiectarea a numeroase enunţuri aparţinând DR la nivelul vorbirii) întâlnim la diferiţi scriitori, fără a putea discerne totdeauna intenţia de „manipulare" stilistică: „Ei apoi! unde-o *plesneşte* mama şi unde crapă" (Creangă, *Amintiri*, II, şi cu dislocare, prin adăugarea actantului); „Şi tu cu gura foc *prindeai* / Să-mi dai ajutorare" (Coşbuc, *Rugămintea din urmă*; „a lua foc cu gura" constituie mărturia practicării, şi la strămoşii noştri, ca şi la alte populaţii, a o r d a l i i l o r, în cazul de faţă dovedirea vinovăţiei, respectiv, a nevinovăţiei prin proba de foc; pentru «permutare», cf. 4.2). În schiţa intitulată *În cuşca leului*, Jean Bart (Eugeniu P. Botez) actualizează expresia „a bea (un pahar) la botul calului": un personaj, spre a-şi dovedi curajul, intră în cuşca fiarei pentru a fuma o ţigară „la botul leului" (în limbajul universitarilor cheflii, circula o variantă... franco-română; ultimul pahar s-ar bea „au *bout* du *calé*".

Ca o adevărată aplicaţie pe tema în discuţie ar putea fi citată o substituire atent urmărită de un practician al retoricii, Barbu Şt. Delavrancea; într-o prelucrare originală a unor motive ale acestei specii narative, intitulată chiar *Poveste*, în incipitul de problematizare, scriitorul contestă cu ironie blajină formulele consacrate: „O, poveşti, poveşti....

lumea toată este o poveste, căci ce-a fost odată ca niciodată, o fi fost ca şi astăzi, şi ce este astăzi *va fi* odată ca niciodată" (vezi şi reluarea, din încheiere: „Cine ştie ?... ce a fost odată ca niciodată o fi fost ca şi astăzi... şi ce este astăzi va fi odată ca niciodată").

Câteva probe de virtuozitate la scriitori ocazionali sau la maeştri ai „destructurării". Descriind nesiguranța Principatelor la începutul secolului al XIX-lea, prin intervenții succesive (ori simultane) ale ruşilor sau/şi turcilor, în *Amintirile* sale, scrise pe la 1870, colonelul Grigore Lăcusteanu deturnează sarcastic perspectiva moralizatoare a unei cunoscute zicători bimembre, prin substituirea finalei: „Ce să fac, îi zisei, aşa este soarta noastră, a românilor! Care se scoală mai de dimineață, acela te ia de păr" (cap. *Arestarea*).

Două repere reflectând unghiuri de abordare considerabil diferite găsim la Iacob Negruzzi, în ipostaza de adevărat epistemolog, şi, respectiv, la Ion Barbu, poetul al cărui text se lasă, frecvent, atât de greu de preluat conform primei impresii. La cel dintâi avem de a face cu sugestia ironică a substituirii într-un idiotism, demers ce se înscrie într-o suită de discreditare a clişeelor din discursul public; comentând folosirea, la acest nivel, a expresiei „a se ascunde după deget", junimistul propune ca „*în interesul imaginii* să se zică, de exemplu, «de ce vă ascundeți după scobitoare?»" (*Parlamentare*; subl.n.). Iar Ion Barbu (ce păstrează pentru relevanță doar adjectivul *stâng*, dar atrage în enunț un înlocuitor pentru substantivul suprimat în formula canonică), evocă expresia „a păşi /a călca/ cu stângul" (de la „a păşi cu *piciorul* stâng" 'a începe o acțiune sub auspicii nefavorabile', spre deosebire de „a călca cu dreptul"), într-o proiecție antropomorfică a melcului: „Vezi? Ieşişi la un descântec;/ Iarna ți-a muşcat din pântec.../ Ai pornit spre lunci şi crâng,/ Dar pornişi *cu cornul stâng*,/ Melc nătâng..." (*După melci*).

O restructurare de acest tip poate căpăta, uneori, valoarea de fapt de istorie şi cultură literară; este vorba de episodul pe care îl putem numi „pâinea exilului". Într-un interviu, postmodernistul *contemporan* Mircea Cărtărescu, aflat la Berlin (ca bursier DAAD), intră în dialog, peste timp, cu I.L. Caragiale: „... *beau* şi eu *Bier* cu fugiții, mănânc *şi eu cozonacul* amar al *exilului* etc." (RL, 3/2002, p. 12). Tot din Berlin, dar în 1905, Caragiale îi scrisese lui Paul Zarifopol, făcând aluzie la interpretări pizmaşe ale unor contemporani privitoare la expatrierea scriitorului (de unde invocarea, în formula restructurată de Cărtărescu, a locuțiunii expresive *a da bir cu fugiții*): „Iubite coane Păvălucă! Am ajunsă-ră [sic!]

în sfârşit în Berlin şi am şi mâncat din franzela exilului"[62]. Este vorba de un produs de... panificaţie având gust asemănător cu o „pâne" evocată de Alecsandri, la care ne vom referi în continuare. Motivul şi enunţul l-au amuzat pe Caragiale; le regăsim într-o altă misivă a acestuia, din aceeaşi epocă şi adresată lui Alceu Urechia: „Plânge-mă. În acest moment pun în gură prima franzelă a exilului" (vezi în aceeaşi revistă, nr. 4/2002, p. 16). Textul continuă astfel: „Vă salut, cu o foame îndrăcită mânca-v-ar nenea! Complimente lui Metronimidis [Dumitru G. Dumitriu, profesor la Conservator]. Nu mai pot scrie. Mi-a adus băiatul zupa, mă rog frumos. Car" (biletul a fost expediat din „Gara Breslau")[63].

Dar, de fapt, chiar în 1905, Caragiale recursese la procedeul intertextualităţii parodice, pornind de la o proprie formulare anterioară; în *Calendarul după Caragiale*[64], foaia pentru 16 decembrie, după apelul „Fraţilor! Vremea vorbelor a trecut; acum are să sune în sfîrşit ceasul faptelor", citim următoarea parafrazare a autorilor, preluând formule din textul unui articol al lui Caragiale intitulat *Jertfe patriotice*: „Prezidentul, care mîncase la '48 jimbla exilului în formă de tainuri turceşti, la Brussa, la 11 februarie, către ceilalţi conspiratori, care, scrîşnind din dinţi, îl aclamă ridicînd pumnii încleştaţi, ştiut fiind că[,] într-o conspiraţiune, zgomotul e interzis".

De altfel, sintagma *Franzela exilului* a fost aleasă de Alexandru Solomon drept titlu pentru un scenariu înfăţişând anii berlinezi ai lui Caragiale (RL, 4/2002, p. 10).

Motivarea unei filiaţii lexico-semantice *jimblă – franzelă – cozonac*, pe durata a mai mult de un secol, i-o datorăm lui Alecsandri; o formulare „pânea amară a exilului" reprezintă titlul pe care acesta intenţiona să-l dea unei scrisori din 1881 către Ion Ghica, comentând sarcastic sloganul utilizat, după 1848, de politicieni care-şi revendicau statutul de „martiri" ai Revoluţiei; pâinea invocată de aceştia ar fi fost

---

[62] I.L. Caragiale, *Opere*, vol. VII, *Corespondenţă*, ediţie îngrijită de Şerban Cioculescu, Bucureşti, Fundaţia pentru Literatură şi Artă „Regele Carol II", 1942, p. 14.

[63] Vezi *Mitică şi Nenea Iancu la Berlin sau Caragiale în exil*, roman documentar de Bogdan Rădulescu şi Olga Rusu, Iaşi, „Princeps Edit", 2006, p. 13.

[64] Alcătuit de Călin-Andrei Mihăilescu, Liviu Papadima şi Rodica Zafiu, Editura „Curtea Veche", Bucureşti, 2002.

„plămădită cu o parte din făină neagră, mucedă, aprinsă şi cu trei părți din lacrimi de crocodil, de zeamă de mădrăgună şi de bocite patriotice". Sarcasmul lui Alecsandri este urmarea precizării situației: cei mai mulți dintre revoluționari s-au exilat „de bună voie" fie la Paris sau Viena, fie la Constantinopol, unde Ghica, de exemplu, a avut „mulțămirea de a da ospitalitate cu pânea amară a exilului şi cu *alte cataifuri* (subl.n.) la mulți dintre compatrioții noştri". Mai mult, „după revenirea noastră în patrie, ne-am gândit adesea la dânsa, mărturisind între noi că era destul de albă şi nu tocmai *amară*"[65]. Prin ultimul cuvânt din citat, trimiterea, evidentă, este la proverbul „fie pâinea cât de rea, tot mai bună-n țara mea", abordat, aşadar, în perfectă viziune postmodernistă de astăzi, de Vasile Alecsandri.

> Iată însă, în sfârşit, la Mircea Cărtărescu, revenirea de la *cozonac* la *pâine*, într-un enunț în care acest aliment se întoarce într-o... *acasă* în ipostaza paradoxală de „străinătate". În revista „Echinox" (nr. 3-6/2006), Mihai Goțiu consemnează impresii ale poetului încântat de primirea ce i-a fost rezervată în Bulgaria, cu ocazia lansării unei cărți: „Nu mă ştiam un star occidental, ci tot un amărăştean din zonă, un ins dintr-o cultură mică şi fără perspectivă. Uneori simt că întreaga lume e patria mea şi doar România este străinătatea. Simt că mănânc, la Bucureşti, pâinea amară a exilului" (după comentarii ale lui N. Turtureanu; ZIş, 28.08.06, p. 6). Este vorba, aşadar, de o matrice stilistică ce-l preocupă şi pe Mircea Cărtărescu.

O exemplară schiță de „anatomie" a funcționării acestei figuri de construcție am descoperit-o tot la Caragiale. Proba de maximă virtuozitate se află într-o proză scurtă, în care termenii unei *formule* (ținând de tipul general) *de comparație* (cf. Introducerea, [1]) suferă substituiri succesive, în trei etape, marcând, gradat, trecerea de la glumă la ironie. În povestirea (cu tentă autobiografică) *O cronică de Crăciun...*, ratarea producerii articolului cu titlul respectiv de către „un valoros colaborator" al revistei „Revolta națională" se desfăşoară pe fondul vremii nefavorabile, ca element de cadru natural, convocat ironic, după rețetarul poetico-retoric al... dramelor. Enunțul canonic al formulei de comparație apare chiar în fraza de început a textului, când se pune la cale scrierea cronicii, pe la sfârşitul lui noiembrie, pregătindu-ne, astfel,

[65] V. Alecsandri, *Opere*, IV, Minerva, 1974, p. 695–696).

pentru... catastrofă: „ploaie, ninsoare, vifor, *să nu scoţi un câine afară din bordei*" [1]. Neliniştea persistă în zilele când articolul trebuia (dar nu a mai fost) dat la tipar, timpul urât fiind descris prin adaptarea formulei la statutul personajului în discuţie: „... spre Ignat..., plouă, ninge, îngheaţă, se topeşte; vifor orb; o vreme *să nu scoţi un reporter afară din redacţie*" [2]. În ajunul Crăciunului, culpabilul apare în compania preotului, socrul său, venit „să ne heretisească cu Naşterea", în pofida intemperiilor: „Ş-afară-i grozav şi plouă şi ninge şi pică şi-ngheaţă... o zloată cumplită... un vifor nebun... o vreme prăpăd! *să nu iasă un popă afară din casă*" [3]. Este fraza de încheiere a textului.

Prezentăm schematic elementele de cadru:

	I	II	III
[1]	/a scoate/	/câine/	/bordei/
[2]	/a scoate/	/reporter/	/redacţie/
[3]	/a **ieşi**/	/popă/	/casă/

Considerând ansamblul, constatăm că variaţia minimă are loc cu referire la acţiune (coloana I): „să nu *scoţi*" [1], [2] → „să nu *iasă*" [3], deşi (sau tocmai pentru că) aici se află terenul pentru marcarea atitudinii naratorului, dat fiind că verbul [3] subliniază ideea de „stăruinţă" (ba chiar de „sfruntare", date fiind împrejurările) a celui care, la urma urmelor, putea să *nu* iasă! Formal însă, turul de forţă se realizează, paralel, în zona obiectului direct (coloana II): câine [1] → reporter [2] → popă [3] şi în cea a localizării (coloana III): bordei [1] → redacţie [2] → casă [3], semnalând, treptat, trecerea spre glumă şi ironie. De remarcat că, în acest caz, enunţurile în care apar substituirile în serie structurează însăşi naraţiunea.

> Excurs: frământări de limbă. La fel cum, pe ansamblu, se prezintă lucrurile în ceea ce priveşte materialul analizat în capitolul al treilea faţă de cele precedente, substituirea este cel mai bine reprezentată şi în privinţa acestor tipuri de enunţuri. Sunete ori silabe: „căldăruşă, băldăruşă" (Pascu, *Cimilituri*-1, p. 23), „dumbră, sumbră" (după o „adăugare"), „hanţur, banţur", „hurduc, burduc", „hurduz, burduz", „ciugur, mugur"; „rădăcină, pătrăcină"; acelaşi efect prin alăturarea de cuvinte ce diferă printr-un singur sunet: „cîrligată, bîrligată" (Gorovei, *op.cit.*, p. 15, 17, 29, 44, 63, 74-75). În context, înlocuirea propriu-zisă a cuvântului se produce prin apariţia unui aparent determinant: „răţişoare,

călugăricioare", „nuia, vâjâia" (*op.cit.*, 154, 170), „rață, târgovață" (Pascu, *Cimilituri*-2, p. 5). Substituirea în materie de lexic este exemplar ilustrată în variantele ghicitorilor. Vom exemplifica doar cu formule privitoare la trei noțiuni. *Curcubeul*: „ștergar / șervet / șerpe vărgat, peste mare / nori / dealuri / Dunăre / culme / Prut aruncat" (respectiv: „năframă / vărguță / panglicuță vărgată... aruncată"); *acul*: „lucru / om / moșneguț / moș /voinic /Todirel / Vasilică mititel și-ngrădește / face gardul / frumușel"; *șarpele*: „resteu / retevei rece, prin Dunăre / marea trece" (respectiv: „firistăù trece părăù" (Pascu, *Cimilituri*-2, p. 126 – 127).

3.2.1.1.2. În textul jurnalistic se produc, deosebit de frecvent, substituiri în enunțul aparținând DR pe care îl reprezintă nu numai locuțiunile expresive și expresiile paremiologice, ci și construcții «închegate» evocative sau tehnice.

O primă observație (probabil pentru stilistica românească) referitoare la utilizarea acestei figuri de construcție chiar în *textul jurnalistic*, a fost consemnată de gazetarul Eminescu și, dată fiind atitudinea acestuia față de fondul unei dispute, reprezintă, așa cum era de așteptat, acceptarea procedeului. Eminescu citează, ironizându-le, „lecțiile de franceză" pe care un periodic băcăuan le dădea unei publicații concurente locale, în care apăruse formula „on revient toujours à *ses pénates*", respinsă, cu gratuită pedanterie, prin următoarea argumentare, citată de poet in extenso: „Aceasta nu este franțuzește. În limba franceză se zice «on revient à *ses amours*»!, «on revient à ses *moutons*»! dar «on revient à ses pénates» întâi că nu exprimă ideea ș-apoi nu se zice niciodată". În finalul articolului său (din „Timpul", 1880), Eminescu, subliniind numeroase greșeli de exprimare ale ziarului analizat, are prilejul să-l persifleze că „mai dă și lecțiuni strigând că: *on revient à ses moutons*!" (*Opere*, XI, p. 95–96). Cât despre poet, el opera substituiri atât în textul francez („Totul e să-și facă trebușoarele și – après eux le déluge"; *Opere*, XI, p. 280), cât și în traducerea acestuia („După voi potopul!"; *Opere*, XII, p. 78).

Vom prezenta, la început, substituiri în construcții fixe, formule din vorbirea uzuală sau cu caracter tehnic, ca material de nivel minim pentru intervenții. Substituiri în diferite formule fixe: „Proiect cu cântec" (ZF, 21.09.01, p. 11, după „poveste cu ~ "; vezi, drept explicație, „Două treimi din țițeiul mondial se roagă la Allah", p. 12), respectiv, „Concediere cu cântec la Dygney" (*id.*, 6.08.02, p. 8; recunoaștem, așadar, o predilecție,

probabil a secretarului de redacție; în același număr al ziarului, p. 9, o substituire într-o sintagmă tehnică: „R.T., ministrul culturii și cultelor, respinge acuzațiile aduse de «câțiva oameni politici, ba chiar și de o *femeie politică*» în legătură cu..."; *subl.n.*); „frescagiul dă București" (pornind de la „papugiu de ~"; Val Gheorghiu, cu referire la Sabin Bălașa, la primirea unei importante comenzi, pentru decorarea Aulei „Eminescu" de la Universitatea din Iași (ZIș, 18.07.02, p. 6); „Lună de fiere" (EZ, 7.03.02, p. 7); „învârteli cât roata carului" (M, 18.05.99, p. 2; este evocată compararea, hiperbolică, a valorii „leului", moneda națională, înainte de primul război mondial); [studiul de prefezabilitate pentru un parc de distracții] „nu s-a făcut prima dată, Dracula știe de ce" (ZIș, 28.01.03, p. 8 B). Sigla unei organizații internaționale poate fi invocată pentru a ironiza prezicerile unor ghicitoare asupra integrării României în structura militară respectivă, firește într-n context (hipersaturat) de specialitate, „NATO de ghindă în fapt de seară" (ZIș, 22.05.02, p. 6), iar după un model din terminologia bancară a fost construită sintagma „Biblioteca la purtător" (despre o colecție de cărți de format „liliput"; ZIș, 3.06.02, p. 10 B; cf. „obligație la purtător").

Câteva substituiri în zicători, formule depreciative: „Poale lungi și minte invers proporțională" (M, 8.04.02, p. 8 B); „Cărțile n-aduc fericirea", titlu, cu trimitere, în text, la punctul de plecare: „În SUA face vâlvă cartea... *Febra luxului*, a cărei idee e locul comun «banii n-aduc fericirea»" (Alex Ștefănescu, în RL, 29/1999, p. 4). Față de substituirea simplă din „Să moară și chiștocul vecinului" (în încheierea textului, „măcar să rămânem cu tutunul vecinului", AC, 13/2002, p. 6), o evocare savantă prin „Recviem pentru capra vecinului" (Tatiana Slama-Cazacu, titlu în RL, 38/2002, p. 3; în text: „zicala a devenit mereu mai frecvent folosită, s-a transformat chiar în slogan, aș zice într-un clișeu emblematic"), formulă prezentă, apoi, pentru a titra o cronică asupra meciurilor unei etape din campionatul italian de fotbal; o coincidență?, sau o „selecție" a „titlierului" de la un cotidian din Iași? (frecvent citat aici, ZIș /14.04.03, p. 2B/, care cultivă titlurile „colorate" stilistic). Găsim și alte formulări, sofisticate: „La Belgrad a înviat capra vecinului" (AC, 40/2000, p. 1, despre o mai veche rea bucurie a românilor transformată în scârbă), sau „Suporterii Realului și capra vecinului" (respectivii s-au bucurat mai puțin de o victorie recentă a propriei echipe, care anterior pierduse finala Cupei, decât de înfrângerea fostei rivale, Barcelona; M, 11.03.02, p. 4 B). Subtilă invocarea necesității schimbării mentalității, în

viziunea francmasonilor: „Să uităm că vecinul are o capră" (din discursul unui șef al acestei Societăți din România, la aniversarea din ianuarie 2003 (TVR 1, 25.01.03, ora 19,10).

Numeroase sunt exemplele privind actualizarea circumstanțială a locuțiunilor expresive: „ministru – mână muștele la apă", tot de la Eminescu[66], cu obișnuita, la poet, atribuire a unei note aparte pentru sublinierea inutilității neroade, față de formula canonică, „a duce câinii la apă"; „realizarea pedichiurii va fi astfel floare la ... picior" (reclamă, *„Arvon"*, febr. 2001, p. 19); „un radio de care te poți îndrăgosti la prima audiție" (reclamă, în M, 4.08.99, p. 4 B); „Atanasie-ghips [al doilea cuvânt pentru numele Stănculescu] a șters-o imediat din țară, făcând-o pe maladul în păpușoi" (Mircea Mihăieș, în RL, 33/2001, p. 2); „T.B. a intrat în gura presei" (Rl, 10.12.96, p. 1); [X] „a făcut pe necuratu-n patru" (AC, 1/2003, p. 5); „A.R. a încercat ... să deturneze subiectul FNI spre ograda fostei puteri" (EZ, 15.05.02, p. 2), cu trimitere, probabil, la „a arunca pisica moartă în grădina /ograda/ vecinului", punct de plecare pentru numeroase variații de formulare: „Dridea aruncă pisica în curtea Nașului", și cu o suprimare (EZ, 12.03.02, p. 11, în legătură cu scandalul „blaturilor" din fotbal), „Dacă tot vrem să aruncăm motanul mort în grădina circumstanțelor politice și istorice" (AC, 13/2002, p. 8), sau, cu o severă comprimare, „Pisica transilvană" (M, 22.11.99, p. 6), respectiv într-o combinație cu altă expresie („a pune în cârca cuiva"): „aruncarea pisicii moarte a problemei cecene în cârca plină de decorații a domnului general X", exemplu citat de Rodica Zafiu pentru „combinarea contradictorie a expresiilor" (RL, 21/1998, p. 11), ultima constituind o probă pentru „dezinvoltura" ziariștilor, față de care preocuparea noastră de a identifica virtualul model al enunțului „canonic" ar putea să apară cel puțin hazardată!

În mod sigur, ignorarea flagrantă a acestui model este uneori de necontestat, la nivelul vorbirii spontane: un „magnat" din fotbal (G.B., cu anumite „încurcături" financiare) considera că ziariștii nu au ce să-i mai reproșeze (!) și de aceea au „scornit" problema schimburilor de terenuri cu armata (foarte avantajoase pentru el); comentariul: „fac și ei *caz* de necaz" (REAL TV, 27.03.02, ora 19,40), situație în care putem constata, de fapt, substituirea primei părți dintr-o construcție simetrică prin locuțiunea „a face caz /de ceva/"; deci, ziariștii „fac caz" de problema x

[66] Apud D. Vatamaniuc, *Publicistica...*, p. 253.

fiindu-le necaz că nu au un alt subiect în legătură cu respectivul. De altfel, lumea sportului oferă numeroase exemple de creativitate în limbaj; despre amfitrionul unei emisiuni cu priză la public, O.I., s-a observat că ar avea o „vervă păguboasă". Într-una din emisiuni „a emis o maximă care, probabil, i-a lăsat cu gura căscată pe mulți telespectatori: «echipele noastre stau în Cupele Europene cam cât stă capra la țap»". Autorul semnalării și al comentariului (Costi Rogozanu), care nu cunoaște punctul de plecare, se miră că respectivul „n-a apelat la o zicală cât de cât cunoscută și ceva mai puțin vulgară", deoarece crede că „nu s-ar fi pierdut ideea"; EZ, 20.08.02, p. 15; am citat cele de mai sus ca utile mărturii privind prezența EDR de tip parimie în textul jurnalistic). Pe baza formei canonice de mai sus, cf. „Facem *Haas* de necaz" (numele unui jucător din echipa de tenis a S.U.A. care a eliminat „team"-ul României; M, 27.09.99, p. 1 B).

Alte locuțiuni expresive în care s-au produs substituiri: „.... barosani... ce se bat cu cărămida-n piept" (AC, 41/2002, p. 23); „Din Balaci [numele unui antrenor de fotbal] în puț" (*ibidem*, p. 24); „Dacă vrei bursă, pune-te cu burta pe cartelă", cu aspect de simplă adăugare a unei silabe la cel de al doilea substantiv, dar este vorba de un text promoțional sofisticat în favoarea unei mărci de telefon mobil (foi volante, Galați, mai, 2002); „ [X] trage de zor nădejdea de coadă" (M, 25.08.00, p. 6); „.... dacă vreun critic de treabă, fără nici o coterie, pune deștul pe buboi" (Const. Țoiu, în RL, 39/2001, p. 17).

Iată și exemple de antrenare în substituire (pentru enunțuri de același tip) a lexicului strict contemporan, eventual în formule tehnice de actualitate. Dintr-o serie de *Metafore ale computerului*, discutate de Rodica Zafiu, reținem: „piesa a avut un real succes printre invitați...., textele mergându-le drept la *microprocesor*" (firește, în loc de ... inimă); tot așa, pentru „a pune pe masă", s-a putut recurge la „a pune pe *desktop*" (RL, 9/2000, p. 7). Cf. și „Aisbergul ca o cioară vopsită" (RL, 8/1994), în care un substantiv ia locul verbului.

Sigla unei organizații internaționale poate fi invocată pentru a ironiza prezicerile unor ghicitoare asupra integrării României în structura militară respectivă, firește într-un context (hipersaturat) de specialitate, „NATO de ghindă în fapt de seară" (ZIș, 22.05.02, p. 6), iar după un model din terminologia bancară a fost construită sintagma „Biblioteca la purtător" (despre o colecție de cărți de format „liliput"; ZIș, 3.06.02, p. 10 B; cf. „obligație la purtător").

Substituiri în *enunțuri paremiologice*. Pentru prezența, în general, a acestui tip de izolări în jurnalistica din secolul al XIX-lea, o analiză bine documentată i-o datorăm lui Al. Andriescu; ocupându-se de „apropierea stilului publicistic de limba vorbită" în ceea ce privește sintaxa, autorul se referă și la utilizarea „frazeologiei populare", citând numeroase parimii preluate ca atare, dar și cu diverse modificări (asupra cărora nu s-a oprit), printre care și substituiri, din articole publicate în numeroase periodice ale epocii. În mod special, Al. Andriescu, observând, printre altele, că „proverbializarea" limbajului presei începe cu însăși apariția acesteia în provinciile românești, s-a referit la prezența locuțiunilor și proverbelor în texte semnate de Eminescu și Caragiale, dar și de Slavici, Coșbuc și alți scriitori (*Limba presei*, p. 158–162; cf. și 170–171). Un singur exemplu în plus, de la Eminescu, cu dublă substituire, în partea a doua a unei construcții bimembre: „Ei, nici salcia pom, nici Caradalele români" (pornind de la numele propriu al unui adversar politic; *Opere*, XII, p. 379; forma canonică este semnalată de poet cu grafia latinizantă sub care apăruse într-un ziar de la Bolgrad: „Niqui salcia pom, niqui ciocoiul hommu"; *Opere*, XII, p. 95; pentru un tablou de ansamblu, cf. Dumistrăcel, *Contextul paremiologic*, passim).

Deschidem paragraful ilustrând atracția deosebită pe care o exercită în textul jurnalistic de astăzi anumite zicători și proverbe, ca adevărate zone de întâlnire și de (relativă) recunoaștere între emițător și receptor, enunțuri pe formula cărora se brodează titlul discursului sau este agrementată expunerea temei, uneori subtil, alteori în virtutea simplei presupoziții de identificare. De cea mai facilă posibilitate de stabilire a contactului pare să se bucure zicătoarea „apa trece, pietrele rămân". Referindu-ne doar la ultimii ani, putem observa că enunțul canonic a fost utilizat și ca atare, pentru valori simbolice și ca slogan politic, în campania electorală din anul 1996 (de exemplu, la PRO TV, 1.12.96); în mod paradoxal, deviza etnolingvistică autohtonă a statorniciei a fost convocată în favoarea... schimbării (administrației de stat), întrucât „apa" îl reprezenta pe cel care ocupa (și) atunci funcția de președinte al țării (I. Iliescu), specialist în hidrotehnică și înalt demnitar în vechiul regim la Ministerul Apelor, iar „pietrele" pe contracandidatul său (E.C.), geolog! Dar, în textul jurnalistic, acest dicton are o semnificativă tradiție. Chiar structura bimembră a enunțului pare să atragă substituirea, cum se prezintă lucrurile la Caragiale. În portretul *Savantul*, din ciclul

Moftangiii, scriitorul face următorul tur de forță: „Într-o țară eminamente constituțională /și aici o substituire, față de „România, o țară eminamente agricolă", din discursul public al epocii/, apa trece, moftangiii rămân" (*Opere*, ed. Zarifopol, vol. IV, p. 105); apropiat ca formulare: „Apele trec, ministrul rămâne" (AC, 28/1999, p. 8-9). Înainte de a prezenta exemple diferite din ziare, iată o replică a altui scriitor, Augustin Buzura: „Modele trec, demodații rămân" (în Ad.l, 9.10.01, p. 3, concluzie la aprecieri privind „inovațiile" în literatură) și alta, într-un context de mai largă respirație, a publicistului Mircea Mihăieș: „Excepțiile vor trece, dar realitatea grotescă a unui popor cu IQ din ce în ce mai mic rămâne" (pe ton pamfletar, „excepțiile" le reprezintă tinerii valoroși, câștigători ai olimpiadelor internaționale de matematică, fizică sau de informatică, iar... realitatea este starea învățământului actual din România (RL, 33/2002, p. 2).

Dacă structura bimembră a enunțului favorizează substituirea, contextul de relevanță păstrat îl constituie prezența ambelor verbe, o constantă în variațiile de actualizare reprezentând frecvent texte publicitare: „Focul trece, rădăcinile rămân" (M, 24.08.99, p. 7; avantajul folosirii unui erbicid care, mai mult decât distrugerea tulpinilor, prin foc, are avantajul de a distruge și rădăcinile buruienilor; mesajul este destul de sofisticat!); „Pata trece, culorile rămân" (reclamă la un detergent, PRO TV, 2001). Iar cartea de vizită a unui restaurant ieșean frecventat cândva de Eminescu și Creangă, prestigiu la care se face aluzie, vrea să impună ca evidență faptul că „La Bolta Rece, timpul trece, prietenii rămân". Sublinierea opoziției este însă binevenită și pentru comentariu: „Supărarea trece, informația rămâne" este titlul unui editorial semnat de Cornel Nistorescu; referirea se face la reacția emotivă a președintelui I. Iliescu față de dezvăluirile din presă vizând relațiile șefului statului cu un om de afaceri mai mult decât controversat (EZ, 3.06.02, p. 1); „Controlul trece, mizeria rămâne" (titrarea prezentării unui reportaj având ca temă controlul sanitar la un restaurant din București; OTV, mai, 2002); „Sărbătoarea trece, logodna rămâne" (PRO TV, 14.02.02, ora 8,30: despre nemulțumirea comercianților bijutieri că, de „Sfântul Valentin", nu s-au vândut verighete conform așteptărilor); într-un comentariu, pe tema servilismului (?) unui critic literar: „Patronii treceau, nevoia însă rămânea" (Const. Țoiu, în RL, 39/2001, p. 17). În construcții de virtuozitate tehnică, din enunțul canonic, în afară de structura de opoziție, mai poate fi păstrat numai de unul dintre verbele puse inițial în relație,

cum se prezintă lucrurile în cazul reclamei pentru un unguent (folosit la masaje), „Durerea trece, mobilitatea revine" („Farmacia ta", 32/2002, p. 5), respectiv, într-un context amplificat, format din trei secvențe; cu ocazia lansării noii monede europene, la instituții bancare a apărut un *banner* cu următorul slogan: „Vine Euro, pleacă marca germană, valoarea rămâne". Față de o asemenea atracție aforistică, ne simțim obligați să prezentăm și o variație de exprimare în lirica populară: „Oltule, Oltuțule / De ți-ai muta apele, / Să rămâie pietrele", versuri dintr-un cântec la care exegeții se referă ca la un posibil motiv pentru Goga, în *Oltul*. În sfârșit, revenind spre forma canonică, o soluție Sorescu, din tinerețe. În textul unei „Scrisori de familie", zicătoarea apare evocată cu rol de comentariu ironic la o „știre" despre starea sănătății sale: „Află că apa de la plămân a dispărut («apa trece...»), dar de bucurie mi-a crescut inima cât un dovleac și așa a *rămas*" (*subl.n.*). Așadar, prin ultimul cuvânt, nu lipsește nici sugestia ansamblului construcției de opoziție (exemplu citat după o recenzie la cartea publicată de fratele autorului, din RL, 2/2002, p. 9).

O posibilă explicație privind frecvența trimiterii la acest dicton ține de sociologia culturii: textul a figurat decenii de-a rândul printre cele folosite în școli la lecțiile de caligrafie, la fel ca și cel la care trimitem în continuare, „translat" în discursul jurnalistic la fel de insistent; este vorba de „ai carte, ai parte", pe care l-am citat și până acum. Pentru nivelul scăzut al eventualei sugestii (surprinzător față de adevăratele performanțe pe terenul modificării enunțului aparținând DR ale publicației în care a apărut), citățm formula „ai carte, ai carne" (AC, 32/1999, p. 6). Sloganul publicitar pentru o marcă de telefon mobil duce substituirea mai departe: „Ai cartelă, ai partelă!" (foi volante, Galați, mai 2002)

Substituiri în tipuri de enunțuri comparabile aparținând DR (sentințe, formule depreciative etc.): „Poale lungi și minte invers proporțională" (M, 8.04.02, p. 8 B); „Cărțile n-aduc fericirea", titlu, cu trimitere, în text, la punctul de plecare: „În SUA face vâlvă cartea... *Febra luxului*, a cărei idee e locul comun «banii n-aduc fericirea»" (Alex Ștefănescu, în RL, 29/1999, p. 4); față de substituirea simplă din „Să moară și chiștocul vecinului" (în încheierea textului, „măcar să rămânem cu tutunul vecinului", AC, 13/2002, p. 6), o prelucrare sofisticată în evocarea „Suporterii Realului și capra vecinului" (respectivii s-au bucurat mai puțin de o victorie recentă a propriei echipe, care anterior pierduse finala Cupei, decât de înfrângerea fostei rivale, Barcelona; M, 11.03.02, p. 4 B).

Variații de actualizare diverse constatăm și pentru alte parimii ce par să constituie modele atrăgătoare:

– „Țara arde și «grafonomii» piaptănă ortografia"[67], în încheierea unui capitol; „Țara arde, și noi pieptănăm republica" (Cornel Nistorescu, în EZ, 11.02.02, p. 1); „Țara arde și Bush se gândește la prostii", fără relevanță față de faptele comentate, dar probabil prin simplă translare a titlului, în numărul din ziua următoare al periodicului citat imediat anterior (*ibidem*, p. 7);

– „Guvernul l-a dat pe Orban din mână pe voturile din par", în legătură cu rezultatele vizitei la București a unui om politic maghiar (M, 7.10.99, p. 8); „Schimb Cotrocenii din mână contra Nobel de pe gard", formularea, de tip „Mica publicitate", reprezintă titlul comentariului lui Mircea Mihăieș la o mișcare politică a fostului președinte al României, E.C. (RL, 40/1998, p. 2), cu o replică mai îndepărtată de hipertext: „Palatul Victoria din mână și Cotroceniul de pe gard" (Cip Ieșan, ZIș, 29.08.02, p. 8 B);

– „Nu aduce anul ce aduce EURO PLUS" (reclamă din EZ, în numerele din ianuarie-februarie 2002), într-o formă „literarizată" față de enunțul canonic, de care este mai aproape în ceea ce privește frazarea, varianta, tot cu substituire, „N-aduce anul ce-aduce... iepurașul" (emisiune de Paști, aprilie 2001, la TVR 1; continuarea, în același registru, printr-o substituire în titlul unei farse a lui Caragiale, evocând la acesta o altă sărbătorire, *carnavalul*: „D-ale iepurașului"); cf. și „N-aduce anul ce-aduce Revelionul" (TVR 1, decembrie 2002); „Nu-ți aduce anul ce-ți aduce tragerea Revelionului" (EZ, 24.12.02, p. 15).

– „Cine n-are prieteni să-și cumpere !" (AC, 21/2000, p. 13, propunere sarcastică de temă pentru „rubrica-concurs" *Tineret mânia țării*, ultimul enunț cu o substituire / *mândria* / într-un slogan din regimul comunist); în aceeași publicație, așadar cu posibilitatea unei opțiuni / slăbiciuni redacționale, „Cine nu are minister să-și cumpere" (cu adresă: „vorbește cu domnu' Iliescu"; nr. 13/2002, p. 3).

– „Cu un Băsescu nu se face Opoziția" (M, 9.03.02, p. 6); „Cu alegerile din toamnă nu se face primăvară" (EZ, 7.09.02, p. 14);

– „Toamna se numără manualele", editorial al lui N. Manolescu, pe tema manualelor alternative (RL, 30/2001, p. 1); „Iarna asta se numără

[67] Cf. Stelian Dumistrăcel, *Lupta în jurul literei â și demnitatea Academiei Române*, Iași, 1993, p. 71.

bobocii": text de *promotion* pentru Recensământul General Agricol; imagine: pe o foaie de caiet şcolar, trei rânduri de desene, cu explicațiile „o oiță, două oițe, trei oițe"; „un porumb, doi porumbi, trei porumbi"; „un măr, două mere, trei mere" (cf. EZ, 28.12.02, p. 16);

– „Un cadou nu vine niciodată singur", slogan publicitar (M, 29.12.01, p. 3 C); pe lângă substituire, se produce şi deturnarea semantică în „O victorie nu vine niciodată *singură*, *de la sine*" (text promoțional în vederea pregătirii sportivilor pentru Olimpiada de la Atena; TVR 1, decembrie 2002).

După ce am încercat să ilustrăm translarea în colajul pe care îl reprezintă textul jurnalistic de „captatio benevolentiae" a unora şi aceloraşi fragmente din „pictura" vechilor maeştri, ne oprim, în continuare, asupra principalelor aspecte tehnice de destructurare a enunțurilor de „împrumut", valabile şi în cazurile precedente. Distingem, pe de o parte,

/A/ intervenția minimă, atât în formule simple /a/, cât şi în construcții simetrice /b/ sau bimembre /c/, iar, pe de altă parte,

/B/ intervenția laborioasă asupra formulelor „ecuaționale" (construcții bimembre, /a/) sau numai evocarea enunțului canonic /b/, respectiv, interferarea de formule expresive /c/.

Tipul A /a/: „Nemulțumitului i se ia harul", cu aparența unei simple substituiri de sunet (Mircea Mihăieş, în RL, 6/1999, p. 2); „Cine moare de grija altuia?", în care pronumele interogativ atrage atenția mai mult decât „prostul", „nebunul", termenii substituiți (Bogdan Ulmu; M, 23.02.02, p. 6); „La căpşuna lăudată să nu te duci cu sacul" (AC, 13/2002, p. 2: situația muncitorilor români zilieri în Spania); „Droguri bune în burduf de câine" (*id.*, 38/2002, p. 3: transport de droguri în stomacul unui câine); „La omul sărac nici boierii nu trag" (*id.*, 41/2002, p. 8); „Ziua bună se cunoaşte după Ziua Shop" (TVR 1, 14.09.02, ora 20,25: text promoțional pentru un ziar); „Omul sfinţeşte firma" (Ştefan Prutianu, în ZIş, 11.10.02, p. 6), ultimele două exemple, printre puținele enunțuri... „constructive" ce apar în mass-media. Pentru a-l deruta pe cititor, se poate recurge chiar la semnalarea (aparentă) a codului cultural: [situație] „*ilustrând zicala* «o dată vede naşul dosarul finului»" (AC, 1/2003, p. 9; *subl.n.*).

/b/ „Frâna bună trece primejdia rea", reclamă (M, 14.05.99, p. 4 C); („Bani verzi pentru zile negre", cu referire la sporirea bugetului departamentelor şi al agențiilor guvernamentale americane (EZ, 6.02.02,

p. 10); „... pentru unii etnia bate omenia" (Michael Astner, în M, 22.11.99, p. 6); „Orice naş îşi are... naşa !" (Aurel Leon; M, 14.03.96, p. 6); „Om muri şi om vedea" (M, 14.03.00, p. 6); cu semnalarea (generală a) codului: „Adepţi ai înţelepciunii populare... par a merge tăcut pe zicala «hoţul nemediatizat, negustor cinstit»" (EZ, 12.08.02, p. 3); „Schimbarea imnului, bucuria nebunilor" (T, 25/2002, p. 1); „Când PC-ul nu-i acasă, joacă mouse-ul pe masă" (RL, 44/2002, p. 13: motto al lui Ştefan Cazimir la o dizertaţie sui-generis asupra propunerii legislative a senatorului Pruteanu de „protejare" a limbii române).

/c/, când, din formula ecuaţională în întregime, substituirea priveşte doar una dintre secvenţe: „Spune-mi ce brad ai cumpărat, ca să-ţi spun cine eşti" (M, 18.12.99, p. 12); „Fotbalul e frumos când buturuga mică ia coroana împăratului" (Cornel Nistorescu, în EZ, 27.06.02, p. 1).

Tipul B /a/: „Argintul plânge, bronzul râde", cu raportare la medaliile obţinute la o competiţie sportivă (Ad,. 6.08.97, p. 9); „... hoţ să fii, ghinion să ai", enunţ pe care Bogdan Ulmu îl precede chiar de explicaţia modificării figurii de construcţie: „De unde şi rectificarea zicalei..." (M, 30.11.99, p. 6); „Casa neasigurată, calamităţi aşteaptă", slogan publicitar, după „casa nemăturată musafiri ~ "(EZ, 22.01.02, p. 14). Numai două cuvinte din arhitext formează contextul de relevanţă pentru recunoaştere în cazul „Finanţele răstoarnă căruţa stingerii datoriilor agenţilor economici" (Cap., 28/2000, p. 5) şi, fără îndoială, este nevoie de măcar o oarecare iniţiere pentru a descifra mesajul cuprins în titlul comentariului din ajunul unui meci de fotbal al echipei Rapid cu Dinamo, premergător întâlnirii celei de a doua echipe cu Paris Saint Germain, formulat astfel: „Până la Germain te mănâncă Sfântul Ştefan" (sediul clubului Dinamo se află în Şoseaua Ştefan cel Mare, din Bucureşti; EZ, 6.08.97, p. 11; pornind de la aceste date, înţelegem şi referirea la un eşec al echipei de volei Dinamo: „Ştefan cel Mare a capitulat"; M, 20.12.99, p. 1 B).

/b/ Faţă de ultimul exemplu din paragraful precedent, a cărui decodare impune cunoaşterea „realiilor", contextul de relevanţă ne ajută să reconstituim forma canonică atunci când punctul de plecare este numai evocat: „UE a decis aseară cât îi este plapuma" (M, 13.12.97, p. 5); „Doi «se bat», iar 80 de familii rămân fără căldură" (Rl, 10.12.96, p. 10).

/c/ O variaţie de virtuozitate putem observa atunci când mesajul se bazează pe interferarea a două enunţuri expresive; „D.D., rector la Universitatea Ecologică, a fost prins cu măseaua stricată în sac" (Cap.,

40/2000, p. 5; substituirea aduce în prim plan ideea de 'necaz, grijă, anxietate', noțiune exemplar exprimată în franceză prin celebra „la puce à l'oreille"). „A prinde *cu măseaua stricată* în sac" (de la „a prinde cu mâța în ~ ") reprezintă, așadar, un echivalent „de autor" pentru „a plesni /pe cineva/ în pălărie", „a-l atinge (chiar) acolo unde-l doare". Cf. și „Andrei Gheorghe: «Mă doare în CNA!»" (EZ, 5.02.04, p. 10: prezentatorul respectiv, al unei emisiuni de la ANTENA 1, „este cunoscut pentru libertățile lui de limbaj", știind „că scandalurile cu CNA aduc audiență").

3.2.1.2. Separarea, pentru a urmări substituirea, într-o categorie aparte de enunțuri „anonime", ținând de o tradiție culturală propriu-zisă, reprezintă doar o precauție metodologică, de distribuție a materialului. Perspectiva „inventarului" limbii, pe care am adoptat-o anterior, chiar și în acest capitol (cf. 3.1), ne impune, așadar, să facem deosebirea, ca statut, între expresii idiomatice și locuțiuni expresive, pe de o parte, și contexte folclorice, pe de altă parte. Dar, în vorbire, între „idiotism", mai ales când capătă turnură paremiologică, și preceptul moralizator religios, deviză, slogan, deosebirile sunt neesențiale. „Anonimatul" este, așadar, numai marca provenienței și a mediului (respectiv, a nivelului) de circulație a textului, cel ce constituie zona socioculturală din care este preluat modelul.

În continuare, vom prezenta modificarea, prin substituire, a contextului unor enunțuri din literatura (propriu-zisă) populară și din zone apropiate acesteia ale oralității, din sloganuri sau devize, autohtone sau aparținând altor culturi, și din discursul religios.

3.2.1.2.1. Substituiri în enunțuri din literatura populară (versuri, cântece) sau din alte zone ale oralității populare: „Aseară ți-am luat hazna" (RL, 26.07.99); „Aho, aho, complici și frați" (EZ, 14.12.01, p. 17) și tot din pluguşor, „la mai zi din Bucium, măi, și sunați din zurgălăi" (M, 10.01.02, p. 6, „zisul" fiind, eventual, chiar „din frunză"); „Patru boi *suciți* în coarne" (EZ, 6.02.02, p. 11: titlul unei improvizații penibile, după „Patru boi cu lanțu-n coarne"); „La umbra producătorilor în floare" (după textul unei romanțe; cronică cinematografică semnată de Eugenia Vodă, în RL, 20-26.06.01, p. 17); „Gazdă, gazdă, vrem chiriaşi" (AC, 38/1999, p. 12; până acum două-trei decenii se păstrase formula, utilizată în desfășurarea unui joc de copii, împărțiți în două tabere, care suna „Țară, țară, vrem ostași!", datând din timpul celui de al doilea război mondial; sloganul este citat ca atare în comentariul ironic al lui Bogdan

Ulmu cu privire la faptul că o fetiță de 12 ani, din Bistrița, „trăiește, pentru a doua oară, emoția maternității"!; ZIș, 17.12.02, p. 6). Zonei oralității îi aparține și un „model" din lumea spectacolelor populare de circ (cu menajerie): „în afară-i vopsit gardul, înăuntru-i leopardul", luat ca nume al unui spectacol din anii '70 al Teatrului pentru copii și tineret „Ion Creangă" din București; replica, „Afară-i vopsit gardul, înăuntru nu-i «Ghepardul»", titrează comentariul (din AC, 41/2002, p. 18) privind traducerea greșită a titlurilor unor opere din literatura universală (de exemplu, titlul cunoscutului roman al lui Tomasi di Lampedusa a fost redat prin *Leopardul*!).

De aceeași factură, dar puse în circulație prin presă, sunt unele formule din limbajul publicitar mai vechi sau mai nou, eventual, din mass-media contemporană: „Dați un leu pentru Dejeu" (RL, 39/1998, p. 10), sau „Dați un leu pentru Muzeu" (titulatura spectacolului având ca obiectiv strângerea de fonduri pentru refacerea Muzeului Satului, transmis de canalul OTV, 4.04.02); numele unui fost ministru de finanțe, respectiv, „muzeu", substituie cuvântul „Ateneu"; sloganul original a fost lansat la sfârșitul secolului al XIX-lea, ca apel pentru donația publică în vederea construirii clădirii Ateneului Român; enunțul a fost preluat, cu substituiri, ca deviză a Teatrului „Eugène Ionesco" de la Chișinău, la care trimite, apoi, titlul unui articol, „Un leu pentru JURNALUL tău"; autorul, Val Butnaru, trimite la aceasta polemic: „Credeți cumva că am parafrazat sloganul Teatrului «Eugène Ionesco» cu scopul de a cerși bani?" (JCh, 30.08.02, p. 5); cu schimbarea numelui monedei: „Dați un ban pentru gropan" (slogan ironic pentru o originală colectă pentru a se contribui la asfaltarea străzilor Bucureștilor; EZ, 1.02.03, p. 14); „Prețurile hainelor **o.c.e.a.n.** vor sufla slab până la moderat" (reclamă de firmă, TVR 1, ianuarie 2001); „Ziariștii scriu lucruri tâmpite" (M, 19.01.02, p. 8 B), după titlul unei emisiuni de divertisment de succes de la canalul tv „Prima"; cf. și „Primarii fac lucruri trăsnite" (EZ, 7.02.02, p. 4).

3.2.1.2.2. Se recurge frecvent la substituire și în textul unora din cele mai cunoscute enunțuri din discursul religios.

O atracție deosebită prezintă cea de a patra „cerere" din *Rugăciunea Domnească*, al cărei nume curent este „Tatăl nostru", în text integral (în limba română) „Pâinea noastră cea de toate zilele dă-ne-o nouă astăzi". Din enunț este frecvent reținută prima parte, desemnând obiectul rugăminții, la care se apelează în numeroase variații de expresie,

uzând, eventual, şi de formule rezultate prin „suprimare" sau prin „substituire" paralel cu „permutarea": „...chiar şi pâinea cea de toate zilele devine ... un articol de lux" (ABC, 12/2000, p. 2), respectiv, folosind semnele citării de intertextualitate: „cartea nu este «cea de toate zilele», ca pâinea, ca apa, ca hainele" (G. Liiceanu, în RL, 17/2000, p. 7).

Structura formulei canonice se păstrează frecvent dar, destul de rar, substituirea este de nivelul simbolicii modelului: „Apa noastră cea de toate zilele", titlu de poem al scriitorului român din Banatul Sârbesc, Ioan Flora (RL, 5/2002, p. 6). Dată fiind tema muzicii compozitorului evocat, ca situându-se la acelaşi nivel, putem aprecia trimiterea din „Bach al nostru cel de toate zilele" (RL, 18/2000, p. 17). Cf. şi „Muzica cea de toate zilele", cu o suprimare (portret al lui Ştefan Niculescu, la 75 de ani; RL, 40/2002, p. 25) sau „Limba noastră cea de toate zilele", generic pentru un grupaj de articole pe teme de cultivare a limbii şi de ortografie (RL, 38/2002, p. 1, 10-11, 31) şi, pe aceeaşi temă, însă în tonalitatea deconstrucţiilor de care ne ocupăm în continuare, „Limba noastră cea de toate greşelile", cu referire la exprimarea primarului unui sector al Bucureştiului (AC, 41/2002, p. 2). Dar evocarea textului devine un simplu automatism de trimitere spre o vagă zonă culturală, aşa cum dovedeşte, de exemplu, improvizaţia din cadrul unei emisiuni gastronomice de la canalul TVR 2, a unui bucătar cu (reale) aptitudini de actor (citǎm contextul general cu oarecare aproximaţie): „... dacă vreţi să renunţaţi la pâine..., deşi pâinea este «pâinea noastră cea de toate zilele», *cum se spune în Biblie şi în rugăciunile noastre...* " („Poftă bună cu Petrişor", 5.04.02, ora 8,30). Iată substituiri diverse, în general în registre derizorii, atunci când enunţul este adus în textul jurnalistic. Dacă, într-un caz, autorului reformulării nu i-am putea... reproşa decât o (măcar aparentă) ignoranţă (sau neglijenţă) semantică („*Ziarul* nostru cel de toate *zilele*"; AS, 3/2002, p. 2), alteori substituirile convoacă, fără simţul reverenţei, lexeme şi, prin acestea, imagini din diferite domenii ale vieţii social-politice, din cultură, sport etc.: „Programul nostru cel de toate zilele" (RL, 14/2000, p. 10); „Balcanismul nostru cel de toate zilele" (D, nr. 221, apr. 1997, p. 10); „Corupţia noastră cea de toate zilele" (22, nr. 36/1993, p. 1); „Campionatul nostru cel de toate zilele" (titlul paginii cu programul... turului diviziilor A, B şi C la fotbal!; M, 31.07.00, p. 3 B); „Dacia noastră cea de toate zilele" (o emisiune despre automobile la Radio Rom. Act., 27.04.01); „Culta noastră cea de toate zilele" (problema „cultelor" înfăţişată pe tonul de la AC, 13/2002, p. 18); „Ipocrizia noastră

cea de toate zilele" (EZ, 30.04.03, p. 19; valoarea mai mult decât relativă a unui sondaj de opinie privind violența și limbajul trivial în emisiunile de televiziune: nimeni nu răspunde cu „nu!" la întrebarea dacă aceste aspecte îl „deranjează"!); cf. și „Faulkner, cel de toate zilele" (Monica Spiridon, în „Viața românească", nr. 5/1991), sau improvizația, în latină, a lui Șerban Foarță, caracterizând o anunită categorie de cititori dependenți de presă: „Da nobis, hodie, nostrum quotidianum" *Dublul regim*, p. 33). În această atmosferă, chiar recurgerea la locuțiunea, din discursul liber, „de toate zilele" (ca în câteva din exemplele citate mai sus) poate provoca asocierea momentană cu enunțul supraordonat, mai ales când noua formulă (prezentând și o suprimare) figurează într-un context de discreditare a... superficialității și derizoriului (!): „...mai există și calea luării în derâdere, a băşcăliei noastre de toate zilele" (Mihai Dorin, în ZIș, 20.08.02, p. 6).

Titluri de cărți: [Ion Palade], *America cea de toate zilele*; [Ion Ioanid], *Închisoarea noastră cea de toate zilele* (cf. RL, 46/1999, p. 7); [Ioan Matei], *Havelii noștri de toate zilele* („Tipomur", 2001).

În sfârșit, putem trimite și la o formulare mai puțin... încrâncenată, titlul unei poezii a lui Emil Brumaru, care, tehnic, ilustrează puterea de sugestie a păstrării unui context redus de relevanță, de vreme ce se operează două substituiri: „Toamna noastră cea de toate clipele" (RL, 40/1999, p. 8). Dar, pentru a completa dosarul desprinderii de etică în dialogul peste timp cu preceptele doctrinei creștine, vom prezenta o altă dublă substituire, conformându-se variației în familia de cuvinte a modelului, în altă invocare, din *Rugăciunea Domnească*, a milei cerești: cei de la „Banca Religiilor" ar trebui „să spună din nou rugăciunea aceea cu «și ne iartă nouă *infracțiunile* noastre, precum și noi iertăm *infractorilor* noștri»" (AC, 21/2000, p. 16). Hotărât, săptămânalul respectiv nu se adresează nici pudibonzilor și cu atât mai puțin habotnicilor; dar poate chiar și printre aceștia din urmă s-ar putea găsi unii care să nu acuze blasfemia dacă au în vedere faptul că numele sus-zisei afaceri bancare dă multora impresia că îi convoacă, pe zarafi, în Templu.

Substituiri în alte enunțuri aparținând discursului religios; din *Decalog*: [falsificatorii de calendare să fie judecați] „după dictonul creștin «să nu-ți faci chilipir cioplit»" (AC, 2/2001, p. 16); simboluri din Noul Testament: „Cei patru cavaleri ai deriziunii" (Const. Țoiu, în RL, 4/1999, p. 18); din *Evanghelia* după Ioan: „La început a fost imaginea" (D, 460,

21.12.01, p. 18), cu variații derizorii în textul publicitar, unde, ca și în alte numeroase situații, sursa textului poate fi pur și simplu ignorată: „La început a fost ușa" (pe manșeta unui supliment, „Ghidul casei"; ZIș, 27.04.02); citarea ca atare poate interveni pentru a se continua pe ton polemic: „«La început a fost Cuvântul». Apoi a urmat Greșeala. De traducere, de interpretare, de înțelegere" (RL, 27/2002, p. 6)[68]; într-un verset din troparul *Învierii*: „Dar auzindu-i vorbind, cu dezacordul pre anacolut călcând... ne-am dumirit..." (o dublă substituție, în textul-unui interviu luat lui N. Manolescu, cu privire la discuția acestuia cu virtuali sponsori!; RL, 51-52/2001-2002, p. 16) și, într-o construcție mai simplă, cu substituirea printr-un singur termen: „Cu legea pre lege călcând" (M, 9.01.02, p. 5); formula de anunțare, din cursul serviciului religios, a citirii *Evangheliei*, „de la [numele apostolului] citire" a devenit, în vorbire, o marcă a „citării", a invocării autorității; analizând anterior aspecte ale problemei formulării titlului publicistic, am recurs și noi la o substituire: „De la Márquez citire" (sugerând numele Apostolului Marcu; M, 23.11.99, p. 6). În sfârșit, în numele unei sărbători creștine, „Schimbarea la față", după ce enunțul a suferit, prin Cioran, o „adăugare" de considerabilă circulație („ ~ a României"), constatăm o substituire tipică umorului unei publicații „destrucționiste" pe terenul DR: „Schimbarea la mațe a României" este titlu de pagină în „Academia Cațavencu" (cf., de exemplu, p. 6 din nr. 50/2000). Este posibil ca de la enunțul lui Cioran să se pornească și în cazul substituirii din titlul „Schimbarea la față a lui Günter Grass" (cu referire la încălcarea, de către scriitor, a unui adevărat „tabù" în înfățișarea, din optica germanilor, a unor evenimente din cel de al doilea război mondial (Ad.l, 12.02.02, p. 12); dintr-o *Epistolă* către corintieni a Apostolului Pavel: „Dacă Pancu [numele unui fotbalist] nu e, nimic nu e (la Rapid)" (TVR 1, 15.04.02, ora 14,25); i se atribuie lui Petru Dumitriu formularea „Dacă Dumnezeu nu este, nimic nu este,

[68] Unde se citează începutul tabletei „1. Cuvântul", din volumul lui Andrei Cornea, *Cuvintelnic*, p. 7; „greșelile" pornesc de la echivalarea prin *cuvânt*, ca și prin corespondentele acestuia din diferite limbi (datorită primei traduceri eronate, prin lat. *verbum*) a grecescului *logos*, termen polisemantic desemnând „aproape tot ce avea legătură cu limbajul articulat, numai «cuvânt»... *nu*".

nimic nu are valoare"[69]; „...dacă memorie nu e, nimic nu e", într-o suită din aceeaşi familie de figuri de construcţie: „Denumirea obligă, ca şi noblețea: dacă memorie... Sau, vorba lui Iorga, cine uită nu merită" (referire la numele revistei „Memoria"; RL, 34/2002, p. 32); cu substituirea celei de a doua părți a enunțului: „Iar dacă umor nu e, *rămâne pur şi simplu barbarie*" (Costi Rogozanu, în EZ, 2.04.02, p. 15).

> Date fiind resursele discursului acestui publicist, trădate de cronicile sale din „România literară", am putea fi înclinaţi să vedem în substituţia din partea a doua, text evidenţiat grafic, o trimitere la o celebră aserţiune a lui Ortega y Gasset: „Lo peor no son las normas rigidas, lo peor es la ausencia de normas *que es barbárie*" (vezi şi Coşeriu, *Deontologia*, p. 171). Fără îndoială însă, ne asumăm astfel riscul cititorului „cooperant", cu nuanţa „ideal" [!], căci motivul cunoaşte o oarecare circulaţie; vezi, de exemplu, formularea „Barbaria eternă este informul, materialul brut, dizolvarea care clamează victoria deşertului...", după Jean-François Mattéi, *La barbarie intérieure* (citat /şi/ în „Cronica", nr. 2, februarie 2002, p. 12).
>
> Pentru antrenarea în textul publicistic a motivului «*arca* lui Noe», cf. 3.2.2.1.2.

Ca şi în numeroase situaţii prezentate mai sus, de la „evocare" la simplă „provocare" se ajunge şi în antrenarea, în textul publicistic sau în publicitate, a altor enunţuri aparţinând discursului religios sau având legătură cu simbolica creştină. „Guvernul a dat, Becali a luat" (EZ, 28.01.03, p. 11, cu referire la afaceri din lumea sportului) reprezintă parafrazarea expresiei de neclintită încredere în Dumnezeu a lui Iov, din Vechiul Testament (contextul integral: „Domnul a dat, Domnul a luat, fie numele Domnului binecuvântat!"). Aceeaşi apreciere (strict semantică) în cazul (de-a dreptul nefericit) când termenul *rai* (numind, la creştinii ortodocşi, locul supremei fericiri de după moarte) a luat locul unor substantive ce semnifică nimicirea, distrugerea, în imprecaţii construite cu verbul (a) *mânca*, de tipul „mânca-te-ar focul [cel veşnic]!", „ ~ pământul!", „ ~ funia [spânzurătorii]!" etc.; este vorba de sloganul atribuit arhimandritului Ilie Cleopa sub un portret-cromolitografie înfăţişându-l pe acesta: „Mânca-v-ar Raiul!" (pe verso: „Arhim. Cleopa

[69] Cf. Eugen Simion, *Convorbiri cu Petru Dumitriu*, Editura Mercuţio, Bucureşti, 1998, p. 294.

Ilie / (1912 – 1998) / Mănăstirea SIHĂSTRIA / (jud. NEAMȚ) / Tipărit la Tipografia TRINITAS – Iași © 2002").

Desigur, nu trebuie să facem abstracție de numeroasele substituiri populare... șăgalnice, în diferite blesteme, de tipul „bată-vă norocul!, bată-vă fericea, hazul, cucul!" etc., dar este de apreciat dacă tonalitatea enunțului este consonantă cu discursul respectivei fețe bisericești, și dacă o asemenea... ghidușie se potrivește promovării imaginii arhimandritului!

În registrul apropiat discursului religios, pornind de la formula „a fi mai catolic decât papa" (parafrazare, la rându-i, după vorbele lui Chateaubriand „il ne faut pas être plus royaliste que le roi"), consemnăm particularizarea de efect dintr-un comentariu despre Eminescu: „... să-l facă pe ~ un creștin mai ortodox decât patriarhul Constantinopolului" (RL, 14.03.2002).

3.2.1.2.3. Apropiate de statutul textelor la care ne-am referit în paragraful precedent este cel al „cuvintelor înaripate", devize, sloganuri, dictoane și formule tehnice de mare circulație; evident, diferența este de nivel sociolingvistic. Cele mai multe din enunțurile în care s-au produs substituiri prezentate în continuare ilustrează pregnant acest aspect, atât în ceea ce-l privește pe emițător, cât și pe receptor. Observăm că, în mass-media, enunțurile reiau textul original sau reprezintă, ca structură generală, traduceri; se practică și mixajul.

Într-o scrisoare, în limba germană, către Titu Maiorescu, din 1877, Eminescu apela la cunoscuta deviză a Ordinului Iezuiților („Ad majorem Dei gloria") în favoarea „Junimii": „Ad majorem Junimea gloriam" (*Contextul paremiologic*, p. 95); deviza de pe stema Regatului României, *Nihil sine Deo*, devine „Nihil sine litteratura" (RL, 11/2001, p. 17; în jargonul elevilor din anii '50: „Nihil sine bafta"); deviza Parisului „Fluctuat, nec mergitur" ('străbate valurile, dar nu se scufundă') a putut fi recunoscută în cuvintele prin care Paul Grigoriu, la Radio Rom. Act. (11.03.02, ora 6,30), l-a prezentat pe comentatorul cronicii financiare (citățm cu aproximație): „Printre valori, valute, [X] se ciocnește, se clatină, *dar nu se scufundă*". Alte contexte solicitate aparțin discursului public sau politic de diferite vârste: „Don Juan a murit! Trăiască Don Juan!" (RL, 41/1999, titlu de cronică dramatică la piesa „Don Juan moare ca toți ceilalți", după formula prin care, în Franța, un herald anunța poporului moartea regelui și suirea pe tron a succesorului acestuia); „ *à la guerre comme à la*... Gherla!" (Șerban Foarță, *Dublul regim*, p. 85);

„Toate drumurile duc la Strasbourg" (Cr, 10/2001, p. 20, după „toate drumurile duc la Roma"; cf. şi. 3.1.1); „Scriitori (români) din toate ţările, uniţi-vă!" (Valeriu Stancu, în Cr, 6/1999, p. 1; reuşită, sub aspectul valorii de caracterizare a prezenţei şi proliferării substituirii în titlul articolului de ziar, este varianta pe aceeaşi temă formulată într-o lucrare de seminar a unui student de la ziaristică de la Iaşi, Liviu Iolu, redactor la „Opinia studenţească": „Calchieri din toate ziarele, uniţi-vă!"); variaţii pe aceeaşi temă: „Colaboraţionişti din toate ţările (şi din toate timpurile), uniţi-vă!" (critica la un apel de... solidaritate lansat de televiziunea naţională; formula este citată de Gh. Grigurcu, în RL, 42/2002, p. 9); printr-o formulare plurilingvă, în „Academia Caţavencu" sunt tratate cu sarcasm demersurile legislative de protejare a limbii române ale senatorului George Pruteanu (prin barele de spaţiere, încercăm să sugerăm grafica din original): „ass kissers / din toate partidele / PROTEJAŢI-VĂ / L I M B A !" (revista citată, nr. 41/2002, p. 17). După deviza „Medici [respectiv, *farmacişti*] fără frontiere": „Diagnosticieni fără frontiere" (Dorin Tudoran, în Ad.l, nr. 604, februarie 2002, p. 10); o preluare şi în titlul de virtuozitate stilistică al cărţii publicate de Andrei Cornea, *Cuvintelnic fără frontiere* citată mai sus), cuprinzând articole ale autorului cu observaţii asupra rezultatelor şocante, dar n o r m a l e, ale evoluţiei diferitelor compartimente ale limbii române.

Dictoane celebre: „Fereşte-te de americani şi când îţi şterg datoriile" (AC, 38/1999, p. 13) şi, mai aproape de original, „Fereşte-te de PSD şi când face daruri" (*id.*, nr. 1/2003, p. 7), după „Timeo Danaos et dona ferentes", dintr-un vers al lui Vergilius, din *Eneida*, la care se face aluzie şi în titlul „Grecii vin fără daruri" (ZIş, 21.08.02, anunţând meciul de fotbal al naţionalelor României şi Greciei); „Darurile au fost aruncate" (AC, 38/2002, p. 19); „Minte bolnavă în corp sănătos" (RL, 38/1999, p. 24); „Dărâmare humanum est" (AC, 41/2002, p. 9, titlul cronicii la cartea lui Emil Constantinescu, *Vremea dărâmării, vremea zidirii*); „Oratore, traditore" (RL, 24-30.01.01, p. 20, după it. „traduttore, traditore"); „Box populi, box dei" este o cunoscută substituire a lui Caragiale (reluată într-o recenzie din RL, 5/2002, p. 4). Enunţul unei zicători ruseşti („Va ieşi soarele şi pe ulita noastră!"), folosită de Stalin într-un discurs de încurajare a conaţionalilor, la câteva luni (!) după invadarea Rusiei de către Hitler, i-a servit de mai multe ori (desigur, fără cunoaşterea modelului) prezentatoarei (M.M.) a emisiunii „Tezaur folcloric", de la canalul de televiziune TVR 1, spre a-şi exprima încrederea într-un viitor

mai bun pentru arta populară românească! La „inspirație", contextul, adaptat, a putut fi folosit și pentru a comenta, lapidar, victoria unei echipe franceze de fotbal antrenată de un român: „A ieșit soarele și pe strada lui Bölöni" (M, 14.03.00, p. 8 B).

Dictonul latinesc „Dulce et decorum est pro patria mori" este „prelucrat" savant și de către filologi în titlul unui volum omagial Dietrich Briesemeister (apărut la Berlin, în 1999): *Dulce et decorum est colere philologiam.*

Sarcasmul caracterizează frecvent substituiri din formule „tehnice", în sens larg, de tipul „Mangla cum laude" (AC, 38/2002, p. 8-9; anterior; „Presa *cum* îl *laude*", *idem*, 22/2002, p. 19); [Miron Cozma] „persona non gratii" (titlu citat la revista presei, PRO TV, 22.08.01, ora 8,30, al unui articol din AC referitor la liderul sindical din Valea Jiului); după o sonoritate reținută probabil întâmplător, fără elementară conexiune, „Mater dolorosa", supranumele Fecioarei Maria ('mama îndurerată'), pare a fi evocat de titlul „Fiesta dolorosa" (M, 8.0302, p. 2 B; la sărbătorirea a o sută de ani de existență, echipa de fotbal „Real Madrid" a pierdut meciul cu „Deportivo La Coruña").

Mai rar transpare umorul calm ori solicitarea complicității rafinate: „Trompeta lui Eustache" (emisiune muzicală anunțată la Radio Rom. Act., 28.04.01, ora 21); „Mozartissimo" (emisiune muzicală; TVR 1, 8.01.02).

– Substituirea unei litere printr-o figură: „Iubești București, citești ♦ucurești!"; EZ, reclamă publicitară, martie 2004.

Excurs. Pe baza unor cazuri simptomatice (și prin frecvență) reprezentând „de-structurarea" și „re-structurarea" unui slogan, a unei zicători și a unui verset din „Tatăl nostru", analizate anterior, putem face corelații între registrele cărora le aparțin termenii substituirii și situarea emițătorului în ceea ce pragmaticienii numesc „spațiul comunicării".

Față de enunțul canonic „Podul *de flori* (de peste Prut)", determinantul cunoaște, în textul jurnalistic și în discursul public reflectat de presă, o bogată variație: „pod / poduri de *cărți*, *palme*, *fiole*, *spini*, *parale*, *bani*, *cerșetori*, *kilowați*; poduri *economice*, de *lamentații*"etc. (cf. I.3.2.1.3 [B]) Constatăm că termenii de substituire reflectă diferite registre ale comunicării, evoluând de la „stilul înalt" (în cazul utilizării enunțului canonic) până la cel „vulgar", ceea ce permite ca tonalitatea

discursului public să fie concludent coroborată cu problematica specială a *proxemicii*. Din perspectiva așa-numitului „limbaj al trupului", variantele restructurate sunt avantajos raportabile, pentru cunoaștere, la situațiile în care se găsesc comunicatorii din punctul de vedere al „spațiului comunicării"[70]: de la registrul *public formal*, corespunzând «spațiului public», prin registrul *public informal*, corespunzând «spațiului social», până la registrul familiar și ludic, ce acaparează «spațiul personal» și pe cel «intim». În schema care urmează sunt puse în lucru criteriile de analiză anunțate anterior:

Enunț canonic	Diferite variante de restructurare a EDR		
Registrul public formal	~ public informal	~ familiar (ludic)	
Spațiul public	spațiul social	~ personal	~ intim
Podul de flori	pod de fiole	pod de vize	
(de peste Prut)	pod de cărți	pod de spini	
	pod de kilowați	pod de cerșetori	
	poduri de bani	pod de parale	
	poduri economice	poduri de vorbe	
		~ de lamentații	

Aceleași caracteristici apar și din rezultatele substituirii termenilor din zicătoarea bimembră „Apa trece, pietrele rămân" (cf. 3.2.1.1.2); în tabelul ce urmează selectăm doar termenii care reprezintă suportul lexical al formulei matriceale, în substituire simplă sau dublă (pentru unele formulări, este prezent acordul de gen și de număr):

[70] Ne referim la „spații" sau „distanțe" ce au fost analizate de antropologul E.T. Hall; vezi R.B. Adler, N. Towne, *Looking out / looking in. Interpersonal communication*, Hartcourt Broce Jovanovich College Publisher, New York, 1993, p. 236; cf. și Doina-Ștefana Săucan, *Comunicarea didactică. Expresivitate și stil*, București, Editura Atos, s.a., în traducerea căreia apare termenul *distanță* (publică) etc. (p. 78).

Enunț canonic	Diferite variante de restructurare a EDR	
Registrul public formal	~ public informal	~ familiar (ludic)
Spațiul public	spațiul social	~ personal | ~ intim
Apa trece, *pietrele* rămân	timpul ~ prietenii	apa ~ mizeria
	módele ~ demodații	apa ~ ministrul
	focul ~ rădăcinile	sărbătoarea ~ logodna
	supărarea ~ informația	pata ~ culorile
		patronii ~ nevoia
		controlul ~ mizeria

Prin substituirile din versetul al patrulea din rugăciunea „Tatăl nostru" (cf. 3.2.1.2.2), pe lângă efectul de „promovare" a originalului, constatăm îndepărtarea, uneori doar neutră, dar frecvent și sfidătoare, de dimensiunea spirituală a enunțului canonic, trăsături puse în evidență de termenii convocați, derizorii (ca și mai sus, de la caz la caz, în noile formulări este de prezent acordul de gen și de număr):

Enunț canonic	Diferite variante de restructurare a EDR	
Registrul public formal	~ public informal	~ familiar (ludic)
Spațiul public	spațiul social	~ personal | ~ intim
Pâinea noastră cea de toate zilele	apa ~	corupția ~
	muzica ~	ipocrizia ~
	limba ~	băşcălia ~
	Bach ~	închisoarea ~
	Faulkner ~	balcanismul ~
	Havelii ~	programul ~
	America ~	campionatul ~
	„Dacia" ~	ziarul (!) ~
[Cu substituire dublă]	„Toamna noastră cea de toate clipele"	Limba noastră cea de toate greşelile

3.2.2. Enunţuri cu autori cunoscuţi

3.2.2.0. Ca şi în situaţia unor enunţuri „anonime" reprezentând tradiţia culturală (dictoane, devize, sloganuri, formule tehnice), referirea aparte la citate din autori (cunoscuţi sau măcar vag identificabili) şi la titluri (nume) de opere permite şi o eventuală evaluare a nivelului cunoştinţelor şi preocupărilor jurnaliştilor care operează diverse substituiri în astfel de enunţuri, dar şi a zonei de aşteptare a acestora în ceea ce-i priveşte pe cititori, conturând, deşi superficial, chiar nivelul publicaţiei, respectiv, al unor pagini sau rubrici ale acestora.

Dar, conform viziunii de istoria limbii pe care o susţinem (din perspectiva actului comunicării), de apartenenţă, în egală măsură, la DR, atât a expresiilor idiomatice, cât şi a unei replici din teatrul lui Caragiale de exemplu, devenită clişeu prin repetare, socotim necesare câteva precizări de... legitimare.

Luând în consideraţie perspectiva generală asupra abordării acestei probleme prezentate în *Argument* şi după ce ne-am referit, în mai multe rânduri până acum, la atitudinea scriitorilor români şi a jurnaliştilor faţă de enunţul paremiologic (inclusiv prin substituire), vom urmări tratamentul (reprezentând aceeaşi „figură de construcţie") pe care jurnaliştii îl rezervă titlurilor de opere şi citatelor din opera scriitorilor, mai ales când acestea, prezente în diferite ipostaze în manualele şcolare (statut... imputat şi unor exemplificări din *Retorica generală*), au trecut măcar parţial în anonimatul la care s-a referit Tudor Vianu.

Cei mai frecventaţi se dovedesc scriitorii clasici şi alţi autori „şcolari", din motive diferite însă; substituirea frizează parodia enunţului solemn, moralizator, pe când, în cazul lui Caragiale de exemplu, abordarea este de tip mimetic (dar reflectând disponibilităţi şi capacitate de reproiectare diferite). În continuare, vom da mostre ţinând seama de aceste criterii, încercând distincţii şi în ceea ce priveşte receptarea unuia şi aceluiaşi scriitor.

3.2.2.1. Substituiri în titluri de opere

3.2.2.1.0.1. Se poate observa, în primul rând, fapt explicabil din perspectiva sociologiei literaturii, că, la fel ca şi în vorbire, în scris se produc mai frecvent substituiri în titlul operelor decât în (con)texte din operele literare, segment în care prioritatea revine, de obicei, primului (primelor) vers(uri) dintr-o poezie, respectiv, frazelor de început sau de

sfârșit ale unei proze, ca și „replicilor" devenite „celebre" ale personajelor pieselor de teatru. În cazul poeziei, uneori chiar titlul atribuit de scriitor sau imaginat de receptor poate fi primul vers ori segmente din cuprinsul primului vers; o mărturie, în ipostaza de evocare anecdotică, găsim, de altfel, la un prozator basarabean contemporan; interogat de profesor, un elev afirmă: „Pentru astăzi ne-ați dat de învățat pe de rost poezia lui Mihail Eminescu «Codrule, codruțule»...", pentru a se convinge, apoi, că titlul este *Revedere*[71].

Această limită de receptare și de memorizare, în ceea ce privește poezia, are reflexe editoriale: Mai întâi, la tipărirea poeziilor (de obicei din categoria „postumelor") care nu au fost titrate de autor, se practică ceea ce se numește „titularizarea primului vers". Pe de altă parte, la publicarea mai pretențioasă a unui volum de versuri ale lui Eminescu, Arghezi, Goga etc., nu se omite, pentru descoperiera mai lesnicioasă a contextului cunoscut, alcătuirea a doi indici alfabetici; de regulă, primul este „al poeziilor (după primul vers)", iar al doilea, „(după titlu)". De altfel, o probă socioculturală elocventă în acest sens o constituie, de exemplu, faptul că nu doar în mediul credincioșilor ortodocși „Rugăciunea Domnească" (*Oratio Dominica*) este general cunoscută sub numele de „Tatăl nostru" (în limba veche, *ocinaș*, din slavonul отьче нашь). La fel se prezintă lucrurile și la catolici, prin *Pater noster*, dar și prin incipitul altor rugăciuni (de exemplu, *De profundis*, *Ave* [*Maria*] etc.), așadar prin *prooemium*.

3.2.2.1.0.2. Frecvența recurgerii la titlu ca tip de enunț aparținând DR poate fi cu folos raportată la tipologia ipostazelor (numite „fictive" de Umberto Eco) ale lectorului operei literare. În ciuda mutației, necesare, spre un plafon coborât al exigențelor, putem aprecia că jurnalistul are în vedere un destinatar situat undeva între „cititorul *model*", receptor cooperant, și un „cititor *ideal*", cel de „o competență enciclopedică infinită pentru a fi capabil *să descopere aluziile, să facă diverse conexiuni semantice chiar acolo unde autorului empiric i-au scăpat*" (sublinierea ne aparține; apud Dima, *Lectura*, p. 99, 101; menționăm faptul că recurgem la lucrarea colegei Sofia Dima considerând că aici se oferă o selecție exegetică utilă și pentru receptorul / destinatarul textului

[71] Anatol Moraru, „Davidovici și gloata", în vol. *Nou tratat de igienă*, „Gunivas", Chișinău, 2002, p. 45.

jurnalistic, fără a mai trebui să abordăm întreaga bibliografie a problemei „lecturii").

Desigur, un asemenea „simț" al textului se referă mai ales la receptarea „citatului" ca suport al substituirii (aspect de care ne vom ocupa în continuare), dar faptul poate fi proiectat și în ceea ce privește analiza „suprimării", ba, într-o măsură mai redusă, chiar a „adăugării", unde intervine doar problema „decupajului" de recunoaștere a intruziunii. Ne ocupăm de acest aspect acum deoarece translarea de la *titlu* [*1*] (T 1), din alte domenii ale scrisului, la *titlu* [*2*] (T 2), din jurnalistică, reprezintă o tentație adesea facilă, una de afinitate superficială de comunicare, și pentru că, mai ales pe acest teren, emițătorul jurnalist poate fi suspectat (uneori) de cunoaștere numai relativă (sau aproximativă) a modelului. Iar acesta poate fi (și este) luat din cele mai diverse domenii: doctrine religioase și cult, cultură (literatură, arte plastice, muzică), divertisment, sport și chiar din știință, ceea ce justifică supoziția competenței enciclopedice la care ne-am referit anterior.

Dificilă (și poate, în fond, neesențială ad-hoc) este cronologia absolută, dar, probabil, pentru civilizația europeană a primului mileniu din era noastră, poate fi luată în considerație prioritatea artei plastice și a muzicii în ceea ce privește titrarea printr-un enunț aparținând discursului religios, cu ilustrarea în tablouri (respectiv, cu prezența în partitură a unui motiv muzical) a unei teme din mitologia creștină sau din practicarea cultului. Restrângându-ne la beletristică, semnalăm preluarea, în formule contrazicând (în fond) simbolul sau chiar sensul unei acțiuni (pentru că în astfel de cazuri titlul se vrea, adesea, „enigmistic"), a unor nume și sintagme din discursul religios creștin, cum sunt, de exemplu, unele dintre titlurile de cărți ale unor laureați ai premiului „Nobel" pentru literatură: Grazia Deleda, cu *Fuga* în *Egipt* (scriitoare ce evocă, prin suprimarea adjectivului, și *Întoarcerea fiului*) sau Pär Lagerkvist, care-l grațiază pe „jidovul rătăcitor", în *Moartea lui Ahasverus*.

În majoritatea cazurilor, în cele ce urmează, citâm traducerea în limba română a titlurilor unor cărți ale autorilor străini la care ne referim, acestea fiind modelele directe ale jurnaliștilor autohtoni. Pe de altă parte, raportul de filiație pe care îl indicăm se justifică, uneori, chiar după trimiteri, directe sau indirecte, cuprinse în text (mai ales când este vorba de literați); în alte cazuri, reprezintă doar reperul pe care îl sugerăm pentru lectorul, eventual interesat, al textului de față.

3.2.2.1.0.3. Dialogul peste timp între scriitori are o importantă tradiție, dacă ar fi să citâm titlul *Heptameronul*, de tip „parageneric", al celor şapte nuvele ale Margaretei de Navarra (1492 – 1549), o replică la *Decameronul* lui Boccaccio (1313 – 1375; cf. Dima, *Lectura*, p. 151) sau replica „O mie şi una de zile", titlul unei culegeri de basme persane, a lui Pétit de la Croix (publicată între 1710 – 1712), la „O mie şi una de nopți", apărută în Franța, ca adaptare liberă a originalului, tot la începutul secolului al XVII-lea. Mai aproape de noi, titlul ciclului de romane al lui Balzac, *La Comédie humaine*, trimite la Dante, *La Divina Commedia*.

Uneori, în secolul al XIX-lea, „preluarea" titlului pare un gest de curtoazie [?]: *Ceasurile de mulțumire ale lui C.A. Rosetti* (1843) devin, pur şi simplu, *Ceasurile de mulțemire a lui Gheorghe Sion* (1844). Recent, Fănuş Neagu a recurs ostentativ la o asemenea substituire: *Amantul Doamnei Chatterley* (titlu al lui D.H. Lawrence) devine „Amantul Marii Doamne Dracula" (2001); cf. şi titlul unei poezii a lui Ion Drăgănoiu, „Alice în țara *noțiunilor*" (RL, 39/1998; să nu uităm că Lewis Carroll, autorul titlului şi textului originar, este un matematician!; în cazul „Alice au pays du *langage*"/Paris, „Seuil", 1981/, termenul de substituire reflectă ocupația autoarei cărții, Marina Yaguello, lingvistă; tot unui lingvist îi aparține substituirea într-un titlu al lui Goethe: „Die Leiden des jungen Werthers", devine, la Hans Weigl, „*Die Leiden der jungen Wörter*. Ein Antiwörterbuch Nördlichen"; DTV, 1978). Mateiu I. Caragiale este evocat de un tânăr prozator de la Bălți, Anatol Moraru: „Craii de modă nouă"[72].

Unii scriitori s-au specializat chiar în „preluarea" titlurilor având în cel mai mare grad ceea ce, după Roland Barthes, reprezintă funcția lor „aperitivă" (calificativ discutat, ca şi cel la care ne-am referit în paragraful precedent, de Sofia Dima, *Lectura*, p. 149); este cazul contmporanului belgian Jean-Pierre Verheggen, din a cărui exemplară galerie semnalăm doar substituirea chiar dintr-un cunoscut şi pretențios titlu al criticului literar, deja citat, Roland Barthes: „Le degré *Zorro* de l'écriture"[73]; vezi şi titlul unei piese de teatru, ecranizată, a lui Nikita Mikhalkov, „Le barbier de Sibérie". Acest tip de manipulare intertextuală nu numai că nu a rămas neobservat, ci, la interferarea literatură –

[72] În volumul *Nou tratat de igienă*, p. 51.

[73] Cf. portretul semnat de Valeriu Stancu în „Cronica", nr. 6/1999, p. 32, cu prezentarea unui grupaj de versuri din volumul „Ridiculum vitae" (sic!).

jurnalistică, s-a bucurat, de exemplu, de atenția „autorului celui mai parafrazat din lume"; este vorba de Gabriel Garcia Márquez. Dintr-un portret ce i-a fost schițat în „România literară" (*Márquez – jurnalistul exigent*, nr. 5/1999, p. 23), aflăm, de fapt, și explicația marii tentații: conducător al unei școli de jurnalism (și proprietar al unui săptămânal columbian), scriitorul îi previne pe elevii săi că „e mai ușor să prinzi un iepure decât un cititor", iar, în speță, arătându-se aparent surprins de „parafrazarea" titlului unui cunoscut roman al său, prin *Cronica unei urgențe anunțate*, Márquez se întreba: „Oare nu sunt în stare ziariștii să-și inventeze propriile titluri?". Desigur, *Cronica unei morți anunțate* (cf. 3.2.2.1.2), ca și titlul unei piese de teatru a lui Luigi Pirandello, *Șase personaje în căutarea unui autor*, fac parte din categoria celor mai curtate titluri în zona predilectă a convocării monștrilor sacri ai literaturii universale pe care o reprezintă revistele literare, una de subtile confruntări într-un salon elitist din al căror har s-ar înfrupta un public suspectat (și, într-adevăr, susceptibil) de gurmanderie beletristică. Dar, după cum vom vedea în continuare, titluri la fel de „capricioase", așadar singulare, au pătruns și în jurnalistica prozaică[74].

3.2.2.1.1. Titluri din scriitori români

Mai accesibilă pentru jurnaliști este, firește, zona literaturii (și culturii) naționale, în unele cazuri referentul trădând chiar formația filologică: „Învățăturile lui Daniil către urmașul său, Iațco" este titlul relatării unei banale succesiuni la conducerea Curții de Conturi de la Iași (M, 10.03.00, p. 4); faptul nu este de mirare la literați și scriitori: „Gâlceava bufniței cu lumea", titlul unei recenzii semnate de Gabriela Țepeș, propune o substituire în subtitlul *Divanului* lui Dimitrie Cantemir, dar provocarea pare să fi venit chiar dinspre cartea prezentată, al cărei autor intră în dialog peste timp cu Bolintineanu, de vreme ce „fata tânără (pre patul morții)" a devenit, în titlul unui volum de versuri al lui Ioan

[74] Notăm faptul că observații la obiect, chiar în ceea ce privește cochetarea cu beletristica universală și românească în titlurile din ziare, le datorăm lui Ilie Rad, preocupat de instruirea practicienilor, în volumul *Stilistică și mass-media. Aspecte ale experienței jurnalistice*; „Excelsior", Cluj-Napoca, 1999, p. 96–119, cu o bibliografie reprezentativă. Textul a fost reluat, mai nou, în capitolul *Titlul jurnalistic*, din Coman, *Manual*, I, p. 146–162.

Flora, „O bufniță tânără pe patul morții" (RL, 18/1999, p. 6; să nu uităm însă că bufnița este un simbol universal al înțelepciunii). Pentru secolul al XIX-lea, vezi și titlul suplimentului literar al „Gazetei de Transilvania" destul de ecranat în formularea dintr-un periodic chișinăuean: „Un ecran pentru minte, inimă și harabaură" (JCh, 26.01.01, p. 7).

Pe primul loc al acestui tip de intersectare auctorială se află titluri de opere ale scriitorilor comentați pe larg în școală. Am citat deja (cf. 1.4.2) substituirea în subtitlul de la *Povestea vorbii*, un enunț devenit arhicunoscut de la lecțiile de literatură, în care pentru „De prin lume" apare „De prin pușcărie /adunate și-napoi la lume date/" (AC, 38/1999,p. 12). Descoperirea alăturării fericite a unor cuvinte pentru titrare (respectiv, ca soluție editorială) este exploatată intens de jurnaliști, independent de valoarea (estetică) a operei, ce poate să-i aparțină, de exemplu, lui Grigore Alexandrescu: „Umbra lui Cromwell la Cozia" (RL, 10/1999, p. 11; și în text, cu o orchestrare a motivului: „eu unul la Cozia n-am întrevăzut nici umbra lui [Miron] Cozma, nici umbra lui [Radu] Vasile [personajele unei întâlniri de... reconciliere de la mănăstire] și nici măcar spectrul lui Teoctist" [Patriarhul României]; temă reluată în nr. 13-14 din același an, al aceleiași reviste: „umbra lui Cromwell la Cozia n-a fost o fantasmă"). Enunțul apare folosit și cu dublă substituire (dar cu respectarea, de către un alt scriitor, a construcției exacte a titlului original): „Umbra lui Heider. La Viena" (Val Condurache; M, 14.02.00, p. 6). Alte variații ale hipertextului: „Umbra lui Marx la Peleș" (ap. Groza, *Dinamica*, p.121) și „Umbra lui Poli, la Medgidia" (ZIș, 19.11.02, p. 1 B; o echipă de fotbal ieșeană „a pierdut, lamentabil, în fața CSM"). Evident, în cazul ultimului exemplu, de la *umbra* 'spectru', terifiant sau măcar impresionant, s-a ajuns la cea de nevrednică 'imagine ștearsă'.

Este ușor de observat atracția exercitată de enunțul patetic, de proiecție sau simplă turnură filozofică, preluat spre substituire la diferite niveluri: polemică, eseu, rememorare, simplă trecere în revistă. O adevărată carieră publicistică putem semnala pentru un titlu al lui Alexandru Vlahuță, care devine un parageneric sui-generis: *Unde ni sânt visătorii?*: „Unde ne sunt disidenții? (comentariu politic semnat de Monica Lovinescu, RL, 41/1999, când în presă se discuta despre proiectul, finanțat de Congresul american și de Fundația Ford, privind publicarea unui document cu numele disidenților din fostele țări comuniste în perioada 1956 – 1985); „Unde ne sânt redactorii" (subtitlul redacției la un interviu cu Maria Carpov, în „Convorbiri literare", 1/2002,

p. 7); „Unde ni sânt compozitorii?" (discuție despre prezența muzicii românești la concertele simfonice; M, 18.02.02, p. 6); „Unde ne e TVR Culturalul?" (EZ, 18.03.02, p. 11); „Unde îi sânt detractorii?" (o evocare a lui I.L. Caragiale, la 150 de ani de la naștere; Dan C. Mihăilescu, în RL, 4/2002, p. 10). Evocarea nu lipsește nici din titlul unei „dezbateri" asupra deficiențelor de la un club de fotbal: „Unde ne sânt mijlocașii?" (M, 29.10.99, p. 1 B); cf. și „Unde ni sunt profitorii?" (EZ, 24.12.02, p. 7). Aceleiași atmosfere îi aparține un enunț titlu de carte a lui Emil Gârleanu, cuprinzând proze scurte, lecturi școlare curente, devenit „Din parlamentul celor care nu cuvântă" (rubrică în AC; cf. nr. 38/1999, p. 10).

Aspecte mai diversificate de sociologie a literaturii ies la iveală atunci când ne referim la opera scriitorilor clasici (fără nici o rezervă în folosirea calificativului); presa cotidiană adresându-se unui public eterogen în ceea ce privește nivelul cultural și gusturile, abordarea jurnalistică a titlului – hipertext se resimte de această realitate, intenționat ori spontan. O caracterizare în bloc a situației găsim într-o paralelă Eminescu – Caragiale (ce se referă și la DR) pe care i-o datorăm criticului literar Dan C. Mihăilescu, creionând profilul publicului de la o emisiune („populară") de succes a canalului TVR 1: „Cei (mai mulți) pentru care Eminescu înseamnă «cobori în jos», «tu ești Mircea?», «pe lângă plopii fără soț», «sara pe deal» etc., Caragiale va să zică Bubico, Giugaru, dulceață-n galoși, Domnul Goe, Birlic și Carmen Stănescu, compun în mare parte publicul de la «Surprize, surprize»" (RL, 4/2002, p. 10).

De fapt, nu se poate vorbi, din perspectiva „responsabilității" culturale, de atitudini diametral opuse, fapt pe care ni-l dovedește tratamentul rezervat atât titlurilor, cât și „citatului de autor" (de care ne vom ocupa în continuare; cf. 3.2.2.2.1). Eminescu poate fi evocat în concordanță cu atmosfera și tensiunea enunțului inaugural al operei: „Dintre sute de reviste" era, în anul 2000, titlul unei emisiuni matinale a postului de radio România Actualități, de prezentare a ultimelor numere din periodicele de cultură (la rândul nostru, am recurs la același model pentru un articol tratând substituiri din textul jurnalistic: „Dintre sute de titluri"; M, 22.06.00, p. 6). Dar receptarea la „comanda" didactică și chiar o ținută... relaxată s-au manifestat în alt registru; „Dintre sute de pahare" a fost titrată o cronică oenologică, relatând performanțele unor degustători de vinuri („Monitorul de duminică", 27.06.99, p. 11; vezi mai jos, „cazul" Eminescu).

Acestei atmosfere i se potrivește preluarea titlurilor lui Caragiale (cunoscut nu numai prin școală), fie că este vorba de presa cotidiană, fie de cea literară, unde , firește, nuanța este (adesea) una de nejustificată intimitate. Un fel de „hipertext" sau „arhitext" a devenit, de exemplu, titlul binecunoscutei comedii *Conu Leonida față cu reacțiunea*, preluat cu substituiri în ceea ce privește obiectul confruntării (mai rar), persoana (frecvent) sau, la rigoare, păstrându-se un context minim de relevanță prin locuțiunea de relație: „Conul Leonida față cu televiziunea" (cu articularea, hiperliterară, a apelativului; RL, 35/1998, p. 3); „Conu' Costică [primar al Iașului] față cu reacțiunea" (M, 6.09.99, p. 4), „Rectorul G. față cu reacțiunea" (M, 4.11.99, p. 4), „Dl. Borbély față cu reacțiunea" (RL, 25/2002, p. 1); evident, acest nivel este depășit când, „în spirit caragialian", un volum (primul) al antologiei cuprinzând textele de exegeză privindu-l pe scriitor a fost intitulat chiar „I.L. Caragiale față cu reacțiunea... criticii" (cf. RL, 4/2002, p. 14); cu dublă substituire: „Premierul față cu internetul" (tabletă semnată de Cristian Teodorescu, în legătură cu afacerea „Armagedon 2"; RL, 4/2002, p. 24). Alte titluri, în care substituirea frizează parodia: „Un E-mail pierdut" este comentariul, prin titlu, al unui spectacol umoristic (ap. Rodica Zafiu, în RL, 9/2000, p. 7); „O scriitură pierdută" se intitulează cronica (literară) la cartea lui Luca Pițu, autor ce recursese, la rându-i, la substituire în titlul unui roman al lui Camil Petrescu: „Ultima noapte de dragoste și întâia noapte de filozofie" (RL, 37/1999; același titlu este evocat, și cu suprimare, de Ileana Mălăncioiu: „Prima noapte de dragoste"; RL, 19/1998, p. 16). În sfârșit, titlul poate fi doar evocat contextual, dar în conformitate cu aceeași „figură de construcție": „...ei ... nu uită să adune scrisorele pierdute, dosărele găsite,.... pentru orice eventualitate – ca să lea dea: pac! la jurnal" (D.R. Popescu, citat în Ad.l, 22.01.02, p. 14); pentru „D-ale iepurașului", vezi *infra*).

Tot în special în lumea literaților (și filologilor), dintre scriitorii mai apropiați cronologic de noi, atrage capacitatea definitorie și evocativă a titlurilor lui Marin Preda. De la aluzie, prin schimbarea numărului substantivului și prin particularizare sau interferare de lexeme în enunț („Cărțile și lumea de azi sunt ale marilor singuratici..."; Ioana Pârvulescu, în RL, 33/2000, sub titlul „În țara miticilor", sau „În definitiv, nu toată viața i-a fost ca o pradă?"; Fănuș Băileșteanu, în „Caiete critice", 8-10/1997, p. 27), sau, chiar, într-un context minim de recunoaștere („Marin Preda ca amintire", la Ștefan Augustin Doinaș, *ibid.*, p. 98), până

la substituiri propriu-zise: „Viața ca o indexare" (Mircea Mihăieș; RL, 23/2002, p. 2), „Viața ca o coridă", rubrică în revista „Limba română", Chișinău (1999 – 2002), „Viața ca moft" (RL, 4/2002, p. 15), „Viața ca monedă de schimb" (editorial semnat de Cornel Nistorescu, în EZ, 28.10.02, cu referire la acțiunea teroristă cecenă de la Moscova); „Literatura ca pradă" (RL, 27/2001, p. 12); cf. și „Cel mai curajos dintre pământeni" („Caiete critice", nr. citat, p. 53). De la tiltul unui volum de eseuri al lui Preda pornește, pentru un volum de același profil, Gh. Grigurcu: „Imposibila neutralitate. Eseuri de ieri și de azi" (Editura Institutul European, Iași, 1998).

Se dovedesc atrăgătoare și titluri ale operelor altor scriitori importanți, de regulă cunoscuți și ei prin școală: Alecsandri („[Poveștí de citit] la gura MiG-ului", cu substituirea substantivului *sobă* în titlul cunoscutului pastel, motivată prin eventuala adaptare a motoarelor vechi de avioane pentru microcentrale pentru încălzire; nici cuvintele care precedă nu sunt la întâmplare: „așezat la gura sobei noaptea pe când viscolește", poetului îi trec pe dinaintea ochilor „a poveștilor minuni", păsări măiestre, balauri, zmei!; ZIș, 30.01.03, p. 8 B); Nicolae Filimon („Nețoii vechi și noi", ZIș, 7.12.02, p. 1B: de la numele unui „patron" din lumea sportului, Nețoiu); Creangă („Pupăzoiul din tei", *id.*, 18.12.02, p. 8 B, pagină umoristică; vezi și „Dragostea din tei", numele unui cântec al formației „O-Zone"), sau „Ursul păcălit de șulfe" [?] (AC, 1/2003, p. 16: partide de vânătoare „aranjate" pentru șefii politici); Coșbuc („Din Carnetul unui Pierde-Țară", RL, 41/2002, p. 19 ; vezi titlul unui ciclu de poezii, „Ziarul [= jurnalul!] unui Pierde Vară"); Goga („«Justul» care fierbe", după „Mustul care ~ ", RL, 40/2002, p. 21: Ioana Pârvulescu prezintă sarcastic subiectivitatea portretelor contemporanilor, printre care Iuliu Maniu sau N. Titulescu, din jurnalul lui Goga); Arghezi („Cântec de aiurit Mitzura", AC, 41/2002, p. 24); Hortensia Papadat Bengescu („Concert pe muzică de Bahlui", *id.*, nr. 22/2002, p. 2), sau „Concert din muzică de câlh" (AC, 1/2003, p. 6); Sadoveanu, „Venea o vară pe Siret" (*ibidem*, p. 13).

Descoperind o trimitere la Hasdeu, prin „Panacee den bătrâni" (AC, 1/2003, p. 13, sub recomandarea *Publicitate istorică*), putem semnala, iarăși, amprenta formației umaniste a unor jurnaliști. Tot aici, ne putem referi, cu interes metodologic, și la substituirea de tipul „referință internă" din domeniul istoriei „Bizanț *contra* Bizanț" suspectată în discursul jurnalistic, de care ne-am ocupat antrior (cf. I.3.3.1.2.2).

În ceea ce-i privește pe alți scriitori, de „ranguri" diferite, reținerea și preluarea modificată a titlurilor prezintă motivații și determină viziuni diferite, de la caz la caz. „Invitație la dansul morții" (titlul unei cronici teatrale, în RL, 45/1999) poate să evoce pentru unii numai titlul unui roman, „popular" printre liceenii dintre cele două războaie mondiale, al lui M. Drumeș, dar și acest autor a fost inspirat, la rândul lui, după cum și declară, de numele unui vals celebru, al lui Johann Strauss, „Invitație la vals", și, desigur, probabil pe acesta l-a avut în vedere Marina Constantinescu titrându-și cronica asupra spectacolului de la „Nottara" cu piesa „Cui i-e frică de Virginia Woolf". Șocant el însuși, titlul unui roman al lui G.M. Zamfirescu provoacă o substituire de tip sudalmă în „Maidanul cu proști" (pe canava de cronică sportivă, adresa comentariului este un săptămânal ce folosește un limbaj vulgar, așadar sunt evocate, simultan, sintagma „fotbal de maidan" și expresia „a vorbi ca pe maidan": „Pe maidanul de la «R.M.» nu încape driblaj subțire..."; RL, 19/1993). Vulnerabil nu numai prin sonoritatea căutată a formulării, titlul lui D.R. Popescu, „Duios Anastasia trecea", provoacă prelucrarea „Dubios democrația trecea" (ca titlu al unei pagini de analiză politică în AC, 38/2002, p. 16).

Destul de complicată este situația pe care ne-o oferă traducerea unui articol din „Newsweek", al cărui titlu este „«Schimbarea la față» a CIA" („22", nr. 16/1993, p. 16), cu o grafică ce ne-ar îndreptăți să considerăm că sintagma pusă între ghilimele aparține periodicului respectiv (lucru pe care nu l-am putut verifica); altfel, nu este exclusă punerea în evidență a enunțului din discursul religios, integrat, însă, în formularea titlului, cunoscut, al lui Cioran: „Schimbarea la față a României".

3.2.2.1.2. Substituiri în titluri din literatura (și cultura) universală

Având în vedere referentul pe care îl reprezintă literatura propriu-zisă și cultura umanistă (eseistică, teatru, cinematografie etc.), se impune, mai pregnant decât în ceea ce privește literatura națională, distingerea între publicistica de „larg consum" [A], reprezentând ziare și canale tv, și presa, respectiv, exegeza literară [B], aspect pe care, tangențial, l-am avut în vedere și până acum. Cei mai „parafrazați" scriitori (unii în ambele categorii de izvoare) se dovedesc Garcia Márquez, Marcel Proust și James Joyce, iar titlurile de opere literare sau de filme la care se apelează

cu insistență sunt *Lista lui Schindler*, *Ghici cine vine la cină?*, *Cui i-e frică de Virginia Woolf* și *Singurătatea alergătorului de cursă lungă*.

A. În ceea ce privește titlurile care urmează, pornind de la cotidianul care, până la 15 august 2001 s-a numit „Monitorul" (și la care am trimis prin sigla M), continuat de „Ziarul de Iași" (ZIș), ce se adresează, constant, prin pagini speciale, și unui public cu instrucție și cultură peste medie, putem observa că, atât pentru titrarea articolelor referitoare la sport, cât și pentru cele pe teme generale, se apelează la titluri de filme, ecranizări ale unor opere beletristice, respectiv, ale unor piese de teatru; preluarea directă din opera scriitorilor nu este, desigur, exclusă (și este mai mult ca sigură dacă ne referim la cei mai mulți dintre semnatarii articolelor din pagina 6A, intitulată „Opinii"). De fiecare dată, când este cazul, prezentăm și formulări aparținând altor cotidiene sau canale media.

– Titluri de relatări și/sau cronici despre sport: „Șutând în ploaie", după filmul comedie muzicală „Cântând în ploaie" (M, 9.04.01, p. 1 B; vezi și trimiterea, mai veche chiar în legătură cu domeniul muzicii, la același model, în „Sir Cliff Richard n-a mai cântat în ploaie", *id.*, 1.07.99, p. 1B); „Real nu crede în statistici", după „Moscova nu crede în lacrimi" (M, 8.03.00, p. 1 B); „Ghici cine vine la blat", după *Ghici cine vine la cină?*, titlu cunoscut datorită filmului regizat de Stanley Kramer (M, 16.05.01, p. 8 B; enunțul originar a căpătat statutul de „hipertext": „Ghici cine vine la tine?", o emisiune a canalului TVR 1, ianuarie 2002 [regula consta în identificarea invitaților, prezentați cu măști], al cărei nivel scăzut a fost comentat prin „Ghici cine nu se uită la tine?", cronică tv în EZ, 12.02.02, p. 17; cf. și „Ghici cine vine de Paști?", emisiune la TVR 1, aprilie 2002) sau „Ghici cine vine la CIA" (AC, 38/2002, p. 18); „Ieșenii mai câștigă ceva teren pe frontul de vest", după Erich Maria Remarque, *Nimic nou pe frontul de vest* (despre victoria unei echipe ieșene la Timișoara; M, 7.10.99, p. 1 B; cf și titlul unui editorial din același cotidian, din 8.08.01, p. 6: „Nimic nou pe frontul din Macedonia"); „În căutarea moralului pierdut" (ZIș, 25.10.02, p. 1 B; încercările unei echipe de a evita retrogradarea), după Marcel Proust, *În căutarea timpului pierdut*; „Fotbal cu ștreangul de gât" (*id.*, 12.11.02, p. 1; caracterizarea partidelor de fotbal din „Liga campionilor"), cu tratarea în jenantă deriziune a titlului *Reportaj cu ștreangul de gât*, confesiune pe care publicistul ceh Julius Fučik a scris-o în închisoare, în 1943, înainte de a fi executat de naziști! (vezi și în continuare).

– Titluri ale unor articole pe teme de interes social și cultural: „Așteptându-i pe barbari", după piesa lui Samuel Becket, *Așteptându-l pe Godot* (M, 14.03.00, p. 6); „Prostituată de cursă lungă" (M, 2.10.98, p. 3), probabil după ecranizarea *Singurătatea alergătorului de cursă lungă* (la care ne vom mai referi), deși nu este exclusă simpla evocare a sintagmei din marină, „căpitan de cursă lungă"; „Zbor deasupra unui cuib de Ku Klux Klan", după Ken Kessey, *Zbor deasupra unui cuib de cuci* (M, 23.02.01, p. 6; ceva mai înainte, în timpul bombardamentelor NATO, în același ziar a apărut formularea, jignitoare (poate tot involuntar) pentru *populația* Jugoslaviei, „Zbor deasupra unui cuib de năuci"); cf. și „Zbor deasupra puilor de cuc" (LA, 6.06.96, p. 2); „Patru ore care au schimbat lumea", chiar a doua zi după atacurile teroriste din SUA cu avioane kamikaze (M, 12.09.01, p. 1), după John Reed, *Zece zile care au zguduit lumea*; „De veghe-n lanul de se cară" (M, 14.08.99, p. 10 B, respectiv, în formularea de vagă recunoaștere, dacă nu este vorba de autocitare, a codului cultural invocat: „[Chestia cu veghea în lanul de se cară s-a mai scris]"; *id.*, 25.03.00, p. 10 B, pagină umoristică a cotidianului; pentru model, cf. paragraful următor, referitor la publicații literare); după titlul romanului anterior citat, al lui Márquez, *Cronica unei morți anunțate,* mai aproape de original: „Cronica unui sfârșit anunțat" (subtitlu în articolul despre pelerinajul de rămas-bun al Papei Ioan Paul al II-lea în Polonia; EZ, 19.08.02, p. 8) și „Cronica unei emisiuni anunțate" (AC, 22/2002, p. 12); sau, mai îndepărtate de model, „Crima unei recompense anunțate" (AC, 9/2000, p. 13) și, destul de departe, „Cronologia unei demisii neașteptate" (ZIș, 20.08.02, p. 3) și, de la *Un veac de singurătate*, al aceluiași autor, „Un veac de seninătate", titrare a discuției lui Mircea Dinescu cu acad. Constantin Bălăceanu-Stolnici (REAL TV, 6.01.03, ora 21); „Cui i-e frică de ratinguri?", pornind de la un „arhitext" cu proliferare apreciabilă în publicațiile literare („Lumea oamenilor de afaceri", Iași, nr. 332, august, 2000, p. 14; cf. paragraful tematic următor); după Twain, *Un yankeu la curtea regelui Arthur*, „O româncă la curtea regelui Hollywood" (text promoțional, la TVR 1; 1 12. 02); după titlul romanului lui Per Olaf Ekström, *N-a dansat decât o vară* (traducere în limba română la Editura „Divers Press", București, 1991, dar prin anii '50 a rulat o ecranizare cu același titlu): „PDSR și UDMR vor mai dansa încă o vară" („Curentul", 30.01.02); după titlul filmului „Hiroșima, *mon amour*", „Spania, mon amour", pe tema selecției mâinii de lucru la cules căpșune în țara respectivă (EZ, 22.02.02, p. 8); după

titlul unei şansonete interpretate de Edith Piaf, *La vie en rose*, „Viaţa în mov", în suplimentul *Casa şi grădina* (din EZ, 8.09.02, p. 11). Cf. şi „Efectul NATO asupra «anemonelor» pesediste" (ZIş, 3.12.02, p. 6), după titlul piesei *Efectul razelor gamma asupra anemonelor*, de Paul Zindel (în care, pe scena „Teatrului Mic", a jucat Olga Tudorache cu aproximativ două decenii în urmă), sau „Cavalerii burţii rotunde" (Alex Savitescu, în „Opinia studenţească", Iaşi, nr. 144, 2002, p. 3, despre „topul" celor mai bogaţi oameni din România), după *Cavalerii Mesei Rotunde*, cunoscutul nume al unui ordin cavaleresc din poeme franceze şi engleze din secolele al XII-lea – al XIII-lea.

Titluri de filme sunt, de altfel, frecvent solicitate în diferite publicaţii periodice: „Unora le place jaful" (AC, titlul paginii a treia; cf. nr. 38 şi 41/2002), după „Unora le place jazzul", „Cu minele curate" (*id.*, nr. 41/2002, p. 24), după „Cu mâinile curate", „Frumoasa şi chestia" (*id.*, nr. 38/2002, p. 11), după „Frumoasa şi bestia", „O lume mahmură, mahmură, mahmură" (EZ, 28.12.02, p. 15), după „O lume nebună, ~ , ~ "; vezi, în acelaşi ziar, „[omul de rând] ştie că acolo, undeva, se află dom' preşedinte care veghează", probabil după „Cineva, acolo sus, mă iubeşte"; 7.02.02, p. 1), „Saving Private Iliescu" („Naţional", 4.11.02, p. 1), după titlul original al unui film american, „Saving Private Ryan". Cf. şi „Poveste din cartierul de şest" (AC, 1/2003, p. 10), după un celebru *muzical*, difuzat cinematografic la noi sub titlul „Poveste din cartierul de vest".

Cea mai firească trecere este aceea de la titlul unui film (originar, piesă de teatru, a lui Tennesee Williams, *Dulcea pasăre a tinereţii*), la un alt film: „Dulcea saună a morţii", al lui Andrei Blaier (cf. Z, 5.02.02, p. 9), sau de la titlul filmului citat mai sus, la titlu de spectacol: „Kurosawa, mon amour", reprezentaţie coregrafică a lui Ion Tugearu, după *Visele* lui Akiro Kurosawa (RL, 42/2002, p. 20).

B. În mediul scriitorilor şi literaţilor, astfel de substituiri reflectă intenţia manifestă de a stabili legături, adesea peste timp, într-o confruntare de subtilitate, care-l implică, cu intenţie, pe cititorul considerat avizat, optică pe care o putem exemplifica elocvent, la nivelul creaţiei literare.

Cu titlu general de exemplificare, ne putem referi, de exemplu, la Eminescu, în ceea ce priveşte tratarea unui titlu din literatura autohtonă. Când poetul, în 1878, îşi intitula o poezie *Umbra lui Istrate Dabija Voevod*, nu ne aflăm doar în prezenţa înlocuirii unui nume, în raport cu

Umbra lui Mircea. La Cozia, cunoscuta evocare solemnă a lui Grigore Alexandrescu. Dincolo de motiv, raportul de filiație este perceptibil, la nivelul formei, și prin imagini comune („umbre încoronate") sau asocieri de lexeme („spumate unde" la Alexandrescu, „spuma undei" la Eminescu etc.). Ideea de contrast este servită de cadrul general și de caracterizarea personajelor; față de o umbră *mută*, ale cărei fapte de arme sunt glorificate de poetul melancolic, „Moș Istrate Voevod" este un guraliv, narator de nenumărate scene bahice, sub semnul primelor cuvinte, ce-i anunță apariția: „Mi-e sete". Tot Eminescu, și tot folosind procedeul contrarierii cititorului, față de titlul comediei „senine", a lui Shakespeare, *Visul unei nopți de vară*, își intitula proiectul unei nuvele fantastico-erotice, de factură sumbră, din epoca activității gazetărești, „Visul unei nopți de *iarnă*"[75]. La optica shakespeariană revine Tudor Mușatescu, deși recurge la mutația de anotimp citată (probabil fără să fi cunoscut titlul din manuscrisul eminescian): „Visul unei nopți de iarnă"; o cronică de artă plastică din revista „Cronica" se poate, așadar, intitula „Vraja unei nopți de vară" (nr.1/2002, p. 6); cf. și „VIP-ul unei nopți de vară", în „Academia Cațavencu" (nr. 38/1999, p. 10).

Presa literară (și pagini ale publicațiilor în care semnează literați sau numai jurnaliști cu formație filologică propriu-zisă) reprezintă un mediu și un nivel ale căror modele vin dinspre scriitori din epoci și de genuri extrem de diferite, de la Jane Austen, *Mândrie și prejudecată* („Mândrie fără prejudecată" titlul necrologului consacrat de Tita Chiper prozatoarei Dina Balș; din text: „a trăit mult, intens, cu panaș; a trăit cu mândrie și fără prejudecată o viață de personaj"; RL, 19/1998); reluat și ca atare (ca subtitlu, de Alex Ștefănescu, în RL, 38/2002, p. 15), Marcel Proust, *În căutarea timpului pierdut* („În căutarea chipului pierdut", cronică literară semnată de Andreea Deciu, în RL, 19/1998, p. 19; vezi, în aceeași revistă, „În căutarea sensului pierdut", în mai, 1999[76], sau „În căutarea copilului pierdut", nr. 11/2001, p. 23, respectiv „În căutarea clipului pierdut", D, nr. 433, iunie 2001, p. 17, și, mai îndepărtat de original, „În căutarea adevărului sonor", cronică muzicală, RL, 2/2001, p.

[75] Cf. G. Călinescu, *Opere*, vol. 12, Editura pentru Literatură, București, 1969, p. 243 – 245.

[76] Exact la fel își intitulează, în același an, Cristina Florescu, un studiu de semantică: „În căutarea sensului pierdut. Gândire specifică și gândire europeană în semantismul românescului *a lăsa*", Editura Document, Iași, 1999.

16, aşadar am putea vorbi de un caz de automatism titlier în RL), Eugene O'Neil, *Lungul drum al zilei către noapte* („Lungul drum al artei către lege"; ABC, 3.08.00, p. 8), la André Malraux, *La condition humaine* („La condition roumaine", cronică literară, RL, 3/2001, p. 10), Heinrich Böll, *Fotografie de grup cu doamnă* („Fotografie de grup cu vedete"; cronica dramatică a Marinei Constantinescu subliniază distribuţia excepţională a punerii în scenă a „Azilului de noapte", în regia lui Ion Cojar; RL, 23-24/1998; vezi şi titlul volumului „Portret de grup cu Ioana M. Petrescu", ed. Monica Spiridon, „Dacia", Cluj-Napoca, 1991), până la James Joyce, *Portretul artistului în tinereţe* [A Portret of the Artist as a Young Man], (şi la acesta o posibilă referire la Oscar Wilde, *The Picture of Dorian Gray*), preluat ca atare pentru o cronică literară, „Portret al artistului în tinereţe" (RL, 43/2001, p. 11) dar cunoscând numeroase „adaptări" („Portretul al artistului la 60 de ani", substituire operată de Grigore Ilisei pentru a-l prezenta pe poetul N. Turtureanu; Rev.R, nr. 4/2001, p. 10; „Mutilarea artistului la tinereţe", titlul unui volum de versuri de Mariana Marin, Editura Muzeului Literaturii Române, 1999) şi la dramaturgul contemporan Edward Albee, *Cui i-e teamă de Virginia Woolf ?*, un titlu ce a căpătat, de asemnea, statut de parageneric, cu o bogată variaţie de enunţuri, printre care „Cui îi e frică de feminism?" (RL, 10/1999), „Cui i-e frică de manualele alternative", editorial de N. Manolescu (RL, 43/1999, p. 1), „Cui i-e frică de foştii securişti" *id.*, 44/2002, p. 30); vezi, supra, „Cui i-e frică de ratinguri?".

Alte apariţii: din nou Márquez, cu *După amiaza patriarhului* („După-amiaza poetului", titlu al lui Gh. Grigurcu, în RL, 23-24/1998, p. 5) şi *Un veac de singurătate* („Un veac de scepticism", cronică de artă plastică, RL, 43/2002, p. 25); Julius Fučik, *Reportaj cu ştreangul de gât*, titlu citat anterior, „translat" în registrul deja comentat, apare tot cu statutul de simplă formulare şocantă la „Academia Caţavencu": „Reportaj cu ţara-n gât" (49/1999, p. 6), ba chiar „Reportaj cu ţoala-n gât" (13/2002, p. 10, supratitlu) şi „Reportaj cu ţara de gât", titlu de rubrică sub care o dată se publică, într-adevăr, un reportaj de Anul Nou de la Paris, intitulat „Liberté, égalité, Bonne Année!" (AC, 1/2003, p. 6); reluarea motivului pare să trădeze atracţia, dar mai puţin cunoaşterea, enunţului originar); Bertolt Brecht, *Ascensiunea lui Arturo Ui poate fi oprită* :„Ascensiunea lui Sorin Oprescu a putut fi oprită"; AC, 2/2001, p. 8. S-ar putea presupune că recurgerea tocmai la titlul lui Brecht a fost provocată de „potrivirea" dintre (a) *opri* şi n.fam. *Oprescu*, care nu este

numai aparentă[77]. La unul și același publicist, putem găsi referiri de finețe ori acceptarea clișeului facil; este și cazul lui Pavel Șușară, cu „Răstignirea n-a mai avut loc" (RL, 14/2000, p. 14-15; cf. Giraudoux, *Războiul Troiei n-a mai avut loc*, în alte traduceri „Războiul cu Troia nu se face"), respectiv „Bătrânul și tramvaiul" (RL, 39/2001, p. 17, după Hemingway).

Într-o categorie aparte trebuie să-i citățm pe specialiștii în istorie și critică literară, atrași de titluri cu adevărat „sonore" din filozofie; este cazul Monicăi Spiridon, ce ne trimite la Kant („Critica criticii pure"; RL, 19/1987, respectiv, „Critica rațiunii pluraliste"; „Observatorul cultural", nr. 32/2000) sau la Schopenhauer („Scrisul ca voință și reprezentare", „Revista de istorie și teorie literară", nr. 1-2/1987). Tentația există, firește, și la „Academia Cațavencu": „Așa grăit-a țara, cuscra" este o... semnătură (în nr. 41/2002, p. 4) ce ni-l evocă pe Nietzsche, cu *Așa grăit-a Zarathustra*!

Sub semnul impactului cinematografiei poate fi pusă cariera altor titluri devenite „paragenerice" și în presa literară. Astfel, succesul unor filme (unele, ecranizări de opere literare), poate fi explicația translărilor devenite adevărate clișee (în special când este vorba de mediul redacțional al aceleiași publicații); de exemplu, toate „parafrazările" care urmează reprezintă titluri din „România literară", după *Singurătatea alergătorului de cursă lungă*, ecranizare a unei nuvele de A. Sillitoe: „Singurătatea memorialistului de cursă lungă", [Barbu Cioculescu], nr. 36/2001, p. 11; „Singurătatea artistului de cursă lungă", [Dumitru Avakian], nr. 3/2002, p. 19; cu îndepărtarea, treptată, de „model": „Singurătatea jurnalistului cultural" [Ion Zubașcu], nr. 19/2002, p. 3, și chiar „Bună dispoziția ziaristului de cursă lungă" [Marina Vazaca], nr. 48/2001, p. 20-21.

Aceeași carieră în cazul titlului filmului *Lista lui Schindler* (și aici o substituire, pornind de la *Arca lui Schindler*, carte a lui Thomas Keneally, care, la rându-i, are ca pre-text *Arca* [salvatoare a] *lui Noe*), preluat în eseistică, în comentariul social-politic și chiar drept incitare

[77] S-a susținut că *Oprea*, inițial prenume, reprezintă, la bază, o formă de imperativ de la verbul (a) *opri*, exprimând dorința „stopării" apariției copiilor unui cuplu (prea) prolific, spre deosebire de semnificația atribuirii (pre)numelui *Pârvu* (raportabil la slavonul *prŭvŭ* 'întâi/ul/'), manifestare a speranței că primul născut va fi doar „deschizătorul" unei serii!

publicitară pentru o monografie: „Lista lui *Bloom*", numele politologului american Harold Bloom, autor al cărții *Canonul occidental*, la care face referire Mircea Martin (RL, 24/2001, p. 12); „Lista lui Ticu" [– Dumitrescu], într-un cotidian (M, 10.01.02, p. 8); „Lista lui Manolescu" subtitlu la opera, în trei volume, *Literatura română postbelică*, a lui Nicolae Manolescu (RL, 8/2002, p. 19; vezi, apoi, și „A fi sau a nu fi pe lista lui Nicolae Manolescu"; RL, 42/2001, p. 11); desigur, enunțul pare potrivit, într-adevăr, și ca provocare pentru analiza unei exegeze de istorie literară, controversate, a lui Marian Popa: „Lista lui Popa" (N. Turtureanu, în M, 11.03.02, p. 6).

> În texte din mass-media românească ne aflăm în prezența rezultatului unei serii de substituiri având ca punct de plecare aceeași viziune din cultura universală; titlul unui film, *Lista lui Schindler* (*Schindler's List*), pornește de la cartea lui Thomas Keneally *Arca lui Schindler*, al cărei titlu evocă un motiv biblic, „Arca [salvatoare a] lui Noe". Este o titrare preluată în eseistică sau în comentariul social-politic: *Lista lui Bloom*, după numele politologului american Harold Bloom, autor al cărții *Canonul occidental*, la care face referire, de exemplu, Mircea Martin (RL, 24/2001, p. 12). Dar este puțin probabil ca elemente ale acestei istorii culturale să fie cunoscute de toți cei care recurg în mod automat la model: „Lista lui Ticu" [– Dumitrescu], titlu dintr-un cotidian din Iași (M, 10.01.02, p. 8); de pe internet putem recolta zeci de titluri din ultimul timp după acest enunț clișeizat, în care apar nume de politicieni, oameni de afaceri, manageri din sport și fotbaliști etc., personaje mai mult sau mai puțin cunoscute. Iată doar câteva mostre: *Lista lui* Emil [Constantinescu], Patriciu, Gușă, Năstase, Nicolaescu, Tăriceanu, Hărdău, Olăroiu, Mutu, Becali, Soros, Cozma, Filip (?), Vasile Paraschiv (?) ș.a.m.d. Ca și în alte cazuri, similare, se constată deprecierea motivului de bază; de la ideea de „evidență a salvării" (păstrată la Manolescu) se ajunge la aceea de „evidență a cazurilor grave, a persoanelor asupra cărora planează o amenințare sau cărora li se pot aduce anumite acuzații". Probabil că deturnarea s-a produs datorită contaminării, chiar involuntare, cu o formulă uzuală având cea de a doua semnificație, „lista *neagră*"; o probă în acest sens: „*lista lui* Hărdău" (minstru al învățământului) a fost numită în presă și „*Lista neagră* a profesorilor propuși spre excludere din învățământ".
> Într-un *Ghid de lesnicioasă titrare*, „lista lui..." reprezintă structura matriceală pentru ideea „demascare; lucrătură, complot".

Titlurile unor filme „celebre" pe vremuri pot fi recunoscute, de cei mai în vârstă, şi în paginile presei literare sau în emisiuni tv cu profil cultural: „Ce *vrăjeli* a mai făcut *Corina*" (cronică tv; RL, 11/2001, p. 18); „Unora le place *cerşitul*" (*id.*, 28/2002, p. 23); „Omul care aduce *cartea*" este titlul emisiunii de la PRO TV în care Dan C. Mihăilescu prezintă/prezenta apariţii editoriale recente (vezi 27.08.02, ora 7,55), iar „Kurosawa, mon amour" s-a intitulat un spectacol prezentat la noi în anul 2002).

Tot din afara beletristicii este inspirat Mircea Mihăieş pentru titlul „Mântuirea prin academicieni" (RL, 1/2000, p. 2), trimiţându-ne, probabil, la Léon Bloy, *Le Salut par les Juifs*, un context prelevat din Evanghelia Apostolului Ioan (4.22), a cărui echivalare o dăm după o traducere în româneşte a cărţii lui Bloy: „Noi ne închinăm Căruia ştim, pentru că mântuirea din Iudei este"[78].

Destul de rar ne confruntăm şi cu titlul unor opere muzicale: „Amurgul maeştrilor", cronică literară semnată de Geo Vasile (RL, 40/2001, p. 10; cf. drama muzicală *Amurgul zeilor*, a lui Richard Wagner; vezi însă acelaşi enunţ ca titlu al lui Nietzsche); probabil din zona aceleiaşi arte se inspiră Şerban Foarţă formulând titlul „Patimile după Jorge Luis", eseu asupra nivelului traducerii operelor lui Borges (RL, 44/1999, p. 22), pentru care legătura firească este cu titlul unor lucrări ale lui Bach: *Patimile după Ioan*, *Patimile după Matei*. De asemenea, pornim de la titlul operei compozitorului P.I. Ceaikovski, *Dama de pică*, pentru „Dama de epică" (titlu al p. 6 din AC, 38/2002), ca şi pentru calamburul „*Dana* de pică", text promoţional la PRO TV (14.09.02, ora 19.25) pentru o emisiune a unei Dana, care ar fi... „frumoasă de pică"!; o replică de contestare, dovada dialogului, prin astfel de formule, între jurnalişti: „Dana de pică din grilă" (AC, 1/2003, p. 10: se consemnează insuccesul emisiunii). Cf. şi „Dame de pică", caracterizarea ironică a unei profesoare ce le „pică" la examen pe studentele care primesc apeluri pe telefonul „celular" în timpul orelor de curs („Opinia studenţească", Iaşi, 16-22.12.02, p. 4).

La fel stau lucrurile în ceea ce priveşte enunţuri nominalizatoare din alte arte; evocând, desigur, titulatura unei opere a sculptorului american de origine croată, Ivan Meštrović, „Să prefacem săbiile în pluguri", la New York a fost deschisă o expoziţie sub genericul „Să

[78] *Mântuirea prin evrei*, Iaşi, Institutul European, 1993, p. IX.

transformăm măştile de gaze în obiecte folositoare" (mai precis, în obiecte de uz casnic). În relatarea evenimentului la PRO TV (3.03.02, ora 19,45), titlul original a fost citat drept „lozincă" (eventual, din anii... luptei pentru pace), cum fusese interpretat, anterior, în comentariul dintr-un cotidian, tot cu referire la reciclarea armamentului: „aşadar *lozinca* ar trebui privită cu mai mult respect" (*subl.n.*; M, 19.01.02, p. 8 B; textul fiind umoristic, semnatarul beneficiază de „acoperirea" genului; de fapt, autorul revine în anul următor, cu aceeaşi „încadrare", atrăgând chiar atenţia asupra figurii de construcţie: „Vechea lozincă pacifistă «să transformăm săbiile în pluguri!» ar putea fi actualizată în curând, devenind «să transformăm avioanele de luptă în centrale congenerative!»"; ZIş, 30.01.03, p. 8 B; referirea este la informaţia potrivit căreia din motoare de elicopter sau de avion, adaptate, s-ar putea face microcentrale pentru încălzire). Ironia situaţiei constă în faptul că, originar, trebuie să avem în vedere un enunţ din *Vechiul Testament*, manifestare a aspiraţiei spre linişte caracterizând (şi) triburile războinice ale epocii înfăţişate aici, cuprins în profeţiile lui Isaia şi Miheia; la „proorocі", apare (după Ciobanu, *Rostiri*, p. 174) şi varianta cu „permutare"; (cf. 4.0.4).

3.2.2.2. Citatele „de autor"

3.2.2.2.0. Cu privire la şansele, reduse (în comparaţie cu titlurile), a unor „decupaje" din opera literară (ca *discurs*) de a fi reţinute şi propagate cu statut de „discurs repetat", am făcut câteva observaţii anterior. Acest aspect va fi ilustrat, cu diferenţe în funcţie de autori şi de numărul de exemple la care ne putem referi aici, pornind de la aceeaşi bază documentară ce ne-a servit pentru discuţia în legătură cu titlurile. Faptul în discuţie se explică şi prin aceea că, atunci când nu este prezentat ca un citat propriu-zis, între ghilimele (dar la „discursul *raportat*", cu trimitere convenţională, se recurge destul de rar în presă), un procedeu mai facil este parafrazarea aproximativă a enunţului de referinţă.

Ca şi în paragraful precedent, ne referim mai întâi la scriitorii români, cu o secţiune specială în ceea ce-i priveşte pe Caragiale, Eminescu şi Blaga, cu reflexe stilistice puternice marcate, pe care vom încerca să le definim, iar, apoi, la cei străini.

3.2.2.2.1. Pentru un tabou general privind literatura română, în ceea ce priveşte vechimea izvoarelor, ca şi la titluri, constatăm că textele

punct de plecare sunt cronicile, ceea ce trădează mediul şcolar de contact (iar nu lectura istorică sau confesională), fapt pus în lumină şi de familiarizarea relativă, în primul rând, cu scriitorii secolului al XIX-lea.

Iată, mai întâi, o trimitere la Miron Costin („nascŭ şi în Moldova oameni"): cu prilejul acordării, la Bucureşti, a unui premiu literar scriitorului polonez Adam Michnik, s-a constatat că „naşte şi Polonia români de seamă" (Dorin Tudoran; cf. Ad.l, 12.02.02, p. 10).

Deja citat frecvent şi până acum, Costache Negruzzi este invocat pentru „cuvintele memorabile" ce însoţesc „gesturile patetice" (G. Călinescu) din *Alexandru Lăpuşneanul*; este vorba, aşadar, de enunţurile puse în vedetă de însuşi autorul nuvelei istorice, ca „motto", dar care sunt extrase din text (din perspectiva tehnicii jurnalistice, viziunea este aceeaşi cu a unui redactor care selectează subtitluri pentru a segmenta textul unui articol sau răspunsurile prea lungi ale unui intervievat).

Trebuie să semnalăm, mai întâi, că şi Eugeniu Coşeriu, pentru a ilustra jocul de cuvinte în cazul modificării DR, care cere „ştiinţă" pentru descifrare, propusese variaţii de tipul „ai să dai seamă, domnişoară" şi „capul lui cutare vrem!" (*Arhitectura*, p. 56), enunţ la care ne-am referit şi anterior (§ 1.4.2), devenit adevărat clişeu (cuprinzând deseori şi elemente ale altor „figuri de construcţie") în titlurile unor jurnalişti (sau „titlieri") de la anumite ziare. De exemplu, într-un cotidian din Iaşi, găsim cel puţin cinci apariţii în articole publicate în cursul a trei luni: „Capul lui Drutcă vrem!" (M, 17.06.99, p. 1 B); „Presa italiană cere capul lui Jean Todt" (30.09.99); „Suporterii Realului vor capul lui Toshach" (5.10.99, p. 2 B; în toate aceste cazuri, în discuţie sunt antrenori de echipe sau manageri din sport); „Cârlan cere din nou capul lui Simirad" (personalităţi politice ieşene; 22.10.99, p. 3); „Rusia vrea capetele teroriştilor ceceni" (30.10.99, p. 8). În acelaşi cotidian, se revine: „Liberalii cer capul lui Gârlea" (2.03.02, p. 3); cf. şi „Capul lui Vivendi vreau" (EZ, 12.09.02, p. 10; numele este al unui grup francez, implicat în administrarea reţelei de aprovizionare cu apă a Bucureştiului). Cf. şi „UNITER cere capul lui Antonescu" (Ez, 5.02.2004, p. 10; este vorba de cererea Uniunii Teatrale din România ca un *Ion* Antonescu, secretar de stat din Ministerul Culturii, ce a dus acuzaţii Uniunii, să fie demis sau să-şi dea demisia).

Faţă de aplicarea la situaţii de confruntare, cum sunt cele citate până acum, constatăm şi transpunerea altui motto al lui Negruzzi, din aceeaşi operă, pe ton degajat, în publicitate: „Dacă voi nu le vreţi, noi le

vrem!", textul însoțind imaginea unui boier cu caftan și cu ditamai calpacul bombat pe cap, comunicând prin mijlocirea unui telefon mobil cu țăranul de la coarnele plugului (firește, pentru a... sfida conservatorismul lamentabil al unor contemporani față de înnoire!; M, 22.05.98, p. 8); formula nu-și trădează valența de a servi provocării: „dacă voi nu mă vreți, eu vă w w w" se referă la utilizarea calculatoarelor (AC, 13 și 38/2002, p. 18). Cu atât mai mult convine deriziunii distihul satiric din *Istoria unei plăcinte*, mai ales preluat în stilu-i propriu de „Academia Cațavencu": „Cu manele, șușanele, te făcuși vornic, mișele!" (2/2001, p. 13).

Un context „intelectual" din Negruzzi (*Păcatele tinereților*) este preluat cu substituire de Rodica Zafiu ca titlu de rubrică în „România literară": „Păcatele limbii".

Din poezia lui Alecsandri *Unor critici...*, Bogdan Ulmu citează, cu substituiri, versul „E unul care cântă mai dulce decât mine?", derutându-și intenționat cititorul prin semnalarea intervenției codului cultural: „Vorba poetului: «E unul care fură mai bine decât mine?»" (M, 7.09.99, p. 6), revenind peste câteva săptămâni: „E unu' care cântă mai bine decât mine?... " (*id.*, 12.10.99, p. 6, cu privire la un cântăreț de „manele"). După *Hora Unirii*: „s-au simțit mereu înfrățiți, ca doi pomi într-o tulpină, ca doi pui la o găină" (într-o pagină „umoristică" din M, 19.01.02; în versuri din aceeași poezie apare și o substituire în alt registru: „Hai să dăm mână cu mână / Să-nvățăm limba română" este un slogan al Societății «Limba noastră cea română" de la Chișinău). Celebrul enunț ce deschide prefața la volumul *Poesii populare ale românilor* a fost reformulat descurajator: „Românul s-a născut mim" (Val Gheorgiu; ZIș, 28.01.03, p. 6). Într-o formulă curentă de adresare întâlnită în „cânticelele comice" ale aceluiași scriitor („boieri dumneavoastră!"; vezi, de exemplu, *Barbu Lăutarul*) pare să se fi făcut substituirea prezentă în titlul, ironic, „Bună ziua, angajatori dumneavoastră!" (AC, 41/2002, p. 16; cf. și „Cetitori dumneavoastră, nu vi se pare că..."; Bogdan Ulmu, în ZIș, 21.01.03, p. 6; la același autor, în același text, o altă formulă de adresare, din epoca '48: „...văzui pe micul ecran, frați căuzași, ceva care mă cutremură...").

Un binecunoscut enunț din discursul lui Kogălniceanu la instalarea ca domn a lui Alexandru Ioan Cuza se întrevede, chiar în veșmânt francez, în titlul unui rafinat eseu de poetică a lui Romul Munteanu: *À*

lecteur nouveau, texte nouveau[79], dar, prin simplă atracție, și în „La An Nou, obiceiuri noi" (M, 4.01.02, p. 6). După ce, îndată după 1989, în discursul public a fost folosit în interogația „La vremuri noi, tot voi?", ca expresie a protestului față de rămânerea în structurile de conducere ale statului a „aparatnicilor" din linia a doua din fosta administrație și din partidul comunist, recent, cu substituirea de rigoare, enunțul a fost considerat ca potrivit pentru a caracteriza perpetuarea unei situații privilegiate (considerată anormală) în campionatul național de fotbal: „La vremuri noi, tot ei! (ZIș, 9.12.02, p. 1: cele patru „mari" echipe bucureștene se află, la sfârșitul turului, pe primele patru locuri ale clasamentului!).

Din alți scriitori, selectăm substituiri în versuri sau enunțuri în proză, ușor de memorat, de la:

– Gheorghe Sion: „Mult e dulce și fibroasă limba cea de lemn" (titlu de rubrică în „Academia Cațavencu"); versurile „Mult e dulce și frumoasă / limba ce-o vorbim" deschid poezia *Limba românească*, apreciată ca „rizibilă" încă de G. Călinescu, dar mai ales pe baza unor asemenea texte, supralicitate în școală, Sion a fost un „autor citat, chiar popular"[80]; așadar, ca în multe alte situații, presa, „parodiind" atare enunțuri solemne, devenite sloganuri, este în acord cu respingerea lor după criterii estetice;

– Vlahuță: „Mai ales că nu de «țaca» [= țăcăneală, țicneală] mă cutremur, ci de veșnicia ei" (M, 21.03.00, p. 6);

– Coșbuc: „A-nceput de ieri să cadă, câte-un bloc, acum a stat" (pretext: dărâmarea acoperișurilor unor blocuri de locuințe, de la Aninoasa; EZ, 23.01.02, p. 6) și, cu un plus de cinism, dar cu extensia intenției de parodie până la evocarea unei strofe întregi a originalului, „A-nceput de mult să cadă / Câte-un MiG. Și n-a mai stat. / Peste țară-n lung și-n lat / Pică zilnic avioane / De păcat" (Cip Ieșan, în ZIș, 25.10.02, p. 10 B, la rubrica «Pătrățelul cu tricolor»); cf. și „A-nceput de ieri să cadă / câte-un românaș pe stradă", versuri citate ca folclor antidictatorial, în discuție fiind înfometarea de dinainte de 1989[81]. Dar, în programe de

[79] În „Cahiers roumains d'études littéraires", nr. 4/1977.

[80] Florin Faifer, în *Dicționarul literaturii române de la origini până la 1900*, București, Editura Academiei, 1979, p. 785.

[81] Valeriu Stancu, *Conspirația vagabonzilor*, Iași, Editura Cronica, 2002, p. 35.

divertisment, nu lipseşte nici confruntarea cu originalul: la o emisiune duminicală „Siesta şi fiesta" (TVR 1, ianuarie 2003), un actor renumit (Albulescu) citeşte, cu intonaţia caldă a artei scenice, *Iarna pe uliţă*! Tot aşa, înainte de 1989, în registrul de care ne ocupăm, despre cei bănuiţi că sunt informatori plătiţi ai Securităţii, cu funcţii importante, se spunea, încifrat, „Pe umeri *stelele*-i curg râu" (cu referire la gradele militare); după 1989, formula a intrat în discursul public; un reflex actual: „Pe pantă frânele-i cad, râu" (ZIş, 31.12.02, p. 4; efecte ale gerului). Pe de altă parte, substituirea din versurile „De rupi din codru-o rămurea, ce-i pasă sistemului de ea?" (supratitlu în pagina „umoristică" a „Ziarului de Iaşi", 15.06.02), trădează faptul că, din timpul şcolii, publiciştii „persiflatori" reţin nu numai enunţuri „pitoreşti" sau superficial „patetice", ci şi versuri sensibile;

– Delavrancea: „Ţara asta eu am guverNAT-O" (Mircea Toma, în AC, 13.2002, p. 16; enunţul, şi cu substituţie secvenţială în ultimul cuvânt, evocă, numai prin tonalitate retorică (identificabilă drept context minim de relevanţă), o cunoscută tiradă din *Apus de soare,* contrazicându-i mesajul („Moldova n-a fost a strămoşilor mei, n-a fost a mea... "; actul III, sc. VIII);

– Alexei Mateevici: „Limba noastră-i o cămară în zacuscă scufundată" (AC, 41/2002, p. 4);

– Goga: „De ce m-aţi dus de lângă *boi*"[82]; e posibil ca titlul unui articol al lui Mircea Mihăieş, „Conturile noastre n-au asemănare" (RL, 38/1999, p. 2) să evoce versurile „Dorurile mele / n-au întruchipare" (*Cântece*, V);

– Topârceanu: „A trecut impersonalul" (Dorin Tudoran, în RL, 15/1999); evocarea ultimului vers din *Acceleratul* este doar un artificiu, de admonestare, autorul pamfletului incriminând utilizarea, în discursul politic actual, a formelor verbale impersonale, de tipul „se vor realiza", „s-au obţinut', caracteristice limbii de lemn a vechiului regim;

– Marin Preda: „Dacă taxă nu e, nimic nu e" (Cr, 12/1999, p. 24), după fraza de încheiere a exordiului la *Cel mai iubit dintre pământeni*: „Dacă dragoste nu e, nimic nu e!", care preia, la rându-i, la modul general, sentinţe prezente în trei versete din *Epistola I*, către corintieni, a Apostolului Pavel, cea mai apropiată formulă fiind cea din versetul al doilea: „... şi de aş avea atâta credinţă încât să mut şi munţii, iar dragoste

[82] În vol. *G.I. Tohăneanu – 70*, Timişoara, 1995, p. 192.

nu am, nimic nu sunt"; „... dacă memorie nu e nimic nu e. [în continuare: Sau, vorba lui Iorga, cine uită, nu merită"]; (RL, 34/2002, p. 32; justificare a profilului revistei „Memoria"); „Dacă rebranşare nu e, nimic nu e!" (AC, 2/2002, p. 19). În acelaşi context se face substituire chiar prin introducerea numelui celebrului personaj al lui Preda, căutat de exegeţi si de cititori în toate prozele romancierului: „Dacă Moromete nu e, nimic nu e" (RL, 36/2002, p. 16). Vezi şi încheierea textului de pe un *banner* prezentând medicamentul „Klacid" (claritromicină): „Atunci când TIMPUL nu mai poate să aştepte!" (iulie 2001), cu evocarea enunțului de încheiere a volumului I din romanul *Moromeții*: „Timpul nu mai avea răbdare", la care trimite (direct) Cornel Nistorescu, în ciuda schimbării categoriei morfologice: „Timpul nu mai are răbdare" (EZ, 30.07.03, p. 1), de vreme ce avertismenul porneşte de la criza din agricultură, agravată de seceta din cursul verii.

3.2.2.2.2. Cu privire la nivelul şi optica utilizării, în textul publicistic, a „citatelor" din clasicii literaturii române, un diagnostic convingător poate fi pus pe baza examinării modului cum sunt reflectați la acest nivel trei mari scriitori: Eminescu [a], pe de o parte, şi Caragiale [b], pe de alta şi, într-o postură ce aminteşte ambele situații, Lucian Blaga [c].

Deşi aici ne referim doar la substituiri în „citate", putem observa că tabloul general, completat cu datele comentate în capitolele precedente, cu privire la *suprimare* (cap. 1), şi *adăugare* (cap. 2) şi în paragraful privitor la titluri [§ 3.2.2.1.1], conduc la conturarea aceloraşi trăsături atitudinale.

[a] Cunoscută, în principiu, unui public larg, prin manuale, iar poezia şi prin serbări şcolare, ca şi prin programe culturale şi literare sau chiar de cultivare a limbii de la televiziunea şi radiourile cu statut de servicii publice (mai ales în împrejurări speciale, cum ar fi aceea că 2001 a fost „Anul Eminescu"), opera eminesciană, dar, iarăşi, în primul rând poezia, a devenit un bun cultural național; toate acestea au dus la crearea, pentru numeroase texte, a unui statut de referențiale (măcar aparent) accesibile. Pe măsura difuzării ca act de asumare culturală şi de reală apreciere artistică este însă şi contestația, „demistificarea" poetului la care s-au crezut şi se cred obligați exponenții noilor tendințelor literare,

de la I. Negoiţescu până la „postmoderniştii" contemporani[83]. Fervoarea este comparabilă doar cu ridiculizarea sintagmei „spaţiu *mioritic*", a lui Blaga.

În linii generale, în ceea ce-l priveşte pe Eminescu, putem uşor distinge trei clase de atitudini.

[a'] În textul jurnalistic al literaţilor, găsim tonalitatea registrului grav, al solidarităţii artistice: „De treci codrii de mesteceni care separă Germania de Polonia, ajungi, după câteva ore de mers cu trenul, în Wrocław" scrie, de exemplu, Ioana Pârvulescu (RL, 21/1998, p. 7). Am văzut însă, anterior (§ 3.2.2.1.1), că un critic literar aprecia identificarea poetului cu titluri şi versuri de această factură ca reprezentând apetitul literar şi gustul publicului larg (trimiterea s-a făcut la spectatorii de la un program intitulat „Surprize, surprize!"), ceea ce poate explica atitudinile la care ne referim în continuare, de selecţie a unui a l t public cititor.

Textul eminescian este, desigur, preluat uneori fără „ranchiună" şi la nivelul publicisticii şi al publicităţii: „Războiul vine, vine, calcă totul în picioare" (ZIş, 13.01.03, p. 8), respectiv, „Ce e praf ca praful trece – tu rămâi la toate rece" (EZ, 16.06.02, p. 8, reclamă pentru aparate de aer condiţionat). Nu lipseşte chiar reconsiderarea critică... optimistă: „Ai noştri tineri la NASA ajung" (titlu de articol citat la revista presei de la REAL TV, 1.05.03, ora 7,25: doi elevi de la Colegiul Naţional „C. Negruzzi" din Iaşi, pentru un proiect referitor la aprovizionarea unei staţii orbitale fără transporturi de pe pământ, au câştigat marele premiu al unui concurs, constând în petrecerea vacanţei de vară la NASA). Este mai ales cazul textelor publicitare: „Berea-i frate cu românul" (reclamă distribuită pe diferite canale de televiziune în cursul anului 2002), respectiv, „PC-ul, frate cu românul" („Ghidul IT & internet", supliment la ZIş, 22.07.03, p. 1: creşterea numărului de computere în România!). Dar, desigur, în textul articolelor „de opinie" şi acest enunţ cunoaşte acomodări din registrul deprecierii: (cu substituirea în finală) „Codrul, frate cu guvernul" (M, 18.02.00, p. 8 B); „[De dragul NATO,] bulgaru-i frate cu românul" (Ad, 13.03.02, p1); cf. şi (cu păstrarea unui minim context de relevanţă) „Fotbalul s-a făcut frate cu audienţa TVR" (Cap., 28/2000, p. 20).

---

[83] Cf. *Despărţirea de Eminescu*, respectiv antologia *Cazul Eminescu*, cuprinzând „polemici, atitudini, reacţii" din presa anului 1998, alcătuită de Cezar-Paul Bădescu, Editura „Paralela 45", Piteşti, 1999.

[a²] Tot în ceea ce-i privește pe literați, semnând în presa literară, dar și în publicații adresându-se publicului larg, se poate constata solicitarea referentului din perspectiva funcției fatice, firește, cu accent ironic, solidarității remarcate anterior luându-i locul o prea puțin justificată familiaritate: [absolvenții facultăților de Drept] „rămân să ne fericească norodul cu procese interminabile și ocolitoare de legi" (M, 13.09.99, p. 6, după *Ai noștri tineri*). Acestui ton i se aliniază și scriitori tineri, evocând textul în trecere sau citându-l pe poet în context derizoriu; este cazul lui Anatol Moraru, la care ne-am referit și anterior; dintre trimiterile la Eminescu ale prozatorului (a cărui atracție față de enunțul aparținând DR din cultura universală și națională se manifestă cu oarecare ostentație) citâm două de pe aceeași pagină: „ [X] se cuprinsese, se vede, de acel farmec sfânt și rămânea invulnerabil la glume... și persiflări..."; „După ce... au trecut «codri de aramă», livezi culese, câmpuri (recoltate) de porumb și de sfeclă și podgorii cu frunza ruginită..."[84]. Alte exemple din presă: [la masa lui Eugen Jebeleanu] „se aduna toată floarea cea vestită în momente de răscruce" (Laurențiu Ulici, în textul unei polemici cu Ileana Mălăncioiu, din RL, 38/1999, p. 11). Pe enunțuri din *Scrisoarea III*, am notat, de asemenea, actualizările „Alexei cu trei coroane" (referire la un sportiv triplu medaliat, M, 1.04.00, p. 2 B; în ZIș, în decembrie 2002, tot într-un comentariu pe teme din sport, ar putea fi vorba de o aluzie la același context, contaminat cu o cunoscută expresie populară: „«Câini» cu trei colaci în coadă"), „Polițiști pe care gradul nu voia să-i mai încapă" (AC, 49/1999, p. 17), „și abia plecă Mitruț... ce mai zgomot, ce mai clocot" (*id.*, 19/2002, p. 3) sau „Tot ce mișcă-n țara asta, râul, RAM-ul", în legătură cu folosirea calculatorului de către parlamentari (ZIș, 11.01.03, p. 8 B).

[a³] Ultimele citate, din pagini umoristice sau titluri „atrăgătoare" în același registru, marchează glisarea spre ceea ce, din punctul de vedere al actualizării enunțului eminescian, reflectă umoarea numită de criticul literar Alex Ștefănescu „Contestarea lui Eminescu în stil hip-hop" (RL, 1/2000, p. 4). Vom prezenta, spre încredințare, mai multe mostre de intertextualitate parodică: „Remeș trece, vreme vine, cu accize noi la tine" (Cr, 12/1999, p. 24; referirea la un ministru de finanțe); „Fiind intelectual, în Academie mă-ntorceam" (revenirea unui realizator de emisiuni de la PRO TV la „Academia Cațavencu"; 40/2000, p. 1); „Sara,

[84] *Love story*, în *vol.cit.*, p. 37.

pe deal, fetele sună cu jale" (pretext: „târgul de fete" de pe Muntele Găina, M, 28.07.01, p. 8 B) şi, cu altă reţetă de variaţie, „Pe dealul buciumenilor se cântă cu jale pentru unii" (ZIş, 23.10.02, p. 6: trimitre la dealul Bucium, din zona Iaşului); „Cobori în jos, Luceafăr blând, alunecând pe gheaţă" (efecte ale iernii; M, 19.01.02, p. 6 B); „Ce e / CashCaValu' / Vine!" (publicitate pentru jocul *Cash mania!*, EZ, iulie 2002).

La nivelul defulării elevilor de liceu, agasaţi de memorizarea unor versuri, dar făcându-şi din respectivele cunoştinţe o aureolă în raporturile cu cei din afara microgrupului, se parodiază versuri; în *La steaua*, a fost găsit, de exemplu, contextul pentru susţinute substituiri, deplângând decăderea echipei de fotbal „Steaua" (!): „La Steaua care-a strălucit / E-o cale atât de lungă / Încât steliştii actuali / Nu reuşesc s-ajungă" (este citat drept text al unui mai vechi „lamento", sub titlul „Radiografia unei stele căzătoare"; M, 4.08.99, p. 6)[85]. Aceeaşi este clasa unor parodii din „Academia Caţavencu" cu privire la campania electorală a candidatului la preşedinţie Emil Constantinescu: „Ce mă legeni, CSOP-ule / Fără ploaie, fără vânt, / Cu procentu' la pământ?" (nr. 32/1999, p. 2), sau „Porni campania. Scădeau / Mereu a lui aripe / Şi mii de voturi se pierdeau / În tot atâtea clipe" (*id.*, p. 16).

Ca preambul pentru paragraful care urmează, trebuie să observăm că, pentru editori/redactori în fond cu gust literar, dar cu apetit demolator, destructurarea enunţurilor apreciate a fi devenit simple poncife poate fi chiar un program. Astfel, sub titlul de „rubrică-concurs pentru *tinerii de tineri*" [după formula argotică «băieţi de băieţi»] intitulată „Tineret, mânia ţării"(parodiind un vers dintr-un cântec „patriotic" din anii regimului comunist în care, aşa cum am mai arătat, este înlocuit substantivul *mândrie*), „Academia Caţavencu" propune actualizarea lui Eminescu în următorii termeni: „Şi acum, dat fiind momentul festiv, când aniversăm presupuşii 150 de ani de la naşterea poetului-nepereche, a bardului de la Ipoteşti şi a luceafărului poeziei româneşti, iacătă, dragi copii, tema pentru data viitoare: MIHAI EMINESCU – POET NAŢIONAL ŞI UNIVERSAL" (1/2000, p. 13). Provocarea, indicând, şcolăreşte, chiar dominante frazeologice, se soldează, firesc, cu

[85] Iată şi un alt caz de asociere denominativă, referitor la acelaşi mediu, reflectat de un «banc»: la un examen de „promovare" a poliţiştilor, un candidat răspunde că *Luceafărul* a fost scris de „Clujeana S.A." (ZIş, 16.01.03, p. 8 B).

rezultatele previzibile (experiment asupra căruia nu considerăm că ar fi util să ne oprim).

[b] Textul caragialian se află la polul opus față de situația constatată cu privire la enunțurile preluate de presa de largă circulație din opera lui Eminescu (și, după cum vom putea vedea că este reflectat, la același nivel, Blaga, aproape exclusiv prin enunțul-sintagmă „spațiul mioritic"). Această observație privește, însă, atât discursul jurnalistic din cotidiene, cât și preluarea în textul literaților.

Convergență, conexiune, concupiscență. Aproprierea și „penetrarea" textului, până la adevărată concupiscență enunțiativă și chiar lingvistică, este favorizată, în primul rând, de extracția» discursului scriitorului, c o p i a t o r, el însuși, al vorbirii uzuale. După Tudor Vianu, opera lui Caragiale este „cea mai uimitoare anchetă lingvistică pe care a întreprins-o vreodată un scriitor român"[86].

Așadar, citarea enunțurilor lui Caragiale poate fi lipsită de „emoția implicării" grave (cf. Gabriel Dimisianu, în RL, 4/2002, p. 11). Derivând din cele enunțate, o trăsătură aparte este calitatea a numeroase enunțuri din opera lui Caragiale de a fi devenit „replici sentințe", care „trăiesc singure cu o puternică viață verbală", care a fost formulată plastic de G. Călinescu; acest istoric și critic literar mima chiar contrarierea privind șansele de ilustrare în demersul exegetic: „ce se poate cita din Caragiale se știe dinainte pe dinafară" (*Istoria literaturii române...* capitolul indicat anterior), ca efect al manifestării specifice (așadar fără distorsionarea intenției și a tonalității enunțului originar) a ceea ce Pavel Șușară numea „memorie de grup" (*Caragiale și Brâncuși*; RL, 4/2002, p. 18). Așadar, constatarea pare a fi una la îndemână: despre ciclul de emisiuni „Curat Caragiale! Parol!" (difuzate în anul 2002 de canalul TVR 1) s-a apreciat, de exemplu, că „ar fi putut însemna o familiarizare a telespectatorilor cu o operă din care cei mai mulți nu știu decât *ce au învățat în școală*" (cronică tv semnată *Telefil*, intitulată „Curat murdar", în RL, 42/2002, p. 30; sublinierea ne aparține).

Din acest punct de vedere, distincția socotită de Dan C. Mihăilescu drept esențială în ceea ce privește asumarea elementelor din titlurile și din textul eminescian, față de condițiile preluării acelorași tipuri de enunțuri

[86] *Asupra caracterelor specifice ale literaturii române*, în vol. *Studii de literatura română*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1965, p. 552 – 553.

de la Caragiale ce au căpătat statutul de DR, la care ne-am referit mai sus (§ 3.2.2.1.1), dacă nu poate fi (măcar integral) acceptată pentru poet, este de necontestat dacă avem în vedere semnalarea unor repere ale receptării satiricului; pentru cel mai larg public, „... Caragiale va să zică Bubico, Giugaru, dulceață-n galoși, Domnul Goe, Birlic și Carmen Stănescu". O atmosferă perfect ilustrată în mai multe din textele din placheta pe teme, scene, personaje și lexeme din opera acestui scriitor semnată de Șerban Foarță, sub titlul incitant de *Caragialeta*[87], din care citām începutul unuia din textele cu titlul *Mica publicitate*: „Pierdut cățel geam tren răspunde nume / Bùbico zahăr place (pedigri). / Uitat Midil servietă gri. / Domn bine caut scoate seara lume" (p. 11).

Acest tip de intertextualitate „osmotică", de apropiere măgulitoare de «Nenea Iancu», atunci când se fac referiri la Caragiale, caracterizează frecvent textul literaților și al jurnaliștilor; procedeul a fost preluat, dacă este vorba de publicații ce cultivă un binecunoscut registru, chiar în texte publicitare.

Iată câteva mostre din numărul 4/2002 al „României literare", prin care s-a lansat „Anul Caragiale": „... românii, pe vremea lui Caragiale... nu făceau decât să se «traducă» și să se «magnetizeze» în berării?" (Livius Ciocârlie, p. 3); „Ce căuta Grecu' în Germania? (titlul Ioanei Pârvulescu este parafrazarea întrebării „ce căuta neamțul în Bulgaria?", pe care și-o pune Crăcănel, în *D'ale carnavalului*; p. 7); „De ce oare ne pupăm toți în piața Endependenți?" (Ștefan Cazimir, p. 12). Sub titlul de „tehnică a citatului fragmentar", în dicționarul de *Științe ale limbii* se citează următoarele versuri ale lui I. Stratan: „*Mărturisesc. Am scris totul / În beții, lupanare.* **Sunt Mațe-Fripte,/ Privesc la comédie**, plâng / **Curat murdar. Căldură mare**" (p. 258). Iată, în sfârșit, o caracterizare sarcastică a fostului președinte (Șt.Caz.) al unei formații politice de după 1989 ce și-a luat numele pornind de la o sintagmă din piesa *O scrisoare pierdută*, Partidul Liber Schimbist, trădat de fostul lider: „Curat liber-schimbist! Curat Caragiale! Curat «trădare să fie, dacă o cer interesele partidului!»" (Bogdan Ulmu, în ZIș, 15.08.02, p. 6, sub titlul „Cum era să fiu senator liber-schimbist!").

Desigur, Caragiale este „rescris" adesea și în „Academia Cațavencu" (publicație căreia îi vom rezerva aici și o scurtă analiză din punctul de vedere al frecventării textului caragialian): „x... s-a oferit

[87] Editura Brumar, Timișoara, 1998.

voluntară pentru o serie întreagă... de opere oratorico-economice, prin care să deservească (la tarife promoționale) reperarea onoarei (lui Gigi), dom' judecător, și clondiru' cu mastică" (nr. 13/2002, p. 10). Iar textul ce urmează este folosit ca reclamă pentru vinul „Jidvei, *rece*": „Spune, nu mă chinui! / Ce e? A publicat-o? / Dă-mi-o s-o văz, / Dă-mi-o s-o văz! (Zoe, *fierbând*)" (*id.*, p. 6).

Dar enunțuri diverse din Caragiale, frecvent convocat mimetic, cu substituiri mai mult sau mai puțin sugestive, par a fi devenit un loc comun în exprimarea „emotivă" a textului jurnalistic „de opinie". Prezentăm doar câteva exemple, pornind de la numeroase replici sau formulări din opera acestui scriitor, care au căpătat statutul de „hipertext": „Pupat toți piața Unive'sității" (titlu de rubrică a lui Dorin Tudoran, în „România literară", 1999), motiv reluat în „Pupat toți coloneii la Penetenciar" (M, 21.09.99, p. 2); „Ospitalitate să fie, da' s-o știm și noi" (AC, 32/1999, p. 13); „Conspirație, da' o știm și noi" (M, 12.10.99, p. 6); „Dacă Tucă vrea să se reprofileze pe emisiuni de tip «iartă-mă» să o facă, nimeni nu e împotrivă, dar să știm și noi" (EZ, 1.04.02, p. 9); „Vocea ortodoxului naționale" (M, 5.10.99, p. 6); „nu se poate cutremur fără voie de la primărie" (cu semnalarea accesării codului cultural, printr-o formulă devenită și ea clișeu: „Fiindcă, parafrazându-l pe *nenea Iancu...*"; M, 11.01.00, p. 6); „Și dă-i și speculează, și dă-i și speculează" (în EZ, ap. Rodica Zafiu, *„Dă-i și luptă..."*, RL, 37/2001, p. 11). Pe de altă parte, trebuie să remarcăm faptul că tendinței în discuție nu-i rezistă, din când în când, nici publicații al căror discurs se caracterizează prin moderație stilistică; astfel, chiar într-o analiză pe teme economice, putem găsi trimiterea la *O scrisoare pierdută*: „animale puține, după buget" („Capital", 28/2000, p. 22); cf. și „Avem și noi buchiniștii noștri" („Ziarul financiar", 6.08.02, p. 2).

Această adevărată contaminare stilistică, pornind însă de la observarea unei deformări fonetice, în vorbirea unui manager sportiv, *renumerație* pentru *remunerație* (cuvânt al cărui prestigiu în vocabularul limbii române i se datorează, de fapt, autorului piesei mai sus menționate), îi provoacă scriitorului Bogdan Ulmu exclamația, de umor fin, „Numai prostii învățăm de la Caragiale" (M, 3.08.99, p. 6).

În încercarea de a surprinde tipologia manifestării figurii de construcție în discuție în cazul textului caragialian și ținând seama de sensul general al modificării structurii enunțului, putem vorbi de „substituire" și atunci când constatăm reinterpretarea cuvântului f o n e t

i c, prin deglutinare de exemplu, din înclinația spre *Spiel und Scherz in der Sprache*, procedeu agreat de comedia bulevardieră (franceză, de pildă), fapt readus în memorie de lectura analfabetoidă (desigur, șarjată) a „ipistatului" Nae Ipingescu, în interpretarea actorului Florin Zamfirescu, urmărind ideația articolului semnat „R.Vent." din „Vocea patriotului naționale": „(datoriile ce ne impun) *solemna minte*"; cu câteva fraze înainte, și o aglutinare ad-hoc: „următoarea prefațiune a unui [h]op[a]-l său" (*O noapte furtunoasă*, a. I, sc. IV; TVR 1, 29.01.02, ora 13.45). Șarjarea, comună viziunilor regizorale de „reinterpretare" a lui Caragiale, nu păcătuiește, totuși, față de spiritul autorului când acesta confrunta, ludic, cuvintele; vezi, de exemplu, vorbele Saftei „a fost lăsata secului", reluate „cu umor" de coana Efimița: „A fost lăsata, secule!" (*Conu Leonida față cu reacțiunea*, sc. V).

Era de așteptat ca „parafrazarea" enunțurilor de tip DR din Caragiale să reprezinte o opțiune stilistică predilectă la jurnaliștii de la „Academia Cațavencu" și, probabil, pornind de la titlu, alți jurnaliști au avansat ideea că săptămânalul „îl virusează pe Caragiale" (apud Rodica Zafiu; RL, 9/2000, p. 7). De fapt, credem că, deși se poate vorbi de pastișarea viziunii antiretorice și a s t i l u l u i scriitorului, totuși, statistic, într-o pagină umoristică a unui ziar ce se adresează, oricum, unui public de oarecare cultură, putem găsi adesea mai multe trimiteri la „citate" din Caragiale dintre cele știute „dinainte pe dinafară" decât într-un întreg număr din „Academia Cațavencu". Așadar, aici evocarea modelului, cu păstrarea unui context minim de relevanță, este mai sofisticată (de tipul „Fără răzbunare, da umflați-i", nr. 3/2000, p. 2), iar într-un număr, luat la întâmplare (2/2001), cele câteva „parafrazări" întâlnite sunt, în general, de același tip: „Băiete, înc-o funcție mică!" (p. 6); „După ce dă peste cap o cinzeacă de alcool edilic, primarul Constantin S. începe să vază enorm și să simță monstruos orice îi iese în cale, inclusiv bugetul municipalității din Iași" (p. 8); „Să fie devalorizare, da' să știm și noi, senatorii!" (nr. p. 10; pentru același „arhitext", vezi și variațiile citate mai sus). Faptul că, în cazul „Academiei Cațavencu", în legătură cu „accesarea" directă a enunțului memorabil din textul mentorului spiritual al publicației, putem vorbi de utilizarea supravegheată, ne-o dovedește chiar comparația cu abordarea aceluiași tip de enunț în jurnalistica literară (la care ne-am referit anterior) și chiar în alte periodice.

Dacă avem în vedere, însă, repetarea, de-acum discursivă, a citatului deja „accesat" în redacția unei publicații (fapt constatat frecvent și până acum), ca o soluție de expresivitate facilă, proba se poate face și (sau, mai ales) pe textul caragialian; una din formulările (de finețe) citate anterior revine, este drept, după un an, într-o adevărată suită: „să simți monstruos și să vezi aiuristic doar de dragul unui antisemitism care e sublim, dar lipsește cu desăvârșire..." (AC, 19/2002, p. 9).

Pe de altă parte, și în același număr dintr-o revistă, enunțul (unul de „circulație") poate fi citat de mai multe ori. Acesta poate apărea, pe ton polemic, într-o caracterizare pe teme lingvistice: [în speculațiile asupra scrierii dacilor] „...latura științifică este sublimă, dar lipsește cu desăvârșire" (N. Manolescu, în RL, 42/2002, p. 1), dar și, sarcastic, în comentariul asupra prestației unei echipe de fotbal, despre ai cărei componenți s-ar putea presupune că au greșit „la inteligența de joc, care a fost sublimă, dar le-a lipsit cu desăvârșire" (cronică pe teme de sport, p. 30). Dar hipertextul poate fi doar evocat la modul general, cum procedează chiar un ziarist exersat, Cornel Nistorescu, trimițând la „model" printr-una din formulele de „complicitate" cu autorul; este vorba, tot din *Scrisoarea pierdută*, de o cunoscută tiradă din discusul lui Farfuridi la întâlnirea electorală din finalul actului al treilea („ori să se revizuiască... dar să nu se schimbe nimica; ori să nu se revizuiască..., dar atunci să se schimbe pe ici pe colo, și anume în părțile esențiale"): prin cuvintele „să fim și europeni, să fim și tradiționali și, în același timp, să rămânem și județeni", comentatorul politic etichetează atitudinea președintelui României în problema „regionalizării", în a cărui declarație găsește „ceva din bătrânul Caragiale" (EZ, 11.10.02, p. 1). Evident, locul stilistic comun, de succes încă în conversația uzuală a celor de cultură medie, plictisește (asupra problemelor pe care le ridică însuși textul lui Caragiale, vezi *Introducerea*).

[c] Am anunțat deja că Lucian Blaga ocupă un loc aparte în ceea ce privește „citarea" în textul jurnalistic, deși considerabil mult mai puțin cunoscut (nu numai aparent) ca enunțuri de posibilă referință; dar enunțul cunoscut, „spațiu mioritic", are o apariție (modificată) debordantă și se înscrie într-un registru al contestării prin derizoriu, cu nuanțe de la ironie amară la sarcasm acid, mult dincolo de mai simpla deși brutala renegare a enunțului eminescian (cf. [a³]). S-ar putea ca explicația să vină dinspre tradiția „didactică" mai redusă a scriitorului, pe de o parte, iar, pe de altă

parte, dinspre prestigiul cultural şi ideologic al celor care au polemizat (postum) cu autorul *Trilogiei culturii*.

Faţă de Eminescu şi de alţi scriitori, din cei la care ne-am referit anterior (§ 3.2.2.2.1), ale căror enunţuri sunt, totuşi, preluate mai des în formă „canonică" în textul jurnalistic şi în discursul public, Blaga, ca atare, constituie un model destul de rar „accesat", iar reluarea „etichetei" poate recomanda un text de regulă de informare „constructivă", din perspectiva responsabilităţii socioculturale manifeste; de exemplu, sub titlul „Veşnicia s-a născut la sat" este prezentată o expoziţie cu profil etnografic şi de artă populară din judeţul Galaţi vernisată „în preajma" Paştilor („Viaţa liberă", Galaţi, 26.04.02). De altfel, acest enunţ constituie o excepţie, aparţinând categoriei celor care, din opera lui Blaga, sunt reţinute şi au făcut obiectul unor substituiri: „Parlamentul s-a născut la sat", respectiv, „G.S.M.-ul s-a născut la sat" (ap Groza, *Dinamica*, p. 131); „Eu cred că manipularea s-a născut la sat" (titlul unei recenzii semnate de Ioan T. Morar, în AC, 1/2003, p. 14); sau, tot cu substituirea subiectului şi cu încadrare în context aparţinând tehnicii libere a limbajului, „Şi ne vom mândri, mâine-poimâine, că Internetul s-a născut la sat" (Al. Călinescu, în M, 7.10.00, p. 6); prin opoziţie: „Veşnicia are buletin de oraş" (titlu, în M, 1.04.00, p. 4). Un alt text blagian în presă, semnalat de Groza: „[poliţişti gata să-i prindă] pe cei ce ar fi cutezat la strivirea corolei de minuni a lumii", după „Eu nu strivesc corola de lumini a lumii" (*Dinamica*, p. 123).

Creaţii ale lui Blaga, termenul *mioritic* şi sintagma „spaţiu mioritic" (trecem, acum, peste alte formulări, ale autorului, de asociere a adjectivului), binemerită o analiză socio- şi psiholingvistică din perspectiva receptării, reflectată prin două atitudini ce se dovedesc preponderent emoţionale, adeziunea şi contestarea, ale căror linii generale le prezentăm în continuare.

Cele trei „clase de atitudini" adoptate în secţiunea [a] de mai sus, privitoare la Eminescu, pot servi doar ca un reper general pentru sintagma în discuţie a lui Blaga. Astfel, „adeziunea" s-a manifestat mai ales la nivelul eseisticii elevate şi chiar la cel al e x e g e z e i, sferă din care porneşte şi contestaţia propriu-zisă, ce glisează, măcar uneori în evidentă necunoştinţă de cauză, spre simplă deriziune, prin manipularea cuvintelor la nivelul polemicii în discursul public, reflectat de mass-media. Între cele două extreme, se plasează, în mod firesc, utilizarea termenului şi a sintagmei în textul jurnalistic „de opinie", în registru filozofic sau numai

filozofard, adesea fără acoperire în cunoașterea lucrurilor (când este vorba de presa de largă circulație).

Precizăm faptul că, pentru orientarea discuției de față, am pornit de la unele dintre judecățile de valoare (și de autoritate) formulate de Mircea Eliade în studiul *Mioara năzdrăvană*[88]. Abordând această temă ca o introducere la analiza „creștinismului cosmic", ce ar caracteriza populațiile rurale din Europa Orientală, Eliade prezintă amănunțit, din biografia baladei, elemente ce aveau să-i confere un „excepțional destin" în cultura modernă română, atribuindu-i statutul de „capitol central în istoria ideilor", în special în ceea ce privește confruntarea dintre „tradiționaliști" și „moderniști". Din această perspectivă, dezaprobând, cu argumente, „iritația unor autori în fața «prestigiului unic al baladei»", Mircea Eliade sublinia faptul, de interes pentru discuția de față, că „numai adjectivul «mioritic» este invenția literaților: *lumea mioritică* era deja simțită de popor ca un univers deosebit și incomparabil" (*op. cit.*, p. 238).

[c1] Dar marele istoric al religiilor, filozof și scriitor, nu se dezice de această „invenție", folosind, m o t i v a t, în exegeza citată (passim), și sintagmele (în traducere românească) *teme mioritice*, *univers mioritic*, *lume* și *nuntă mioritică* sau *păstor mioritic*, eventual, cu evidențierea grafică a adjectivului („fenomen «mioritic»"); astfel, au fost marcate, pentru posteritatea responsabilă (sau, după gust, „conformistă"), repere de meditație și de evaluare.

Evident, și (sau mai ales) sub impresia ideației și a simbolicii[89], sintagma este considerată ca revelatorie în eseul filozofic și este preluată creator în demersul filologic ori în exegeza de profil strict, manifestări de adeziune pentru care vom prezenta doar câteva exemple. Punându-și întrebarea „De ce îl iubesc pe Blaga?", un exponent al gândirii religioase contemporane, N. Steinhardt, dă o explicație edificatoare atitudinal:

---

[88] Din volumul *De la Zalmoxis la Genghis-Han. Studii comparative despre religiile și folclorul Daciei și Europei Orientale*, traducere de Maria Ivănescu și Cezar Ivănescu, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1980, p. 223 – 250.

[89] Jules Michelet, care, încă în 1854, a tradus balada în franceză, o caracteriza drept "un lucru atât de sfânt și de emoționant că-ți sfâșie inima", ap. Eliade, *op. cit.*, p. 224; pentru alte aprecieri, elogioase, din partea unor scriitori, literați și filologi străini, cf. Al. Husar, *Miorița (De la motiv la mit)*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza", Iași, 1999, p. 5–7, 43.

pentru că „a dat un nume nou țării, acela de «spațiu mioritic»"[90]. Iar stilisticianul G.I. Tohăneanu nu s-a sfiit să se refere la „graiul nostru mioritic"[91]. Se pare că, de asemenea în tonul mai vechii exegeze, folosea adjectivul în deceniul al optulea al secolului trecut și istoricul și criticul literar Eugen Simion referindu-se la „solidaritatea mioritică cu natura"[92].

În mod firesc, etnologii și folcloriștii, înscriindu-se într-o dublă filiație, de prețuire îndreptățită a „mitului mioritic" și de înțelegere a complexității discursului exegeților premergători, continuă și dezvoltă ceea ce este mai mult decât enunțul reflex al unei eventuale inerții sau... obediențe (!). Renunțând la textul studiilor (și la publicații) de strictă specialitate din țară, vom cita formulări dintr-un articol apărut recent în „Adevărul literar și artistic" (așadar adresându-se unui public mai larg) de folcloristul N. Constantinescu: [cercetători ce au dedicat decenii] „marelui text mioritic" sau [o carte ce reprezintă] „un adevărat bloc de granit la temelia edificiului mioritic" (19.02.02, p. 6; articolul se intitulează *„Miorița" – acasă și în lume*; vezi, din nou, „text mioritic" și „marele cânt mioritic", în partea a doua a articolului, *id.*, 26.02.02, p. 6).

Trebuie să remarcăm faptul că termenul este prezent, în registru de aderență, în exegeza contemporană din Republica Moldova; de exemplu, în textul semnat de Tatiana Butnaru, *Reflexe mioritice în poezia contemporană*, găsim sintagmele „fond mioritic", „elemente mioritice", „fluier mioritic", „mesianism mioritic" și „optimism ~ "; poetul Leo Butnaru îl consideră pe „ciobanul mioritic" un „Hamlet basarabean" etc.[93]. Dar astfel de caracterizări, dat fiind și tonul ponderat al demersului analitic, lipsesc, ca regulă generală, în contribuțiile de profil ale unui specialist în domeniu, Andrei Hîncu (printre care *Geneza Mioriței: «mit și realitate»*; *Miorița în exegezele de după Mircea Eliade*[94]). Trebuie să i se recunoască acestui folclorist chiar semnalarea, printre primii, a degradării de astăzi a termenului *mioritic*. Abordarea temei, responsabilă cultural, poate apărea „cuminte", dar observațiile sunt exacte și binevenite: „În încheiere [la partea a doua a articolului *Miorița în*

[90] Desigur, nu intrăm în analiza viziunii proprii lui Steinhardt asupra „spațiului mioritic".

[91] *„Viața lumii" cuvintelor. Vechi și nou din latină*, Timișoara, 1989, p. 6.

[92] *Scriitori români de azi*, I, București, 1978, p. 288.

[93] În „Revistă de lingvistică și știință literară", nr. 3/1996, p. 3 – 7.

[94] Apărute în revista deja citată, în anii 1993, 1995 și 1996.

exegezele de după Mircea Eliade, în RLȘL, nr. 1/1996] vrem să atragem atenția asupra faptului că adesea chiar unii demnitari politici și-au însușit terminologia nefondată și lipsită de adevăr privind *Miorița*, cum o fac și mulți eseiști, jurnaliști etc. Astfel, se vorbește de *mioritismul românesc*, de *comportamentul mioritic* ș.a., adică de felul nostru de a fi lași, resemnați, supuși etc. Sânt reluări nejustificate" (p. 76).

Ca o completare la cele precedente, înainte de a ne ocupa de opțiunea respectivă și de dimensiunile „contestației", în diferite registre, trebuie să precizăm, și pentru a-i data prezența în discursul oficial, public (și, în funcție de aceasta, în școală), că termenul *mioritic* nu a fost înregistrat în *Dicționarul limbii române* (serie nouă) al Academiei Române, fasciculele tomului al VI-lea, litera M, fiind publicate între anii 1965 și 1968 (când, în mare, lui Blaga i se recunoștea meritul de traducător al lui *Faust*), dar va fi înregistrat și explicat sumar, firește, ceva mai târziu, de exemplu în ediția a treia a *Dicționarului de neologisme* al lui Florin Marcu și Constant Maneca (București, 1978), ca și în *Dictionarul de filozofie* apărut în același timp, la Editura Politică (București, 1978, s.v. *Blaga*) și va fi prezent, apoi, chiar în dicționare explicative ale limbii române. În sfârșit, o selecție lexicografică ieșită din comun a cuvântului: sub forma adaptată fonetic, *mioritico* figurează printre cele mai puțin de douăzeci de cuvinte românești pătrunse în limba italiană, conform unei lucrări tematice, *Dizionario delle parole straniere nelle lingua italiana*, apărut în anul 2001 (cf. Rodica Zafiu, în RL, 44/2002, p. 15).

În afară de sintagma blagiană din exegeze, dicționarele limbii române vor trebui să consemneze, de acum, și numele unei rase de câini, „ciobănescul mioritic" (paralel, dar nu același, cu „ciobănescul *carpatin*"), prezent în vorbire și înregistrat deja în textul jurnalistic; cf. „Președintele Clubului Național de câini ciobănești românești i-a oferit tenorului italian [Luciano Pavarotti] un pui de ciobănesc mioritic românesc... botezat [!] cu numele Roman de România" (VIP, 33/1999, p. 3) Cu titlu de divertisment, trebuie să observăm o mezalianță conhabitațională: „un asemenea exemplar, nobil, al cântăreței Monica Anghel, mai are ca tovarăși doi câini, o maidaneză și o lupoaică" (VIP, 41/1999).

Se adaugă, cu șanse de supraviețuire condiționate de succesul de piață, denumirea „Chippendale Mioritic", care i-a fost atribuită unui tip de mobilier (reclame tv pe posturile ieșene, în luna martie, 2002).

[c²] Contestarea termenului şi a sintagmei cunoaşte câteva ipostaze deosebite din perspectiva punctului de plecare şi a propensiunii abordării.

Într-o primă clasă [α] suntem îndreptăţiţi să plasăm reflectarea *exegetică* propriu-zisă (chiar pe terenul terminologiei), fundamentată axiologic, urmată de cea de firească *expansiune*, în textul literaţilor [β] şi de reflectarea *histrionică* [γ], în textul de factură umoristică. Manifestările din ultimele două categorii de texte, oricât de virulente prin asocierile de substituire (refuz, blam), se plasează, totuşi, sub semnul „rezonabilului" stilistic, iar această diferenţiere consideră contextul expansiunii în discursul public, în enunţul de abjurare (sau de exorcizare) din publicistica de largă circulaţie (tratată la sfârşit, sub [δ]).

[α] Chiar în textul mai sus citat, în care prezenta şi reconsidera un demers exegetic apelând la formulări de tipul „univers, fenomen mioritic", „lume, nuntă mioritică" etc., Mircea Eliade invocă o obiecţie formulată din perspectivă strict lingvistică de etnomuzicologul şi folcloristul Constantin Brăiloiu (a cărui poziţie faţă de „spaţiul mioritic" ca o „matrice stilistică" a culturii române a fost exemplar analizată de Eliade). Într-o broşură intitulată *Sur une ballade roumaine: La Mioritza* (publicată la Paris, în anul 1946), Brăiloiu observa că Blaga „nu se teme să creeze, cu ajutorul unui sufix comun, *cea mai ciudată dintre vocabule*" (cf. *Mioara năzdrăvană*, p. 232, subl.n.; în traducerea textului lui Mircea Eliade găsim şi echivalarea germ. „Mioriţa-Forschung" prin „mioriţologie", care îi aparţine lui Const. Brăiloiu; *ibidem*, p. 234).

Nu este însă, cronologic, prima contestare din această perspectivă; prioritatea pare s-o aibă Dan Botta, în textul unui articol publicat în 1941. Într-o regretabilă (pentru cultura naţională) polemică asupra paternităţii conceptului[95], Botta, revendicându-şi prioritatea v i z i u n i i , numită de el prin termenul *unduire*, îi reproşa lui Blaga „numele bizar de «teoria mioritică» (de la frumosul cuvânt românesc *mioriţă*, *mioară*)"; vezi şi „faimoasa formulă a spaţiului mioritic – «deal – vale» şi «vale – deal»", succesiune ce mai este numită „ordinea mioritică"[96]. Alte observaţii polemice, din aceeaşi zonă, ale lui Dan Botta se referă la „titlul

[95] Prezentată de Gheorghe Hrimiuc-Toporaş, în volumul Dan Botta, *Unduire şi moarte*, Institutul European, Iaşi, 1995.

[96] „O eroare: *Spaţiul mioritic*", în *volumul citat*, p. 291, 292; însăşi opera lui Blaga o considera „dedicată pieirii", fiind un „Moloch... compus din cel mai deplorabil lut"; p. 306.

«mioritic», care consemnă, într-un hibrid româno-grec, de cea mai antipatică formă pedantă, toate nostalgiile cu cari e încărcată, de la Alecsandri încoace, divina baladă a *Mioarei*", respectiv, la „ficțiunile «terminologice»", și la faptul că „în vocabularul său filosofic [al lui Blaga]... se pot culege cele mai mari curiozități" (în *vol.cit.*, p. 303, 309, 316). În sfârșit, în alte articole ale lui Botta, apare și substantivul *mioritic*, folosit, ironic, pentru a numi domeniul preocupărilor lui Blaga (*vol.cit.*, p. 290, 292). Din fragmente ale unui articol al lui Blaga, publicat în 1931, citat în prezentarea polemicii în discuție, aflăm că acesta încercase o interesantă echivalare terminologică: „Despre substratul mioritic al sufletului popular românesc se poate vorbi ca în regiunea germană despre *faustesc*... Ce e mioriticul? O anume atitudine metafizică în fața morții, care își găsește expresia tocmai în balada *Mioriței*" (din anexa *Replica lui Lucian Blaga*, în *vol.cit.*, p. 335).

[β] Contestarea, tot reflexivă, a adjectivului și a sintagmei cheie de boltă a teoriei blagiene, adică reprezentând o confruntare, la diferite niveluri, în planul ideilor culturale și chiar al filozofiei, raportate la pragmatica vieții contemporane, are adevărați promotori și semnificativi adepți ai acestora. Ne vom limita și aici doar la câteva exemple, scopul nostru fiind acela de a înfățișa (sub [δ]) sensul expansiunii din discursul public și din publicațiile cotidiene, cu precizarea că, în selecția pentru acest paragraf, când nu este vorba de nume notorii, a prevalat subiectivitatea propriei noastre cunoașteri în ceea ce privește formația și prestația autorilor citați, corigibilă, eventual, la revenirea asupra temei.

Se pare că scepticul și tragicul (dar și paradoxalul) moralist Emil Cioran este cel care a lansat, prin eseul filozofic contemporan, asigurându-i o prodigioasă carieră în discursul public, moda peiorizării (recente) a adjectivului mioritic: *fatalismul mioritic* înseamnă „abandonarea pasivă soartei și morții", iar *Miorița*, „blestem poetic și național", alături de „înțelepciunea cronicarilor, constituie rana neînchisă a sufletului românesc" (*Schimbarea la față a României*). Așadar, românii sunt un „popor mioritic", a cărui subită și de-a dreptul ciudată răbufnire din decembrie 1989 a fost caracterizată drept o explozie a... mămăligii. Laitmotivul a fost imediat preluat (nu interesează, aici, problema priorității succesorale, a cronologiei) de reprezentanți ai disidenței românești din străinătate. Deși prin această referire deviem de la registrul manifestării discursului filozofic sau de la cel «public» de responsabilitate asumată, amintim, de exemplu, faptul că, scârbit de

„rahatul tricolor al *sabotării istoriei*" (aluzie la o altă formulare, celebră, a lui Blaga), lui Paul Goma „neantul mioritic" îi provoacă „o infinită greață" (ap. Florin Faifer, *Rana și rîca*, în Cr, 6/1999, p. 12).

Nu este însă vorba de un... consens. De pildă, făcându-se (dar poate numai ad-hoc) ecoul unui oricum neașteptat elitism, de conivență, Eugen Simion vrea să-l provoace pe Petru Dumitriu spre considerații pe această temă, evocându-l pe Cioran (de la care se citează opinia „că blajinătatea este păcatul nostru capital. Blestemul mioritic..."), dar scriitorul rezident la Strasbourg preia referința în terminologia și în context de aderență la viziunea lui Blaga („sentimentul identificat de *spațiul mioritic*"), pe care criticul literar i le reproșează chiar („... toamnă românească, plaiuri mioritice,... aveți o imagine idilică a peisajului românesc, domnule Petru Dumitriu"[97]. Iar menținerea prozatorului în același registru („... am pomenit noi adineaori de «spațiul mioritic»") se datorează, după cum se poate constata, acceptării ideii, cunoașterii lucrurilor: atribuirea, acestui spațiu, a valorii de sursă a spiritualității românești, proiectată însă într-o cuprindere marcată de „munții de la Marea Egee până la câmpia polonă", reprezintă, după Petru Dumitriu, o „genială înțelegere a lui Blaga" (*op.cit.*, p. 208; cf. și p. 235: „Blaga avea dreptate, Steinhardt avea dreptate, dar ei n-au văzut totul...").

> Cu riscul amplificării digresiunii, trebuie să semnalăm o provocatoare paralelă: după Mircea Eliade, în același areal a plasat și Dan Botta istoria spirituală a „omului balcanic, înțelegând prin acest termen etnic-geografic toată Europa răsăriteană, din Marea Egee până în Munții Tatra", un teritoriu „în care se înfruntaseră de-a lungul secolelor egeenii: grecii, thracii, ilirii și romanii", cu „o geografie sacră, pentru că pe plaiurile și munții aceștia oamenii întâlniseră pe Apollo și Dionysos, pe Orfeu și Zamolxis" („Fragment pentru Dan Botta", în volumul *Unduire și moarte*, p. 13.

Există însă, firește, și respingerea ideologică a inteligheției naționale, care, semnificativ, nu coboară la deriziunea terminologică; de exemplu, un filozof al culturii cum este Adrian Marino nu pierde ocazia să sublinieze faptul că nu există „țărani români folclorici, de tip Muzeul Satului", atitudine precizată altundeva prin afirmația că „oița năzdrăvană

[97] Eugen Simion, *Convorbiri cu Petru Dumitriu*, Mercuțio, București, 1998, p. 85.

din *Mioriţa* este un animal care nu aparţine zoologiei europene"[98]. Această atitudine are reflexe moderate şi la nivelul cititorului (instruit); iată consideraţii ale semnatarului unei corespondenţe din „Dilema": „Numai că, mioritic vorbind, adică sceptic cu privire la fenomene, de la înălţimea de unde totul nu-i decât un deal – vale... " (nr. 476, mai 2002, p. 2).

Revenim la registrul lexical vitriolat al lui Cioran, de data aceasta prin scrisul unui literat ce s-a impus şi în calitate de comentator politic. Mircea Mihăieş, pentru care (în articolul *Spaţiul mioritic şi spaţiul Schengen*) conceptul autohton în discuţie este asociat cultivării mitului „unei Românii infailibile, idilice, inefabile, generoasă cu fiii săi... în care geografia se modula armonios, urmând *behăiturile suave ale Mioriţei*", crede că este „contraproductivă", ba chiar „catastrofală" ideea „de a face din *toiagul mioritic* singurul element de legitimitate naţională', deoarece ne aflăm sub semnul criteriilor spaţiului Schengen, iar nu al celor ale „spaţiului mioritic", numit şi *„spaţiu mental al unei mioare sinucigaşe"* (RL, 15/1999, p. 2; evidenţierile grafice ne aparţin). Dincolo de încrâncenarea lexicală de autoflagelare şi în pofida acesteia, distingem legăturile dintre *res* şi *verba*: discursul, tematic de altfel, este unul de analiză, într-o anumită viziune (cf. şi „... traducerea, sub formă de mioritică dilemă existenţială, ar suna..."; RL, 33/2001, p. 2). Totuşi, Mircea Mihăieş poate face şi concesii: „sunt cuvinte [«libertatea spirituală a unui popor»] prea greu de priceput de banda de bişniţari grosieri ce-au împărţit ţara în carouri mărunte, încât să nu scape ne(s)muls nici un centimetru pătrat din iarba păscută cândva de Mioriţa şi cosită azi cu maşina electrică a lăcomiei şi a nesimţirii" (RL, 40/2001, p. 2).

În evocarea tangenţială, de „atmosferă", alţi autori procedează doar mimetic, scontând pe adeziunea cititorului, în virtutea unei opţiuni legitimate (eventual) de grup, sau măcar a convenienţei. Mai rar, prin ghilimele, se marchează o intertextualitate grafică: „Efectul «o mie şi una» [de nopţi]... îşi are corespondentul său «mioritic» prin obsedanta repetiţie camilpetresciană..." (RL, 37/1999, p. 6); „... în care să se regăsească toţi cei care au «făcut» istorie pe aceste plaiuri «mioritice»..." (Michael Astner, M, 19.11.99, p. 6); cf. şi la Mircea Zaciu, la care

[98] *Al treilea discurs. Cultură, ideologie şi politică în România.* Adrian Marino în dialog cu Sorin Antohi; Iaşi, Polirom, 2001, p. 128, 143.

adjectivul are funcția de glosă: „Împăcarea vine din conștiința primitivă («mioritică») a recontopirii cu natura maternă"[99]. Tot aici putem încadra caracterizarea, prin contrast, a poeziilor din exil ale lui Ovidiu, drept „jelanii, culte, prima dată, nu mioritice" (Const. Țoiu, RL, 8/1999, p. 18).

Destul de frecvent, literații păstrează ca referent termenii lui Blaga, nota de ironie sau de sarcasm fiind râvnită contextual: „...să ne introducă în fabulosul poveștilor din spațiul mioritic" (Marina Constantinescu, în RL, 7/2002, p. 17); „«Pisica ruptă» e o radiografiere a zilelor noastre, a tranziției românești, a spațiului mioritic" (Mioara Adina Avram, M, 3.12.99, p. 6); „... multiubitul și stimatul tovarăș... ar vrea să reînvie [«stânga, la putere»] pe străbunul plai mioritic" și „Proprietarii de himere și industrializarea plaiului mioritic"[100].

Intervin și vocabule din grupul onomasiologic al păstoritului: dacă Christian Crăciun se mulțumește cu „ciobanul" sau „ciobănașul mioritic" (Cr, 7/2000, p. 20), Mircea Cărtărescu plusează, susținând că trei corifei ai literaturii române, Creangă, Slavici și Caragiale, nu trebuie imaginați ca „trei baci mioritici", la baza unei piramide deasupra căreia s-ar ridica Eminescu (PRO TV, 14.01.00; cf. și M, 15.01.00, p. 6).

Dar, chiar la acest nivel, asistăm la diversificarea realităților supuse, adjectival, derizoriului, de la asocieri de apetență într-adevăr reflexivă până la cele de simplă confruntare șocantă: „Timpul mioritic" este, de exemplu, titlul unei rubrici pe care a ținut-o Liviu Antonesei în cotidianul ieșean „Obiectiv", începând cu primul număr (15.10.01, p. 12; cf. și „criterii mioritice", id., 17.12.01, p. 11), față de „sovietizare mioritică", „delăsare mioritică" (N. Turtureanu, M, 13.12.99, p. 6, respectiv, 8.07.00, p. 6) sau „consumator mioritic" (Ștefan Prutianu, ZIș, 19.07.02, p. 6). Tot ironiei îi servește asocierea termenului cu un al doilea adjectiv, cu funcție metalingvistică: „... pe la stânile populate de dușmanii tradiționali ai feciorelnicei nații mioritice – ungureanul, vrânceanul și, la rigoare, chiar și moldoveanul, că tot s-a obișnuit el să accepte pasiv loviturile destinului" (Mircea Mihăieș, în RL, 30/2002, p. 2).

S-ar putea trage concluzia că, pentru ziariștii literați, deprecierea adjectivului în discuție, prin semnificația pe care i-o imprimă substituirea

---

[99] *Nietzsche văzut de Marin Preda*, în vol. *Timpul n-a mai avut răbdare. Marin Preda*, Cartea românească, București, 1981, p. 274; cf. și Valeriu Stancu, *Conspirația vagabonzilor*, p. 73, 243.

[100] Valeriu Stancu, *op.cit.*, p. 73, 243.

determinatului, se înscrie într-o strategie de demolare a ceea ce mulți consideră a fi un „cult oficial" în jurul unor concepte, idei, instituții sau personalități, sfidând „clișee, elogii, comentarii bombastice, discursuri naționaliste", cum, de exemplu, într-o împrejurare din atâtea altele, se exprima Mircea Cărtărescu, cerându-le „oamenilor de adevărată cultură de azi" să-l scoată pe Eminescu „din îngusta cămașă de ipsos a statuii sale" (*Omul, și nu statuia*; M, 15.01.00, p. 6). Dar aceasta este viziunea unui poetician care, prin însăși opera sa, contribuie la destructurarea „postmodernistă" a imaginilor și a limbajului predecesorilor, a unui scriitor care cunoaște, iubește, invidiază și disprețuiește, simultan, literatura română și universală, reciclându-le parodic opțiunile și retorica, „cu o conștiință acută a procedeului", după o fericită formulare a Iuliei Alexa (cf. RL, 16/2002, p. 5). Iar aceste elemente se găsesc, treptat, din ce în ce mai puțin motivat și adecvat în discursul de contestare Blaga pe ton umoristic și în registru public revendicativ.

[γ] Fără a putea trasa hotare precise (de altfel, în parte, inutile) între prestația de atitudine propriu-zisă și manifestarea în registru ludic a literaților și jurnaliștilor, încercăm proiectarea trecerii spre histrionicul lejer, cel al umoriștilor, al publicațiilor și al emisiunilor unor canale tv, mai mult sau mai puțin de „profil" (măcar aparent), prin enunțurile pe ton relaxat, în special din presa de largă circulație. Chiar dacă referentul rămâne cel „canonic", intenția (ironie, sarcasm) reiese din context: „trebuie să fii... nebun de-a binelea pentru a-ți risca bănișorii în spațiul mioritic" (sub titlul „Iliescu iese la plesneală", M, 29.08.01, p. 6); „a fost apoi «moda» dansatoarelor, fetele de pe plaiurile mioritice având posibilitatea să-și etaleze «talentele» pe toate meridianele globului" (despre „agențiile matrimoniale" fantomă, ca intermediare ale prostituției; M, 7.01.00, p. 1). Despre „plaiurile mioritice" vorbește concesiv și prezentatorul unei emisiuni „Preve/știri" de la canalul tv „Acasă" (18.03.02, ora 7). Dar și în acest registru markerul atitudinal este termenul translat în sintagmă prin substituire: „Despre ritmul nostru mioritic, morala ca gargară electorală și..." (titlu; în text: [lui Marian Papahagi] „ritmul nostru mioritic «i-a spulberat ființa»"; Cr, 3/1999, p. 27); invitație „la o mare petrecere de Dragobete, ziua îndrăgostiților în varianta mioritică" (EZ, 22.02.02, p. 14). „Măgari mioritici" sunt, însă, doar asinii „recrutați" din România pentru a înlocui poneii de la parcul de distracții gen Disneyland de la Paris (EZ, 23.10.2002, p. 13).

Cu utilizare adverbială: [în legătură cu presupusa atitudine a preşedintelui ţării privind «legea Pruteanu»] „trebuie să ne resemnăm mioritic. Asta e" (C. Rogozanu, în EZ, 23.10.02, p. 17).

Obişnuiţi cu echivalarea «mioritic» = «(specific) românesc», putem decoda şi conotaţia substantivului: titlul „Miorița şi castravetele" este folosit pentru prezentarea unui comentariu Reuters asupra relaţiilor româno-bulgare (M, 11.03.02, p. 9), „Miorița" fiind „România", iar „castravetele" trimiţând la Bulgaria, prin renumele de grădinari al vecinilor de la sud de Dunăre. Deci, „Miorița" este, bineînţeles, „ciobănia", lipsa de rafinament; un manager din sport în a cărui vorbire intervine frecvent automatismul popular al sfidării morţii ca „jurământ", pentru a i se credita afirmaţiile („io mă duc la Haga şi mor", „mie nu mi-e frică nici să mor") este imediat proiectat în atmosfera baladei: „se observă un sentiment mioritic al morţii – Pinalti a jucat rolul ciobănaşului mioritic, resemnat în faţa blatului" (EZ, 12.03.02, p. 15).

Frecvenţa deosebită a apariţiei termenilor-simbol ai lui Blaga permite (după cum am văzut şi în ceea ce-l priveşte pe Mircea Mihăieş) abordarea şi din perspectiva studiilor de caz: al unor autori sau al unor publicaţii.

Luând în consideraţie numai o parte a exemplelor din presa consultată (nesistematic, totuşi) pentru documentarea de ansamblu a studiului de faţă, iată, mai întâi, liniile schiţei de „portret anti-stilistic Blaga" al lui Bogdan Ulmu, om de teatru şi scriitor talentat cu o activitate jurnalistică susţinută (la ale cărui figuri de construcţie, adesea de virtuozitate, am trimis şi în capitolele precedente). În rubricile, alternative, „Viaţă de teleman" şi „Haz de necaz" (din cotidianul ieşean „Monitorul"/„Ziarul de Iaşi"), u m o r i s t u l evocă frecvent enunţul blagian în discuţie sau improvizează pe această temă, consolidându-i, pentru cititorii săi, statutul de clişeu, prin revenire şi insistenţă. Referirea frecventă este la *plai*; tematic, intervine şi asocierea cu *satul*, dar imaginaţia îşi spune şi ea cuvântul. Prezentăm contextele evocatoare: „Urşii, probabil, ar trebui lăsaţi în libertate, să se hrănească liniştiţi cu oi, ciobani şi turişti montani imprudenţi – cum s-a întâmplat, nu o dată, chiar pe plaiuri mioritice" (8.10.99, p. 6); „Ce s-a schimbat satul mioritic!" (7.10.99, p. 6); „Pare el [Zervoudakis] antipatic, da' s-a ataşat de plaiul mioritic, ţaţo!" (18.01.00, p. 6); [autorul se compară cu] „... un Kundera al plaiurilor mioritice din anul 2000" (4. 03.00, p. 6); „Ce-mi văzură ochii, bazedovieni deja de ineditul cotidian mioritic?" (21.03.00, p. 6);

„Vă țuc, hibernali mioritici!" (10.12.02, p. 6). În sfârșit, apariții cu proiecție onomastică: „Rămâi cu bine, Balcani mioritic, oriunde te-ai afla..." (14.03.00, p. 6); boxerul (român) Leonard Doroftei este „Clay Mioriticul" (4.03.02, p. 6); România este „Mioritia", respectiv, „Republica Mioritică Rromană" (26.03, respectiv, 21.05.02, p. 6). Astfel, pentru mulți cititori, semnătura jurnalistului atrage de-acum așteptarea adjectivului, mizând doar pe posibilitatea unei noi combinații sau metamorfoze (exemple de la același autor în tabelul din Anexa 1 [2]).

Pentru o altă asociere onomastică, din altă sursă, vezi „România – un adevărat Las Vegas mioritic" la REAL TV (15.01.03, ora 22), comentându-se intenția ministrului turismului de a se redeschide cinci cazinouri din perioada interbelică: de la Constanța, Băile Herculane, Sinaia, Vatra Dornei și Slănic Moldova.

Tot așa, „săptămânalul de moravuri grele", de asemenea cu formulări de adevărată virtuozitate în materie de reproiectare a tot ce înseamnă enunț aparținând DR (mergând până la nume mitologice și istorice, de scriitori, de personaje literare sau măcar ale unor persoane de notorietate contemporană), asigură, în fiecare număr, întâlnirea cu formulările simbolice ale lui Blaga. În „Academia Cațavencu", sintagma «canonică» este prezentă doar accidental și, eventual, pentru a fi imediat decodată în sensul dorit prin tangență contextuală metalingvistică; de exemplu, „Spațiul mioritic, ultima frontieră" (titlu, la rubrica „Aberația de libertate", nr. 1/2000, p. 12). La fel, este o raritate asocierea cu numele unui referent aparținând meditației: „tot atâtea vesele repetiții ale apocalipsei mioritice" (în același număr, p. 16).

Fluctuând între statutul de for public histrionic și cel de bufon social (cu implicațiile acestei extrem de pretențioase ipostaze), revista pune în circulație vecinătăți lexicale ale adjectivului care nu depășesc, totuși, tonalitatea și performanța expresivă deja consacrată: „în logica fotbalului mioritic, tot ce-i nasol ni se trage de la alții..." (nr. 38/1999, p. 15); „nici un viitor președinte mioritic nu are un nume care să-i permită... un asemenea gest" (*ibid.*, p. 13); „Durugeac, președintele cailor mioritici" (nr. 49/1999, p. 8; în legătură cu o «țeapă», prin vânzarea cailor de la herghelia firmei «Hermes International»); cf. și „hakeri mioritici" (nr. 38/1999, supliment, p. III). S-ar părea că însăși apariția, într-un articol din „Adevărul", a unei formulări din această «familie» i-a provocat pe redactorii „Academiei Cațavencu", care îi reproșează semnatarului o atitudine „populistă" prin observația făcută președintelui țării, care a

acceptat să ofere, drept premiu, o trusă de stilouri „Parker", de vreme ce avea posibilitatea de a alege „o trusă mai mioritică, de la «Flaro Sibiu» de exemplu" (AC, 21/2000, p. 5). Dacă n-ar fi vorba de un automatism (chiar „glumeț"), este cel puțin paradoxal faptul de a „milita" pentru protecționism folosind derizoriu un enunț dintr-o emblematică națională a culturii.

Acordându-și discursul la tonul dat de diapazonul publicației, o corespondentă, participantă la concursul-șarjă „Cum mi-am petrecut sărbătorile de iarnă", scrie, la rându-i: „În vacanță am avut timp să citesc minunatele reviste mioritice adresate sexului frumos" (nr. 2/2001, p. 13).

Deși, în clasificarea noastră, textele la care ne referim în continuare țin de substituirea în enunțurile aparținând tradiției culturale sau folclorice (cf. § 3.2.1.2.1), din perspectiva modelului primar, a arhitextului, și a tipului de abordare caracteristic publicației în discuție, prezentăm, pentru exemplificarea limitelor extreme ale intertextualității „parodice", r e c i c l a r e a unor versuri din „Miorița", respectiv, improvizația pe motive ale baladei, prin formulări în care contextul minim de relevanță, pentru corelare, îl poate asigura doar măsura (ritmul) și, fără îndoială, suficiente elemente lexicale. Demersul în cauză urmărește să ilustreze, în fond, distanța dintre posibilitățile de receptare a motivelor blagiene (la care au acces un număr destul de restrâns de cititori), și un text arhicunoscut, prezent în manualele școlare. Pe această percepție pe care mizează autorii unor discursuri parodice de posibilități și gust minim, dar care prezintă interes, din perspectiva sociologiei culturii, pentru conturarea atmosferei de glisare în deriziune a unui mit. Am putea găsi, chiar aici, anticamera proiecției sarcastice a formulărilor filozofului. Iată asemenea versuri, constituind discursul imaginar al unui om politic: „Țărișoară laie, / Proastă ca o oaie, / De opt ani încoace / Gura nu-mi mai tace / Și puterea-mi place. / Iar voi, ciobănei, / Trădătorii mei, / Vă iau înapoi, / Că vin vremuri noi, / Vremi de of și vai / Pe-un picior de plai./ Vremi de jaf și pară / În a noastră țară. / Jaf și voie bună / în vatra străbună". După portretul personajelor, caricaturizarea responsabilității sociale: „Iar de-o fi să moară / Scumpa noastră țară, / Prăbușită-n tină / De clica haină: / Nelu cel viclean, / Baciul Meleșcan / Și cel transilvan, / (Stângiști de maidan), / Voi să știți curat / Că s-a terminat / și că Miorița / și-a pârlit blănița" (AC, 38/1999, p. 1). În treacăt fie spus, în același registru minor de intertextualitate parodică poate fi abordat orice text „solemn". Iată un alt exemplu: din începutul poeziei lui

Gr. Alexandrescu, *Umbra lui Mircea. La Cozia*, pot fi percepute destule elemente relevante ale textului canonic în (tot) începutul unui articol pe teme din lumea sportului, intitulat „Mahmur – retur" (semnat Viorel Moțoc): „Ale Anului Nou sticle în stomace zac turnate, prin arteră și prin venă se preling, se alungesc, și-ale șprițurilor multe păhărele consumate căpățâna obosită în cadență ne-o izbesc. Aburii ușori ai țuicii ca fantasme se ridică, după ce atâtea zile pe gâtlej au curs duium, către un ficat gigantic se răstește bila mică și e supărat plămânul, înnegrit de-atâta fum..." (nr. 1/2003, p. 15).

Mai mult, într-o emisiune a formației „Divertis", transmisă pe canalul de televiziune cu statut de serviciu public (TVR 1, 30.04.01), libretul show-ului, comentând revuistic teme ale „Mioriței", face mai mult decât aluzii la suspecte raporturi de sexualitate bestială ale ciobanului „șocat" la un moment dat, situație tulbure în care chemarea câinelui și-ar avea implicațiile ei lubrice etc. Sunt numai câteva exemple privind zona nesigură de delimitare între nonconformism și mitocănie ce antrenează, până la urmă, în textul de așa-zis „divertisment", mitul, ca și abordarea lui din perspectiva spiritualității, în disprețul abia mascat al publicului. De altfel, nivelul vulgarității ce se vrea, bineînțeles, „dezinhibitoare", a provocat reacții din partea jurnaliștilor de clasă; de exemplu, panoramând ansamblul manifestărilor „distractive" din cadrul emisiunii „Țara de vară", un spațiu artificial de destindere creat de diferite canale de televiziune, Al. Călinescu semnala, printre alte numeroase (și copleșitoare) formule kitsch de agresare verbală, și numele unui cocktail „orgasm mioritic" (M, 11.08.00, p. 6).

Vrem să încheiem însă discuția asupra registrului histrionic al tratării terminologiei blagiene prin semnalarea unui calambur din mediul intelectual bucureștean, referitor chiar la „corectitudinea" cuvântului – cheie: „Nedumerire «inocentă» a unui prieten de-al lui Wald: De ce «Miorița» se adjectivează întotdeauna cu «mioritic»? Că doar corectă ar fi fost forma de «miorițic»! Oare ca să nu se bănuiască și aici că ar fi «vorba» despre o afacere jidovească?"[101].

[δ] Mediile trecute în revistă au creat, mimetic, un adevărat curent de expresie, mai mult decât o modă, cu manifestări în presa de largă circulație prin enunțuri în care găsim substituirea, mai întâi (și mai mult

[101] *Întâlnirea cu Henri Wald. Hermeneutice*, fragment dintr-un volum de Dorin-Liviu Bîtfoi, în „România literară", nr. 30/2002, p. 21.

sau mai puțin) reflexă a substantivului *spațiu*, dar ajungându-se la asocieri de adevărată exorcizare. Formulările abdică de la orice valoare sugestivă, ținând de artă, sau, cel puțin, de expresivitate; enunțul poate deveni, în astfel de formulări agresive, de dresaj, o tastă a telecomenzii de accesare a unui microgrup sociocultural ori un semnal de recunoaștere între membrii acestuia, trăsături pregătite de mediile evocate anterior. Efectul este mai curând de natura surprizei, a șocului întâlnirii, atunci când sintagma blagiană sau „parafrazarea" ei, de la registrul banalizat ironic sau incisiv la cel banalizat peiorativ, apare în publicații de profil tehnic, în cotidiene sau chiar în discursul politicienilor: „pe plaiurile mioritice" – un enunț de contrast, articolul ocupându-se de *„portalurile* românești" (concept și termen de informatică; în „Capital", 9/2001, p. 24); mesajul primului ministru francez Lionel Jospin „poate risipi, totodată, aburii adormitori ai tărăgănării mioritice" („Ziua", 4-5.08.01, p. 5); intervievat, un politician, Radu Berceanu, vorbește așadar și el de „schimbări și ciudățenii mioritice" (14.12.99, PRO TV, ora 13; TVR 1, ora 20).

Dar sintagma, cu obișnuitele de acum substituiri ale referentului, are valoarea de slogan instigator mai ales când se repetă în același articol – dezbatere pe diferite teme: economice, social-politice sau privind învățământul. „Complexul periferiei mioritice" este titlul unui articol semnat de un „specialist în Relații Internaționale", S.M., care tratează tema... relațiilor României cu FMI, apreciate, în ceea ce ne privește, drept „o dezbatere publică mioritică" (M, 24.11.99, p. 6). Aspirații pamfletare selectează referenți șocanți: teama de manualele alternative „ar putea tulbura tihna sterilă a bizonului [!] mioritic", o dispută resimțită în comentariul ce urmează drept un „scandal iscat de ieșirea din încremenirea mioritică" (R.P.G., în M, 8.11.99, p. 6). Și tot învățământul, dar antrenat în discuție preelectorală, este pretextul apariției caracterizărilor devenite de rutină („tranziție în stil mioritic"; „plaiuri mioritice"; M, 14.06.99, p. 6) la un autor, E.R., „profesor asociat la Universitatea Tehnică «Gh. Asachi»", care, în același cotidian, după numai două săptămâni, revine cu „președinte mioritic" și „mentalitate mioritică" (1.07.99, p. 6). La rigoare, termenul poate apărea în textul aceluiași articol de mai multe ori, bun pentru a-l biciui pe cititor, în preajma alegerilor, să nu se recunoască în „ciobanul mioritic" (formulă repetată la distanță de câteva rânduri) dar, imediat, autorul diferențiază și anumite

versuri din șlagărele formației „André" după gradul de „mioritic" (R.P., în M, 3.11.00, p. 6).

Problema detașării de „ciobănie" este o marotă la diferite niveluri și din diverse perspective; devenirea poate fi, desigur, în mai rău: „Se schimbă vremurile! Românii par a se identifica tot mai puțin cu ciobanul resemnat din «Miorița»", dar îl iau ca model „pe răzbunătorul erou al baladei «Toma Alimoș»" (AC, 32/2000, p. 16). Cine nu vede nici o schimbare întrevede totuși alternativa (credem) agravantă: „Același praf s-ar fi ales... de milenarul ciobănism național, iar locul ciobănașului moldovean ar fi fost luat de Lică Sămădău" (ZIș, 7.05.02, p. 6; poate însă, pentru autor, dinamismul porcarului tâlhar al lui Slavici este o trăsătură preferabilă). Revenind, pe acest fond ideatic, la termenul în discuție, observăm că „ciobănismul" pare a fi contestabil și în ceea ce privește vechi atribute din sfera anecdoticii, printr-o destul de stângace manevră pe terenul ambiguității prin polisemantism: „Impotență mioritică" este titlul unui articol din „Cotidianul" (11.05.02, p. 1); vezi și „meteahnă mioritică" („Realitatea românească", 9.01.03, p. 1)[102].

Întrucât, oricum, în acest paragraf, susținerea selecției (tipologice) ne-a impus să părăsim abținerea de la calificări, trebuie să observăm că apariția adjectivului și, cu substituiri, a sintagmei blagiene în discursul public și în textul jurnalistic reprezintă expresia unei opțiuni ideologice, social-culturale (corespunzând, agravant prin transfer, ideologiei cultural-literare a „modernismului", identificată cândva de Mircea Eliade). S-ar putea susține, așadar, că ne confruntăm cu expresia unui «antiruralism», dar uneori numai de paradă, manifestat printr-o „beție de cuvinte", al căror semantism este, eventual, ignorat.

Astfel, recurgând, ca și pentru reflectarea „histrionică" ([γ]), la schița unui studiu de caz, putem semnala faptul că un autor, abuzând pentru incriminare de adjectivul în discuție, pe care l-am invocat și la sfârșitul paragrafului antepenultim (R.P.), într-un articol de critică chiar a

[102] De fapt, tema cunoașterii poetului (și a operei sale!) este reflectată, caricatural, de un «banc» pe probleme de circulație... rutieră, pe care îl reproducem: „Un automobilist este oprit de un polițist. Agentul îi spune că a depășit limita de viteză, îi cere carnetul și citește: – O... domnul Lucian Blaga. Poftiți carnetul înapoi și vă rog să mă scuzați. – Dar ce s-a întâmplat? – E... mai citim și noi" („Ghidul Auto", supliment la ZIș, 30.09.02, p. 8). Presa a făcut aluzii și la cunoașterea de... comandă a poeziei lui Eminescu; cf. 3.2.2.2.1 [B, a³].

discursului jurnalistic din emisiunile tv pe teme de agricultură, cu „informații utile (bineînțeles, dacă te interesează [?] și dacă stai la țară)", ridiculizează, de exemplu, „metaforita... blagiano–marioaromurărescianâ: *veșnicia s-a născut la sat, plai de dor, gânditorul de la Hamangia...*" (al doilea termen, aglutinat, al depreciativului îi asociază lui Blaga numele prezentatoarei emisiunii „Tezaur folcloric", de la TVR 1, Marioara Murărescu, al cărei discurs excelează, e drept, prin clișee și epitete bombastice și banalizate). Dar, după autor (care s-ar părea că se imaginează ca destinatar exclusiv, de la oraș, al oricărei emisiuni tv), trebuie să înțelegem că răul are rădăcini mult mai adânci: „.... când devine vorba despre țăran, bagajul de metaforită acumulat încă de la pașoptiști încoace (pașoptiști care au infiltrat *utopia* țăranului român «creator de bunuri materiale și spirituale») este imens" (M, 22.09.99, p. 6; subl.n.). Desigur, *-ită* este sufixul pentru nume de maladii, și nu de „depozite", iar cuvântul *utopie* are numai cu destulă indulgență tangențe sinonimice cu termenii (*născocitură, scorneală, plăsmuire, minciună, fals, inexactitate, palavră*) care denumesc ideea de neadevăr, ce pare să reprezinte aprecierea autorului. Sau, poate, ar trebui să considerăm că „infiltrată" a fost iluzia, generozitatea? Dar nici această „bunăvoință" nu este de presupus, întrucât condiția de „creator de bunuri materiale și spirituale", exprimată printr-o formulă folosită și în manipularea de tip populist a (prea puțin) îndepărtatului regim comunist, nu constituie, totuși, atribuirea unei *calități*, ci, pur și simplu, identificarea unei *funcții*, a unui *rol*, pe care antropologii și sociologii nu le refuză nici populațiilor din cele mai puțin evoluate faze ale evoluției omenirii, care-și amenajează locuințe, își țes îmbrăcămintea și modelează diverse recipiente, respectiv, improvizează cântece vesele sau triste și își cioplesc figuri totemice și idoli.

Într-un fel, zgomotoasele „delimitări" de viziunea lui Blaga pe care le-am constatat aduc aminte de tot atât de mărginitele „condamnări", din urmă cu câteva decenii; urmărindu-se crearea „omului / intelectualului nou"; pe fondul afirmării „rolului reacționar și antipatriotic al filozofiei idealiste", era subliniat „caracterul retrograd al filozofiei blagiene a

culturii", scriitorul, „ideolog al burgheziei în descompunere" fiind acuzat de „denaturarea mistică și diversionistă" a *Mioriței* etc.[103].

Dorindu-se (iarăși) o nouă mentalitate a autohtonilor (cel puțin a celor cu știință de carte), demnă de... Europa, unul din obiectivele dezinhibării pare a fi „lepădarea" de ceea ce se crede a fi Blaga, dar în respingerea *de plano* a terminologiei simbolice a filozofului putem vedea, mai curând, doar expresia unui oarecare snobism, pe fondul „deconstrucției" îndârjite.

În urma analizei, chiar superficiale, a relației dintre termenii sintagmelor trecute în revistă, în contextul discursului ce le-a generat, pe lângă nuanțarea, în limite de simplă particularizare, a semnificației de bază ('resemnat', 'sceptic' 'blazat', 'placid'), adjectivul *mioritic* cumulează sensurile unor depreciative u n i v o c e cu referire la:

– [intelect] de la „naiv", „credul", la „nătâng", „prost";
– [morală] „necinstit", „hoț", „corupt", „depravat", „perfid";
– [educație] „înapoiat", „grosolan", „murdar";
– [eficiență, caracter] „încet", „leneș", „neputincios", „indolent";
– proiecția geopolitică este „România-țară/zonă-a-tuturor-răilor-și-relelor" înșirate anterior.

Este vorba, așadar, de o rară contraperformanță lingvistică, comparabilă doar cu acea concentrație semantică și stilistică ce se întâlnește în limbajul infantil, cel mult adolescentin, cu termeni-simbol generalizatori, de tipul cuvintelor „semnal" (spre regretul nostru, nu găsim, la nivelul respectiv, alte lexeme comparabile decât cuvântul „caca!" sau exclamația „fuck you!"), la opusul receptării „granulației semantice" din perspectiva căreia consideră *polisemia* informaticienii.

În sfârșit, din optica receptării (chiar eliminând masa, totuși semnificativă, a cititorilor „pasivi" ori „apatici"), pentru o încheiere de etapă a acestui „caz Blaga", propunem interpretarea construcțiilor prezentate în secțiunile precedente (dar ținând seama și de cele care apar în secțiunile [1] și [2] ale Anexei 1, de mai jos) din două ipostaze de „preluare":

---

[103] Vezi Pavel Apostol, *Motivul mioritic în cultura română*, introducere la Adrian Fochi, *Miorița. Tipologie, circulație, geneză, texte*, Editura Academiei, București, 1964, p. 45, 51–52; cf. 154.

– receptarea „participativă" a formulelor contestatare sau „umoristice", mergând de la consimțământ la admirație, de raliere la optica emițătorului, ce are la bază respingerea mentalului profesorilor, „admiratori de valori acceptate" (G. Călinescu). Mediul cultural favorizant îl asigură statutul de „vase comunicante" pe care îl reprezintă publicații și discursuri de profil divers[104];

– rezerva, mai puțin manifestată în scris, față de ceea ce a devenit marca unui evident manierism, în spatele căruia se poate ușor distinge o abordare reducționistă. Dacă, de exemplu, despre structuralism s-a putut vorbi, la un moment dat, ca despre un „terorism cultural" (N. Manolescu, într-o discuție cu Paul Ricoeur și Bujor Nedelcovici; PRO TV, decembrie 1999, emisiunea „Profesiunea mea: cultura"), păstrând proporțiile, am putea vedea, în speță, datorită forțării notei, în planul discursului jurnalistic și al discursului public, o specie de „terorism lingvistic", iar unora dintre promotori, din cei lipsiți de charisma semantică și stilistică, li s-ar potrivi, eventual, variante ale caracterizării pe care Eugen Lovinescu i-a făcut-o unui ofițer poet, având „geniul familiarității și al vulgarității", numit, printre altele, drept „terorist limbut și maniac"[105]. În alți termeni, am putea găsi aici chiar reflexul (ce nu trebuie, totuși,... dramatizat) al unei înclinații pe care un intelectual de marcă din tânăra generație, H.-R. Patapievici, o atribuia *Omului recent*: „masochismul sinucigaș cu care europenii «multiculturali» contestă propriile lor valori europene" (în interpretarea lui Al. Călinescu, într-una din primele prezentări ale cărții numite; M, 15.02.02, p. 15).

> Pentru un tablou de sistematizare a ansamblului formulelor de substituire în sintagma «spațiu mioritic» și pentru rezultatele lexicale și gramaticale ale utilizării termenului *mioritic,* trimitem la *Anexa 1* (la § 3.2.2.2.2 [c] cu două secțiuni: [1] Selecția formulărilor de modificarea sintagmei «spațiu mioritic» și [2] Excurs lexicografic).

---

[104] Această apreciere are la bază sondaje în rândul studenților din diferiți ani de la Departamentul de Jurnalistică și Științele Comunicării de la Universitatea „Al.I.Cuza" și rezultatele anchetelor pe tema „Discursul repetat" efectuate de studenți, ca lucrări de seminar sau/și licență, cu cititori de diferite profesii și niveluri culturale.

[105] Cf. *Memorii*, III, Craiova, Scrisul românesc, p. 258–261, ap. Victor Durnea, în „Revista română", 2001, nr. 4, p. 6.

3.2.2.2.3. Ca reflectare, semnificativă, a gradului de cunoaştere a operelor literaturii universale, substituirea în citate din marii scriitori este, în general, mai puțin reprezentată, firește, cu excepția literaților jurnaliști, clasă pe care, din nou, o putem ilustra apelând la Eminescu. Într-un articol de semnalare a traducerii în românește a piesei de teatru *Hamlet*, şi de virulentă critică a limbii acesteia, gazetarul încheie, retoric: „Cine va traduce păsărească d-lui Stern pe românește – asta-i întrebarea" (cf. Dumistrăcel, *Contextul paremiologic*, p. 95; o altă replică din Shakespeare, „regatul meu pentru un cal", din *Richard al III-lea*, la începutul primului vers al celei de a doua strofe din *Cugetările sărmanului Dionis*: „Un regat pentr-o țigară"; *ibidem*). Este uşor de constatat că, pentru actualizarea în discursul jurnalistic, avantajul dramaturgiei se impune; dacă trimiterea (tot) la *Hamlet* este numai probabilă în cazul „(se spune) că în această licitație ceva ar fi putred" (Cap., 28/2000 p. 11), putreziciunea fiind, oricum, disponibilă ca simbol al incorectitudinii sau al escrocheriei, alteori enunțul canonic pare a fi preluat din... auzite: „Aici, în Danemarca, nu e nimic putred, cum se spune" (reportaj de la Copenhaga, la Radio Rom. Act, 10.05.01, ora 14). Dar, firește, îndoiala este exclusă când Eugenia Vodă îl contrazice optimist pe Shakespeare: „E ceva proaspăt în Danemarca" (titlul cronicii la un festival de film de la... Veneția; RL, 22/1998, p. 14). O altă variație lexicală în titlul „Ceva clocit în Danemarca", al unui articol în care se prezenta agresarea premierului danez Rasmussen, lovit cu ouă (ca protest, în timpul vizitei la un imobil de locuințe sociale, destinate oamenilor fără adăpost, cărora a avut stângăcia să le mai ofere şi un cec de aprox. 3000 de dolari!; EZ, 23.01.02, p. 9).

Cititorilor cultivați li se adresează, tot pe bază de contexte memorabile, şi alți gazetari literați, de exemplu, Bogdan Ulmu: „Dar unde-i sudalma d'anțărț?" (M, 18.10.99, p. 6), replică la versul, repetat, al lui François Villon, „Mais où sont les neiges d'antan", şi acesta un reflex al motivului *ubi sunt* (asupra traducerilor în românește ale refrenului, cf. Dumistrăcel, *Expresii*, p. 25 – 27) şi, fără să facem abstracție de potențele incitative ale adverbelor folosite, acelaşi model transpare la Alex Ştefănescu, în titlul „Unde sunt parlamentarii şi ziariştii de altădată?" (în text, şi următoarele variații: „lectura presei de odinioară", „ce a însemnat presa în democrația românească de altădată"; RL, 30/1999, p. 40). Şi tot

în presa literară: „Unde sunt manelele de altădată?" (Ad.l, 22.01.02, p. 14), respectiv, ca evocare, deplângând efecte ale „europenizării" în comerț: „Unde ne sunt merele românești, banala țuică de prune (aproape a dispărut din magazine!), autohtona pastă de tomate; untul băstinaș se rărește, ca și brânza de vaci..." (Tatiana Slama-Cazacu, RL, 38/2001, p. 3). Dar acest arhitext este prezent și în cotidiene: despre decăderea unei echipe de volei se scrie sub titlul „Unde sânt derbiurile de altădată?" (M, 4.03.02, p. 1 B).

Raportarea la un enunț cu un statut aparte, care face proba unei bune formații umaniste a autorului, are loc prin substituirea reprezentată de „Corna, corna, frate" (titlul paginii 8, cu profil umoristic, din ZIș, 31.08.02), cu referire la ceea ce se consideră „obsesia premierului A.N. pentru cornuri și coarne" (vilă la *Cornu*, *corn* de vânătoare, *coarnele* cerbilor vânați, *cornurile* zilnice promise elevilor). În ciuda jocului de cuvinte facil, pentru regimul cu totul excepțional al modelului, trebuie să precizăm că acesta este unul celebru (pentru clasiciștii români), formula „torna, torna, fratre!" din cap. XV al celei de a doua cărți a *Istoriei bizantine* a lui Teofilact Simocata.

> Aceste cuvinte, asupra înțelesului cărora au avut loc îndelungate discuții savante, ar reprezenta, după unii exegeți, o primă mostră de limba română veche, fiind strigătul, „în limba părintească", prin care un soldat din armata bizantină (un posibil român din Tracia) i-a atras altuia atenția să pună la loc povara ce alunecase de pe spinarea unui catâr, întâmplare petrecută în timpul unei campanii a împăratului bizantin Mauriciu (539 – 602). Strigătul a fost interpretat de ceilalți soldați ca un semnal că au fost atacați, drept care au luat-o la fugă în mare învălmășeală, ceea ce a dus la compromiterea acțiunii militare.

3.3. Apropiat, așadar în parte deosebit, se prezintă statutul „vorbelor celebre", aparținând, documentat, unor personalități ale culturii sau atribuite unor personalități ori sinistre personaje ale istoriei. Raționamentul „cogito, ergo sum", al lui Cartesius, atrage, se pare, în mod deosebit: „Mă rog, deci sunt" la Petru Dumitriu[106]; „Am ochelari la mine, deci exist" (Alex Ștefănescu, în Conv.lit., 1/2002, p. 116); „Cumpăr, deci exist" (Ștefan Prutianu, M, 14.03.02, p. 6); „Cuget, deci

[106] Eugen Simion, *Convorbiri...* , p. 285.

subzist" (AC, 19 şi 38/2002, titlul paginii 4) ; ca un comentariu la o butadă a lui N. Manolescu („există corupție fără corupți"), Emil Hurezeanu își titrează un articol „Corupt, deci exist", un simplu calambur stângaci (EZ, 31.08.02, p. 6); cu aplicație și în practica editorială: „Mă hrănesc, deci slăbesc" („Forum", București, 2000), traducere a titlului cărții lui Michel Montignac, „Je mange, donc je maigris!, ou les secrets de la nutrition".

Numeroase variații de text pornesc de la legenda unui celebru „capriciu" al lui Goya, în traducere românească „Somnul rațiunii naşte monştri", cu una sau mai multe substituții lexicale, dar şi ca simplă evocare: „Somnul națiunii naşte monştri" („România liberă", într-un număr din martie sau aprilie 1990); „La noi, somnul rațiunii naşte piramide" (de tipul „Caritas"; EZ, 4.03.02, p. 1); „Lipsa unei opoziții reale naşte monştri pe lângă PSD" (Nichita Danilov, ZIş, 10.08.02, p. 6); „Somnul Guvernului naşte coşmarul întreținerii" (în acelaşi ziar, 13.01.03, p. 8).

Enunțuri trimițând la personaje istorice. O veche expresie a egoismului sfidător, cu filiație prodigioasă (filozofi greci şi latini), dar atribuită de tradiția europeană, începând din secolul al XVIII-lea, marchizei de Pompadour („Après moi le déluge"), este preluată pentru a caracteriza atitudinea unui antrenor italian de fotbal care şi-a părăsit echipa aflată în dificultate financiară: „După Cragnotti, potopul!" (ZIş, 27.12.02, p. 2 B). Parafrazări ale unor sentințe aparținându-i (sau atribuite) lui Napoleon găsim în formulările: „în ranița fiecărui ghinionist se află bastonul de norocos" (B. Ulmu, în M, 19.10.02, p. 6) şi „... în ranița oricărui preparator se află bastonul de profesor" (E. Munteanu, în „Timpul", Revistă de cultură, Iaşi, nr 2/2002, p. 3); „Fiecare vameş poartă în graniță bastonul de şpăgar" (AC). Mai îndepărtată de „model", reprezentând o confruntare simbolică a trupelor lui Napoleon din campania în Egipt cu istoria trimilenară ce-i privea pe soldați din vârful piramidelor, este următoarea explicație la o fotografie trucată din „Academia Cațavencu": „Împăratul Guvernului A. N. explicându-le ostaşilor că, din înaltul vilelor lui, îi privesc aproximativ 3.000 de metri pătrați de spațiu locuibil" (nr. 13/2002, p. 8). La o replică atribuită şefului Gestapoului, Heinrich Himmler (care la auzul cuvântului *cultură* ar fi simțit impulsul să tragă cu pistolul), face aluzie un text de aceeaşi factură, referitor la acelaşi personaj, ironizat în acelaşi număr al revistei citate: „A.N., un împătimit al artelor frumoase căruia, când aude de cultură, îi

vine să pună mâna pe o casă" (p. 9). Din aceeaşi zonă: „Noaptea bricegelor lungi" (AC, 9/2000, p. 8), după „Noaptea cuţitelor lungi", numele de cod al operaţiei din 30 iunie 1934, prin care Hitler i-a eliminat pe concurenţii din formaţiunile militare S.A.

3.4. Cazuri de interferare a substituirii cu alte figuri de construcţie.

3.4.0. În afară de cazurile semnalate în textul paragrafelor de mai sus, dar mai ales în subcapitolele finale ale capitolelor precedente (1.4, la *Reducere*, şi 2.4, la *Suprimare*), am rezervat, pentru încheierea capitolului de faţă, contextele în care *predomină* substituirea, în interferare cu suprimarea şi cu adăugarea, urmărind, succesiv, tipurile de «arhitexte» ce au făcut obiectul investigaţiei şi până acum („anonime", în texte „de autor" – titluri sau enunţuri).

3.4.1. Substituire + suprimare

Mai frecvent am găsit această combinaţie „cameleonică" având ca pre-text enunţul anonim: locuţiunea expresivă, dar, mai ales, formula paremiologică. În titlul „Modă prin lobodă" (M, 8.03.02, p. 10 B) putem recunoaşte locuţiunea „a umbla ca vodă prin lobodă"; imaginea derizorie a unui „vodă" dezinvolt prin grădina gospodăriei ţărăneşti este asociată comentariului tendinţei de „destructurare" în materie de *haute couture*, într-o „estetică a urâtului", după imagini transmise de canalul Fashion TV: „ fotomodele celebre... arată de parcă tocmai ar fi căutat mâncare prin tomberoane". Cf. şi „cu jalba în copac" (EZ, 6.02.02, p. 1), cu dispariţia, motivată, a verbului, de vreme ce titlul se referă la un protestatar *suit* într-un *copac* şi ameninţând că îşi dă foc (aşadar, există şi sugestia la locuţiunea asociată în mod curent: „cu rogojina aprinsă în cap / şi cu jalba-n proţap /"). Între formula locuţională şi parimia propriu-zisă se plasează deja frecvent citatul „arhitext" evocând aruncarea *pisicii moarte* în grădina / curtea vecinului, pentru care, în situaţia de faţă, am reţinut un enunţ cu „reorientarea" adjectivului şi cu severa amputare a textului, până la simpla aluzie, „pisica transilvană" (M, 22.11.02, p. 14), căruia îi poate fi opusă abordarea de insistenţă cu numeroase particularizări ce urmează: „Ce fac acum Năstase şi Iliescu e un fel de volei cu mâţa moartă *de foame* [aşadar am putea vorbi şi de o adăugare] dinspre Cotroceni către Palatul Victoria şi vice-versa... " (ZIş, 29.08.02, p. 8 B; subl.n.); cf. şi „vechiul parlament a aruncat pisica [fără adjectiv!]

în ograda BNR şi-n buzunarele noastre" (ap. Rodica Zafiu, în RL, 21/1998, p. 11), sau [ministrul x] „plasează responsabilitatea în grădina Guvernului" (Cap., 28/2000, p. 3). Pe fondul suprimării unor componente ale enunțului canonic (presupuse ca subînțelese) se produc substituirile din „Mintea cea de pe urmă a ardeleanului" (AC, 13/2002, p. 2), sau „SIE își schimbă părul" (M, 28.02.02, p. 8). Luând în considerație o formulare cu circulație curentă, în care este prezent un adjectiv [*mare*] la sfârșitul enunțului, ce poate să fi rezultat prin adăugare („La pomul lăudat să nu te duci cu sacul mare"; cf. 2.1.1.1.2), pe un context rezultat prin suprimare se produce substituirea în „La căpșuna lăudată să nu te duci cu sacul" (AC, 13/2002, p. 2, cu privire la angajarea unor români pentru cules căpșuni în Spania); pre-textul reapare în același număr al săptămânalului, şi cu suprimarea negației: „La omul lăudat să te duci cu sacul" (p. 12). Printre figurile de construcție ce apar pentru enunțuri aparținând DR pe care şi le permite, într-un număr, o publicație specializată, „Capital" («săptămânal economic şi financiar»), se află şi substituirea, la început cu *suspans* terminologic, „Finanțele răstoarnă căruța datoriilor agenților economici". Având, ca subtitlu, statutul de exordiu, reluarea enunțului în fraza de sfârșit constituie o notă bună din perspectiva strictă a tehnicii retoricii formale; numai că autorul articolului (sau redacția) pare să nu fi rezistat tensiunii pe terenul sugestiei (sau al ambiguității), astfel încât, aici, lucrurile sunt date „pe față": „Statul rămâne deci buturuga ce răstoarnă căruța stingerii datoriilor din economie" (nr. 28/2000, p. 5).

3.4.2. Substituire + adăugare

3.4.2.1. Contextul paremiologic în care s-a produs substituirea semantică în cazul substantivului *carte* (discutată în § 3.0.1.1) suferă adăugarea dublei negații în „n-ai carte, n-ai parte", sentința prin care este eliminat un concurent ce n-a ştiut să răspundă la întrebările de la concursul emisiunii „Lanțul slăbiciunilor" (PRO TV, ianuarie 2002).

3.4.2.2. În enunțuri titluri de opere; [α] din literatura română: „Softangiul român" (AC, 38/1999, p. III dintr-un supliment de informatică; „portretul" scris de Caragiale este intitulat „Moftangiul", dar adjectivul este preluat din titlul „revistei umoristice scoasă de același); [β] din literatura universală: o dublă substituire de la titlul prozei lui Salinger *De veghe în lanul de secară*, „De vorbă în lanul cu se cară ei"; (substantivul *secară* este substituit printr-o formă verbală, care mai atrage

şi pronumele; cf. 3.2.2.1.2); după titlul unui cunoscut roman de aventuri al lui Jules Verne, *(Prot)ocolul lumii în optzeci de greve* (Mircea Mihăieş, în RL, 45/1999, p. 2; cf. şi „Simirad [primarul Iaşului] dă ocol pământului în timpul serviciului"; ZIş, 21.08.02, p. 1); după titlul romanului lui Per Olaf Ekström, *N-a dansat decât o vară* (o traducere recentă, apărută la Editura Divers Press, Bucureşti, 1991; titlul original *Dansul verii*): „PDSR şi UDMR vor mai dansa încă o vară" („Curentul", 30.01.02; o altă posibilă variaţie după acelaşi model: „UDMR se mai agaţă un an de PSD"; EZ, 25.01.03, p. 6); după titlul *Pe aripile vântului*, „Pe aripile banilor, din Sardinia la Marea Neagră" (EZ, 3.07.02, p. 16); după titlul unei povestiri a lui H.C. Andersen, *Fetiţa cu chibrituri*, „Bărbatul cu cutia de chibrituri", formulare aparţinându-i scriitoarei timişorence de origine germană Herta Müller (cf. RL, 29/2002, p. 32; nu poate fi vorba de elemente ale translării unei formulări din germană, limbă în care titlul lui Andersen este *Das kleine Mädchen mit den Schwefelhölzchen*).

3.4.2.3. În citate „de autor": „Trecut-au *Botoş*anii ca *neuronii* lungi pe şesuri... " (AC, 2/2001, p.18) şi, tot după Eminescu, „Ai noştri *gineri* la Paris *se*-nvaţă" (*id.*, 13/2002, p. 11) sau, într-un context de intertextualitate parodică, ce nu ocoleşte vulgaritatea: [cei din organizaţia de tineret a unui partid] „învaţă număratul ouălor de premier, apoi la gât, cravatei, cum să-i lege nodul şi cum se poate ferici norodul cu chipul lor isteţ de tehnocreaţă" (Cip Ieşan, în ZIş, 9.07.03, p. 8B); doar o evocare generală, în cazul „... pe la 30 de ani, ai noştri tineri *visează spre afaceri şi politică*" (cf. RL, 6/2002, p. 5).

3.4.3. Suprimare + adăugare + substituire, într-un context „anonim", paremiologic: dacă avem în vedere faptul că forma ecuaţională, bimembră a zicătorii (numind agravarea moştenirii genetice) este însăşi raţiunea producerii textului la care ne referim („capra sare masa, iada sare casa"), atunci, în enunţul monomembru „Capra *Antonescu* sare *Trump Tower*" (Mircea Mihăieş, RL, 28/2002, p. 2), recunoaştem, mai întâi, absenţa celei de a doua părţi a formulei canonice şi, apoi, manifestarea celorlalte două figuri de construcţie.

ANEXE (la 3.2.2.2.2 [c])

1. Selecția formulărilor de modificare a sintagmei „spațiu mioritic"

Pe baza contextelor trecute în revistă în paragraful [c], constatăm că, prin substituirea referentului, apar două categorii de enunțuri: [α], cele care recunosc și promovează o viziune de comunicare a „arhitextului", cu extensii de valorizare publicitară, și [β], cele care „subminează" creditarea formulei canonice, în registru polemic, histrionic sau de exorcizare.

α^1, formulări ale exegezei și ale manifestării „adeziunii": [masculin] *plai*, *univers*, *mit*, *păstor*, *text*, *edificiu*, *cânt*, *grai* mioritic; [feminin] *lume*, *temă*, *nuntă* mioritică;

α^2, rezultate ale expansiunii, în registru tehnic, de valorizare publicitară: *ciobănesc*, [stil] *Chippendale* mioritic.

În cel de al doilea plan atitudinal, adjectivul caracterizează

β^1, diferite realii și noțiuni abstracte: atitudini, manifestări, activități, instituții etc.: [masculin] *blestem*, *corespondent*, *cotidian*, *criteriu*, *fotbal*, *neant*, *orgasm*, *ritm*, *sat* și (asociat cu nume proprii) *Balcani*, *Las Vegas* mioritic; [feminin] *apocalipsă*, *ciudățenie*, *conștiință*, *delăsare*, *dezbatere*, *dilemă* (existențială), *încremenire*, *jelanie*, *mentalitate*, *periferie*, *schimbare*, *sovietizare*, *tărăgănare*, *tranziție*, *variantă* mioritică; din emisiuni tv (a căror dată nu am consemnat-o): *justiție* și *poliție* ~;

β^2, persoane, colectivități, viețuitoare: *baci*, *bizon*, *cal*, *cioban*, *ciobănaș*, *popor*, *președinte* (și numele propriu) [Cassius] *Clay* mioritic;

β^3, obiecte: *toiag*, *trusă* [de stilouri] mioritic(ă).

2. Excurs lexicografic

Ca un excurs, pe care îl datorăm lexicografilor, sistematizăm, în cele ce urmează, noile valori gramaticale și semantice, dar și inovațiile formale, derivate și compuse, ale termenului *mioritic*, aparținându-le atât exegeților (de care ne-am ocupat sub [c^1]), cât și literaților, „umoriștilor" histrionici și „ideologilor" ([c^2], α, β, γ, δ).

Menționând faptul că aici adăugăm și exemple noi față de textul de bază, de mai sus, considerăm că, în beneficiul unui dicționar (chiar de *efemeride* – ceea ce nu se poate spune despre toate cazurile următoare), trebuie să reținem:

– păstrarea formei, cu schimbarea categoriei gramaticale: „așteptăm... somnolând mioritic" (Mircea Mihăieș, RL, nr. 43/1999, p. 2);

– substantivare, prin moțiune: „*mioritica* aferentă", respectiv, „mioriticele-s campioane mondiale la prostituție" (Bogdan Ulmu, M, 20.01.00, p. 6; id., 28.03.00, p. 6); pornind de la o formă adjectivală, neatestată: „.... neam de *mioriticoși* deprinși să-și plece fruntea și grumazul" (Florin Faifer, Cr, nr. 6/1998, p. 12);

– derivare, substantive: *mioritism* („meteahna mioritismului"; „«mioritismul»... corect înțeles este o calitate?"; Vitalie Cubolteanu, Lit.A, nr. 42/1998, p. 3); *mioriţolog* (N. Constantinescu, Ad.l, 26.02.02, p. 6; vezi și mai sus, 3.2.2.2.2 [c^2], *mioriţologie*, ambele în discursul exegeților); *Mioriția* („nu te plictisești p-acilea, prin Mioriția"; B. Ulmu, M, 26.02.02, p. 6; cf. și 26.03.02, p. 6: *Mioritia*);

– prin contaminare: *mișторitic* („suntem șmecheri: Deal – vale – deal – vale spațiul mișторitic"; Tr. Ungureanu, „22", nr. 43/2000, p. 13);

– verb: (a) *mioritiza* („Da' nici mulți Pavarotti mioritizați nu prinzi într-o existență"; B. Ulmu, M, 17.08.99, p. 6);

– în compuse: „o formă inedită, *mioritico - postmodernă*" (M, 29.09.99, p. 6); „fatalism *mioritico – marxist*" (Val. Stancu, *Conspirația...*, p. 35).

BCU IAȘI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

4. Transmutatio – permutarea

4.0. Această „figură de construcție" poate fi, în primul rând, apreciată ca aflându-se la polul opus în raport cu substituirea, mai ales în ceea ce privește frecvența (redusă) a apariției, atât în vorbirea expresivă, cât și în limbajul publicistic (dar raritatea „metaplasmelor", ca fenomene „relaționale", și în literatură, a fost semnalată de Grupul μ; *Retorică*, p. 89). O situație aparte remarcăm și din punctul de vedere al conștientizării, de către vorbitor, a „anomaliei" pe care o reprezintă. Din această cauză, vom putea recunoaște chiar o „retorică" (empirică, dar de „performanță") a vorbitorului privind „figura de construcție" respectivă, cu referire, aici, și la împrejurările în care se experimentează, tot în condiții de „performanță", suprimarea, adăugarea și substituirea. Tratarea *permutării* va urmări, apoi, ca schemă generală, în funcție de materialul de care dispunem, obiectivele avute în vedere și în capitolele precedente: elemente de istorie a limbii, adoptarea procedeului de numeroși scriitori și, apoi, în discursul public și în textul jurnalistic. Respectăm criteriile de distribuție la care am recurs și până acum (enunțuri „anonime" și diferite contexte „de autor": titluri sau fragmente din opera propriu-zisă).

4.0.1. Pornind de la Quintilian, în traducerea textului căruia pentru acest „solecism" apare termenul de *inversiune*, abaterea de la norma „ordinii" este aparent minoră; în exemplul citat de retor găsim mutarea pronumelui subiect, a pronumelui demonstrativ și a negației de pe prima poziție, din succesiuni consacrate (în limba „exemplară"), pe cea următoare:

– „quoque *ego*, enim *hoc* voluit, autem *non* habuit" (greșit),
față de ordinea (corectă)
– „**ego** quoque, **hoc** enim voluit, **non** autem habuit" (cf. *Argument*).

Definițiile permutării țin seama de această „destructurare" simplă: Grupul μ (1970) o considera drept alterarea „ordinii lineare a unităților, fără a modifica natura unităților înseși", iar pentru Louis Hjelmslev (1971) aceasta reprezintă „o mutație între unitățile unui lanț" (după *Terminologie*, p. 133). La același nivel se situează explicarea noțiunii în dicționarul de *Științe ale limbii*, pornind de la schimbarea „fonemelor în fluxul sonor" sau „a cuvintelor în structurile sintactice mai ample" (p. 361; înainte de modificările în frază, abordate aici și acestea, intervine, însă, după cum vom vedea, schimbarea poziției a două cuvinte alăturate, ce se află în raporturile de determinat – determinant).

> Numit „metateză sintactică", acest tip de schimbare a ordinii (normale) a cuvintelor într-un enunț dat a fost discutat și de Gh.N. Dragomirescu, în *Dicționarul figurilor de stil* (Editura Științifică, București, 1995, p. 208). Autorul citează formulări accidentale, datorate neatenției sau grabei (replica unui actor: „Miroasă a *poștă* cale *de-o pucioasă*"), dar și intenției umoristice (din proza lui Creangă: „Așă-i că *s-a stricat drumul în mijlocul căruței*?", caz asupra căruia vom reveni).

4.0.2. Pentru a ne fixa terenul analizei, deosebit de utile sunt câteva precizări pe care le aduc autorii *Retoricii generale* cu privire la tipologie. Astfel, în această lucrare, după mențiunea că „permutarea modifică ordinea sintagmelor în frază și a morfemelor în sintagmă", se indică trei modalități de operare: [a] separarea a două elemente ale secvenței pentru a permite inserția unuia sau a mai multor altor elemente; [b] „proiectarea" unuia sau a mai multor elemente la începutul sau la sfârșitul secvenței din care au fost extrase și [c] intervertirea ordinii prin inversarea a două sau a mai multor elemente (p. 119–120). Vom lua în considerație numai situațiile prezentate sub [b] și [c], întrucât, în cazurile de „separare" a elementelor unei secvențe, nu se produce (în viziunea lui Quintilian) nici o permutare, ci avem de a face cu simple inserții de „particularizare" a unor componente ale enunțului sau de circumstanțiere a mesajului.

4.0.3. Există, în limbă, un număr de formule prin care se recunoaște ordinea firească sau cea impusă dinspre cultură: *din cap în cap* 'de la un capăt la celălalt, de la început până la sfârșit', *de la cap la coadă*, *din cap până în picioare*, 'desăvârșit', *de la început până la sfârșit*, 'în întregime', apoi, *de la a la z* (sau *de la α la ω*), cu sublinierea anomaliei: *a nu avea nici cap nici coadă* 'fără înțeles, contra rațiunii,

contra ordinii firești a lucrurilor', *a ajunge coada cap*. Dat fiind faptul că, printr-o formulă de amenințare, din basme, este posibilă o gravă perturbare a normalității, ca formulă a „ordinii firești" trebuie citată și constatarea *a fi cu capul pe umere* 'a fi stăpân pe sine; a judeca bine', probabil, cu aluzie la eventualitatea de a judeca cu... picioarele (?). Sau, pe de altă parte, printr-o construcție bimembră, *ori te poartă cum ți-e vorba, ori vorbește cum ți-e portul*, se exprimă idealul (modest, conformist) de atitudine, de conduită socioculturală.

Pe această bază, inversarea termenilor apare prin repetiție spre a evidenția lipsa de importanță în privința detaliului: „c-o fi tunsă, c-o fi rasă; c-o fi rasă, c-o fi tunsă" (la care se răspunde, pentru curmarea echivocului, prin: „ori tunsă, ori rasă"). În cazul irelevanței în planul construirii expresiei (privind prioritatea componentelor formulei denominative) sau, de exemplu, al opticii din care este descris contactul dezagreabil (nociv), repetiția cu inversare subliniază relativitatea: „ce mi-e baba Rada, ce mi-e Rada baba", respectiv „ori (cu) capul de piatră, ori (cu) piatra de cap" (ultima formulă prezentată ca „proverb" de Timotei Cipariu într-un context ce pune în evidență identitatea situației: „Totuna-i, au cu capul de piatră, au cu piatra de cap"[107]. Enunțuri paremiologice asemănătoare pot fi citate și pentru alte limbi; vezi, de exemplu, fr. „c'est blanc bonnet et bonnet blanc" (= este același lucru).

Dar, uneori, permutarea (totdeauna) stilistică a termenilor realizează contraste semantice, prin trimiterea la un alt statut. „A pune traista [cu ovăz] în cap" numește o acțiune *normală*, descriind o modalitate de a da mâncare la cai, pe când „a umbla cu capul în traistă", o expresie imaginară (apelând și la substituirea verbului), cu referire la oameni, regizează scena unui comportament caricatural (neatent, stângaci de *parcă* ar umbla cu o traistă în cap). Pornind de la același mediu profesional, se pot obține efecte de fantastic. Față de aberația „a da oile în paza lupului", *normalitatea* a fost formulată, ironic, de Negruzzi: „ ...de vreme ce lupii sunt lăsați ca să mănânce oi și *oile ca să fie mâncate de lupi*, apoi, după toate formele, legile și obiceiul pământului, lupii se cuvine să fie volnici să mănânce oi" (*Scrisoarea XX*, *Statistica lupilor*). De aici a fost extrasă o imagine pentru a marca surpriza schimbării rolurilor, când „cel mai mic biruie pe cel mai puternic", prin „fie și un lup mâncat de oaie" (la Pann), sau, cu sublinierea inversării, „mai fie și un

[107] *Opere*, II, București, Editura Academiei Române, 1992, p. 64.

lup mâncat de oi, nu toate oile de lup" (în dicționarul lui Massim și Laurian, după Zanne, *Proverbe*, I, p. 525). Formula a apărut recent și în presă: „Să mai fie și un lup mâncat de oaie", pentru a caracteriza o situație de tipul celei din glosa mai sus citată (Bogdan Ulmu; ZIș, 4.02.03, p. 6).

Efectul de surpriză este speculat, apoi, prin simple permutări-jocuri de cuvinte evocând bâlbâieli datorate emoției sau mimând-o: *„înjugă sacii* la car și hai la moară, să *măcinăm boii*", cu sancționarea imediată a abaterii („nu vezi ce prostii vorbești?"; Pamfile, J-1, p. 387), respectiv în enunțuri cotate drept „păcăliri", de tipul „de la beat cârciumă vin, cu partea într-o căciulă": după prima propoziție există și completarea „merg pe gard, de drum mă țin", insistând asupra cauzei accidentale a incompetenței idiomatice, ca și în cazul „nici cârciumă-n pungă, nici parale-n drum"[108]. Această împrejurare nu este însă obligatorie: vezi, de exemplu, „e fecior de carte, știe popă" (*ibidem*) ca și „s-a *rupt drumul* în *mijlocul carului*"[109], care pornește de la folosirea metaforică a constatării „i s-a rupt carul în drum" 'a scrântit-o în mijlocul lucrului'. Enunțul a fost preluat de Creangă în relatarea micilor dezastre (previzibile!), de pe drumul dintre Târgul Neamț și Piatra Neamț, ale cărăușului histrionic al literaturii române, Moș Nichifor Coțcariul; când i se rupe „un capăt" de la... atelaj, un trecător, care va refuza să-l ajute, observă: „așă-i că *s-a stricat drumul în mijlocul căruței*?", dar la supărarea păgubitului își va cere iertare precizând registrul vorbirii („nu-ți fie cu bănat, om bun, că *am șuguit* și eu"), iar, pentru cititorul eventual neatent, autorul îi rezervă harabagiului rolul de a pune lucrurile la punct: „Ia să fie un antal cu vin ori rachiu și să vezi atunci ar ședea *carul stricat* atâta timp *în mijlocul drumului*?" (sublinierile ne aparțin).

În afară de locuțiuni și de parimii, avem, pentru această *forma mentis*, mărturia contestării *anormalității* prin expresiile idiomatice: *a pune carul înaintea boilor* ('a fi neîndemânatic', 'a nu avea logică'), [a veni / ceva] *pupăză peste colac*, care numește, numai pentru „efect" lingvistic de contrariere, noțiunea de „lucru excepțional, neobișnuit",

[108] Exemplu citat ca „joc de cuvinte" de Constantin Eretescu, *Folclorul literar al românilor. O privire contemporană*, București, Editura Compania, 2004, p. 229.

[109] G. Baronzi, *Limba română și tradițiunile ei*, Galați, G. D. Nebunely și fii, 1872, p. 85.

întrucât chiar forma canonică, *colac peste pupăză*, caracterizează o împrejurare ieşită din comun, aceea când, într-o familie, în timpul unei nunţi (având ca simbol *pupăza* 'pâine cu un anumit rol în ceremonialul respectiv'), intervine o înmormântare, simbolizată de *colac* (cf. Dumistrăcel, *Expresii*, p. 346).

Printre alte exemple de „construcţii care descriu o acţiune din aceeaşi sferă", Rodica Zafiu consemnează, pentru locuţiunea expresivă „a trage spuza pe turta sa", şi varianta *a-i lua* [cuiva] *turta de pe spuză*" (*Diversitate*, p. 275).

> Evident, dincolo de evaluarea din punctul de vedere al componentelor lexicale, trebuie să avem în vedere şi figura de construcţie reflectată de modificarea enunţului canonic, şi atunci prezintă un interes redus perspectiva simplei receptări (eventual a celei „artistice"), respectiv faptul că o modificare este „împinsă prea departe" (ca semantică sau privind îndepărtarea de punctul de plecare, cu efect de „obscurizare"); tehnic vorbind, ne confruntăm cu o substituire (să-i zicem... pletorică) şi cu două adăugări de particularizare în exemplul pe care Rodica Zafiu îl consideră „mult prea elaborat, atât de modificat pentru a se adapta la situaţia dată încât devine chiar greu de înţeles": „I.S. [adăugare] *a tras spuza* rezolvării cazului [adăugare] pe cele 83 miliarde plătite statului" [substituire] (*loc.cit.*). Rămâne un context de relevanţă suficient pentru „recunoaşterea" formulei matriceale: *a trage spuza – pe*. Am insistat asupra acestui exemplu pentru a sublinia faptul că în exegezele de până acum a lipsit caracterizarea „actualizării" EDR (în cazul de faţă a unei „expresii populare") ţinând seama de „quadripartita ratio" – „împătrita modalitate (regulă sau metodă)", nume sub care este cunoscută sistematizarea abaterii de către Qunitilian.

Realizarea formală a permutării o constatăm în construcţii repetitive, bimembre, de tipul *ori vorbeşte cum ţi-e portul, ori te poartă cum ţi-e vorba* (în cazul modificărilor formale ale acestora – vezi mai jos – ne aflăm în prezenţa unor simple formule de variaţie liberă a discursului), respectiv *e mai bine să fii fruntea cozii decât coada frunţii* (Negruzzi, *Scrisoarea XII*), idee care cunoaşte numeroase formulări, printre care „eu nu-s coada lemnelor, că-s fruntea surcelelor" şi chiar „decât codaş în oraş, mai bine în satul tău fruntaş" (Creangă); ambele ipostaze sunt contrazise de enunţul „nici coada frunţii, nici fruntea cozii" Toate aceste formulări par să reprezinte dezvoltarea polemică a locuţiunii

a fi fruntea cozii 'a fi în fruntea celor care sunt la urmă' (pentru atestări, cf. Zanne, *Proverbe*, IV, p. 311–312).

4.0.4. Cu permutări, curente sau ocazionale, ne-au obișnuit, apoi, formulele în care se prezintă adagii culte; de exemplu, pentru lat. *non multa, sed multum*, există și varianta *multum, non multa*, iar „modelul" pentru sloganul modern „să transformăm măștile de gaze în obiecte folositoare" (cf. 3.2.2.1.2 [B]), *prefacerea săbiilor în pluguri* (Isaia, 2.4), este, de fapt, alternativa la chemarea războinică „faceți din brăzdarele voastre săbii și din securile voastre lănci!" (Ioil, 4. 9-10; cf. Ciobanu, *Rostiri*, p. 174).

4.1. Oprindu-ne, pe scurt, la retorica „empirică" în materie de d i c ț i u n e cu privire la permutare, vom putea considera schimbarea poziției unor cuvinte sau grupuri de cuvinte în enunțuri din categoriile la care ne referim în continuare ca fiind din cele mai vechi contexte în care această modificare a ordinii are o valoare expresivă, o „vârstă" comparabilă cu aceea a producerii aceluiași fenomen în locuțiunile expresive, în parimii sau în idiotisme. Se poate observa că, în afara produselor sincretice („frământări de limbă" și, în același timp, ghicitori), accentul nu mai cade pe virtuozitatea pronunțării; efectul „retoric" este obținut pe baza contrastului, în structuri bimembre, adesea cu repetiții.

Semnalăm, mai întâi, reprezentarea încălcării aparente a ordinii lucrurilor; ca poziție: „Am un pom frumos / cu ramurile-n jos, / iar rădăcina o ține / drept în sus ca mine", sau, mai simplu, „Am un pom cu ramurile-n jos / și cu rădăcina în sus" ('omul'; Gorovei, *Cimilituri*, p. 257); ca succesiune: „Fiul s-a născut, tata încă nu", respectiv „Tat-su dă din mă-sa să iasă, / și fiul se suie pe casă" ('focul și fumul'; *ibid.*, p. 158; se citează enunțuri cuprinzând aceeași imagine din mai multe limbi, printre care franceza, „l'enfant est par les champs et le père n'est pas né", sau italiana: „el padre non è nato, el fijo sta sul tetto", p. 159); aceeași idee este exprimată și în structuri bimembre, tot pentru aparenta lipsă de logică: „Mama naște fata și fata [naște] pe mamă" ('apa și gheața'; *ibid.*, p. 16). După această schemă, spațiul dintre aceleași două repere poate fi, extravagant, estimat ca având dimensiuni diferite, în enunțul unei caracterizări ironice („în ciudă") la adresa unei persoane: „De la gură pân' la nas, / Șapte stânjeni făr-un pas; / De la nas și pân' la gură, / Șapte stânjeni și-o prăjină" (Pamfile, *Jocuri*-1, p. 374; ideea a fost speculată în texte de *promotion* de la menajeriile circurilor, de tipul „Intrați să vedeți

cel mai lung şarpe din lume: douăzeci de metri de la cap la coadă, douăzeci şi cinci de la coadă la cap!").

Numeroase sunt ghicitorile – „frământări de limbă" formând structuri de opoziţie bimembre cu schimbarea simetrică a succesiunii termenilor şi care subliniază ideea de incompatibilitate, de tipul ce urmează (pentru care răspunsurile sunt 'cioara /coţofana/ şi porcul'): „Ţoţoi moţoi duce pe ţoaţa moaţa, dar ţoaţa moaţa nu duce pe ţoţoi moţoi"; „Gârza bârza şade pe gârzoi bârzoi, dar gârzoi bârzoi nu şade pe gârza bârza" (Gorovei, *Cimilituri*, p. 82 – 83); „Tuleaşca fleaşca se suie pe tuleşcoi fleşcoi, dar tuleşcoi fleşcoi nu se suie pe tuleaşca fleaşca" (Pascu, *Cimilituri*-1, p. 86). O situaţie asemănătoare şi în „frânturi de limbă" culese din Banat, de adevărată „orgie a cuvintelor" (Bîrlea): „Păpucariu poate păpuci păpucii păpucăriţei, dar păpucăriţa nu poate păpuci păpucii păpucariului" sau „Cărămidariu o cărămidărit pră cărămidăriţa, dar cărămidăriţa n-o putut să cărămidărească pră cărămidariu" (Petrovici, *Texte*, p. 32, 46).

În sfârşit, trebuie să notăm o observaţie a lui G. Pascu, care se referă doar la simple v a r i a n t e: uneori, „se schimbă poziţia cuvintelor în enunţ", exemplificată prin ghicitoarea „Pe cea casă şindilită joac-o mâţă potcovită", faţă de „Am o mâţă potcovită, şede pe casă şindrilită" (*Cimilituri*-2, p. 127), dar de o adevărată „permutare" în structură simetrică putem vorbi în cazul unei frânturi de limbă: „Fruntea pute-a punte, puntea pute-a frunte" (Petrovici, *op.cit.*, p. 46).

4.2. Un al doilea nivel, de data aceasta al exprimării culte, privind frecventarea «retorică» (în sens larg) a tipului de inversiune numită *permutare* îl reprezintă beletristica şi exegeza filologică. Semnalăm doar, în treacăt, cazul de reluare prin inversiune a termenilor în construcţii simetrice în versuri (solemne) sau în titluri, de tipul „Moartea succede la viaţă, viaţa succede la moarte" (Eminescu, *Epigonii*), respectiv *Poetry of Grammar and Grammar of Poetry*, titlu al unei lucrări a lui Roman Jakobson, din 1968.

Evident, pentru poezie şi pentru proza „poematică", cazurile de simplă inversiune de topică din raţiuni de versificaţie, în registru solemn sau parodic, nu reprezintă contexte relevante, chiar în situaţiile în care se produce modificarea locuţiunii expresive sau a zicătorii; de exemplu: „Şi tu cu gura foc prindeai / Să-mi dai ajutorare" (Coşbuc, *Rugămintea din urmă*, faţă de „a lua foc cu gura"), respectiv „Îşi schimbă lupul la soroace

părul" (primul vers din strofa a doua a „Imnului Partidului Liber-Schimbist", citat de Ștefan Cazimir, în RL, 43/2001, p. 15, față de „lupul își schimbă părul..."); în ambele cazuri se constată și efecte ale altor „figuri de construcție". Dar însăși necesitatea referirii la „tehnica" literară atrage atenția asupra accesibilității mai reduse, ca procedeu retoric, a „transmutației".

4.2.1. În ceea ce privește beletristica, există exemple concludente de la Ion Codru Drăguşanu, Alecsandri şi Creangă, până la Sadoveanu şi Marin Preda.

Într-o construcție de adevărată virtuozitate (în care intervin şi substituiri) este operată inversiunea termenilor din zicătoarea „apa trece, pietrele rămân" de către Ion Codru Drăguşanu, în textul unei conferințe din anul 1870, intitulată *O umorescă veridică*; declanşatorul contestației retorice îl reprezintă faptul că hidronimul la care se referă este al unui curs secat de apă, evocat într-o schiță monografică, în registru satiric, a zonei Drăguşului: „... de unde putem zice: când şi când pietrele încă trec, iară Valea Podului în etern va rămâne seacă, cum este..."[110] (pentru modificarea aceluiaşi enunț canonic vezi şi § 4.3.1).

Însăşi exegeza este prefigurată, anecdotic, dar în condiții de experiment, de Vasile Alecsandri, a cărui prezență pe terenul evaluării statutului enunțurilor aparținând DR este general recunoscută cu privire la imposibilitatea translării *mot-à-mot*, în traduceri, a idiotismelor (au devenit „celebre", prin manualele şcolare, translările improvizate „laver le baril", „devenir tambour d'instruction", pe lângă care trebuie semnalate însă şi „donner de l'argent pour de miel", „frotter le coeur avec du miel", „ parler comme l'eau", „perdre son temps pour des fleurs de coucou"; cf. Dumistrăcel, *Expresii*, p. 241). Dar acelaşi scriitor a operat uneori, pe terenul limbii române, chiar prin etimologie populară, şi unele substituiri (cf. „a *mâna* pe tânjală" pentru „a *mânea* pe tânjală", sau „a gusta *moara* [cuiva]" pentru „a gusta *moarea*..."; Dumistrăcel, *op.cit.*,p. 205–206, 243) sau adăugări (cf. 2.0.1.3). În ceea ce privește permutarea, apreciată de fapt ca i m p o s i b i l ă, Alecsandri realizează un adevărat tur de forță în „feeria națională în 5 acte" *Sânziana şi Pepelea* (publicată în 1883, în „Convorbiri literare"). Voind să fie în acord cu tonul aforistic al soțului

[110] Cf. *Addenda* la *Peregrinul transilvan*, ediție îngrijită şi prefațată de Romul Munteanu, Bucureşti, Editura de Stat pentru Literatură şi Artă, 1956, p. 298.

său, „dascălul Macovei", Mărica, personaj episodic din primul act al piesei de teatru, se dovedeşte deficitară, de fapt, pe terenul competenţei idiomatice, „sclintind" locuţiuni expresive, termeni uzuali de comparaţie şi alte enunţuri aparţinând DR, dar inversând şi termenii din simple sintagme ; citãm, în ordinea apariţiei: [dascălul] „ştie şi ceriul din toacă... asta, toaca din cer"; [Sânziana e atât de frumoasă, încât] „pe dânsa poţi căta, dar pe soare ba, asta..., pe soare..."; [Baba Rada ar fi] „carte de tobă, asta... tobă de carte" (din scena 1); „ai pripit de te-ai vorbit; asta... ai vorbit de te-ai pripit" (sc. 6); „hai s-aprindem Paşti de la lumânare... asta... lumânare de la Paşti" (sc. 8). Alecsandri mimează, astfel, „reconstituirea" împrejurării în care ar fi apărut chiar formula de depreciere „tronc, Mărico!", replica dascălului la fiecare din insuccesele retorice ale consoartei, dar se pare că, de fapt, dramaturgul a preluat motivul de la Negruzzi, din *Scrisoarea XII* (1842): o „jupâneasă", pe nume... Mărica, „cam prostană", spunea „vorbe chisnovate", la care soţul replica (tot) prin „tronc, Mărico!".

La câţiva scriitori, uneori cu intenţie ironică, întâlnim permutări în textul unor enunţuri reprezentând formule ale expresivităţii populare.

– Creangă: „Setilă sorbea apa de prin bălţi şi iazuri, de se zbăteau peştii pe uscat şi ţipa şerpele în gura broaştei de secetă mare ce era pe-acolo" (*Harap Alb*; expresia *a ţipa ca din gură de şarpe* a rezultat, prin *detractio*, dintr-un enunţ în care referirea se făcea la broască);

– Caragiale: „M-am transportat la localitate pentru ca să-ţi repet că te iubesc precum iubeşte sclavul lumina şi orbul libertatea!" (Rică Venturiano, emoţionat, în scena a 2-a din actul II al comediei *O noapte furtunoasă*; tirada este însă debitată înainte ca Veta să fi făcut lampa „mai mare". Inadecvarea a fost surprinsă şi de Mircea Cărtărescu, un „urmăritor" tenace şi al textului acestui „model": „Robul va vedea lumina, / iară orbul libertatea"[111]. Intensitatea maximă a dorinţei şi-a ales ca termeni de comparaţie *orbul* în corelaţie cu *lumina* (sau cu *vederea*), respectiv *robul* cu *libertatea* (în texte vechi: *slobozenie*); iată două dictoane complementare: „Orbul la vedere râvneşte", la Iordache Golescu, respectiv „Robul la slobozenie visează" (ap. Zanne, *Proverbe*, VIII, p. 504).

– Sadoveanu. În basme, formula canonică de ameninţare este „unde îţi stau picioarele, îţi va sta şi capul" (cf. Ispirescu, *Ţugulea, fiul*

[111] *Levantul*, Bucureşti, Humanitas, 1998, p. 177.

uncheașului și al mătușei), cu un dublet, de variație liberă, cuprinzînd inversarea ordinii termenilor dar și o substituire, la Creangă: „și dacă până mâne dimineață n-a fi podul gata, moșnege, are să-ți steie capul unde-ți stau talpele" (*Povestea porcului*). În povestirea *Cealaltă Ancuță*, găsim o aparentă alternativă, o numai aparentă inversare a termenilor. Un slujitor al Agiei îl amenință pe podar: „– Ține podul [este vorba de un pod umblător peste râul Moldova] bine și bagă sama! s-a întors jupîn Costea către moșneag. Mă treci întâi pe mine cu sora luminăției sale vornicului Bobeică. Și dacă nu-ți faci bine datoria, să știi că *unde-ți stă capul, au să steie picioarele*!" (*subl.n.*). De fapt, credem că astfel, povestitorul (a cărui tehnică în abordarea EDR îi provoca lui Tudor Vianu trimiterea la „rafinamentul oriental") vrea să sugereze un altfel de moarte decât tăierea capului, a cărei exprimare este explicită în text; a se vedea amenințarea la adresa unui slujitor: „are să-și lese căpățâna sub picioarele calului meu!". Ridicarea picioarelor la nivelul capului indică intenția spînzurării „mișelului", nevrednic de moartea prin sabie!

– Marin Preda. Dacă statutul cuiva, ca primă apreciere, poate fi dedus „după vorbă, după port" (Eminescu, *Scrisoarea III*), idealul de conduită socioculturală este considerat, din perspectivă paremiologică, punerea de acord a acestora, enunțul beneficiind de confruntarea prin asociere a celor două trăsături, pornind de la *port*, „ori [sau] te poartă cum ți-e vorba, ori [sau] vorbește cum ți-e portul" (la Anton Pann și Iordache Golescu), respectiv pornind de la *actul vorbirii*: „ori vorbește cum ți-e portul, ori te poartă cum ți-i vorba" (ap Zanne, *Proverbe*, II, p. 836–837). De aceea, trebuie să considerăm că Preda îi conferă personajului principal al romanelor sale despre țărani, Ilie Moromete, intenția de a refuza ideea „citării" formulei canonice (indiferent de la care formulă de variație liberă, din cele date anterior, pornim) atunci când simplifică enunțul prin „omul trebuie să vorbească cum îi e vorba și să se poarte cum îi e portul" (*Marele singuratic*, partea IV, cap. I). Intenția polemică poate fi luată în considerație cu atât mai mult cu cât, în aceeași secvență a prozei citate, autorul ironizează apelul la parimie și explicitarea de circumstanță a acesteia, ca atunci când un politician de la oraș, în campanie electorală, le debitează țăranilor pilde într-un stil ce renunță la puterea sugestiei: „Bă, trebuie să pui boii înaintea carului, nu caru înaintea boilor" (*ibidem*).

Cu titlul de eventual excurs, putem observa, totuși, că, pe măsura îndepărtării de practicile tradiționale rurale și de valoarea sugestivă inițială a enunțurilor tehnice ale domeniului, și formula sarcastică de

această extracție numind neîndemânarea, „a pune carul înaintea boilor" și-a pierdut însăși capacitatea de referențial al ilogicului; o ziaristă contemporană (desigur, destul de tânără, Cristina Modreanu) crede că anormal ori absurd (recunoscând substituirea termenilor *boi* și *car*) ar fi să pui caii... *în fața* căruței! (mijloc de transport imaginat, probabil, ca autopropulsat, așadar o *primejdie* pentru cai!). După titlul *Dracula Park sau caii din fața căruței*, deplângând faptul că cercetarea arheologică a spațiului avut în vedere pentru amplasarea respectivului loc de distracții nu s-a făcut înainte de „anunțarea debutului acestui proiect și de vânzarea acțiunilor către populație", continuă: „Nu se găsesc multe pe la noi, dar de specialiști în *punerea cailor în fața căruței* nu putem spune că ducem lipsă" („Adevărul", 19.03.02; subl.n.). Avem de a face, așadar, cu o permutare ad-hoc, ce falsifică prin ignoranță intenția arhitextului. Pentru cazul că ar mai exista vreo îndoială asupra generării și asupra strategiei mentale a „funcționării" metaforei în discuție, citâm aici observațiile strict t e m a t i c e ale lui Eugeniu Coșeriu, pornind chiar de la problema „cunoașterii lucrurilor" reflectată de „proverbe, locuțiuni, expresii": „Este, fără îndoială, mult mai «expresiv» a spune [în italiană] *mettere il carro innanzi ai buoi*, cu o metaforă care evocă imediat un context vădit paradoxal – carul trebuie să fie tras de boi și numai dacă se află în urma boilor; înainte împiedică mersul lor sau, în afara metaforei, împiedică dezvoltarea normală a unui proces – decât a spune «a pune sfârșitul înaintea începutului» sau «a pune carul înaintea casei»; în aceste cazuri expresia este mai puțin vioaie, ori e săracă în conținut. Este evident însă că locuțiunea [spaniolă] «poner el carro delante de los bueyes» (ca și varianta sa franceză «mettre la charrue devant les bœufs» [și ca cea românească *a pune carul înaintea boilor*]) își datorează eficacitatea sa «lucrurilor» înseși, asociațiilor și ideilor care se referă la lucruri, nu asociațiilor pur lingvistice, aparținând limbii italiene (sau franceze [respectiv limbii române])" (*Limba funcțională*, p. 252 – 253; analiza de față este deosebit de elocventă și în ceea ce privește problema eventualei suspendări a regulii de conformitate, de congruență, la care ne-am referit anterior).

– Permutări aparținând literaților. O simplă inversare, șocantă, a succesiunii termenilor din titlul unei poezii a lui Gr. Alexandrescu găsim la Paul Goma: *Soldatul câinelui*, cu subtitlul „Totalitarism și literatura Estului" (București, Editura Humanitas, 1991). În texte din publicații literare: „Bătrânețe fără tinerețe și moarte fără viață" – titlu de poem de

Călin Angelescu (RL, 38/2002, p. 21); „A fost criticat că umblă cu capul în traistă şi omul s-a corectat: acum umblă cu traista în cap"; „Eu caut acum pe stradă / şi caut în univers / Colaci cu câini în coadă / Citiți, vă rog, invers".

Ultimele două exemple, ilustrând „inversia" în texte literare din Basarabia, au fost citate, după „Literatura şi arta", Chişinău, nr. 8/ 1981, p. 8, de Gh. Colțun, *Particularități lexico-gramaticale şi semantico-stilistice ale frazeologismelor în limba română*, lucrare prezentată pentru obținerea titlului de „doctor habilitat în filologie", pe care am avut-o la dispoziție în calitate de membru al comisiei de doctorat (Universitatea de Stat din Moldova, 28.06.02).

4.2.2. Intenția vădită de contrariere prin permutare poate fi constatată şi la exegeți în literatură, respectiv la filologii propriu-zişi; pe lângă enunțuri populare, aceştia apelează şi la adagii savante.„Dacă nu s-ar povesti n-ar fi" este titlul unui eseu semnat de Monica Spiridon („Familia", 1/1990, p. 12); în volumul *Eminescu şi editorii săi* [112], N. Georgescu şi-a intitulat un capitol „Sed magis amicus Plato"; în text, autorul prezintă enunțul față de care trebuie să considerăm permutarea, „proverbul [?!] latinesc *Amicus Plato sed magis amica veritas*" (vol. II, p. 239); față de „non multa, sed multum", expresie considerată drept deviză a lui Quintilian, constatăm că filologii care l-au sărbătorit pe lingvistul Peter Wunderli, de la Freiburg i. Br., operând şi substituiri (*non/sed – et*), şi-au intitulat volumul dedicat omagiatului „et multum et multa" (apărut la Tübingen, 1998; trebuie să ținem seama, însă, şi de existența formulei, în variație liberă, „multum, non multa"; cf. 4.0.4).

4.3. În discursul public şi în textul jurnalistic, permutarea, o „figură de construcție" de virtuozitate, se întâlneşte, ca şi în textul literaților, mult mai puțin frecvent decât substituirea, şi chiar decât suprimarea sau adăugarea. Enunțurile supuse permutării aparțin domeniilor obişnuite ale DR: predomină, autoritar, formulele, anonime, ale expresivității populare; de asemenea, trebuie să atragem atenția asupra faptului că jurnaliştii de la „Academia Cațavencu" pot fi citați ca mai atraşi de cultivarea acestui gen de modificare a enunțului.

4.3.1. Locuțiuni expresive, zicale, idiotisme. Mai întâi un caz în care, în discursul public, permutarea pare a fi accidentală sau se

[112] Editura Floare albastră, Bucureşti, 2000.

datorează, ca şi în exemplul citat mai sus (4.2.1), ignorării formulei canonice: sub titlul „Bula săptămânii", este citat I.M.P., purtător de cuvânt al unui partid politic, care a afirmat că „CDR 2000 se agaţă de candidatura premierului I. *ca paiul de înecat*" (AC, 32/2000, p. 1; subl.n.); „în momentul de faţă, păşirea în NATO înseamnă... că mergem la război înainte, şi la plăcinte înapoi" (AC, 13/2002, p. 8); „Satul supărat pe văcar", titlu de articol (din EZ, 13.08.02, p. 4: spaima sătenilor din localitatea Taure, jud. Bistriţa-Năsăud, cărora un văcar, nemulţumit, le dă foc la case!); după comentatorul Ilie Şerbănescu, atitudinea guvernului român în raporturile cu FMI reprezintă „joaca şoarecelui cu pisica" (TVR 2, 29.04.01, ora 21); [detergentul X] „face ceea ce ţie nu-ţi place" (reclamă, PRO TV, martie 2002); „Aceeaşi pălărie pentru altă Mărie" („Ghidul Auto", supliment la ZIş, 20.01.03, p. 1: modificarea „designului exterior" la un tip de automobil); „Nu face azi ce poţi lăsa pe mâine" (comentariu sarcastic din presă, 2001); „20 de familii din Deva au trecut din puţ în lac" şi „A căuta carul cu fân într-un ac" (exemple citate din „Jurnalul naţional", respectiv după Tele 7 abc, de Liviu Groza, *Dinamica*, p.84); „Dacă ai salariu, ai parte la carte" (reportaj de la „Târgul naţional de carte şi papetărie", TVR 1, 26 04.99) şi „Cine de Marriott are parte are şi carte" (AC, 13/2002, p. 8), sau „Parte de carte", emisiune duminicală de semnalare a unor apariţii editoriale recente (PRO TV: în toate cazurile, se constată o substituire semantică: *carte* apare cu sensul 'scriere tipărită', faţă de cel de 'act de proprietate' din sintagma originară, mutaţie curentă astăzi, la care ne-am referit şi anterior; cf. § 3.0.1.1); în poziţie inversată se găsesc componente ale unei cunoscute zicători în evocarea „Brăila orbului («sau starea critică a unei legende»)", titlul unui eseu despre vechiul port al oraşului respectiv (RL, 13-14/1994; pentru aplicarea substituirii în zicătoarea de referinţă, cf. „Karateka ieşeni au nimerit Brăila"; ZIş, 17.04.02, p. 1 B); „Nici trunchiul nu sare departe de aşchie" (observaţie ironică la adresa mamei unui beţiv, care s-a apucat de băut; comunicată de Cr. Munteanu, din Umbrăreşti – Galaţi); în versuri ocazionale, din felicitarea publicitară a „Regiei autonome judeţene de APĂ – Canal Iaşi" de Anul Nou, 1999: „Bătrânii spun că apa trece / Şi spun că pietrele rămân. / Dar lucrul altfel se petrece / Pe vechiul nostru glob bătrân. / Căci *piatra* orişicât de tare / Se macină şi *trece* stând, / Iar peste trista-i măcinare / Doar *apele rămân* curgând!"(în luna mai 2006, după inundaţiile şi alunecările de tren ce s-au produs, în ziare s-a ripostat, sarcastic: „pietrele trec, apa rămâne"); „Unde *crapă* când *dă* BNR" (G,

2.08.05, p. 5: neîncredere față de unele înlesniri la creditele oferite de respectiva instituție bancară); „Radu Naum și Andi Vilara *mănâncă șoareci* din cămările handbalului, ciclismului, natației sau atletismuluui fiindcă *s-au născut din pisici* (subl.n.) tobă de carte sportivă și nu numai" (Radu Paraschivescu, *În numele taților*, EZ, 29.11.05, p. 23; se face referire la faptul că cei doi sunt fiii unor comentatori sportivi ce au publicat și ei cărți despre lumea sportului).

> În ceea ce privește deplasarea pe primul loc a substantivului dintr-o locuțiune verbală (expresivă), cercetată sub titlul de „schimbarea diatezei centrului verbal", Liviu Groza dă, din operele unor scriitori și din ziare, un număr de exemple cum sunt „apă bătută în piuă", „bani aruncați în vânt", „intrigi țesute", „mănușă aruncată", „uși trântite", cu raportarea modificărilor respective la locuțiunile canonice înregistrate în mod firesc în dicționare la infinitiv (*Substantivarea frazeologismelor*, p. 344–345).

– în evocarea unui dicton latinesc (*inter arma silent musae*): „Când muzele vorbesc, armele tac" (TVR 1, 30.01.03, ora 14,45; în prezentarea programului artistic al unei formații de militari);

– în texte folclorice: „Cu [x, marcă de telefon mobil] anul are semne bune (EZ, 23.01.02);

– în diverse alte contexte: „Viața este ca-n filme... sau filmele sunt ca-n viață" (publicitate la cafea, PRO TV, martie 2002); în cazul următor, jocul de cuvinte are la bază numele unui primar al municipiului Cluj-Napoca: „Funarul Gheorghe primar" (favorizată de asocierea cuvintelor *primar* și *funar* [= funier], formularea a fost provocată de un gest al personajului în discuție: legarea de masă, cu sfori, a scaunelor consilierilor municipali infirmați de o sentință judecătorească dar care refuzau să renunțe la statutul lor; Rom 1, 19.04.02, ora 7). Sloganului minerilor lui Miron Cozma, „noi muncim, nu gândim!", Andrei Cornea îi opune o variantă „noi gândim, nu muncim!", interpretând idealul „comilitonilor" lui Platon, pentru care *schole* (termen ce se află și la baza rom. *școală*) însemna „timp liber, răgaz", unul care a asigurat posibilitatea apariției și dezvoltării științelor (*Cuvintelnic*, p. 116).

– Confruntarea a două abrevieri de factură tehnică (fiecare reprezentând, aparent, imaginea „în oglindă" a celeilalte) oferă un aparent efect de permutare: „*OK* cu Suedia, *KO* cu Iugoslavia", cu referire la situația națională română de handbal feminin în campionatul european (ZIș, 9.12.02, p. 1 B). Aceeași tehnică în prezentarea (grafică a) enunțului

emisiunii „Unu şi unu": «1 şi 1» [cu cifra întoarsă!] (TVR 1, 20.07.03, ora 20,30); cf. şi inversarea unei litere în scrierea titlului unui film nominalizat în februarie 2004 la „Globul de aur": „NORMAL" (evident, se contestă ideea de conformism din semantica termenului).

4.3.2. Enunţuri aparţinând discursului religios: formula sarcastică de caracterizare a imposturii în prezentarea istoriei Partidului Comunist Român şi a oportuniştilor profitori ai epocii, „puţini am fost, mulţi am rămas", reluată aproape anual în luna decembrie, după 1989, în disputele politice de la noi, cu referire la acordarea unui număr exagerat de „certificate de revoluţionar", reprezintă „deturnarea" unui enunţ ce poate fi identificat la proorocul Ieremia, caracterizând cu amărăciune trecerea timpului: „Roagă-te Domnului Dumnezeului tău pentru noi, pentru toţi care au rămas, că din mulţi, puţini am rămas, cum ne vezi cu ochii tăi" (42, 1-2; cf. Ciobanu, *Rostiri*, p. 133); într-un cadru mai larg de evocare, o permutare a cunoscutei cereri din „Tatăl nostru" găsim la Gabriel Liiceanu: „Cartea nu este «cea de toate zilele» – ca pâinea, ca apa, ca hainele..." (RL, 17/2000, p. 7; cf. şi 3.2.1.2.2).

4.3.3. Titluri de filme: „În timpul acesta, Teoctist merge în Paradis, alături de clasa muncitoare" (AC, 13/2002, p. 16; titlul filmului italian „La classe operaia va in Paradiso" (1972, regia Elio Petri, cu Gian Maria Volonte) a fost tradus în româneşte prin *Clasa muncitoare merge in Paradis*; cf. şi „Doi primari, o singură mică problemă" (AC, 22/2002, p. 12), care evocă, la modul general, titlul unui film de succes popular, *O floare şi doi grădinari*.

4.3.4. Titluri de opere literare: faţă de *Înger şi demon*, de la Eminescu, înregistrăm „Demoni şi îngeri" (ZIş, 21.08.06, p. 1 B: evoluţia aprecierilor publicului ieşean pentru jucătorii de la echipa de fotbal Politehnica, huliţi anterior, divinizaţi după o victorie).

4.4. Permutarea asociată cu alte figuri de construcţie:

– cu substituirea: o atare construcţie putem constata într-o „glosă" a gazetarului Eminescu: „*ministru* – taie bondarilor frunze"[113], faţă *de a tăia frunză la câini*; [politicianul X] „a spus că a avut zile negre şi nopţi

[113] Apud Vatamaniuc, *Poetica publicisticii*, p. 253.

albe" (Gabriela Vrânceanu Firea, TVR 1, 23.09.00, ora 20): pe de o parte, față de *bani albi pentru zile negre* (modificare favorizată de existența sintagmei *nopți albe*), pe de altă parte, pentru caracterizarea stresului, explicația poate fi apelul la sintagme din vorbire ce inversează cromatica diurnului și a nocturnului: „a-i face cuiva zile negre" – „a avea nopți albe" 'a nu putea dormi'; „Comisionul mare doboară firma mică" (publicitate din domeniul bancar din anul 2000), față de *buturuga mică răstoarnă carul mare*; cu o dublă substituire în formula de vulgarizare a enunțului lui Kogălniceanu, de „la timpuri noi, oameni noi" (cf. 3.2.2.2.1): „Oameni vechi pentru scaune noi" (titrarea răspunsurilor la o discuție propusă pentru „telefonul cititorului", EZ, 21.01.03, p. 2); „Etajul și sondajul" (Cip Ieșan, în ZIș, 1.07.03, p. 8B, pe tema „potrivelii" rezultatelor unor sondaje cu mișcări politice ale partidului de la putere), evocând „șantajul și etajul", formula sarcastică de caracterizare a conduitei proprietarului unui ziar interbelic; „Dărâmarea podului de flori", față de „podul de piatră s-a dărâmat" (cf. § 3.2.1.2.1).

– cu aparentă adăugare: „Rațiunea criticii **impure**" (AC, 38/2002, p. 14, semnat „Șt. A"; *subl.n.*; se constată utilizarea, de tip substituire, a antonimului; dezvăluirea motivelor, considerate neoneste, ale unor cronici literare extrem de critice), față de titlul lui Kant *Critica rațiunii pure*.

BCU IAȘI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Partea a III-a

TENTAȚIA INSTITUIRII COMUNIUNII FATICE PRIN MASS-MEDIA

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

➢«Faticul» din perspectiva «funcții» – «uzuri» – «stiluri» ➢Limbajul publicisticii: «fatic» și «contract de lectură» ➢«Faticitatea» în acțiune: «discursul repetat» în titlul jurnalistic

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

1. «Faticul» din perspectiva «funcții» – «uzuri» – «stiluri»

1.0. Ne propunem definirea funcției relevante pentru ceea ce, în mod curent, este numit „stilul publicistic" din perspectiva analizei «discursului repetat» în textul jurnalistic. Această abordare explică, așa cum am anticipat, focalizarea discuției asupra titlului articolelor de presă (domeniu în care funcția caracteristică limbajului publicistic se constată din plin) și asupra utilizării frecvente, în anumite tipuri de titluri, a enunțului aparținând «discursului repetat».

„Revenirea la fondatori" înseamnă, ca principală preocupare, redefinirea „faticului" din optica aceluia care a lansat acest concept, antropologul american de origine poloneză Bronislaw Malinowski, cu raportare la funcțiile limbajului în viziunea Bühler: „denotarea", „manifestarea" și „apelul" (funcție căreia îi aparține, ca expresie particulară, faticitatea).

1.1. Cadrul studierii „faticului"

Una dintre finalitățile proiectării, dinspre teoria literară spre jurnalistică, a problematicii de pragmatică a titlului, ca „ritual de acces" (în formularea de la Baylon–Mignot, *Comunicarea*, p. 268; vezi și alte formulări, comparabile: „prag de lectură" la Genette, „enunț cu funcție aperitivă" la Barthes), o reprezintă încercarea de a stabili care funcție a limbajului este ilustrată de tipul de titlu „atitudinal", în raport cu titlul neutru, „informativ", ca o posibilă introducere la discuția asupra funcției relevante pentru însuși așa-numitul „stil" publicistic.

1.1.1. Dacă luăm în considerație faptul că folosirea (în special în titluri) a enunțului aparținând «discursului repetat» în formă canonică sau

restructurată atrage atenția asupra mesajului propriu-zis, trimiterea „lineară" ar conduce spre funcția „expresivă" (sau „poetică"), una primordială pentru „arta verbală". Din punct de vedere strict formal, o astfel de evaluare nu ar constitui o simplă exagerare, dat fiind că:

[a] sunt „forjate" *ad-hoc* titluri expresive sau sunt preluate ca atare chiar mesaje poetice, atunci când enunțurile în discuție sunt citate din literatura cultă, contexte folclorice (în sens larg: versuri, texte gnomice reprezentând metafore) și chiar titluri expresive de opere (în primul rând literare);

[b] restructurarea EDR ar putea fi raportată la viziunea Jakobson, conform căruia „«rudimente» de «literaritate» [...] apar chiar în cadrul discursului normal, în formulele publicitare sau în sloganurile politice" (*Terminologie*, p. 79), „specii" la care este ușor adăugat titlul din presă; în atare cazuri se poate vorbi de o „literaritate" grație căreia forma mesajului impune atenției conținutul acestuia.

Dar, astfel, ar însemna să antrenăm, simplificator, o categorie de texte aparținând unui domeniu specializat al comunicării, cum este jurnalistica, spre subsolul literaturii, teren pe care funcția „expresivă" este cea primordială. Or, aceasta ar constitui o deturnare (sau alterare) flagrantă a realității social-culturale pe care o reprezintă *mass-media*; chiar dacă, din punct de vedere strict „estetic", rezultatele sunt, adesea/cel mai des, în afara criteriilor de apreciere în cee ce privește arta, aceasta nu ne îndreptățește, totuși, să considerăm că avem de a face cu un specimen de „artă degenerată".

Îndoielilor schițate anterior le-a dat deja un răspuns categoric Eugeniu Coșeriu, comentând sloganul electoral al lui Eisenhower, „I like Ike" din perspectiva funcției ce este „concentrată asupra mesajului și asupra modului în care se structurează, se formează mesajul" (numită „reflexivă"); după o amănunțită analiză a jocului constituenților, Coșeriu conchide că formula în cauză „nu devine poetică prin faptul că e atât de construită" și pentru că și-a avut „efectele ei ca formulă de propagandă, deci ca formulă în domeniul pragmatic, dar nu în domeniul poetic", nu aceasta fiind „finalitatea textului" (*Limbajul poetic*, p. 147, 149; este, de fapt, o replică la analiza lui Jakobson a aceluiași slogan, în a cărui construcție lingvistul american sublinia „rolul secundar al funcției poetice"; *Essais*, p. 219).

1.1.2. Cronologic vorbind, provocarea, în exegeza românească, în ceea ce privește identificarea unei alte funcții pentru *caracterizarea* titlului

atitudinal (pe care îl putem numi şi „performativ prin enunț") vine dinspre încercarea (ce nu poate fi ignorată) de a stabili o funcție specifică, *relevantă* pentru aşa-numitul „stil publicistic". Într-un articol în care îşi propunea chiar delimitarea stilurilor în raport de „funcțiile limbii" (respectiv identificarea funcției ce „generează o anumită structură lingvistică"), Paula Diaconescu, pornind de la schema Jakobson şi de la puncte de vedere exprimate în literatura românească a epocii, considera că, pentru stilul publicistic, unul „non-artistic", „predominantă şi importantă este funcția *fatică*, centrată pe menținerea contactului între emițător şi receptor" (*Stilurile funcționale*, p. 233). Paula Diaconescu se referă la această funcție şi din perspectiva structurii „compozite" a comunicării jurnalistice, date fiind variatele informații cotidiene transmise (ducând la un amestec de elemente ce aparțin, de exemplu, stilului „oficial-administrativ" şi celui ştiințific „de popularizare"; p. 236, 237), dar, la fel ca şi alți exegeți, venind dinspre lingvistică, ca şi dinspre teoria literară, atunci când se referă la stilul publicistic, nu face distincția între cele două tipuri de bază ale materialelor din mass-media, a căror primă marcă se dovedeşte a fi chiar titlul articolului.

1.1.3. Pentru a confrunta viziunea Jakobson cu interpretări (critice) ulterioare, revenirea la formulările exacte ale acestuia se impune ca necesară. În capitolul de *Poetică* din *Essais de linguistique générale*, Roman Jakobson are în vedere, în primul rând, „mesaje care, în mod esențial, servesc pentru a stabili, a prelungi sau a întrerupe comunicarea, pentru a verifica dacă circuitul funcționează", dar insistă asupra faptului că este vorba de o „accentuare a c o n t a c t u l u i" din perspectiva a ceea ce B. Malinowski[114] ar fi numit „funcția fatică", generatoare, de exemplu, a unor „formule ritualizate", chiar a unor „dialoguri întregi al căror unic obiect este prelungirea conversației"; într-un anumit mod, funcția respectivă poate fi identificată şi în procesul însuşirii limbii de către copii: „la aceştia, tendința de a comunica precedă capacitatea de a emite sau de a primi mesaje purtătoare de informații" (traducere, după *Essais*, p. 217; vezi şi anterior, în ceea ce priveşte factorii constitutivi ai oricărui proces lingvistic: „enfin, le message requiert un c o n t a c t, un canal physique et *une connexion psychologique* entre le destinateur et

[114] Cu trimitere la „The Problem of Meaning in Primitive Language", in C.K. Ogden, I.A. Richards, *The Meaning of Meaning*, ediția a IX-a, New York–London, 1953, p. 296–336.

le destinataire, contact qui leur permet d'établir et de maintenir la communication", p. 214; *subl. n.*).

Aşadar, trebuie să avem în vedere faptul că sunt luate în consideraţie diferite faze şi ipostaze ale *contactului* (cum este, de altfel, numit factorul comunicării reflectat de funcţia fatică), şi nu ne putem limita doar la o „triadă" vizând *controlul* asupra *canalului*: „instituirea – prelungirea – întreruperea comunicării". Iată, de altfel, cum este rezumată de către Oswald Ducrot şi Jean-Marie Schaeffer concepţia lui Jakobson privind funcţia fatică: „nu există comunicare în afara unui efort pentru a stabili şi menţine contactul cu interlocutorul: de unde utilizarea unor formule ca «Ei bine», «Auzi?» etc., precum şi faptul că experienţa vorbirii este trăită ca instituirea, *prin simpla ei existenţă*, a unor legături sociale şi afective" (*Noul Dicţionar*, p. 503; sublinierea autorilor). Prin urmare, suntem destul de departe de identificarea unor simple „semnale" de amorsare a contactului ori subsumate „verificării circuitului sau a calităţii recepţiei", referitoare la „canal", pe care nejustificat (sau exagerat) se pune accentul în diferite interpretări (asupra cărora nu stăruim în discuţia de faţă); sunt formulări ce creează impresia că se fac „probe" privind cadrul unei comunicări instrumentale/funcţionarea unei aparaturi de comunicare. Însuşi Coşeriu, în critica sa la Jakobson, pare să accepte această aparenţă: „o funcţiune care priveşte numai canalul ca atare o putem avea numai la o comunicare mecanică, de exemplu cum se poate observa în cazul maşinilor de transmisie, unde vrem să ştim dacă literele sunt reproduse bine, şi atunci există anumite formule care nu privesc mesajul, ci numai canalul de transmisie, pentru a constata dacă acest canal funcţionează bine sau nu" (*Limbajul poetic*, p. 148).

Coşeriu citează, ludic, o formulă fără sens din limba engleză, prin care se verificau literele tastaturii de la o maşină de scris, formulă ce cuprinde „toate literele alfabetului englezesc": *The quick brown fox jumps over the lazy dog* („Această vulpe agilă şi cafenie sare peste câinele leneş"). Astăzi, cu finalităţi comparabile, formula apare în probele pentru oferta şi selecţia a diferite tipuri de fonturi. Cel mai interesant fapt este însă acela că însuşi *textul* de mai sus este folosit şi pentru fonturi ale altor alfabete decât cel latin; reproducem mostrele pentru

„Greek Old Face": Tηε θυιχκ βροων φοξ ςυμπσ οϖερ τηε λαζψ δογ

şi pentru

„Old Slavonian": Тχε ѕѹнкч брошн фоꙁ жѹмпс обєр тχε лаꙁі дог.

1.1.4. Interpretarea frecvent reducționistă a descrierii lui Jakobson (omițându-se prioritatea ideii de *contact*) iese în evidență dacă ne referim la punctul de vedere al „modelului" său. Or, definind conceptul «Phatic Communion», Malinowski este preocupat de finalitățile sociale ale folosirii anumitor turnúri lingvistice, acelea care, într-un cadru general al „solidarității", marchează apartenența vorbitorilor la o anumită comunitate (eventual opusă alteia), în diferite postúri ale acestora și în diferite situații: statutul în ierarhii de grup, vorbirea femeilor, modul de a vorbi cu copiii etc., pe fondul general al acceptării celorlalți și al acceptării de către ceilalți (cercetarea antropologului are ca obiect triburi din Melanezia).

Prin urmare, preluarea conceptului de către Jakobson reprezintă, cum ușor se poate observa, o extrapolare, dar, în aprecierile privind utilizarea formulei „funcție fatică", trebuie să recuperăm esențialul, din perspectiva Malinowski: manifestarea *pe plan social* a interacțiunii lingvistice, ceea ce presupune, în fond, intenția de a menține sentimentul comunității, al solidarității (vezi și *supra*, accentul pus pe „legăturile sociale și afective").

1.2. «Faticitatea» și funcția «de apel»

1.2.0. Raportarea la instituirea legăturilor semnalate, din perspectiva conceptului în discuție, ne impune și definirea sensului cuvântului folosit ca denumire, aspect asupra căruia specialiștii în domeniul comunicării și lingviștii nu se opresc decât în treacăt.

> Vezi, de exemplu, explicația Georgetei Ghiga: „termenul de *fatic* (care provine din cuvântul grecesc *phatos* și înseamnă 'vorbit') a fost introdus în lingvistică de antropologul britanic Bronislaw Malinowski..." (*Elemente fatice*, p. 17), sau „expedierea" discuției la Fayard: „le mot *phatique* n'est pas évident; il viendrait du grec autour du mot «parole» par l'expression anglaise *phatic communion* composée par Bronislaw Malinowski" (*Écrire*, p. 27). O analiză etimologică amănunțită (nu și semantică), pornind de la radicalul indoeuropean al termenului grecesc și trimițând la reflexe paralele din latină, dar și din „Althochdeutsch" găsim la Pisarkowa, *Reception of Malinowski's work*, p. 45. De la latină pornesc Constantin Dominte, ce invocă „vechiul verb latin *for, fari, fatus sum* 'a grăi, a cuvânta' (al cărui participiu prezent activ de formă negativă, *infans, -tis* 'care nu grăiește, mut; copil mic, care încă nu a deprins vorbirea', stă la baza substantivului francez *enfant* 'copil')" (*Funcțiunile*,

p. 83), şi, recent, Eugen Munteanu, prin propunerea „lat. *fateor, -eri, fassum sum* 'a mărturisi, a recunoaşte, a admite'" (*Introducere*, p. 250). Formaţia filologică a lui Malinowski justifică proiecţia spre limba greacă. Fiu al unui profesor de lingvistică de la Institutul de Slavistică al Universităţii Jagellone (Cracovia), tânărul Bronislaw a urmat cursurile Gimnaziului Regal „Sobieski", de limbi clasice; în cercul colegilor şi prietenilor tatălui său, eruditi în diferite domenii (istoria dreptului, economie politică, antropologie), s-a aflat şi marele lingvist Baudouin De Courtenay (Kirstein, *Begründer des britischen Kontextualismus*, p. 533).

Avem în vedere faptul că gr. φατίζω, pe lângă 'a spune, a declara', denumeşte acţiunile respective şi în anumite împrejurări sociale, instituţionale, de exemplu 'a face o promisiune privind căsătoria', ceea ce presupune o strategie verbală specifică unui ceremonial. La rândul său, substantivul φάτις, deosebit de bogat semantic în cadrul general al numirii actului vorbirii, are aplicaţii particulare pe terenul modalităţilor de exprimare nu numai în ceea ce priveşte „zvonul" relativ la ceva sau la cineva („le bruit au sujet de qqn."), respectiv la „faima", reputaţia cuiva, ci şi cu privire la zona mesajului divinităţilor şi a discursului oracularului şi oniricului, cu toate elementele (prestigiu, precauţie, ambiguitate, simbolic, metaforic etc.) implicate în aceste genuri de „ziceri"[115].

1.2.1. De altfel, cercetători preocupaţi de diverse faţete ale interacţiunii verbale pun în evidenţă aspecte semnificative din acest punct de vedere. Dacă se porneşte de la esenţa viziunii Malinowski, care diferenţiază comunicarea ce ordonează idei şi formulează raţionamente în raport cu un *limbaj* fatic, „convocarea" funcţiei în discuţie s-a impus, după cum apreciază unii exegeţi, datorită importanţei şi rolului deţinute la populaţii primitive de riturile şi gesturile religioase, în cadrul unui limbaj pentru care nu se pune problema unei funcţii *expresive* propriu-zise[116], iar de exprimarea funcţiei fatice, având, în general, rolul de a stabili şi a menţine contactul între participanţii la schimbul lingvistic oral, după cum subliniază François Rastier (*La macrosémantique*), nu ţin doar „incisele" de tipul *vous me suivez*, ci şi manifestări ale unor veritabile strategii

[115] Cf. Anatole Bailly, *Dictionnaire grec-français*, ediţia a IX-a, Paris, s.a., p. 2056; vezi şi G. Ioanid, *Dicţionar elino-românesc*, tradus după al lui Scarlat D. Vizantie, Bucureşti, 1864, vol. II, p. 940.

[116] Cf. Gilles Lemire, *Langue française, vision systémique*...; http://www.cours.fse.ulaval.ca/frn-19972/...

interlocutive[117]. Aşadar, revenind la Malinowski, suntem îndreptăţiţi să raportăm astfel de acte din comunicarea contemporanului „civilizat" la ceea ce, după acelaşi comentator, în comunicarea intersubiectivă, reprezintă în primul rând sincronizarea emoţiilor (şi nu codarea şi decodarea propoziţiilor); la acest nivel, „contractul interlocutiv" în cadrul „comuniunii fatice" a lui Malinowski se bazează, de exemplu, şi pe diverse atitudini de imitare: a tonului, a prozodiei, a posturii[118].

Date fiind punctele de plecare, concludente privind *extrapolarea* în materie de fatic se dovedesc chiar referirile exegeţilor lui Malinowski în această privinţă, de exemplu cele privind analogia cu *mass-media* (vezi *infra*, [1]) şi, de la asemănarea între limbajul în utilizarea „primară" şi vorbirea copiilor, trimiterea la diferite zone ale culturii „maturilor" europeni, printre care şi *publicitatea*, al cărei limbaj se resimte, prin excelenţă, de expresii ale unei funcţii „magice" asemănătoare formulelor din descântecele „sălbaticilor" („Beschwörungsformeln der Wilden"; vezi [2]):

> [1] „Phatic communion is conditioned by interlocutors' conviction about its *mutuality*. It is this conviction that makes phatic communion possible – for the language of an individual, of a community, and finally, of *mass-media*"; Pisarkowa, *Reception of Malinowski's work*, p. 45; subl.n.);
> [2] „Ist dieser Einwand gegen Malinowski einmal bewältigt, liegt es nahe, das Wörtchen «primitive» in solchen Wendungen wie «language in its primitive uses» im Sinne von 'ursprünglich' aufzufassen, womit dann der Weg zum Verständnis dessen, was Malinowski eigentlich sagen will, nicht mehr verstellt ist. Denn 'ursprünglich' sind für Malinowski viele Dinge nicht nur bei den «Wilden», sondern auch bei Kindern allgemein und darüber hinaus auch in manchen Bereichen der westlichen Erwachsenenkultur wie z.B. in der *Sprache der Werbung*, der Malinowski ebensolche «magische» Funktion zuerkennt wie den Beschwörungsformeln der Wilden" (Kirstein, *Begründer des britischen Kontextualismus*, p. 558; subl.n.).

Astfel de reflexe sunt, de altfel, prezente în diferite interpretări; de exemplu, pentru publicitatea grafică (inclusiv afişele politice ori sindicale), se face curent referire la culori şi imagini, la mărimea literelor

---

[117] Vezi http://www.revue-texto.net/Inedits/Rastier/Rastier_Macrosemantique2.html.

[118] François Rastier, *Le langage comme milieu: des pratiques aux œuvres*; http://www.revue-texto.net/Inedits/Rastier/Rastier_Langage.html//

etc. Demne de un interes deosebit sunt însă proiecțiile în ceea ce privește *orice* text tipărit, în discuție fiind puse toate elementele ce favorizează, respectiv sporesc „lizibilitatea", începând cu simple semne de punctuație (punctul care încheie o frază, semnul întrebării sau al exclamării), până la punerea în pagină (marginile albe ale foii) și structurarea textului: titrarea, paginile de prezentare a autorului sau a conținutului unei cărți, introducerea, sumarul etc., după cum observă T. Jeunet, în „fișe" pentru analiza textului[119].

> La aspecte de aceeași factură vizând „reclama" și tipăriturile, în general, identificate drept „factori extratextuali" (mărimea literelor, culoarea hârtiei, ilustrațiile de pe coperte), s-a referit și Mariana Neț, când, într-un articol din 1979, intitulat semnificativ *O încercare de reevaluare a funcției fatice*, își propunea să surprindă reflexe ale faticului în textul beletristic. În dezacord cu A.J. Greimas, care a susținut că funcția în discuție trebuie eliminată din descrierea textului literar, autoarea adaptează formularea lui Jakobson: interesul receptorului pentru lectură, ba chiar eventualitatea lecturii depind de felul cum textul „reușește «să stabilească, să prelungească sau să întrerupă comunicarea, să verifice dacă circuitul funcționează, să atragă atenția interlocutorului sau să se asigure că aceasta nu slăbește»" (Neț, *Funcția fatică*, p. 329). Din această cuprinzătoare perspectivă a conceptului de «contact», cel mai important element adus în discuție este *suspense*-ul, căruia funcția fatică i-a fost atribuită chiar de Roland Barthes (citat la p. 330, cu o mărturisire nostalgică a autoarei: „singura mențiune «favorabilă» a funcției fatice pe care am găsit-o"; evident, este vorba de data publicării articolului). În demonstrație sunt atrase exemple de proză în care anumite enunțuri au același rol cu „formulele mediane ale basmului" (o comparație convingătoare), iar, pe alte planuri, sunt invocate împărțirea romanului în capitole sau a acestora în paragrafe (p. 333; vezi, la p. 330, titlurile a două capitole din *Robinson Crusoe*).
>
> „Exprimarea funcției fatice în operele literare" o preocupă și pe Georgeta Ghiga (*Elemente fatice*), care ia în considerație atât faptele de oralitate din textul literar (p. 121–134), cât și elementele atribuite „prelecturii", cele care „mediază contactul dintre cititor și text" (p. 134–139).

1.2.2. În ciuda recuzării formale (citate mai sus) a funcției fatice de către Coșeriu, putem observa că raporturile dintre „funcția *fatică*" (ca formulă uzuală în ultimul timp) și „funcția de *apel*" (relansată cu

[119] Cf. http://www.univ-lille3.fr/jeunet/livre-sic/parcours/p_analyse/chapitre2.htm.

autoritate de acesta în zilele noastre) trebuie evaluate din perspectiva conceptelor de bază ale unor fondatori pe terenul analizei limbajului.

1.2.2.1. Pentru această discuție, trebuie, mai întâi, să examinăm raporturile dintre cele două concepte pornind de la începuturile moderne ale investigării procesului de comunicare.

Luată în considerație în mod constant după adoptarea schemei de analiză propusă de Roman Jakobson, funcția „fatică" a fost pusă mai mult decât sub semnul întrebării ca relație între semnul lingvistic și mesaj. În evaluarea funcțiilor fundamentale ale semnului lingvistic, Eugeniu Coșeriu apreciază ca neesențială raportarea la o funcție deosebită de cea *de apel*, definită de Karl Bühler, drept una care „cere o atitudine din partea destinatarului", așadar „ca destinatarul să fie dispus să accepte semnul", conchizând că ceea ce se numește funcție fatică, redusă la expresii ale luării de contact, ar reprezenta „numai partea inițială a funcțiunii de apel" (*Limbajul poetic*, p. 148). Rezumând discuția, această viziune este, de fapt, un reflex al revenirii la teoria semnului a lui Bühler, cu modificări aduse schemei de Friedrich Kainz, în interpretarea Coșeriu, care prezintă următoarea clasificare, esențială: pe de o parte, o funcție a „semnului virtual în limbă", cea de „reprezentare", iar, pe de altă parte, funcții ale „semnului întrebuințat într-un act lingvistic concret", ale „actului de limbă" (sau, mai nou, ale „mesajului"), care sunt „denotarea", „manifestarea" și „apelul" – *Auslösung* în prima variantă a teoriei Bühler, adică „ceea ce este provocat în ascultător" (*op. cit.*, p. 146–147; cf. și Irimia, *Introducere*, p. 31–32).

De altfel, discutând problema intenționalității semnificative și referindu-se chiar la Malinowski, Coșeriu stabilește în mod convingător raportul dintre „fatic" și „apelativ": „«comuniunea fatică» de care vorbește B. Malinowski [...] nu este o funcție autonomă a limbajului: dacă sunetele pronunțate [în componente ale enunțurilor fatice] semnifică și se prezintă ca semne intenționale, ele corespund funcției apelative" (*Logicism*, p. 254, nota 38).

Din această perspectivă, trebuie să admitem că la Jakobson se poate sesiza doar o detaliere, tacită, a funcției de apel, ce cuprinde atât „faticitatea" (ca expresie a disponibilităților de comunicare ale ambilor actanți și punerea în act a acestora), cât și „conativul" (deci manifestarea de impunere a cel puțin unuia dintre participanții la actul de comunicare),

tot aşa cum, pe alt plan, funcţia „metalingvistică" este, după Coşeriu, inseparabilă de cea de reprezentare.

1.2.2.2. Revenirea la Malinowski ne permite să luăm în consideraţie nu doar zonele (cel puţin) secante ale funcţiei „de apel" cu cea „fatică", ci şi recunoaşterea faticităţii în cuprinsul apelativului.

Faţă de cele avansate deja cu privire la reducţionismul curent constatat în interpretarea formulării lui Jakobson, pentru analiza „sorţii" conceptului pe care îl discutăm se impune însă şi observaţia, îndreptăţită, a unuia dintre exegeţii importanţi ai operei lui Malinowski, Krystyna Pisarkowa: deşi Roman Jakobson, preluând ideea de «comuniune fatică» a lui Malinowski (cu transformarea „faticităţii" în funcţie a limbii), are meritul de a o fi „salvat" de la uitare, el însuşi a *simplificat* oarecum imaginea legăturii dintre interlocutori:

> „Linguistics took this observation over thanks to Jakobson, who picked it first, simplifying somewhat the picture of a bond between interlocutors, but at the same time saving Malinowski's idea from being forgotten. In relation to Karl Bühler's model of linguistic functions, Jakobson shifted the notion of phaticity of communication as such, as defined by Malinowski, onto one of the functions of language that he described and emphasised it" (Pisarkowa, *Reception of Malinowski's work*, p. 46; sunt prezentate şi alte referiri şi aplicaţii, cu trimitere la Austin, la care, eventual independent de Malinowski, faticul apare ca unul dintre criteriile pentru descrierea actului vorbirii, în diferenţierea acte „fatice", „rhetice" şi „fonetice"). În special în legătură cu stabilirea relaţiei dintre „fatic" şi conceptul de „small talk", şi alţi specialişti în comunicare au apreciat că, în interpretarea lui Jakobson, ideile lui Malinowski au fost prezentate dintr-o perspectivă limitată (cf. Ghiga, *Elemente fatice*, p. 23, care a realizat o cuprinzătoare expunere asupra invocării funcţiei fatice anterior şi posterior apariţiei lucrării lui Jakobson; p. 23–45).

Dar, în toate exegezele de profil citate, se aminteşte în mod expres faptul că şi Jakobson are ca punct de plecare „modelul" Bühler, de care trebuie să ţinem seama constant, ceea ce impune următoarea precizare: la Jakobson, *adăugarea* unei noi funcţii pe lângă cea de „apel" (numită de acesta „conativă") trebuie interpretată doar ca o „interferare" între Bühler şi Malinowski, constând în „descoperirea" unei nuanţe a funcţiei apelative, de vreme ce „funcţia fatică", în calitate de reflex (mărturisit!) al „comuniunii fatice" de la Malinowski, se referă, plenar, atât la intenţia vorbitorului, cât şi la „ceea ce este provocat la ascultător".

Acest aspect reiese și din caracterizarea pe care a făcut-o „comuniunii fatice" Émile Benveniste, ocupându-se de „aparatul formal al enunțării", cu trimitere expresă la Malinowski: este vorba de un „fenomen social cu funcționare lingvistică", un „proces în care discursul, sub forma unui dialog, fondează un [r]aport între indivizi". Prin citate după studiul lui Malinowski, Benveniste reține precizări cum sunt cele pe care le reproducem, cu minime comentarii, în continuare. Conceptul, numit astfel de Malinowski „împins de demonul invenției terminologice", este descris ca o situație de comunicare când „limba nu funcționează [...] ca un mijloc de transmitere a gândirii", dar care constă în „atmosfera de sociabilitate"; comunicarea personală rezidă „în schimbul de cuvinte, de sentimente specifice care formează gregaritatea convivială". Pentru a identifica o proiecție spre „funcția de apel", transcriem următoarea caracterizare: „*Fiecare enunțare* este *un act care urmărește să-l lege pe auditor de locutor prin intermediul unui sentiment, social sau de altă natură*. Încă o dată, limbajul în această funcțiune nu ni se pare a fi un instrument de reflecție, *ci un mod de acțiune*" (ap. Benveniste, *Aparatul formal al enunțării*, p. 73–74; sublinierile ne aparțin).

Specificul complexei „cooperări" la „primitivi" descris de Malinowski iese în evidență prin raportarea, marcată, pe care antropologul o face la învățarea și dezvoltarea limbajului la copii, idee preluată ca reper și de Jakobson (vezi *supra*, 1.1.3: la aceștia, „tendința de a comunica precedă capacitatea de a emite sau de a primi mesaje purtătoare de informații"). Ne-am limitat, aici, doar la o evocare sumară a analizei aprofundate a lui Malinowski privind fazele de „socializare" a copilului, aspect comentat, cu detalii semnificative, și într-o tratare de bună aplicație, Boni Kirstein, ale cărui selecții din opera părintelui „faticului" le rezumăm în continuare, din perspectiva, urmărită și până acum, a comparării cu specificul titlului și discursului jurnalistic.

Cadrul general al asemănării dintre limbaj în utilizarea „primară" și vorbirea copiilor (invocat și mai sus; cf. 1.2.1 [2]), când cel de al doilea element are valoarea de reper ontogenetic (într-o imagine referitoare la „the adults and the other children"!), prinde contururi prin fazele parcurse de la simpla „sound-reaction" la o „real connection". De la repetarea silabelor până la producerea unui „monolog gângurit" (*Lallmonologe*), vorbirea copilului se caracterizează prin ceea ce Malinowski numea „the playful use of sound and words" (cf. Kirstein, *Begründer des britischen Kontextualismus*, p. 560–569).

În sfârşit, funcţia complexă atribuită de Malinowski faticităţii în mediul socio-cultural studiat reiese, indirect, şi din obiecţia formulată de John Lyons privind importanţa redusă pe care antropologul o rezerva înseşi funcţiei „comunicative": „Malinowski exagera când afirma că comunicarea informaţiei este una dintre cele mai «indirecte şi specializate funcţii» ale limbii" (*Introducere*, p. 468; în traducerea românească, pentru „Phatic Communion" apare formularea „relaţionare fatică").

1.3. Interpretarea complexă a «faticului»

După trecerea în revistă a precizărilor (pe care le apreciem ca esenţiale) de mai sus privind „comuniunea fatică", adică modelul complex de «faticitate» de la Malinowski, considerăm că zonele de maximă interferenţă între funcţia „de apel" şi cea „fatică" (în accepţiunea acestuia) sunt uşor de recunoscut şi de admis.

Pe de altă parte, pentru a atribui „faticităţii" apariţia EDR în formă canonică sau „parafrazat" în titlul articolului de presă, în textul jurnalistic şi în discursul public, în general, ca *intenţie* fatică şi ca *act* fatic propriu-zis, putem formula următoarele trăsături ale strategiei la care ne-am referit, selectate, *mutatis mutandis*, după Malinowski (în interpretări ale Krystynei Pisarkowa, ale lui Benveniste şi Boni Kirstein):

– utilizarea limbajului ca mod de acţiune, în enunţuri convenţionale „autoreferenţiale";

– finalitatea (obstinată) a sociabilităţii, a legăturii dintre emiţător şi receptor, pe baza unui sentiment, social sau de altă natură, îmbrăcând aspectul „gregarităţii conviviale" şi vizând „mutualitatea" (vezi *supra*, 1.2.1 [1]);

– infantilizarea, prin deturnarea receptorului de la propria apreciere şi, formal, prin „jocul cu cuvintele", incantatoriu în general, aducând aminte de „frământările de limbă", într-o permanentă „provocare" a cititorului, prin strategia şi reţetele titrării, în asociere cu iconicul.

Pornind de la datele din studiul asupra discursului repetat în textul jurnalistic (vezi *Introducerea*), putem constata, în această zonă, prezenţa concomitentă a trăsăturilor trecute în revistă mai sus dacă avem în vedere cadrul general al comunicării, „contractul de lectură", adică atitudinea prin care se manifestă intenţiile autorului/canalului media faţă de receptor, selectarea materialului lingvistic utilizat şi „scriitura", ca modalitate de textualizare.

1.3.1. În ceea ce priveşte, mai întâi, cadrul general de comunicare, ne referim la semnificaţia titrării, în sens larg, la întregul set de procedee de promovare a textului: supratitlul, subtitlul şi intertitlul (care se introduce în text în cazul interviurilor sau reproducerii unor declaraţii de mari dimensiuni, precizându-se că respectivele titrări au fost formulate în redacţie). Există numeroase formule, asemănătoare, de contact în programele de informaţii şi în talk-show-urile din audiovizual (anunţarea „titlurilor emisiunii", reluarea formulărilor din anunţurile iniţiale la prezentarea propriu-zisă a ştirii sau a reportajului, prezentarea, în rezumat, la sfârşitul emisiunii, a conţinutului programului etc.). Toate aceste elemente, comparabile, în principiu, cu „formulele iniţiale şi mediane" din basme (eventual cu cele de „încheiere"), reprezintă „semnale" pentru stabilirea şi menţinerea contactului cu cititorul şi sunt reductibile, în fond, la diferite intervenţii sonore non-referenţiale, la exclamaţii din discursul oral prin care, la „primitivi", este provocată/întreţinută atenţia interlocutorului.

Atitudinea publicaţiei/autorului articolului faţă de cititor (spre deosebire de alte tipuri de discursuri ce furnizează informaţii) se manifestă prin preocuparea permanentă pentru construirea unui cadru comun de interese şi postúri sociale şi culturale (în accepţiune lărgită). Mai mult, se practică „tămâierea", măgulirea cititorului: alegerea mijloacelor de exprimare prin care emiţătorul se plasează la acelaşi nivel al competenţei expresive cu receptorul (căruia, de fapt, în diferite ipostaze, i se atribuie un statut inferior; cf. şi III.5) poate fi raportată la manifestări ale ritualului cu implicaţii magice şi incantatorii ale discursului populaţiilor „primitive". Finalitatea este obţinerea interacţiunii directe de tipul aceleia ce se stabileşte spontan între participanţii la o manifestaţie publică sau între spectatorii de la o competiţie sportivă; astfel, publicitatea se poate dispensa de eforturile argumentative, recurgând pentru comunicare la o adevărată „negociere" fatică[120].

1.3.2. Din perspectiva materialului lingvistic utilizat, „comuniunea fatică" se realizează, în primul rând, prin recurgerea frecventă la EDR, iar, în text, un loc important îl ocupă, de asemenea, componente ale

[120] Peters et alii, *Publizistische Beiträge*, p. 18; demonstraţia are în vedere, de altfel, chiar „formele fatice de comunicare" enunţate de Bronislaw Malinowski.

enunțului ce țin de organizarea pragmatică a discursului, așa-numitele „deictice"[121], care fac raportarea la date concrete ale situației de comunicare: deictice „sociale" (pronume de politețe, folosirea titlurilor de diferite naturi ale interlocutorilor etc.), „personale" (formule de adresare marcând familiaritatea) sau „textuale" (de la sublinierea locului unui anumit enunț în ansamblul discursiv, până la formule de legătură și de aparentă relansare a temei, pentru care vezi III.2). Pe lângă aceste elemente, în special în articolele de opinie, sunt prezente mărcile de oralitate pe care lingviștii le constată analizând expresia funcției fatice în comunicarea sub formă de „conversație" (aspect asupra căruia nu stăruim aici).

Prin astfel de trăsături, discursul jurnalistic, în special în emisiuni de radio și televiziune, evocă atmosfera de „gregaritate convivială" marcată de tipul de „întreținere" în care, după Jean Baudrillard, funcția fatică este hipertrofiată[122], și pe care unii specialiști nu se sfiesc să-l califice drept „bavardaj" sau (de exemplu, Hans Magnus Enzensberger) „pălăvrăgeală" (*Geschwätz*), o „comunicare fatică" amintind spiritul general al culturilor orale rurale, identificată chiar drept cea mai nouă evoluție în mass-media[123].

1.4. Considerații finale

Pe fondul spiritului general „contestatar" al discursului publicistic, rezultatele cercetării privind utilizarea EDR în mass-media din România conduc spre ideea că, în ciuda distorsiunilor al căror obiect îl constituie enunțul canonic reprezentând tradiția spiritualității naționale (și universale), „desprinderea" de acestea este doar una de suprafață; dialogul peste timp, de revendicare a unei anumite identități, de *apartenență etnoculturală*, rămâne o trăsătură de fond. În acest sens, se poate observa atracția deosebită pe care o exercită în formularea titlului jurnalistic românesc actual anumite EDR din zona *paremiologiei*, unele aparent banale („apa trece, pietrele rămân"), altele șocante („a arunca pisica moartă în curtea vecinului"), cu numeroase variații ce instaurează

[121] Pentru conceptul de «deixis», cf. *Științe*, p. 151.

[122] Cf. Jean Baudrillard: „Le contact pour le contact devient une sorte d'auto-séduction vide du langage lorsqu'il n'a plus rien à dire"; *De la séduction* (citat de Fayard, *Écrire*, p. 28).

[123] Siemes, *Software versus Hardware*, p. 5.

relații „anormale" între componentele vechii forme canonice, după schema tuturor figurilor de construcție, din cea a *limbajului cultului religios* (de exemplu, începutul versetului „Pâinea noastră cea de toate zilele", din *Rugăciunea domnească*), ori constituind preluarea unor *titluri* de opere literare (în special a celor care au fost ecranizate), respectiv de *citate* din beletristică sau din folclor (în spiritul celebrului *Dictionnaire des idées reçues* al lui Gustave Flaubert, vom selecta asemenea enunțuri recurente într-un *Ghid de lesnicioasă titrare, după formule de-a gata*).

Astfel, putem conchide că textul jurnalistic se resimte de atracția instituirii unei „comuniuni fatice" *sui-generis*, ale cărei manifestări textuale pot fi atribuite unei funcții „fatice" ca o componentă a funcției „de apel" a discursului, de factură manipulatoare, orientată, dincolo de instaurarea *empatiei*, spre *seducerea* și chiar *incitarea* directă a receptorului.

BCU IAȘI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCU IAȘI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

2. Limbajul publicisticii: «fatic» şi «contract de lectură»

2.0. Problema statutului limbajului publicistic poate fi abordată de pe două poziţii:

[a] acceptarea existenţei unui „stil funcţional" publicistic şi a unui număr de şase funcţii ale limbajului (după Jakobson);

[b] revenirea la cele trei funcţii de bază ale limbajului (după Bühler) şi delimitarea stilurilor după funcţiile *relevante* pentru fiecare dintre acestea.

2.1. Situându-ne pe prima poziţie la care ne-am referit, se pune întrebarea prin ce se caracterizează *faticul* în textele aparţinând unui aşa-numit stil funcţional publicistic.

2.1.1. Trebuie să observăm că punctul de vedere Diaconescu (vezi *supra*, 1.1.2) a fost neglijat în diverse lucrări de stilistică mai noi, dar, într-o descriere datorată Luminiţei Roşca, de identificare a reflectării, în textul jurnalistic, a tuturor celor şase funcţii formulate de Jakobson, se încearcă stabilirea rangului funcţiei fatice în accepţiunea curentă şi precizarea manifestărilor acesteia. Adoptând, în principiu, aprecierea, general recunoscută, că nu există texte/stiluri cărora li s-ar putea atribui „monopolul" unei singure funcţii, Roşca semnalează (într-o distribuţie... didactică) genuri de articole din presă în care pot fi recunoscute reflexe ale diferitelor funcţii, respectiv în care unele sunt secundare. De exemplu,

funcția numită aici „expresivă"[124] are reflectări în editorial şi în reportaj, iar cea „poetică" în tot felul de texte de „opinie" şi în reportaj. Cât despre funcția „conativă", specifică interviului, se consideră că ea „nu poate fi identificată decât foarte rar în mesajul publicistic", la fel ca şi cea „metalingvistică", activată rar de comunicarea jurnalistică. Prin contrast, funcția „referențială" este aceea care „defineşte orice text jurnalistic": nu este de conceput „existența unui text de presă în afara intenției de a informa în legătură cu un fapt real", aceasta fiind una dintre funcțiile „specifice" ale genului, alături de cea „fatică", ale cărei expresii sunt îndeaproape urmărite.

În esență, este vorba de extensia conceptului de «contact»: „nevoia de a stabili şi menține contactul cu destinatarul" se concretizează în „exploatarea caracteristicilor canalului de comunicare" după specificul a ceea ce putem numi diferite suporturi: presă, radio, televiziune. Pentru prima secțiune, cea care ne interesează în primul rând, sunt luate în discuție, de exemplu, „nivelul graficii ziarului" şi „nivelul construcției textului şi selectării limbajului adecvat", însuşi „actul de comunicare" prin textul jurnalistic devenind „efectiv doar atunci când se realizează funcția fatică". În rezumat, funcția fatică ține de „retorica" textului jurnalistic (Roşca, *Textul*, p. 104–105; este un aspect asupra căruia autoarea revine: cf. şi „Limbajul jurnalistic", în vol. *Producția textului jurnalistic*, Iaşi, Polirom, 2004, p. 24–25). Subliniem faptul că această constatare este remarcabilă dacă ținem seama de unele simplificări surprinzătoare în tratări jurnalistice contemporane; de exemplu, într-un „exercițiu" de recunoaştere a prezenței, strict formale, a diferitelor funcții ale limbii în titluri din ziare franceze, Luc Fayard consideră că funcția fatică, exprimată prin semnale de tipul „allo", nu poate avea un corespondent în titlu[125].

Am insistat asupra acestor informații pentru a pune în evidență un fapt: conceptul de *fatic* presupune, aşadar, mult mai multe implicații decât i s-au atribuit pasager (însă fără referiri la jurnalistică), ceea ce reiese şi din prezentarea, de către aceeaşi autoare, a mijloacelor de realizare a faticului în alte tipuri de canale; pentru radio: construcția

[124] Autoarea foloseşte acest termen pentru a numi funcția recunoscută, în general, drept „emotivă", cea care se manifestă prin markeri ai personalității emițătorului.

[125] Fayard, *Écrire*, p. 12.

textului, utilizarea unui limbaj adecvat, durata optimă a mesajului, calităţile vocii care îl transmit; pentru televiziune: suportul imaginii, presupunând elementele de regie, imaginea de studio, imagini transmise în direct (Roşca, *Textul*, p. 104).

2.1.2. În pofida „distribuirii" nepărtinitoare (obiective) a tuturor funcţiilor limbii pe diferite tipuri de articole din presă, cel mai elocvent canal pentru discuţia de faţă, chiar datorită faptului că în radio şi, apoi, în televiziune (nu ne oprim asupra notelor strict tehnice, specifice, din jurnalismul *on-line*) au fost „prelungite" şi adaptate modelele de texte din presă, sublinierile judicioase ale Luminiţei Roşca (privind actul de comunicare devenit efectiv doar prin realizarea funcţiei fatice, care ţine de „retorica textului") nu ne ajută încă pentru fundamentarea existenţei unui „stil funcţional" jurnalistic. Aceasta deoarece chiar pentru recuzarea de către unii lingvişti a respectivei entităţi s-a invocat absenţa unor trăsături dominante, nu doar în raport cu stilul „beletristic", ci mai ales cu aşa-numitele stiluri funcţionale „non-artistice", stilul tehnico-ştiinţific şi cel juridico-administrativ.

2.2. Dacă acceptăm cea de a doua poziţie menţionată mai sus, un aspect important de la care trebuie să pornim pentru această analiză, neglijat în general de lingvişti şi pierdut din vedere de cercetătorii din domeniul jurnalisticii atunci când discută despre funcţiile limbajului publicistic, este tipologia canalelor media din perspectiva strategiei discursului de abordare a pieţei şi, în particular, a cititorilor.

2.2.1. Ne referim la faptul că trebuie să invocăm, pe de o parte, măcar distincţia între publicaţiile profesionale, cu texte redactate în registru public formal sau chiar public informal (de tipul „Ziarul financiar", „Bursa", „Capital" şi altele de aceeaşi factură, sau al „magazinelor" cum este „Formula AS"), respectiv canale radio şi tv oficiale ori servicii publice (dintre care unele au însă şi programe de divertisment riscate ca gust şi tonalitate a discursului şi a imaginilor), şi, pe de altă parte, canale mass-media de tipul „tabloidelor", al studiourilor de permanent „talk-show" senzaţional, la care se adaugă însă şi publicaţii cu profil preponderent de „entertainment" (cum este „Academia Caţavencu").

Apoi, pentru ieşirea din „impas" se impune, paralel, o departajare de esenţă a textelor publicate în presă: nu ziarul sau revista, în ansamblu,

ca „suport de presă", trebuie să primească o caracterizare din perspectiva funcțiilor limbii, căci, atunci, în diferite registre de comunicare din diverse tipuri de articole descoperim *toate* funcțiile limbajului. Dacă, însă, vom ține seama de existența celor două tipuri principale de articole, reprezentând scrierea de informare și scrierea de opinie (o adevărată scriere de creație), putem constata că:

[a] principala funcție pentru primul tip (știrile propriu-zise, „relatările") este cea *referențială*, iar

[b] pentru cel de al doilea, în raport de modalitatea de textualizare, putem invoca, succesiv și inegal (păstrând terminologia uzuală), funcția *emotivă* și chiar cea *„poetică"* (comentariu, pamflet, „tabletă", reportaj), respectiv cea *conativă* (editorial, interviu, apeluri nedisimulate, scrisori „deschise"), manifestarea acestora trei din urmă fiind „distilată", de fapt, în diferite expresii ale *faticității* în sens larg, așa cum am definit-o anterior.

Dar nici dubla distribuție de mai sus nu răspunde, încă, intenției de a identifica o funcție relevantă pentru un „stil publicistic". Acest *marker* îl constituie extinderea faticității în domeniul prezentării și tratării informației, în primul rând prin titlu (enunț care face obiectul de studiu al secțiunilor din această monografie privind DR în mass-media și în discursul public, și pentru care am prezentat analize tematice în *Limbajul publicistic*, p. 169–247) și, apoi, în textul propriu-zis al articolului de presă. Orientarea capătă extensia maximă prin publicațiile ce practică un ton general de *entertainment* (la care ne-am referit anterior) și, firește, prin textul *publicitar* apărut în presă și în audiovizual, al cărui limbaj contribuie, dar numai prin asociere privind suportul de presă, la construirea imaginii de ansamblu, a cititorului, asupra stilului general al discursului mass-mediei.

2.2.2. De fapt, astfel intrăm într-o zonă „sensibilă" a comunicării de profil, analizabilă și din perspectiva utilizării, prin tehnica de „colaj", a EDR în limbajul jurnalistic, o componentă importantă pentru ceea ce reprezintă așa-numitul „contract de lectură" – enunț care, cu referire la canalele audiovizuale, poate fi reformulat prin sintagma *contract interlocutiv*, sau *de transmitere*, când avem în vedere discursul oral. Este vorba de delimitarea unui concept care favorizează, în mod special, interpretarea retoricii titlului ca text de inaugurare și oferă receptorului un anumit registru de preluare a informației, respectiv sugerează sau

defineşte poziţia autorului unui text de opinie. Teoria la care ne referim a fost dezvoltată de Éliséo Véron pe baza analizei presei („scrise"), dar a găsit aplicaţie şi în exegeza asupra discursului din alte specii ale mass-mediei. Modelul teoretic la care trimitem acreditează ideea că, într-un text din orice tip de discurs jurnalistic, în afară de un *conţinut*, emiţătorul îi propune receptorului şi o *relaţie*, pe care acesta din urmă o poate accepta sau nu, *modul de adresare* având tot atâta importanţă ca şi conţinutul propus (Cheveigné, *Discours*, p. 95). De interes deosebit, aşadar, în ceea ce priveşte receptarea, conform unor dezvoltări şi aplicaţii ale unui alt adept al teoriei lui Véron, „contractul de lectură" serveşte pentru a caracteriza funcţionarea, în orice tip de suport de presă, a „dispozitivului de enunţare", adică a „modalităţilor de a spune", cuprinzând:

a) imaginea celui care transmite un mesaj, locul pe care şi-l atribuie acesta faţă de „ce spune";

b) imaginea celui căruia îi este destinat discursul, locul ce-i este atribuit acestuia;

c) relaţia dintre emiţător şi destinatar, care poate fi, de fapt, altul decât receptorul real (Minet, *Contrat de lecture*, p. 223–224).

Cu privire la distincţiile pe care le face acelaşi autor selectând ipostazele emiţătorului în cadrul „dispozitivului de enunţare" (apropiat de destinatar, „complice" al acestuia sau chiar aflându-se pe o poziţie îndepărtată faţă de acesta; *ibidem*, p. 224), pentru analiza semnificaţiei utilizării EDR ne interesează ipostaza de „complice", ceea ce, în viziunea noastră, se traduce prin tentativa de situare în atmosfera aceleiaşi „competenţe expresive", mijloc eficace (şi aparent inocent) de stabilire a empatiei, dar şi de manipulare prin seducţie sau incitare directă (pentru date ale unui asemenea „contract de lectură" în acţiune, cf. capitolul 2 din partea a II-a).

> Referitor la semnificaţia utilizării metaforice a termenului juridic de *contract*, vezi precizările făcute de Dominique Maingueneau, pornind de la Charaudeau: termenul indică faptul că discursul este în mod funciar cooperativ şi reglementat prin norme; participanţii acceptă un anumit număr de reguli cunoscute mutual, ca şi sancţiunile la care se expun dacă le încalcă. Evident, acest „contract" nu face obiectul unui acord explicit, deoarece, după Charaudeau, „c'est justement parce que le contrat de communication est fondateur de l'acte de langage qu'il *inclut sa propre validation*. L'autre interlocuteur-destinataire est considéré comme

souscrivant par avance aux termes du contrat" (*Analyser les textes de communication*, Paris, Nathan, 2000, p. 55; *subl. n.*). Pentru evaluarea conceptului din perspectiva selecției mijloacelor de comunicare de masă pe care o face „comunicatorul de relații publice", cf. Stoica, *Comunicare*, p. 50–51.

În lipsa referirilor la acest concept în exegeza de jurnalistică de la noi, considerăm necesar să trimitem la cadrul mai larg al viziunii în discuție, prezentat într-o sinteză cu titlul *Contrat de communication*. Termenul respectiv este utilizat de semioticieni, de cercetătorii din domeniul psiho- şi sociolingvisticii, de analiştii discursului, pentru a desemna ceea ce face ca un act de comunicare să fie socotit valid din punctul de vedere al sensului, al interacțiunii de co-construire a sensului. Noțiunea are o filiație impresionantă, revendicată din ipostaze diverse: „intersubiectivitate" (Benveniste), „dialogism" (Bahtin), „intenție colectivă" (Searle), „intenționalitate reunită" (F. Jacques), „negociere" (Kerbrat-Orecchioni), ipostaze ce converg spre o definire contractuală a actului vorbirii, care implică existența a doi subiecți în relație de intersubiectivitate, existența de convenții, de norme şi acorduri ce reglează schimburile „langajiere", existența cunoaşterilor comune ce permit să se stabilească o interînțelegere, totul într-o anumită situație de comunicare.

Pe acest fond, tratând arta discursului, Patrick Charaudeau a descris diferite tipuri şi genuri: contractul de comunicare de *informare*, al *criticii cinematografice* şi, din domeniul mass-mediei, contractul de comunicare *publicitar*, al *dezbaterilor televizate* şi al *interviului* (Charaudeau – Maingueneau, *Dictionnaire*, p. 138 – 141).

Față de perspectivele deschise de aceste date, preluarea ideii de „contract" în evaluarea receptorului în ceea ce priveşte performanța în comunicarea publicistică poate constitui un criteriu semnificativ de analiză.

2.3. Pentru susținerea existenței unui stil funcțional publicistic, chiar într-o formație de ansamblu trihotomică, Al. Andriescu găseşte o primă afirmație favorabilă acestei poziții prin apariția unei sintagme, „limba politicii", folosită de Ion Heliade Rădulescu, discuție pe care o prezentăm în continuare.

Într-o scrisoare (prima din cele patru) către Constantin Negruzzi, analizându-şi activitatea de „literator", Heliade Rădulescu enumera (într-o suită de precizări) următoarele domenii ale limbii literare pe care, personal, şi le-a „format": „limba ştiinţelor sau a duhului" şi „limba inimei sau a simtimentului"; domeniile sunt reluate, imediat, în termenii „limba ştiinţelor şi a literaturei ce[le]i nouă şi a ideilor ce lumea a dobândit de atunci încoaci" (comparaţia este în raport cu „limba legiuită de moşii noştri"). În sfârşit, în continuare, cele trei domenii sunt trecute în revistă în următoarea formulare: „... dar în vreme ce mă ocupam, după a mea destoinicie, de limba duhului şi a inimii, n-am uitat şi o mică parte din limba politicii".

> Citatele sunt după [Scrisori către C. Negruzzi], din volumul Ion Heliade Rădulescu, *Scrieri lingvistice*, ediţie, studiu introductiv, note şi bibliografie de Ion Popescu-Sireteanu, Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1973, p. 87–88 şi 90; editorul publică textul apărut în anul 1836, în „Muzeu Naţional". În varianta acestei scrisori publicate în volumul I. Heliade Rădulescu, *Opere*, II, ediţia D. Popovici, Bucureşti, Fundaţia Regală pentru Literatură şi Artă, 1943 (p. 213–225), reprodusă după „Convorbiri literare", XII, nr. 9/1878, lipseşte paragraful cuprinzând formularea privitoare la „limba politicii".

Pentru Al. Andriescu, „este clar că prin «limba politicii» Heliade înţelege un aspect al limbii literare pe care îl numim astăzi, în mod curent, *stil publicistic*" (*Perspectiva stilurilor*, p. 242). Numai dacă preluăm *ad-litteram* precizarea „o mică parte", aceasta ar putea fi „stilul publicistic", dar nu găsim indicii pentru a admite o asemenea interpretare; nu se susţine nici invocarea de către Andriescu, în sprijin, a unei afirmaţii a lui Heliade, că a întemeiat „Curierul românesc" spre a contribui la „realizarea *acestei* limbi politice" (*ibidem*; subl. n.). În realitate, intenţiile „literatorului" sunt mult mai cuprinzătoare; iată-le: „prin gazetă află cineva ce se lucrează într-alte părţi mai înaintate în cunoştinţe, în tot felul de materie; se familiarizează încetul cu încetul, deşi fără metod, cu ideile veacului"; dată fiind lipsa cunoştinţelor generale („nici o idee de istorie, nici o idee de geografie, nici o idee de deosebitele guvernări, nici o idee de ştiinţe şi arte"), redactorul a introdus în „Curier" o secţiune „de geografie, în care să arăt capitalele pământului, religiile, guvernele şi lăcuitorii"; mai mult, i-a familiarizat pe cititori cu termeni juridico-administrativi din textul proiectatului *Regulament Organic* (scrisoarea invocată către Negruzzi, în *op. cit.*, p. 91–92). Aşadar, cu discursul

acestei sfere largi de cunoştinţe trebuie să identificăm „limba politicii", sau, în formularea anterioară, pe cea a „ideilor ce lumea a dobândit" în vremea lui. Este vorba, mai întâi, de scopuri apropiate de cele didactice propriu-zise, „ideile veacului" reprezentând, apoi, popularizarea cunoştinţelor ştiinţifice şi din domeniul artelor (dincolo de ceea ce reprezenta „limba ştiinţelor sau a duhului" şi „limba inimei sau a simtimentului"), de informare şi de educaţie în domeniul legilor şi al administraţiei. După noi, această limbă a „politicii" are o accepţiune mai largă, referindu-se la comunicarea publică în zona „cetăţii", a *politiei* (< ngr. πολιτεία), şi nu doar la discursul publicistic (ca modalitate specifică de exprimare a informaţiei printr-o „gazetă"), o *politie* = *politică* însemnând, paralel, şi „comportare, conduită" sau chiar „viaţă, trai" (sensuri prezente în texte din secolele al XVIII-lea şi al XIX-lea; DLR, t. VIII/4).

2.3.1. Dat fiind faptul că formaţia culturală şi de literat a lui Heliade Rădulescu (chiar după propriile-i mărturisiri) s-a aflat sub semnul retoricii clasice (eventual prin filiera culturii franceze), se cuvine să considerăm cele trei genuri ale *retoricii* delimitate de Aristotel (vezi şi Andriescu, *op. cit.*, p. 241–242), de care, din postura de moştenitoare a retoricii, jurnalistica de opinie uzează, dar nu numai în ceea ce priveşte organizarea textului scris, ci şi prin abordarea, din aceeaşi perspectivă, a iconicului (cf. Miclău, *Presa*, p. 148): *deliberativ*, *judiciar* şi *demonstrativ* (Aristotel, *Retorica*, I, 3, 4). Genul cel mai pregnant reflectat de mass-media este cel *deliberativ*, dezvoltând o oratorie ce scrutează viitorul, de „susţinere" şi „combatere", după criteriile „util" sau „vătămător", când dezbate problemele de viaţă ale „cetăţii" (noţiune prin care trebuie să înţelegem „statul": veniturile, războiul şi pacea, diplomaţia, importul şi exportul – cu privire la alimentaţie, de exemplu –, legislaţia). Totuşi, presei nu-i sunt străine nici genul *judiciar*, preocupat de trecut, prin acuzaţie şi apărare, după criteriile „drept" – „nedrept", prin care o jurnalistică „justiţiară" se instituie în acuzator faţă de putere sau de organizaţii politice ori economico-financiare şi în avocat al publicului, şi nici cel *demonstrativ* (sau *epidictic*), preocupat de prezent, prin elogiu sau prin blam, după criteriile „nobil" – „ruşinos".

> Pornind de la asumarea rolului în discuţie, trebuie să remarcăm faptul că, în ceea ce priveşte frecvenţa şi, adesea, virulenţa formulelor manipulatoare, acestea pot fi puse pe seama rolului pe care şi-l revendică

şi presa contemporană din România, unul prea puţin „ortodox" teoretic, identificat de Patrick Charaudeau şi Rudolph Ghiglione, dar tratând problema ineficacităţii „talk-show"-ului ca formă de comunicare şi de confruntare democratică, în televiziune: „Les médias [...] se sont engouffrés dans la brèche du mal-être social et de la thérapie collective" (cf. *Science et Médias*, nr. 21/1997, p. 238; cf. şi *supra*, 2.3.2).

2.3.2. Mai important este însă un alt aspect; dacă avem în vedere tradiţia antichităţii referitoare la „stiluri", trebuie să ţinem seama de faptul că o distribuţie trihotomică de bază privind „uzurile" din perspectiva filozofiei limbajului porneşte tot de la Aristotel. Eugen Coşeriu a reconstituit viziunea respectivă atrăgând atenţia asupra importanţei textului aristotelic în care este tratată o anumită problemă. Aşadar, subliniind şi relaţia „uz" – „funcţie", Coşeriu notează că, la Aristotel, „tipurile de bază ale funcţiilor vorbirii (uzul «ştiinţific», uzul «practic» şi uzul «poetic») sunt tratate fiecare dintre ele la locul adecvat, în *De Interpretatione*, în *Retorica* şi în *Poetica*", dezvoltând apoi ideea că definirea omului prin limbaj se găseşte în *Politica*, în contextul în care omul este definit ca *zoon politikon*, dar „uzul politic" al limbajului este numai o manifestare a „esenţei politico-sociale a limbajului", din punctul de vedere al „intercomunicării practice", obiect al *Retoricii* (*Limbaj*, p. 18–19).

Aşadar, putem reţine ideea de corespondenţă „uz" – „stil" prin raportare la funcţiile generale ale limbajului, iar „uzul practic", de domeniul retoricii, determină un stil al comunicării „publice", la fel cum uzurile „ştiinţific" şi „poetic" determină stilurile (*tehnico-)ştiinţific* şi *beletristic*. De fapt, *mutatis mutandis*, o corespondenţă pentru triada „uzurilor" găsim şi în concepţia lui Aristotel cu privire la legătura dintre limbaj şi esenţa lucrurilor, între *nume* şi *lucru*: orice limbaj este *lógos semantikós*, cu determinările suplimentare de *apophantikós*, *pragmatikós* şi *poietikós* (cf. Coşeriu, *Filozofia*, p. 15–16).

Credem că putem recunoaşte tradiţia aristotelică şi într-o altă clasificare, de data aceasta din perspectiva interesului pentru considerarea limbajului ca bază a societăţii înseşi, ca fundament al asocierii omului în familie şi în stat (*polis*), aşadar a intersubiectivităţii, pe care, după Sfântul Toma, l-a manifestat un umanist spaniol din prima jumătate a secolului al XVI-lea, Juan Luis Vives, invocat tot de Eugen Coşeriu: „Teza sa fundamentală este aceea că «lingua est speculum hominis universi, et rationis, et affectus, et voluntatis» – limbajul este oglinda omului întreg,

şi a raţiunii, şi a afectivităţii, şi a voinţei", aşadar avem „indicate limpede cele trei dimensiuni esenţiale ale conştiinţei", conchide Coşeriu (*op. cit.*, p. 21).

Printre alte reveniri la Bühler, considerăm convingătoare în această ordine de idei şi analiza întreprinsă (în 1979) de Luis Hernán Ramírez, reamintind punctul de plecare platonician (din *Cratylos*) al lingvistului austriac: limbajul ca instrument de comunicare al *unuia* cu *altul* asupra unor *lucruri*, de unde funcţia „expresivă" (sau „afectivă"), prin care se manifestă emiţătorul, cea „apelativă", domeniul acţiunii asupra receptorului, şi cea de „reprezentare" (sau „semnificativă"), ce asigură transmiterea informaţiei despre obiectul comunicării. Dacă în orice tip de discurs pot fi identificate trăsăturile tuturor acestor trei funcţii (având în vedere, de exemplu, „registrele" de manifestare în cadrul a diferite „limbaje" delimitate în tabelul 2, de mai jos), capacitatea *revelatorie* a funcţiilor amintite pentru cele trei stiluri (de bază) ale limbajului poate fi distinsă şi pe baza analizei lor din perspectivă psihologică: aşa-numita funcţie „reprezentativă" (pe care, după Coşeriu, o numim „denotativă") este caracteristică fenomenelor vieţii intelectuale, cea „expresivă" (funcţie „egocentrică", de vreme ce nu presupune dialogul) este caracteristică vieţii afective, pe când funcţia „apelativă" caracterizează fenomenele vieţii volitive, terenul „efectelor intenţionale", de acţiune asupra interlocutorilor în viaţa socială (Ramírez, *Funciones*, p. 58–60, 62–64). Aşadar, şi din perspectivă psiholingvistică, putem observa că funcţia „denotativă" este relevantă pentru stilul ştiinţific, cea „expresivă" pentru stilul beletristic, iar funcţia „apelativă" este relevantă pentru stilul „comunicării publice şi private".

> De altfel, în *Expresivitatea limbii române*, din 1942, Dumitru Caracostea sublinia, în ceea ce priveşte viziunea Bühler, influenţa a ceea ce esteticianul român numea vechea „împărţire trinitară a psihologiei": „inteligenţă – sensibilitate – voinţă" (proiectată, apoi, şi asupra genurilor literare; cf. ediţia recentă a operei citate, Iaşi, Polirom, 2000, p. 31–32). Anterior proiecţiei Bühler, putem însă identifica aceeaşi împărţire a stilurilor pe baza aşa-numitelor „limbaje" la care, în *Le langage. Introduction linguistique à l'histoire*, 1921, s-a referit Joseph Vendryes: limbajul „logic sau intelectual" (corespunzător funcţiei „reprezentative"), cel „afectiv" (corespunzător funcţiei „emotive") şi cel „activ" (corespunzător funcţiei „apelative"; cf. Dominte, *Funcţiunile*, p. 84–86).

Pe de altă parte, trebuie să notăm faptul că reprezentările proteice ale „stilurilor", confundate uneori cu „limbajele de specialitate", constituie, după G. Ivănescu, o eroare în planul teoriei (cf. Gheţie, *Stilurile*, p. 149), aspect asupra căruia a atras atenţia, de asemenea, Ştefan Munteanu, într-o viziune ce poate fi raportată la tendinţa de „reducere" care ne preocupă în abordarea de faţă: „Noi credem că termenul *stil* îşi găseşte motivarea întrebuinţării lui în stilistica literară, pe care o concepem ca o stilistică a mijloacelor de expresie artistică. Celelalte stiluri ale limbii literare (neartistice): administrativ, ştiinţific, publicistic sunt variante funcţionale ale limbii literare şi pot fi desemnate prin denumirea mai veche de *limbaje*, tot astfel stilurile popular, familiar, argotic – a căror cercetare rămâne pe seama lingvistului, şi nu a stilisticianului" (Munteanu, *De la retorică la stilistică*, p. 86–87).

> După cum se poate vedea şi din formulări de mai sus, tradiţia domeniului este greu de ocolit; vezi, de altfel, şi formulele aceluiaşi lingvist, din secţiunea dedicată evoluţiei „structurii stilistice a limbii române literare" dintr-o originală lucrare didactică de înalt nivel ştiinţific; spre deosebire de „limba română artistică" (cea a beletristicii), „neartistice" sunt „stilul ştiinţific", „stilul administrativ" şi „stilul publicistic", caracterizat drept o „variantă funcţională a limbii" (cf. Ştefan Munteanu, Vasile D. Ţâra, *Istoria limbii române literare. Privire generală*; ediţie revizuită şi adăugită, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, 1983, p. 275–296). Surprinde faptul că, într-un ultim pargaraf tratând această structură, este prezentat şi „stilul (limbajul) criticii literare" (p. 301–303), încă o probă asupra dificultăţilor de clasificare a ansamblului particularităţilor de manifestare în scris.

De altfel, chiar amplificarea numărului stilurilor poate fi pusă în legătură cu amplificarea, paralelă, a numărului de funcţii ale limbajului, iar tendinţe de esenţializare, după funcţiile relevante pentru diverse categorii de texte, pot fi remarcate şi în studii din alte ţări privind domeniul respectiv. Printre astfel de clarificări recente din literatura germană de profil, reţinem, de exemplu, punctul de vedere, care conduce la rezultate comparabile cu cele ale demersului nostru, al unor specialişti germani, preocupaţi de problemele comunicării, citaţi de Ulla Fix: „Stilistica funcţională a lui Fleischer, Michel ş.a. [referirea este la Wolfgang Fleischer, Georg Michel, Günter Starke, *Stilistik der deutschen Gegenwartssprache*, Frankfurt, 1996] porneşte de la o funcţie

extralingvistică, socială a stilului, după care se orientează utilizarea limbii. Se deosebesc patru stiluri funcționale: stilul limbii vorbite în cotidian, stilul beletristic, stilul prozei specializate, care se subdivide în stilul textelor științifice și stilul directivei" (Fix, *Grundlagen*, am preluat textul din *Introducere*).

Dacă punctul de plecare este cel pragmatic (caracterizarea textelor după mediile de utilizare a limbajelor formalizate), evaluări pe baza cărora poate fi argumentată delimitarea unui stil care reflectă „uzul comun" putem găsi și în alte diverse abordări recente. De exemplu, dacă ținem seama de faptul că domeniul de interes al autorilor unei lucrări de profil (cu aplicație preponderent didactică) îl reprezintă *diversitatea textuală* propriu-zisă, așadar a textelor scrise, în optica unor pragmaticieni din Spania există următoarele șase categorii de texte (pentru care se indică funcții lingvistice „dominante" și funcții „secundare"): 1. tehnico-științifice; 2. juridico-administrative; 3. *periodistice* („periodísticos", ilustrând „mijloacele comunicării de masă"); 4. publicitare; 5. [din domeniul științelor] umanistice; 6. literare (semnalăm, și aici, distincția dintre *publicistică* și *publicitate*). Dacă, trecând peste funcțiile comune mai multor specii (cum ar fi, de exemplu, cea referențială), analizăm categoriile de texte delimitate mai sus după funcțiile pe care le-am denumit *relevante*, atunci, sub cea dominant *referențială* pot fi grupate textele „tehnico-științifice" și cele din domeniul științelor „umaniste" (cele două categorii reprezentând, după noi, „uzul științific"), după cum cea *estetică* este specifică textelor „literare" („uzul artistic"). Se grupează, apoi, sub semnul unei funcții relevante *apelative*, textele juridico-administrative, cele „periodistice" și cele publicitare, ilustrând, după noi, zona „uzului comun" (cf. Casanova Ávalos et alii, *Diversidad textual*, p. 9–62, și sinteza de la p. 64–65).

2.3.3. Dar, de fapt, genurile la care ne-am referit anterior raportabile la viața publică constituie un subiect de studiu de interes aparte, deoarece apreciem că, pentru integrarea așa-numitului „stil" publicistic în categoria stilurilor „funcționale", esențială este, mai întâi, clasificarea aparte a „stilului științific" (sau „tehnico-științific") și a celui „beletristic".

> Într-o documentată sinteză recentă (cu propensiune și către problematica taxonomiei), privind preocupările lingviștilor români pentru clasificarea „stilurilor", Vasile Ilincan subliniază faptul că „numai două stiluri funcționale, *științific* și *beletristic*, apar constant în toate ierarhizările

propuse (chiar dacă s-au folosit criterii diferite de identificarea acestora"; *Stilul*, p. 47).

Apoi, avem în vedere, din perspectiva stilisticii limbii şi a pragmaticii, asocierea celorlalte limbaje, în acest al treilea stil, „al comunicării *publice*", la care, ţinând seama de toate aspectele comunicării în cadrul diferitelor structuri ale comunităţii sociale, asociem şi zona interacţiunii comunicative „*private*" (un aspect care, de altfel, a fost luat în consideraţie de numeroşi exegeţi).

Dacă ţinem seama de cele trei funcţii ale „semnului întrebuinţat într-un act lingvistic concret" de la Bühler (cf. *supra*, 1.2.2.1) şi „uzurile" de la Aristotel, reflectate şi în cele trei „limbi" pe care le identifica Heliade Rădulescu, atunci putem recunoaşte doar trei stiluri funcţionale, potrivit următoarelor corespondenţe:

Tabel 1

Relaţia „funcţii" – „uzuri" – „stiluri"

0.	FUNCŢII (după Bühler)	UZURI (după Aristotel) / „limbi" (la Heliade Rădulescu)	STILURI „funcţionale"
1.	Denotarea →	„uzul ştiinţific"; / „limba ştiinţei sau a duhului" =	tehnico-ştiinţific
2.	Manifestarea →	„uzul poetic"; / „limba inimei sau a simtimentului" =	beletristic
3.	Apelul →	„uzul practic"; / „limba politicii" =	(al) comunicării publice şi private

Pentru definirea stilului „comunicării publice şi private" din perspectiva conceptului «stil de limbă» al lui Eugeniu Coşeriu, pornim de la tipurile de varietate definite de acest lingvist. Faţă de varietatea *diatopică* (obiect de studiu al dialectologiei) şi de cea *diastratică* (obiect de studiu al sociolingvisticii), varietatea *diafazică* se referă la „modalităţile de vorbire determinate prin situaţia însăşi a vorbirii şi prin

elementele situației vorbirii, adică cine vorbește, cu cine, despre ce, în ce circumstanțe" (*Competența*, p. 38; cf. și *Sociolingvistica*, p. 142), tip de varietate care face obiectul de studiu al *stilisticii limbii* (*Competența*, p. 39). Cum, însă, tot ca dimensiune universală, funcționează *alteritatea* („adică «a fi cu alții», faptul prin care limbajul este totdeauna, în orice formă, nu numai al meu, ci și al altora, al unei comunități"; *Competența*, p. 38), alteritatea, în accepțiunea prezentată mai sus, conduce la *omogenitate*, la constituirea identităților și a tradițiilor comune, perspectivă din care modalitățile de vorbire determinate de situațiile de comunicare se constituie în *unități sinfazice*, reprezentând *stiluri de limbă*.

Dacă, *ad-hoc*, eliminăm din discuție identitățile reprezentate de unitatea *sintopică* (ce se manifestă prin *dialect*) și pe cea *sinstratică* (a cărei expresie este *nivelul de limbă*), „stilurilor de limbă" coșeriene le corespund „stilurile funcționale" din terminologia uzuală (și) în lingvistica românească și, dacă ținem seama de faptul că *identitatea sinfazică* trebuie raportată la trăsături ale *varietății sinfazice*, în cazul de față la elementele situației vorbirii („cine vorbește, cu cine, despre ce, în ce circumstanțe"), o astfel de caracterizare este proprie, în primul rând, pentru *uzul comun*, reflectat de stilul pe care l-am numit al „comunicării publice și private".

Pe de altă parte, Coșeriu subliniază faptul că „relația dintre dialect, nivel și stil de limbă este o relație orientată strict în sensul: *dialect* → *nivel* → *stil de limbă*; adică un dialect poate funcționa ca nivel și ca stil de limbă, iar un nivel poate funcționa de asemenea ca stil de limbă, dar nu și invers" (*Sociolingvistica*, p. 142). Prezența mărcilor varietății diatopice și ale celei diastratice în zonele „stilului de limbă" este reflectată de registrele existente în limbajele „stilului comunicării publice și private", aspect ușor de constatat în special pentru limbajele aparținând discursului privat, dar și pentru limbajul publicistic și pentru cel al vieții publice, marcate vizibil, atât de statutul sociocultural, cât și de atitudinile sociale ale vorbitorilor.

2.4. Din această optică generală și luând în considerație și fapte trecute în revistă într-o sinteză a lui Ion Gheție (de exemplu, există referirea la limbajul *biblic* și la cel *epistolar*; *Stilurile*, p. 157–163), dar adăugând categorii până acum ignorate sau neglijate (de exemplu,

limbajul instrucţiei şcolare), propunem structura „stilului comunicării publice şi private literare" prezentată în tabelul 2, de mai jos.

Prezentăm câteva explicaţii şi argumente. De la început, subliniem faptul că, din preocuparea pentru *comunicare*, am avut în vedere, permanent, criterii „social-culturale" de departajare a varietăţilor discursului: limbaje formalizate ce sunt folosite în anumite domenii de activitate, existenţa unui anumit public şi utilizarea anumitor mijloace lingvistice, specifice. Comentând astfel de criterii şi situându-se tot „pe poziţia funcţionalistă", precizări din perspectiva comunicării aduce (printre primii în literatura de specialitate de la noi) Lidia Sfîrlea, care consideră însă că „stilisticienii funcţionalişti", pornind de la realitatea socială spre cea lingvistică, „leagă adesea în mod mecanic şi exagerat stilul de grupul social, aşa cum retoricienii îl legau numai de conţinutul mesajului (= gen), iar esteticienii numai de individul creator". Autoarea insistă asupra faptului că „orice structură lingvistică se leagă, concomitent, de mai mulţi factori extralingvistici: scopul comunicării, împrejurările în care se face ea, nivelul cultural al emiţătorului, relaţiile dintre emiţător şi receptor etc." (*Delimitarea*, p. 145–146).

Date fiind şi numeroasele variaţii terminologice ale domeniului, ce prezintă úzuri paralele şi ambigue, fapt asupra căruia nu putem insista (cf. Gheţie, *loc. cit.*), în comentariul ce urmează folosim termenul de „stil" pentru o categorie supraordonată, cea care reprezintă o realitate analoagă domeniilor „tehnico-ştiinţific" şi „beletristic", categoriile subordonate primind nume din clasificarea obişnuită a ştiinţelor naturii.

Pentru o împărţire „fără rest" a ansamblului modalităţilor de comunicare dintr-o perspectivă largă social-culturală, după delimitarea de stilurile „tehnico-ştiinţific" şi „beletristic" (ale căror discursuri sunt autonome în raport cu o situaţie dată de comunicare), cel de al treilea stil trebuie să cuprindă atât interacţiunea comunicativă „privată", cât şi pe cea „publică", o alăturare ce va permite şi stabilirea interferenţelor normale în cadrul aceleiaşi sfere. Împărţirea propusă are în vedere categoriile de fapte, proiectate în tabelul 2, pe care le prezentăm în continuare.

A. Nivelurile de manifestare ale stilului „comunicării publice şi private literare", cu distincţii prezentate în cele ce urmează:

Tabel 2

Stilul comunicării publice şi private literare*

1	DISCURSUL PRIVAT		DISCURSUL PUBLIC					
1'			Discursul mass-mediei		Discursul autorității instituționalizate			
2	Limbajul conversației	Limbajul epistolar	Limbajul publicisticii	Limbajul publicității	Limbajul instrucției școlare	Limbajul organizațiilor politice	Limbajul juridico-administrativ	Limbajul religios
2'	registre [a]		registre [b]		registre [c]		registre [d]	
3	E → R R ← E	E → R ..... R ← E	E → R	E ↓ D	E ↓ D	E ↓ D	E ↓ D	E ↓ D
4	funcția denotativă (generală) (lógos semantikós) + funcția apelativă (relevantă) (lógos semantikós pragmatikós)							
	Fatică		conativă + fatică				conativă	
5	Enunțare ad-hoc, cognitivă, euristică		Enunțare pre-concepută, omniscientă, normativă					

* Abrevieri: E = emițător (enunțiator); R = receptor; D = destinatar

– **genuri** ale comunicării, numite „discursuri" [rubrica 1]. Folosim termenul *discurs* cu accepţiunea generală de „activitate lingvistică", „modalitate de utilizare a limbii" (cf. şi *Terminologie*, p. 174); în cadrul acestui compartiment am introdus, aşa cum am anunţat, distincţia între discursul „privat" (cu subdiviziunile, după „canal", al „conversaţiei" şi „epistolar") şi cel „public", care, la rândul lui, cunoaşte [1′] categoriile („subgenurile") „discursul mass-mediei" şi „discursul autorităţii instituţionalizate"; pentru categoriile respective ne aflăm în prezenţa, paralelă, a difuzării/funcţionării, atât pe canalul scris, cât şi pe cel oral (în ipostaza din urmă în funcţie de situaţiile de comunicare);

– **specii**, numite „limbaje" [2], ca echivalente ale celor mai multe dintre „stilurile" din terminologia curentă în lucrările de specialitate de astăzi (în care se găseşte însă şi termenul de *limbaje*; cf. Gheţie, *op. cit.*, în special p. 149–150), înţelese ca modalităţi de realizare a „discursului". Faţă de alte exegeze, ce nu fac această distincţie, am adăugat aici „limbajul instrucţiei şcolare" şi am fixat locul aparte al „limbajului publicităţii", cuprins de obicei, fără argumente convingătoare (sau chiar fără sesizarea problemei în sine), în aşa-numitul „stil publicistic" (raţiuni pentru aceste departajări în capitolele 3.1 şi 3.2);

– **registre** [2′] ale mesajului, în funcţie de **texte**, având caracteristici dependente de situaţiile de comunicare şi de canal (scris sau oral), după cum urmează: [a] prezentând interferenţe cu zona autoritarului (pentru limbajele conversaţiei şi epistolarului); [b] prezentând interferenţe cu zona discursului privat şi a autoritarului (pentru limbajele publicisticii şi publicităţii); [c] prezentând interferenţe cu discursul privat şi [d] determinate de referent (pentru limbajele juridico-administrativ şi religios).

B. Raporturile dintre participanţii la actul de comunicare [3], aspect pentru care am delimitat două situaţii principale:

[α] când există schimbul, respectiv posibilitatea schimbului de roluri (în succesiunea „emiţător"–„receptor"), actanţii aflându-se pe acelaşi plan în realitate [α^1], în limbajele conversaţiei şi epistolar (într-o situaţie specială în cel de al doilea caz; cf. 3.5; evident, statutul celor doi „actanţi", conjunctural, poate fi inegal) sau virtual [α^2], în limbajul presei „tradiţionale", în care schimbul de roluri, dorit, este adesea numai schiţat, situaţie marcată printr-o săgeată cu o simbolică aparte; asupra situaţiei din contemporaneitate vom reveni (cf. 2.6);

[β] când, aprioric, schimbul de roluri nu este nici real, nici virtual, emițătorul (enunțiatorul) având o poziție supraordonată față de un „destinatar" ce rămâne fără replică – de la limbajul publicitar la cel religios; statutul inegal este nedisimulat.

Plasarea în tabel a „limbajelor" aparținând discursului mass-mediei și discursului autorității a ținut seama de posibilitatea de a reprezenta sugestiv asemănarea în ceea ce privește statutul inegal al actanților în cadrul limbajului publicității și în toate speciile discursului autorității, iar, pe de altă parte, de asemănări privind prezența nuanțelor funcției apelative, la care ne referim în continuare.

C. Funcțiile limbajului [4]. Dacă funcția *denotativă* (de transmitere a informației) este una comună pentru toate speciile discursului comunicării publice și private (dar este relevantă pentru speciile stilului tehnico-științific și nu lipsește nici în specii ale stilului beletristic), pentru stilul comunicării publice și private relevantă este funcția *apelativă* (aceea care vizează producerea, în anumiți parametri, a contactului interlocutiv), funcție care cunoaște modalități specifice de manifestare, nuanțe, după tipul de limbaj, pe care le precizăm mai jos:

– o funcție *apelativă fatică*, în accepțiunea definită anterior pentru *fatic*, în textele aparținând limbajelor discursului privat și în limbajul publicisticii;

– *apelativă conativă* + *fatică*, în textele aparținând limbajului publicității (cu un „fatic" preponderent manipulator), celui al instrucției școlare și celui al organizațiilor din cadrul vieții politice (în acestea două din urmă, faticul este prezent la interferarea cu texte din *registre* ale discursului privat);

– *apelativă conativă*, în textele aparținând limbajelor juridico-administrativ și religios, ca expresie a unei autorități instituționalizate (ca și în primul, textele limbajului religios stabilesc norme, sancționează abaterile și fixează circumstanțele ispășirii; nu este mai puțin adevărat că în interacțiunea lingvistică există registre variate, de exemplu și cel „didactic" general, de transmitere a cunoștințelor unui destinatar „generic").

D. Tipul mental al enunțării [5]. În corelație cu factorii convocați în rubricile [3] și [4], dar în raport și cu atitudinea socio-culturală determinată de statutul social, putem caracteriza tipul enunțării: în limbajele discursului privat și în cel al publicisticii, caracterizate preponderent prin faticitate, prezentarea informației este conjuncturală și

spontană, euristică şi cognitivă, comunicarea desfăşurându-se dialogic (cu statut egal sau inegal) efectiv sau uneori numai simulat (prin „invocaţii retorice", în publicistică). Prin comparaţie, în textele din toate limbajele ce sunt marcate de funcţia *apelativă conativă*, enunţarea este preconcepută (în afara unei situaţii date de comunicare), reflectă, nedisimulat, omniscienţa emiţătorului (enunţiatorului) şi, de aceea, este normativă, desfăşurându-se preponderent monologic, şi se adresează unui destinatar cu statut inferior în raport cu primul.

2.5. Trei stiluri „funcţionale" ale limbi literare din perspectiva „logosului"

Revenind la problema reevaluării stilurilor din optica retoricii clasice, încercăm, în sfârşit, o verificare a proiecţiei tripartite propuse anterior în funcţie de gradul de „problematicitate" a „logosului", pornind de la o schemă creată de Constantin Sălăvăstru, preocupat de „dimensiunea proiectivă a modelului problematologic" (precizăm că, în continuare, enunţurile preluate din Sălăvăstru, *Problematologie*, p. 392, sunt date între ghilimele).

Aşadar, analiza „logosului" din perspectiva „problematicităţii" şi a „rezolvării" având ca obiectiv specificul actelor discursive ce aparţin celor trei stiluri pe care le-am definit, cu raportare la specificul activităţii social-culturale ca finalitate şi ca efecte, ne permite să distingem trăsăturile diferenţiatoare prezentate în cele ce urmează.

a) Pentru stilul beletristic/uzul poetic: problematicitate „minimă", privind „chestiuni rezolvate", având ca finalitate „plauzibilul/plăcutul/onorabilul" (*delectarea*), iar ca efect „adeziunea";

b) Pentru stilul/uzul ştiinţific: problematicitate „mare", referitoare la „chestiuni incerte" (*nerelevate*), având ca finalitate descoperirea a ceea ce este „just" (*adevărat*) şi ca efect „judecata" (*cunoaşterea*);

c) Pentru stilul comunicării publice şi private/uzul practic: problematicitate „maximală", privind „chestiuni îndoielnice" (*discutabile*, pentru discursul privat şi pentru discursul mass-mediei; *ignorate*, pentru discursul autorităţii instituţionalizate), urmărind „utilul" (în planul experienţei personale sau colective) şi având ca efect „decizia" (respectiv *norma* de socializare în planul instruirii şi comportamentului, reprezentând impunerea anterioară a voinţei).

2.6. Tendinţa limbajului publicistic de a se identifica cu discursul comunicării private

2.6.1. Rolul „funcției fatice" în comunicare a fost studiat cu referire la domeniul discursului privat, atât în ceea ce privește limbajul *conversației*, cât și cel *epistolar*.

2.6.1.1. Pentru limbajul conversației, obiectul atenției l-a constituit, în mod normal (dacă avem în vedere formulele invocate în exemplificările curente ilustrând faticul), limba vorbită, „populară" și „literară", subliniindu-se importanța faticului pentru asigurarea unei atmosfere favorabile în relațiile dintre interlocutori (de regulă cooperanți). Textele analizate până acum reprezintă dialoguri pe teme ale vieții cotidiene, uneori marcate de interese profesionale. Cercetări asupra importanței acestui factor în conversație datorate Lilianei Ionescu-Ruxăndoiu și Marinei Ciolac au fost consemnate de Georgeta Ghiga (*Elemente fatice*, p. 42–44), autoare care consacră subiectului un studiu monografic, interesant și pentru faptul că are în vedere, de asemenea, manifestarea faticității în comunicarea nonverbală. După „triada" rezultată din simplificarea teoriei Jakobson, urmărită consecvent, Ghiga acordă, așadar, importanță deosebită elementelor de structură, formulelor marcând începerea, continuarea și încheierea conversației. La această autoare găsim și tratarea faticului pe terenul particular al „negocierilor comerciale" (*Elemente fatice*, p. 172–198), aspect reluat, pe cont propriu (de vreme ce contribuția la care ne-am referit anterior nu este citată), de Diana Hornoiu, care, din optica echivalării „componentei fatice" cu așa-numita „small talk", se raliază la opțiunile ce proiectează faticul dincolo de manifestări mai mult sau mai puțin reductibile la acte și formule de activare, control și închidere a canalului (aplicațiile pe temele „la cosmeticiană" și „la croitoreasă" ilustrează viziunea în discuție; Hornoiu, *Componenta fatică*, passim).

Zona minimă a considerării faticului drept marcă a unor relații personale, e drept, accidentale, o constituie așa-zisa „conversație fatică", un teren al faticității „pure", subiect abordat de Răzvan Săftoiu (*Schimburi verbale*, passim).

2.6.1.2. În ceea ce privește limbajul epistolar în varianta „clasică", cele mai importante fapte, care, de drept, aparțin domeniului faticității în sens restrâns, le reprezintă formulele de început și de încheiere a scrisorilor propriu-zise.

O analiză extinsă a acestor formule a întreprins Marica Pietreanu, în capitolul *Salutul epistolar* din monografia sa consacrată „salutului în limba română". Autoarea analizează salutul epistolar ca derivând din modele culturale şi tipare lingvistice ale conversaţiei (orale), cadru ce explică, de exemplu, şi apariţia formulelor „pseudo-gestuale" (*Salutul*, p. 56, 59–60), şi subliniază, pentru astfel de enunţuri, reprezentând o manifestare specială a contactului social, rolul important al funcţiei fatice (p. 18, 26, 69). Pentru Irimia (*Introducere*, p. 160–162), „structurile de salut" „reflectă constante ale relaţiilor interumane dintre protagonişti". Prin deosebirile de registru ce caracterizează aceste enunţuri, formulele de salut pot fi în mod firesc asociate, aşadar, studiului privind expresia faticităţii (tot în sens restrâns).

În cadrul de faţă ne interesează faptul că manifestări de acelaşi tip ale funcţiei fatice sunt surprinse şi în varietăţi distincte, contemporane ale genului: mesaje de tip SMS şi de pe internet, ale căror strategii de interacţiune prin intervenţii în cod şi în grafie au fost discutate de Rodica Zafiu în numeroase articole publicate, începând din anul 1993, la rubrica săptămânală „Păcatele limbii" din revista „România literară" (cf. şi *Diversitate*, p. 189–192). O secţiune specială, în lucrarea deja citată, îi consacră subiectului, cu fructificarea rezultatelor unei semnificative exegeze de profil, Georgeta Ghiga (*op. cit.*, p. 198–214: *Aspecte actuale ale funcţiei fatice a limbajului. Conversaţia pe Internet*); autoarea este preocupată de mijloacele oferite de diverse „programe de conversaţie", subliniind, în texte, elemente ce ţin de oralitate şi facilităţile de grafică prin care se construiesc „versiuni ale unor elemente specifice conversaţiei normale".

Şi astfel de trăsături proclamă regenţa modelelor generale ale conversaţiei din discursul privat pentru comunicarea interumană cu extensie în mass-media; de altfel, tocmai aspectele la care ne-am referit anterior prezintă un interes deosebit: chiar în condiţiile utilizării unor modalităţi cu totul speciale (sofisticate) de scriere, constatăm preluarea de elemente specifice „conversaţiei normale", mijloace transpuse şi puse în lucru cu mare dexteritate, adesea improvizând, aşadar fără o convenţie prealabilă, şi apelând la posibilităţile de descifrare ale receptorului, care sunt stimulate.

2.7. Trăsăturile trecute în revistă (pe fondul avantajelor oferite de mijloace de tot felul: lingvistice, grafice, sonore) sunt absorbite masiv de limbajul publicisticii, care, cu preocuparea de a se situa permanent la

același nivel de competență idiomatică și expresivă cu cititorii (în cazul presei printr-o scriere „eficace", de „creație"), preia din limbajul conversației (populare sau literare) și din cel epistolar (dacă ar fi să citățm doar genul „scrisoare deschisă"), în ceea ce adesea este numit „show-ul mediatic", elemente de limbă (printre care în special diferite tipuri de enunțuri aparținând «discursului repetat», termeni argotici sau termeni de jargon, expresii ale „vulgarității", manifestată prin violența de limbaj etc.) și note ale registrelor conversației (de exemplu, gluma). Astfel, domeniul și limbajul publicisticii, definite depreciativ, printre alte calificative (cum sunt acelea de zone ale „pălăvrăgelii" sau „bavardajului"; cf. *supra*, 1.3.2), și prin acela de a fi un „infern al hedonisticii", devin principala expresie a „comuniunii fatice", marcând tendința instituirii „satului global" (ca proiecție pentru România, am putea vorbi, desigur, doar de nuclee ale „mahalalei" unei asemenea virtuale structuri demografice!).

2.7.1. Așadar, „limbajul publicistic" (sintagmă denominativă pentru conceptul care, în mod curent, este numit „stil publicistic") are statutul de componentă a „stilului comunicării publice și private literare", ca subdiviziune a discursului public din mass-media, un limbaj cu trăsături dominante apropiate de limbajul conversației și de cel epistolar din discursul privat (de la temele de tip „fapt divers" la cele de „mare politică"), ce au constituit unele din punctele de plecare ale jurnalisticii (marcate de funcția „apelativă fatică"); în sfârșit, din punctul de vedere al mentalului exprimării, acest limbaj se caractererizează prin enunțuri cu apariție conjuncturală, forjate ad-hoc, euristice și cognitive (ca demers „dialectic"). Deosebirea față de discursul privat îl reprezintă faptul că actanții, ca element definitoriu, se plasează, de regulă, numai virtual (și episodic) la același nivel comunicativ, schimbul de „replici", marcat în tabelul 2 printr-o săgeată de grafică simbolică [!], dorit (pentru a depăși așa-numita „prăpastie comunicațională" între emițător și receptor), rămâne încă nesistematic în presa „tradițională".

Dacă, însă, în discursul vieții private faticul este congeneric, natural, în discursul vieții publice reprezentat de limbajul publicisticii, faticul este programat, implementat după anumite rețete, urmând modelul limbajului conversației, ceea ce s-a petrecut după ce, din punctul de vedere al structurii, publicația periodică s-a „despărțit" de partea oficială (a secolului al XIX-lea) și de alte trăsături ale începuturilor (de exemplu, partea „literară" și alte grupări de texte de profil „almanah"), iar, din

punctul de vedere socio-cultural, ziarul şi-a sporit difuzarea (devenind, cu timpul, chiar un bun de masă). Pe de altă parte, faticul se impune ca schimbare radicală în discursul media prin diversificarea formatelor din programele canalelor de televiziune, cu o influenţă apreciabilă asupra presei.

> Există numeroase mărci ale punerii în practică a aspiraţiei de a institui dialogul, devenită, în timp, o adevărată preocupare: de la obişnuitele rubrici din ziare „răspunsuri la scrisorile cititorilor" sau „răspundem cititorilor", s-a ajuns, de exemplu în „Formula AS", la găzduirea, pe mai multe pagini succesive, a unui anumit tip de forum interactiv: „Cititorii întreabă... Cititorii răspund" (p. 4–5), rubricile „Au nevoie de ajutor" (p. 9) sau „Scrisoarea săptămânii", „S.O.S. Cazuri de extremă urgenţă" şi „Cititorii mulţumesc pentru ajutor" (p. 10; cf., de exemplu, numărul 675, iulie 2005). În acelaşi sens poate fi invocată practica publicării, în presă, a „scrisorilor deschise" (gen hibrid, între epistolar, aşadar privat, şi publicistică).
>
> Pe de altă parte, înşişi autorii textelor de opinie, cu intenţia de a cunoaşte punctul de vedere al cititorilor, îşi indică, după semnătură, adresa e-mail. Dar cea mai semnificativă modalitate de asigurare a contactului o reprezintă existenţa, pe formatul electronic al ziarelor, a posibilităţii postării de comentarii pe „forum"; o parte dintre acestea, la „Evenimentul zilei" de exemplu, sunt reluate în formatul tipărit, sub titlul „Forum EVZ", cuprinzând „opinii culese de pe site-ul intern al ziarului", dar tot aici se reproduc şi mesaje manuscrise, ca şi texte din intervenţii telefonice înregistrate (vezi, de exemplu, numărul din 30.12.05, p. 15; în acelaşi număr, la p. 3, este transcrisă o opinie de pe forumul pe format electronic referitoare la tema tratată pe pagina respectivă, circulaţia rutieră). Interactivitatea a devenit o adevărată obsesie mai ales prin aşa-numitul sistem de „presă alternativă" cunoscută sub numele de BLOG, datorită căruia orice „navigator" pe internet poate deveni autor, aşadar a apărut şi o specie *sui-generis* de „jurnalist" în contact cu cititori pe care îi selectează însuşi textul transmis, un sistem de informare folosit frecvent, de altfel, şi de unele ziare (pentru această problemă, vezi, de exemplu, comentariile din articolul *Internetul, groparul presei internaţionale*, semnat de Cristian Lupaşcu, jurnalist care lucrează la „Proiectul pentru Excelenţă în Jurnalistică", publicat în săptămânalul „Dilema veche" din 21 noiembrie 2005; text accesat pe adresa http://biz.hotnews.ro/articol_37302).

În ceea ce priveşte intervenţiile pe „forum", s-au ivit îndată diferite dezagremente; citãm ca exemplu intervenţia restrictivă de la „Gândul":

«Consiliul Editor al cotidianului Gândul a luat decizia ca, începând din data de 14.11.2005, să elimine de pe forumul de opinii al site-ului www.gandul.info toate acele postări cu caracter obscen, precum şi incitări la ură rasială sau xenofobie. Regretăm că trebuie să luăm această măsură, mai ales că site-ul cotidianului Gândul a fost gândit, de la început, ca unul foarte liber şi deschis oricăror opinii. Din păcate, rezultatul acestei permisivităţi maxime a fost aglutinarea unor personaje cu vizibile deviaţii comportamentale sau manifestări psihopate, ale căror postări imunde au ajuns deja în zona supusă sancţiunilor penale. Nu vrem nicidecum să îngrădim libertatea de a exprima opinii, oricât de critice, chiar şi la adresa autorilor articolelor din cotidianul Gândul, dar constatăm că excesul acelor mesaje mizerabile a ajuns să îi îndepărteze pe cititorii de bună-credinţă, care, în mod justificat, evită să-şi mai formuleze consideraţiile argumentate pentru a nu ajunge să fie „vecini" de forum cu tot soiul de indivizi cu gândire şi exprimare toxice. Administratorul site-ului va realiza o curăţare periodică a forumului unic de discuţii on-line. Suntem convinşi că demersul nostru va fi corect înţeles de toţi cititorii a căror opinie contează pentru noi» (reprodus după „Gândul", din ziua de 1 februarie 2006). Acest text nu mai apare de când specialiştii de la Departamentul IT al ziarului au decis să solicite înregistrarea celor care vor să comenteze textele din ediţia electronică a publicaţiei.

O reflectare particulară a relaţiilor cu publicul: acelaşi cotidian, de la data de 31 iulie 2006, instituie o rubrică „Gândul cititorului", ce înlocuieşte tableta lui Mircea Dinescu (intitulată „Vorba lu' Dinescu"); în numărul precedent, ziaristul îşi anunţase încetarea colaborării. Prezentarea faptului, din perspectiva redacţiei: „Începând de astăzi, lui Mircea Dinescu *îi iau locul cititorii*. Pe spaţiul tipografic al tabletei, la care poetul *nu a mai acceptat comentariile cititorilor*, vom publica opinii, puncte de vedere, scurte consideraţii pe teme de actualitate" (G, 31.07.06, p. 12; sublinierile ne aparţin). Textul publicat în numărul respectiv reprezintă comentarii pe marginea unei pagini („Emigrant") dintr-o ediţie anterioară.

Un mesaj asemănător cu acela anterior din „Gândul" apărea cu puţin timp în urmă şi pe formatul electronic de la „Jurnalul naţional", dar şi la acest cotidian au intervenit schimbări. Astfel, s-a produs delimitarea corpului comentariilor de textele propriu-zise, asta şi din cauză că unii cititori foloseau drept *nick-name* (!) numele unor ziarişti; de exemplu, deoarece Dorin Tudoran şi Ion Cristoiu intrau în polemică, uneori vehementă, cu „forumiştii", unii dintre aceştia, pentru a provoca derută, au început să posteze ei înşişi comentarii semnate „Ion Cristoiu" sau „Dorin Tudoran".

Iată avertismentul de... despărţire a apelor: „In atentia forumistilor! Redactia precizeaza ca anunturile sale catre cititorii editiei digitale a JN

vor avea un caracter de sine statator, identificabil, si nu vor avea niciodata forma unui simplu comentariu adaugat unui anumit articol. Necenzurand schimbul dvs. de idei pe tema articolelor JN, modul de exprimare ramanand la latitudinea fiecaruia, avertizam utilizatorii ce vor mai face declaratii in numele redactiei ca li se va restrictiona accesul pe siteul JN (inclusiv pe clasa de IP)".

2.7.2. În acelaşi timp, datorită apartenenţei la discursul public şi apariţiei jurnalismului prin şi în periodice care difuzau comunicate oficiale (legislative şi de interesul administraţiei locale), limbajul publicistic (mai ales prin articolele de opinie) tinde să devină, ostentativ, expresia unei autorităţi, jurnalistica fiind de mult timp supranumită „a patra putere în stat", aspect reflectat şi de statutul de moştenitoare a vechiului limbaj retoric. Ca şi în cazul domeniului moştenit, este vorba de o autoritate *asumată* (mai mult sau mai puţin „subversiv"), aceasta fiind, de altfel, diferenţa faţă de statutul limbajelor autorităţii *instituţionalizate*, reprezentată în zona structurilor juridico-administrative, a organizaţiilor din cadrul vieţii politice, religioase sau în cea a instrucţiei şcolare.

Contactul cu cititorii/ascultătorii în cazul subiectelor ţinând de astfel de domenii păstrează nota rolului supraordonat al emiţătorului, de vreme ce în ziare şi la radio se dau „*Consultaţii* juridice", respectiv „fiscale" sau „administrative", iar în materie de cult se dau „*răspunsuri* duhovniceşti", „*explicaţii* privind învăţătura de credinţă ortodoxă", şi chiar „*consultaţii* religioase". Este vorba de acelaşi nivel la care se situează, în emisiuni radiodifuzate şi televizate, medicii, ce dau „consultaţii" de specialitate (rubrici cu acelaşi profil există şi în ziare), sau profesorii, de data aceasta în cadrul activităţilor profesionale, acordând tot „consultaţii", psihopedagogice, metodico-didactice sau „individuale, la cererea elevilor".

În sfârşit, cu privire la preluarea în mass-media a unor note specifice limbajelor discursului din domeniul vieţii private, amintim „conversaţiile" televizate pe cele mai diferite teme (care ocupă un spaţiu considerabil în programele canalelor de profil) şi reamintim publicarea în presă a genului „scrisoare deschisă" şi a textelor reprezentând „dreptul la replică".

2.8. În dezvoltarea ideii de revenire la marii fondatori invocaţi şi pentru delimitarea stilurilor, vom cita aprecieri ale lui Aristotel vizând câteva strategii ale discursului retoric prin care se poate susţine că

limbajul jurnalistic configurează comuniunea fatică interlocutivă: folosirea maximei (tip de EDR frecvent întâlnit, după cum se poate constata, în titlul şi în textul jurnalistic actual), recurgerea la senzaţional şi, în legătură cu acelaşi tip de enunţ, dar şi prin alte elemente lingvistice, tonul „glumeţ", ironic ori sarcastic al demersului retoric în general.

În paragraful din *Retorica* sa „referitor la vorbirea prin maxime", Stagiritul face observaţii şi recomandări „în legătură cu ce fel de motive, când, precum şi faţă de cine se cuvine uzat de faptul de a vorbi prin maxime în discursuri". Selectăm câteva aspecte semnificative pentru rolul pe care, prin asumarea funcţiei de analist şi de formator al opiniei publice, şi-l revendică mass-media, ca şi pentru atitudinea ei superior tutelară faţă de public (citâm, fără a urma îndeaproape plasarea enunţurilor în textul lui Aristotel).

Dacă maxima este „o afirmaţie a generalului, iar auditorii sunt încântaţi, pronunţat fiind în general ceea ce ei întâlnesc, închipuindu-şi-l mai înainte în particular", „a vorbi în general, când faptul în cauză nu este general, este potrivit mai ales în lamentaţie şi în exagerare"; „a vorbi prin maxime este adecvat vârstei acelora mai bătrâni şi referitor la chestiunile în care există un vorbitor experimentat, întrucât faptul de a vorbi prin maxime, respectivul nefiind atât de înaintat în vârstă, este neadecvat, aşa cum şi faptul de a povesti lucruri fabuloase, în legătură cu care cineva este lipsit de experienţă, este un lucru nesăbuit şi lipsit de educaţie. Iar ca semn este suficient; căci cei de la ţară sunt mai cu seamă sentenţioşi, şi se exprimă < în general > mai uşor". Şi tot în legătură cu felul cum este apreciat nivelul publicului: „maximele reprezintă un prim mare ajutor pentru discursuri, datorită *vulgarităţii auditoriului*; căci ei sunt mulţumiţi dacă un orator anume, vorbind în general, atinge opiniile pe care aceştia le au în particular" (*Retorica*, II, 21; subl. n.).

În ceea ce priveşte „hibridarea" mass-mediei cu discursul privat pe terenul atitudinii şi al expresiei, putem selecta observaţii referitoare la imixtiunea familiarului în discursul public. Faţă de atitudinile şi expresiile din câmpul general al „comicului" prezente în enunţul performativ al limbajului publicistic (mergând de la „ghiduşie" şi „zeflemea", aşadar de la humor şi ironie, la satiră şi sarcasm[126], dar şi, direct, la batjocură, la care se apelează frecvent), recitim rândurile

[126] Pentru terminologie, vezi, de exemplu, Panaitescu, *Humorul*, I, p. 15–21 (*Termenul „humor" şi cei înrudiţi cu el*).

filozofului despre „glume". Citându-l pe Gorgias, care susţinea că „trebuie distrusă seriozitatea adversarilor prin râs şi râsul prin seriozitate", Aristotel propune următoarea clasificare a glumelor: „o parte corespund omului liber, altă parte, însă, nu; aşa încât oratorul va alege ceea ce îi este potrivit. Ironia este mai demnă de omul liber decât bufoneria; căci, pe de o parte, cel ce recurge la ironie face o glumă în vederea lui însuşi, pe de altă parte, bufonul – în vederea altuia" (*Retorica*, II, 18). De altfel, Cicero, urmându-l pe Aristotel, defineşte două feluri de a glumi: *cavillatio*, luarea în zeflemea, şi *dicacitas*, ironizarea acidă, distingând râsul *urbanum* de cel *obscenum* (Panaitescu, *op.cit.*, p. 56), iar „unda de dispreţ" a Antichităţii (sau măcar „aerul de îngăduinţă superioară" al acesteia) faţă de comic se regăseşte la Quintilian (*ibidem*, p. 57). Nimic dintr-un astfel de dispreţ (manifestare, în fond, de respingere a formelor agresive ale libertăţilor comicului popular) în mass-media actuală, care, dimpotrivă, beneficiază de succesul la public asigurat de trăsături pe care le-a pus în evidenţă tot Quintilian: „Deşi râsul pare un lucru neserios şi este adesea stârnit de bufoni sau comedianţi, are o forţă căreia nu [i] te poţi împotrivi" (Quintilian, *Arta*, VI, 3.8).

2.9. În sfârşit, se pune, eventual, întrebarea dacă, în demersul şi în aplicaţia de faţă, nu am supralicitat punctul de vedere Malinowski, atribuindu-i valenţe dincolo de viziunea fondatorului atunci când a definit conceptul de „Phatic Communion". Am încercat să prevenim o asemenea îndoială, nu numai prin invocarea interpretării unor autorităţi în materie de teoria limbii (de talia lui Émile Benveniste) şi a unor monografi ai antropologului, ci şi prin analiza atentă a exagerării ce s-a produs prin reducerea nejustificată a „faticului" la un aspect particular, pe care l-am numit „triada" Jakobson (cf. 2.6.1.1). Însuşi textul lui Malinowski este departe de a ne limita la considerarea formulelor de control pentru „canal", trimiţându-ne explicit la tot ceea ce, în conversaţie, stă la baza unor relaţii favorabile între partenerii la comunicare, chiar atunci când componente ale conversaţiei nu servesc la „comunicarea ideilor".

Aşadar, faticitatea, depăşind reperele de identificare a aşa-zisei „negocieri" simple în ceea ce priveşte realizarea comunicării, se manifestă prin ansamblul verbal şi atitudinal care, adăugat comunicării ideilor, asigură performanţa contactului în general. Această latură, cu efectele derivate, este detectabilă dacă vom considera faticul

malinowskian drept o componentă a funcției apelative și reprezintă unul dintre criteriile necesare pentru o proiecție rațională a stilurilor, din perspectiva *relevanței* relațiilor dintre formele lingvistice și contextul comunicațional (social, cultural) al utilizării acestora.

BCU IAȘI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

3. «Faticitatea» în acțiune: «discursul repetat» în titlul jurnalistic

3.0. Titlurile de articole din presă a constituit, preponderent, materialul care a făcut obiectul de investigare al acestui studiu. În secțiunea de față, vom reveni asupra semnificației titlului, un element de *paratext*, din câteva puncte de vedere specifice exegezei jurnalisticii, având ca reper contribuțiile lui Éliséo Véron cu privire la considerarea receptorului și la strategiile editoriale ale canalelor mass-media în această direcție, în strânsă corelație cu optica naratologiei, nivel la care au fost sesizate și tratate, mai întâi și cu metode profesionale (Genette, Barthes), probleme ale domeniului.

Această abordare convoacă, pentru o discuție cu cititorul, puncte de vedere consonante venind dinspre practica și teoria jurnalismului, cu reexaminarea unor aspecte particulare ale receptării, în scopul încadrării enunțului atitudinal „de deschidere" ce apelează la EDR într-o tipologie a titlului jurnalistic. Analiza care urmează își propune, în primul rând, să contribuie la aprofundarea problematicii, complexe, a modelării titlului în mass-media, ca text preferențial de contact cu publicul, pentru delimitarea statutului limbajului publicistic.

3.1. Din perspectiva, mai largă, a politicii editoriale și a strategiei redacționale, cauze principale ale înscăunării clișeului, la problema titlurilor s-a referit constant și un (mare) jurnalist de profesie, atunci când și-a făcut cunoscută experiența, cu intenția de a defini profilul (și spre profitul) „jurnalistului universal". Așadar, David Randall analizează, cu intuiția stilisticianului, dar cu aplicație directă la pragmatica profesiei, mai ales „defectologia" domeniului. Considerații generale: există tendința

de a se ajunge la ceea ce autorul numeşte chiar un „jurnalism de titlu"; prin anunţarea simplistă a temei articolului „în alb şi negru", se prezintă cititorilor „o lume în care extraordinarul este omniprezent, în care totul este sigur şi simplu, corect sau greşit, negru sau alb şi în care nu există decât stereotipuri" (*Jurnalistul*, p. 27). Dar, în acest scop, se recurge, în fond, la un limbaj obosit şi uzat prin exces, care dă impresia de vechi şi familiar (este una din cele mai pertinente observaţii, din „interior", în ceea ce priveşte apariţia, cu revenirea insistentă a aceloraşi formule, de EDR ca titluri). După Randall, putem aprecia că şi o asemenea „joacă cu cuvintele" a jurnaliştilor este, pentru iniţiaţi, o dovadă a lipsei de imaginaţie şi de discernământ (*op.cit.*, p. 144). Caracterizări „tehnice" pregnante asupra titlului articolului de presă apar la Randall în capitolul *Scriitura de presă*. Semnalând simplificarea şi „pigmentarea" limbajului, prin cuvinte „radicale" şi „brutale", care dau impresia că „story-ul ar fi tradus într-o altă limbă de un om furios şi cu un vocabular limitat", autorul descoperă consecinţe grave ale (ab)uzului şi face radiografia proliferării stilului defectuos:

> „Această inexactitate a limbajului jurnalistic ar putea să fie limitată numai la nivelul titlului, dacă nu ar fi valabilă următoarea regulă: limbajul folosit astăzi în titluri va fi utilizat mâine în articole. Editorii şi şefii publicaţiilor controlează cultura unui ziar în parte şi prin limbajul titlurilor pe care ei le aprobă. Reporterii citesc cuvintele folosite la [sic!] titlurile articolelor pe care le-au scris şi, dorind să se racordeze la cultura ziarului (şi a şefului lor) sau să fie consideraţi redactori «străluciţi şi cu iniţiativă», adoptă stilul titlurilor. Iar reporterii provinciali văd, la rândul lor, acest limbaj în ziarele populare naţionale sau distribuite în capitală şi îl imită, de multe ori prost. Şi apoi, chiar şi unele ziare serioase, de frunte, din dorinţa de a face o figură mai modernă sau de a da un nou suflu paginilor lor, vor adopta titluri mai mari şi astfel vor prelua unele dintre excese, dacă nu chiar pe cele mai păcătoase dintre ele. Astfel, în grade diferite, toată presa se poluează" (*op.cit.*, p. 149). Iată finalul textului, cu un îndemn obişnuit la Randall: „Dacă limbajul ziarelor din ţara dumneavoastră nu a fost încă invadat de cuvintele albe şi negre, fiţi cu ochii în patru"; vezi şi: „feriţi-vă de orice fel de clişee"; *ibidem*, p. 143).

Putem semnala constatări similare privind presa românească interbelică, dintr-un Jurnal al lui B. Brănişteanu: „ziarul..., reducând tot mai mult spaţiul în care redactorul care are ceva de spus, silit să-şi comprime gândirea ca într-un fel de pat al lui Procust, lipseşte pe cititor

de raţia zilnică a sentimentului spiritului, îl aţine la superficialitate şi-i incumbă un fel de lene de a judeca; ba-l duce pe aceea greşită cale a lenei de a gândi, cruţându-l de osteneala de a judeca şi spunându-i oarecum prin grosimea titlului şi a caracterelor tipografice: «Nu ce ai crede tu e interesant, ci ce-ţi indicăm noi», prin zgomotul asurzitor şi orbitor al titlurilor, adeseori la unele ziare în completă contrazicere cu ceea ce scrie sub ele" (citat după Al. Călinescu, ZIş, 10.10.03, 6A).

Faţă de punerea în gardă a lui Randall din 1996 (când a apărut *The Universal Journalist*), să înregistrăm câteva constatări referitoare la stilul presei româneşti contemporane (pentru perioada începând chiar cu anul 1990), în general, dar mai ales cu privire la titluri, în urma unei analize a strategiilor de formulare din perspectiva „intenţiilor şi a competenţei de comunicare" (Zafiu, *Diversitate*, p. 11): „jocul de cuvinte facil", explicat „printr-o puternică explozie de subiectivitate şi de inventivitate lexicală" (ibidem, p. 20), „efecte mai mult ornamentale decât de conţinut" (p. 23), „strategii ale senzaţionalului" (p. 25 şi urm.; vezi şi analiza privind manifestările afectivităţii, p. 62 şi urm.; procedee ale deconstrucţiei clişeelor, p. 41 şi urm.). Asupra unei trăsături definitorii pentru anumite publicaţii, violenţa de limbaj, trimitem la observaţiile Ruxandrei Cesereanu (*Imaginarul*, p. 87–147) privind limbajul unor cotidiene şi hebdomadare, în formulări auctoriale ce se resimt de influenţa materiei prime: Maşinăria falică („Adevărul", „Azi", „Dimineaţa"); Cloaca maximă („România Mare"); Pestriţ şi picant („Academia Caţavencu"); Spurcătorii boemi („Plai cu boi"); vezi şi referirile la „fantezia fără limite" în titrarea rubricilor din „Academia Caţavencu" (*op.cit.*, p. 122–123).

Rămâne la aprecierea cititorului să „taxeze", din acest punct de vedere, titlurile pe care le-am analizat în capitolul al treilea din partea a III-a (cf. *infra*); am subliniat, în mai multe rânduri, faptul că, într-o investigaţie de laborator, din preocuparea pentru problemele tehnice ale construcţiei enunţurilor, ne-am abţinut, sistematic, de la calificări referitoare la valoarea „artistică" a unei formulări sau a alteia; totuşi, confruntaţi şi în acest domeniu cu „scurte parodii" (cf. Genette: *parodies brèves*, în vol. *Palimpsestes. La littérature au second degré*), trebuie, în fond, dacă „ne jucăm cu vorbele", să acceptăm suspendarea normelor de congruenţă ale limbajului, după cum observa Eugeniu Coşeriu.

3.2. Problema „nominalizării" şi a „convenţiei" respinse. Dacă o dificultate specifică limbii presei este într-adevăr „nominalizarea", după o formulă a lui François Debryser[127], una din metodele curente de a o depăşi este „intertitularitatea", formulă care îi aparţine lui Leo H. Hoek[128], cu referire la ceea ce pe terenul literaturii constituie, până la urmă, un sistem de referinţe interne. Dar „facerea" de titluri jurnalistice din titluri literare pune, în principiu, domeniul de care ne ocupăm într-o delicată servitute, al cărei judecător s-a făcut, incidental, în postura de jurnalist, „autorul cel mai parafrazat din lume"; este vorba de Gabriel Garcia Márquez, la ale cărui observaţii ironice pe această temă ne-am referit anterior (cf. II.3.2.2.1.0.3).

Ne putem plasa, în fond, pe terenul unei „convenţii tacite", impuse de exerciţiul lecturii, dar dacă situaţia de „împrumutător universal" nu-i este luată jurnalisticii în nume de rău chiar atunci când, pentru o (eventuală) strălucire de-o zi, preia *ca atare* titluri din beletristică sau din eseistică, practica este socotită vinovată în alte domenii ale publicisticii, aşa cum se întâmplă în cazurile de „intertitularitate" *sui-generis* la care ne referim. Două exemple în materie, care au provocat reacţii în presă, de la ironie la protest. „Parcă a mai scris cineva un text cu acest titlu – «Hamlet», nu?" este comentată titrarea, de către Grigore Zanc, chiar prin *Hamlet*, a unui volum publicat la editura „Dacia" (cf. Iulian Tănase, *La Ministerul Culturii, joc de cărţi pe banii publici*, în AC, 41/2002, p. 3; se pare că titlul *The Hamlet* /„Cătunul"/ al romanului lui William Faulkner nu a făcut obiectul protestelor!). În 1999, Fundaţia „Academia Civică" a tipărit volumul *Exerciţii de memorie*, titlu preluat peste câţiva ani pentru o carte de interviuri publicată de editura (revistei) „Lumea Magazin". Semnatar, în volumul „Academiei Civice", al unui eseu despre comunism, Nicolae Drăguşin îşi face cunoscută măcar nedumerirea şi cere sancţionarea gestului din partea opiniei publice: „am rămas cu convingerea că titlul ne-a fost plagiat de editură (revistă). Ce părere aveţi? Nu există, oare, o proprietate a titlurilor, aşa cum este, în tehnică şi ştiinţă, una a invenţiilor, declarate la O.S.I.M.?" (RL, 49/2002, p. 30).

Dar sancţionarea, măcar incidentală, chiar în mass-media, se poate produce din cauza neaderării la intenţia (eventual nesesizată) de a angaja

[127] *Une difficulté spécifique de la langue de la presse: la nominalisation* (1972), apud Sofia Dima, *Lectura*, p. 149.

[128] Apud Jean-Pierre Goldenstein, *Lire les titres*, în vol. *Lire le titre*, p. 39.

un dialog cu ideile autorului „parafrazat" printr-o simplă substituire în titlul acestuia (în cazul de față, Iorga). Istoricul Daniel Barbu și-a intitulat un volum „Bizanț *contra* Bizanț" (Editura Nemira), formulare considerată de moderatorul emisiunii «Istorie *polemică*», Neagu Djuvara, „o caricatură după titlul lui Nicolae Iorga" [autor la care figurează prepoziția *după*]; cel puțin contrariat, interlocutorul său, Daniel Barbu, i-a atras atenția asupra sensului *polemic* al cărții scrise de el (TVR 1, 12.10.02, ora 13,15).

Simptomatică *sui-generis* în ceea ce privește contestarea intervenției jurnaliștilor în EDR folosite în text sau ca titlu este însă inaderența din perspectivă epistemologică. Desigur, în linii generale, concluziile monitorizărilor, repetate, întreprinse de Consiliul Național al Audiovizualului, având ca obiect folosirea limbii române în emisiuni ale unor canale radio, de televiziune și în presă, atrag atenția asupra stării într-adevăr precare a multor jurnaliști de astăzi în ceea ce privește cunoștințele și deprinderile ortoepice/ortografice, gramaticale și de stăpânire a sensului cuvintelor limbii române. Dacă rezultatele analizelor efectuate de specialiștii la care a apelat CNA sunt deprimant de convingătoare și de justificate când se raportează la grafii ce sfidează/ignoră reguli elementare, la pronunții regionale sau dialectale (dar și afectate, „prețioase"), la agramatisme (ce nu ar îndreptăți nici eliberarea certificatelor de absolvire a cursului primar) sau la manipularea derutantă a lexicului, surprinzătoare ne apar câteva considerații asupra situației frazeologiei.

Deși prin monitorizarea pentru perioada ianuarie – iulie 2003, ale cărei încheieri au fost date publicității în anul următor[129], a fost supusă analizei doar prestația personalului specializat (crainici, reporteri, editori de programe, respectiv jurnaliști autori de articole de diferite tipuri) și, examinându-se greșelile, se declară că nu a fost neglijată (în principiu) „intenționalitatea stilistică", este evident că lingviștii care au consemnat abaterile („involuntare") și s-au pronunțat asupra acestora nu par familiarizați suficient cu unele manifestări ale funcțiilor discursului în limbajul publicistic și cu problema interferărilor de registru în relația articole de informare – articole de opinie.

---

[129] *Limba română în* presa audiovizuală [sic!] – *Concluziile monitorizării efectuate în perioada ianuarie – iulie 2003* (pentru informații, cf. http//wwww.cna.ro).

Astfel, considerând domeniul frazeologiei mai puțin cunoscut (într-adevăr!), pentru a ilustra „*distrugerea*, datorită carențelor culturale, a construcțiilor frazeologice românești (inclusiv *alterarea* proverbelor și a zicătorilor, uneori și prin încrucișări hilare)" [sublinierile ne aparțin], dr. Alexandra Moraru citează și exemple cum sunt „*primăvara* se numără bobocii", „cu *sufletul* în două luntri", „Înalt Prea Sfinția *Dumnea*voastră", „de ce strâmbați *din priviri*" (vezi și „a încrucișa *mănușile*"). Este însă ușor de observat că modificările din EDR citate nu rezultă din „carențe culturale" (nu putem suspecta nici o simplă incompetență idiomatică), ci se conduc după o regulă (numită de esteticieni) a lecturii cu intenția de a provoca „eșecul interpretativ inițial", prin „destabilizarea primului contract de lectură și stabilirea acestuia la alt nivel decât cel așteptat în mod obișnuit" (Dominique Maingueneau).

> „Libertăți" asemănătoare în comentariul din lumea competițiilor sportive sunt amendate și de Radu Paraschivescu, în postura de cronicar TV; acesta, de exemplu, se pronunță sarcastic cu privire la „inadecvarea lexicală" din enunțul „X ridică un picior providențial", care „nu a supărat însă urechea șefilor de la Național TV", astfel că ne-am putea aștepta și la alte „perle", de tipul „intercepție demiurgică", „a sprinta mântuitor", „o dumnezeiască lovitură de colț" (*Șuturi în bară*, EZ, 27.09.05, p. 27).

Pe acest teren, jurnaliștii (talentați sau numai intrepizi) își dau mâna cu literații (de obicei) contestatari ai modelului „canonic", care, prin cele patru figuri de construcție invocate aici curent, destructurează și restructurează pe cont propriu enunțuri reprezentând surse de diferite tipuri (titluri, citate din opere, parimii, idiotisme, sloganuri, formule fixe uzuale etc.). Cât despre „încrucișările hilare" dintre astfel de formule, deloc întâmplătoare, acestea reflectă, în viziunea Grupului μ, „figuri de construcție *cameleonice*" („... există într-adevăr unele pe care le-am putea denumi *cameleonice* și care par a aparține deodată la mai multe clase"; *Retorica*, p. 131, cu trimitere la P. Fontanier, *Les Figures du discours*; subl. n.)

Pentru cine nu este opac la manifestări (textuale) ale faticului și expresivului în jurnalistică, intenția substituirilor din enunțurile citate mai sus este în afara oricărei îndoieli (indiferent de calitatea... produselor); rezultatele constituie enunțuri pe care, figurat, le-am numit „mariajuri de ocazie", conjuncturale, în raport cu solidarizările lexico-semantice

reprezentând „mariajuri evasiobligatorii" ale unor cuvinte în exprimarea comună (cf. § 3.2), pe când „limba de lemn" impune mariajuri *obligatorii*, ca atentat asupra nivelului competenței expresive.

În ceea ce privește invocarea lui Eminescu întru apărarea „tiparurilor neschimbate... care dau fiecărei limbi o fizionomie proprie", autoarea este victima unei jenante confuzii: termenul *neschimbat* reprezintă o calificare utilizată pentru definirea frazeologismelor[130], nu se referă la obligativitatea preluării lor fără variație, atunci când există rațiuni expresive. Însuși gazetarul Eminescu, în demersuri de intertextualitate vizând particularizarea, a remodelat diverse tipuri de astfel de formule. Putem cita, de exemplu, dubla substituire în enunțul zicătorii „nici salcia pom, nici ciocoiul om" (o construcție bimembră), devenită „Ei, nici salcia pom, nici *Caradalele români*" (pornind de la numele propriu al unui adversar politic: Eugeniu Carada; cf. *Opere*, XII, p. 379).

De altfel, capacitatea și chiar obișnuința vorbitorului de a remodela expresia idiomatică conform propriei înțelegeri este curentă; după unii specialiști, însăși semnificația idiotismului se precizează în situația enunțiativă, prin discursul interlocutorilor. Deoarece formularea unei izolări poate „devia" de la „tipar" cu fiecare întrebuințare, de la un vorbitor la altul, variația însăși este considerată condiția ce explică frecvența surprinzătoare de utilizare a expresiei idiomatice, a cărei „parafrazare" reprezintă chiar un indice de recunoaștere (cf. și Gréciano, *Expressions idiomatiques*, p. 80). Acești parametri de evaluare sunt validați și de „actualizarea" curentă a EDR de tip idiomatic în textul jurnalistic.

Așadar, nu carențe... culturale explică, în textul unei scrisori din 1877 a lui Eminescu către Titu Maiorescu, substituirea de termeni din cunoscuta deviză a ordinului iezuiților: „ad majorem *Dei* gloriam" devine „ad majorem *Junimea* gloriam" („Ich höre, dass Sie bald nach Iași kommen, ~ "). Mai mult, se pare că o primă observație (probabil pentru stilistica românească) referitoare la utilizarea acestei figuri de construcție chiar în *textul jurnalistic* a fost consemnată de gazetarul Eminescu și, dată fiind atitudinea acestuia față de fondul unei dispute, reprezintă, așa

[130] Asupra temei respective ne-am oprit în articolul „Această parte netraductibilă a unei limbi" („Convorbiri literare", nr. 11 /131/, noiembrie 1980, p. 2, 15); cf. și *Publicistica eminesciană*, articol inclus în *Bibliografie*.

cum era de aşteptat, acceptarea procedeului. Eminescu citează, ironizându-le, „lecţiile de franceză" pe care un periodic băcăuan le dădea altei publicaţii locale, concurente, în care apăruse formula „on revient toujours à *ses pénates*", respinsă, cu gratuită pedanterie didactică, deoarece corect ar fi doar «on revient à *ses amours*», «on revient à ses *moutons*», pretenţie pe care Eminescu o persiflează, cu atât mai mult cu cât el însuşi opera substituiri în textul francez („Totul e să-şi facă trebuşoarele şi – après *eux* le déluge"; *Opere*, XI, p. 280; sublinierile din citate ne aparţin).

3.3. Din punct de vedere metodologic, practica „sensibilizării" cititorului prin titlu reprezintă oricum o derogare de la viziunea asupra funcţiei primordiale a presei, exprimată, printr-o formulă devenită notorie (şi adesea invocată), de un editor al ziarului „The Guardian", G.P. Scott: „Facts are sacred, comments are free", prezentă în toate exegezele de jurnalistică (cf., de exemplu, Ferenc Vasas & Alexandru-Brăduţ Ulmanu, *Cum /nu/ se scrie o ştire*; în Coman, *Manual*, I, p. 181). Pe de altă parte, procedeul recurgerii la enunţuri „seducătoare" ca texte de inaugurare a textului, nu numai de opinie sau de „entertainment", ci şi de informare, contravine măcar parţial unui imperativ, reamintit într-un text de sinteză de Luminiţa Roşca: acela de a livra informaţiile „în ordinea descrescătoare a importanţei lor", ceea ce presupune schema (analitică, detaliată) „titlu, paragraf iniţial, prezentarea faptelor, consecinţele, contextul, reacţia verbală a celor implicaţi" (*Textul*, p. 106). Este adevărat, în analiză, „structura informaţiei în cascadă", explicitată sugestiv prin denumirea de „piramidă inversată" sau „răsturnată" (cu vârful în jos), prima „secvenţă textuală" o constituie paragraful introductiv (numit prin engl. *lead*), considerat şi cea mai importantă componentă din perspectiva prezentării informaţiei (*ibidem*; cf. şi Vasas & Ulmanu, *loc.cit.*, p. 170–174).

Apreciem că „aplanarea" aparentului conflict în discuţie se proiectează dinspre considerarea funcţiei limbajului ce poate fi recunoscută ca s p e c i f i c ă textului (şi limbajului) publicistic, cea *fatică*, aspect asupra căruia ne-am oprit pe larg anterior (cf. I.2), deoarece fondul problemei constă, după cum a observat semioticianul Paul Miclău, în plasarea analizei titlului în cadrul teoriei discursului şi demersului

semiotic, pe trei axe, semantica, sintaxa şi pragmatica [131], luate în consideraţie de acest autor şi pentru investigarea din perspectivă semiotică a jurnalisticii, în general (*Presa*, p. 150). Dacă ţinem seama de faptul că nu numai în primele ziare (şi de la noi) articolele, inclusiv „ştirile", apăreau ne-titrate, chiar titlul de tip „rezumat", cu mult depăşit din acest punct de vedere de cel de tip „discurs raportat" (citatul propriu-zis), are rolul de a dirija lectura într-un anumit sens. În domeniul literaturii, acestui tip de „dirijare" i s-a pus o „etichetă": după Umberto Eco, la care trimite D. Irimia, „un titlu e, din păcate, deja o cheie interpretativă" (*din păcate*, explică Irimia, deoarece Eco urmăreşte „excluderea scriitorului de la interpretarea propriei opere"; *Introducere*, p. 173). În aceeaşi ordine de idei se înscrie protestul, aparent paradoxal, formulat de Paul Miclău faţă de atribuirea de titluri chiar poeziilor, pentru că, astfel, autorul acestora „impune un sens" textului, limitând libertatea cititorului de a-i atribui un sens global, prin lectura „participativă" (*Enfin le titre vient*..., loc.cit.).

> Cu privire la statutul de „non-imixtiune" al jurnalistului/publicaţiei spre orientarea lecturii prin titlu, prezentăm următoarea situaţie, concludentă. Din activitatea de jurnalist a lui Eminescu la „Timpul" în perioada 17 februarie – 31 decembrie 1880, când poetul a avut şi funcţia de redactor-şef, în *Opere*, XII (volum la care am apelat fără o selecţie anume), au fost identificate 324 de articole, de cele mai variate profiluri: editoriale de orientare politică, cronici parlamentare, cronici privind manifestări culturale şi artistice, texte reproduse din presa din ţară şi din străinătate (în traducere), foiletoane, recenzii de cărţi sau reviste, prezentarea unor ziare nou apărute, corespondenţe cu cititorii şi colaboratorii etc. Din acest număr, numai 47 (comentarii, ştiri, cronici) au fost publicate purtând un titlu, cum ar fi *Studii asupra situaţiei*, *Naivităţi radicale*, *Un nou ziar*, *Ziarul «Unirea» şi programul conservatorilor*, *Cum se petrec alegerile în Anglia, cum în România?*, *Abdicarea d-lui C.A. Rosetti*, *Alegerile Consiliilor judeţene*, *Abuzurile recensământului*, *Domnitorul României la Ischl* etc. Se poate observa, cu puţine excepţii, enunţul „sec", rezumativ, aşadar absenţa dirijării lecturii. Pentru majoritatea covârşitoare a articolelor, din necesităţi editoriale, la tipărirea în volum şi la inventarierea în sumarul acestuia, ca titlu sunt reproduse, între [ ], cuvintele de început ale textului, de tipul [„Alaltăieri, sâmbătă..."] (o cronică politică); [„Cele din urmă

[131] *Enfin le titre vient*..., în vol. *Lire le titre*, p. 3.

zgomote..."] (ştire, comentată, privind „reconstituirea ministerului"); [„În şedinţa Adunării..."], [„În şedinţa Camerei de la 27 curent..."] (ştiri de politică internă, comentate); [„Ni se anunţă din Viena..."], [„L'«Indépendance Belge» anunţă..."] (ambele, ştiri externe) etc. Chiar numai după explicaţiile sumare din capul articolelor pe care le-am extras, se poate intui, din optica gazetăriei contemporane, „oferta" generoasă pentru titluri atitudinale, tentaţie ce nu va fi lipsit nici în epocă (vezi, de exemplu, titlurile „incendiare" ridiculzate de Caragiale), dar căreia „Timpul" îi rezistă. De altfel, editorul volumului de *Opere*, Dumitru Vatamaniuc, în *Lămuriri asupra editării publicisticii din 1880*, aduce următoarele precizări strict tehnice: „Tipărim articolele cu titlurile date de Eminescu, iar când acestea lipsesc, cum se întâmplă în cele mai multe cazuri fiind vorba de editoriale, le intitulăm noi cu sintagma iniţială. Chiar dacă sintagma iniţială nu este revelatorie întotdeauna, reprezintă totuşi un titlu ce aparţine textului eminescian". Deosebit de importantă este însă următoarea observaţie polemică, privind „corecţia" pe terenul titrării adusă de unii editori publicistului: „Practicând acest sistem evităm şi falsurile săvârşite de editorii anteriori prin improvizarea de titluri ce induc în eroare" (*Opere*, XI, p. 9; cf. şi *Opere*, XII, p. 9: „Acesta este, de altfel, şi unul din marile falsuri operate de editorii anteriori").

De altfel, în această ordine de idei este elocventă referirea la poezie: uneori chiar titlul atribuit de scriitor sau imaginat de receptor poate fi primul vers ori segmente din cuprinsul primului vers; am citat mai sus, în ipostaza de evocare anecdotică, o mărturie în ceea ce priveşte raportul dintre versul „Codrule, codruţule" şi titlul poeziei *Revedere*, a lui Mihai Eminescu (cf. II. 3.2.2.1.0.1).

Limita de receptare şi de memorizare, în ceea ce priveşte poezia, are reflexe editoriale: mai întâi, la tipărirea poeziilor (de obicei din categoria „postumelor") care nu au fost titrate de autor, se practică ceea ce se numeşte „titularizarea primului vers". Pe de altă parte, la publicarea mai pretenţioasă a unui volum de versuri ale lui Eminescu, Arghezi, Goga etc., nu se omite, pentru descoperirea mai lesnicioasă a contextului cunoscut, alcătuirea a doi indici alfabetici; de regulă, primul este „al poeziilor (după primul vers)", iar al doilea, „(după titlu)". De altfel, o probă socioculturală elocventă în acest sens o constituie, de exemplu, faptul că nu doar în mediul credincioşilor ortodocşi „Rugăciunea Domnească" (*Oratio Dominica*) este general cunoscută sub numele de „Tatăl nostru". La fel se prezintă lucrurile şi la catolici, prin *Pater noster*,

dar şi prin incipitul altor rugăciuni (de exemplu, *De profundis*, *Ave* [*Maria*] etc.; cf. II. 3.2.2.1.0.1).

În sfârşit, dincolo de „libertăţile" de actualizare a enunţului pe care şi le iau jurnaliştii, carenţele propriu-zise de titrare, din perspectiva tehnicii jurnalistice, dar având repercusiuni în ceea ce priveşte „cooperarea" cu receptorul, au fost puse sub semnul unei formule elegante (poate chiar... eufemistice!), aceea de „strategii *neproductive*", în special pentru articolele de informare (ale căror titluri se recomandă a fi enunţuri „lizibile", chiar dacă, adesea, „stereotipe"). Ca reflex al strategiilor în discuţie, s-a remarcat recurgerea la titluri „atipice", „enigmatice", provocând distorsiunea dintre titlu şi text[132].

Nu lipsesc nici referirile la deficienţe propriu-zise, ca dereglări de diferite categorii, având ca notă comună scontarea senzaţionalului ori a suspansului, pe bază de automatisme lingvistice. În lucrări de profil au fost semnalate, printre altele, titluri aşa-numite „evazive", derutante pentru cititori (Rad, *Titlul*, p. 159–160; mostrele citate reprezintă, însă, formulări de-a dreptul... perfide: de exemplu, din textul de sub „Unei bătrâne i s-au furat dinţii din gură", se constată că persoanei respective i s-a furat poşeta în care se afla proteza dentară!).

Însă ambiguizarea se poate realiza şi pe terenul construcţiei pur tehnice: „titluri [cu enunţuri] incomplete" (de exemplu, prin „omiterea cauzei" acţiunii evocate), dar, prin diverse „strategii de insolitare", putem incrimina însăşi sfidarea unor norme de deontologie profesională. Rodica Zafiu numeşte „tratarea burlescă a accidentelor şi a catastrofelor"; printre exemple: „Un copil de 8 ani a fost «făcut garaj» de o maşină" (*Diversitate*, p. 32). Un exemplu similar este citat, într-o cronică tv, de C. Rogozanu, care califică drept o „glumă macabră" titrarea, la „Antena 1", prin „Să fie lumină" [după „Fiat lux", aşadar] relatarea despre explozia unei cisterne care a luat foc în urma aprinderii unei brichete (cf. EZ, 20.08.03, p. 15).

La sfârşit, o menţiune pentru eventuala disculpare a unora dintre semnatarii ştirilor puse sub asemenea enunţuri de „inaugurare" cum sunt cele citate: în multe cazuri, „inspiraţia" este a *titlierului* şi poate face parte din strategia editorilor şi a „şefilor" publicaţiei, ce „controlează" şi limbajul titlurilor (vezi, *supra*, afirmaţia lui Randall). O notă aparte: chiar

[132] Cf. Jean-Pierre Goldenstein, „Lire les titres", respectiv Fernand Hallin, Georges Jaques, „Aspects du paratexte", în vol. *Lire le titre*, p. 37–38 şi 63.

cititorul avizat are în vedere această posibilitate când sancționează formularea facilă. De exemplu, criticul de film Alex. Leo Şerban, care consideră nereuşit filmul (recent) românesc „Tancul", elogiat de Magda Mihăilescu, se referă şi la titlul unui articol de prezentare a acestuia: „... încerc să găsesc circumstanțe atenuante unui titlu nefericit precum «Cinematograful românesc intră cu *Tancul*» (sau ceva asemănător – nu am ziarul la îndemână şi mi se pare inutil să-l caut; oricum, mai potrivit decât «cu *Tancul*» ar fi cu *bocancul*...); poate că este un titlu care nu-i aparține [semnatarei articolului], dat în redacție – procedeu obişnuit la un cotidian" („Observator cultural", nr. 187, septembrie 2003, p. 17).

3.4. Tipologia titlurilor

3.4.1. Ca o problemă de principiu, trebuie să remarcăm absența, până acum, a unei clasificări satisfăcătoare a titlurilor din presă. În diferite exegeze s-a acordat atenție unor aspecte din perspectiva evoluției domeniului şi unor probleme de teorie (concept, legătura dintre titlul şi conținutul articolului). Ne referim, în primul rând, la Ilie Rad, în paragrafe din *Titlul*, p. 146–162 (cu o selecție bibliografică reprezentativă). Dar, deşi *Tipologia titlurilor* constituie preocuparea expresă a celei mai cuprinzătoare secvențe a acestui capitol din Coman, *Manual*, I, înregistrarea şi prezentarea comentată a diferite *tehnici de redactare* a titlului, enumerate ca 11 tipuri (la care se adaugă şi variații de formă semnalate în paragraful „alte categorii"), suferă de o oarecare imprecizie terminologică şi a planurilor. În primul rând, nu este clar ce poate însemna imposibilitatea de a face o „*clasificare* exhaustivă": *clasificarea* implică deja exhaustivul, deoarece reprezintă împărțirea sistematică, gruparea riguroasă, după criterii esențiale, iar adj. *exhaustiv* 'complet, în întregime' califică doar epuizarea unui subiect, a unei materii (aşadar, în cazul de față, numai enumerarea ar putea, eventual, râvni la exhaustivitate). În al doilea rând, motivele invocate de autor, „*multitudinea criteriilor* şi a bogatului material faptic ce se oferă cititorului" (*loc.cit.*, p. 160; sublinierile din citate ne aparțin), constituie elemente de rang diferit. Dacă materialul faptic, bogat, dar mai ales foarte variat ca expresie, descurajează, într-adevăr, o înregistrare exhaustivă, cu totul altfel se prezintă lucrurile în ceea ce priveşte «criteriile» în vederea propunerii unei tipologii, care pot fi stabilite de cercetător pornind de la elemente de fond şi de formă, subsumate pragmaticii comunicării (în legătură cu raportul între „tipologie" şi „varietate" în materie de titluri din

beletristică, cf. 1.4.2.2). Din această optică, într-o enumerare ce se vrea tipologică nu pot fi tratate, ca subdiviziuni cu statut egal, (pretinse) specii cum ar fi „titlul clasic, tradițional" (1) și „titluri bazate pe jocuri de cuvinte" (2), „ ~ care exploatează valorile stilistice ale unor semne de punctuație" (4), „ ~ care utilizează rimele" (6) etc., după cum nu se află pe același plan cu oricare din cele amintite nici alte categorii: [a] „titlurile-citat" (3), „titluri care parafrazează" (5); [b] „titlurile interogative sau exclamativ-imperative" (8); [c] „titluri defective de predicat" (9); [d] „titluri evazive, care derutează cititorii" (11; corect: „care îi derutează pe cititori"). Împărțirea „fără rest" presupune faptul ca, de fiecare dată, în funcție de fiecare criteriu, să se opereze cu categorii ce se exclud; de exemplu, titlului „clasic, tradițional" trebuie să-i fie opus cel „ne-clasic, inovativ" (și, aici, ar putea fi cuprinse multe dintre tipurile enumerate mai sus), titlului „citat" (și, parțial, celui care numai „parafrazează"), cel... redactat (în întregime) de gazetar etc. De asemenea, pe alt teren (cel redacțional – tehnic) se situează apariția titlurilor „asociate cu supratitluri și cu subtitluri" (10).

Ocupându-se, fără greș, doar de *Retorica titlurilor*, Rodica Zafiu analizează, preponderent, resursele exprimării din puncte de vedere variate: efecte prin construcția gramaticală, prin constituenți lexicali, elemente de „poetică", de prozodie etc. Dar, în plus, deși *en passant*, aspectele examinate sunt proiectate, cu pătrundere, într-un cadru general al tipologiei, deoarece autoarea se raportează și la „genuri de discurs", la modalități de formulare, ca și la ceea ce numim „registrul comunicării" (*Diversitate*, p. 11–23).

Preluând, *ad-hoc*, informații și evaluări din literatura de specialitate utilizată în lucrarea de față, inclusiv din textele la care ne-am referit imediat anterior, propunem criteriile de clasificare din tabelul 3, de mai jos, cu precizarea că nu am intenționat epuizarea problemei și nici înregistrarea, în fiecare rubrică, a tuturor elementelor specifice; ne interesează doar coordonatele pe care se situează folosirea EDR în titlurile din presă.

Tabel 3

Criterii pentru stabilirea tipologiei titlurilor*

1. TIPUL COMUNICĂRII →	MODALITATEA FORMULĂRII	2. REGISTRUL COMUNICĂRII →	RESURSELE EXPRIMĂRII
a) informativă, neutră	Rezumat; discurs „raportat"	public formal, ~informal,	TLV
b) atitudinală (argumentativă; seductivă, incitativă)	enunț asertiv (exclamativ, interogativ etc.), parafrază	familiar (ludic)	interferarea TLV – EDR, prin „colaj", cu imixtiune în codul lingvistic și perturbarea codului grafic

Abrevieri: EDR = enunț aparținând «discursului repetat»
TLV = tehnica liberă a vorbirii

Dacă la nivelul textului de informare ne confruntăm cu (sau măcar ne așteptăm la) titrarea reprezentând „gradul zero" al scriiturii [133], respectiv cu un titlu rezumat, „narativ", în registrul public formal, redactat după regulile primare ale predicației, titlul pentru care se apelează, prin colaj, la EDR „restructurat", se plasează la nivelul atitudinal, urmărind empatia, seducția sau incitarea, un enunț de focalizare internă, cu „punctul de vedere" al emițătorului; acest tip de titlu folosește registrul familiar (cu nuanțe de la ludic la sarcastic) și este marcat de intervenția asupra codului lingvistic și perturbarea celui grafic

[133] Vezi și definiția pentru „corect" dată de Eugeniu Coșeriu: „*Corect* este zero, este ceea ce se așteaptă de la orice vorbitor; corect nu este nici o valoare, este pur și simplu normalitatea, conformitatea cu normele vorbirii într-o limbă oarecare" (*Competența*, p. 44).

(eventual combinat cu cel iconic), de regulă printr-una din figurile de construcție reprezentând „quadripartita ratio".

3.4.2. Recent, opțiuni și puncte de vedere în sprijinul clasificării propuse mai sus pentru titlul jurnalistic pot fi semnalate la /și după/ autori ce iau în considerație titlul ca *paratext*; în general, termenul este utilizat pentru a lua în considerație toate elementele verbale și nonverbale ce se află pe „orbita" comunicațională a unei opere (editate) și a textului propriu-zis al acesteia.

3.4.2.1. Ne referim, în primul rând, la Maria Cvasnîi Cătănescu, care, ocupându-se de *Paratextul publicistic* (în *Retorică*, p. 7–58), semnalează, de exemplu, din literatura de specialitate italiană privitoare la presa modernă, clasificarea în „titoli emotivi/informativi" sau, în alți termeni, „titoli dramatici o brillanti/cronistici o indicativi", dar, în mod surprinzător, consideră astfel de dihotomii „mai puțin exacte", exprimându-și, totodată, dezacordul față de „exercițiile de rafinare a acestor tipologii, de multe ori laxe și discutabile", care „au condus la multiplicarea categoriilor de titluri stabilite pe baze preponderent retorice, cu ignorarea aproape totală a schemelor gramaticale" (*op.cit.*, p. 15). De altfel, pentru autoare, aceste „scheme" nu sunt singurul criteriu de sistematizare a titlurilor, „liniile de interes" pe care le propune fiind „gramatica titlului", „componenta lexico-semantică" și „procedeele stilistice" (p. 15–56), preocupări pe care le-am semnalat, anterior, și la Rodica Zafiu.

Este de remarcat însă faptul că între acceptarea „dihotomiilor" menționate mai sus, care au în vedere „climatul" comunicării (cu alte cuvinte, perspectiva dinamicii comunicării), pe de o parte, și analiza construirii și a compoziției enunțului (ca „gramatică" și „componentă lexico-semantică"), pe de altă parte, nu există un raport de excludere: printre exemplele citate pentru cele două categorii se află atât titluri strict informative (sau, să le zicem, „cronistice"), cât și titluri atitudinale (sau „emotive"). Dar situația se prezintă cu totul altfel când este vorba de utilizarea „procedeelor stilistice": în acest caz ne confruntăm doar cu titluri „atitudinale" sau „emotive", ceea ce infirmă posibilitatea unei *clasificări* esențiale după „liniile de interes" acceptate de Maria Cvasnîi Cătănescu, utile doar pentru o descriere a mijloacelor prin care se realizează *varietatea* titlurilor. Bineînțeles, nici autoarea nu se îndoiește, în fond, de acest lucru: în *Concluzii*, în legătură cu titrarea în funcție de

tipul articolului, sunt aduse în discuție, tot din literatura de specialitate italiană, formulele „intitulare rece" și „intitulare caldă" (p. 56).

Trebuie să facem încă o observație pornind de la includerea unui element de paratext din categoria *peritextului* („orice element care flanchează textul") specific jurnalismului, și anume supratitlul, în schema generală a paratextului referitor la „textele artistice sau nonartistice de mari dimensiuni" (de la p. 8). Prin includerea *supratitlului* în schema respectivă, aceasta primește un element în plus față de cea propusă anterior de Sofia Dima (*Lectura*, p. 139), exegeză la care Maria Cvasnîi Cătănescu trimite (într-o notă de la p. 57), iar marile asemănări dintre cele două scheme se explică și prin sursele comune de la care pornesc cele două autoare (printre care Genette, Lane ș.a.). Dacă, însă, prin adaosul operat, Maria Cvasnîi Cătănescu pare că a fost tentată, oarecum, de extensia schemei spre textul publicistic, proiecția, explicită, în acest sens, pe care o întreprinde în expunerea sa, considerând *supratitlul*, *subtitlul*, *intertitlul* și, în plus, „șapoul", ca elemente peritextuale *auctoriale* (p. 10–14) este greu de susținut. Dacă, într-adevăr, autorului unei cărți de beletristică îi aparțin (nu numai în principiu) titlul, subtitlul și intertitlurile (respectiv, titlurile capitolelor) din textul său, situația este cu totul alta în cazul autorului unui articol publicat într-un cotidian sau hebdomadar. Desigur, de regulă, jurnalistul (poate) propune un titlu pentru textul pe care l-a scris (ceea ce este obișnuit pentru „vedetele" din presă, a căror opțiune este respectată) și, eventual, în măsura în care este și „tehnician", poate propune și enunțul celorlalte elemente de peritext, dar, în practică, aspect la care ne-am referit și anterior, ultimul cuvânt în această privință este al redacției; redactorul de pagină colaborează cu „titlierul" și ambii țin seama de ansamblul titrării dintr-un număr al publicației, o atribuție care, de regulă, revine secretarului de redacție. Așadar, considerând realitatea din practica jurnalistică, supratitlul, titlul, șapoul și intertitlurile trebuie calificate drept elemente ale peritextului *redacțional*, ca rezultate ale unei activități ce corespunde, în ceea ce privește un număr oarecare al publicației, celei al cărei rezultat, pentru ansamblul acesteia, îl reprezintă peritextul editorial (convingător prezentat și analizat de Maria Cvasnîi Cătănescu, în *op.cit.*, p. 9–10).

3.4.2.2. În ordinea de idei de a apela, în analiza asupra tipologiei titlului, la domeniul exegezei literare, ne oprim, în sfârșit, la puncte de vedere și concluzii la care ajunge Valeriu P. Stancu în sinteza *Stilistica și poetica titlului* operei literare (*Paratextul*, p. 188–230). Într-un cadru mai larg cu privire la titlu (ca element de *prelectură*: Paul Cornea), al cărui

destinatar este *publicul* (pe când destinatarul propriu-zis al textului este *cititorul*), Stancu, pornind de la specialiști la care recurg și analiștii titlului jurnalistic (Hoek, Genette), ne pune în gardă, dar cu precauție și eleganță, față de încercări de a realiza „o tipologie căreia nici o posibilitate de intitulare (nici măcar cele neactualizate vreodată) să nu i se sustragă" (și care, de fapt, are ca obiect descrierea varietății; referirea este la studiul lui Marian Popa, *Titluri*, din volumul *Modele și exemple*; p. 198). Dintr-o perspectivă, esențială, a virtualităților funcționale, trebuie să ne oprim, așadar (după Leo H. Hoek și Gérard Genette), la clasificarea titlurilor după (a) funcția apelativă, de desemnare sau de identificare, întrunind caracteristicile enunțului pe care, în ceea ce privește mass-media, l-am numit *informativ*, și (b) funcția conotativă și de seducție, din sfera enunțului pe care l-am numit *atitudinal* (*Paratextul*, p. 207–208; cf. 198).

Mai mult, din aceeași perspectivă, Stancu face chiar relația cu titlul din presă: deși în „stilul publicistic" titlul ar trebui să cuprindă informația esențială dintr-un articol, însăși „convenția titlu = topic" ['temă'] face posibilă manipularea, prin care „informația neesențială sau comentariul (adesea neavizat) derivat din informația esențială ajung în spațiul titlului, reflectând o imagine deformată a factualului". În sfârșit, în ceea ce privește titlul pe care-l numim *atitudinal* autorul observă că se ajunge la situația când „enunțul intitulant" are „coincidențe" cu sloganul publicitar și cu cel politic și își exprimă dezaprobarea în termeni fără echivoc: există „o barbară «interoperativitate» pragmatică titlu – slogan publicitar și invers" (*ibidem*, p. 209–210).

BCU IASI/CENTRU UNIVERSITAR

ABREVIERI BIBLIOGRAFICE ŞI TEHNICE

(exegeze, dicţionare, surse de material)

A. EXEGEZE ŞI DICŢIONARE

Andriescu, *Limba presei* = Al. Andriescu, *Limba presei româneşti în secolul al XIX-lea*, Iaşi, Editura Junimea, 1979.

Andriescu, *Perspectiva stilurilor* = id., *Limba presei româneşti în perspectiva stilurilor limbii literare*, în vol. *Stil şi limbaj*, Iaşi, Editura Junimea, 1977, p. 239–251.

Aristotel, *Retorica*, traducere, studiu introductiv şi index de Maria-Cristina Andrieş, note şi comentarii de Ştefan-Sebastian Maftei, Bucureşti, Editura IRI, 2004.

Avram, *Anglicismele* = Mioara Avram, *Anglicismele în limba română actuală*; Bucureşti, Editura Academiei Române, 1997.

Bagnal, *Newspaper* = Nicholas Bagnal, *Newspaper Language*, Oxford, Focal Press, 1993.

Baylon – Mignot, *Comunicarea* = Christian Baylon, Xavier Mignot, *Comunicarea*, traducere de Ioana Ocneanu şi Ana Zăstroiu, Iaşi, Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza", 2000.

Bender-Berland, *Publicité* = Geneviève Bender-Berland, *La publicité radiophonique. Analyse linguistique de messages publicitaires français et allemands*, Hamburg, Helmut Buske Verlag, 2000.

Benveniste, *Aparatul formal al enunţării* = Émile Benveniste, titlu de capitol în *Probleme de lingvistică generală*, traducere de Lucia Magdalena Dumitru, Bucureşti, Editura Teora, 2000, vol. II, partea a II-a, *Comunicarea*, § 5, p. 67–74.

Berg, *Dicţionar* = I. Berg, *Dicţionar de cuvinte, expresii, citate celebre*; Bucureşti, „Saeculum" şi „Vestala", 1995.

Bertrand, *Introducere* = Claude-Jean Bertrand (coordonator), *O introducere în presa scrisă şi vorbită* (cu o prefaţă semnată de autor), traducere coordonată de Mirela Lazăr, Iaşi, Polirom, 2001.

Bîrlea, *Folclorul* = Ovidiu Bîrlea, *Folclorul românesc*, II, Bucureşti, Editura „Minerva", 1983.

Bîrlea, *Poetică* = id., *Poetică folclorică*; Bucureşti, Editura „Univers", 1979.

Brune, *De l'idéologie* = François Brune, *De l'idéologie, aujourd'hui. Analyses, parfois désobligeantes, du «discours» médiatico-publicitaire*, Paris, Parangon, 2004.

Brune, *Fericirea* = id., *Fericirea ca obligaţie. Eseu despre standardizarea prin publicitate*, traducere din limba franceză şi prefaţă de Costin Popescu, s.l., Editura Trei, 1996.

Casanova Ávalos et alii, *Diversidad textual* = Manuela Casanova Ávalos, Juan Galí Renau, José Jovaní Pascual, José Navarro Brumós, Teresa Otal Piedrafita, Rufino Pérez Miguel, *La diversidad textual: una aproximación al comentario lingüístico*, Castelló de la Plana, J. V. Ediciones, 1994 (cf. şi www.unav.es/.../acasanova+ carlos+1762/ -2,-).

Călinescu, *Istoria* = G. Călinescu, *Istoria literaturii române. De la origini până în prezent*, ediţia a II-a, revăzută şi adăugită; ediţie şi prefaţă de Al. Piru, Bucureşti, Editura „Minerva", 1982.

Cesereanu, *Imaginarul* = Ruxandra Cesereanu, *Imaginarul violent al românilor*, Bucureşti, Editura Humanitas, 2003.

Charaudeau – Maingueneau, *Dictionnaire* = Patrick Charaudeau, Dominique Maingueneau, *Dictionnaire d'analyse du discours*, Paris, Éditions du Seuil, 2002.

Cheveigné, *Discours* = Suzanne de Cheveigné, *La science médiatisée: le discours des publics*, în *Sciences et Médias*, p. 95–106.

Cizek, *Imitatio* = Alexandru N. Cizek, *Imitatio et tractatio: die literarisch-rhetorischen Grundlagen der Nachahmung in Antike und Mittelalter*, Tübingen, Niemeyer, 1994.

Ciobanu, *Rostiri biblice* = Radu Ciobanu, *Dicţionarul rostirilor biblice*; Timişoara, Editura Helicon, 1996.

Ciobanu, A. et alii, *Expresii consacrate* = Anatol Ciobanu, Lidia Novac, *Mic dicţionar latin-român de expresii consacrate*; Chişinău, Editura „Museum", 2002.

Colţun, *Etimologii* = Gheorghe Colţun, *Etimologii frazeologice* (curs special); Chişinău, Universitatea de Stat din Moldova, 1995.

Colţun, *Frazeologia* = id., *Frazeologia limbii române*; Chişinău, Editura „Arc", 2000.

Colţun, *Stilistică* = id., *Studiu de stilistică frazeologică*; Chişinău, Universitatea de Stat din Moldova, 2001.

Coman, *Manual* = Mihai Coman (coordonator), *Manual de jurnalism. Tehnici de documentare şi redactare*, ediţia a II-a, revăzută, vol. I-II, Iaşi, Editura Polirom, 2001.

Cornea, *Cuvintelnic* = Andrei Cornea, *Cuvintelnic fără frontiere sau despre trădarea Anticilor de către Moderni de-a lungul, de-a latul şi de-a dura vocabularului de bază*; Iaşi, „Polirom", 2002.

Coşeriu, *Arhitectura* = Eugeniu Coşeriu, *Arhitectura şi structura limbii*, în *Prelegeri*, p. 49–64.

Coşeriu, *Competenţa* = id., *Competenţa lingvistică*, în *Prelegeri*, p. 27–47.

Coşeriu, *Deontologia* = id., *Deontologia şi etica limbajului*, în *Prelegeri*, p. 163–171.

Coşeriu, *Determinare* = id., *Determinare şi cadru. Două probleme ale unei lingvistici a vorbirii*, în vol. *Teoria limbajului şi lingvistica generală. Cinci studii*, ediţie în limba română de Nicolae Saramandu, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 2004.

Coşeriu, *Filozofia* = id., *Filozofia limbajului*, în *Prelegeri*, p. 7–26.

Coşeriu, *Lecţii* = id., *Lecţii de lingvistică generală*, traducere din spaniolă de Eugenia Bojoga, cuvânt înainte de Mircea Borcilă, Chişinău, Editura Arc, 2000.

Coşeriu, *Limba funcţională* = id., în *Lecţii*, p. 249–274.

Coşeriu, *Limbaj* = id., *Limbaj şi politică*, în *Identitatea limbii şi literaturii române în perspectiva globalizării*, Iaşi, Editura Trinitas, 2002, p. 17–40.

Coşeriu, *Limbajul poetic* = id., în *Prelegeri*, p. 145–162.

Coşeriu, *Logicism* = id., *Logicism şi antilogicism în gramatică*, în vol. *Teoria limbajului şi lingvistica generală. Cinci studii*, ediţie în limba română de Nicolae Saramandu, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 2004, p. 239–264.

Coşeriu, *Prelegeri* = id., *Prelegeri şi conferinţe (1992 – 1993)*, Iaşi [supliment la „Anuar de lingvistică şi istorie literară", t. XXXIII/1992-1993], 192 p.

Coşeriu, *Principii* = id., *Principiile lingvisticii ca ştiinţă a culturii*, în vol. *Omul şi limbajul său. Studia in honorem Eugenio Coseriu*, „Analele ştiinţifice ale Universităţii «Al.I.Cuza» din Iaşi", t. XXXVII/XXXVIII, secţia III e, Lingvistică, 1991-1992, număr special, p. 11–18.

Coşeriu, *Sociolingvistica* = id., *Socio- şi etnolingvistica. Bazele şi sarcinile lor*, în *Lingvistică din perspectivă spaţială şi antropologică. Trei studii*, cu o prefaţă de Silviu Berejan şi un punct de vedere editorial de Stelian Dumistrăcel, Chişinău, Editura „Ştiinţa", 1994, p. 129–149.

Coşeriu, *Structure lexicale* = id., *Structure lexicale et enseignement du vocabulaire*, în „Actes du Premier Colloque International de Linguistique Appliquée", Nancy, 1966, p. 173–217.

Coteanu, *Stilistica* = I. Coteanu, *Stilistica funcţională a limbii române. Stil, stilistică, limbaj*, Bucureşti, Editura Academiei, 1973.

Cvasnîi Cătănescu, *Retorică* = Maria Cvasnîi Cătănescu, *Retorică publicistică. De la paratext la text*, Editura Universităţii din Bucureşti, 2006.

Dâncu, *Comunicarea simbolică* = Vasile Sebastian Dâncu, *Comunicarea simbolică. Arhitectura discursului publicitar*; Cluj-Napoca, Editura Dacia, 2001.

Defays, *Comicul* = Jean-Marc Defays, *Comicul. Principii, procedee, desfăşurare*, traducere de Ştefania Bejan, Iaşi, Institutul European, 2000.

Del Saz Rubio, *Cortesía lingüística* = M. Milargos del Saz Rubio, *La cortesia lingüística en el discurso publicitario*; Universitat de València, 2000.

Diaconescu, *Stilurile funcţionale* = Paula Diaconescu, *Structura stilistică a limbii. Stilurile funcţionale ale limbii române literare moderne*, în „Studii şi cercetări lingvistice", XXV, 1974, nr. 3, p. 229–242.

Dima, *Lectura* = Sofia Dima, *Lectura literară – un model situaţional*, prefaţă de Maria Carpov, Iaşi, Editura Ars Longa, 2000.

Dominte, *Funcţiunile* = Constantin Dominte, *Funcţiunile şi caracteristicile definitorii ale limbajului*, în vol. *Lingvistică generală*, ediţia a II-a revăzută şi adăugită (coord. Zamfira Mihail), Bucureşti, Editura Fundaţiei România de Mâine, 2003, p. 83–96.

Dominte, *„Remorca" lexicală* = Constantin Dominte, *„Remorca" lexicală şi funcţiunea ludică a limbajului*, în „Limba română", XLIX, 2000, nr. 2, p. 243–248.

Dominte, *Substituţia lexicală* = id., *Substituţia lexicală voluntară în vorbirea neformală. Consideraţii teoretice generale şi de ordin etimologic pentru o lingvistică a vorbirii*; în „Fonetică şi dialectologie", XIX, 2000, p. 91–115.

Ducrot – Schaeffer, *Noul Dicţionar* = Oswald Ducrot, Jean-Marie Schaeffer et alii, *Noul dicţionar enciclopedic al ştiinţelor limbajului*, traducere de Anca Măgureanu, Viorel Vişan, Marina Păunescu, Bucureşti, Editura Babel, 1996.

Dumistrăcel, *Apartenenţa etnoculturală* = Stelian Dumistrăcel, *O modalitate paradoxală de manifestare a apartenenţei etnoculturale: modificarea «discursului repetat»*, în vol. *Limba şi literatura română în spaţiul etnocultural dacoromânesc şi în diaspora*, Iaşi, Editura Trinitas, 2003, p. 163–178.

Dumistrăcel, *Construcţii bimembre* = id., *Locuţiuni şi expresii simple izolate din construcţii bimembre: **cât ai zice peşte***; în „Limba română", XXX, 1981, 1, p. 23 – 26.

Dumistrăcel, *Expresii* = id., *Pînă-n pînzele albe. Expresii româneşti. Biografii – motivaţii* ediţia a II-a, revăzută şi augmentată, Iaşi, Institutul European, 2001.

Dumistrăcel, *În gura presei*, în „Cronica" (serie nouă), XXXIII, nr. 5 (1469), mai 1998, p. 14.

Dumistrăcel, *Lexic* = id., *Lexic românesc. Cuvinte, metafore, expresii*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1980.

Dumistrăcel, *Limbajul* = id., *Limbajul publicistic românesc din perspectiva stilurilor funcţionale*, Iaşi, Editura Institutul European, 2006.

Dumistrăcel, *Momentul psihologic al parimiei* = id., *«Moromeţii»: momentul psihologic al parimiei şi statutul personajelor*, în vol. *Profesorul Gavril Istrate la 70 de ani*, Iaşi, Centrul de multiplicare al Universităţii „Al.I.Cuza", 1984, p. 151–167.

Dumistrăcel, *Publicistica eminesciană* = id., *Contextul paremiologic în publicistica eminesciană*, în „Limba română" (Chişinău), I, 1991, 2, p. 92–97.

Dumistrăcel, *Repeated Discourse* = id., *Repeated Discourse as a Means of «Contact» and Manipulation in Journalistic Discourse*, în *Langue et parlants*, p. 217–237.

Dumistrăcel, *Textul jurnalistic* = id., *Textul jurnalistic: un teren experimental de ambiguitate*, în vol. *Identitatea limbii şi literaturii române în perspectiva globalizării*, Iaşi, Editura Trinitas, 2002, p. 135–150.

Eco, *La langue* = Umberto Eco, *La langue, le pouvoir, la force*, în vol. *La Guerre du faux*, traduit de l'italien par Myriam Tannat, Paris, Grasset, 1985, p. 333–352.

Eco, *Limite* = Id., *Limitele interpretării*, traducere de Ştefania Mincu şi Daniela Bucşă, Constanţa, Editura Pontica, 1996.

Escarpit, *Sociologia* = Robert Escarpit, *De la sociologia literaturii la Teoria comunicării. Studii şi eseuri*; traducere de Sanda Chiose Crişan, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1980.

Evseev, *Contribuţii* = Ametista Evseev, Contribuţii la *Contribuţii la studiul variantelor unităţilor frazeologice*, în „Analele Universităţii din Timişoara", Seria ştiinţe filologice, VII, 1969, p. 246 – 252.

Fayard, *Écrire* = Luc Fayard, *Écrire pour être compris*; cf. http://lfone.free.fr/ecri/Ecrirepouretrecompris.pdf .

Fill, *Ökolinguistik* = Alwin Fill, *Ökolinguistik. Eine Einführung*, Tübingen, Gunter Narr Verlag, 1993.

Fix, *Grundlagen* = Ulla Fix, *Theoretische Grundlagen / Einführende Bemerkungen zu Text und Stil;* cf. http://www.uni-leipzig.de/~fix/Lehre/WS%2002%2003/Text%20und%20Stil/Theoretische%20Grundlagen%20Text%20und%20Stil.doc.

Flaubert, *Idei primite* = Gustave Flaubert, *Dicţionar de idei primite de-a gata*, în [Opere, vol. III], *Bouvard şi Pécuchet / Dicţionar de idei primite de-a gata / Străbătând câmpii şi ţărmuri*. Traduceri de Irina Mavrodin. Note de istorie literară, comentarii de Irina Mavrodin, Bucureşti, Editura Univers, 1984, p. 271–314, respectiv, 496–509.

Gheție, *Stilurile* = Ion Gheție, *Stilurile limbii române literare*, în vol. *Introducere în studiul limbii române literare*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1982, p. 148–163.

Ghiga, *Elemente fatice* = Georgeta Ghiga, *Elemente fatice ale comunicării în româna vorbită*, București, Editura Alcris – M94, 1999.

Gourmont, *Esthétique* = Remy De Gourmont, *Esthétique de la langue française. La déformation – la métaphore – le cliché – le vers libre – le vers populaire*, quatorzième édition, Paris, Mercure de France, 1923.

Graur, *Deraieri* = Al. Graur, *Deraieri lexicale*, în vol. *Scrieri de ieri și de azi*, București, Editura Științifică, 1970, p. 160 – 167.

Gréciano, *Expressions idiomatiques* = Gertrud Gréciano, *Signification et dénotation en allemand. La sémantique des expressions idiomatiques*, Paris, Librairie Klincksieck, 1983.

Groza, *Dinamica* = Liviu Groza, *Dinamica unităților frazeologice în limba română contemporană*, București, Editura Universității din București, 2005 [am consultat, inițial, textul tezei de doctorat, elaborată sub conducerea prof. Valeria Guțu Romalo, susținută în anul 1998, la Universitatea din București, în calitate de referent oficial în comisia de susținere a tezei].

Groza, *Substantivarea frazeologismelor* = id., *Aspecte ale substantivării frazeologismelor verbale în limba română*, extras, Hankuk University of Foreign Studies. Department of Romanian Studies, Seul, 2000, p. 337 – 349.

Grunig, *Publicité* = Blanche Grunig, *Les mots de la publicité*, Paris, Éditions CNRS, 1998.

Grupul μ, *Retorica* = Grupul μ (J. Dubois, F. Edeline, J.M. Klinkenberg, P. Minguet, F. Pire, H. Trinon), *Retorică generală*, introducere de Silvian Iosifescu, traducere și note de Antonia Constantinescu și Ileana Littera, București, Editura Univers, 1974.

Herseni = *Literatură și civilizație* = Traian Herseni, *Literatură și civilizație. Încercare de antropologie literară*, București, Editura „Univers", 1976.

Hornoiu, *Componenta fatică* = Diana Hornoiu, *Componenta fatică și stilul conversațional al femeilor în tranzacțiile comerciale*, în vol. *Limba română – structură și funcționare* (coord. Gabriela Pană Dindelegan), Editura Universității București, 2005, p. 549–562.

Hristea, *Frazeologie* = Theodor Hristea, *Introducere în frazeologie*, în vol. *Sinteze de limba română*, ediția a treia revăzută și din nou îmbogățită; București, Editura Albatros, 1984.

Ilincan, *Stilul* = Vasile Ilincan, *Stilul publicistic eminescian*, Editura Universității Suceava, 2004.

Iordan, *Gramatica «greşelilor»* = Iorgu Iordan, *Limba română actuală. O gramatică a «greşelilor»*; Iaşi, Institutul de Arte Grafice Alexandru A. Ţerek, Mîrzescu, 1943.

Iordan, *Stilistica* = Id., *Stilistica limbii române*, ediţie definitivă, Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1975.

Irimia, *Introducere* = Dumitru Irimia, *Introducere în stilistică*, Iaşi, Editura Polirom, 2000.

Jakobson, *Essais* = Roman Jakobson, *Essais de linguistique générale*, traduit de l'anglais et préfacé par Nicolas Ruwet, Paris, Les Éditions de Minuit, 1963.

Kirstein, *Begründer des britischen Kontextualismus* = Boni Kirstein, *Die (Mit-) Begründer des britischen Kontextualismus*, cf. http://www.sp.fh-koeln.de/Personen/Kirstein/Buch.pdf .

Klemperer, *LTI* = Victor Klemperer, *LTI, la langue du IIIe Reich. Carnets d'un philologue*, traduit de l'allemand et annoté par Élisabeth Guillot, présenté par Sonia Combe et Alain Brossat, Paris, Albin Michel, 1996.

Langue et parlants = La langue et les parlants / Language and its Users / Limba şi vorbitorii, edited by Tatiana Slama-Cazacu, Bucureşti, Editura Arvin-Press, 2003.

Lire le titre = Albumiţa-Muguraş Constantinescu, Georgeta Raţă, *Savez-vous lire le titre?, Choix de textes suivis d'exercices*, Suceava, Universitatea „Ştefan cel Mare", Facultatea de Litere, 1994; sunt reproduse extrase din studii privind (şi) „titrologia" semnate de Roland Barthes, Geneviève Calbris, Gérard Genette, Leo H. Hoek, Gérard Vigner etc.

Lyons, *Introducere* = John Lyons, *Introducere în lingvistica teoretică*, traducere de Alexandra Cornilescu şi Ioana Ştefănescu, Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1995.

Maiorescu, *Jurnalele* = Titu Maiorescu, *Limba română în jurnalele din Austria* [1868], în vol. *Critice*, antologie şi prefaţă de Paul Georgescu, text stabilit de Domnica Stoicescu; Bucureşti, Editura pentru Literatră, 1966, p. 13 – 46.

Maiorescu, *Oratori* = id., *Oratori, retori şi limbuţi* [1902], în vol. *Critice*, ed.cit., p. 515 – 552.

Malinowski, *Problem of Meaning* = Bronislaw Malinowski, *The Problem of Meaning in primitive Language* (Supplement I), în vol. *The Meaning of Meaning. A Study of the Influence of Language upon Thought and of the Science of Symbolism*, by C.K. Ogden and I.A. Richards, eighth edition, New York, Harcourt, Brace & World, Inc., 1946, p. 296–336.

Mănucă, *Tendinţe şi limite* = Dan Mănucă, *Literatura, critica şi istoria literară românească din ultimul deceniu: tendinţe şi limite*, comunicare în cadrul „Zilelor academice ieşene", Iaşi, 12 septembrie 2003.

Miclău, *Presa* = Paul Miclău, *Mass media: Presa*, capitol în vol. *Semiotica lingvistică*, Timişoara, Editura Facla, 1977, p. 146–152.

Miclău, *Stilurile* = id., *Stilurile limbii*, în *Tratat de lingvistică generală* (coord. Al Graur, Sorin Stati, Lucia Wald), Bucureşti, Editura Academiei, 1971, p. 369–391.

Minet, *Contrat de lecture* = Pierre Minet, *Le contrat de lecture dans les journaux télévisés belges: comparaison entre science et football*, în *Sciences et Médias*, p. 223–231.

Moeschler – Auchlin, *Introducere* = Jaques Moeschler, Antoine Auchlin, *Introducere în lingvistica contemporană*, traducere din limba franceză: Liliana Pop, Cluj, Editura Echinox, 2005.

Moirand, *Formes discursives* = Sophie Moirand, *Formes discursives de la diffusion des savoirs dans les Médias* , în *Sciences et Médias*, p. 33–44.

Moldovanu, *Dimitrie Cantemir* = Dragoş Moldovanu, *Dimitrie Cantemir între Orient şi Occident. Studiu de stilistică comparată*, Bucureşti, Editura Fundaţiei Culturale Române, 1997.

Molea, *Procedee* = Viorica Molea, *Procedee stilistice de utilizare a expresiilor frazeologice*; în „Limba română" (Chişinău), X, 2000, 6-12, p. 66–69.

Munteanu, *De la retorică la stilistică* = Ştefan Munteanu, *De la retorică la stilistica lingvistică şi la stilistica literară*, cap. *Orientări actuale*, în *Stil şi expresivitate poetică*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1972, p. 77–99.

E. Munteanu, *Introducere* = Eugen Munteanu, *Introducere în lingvistică*, Iaşi, Editura Polirom, 2005.

Negruzzi, *Parlamentare* = Iacob Negruzzi, *Vorbe parlamentare*, în *Scrieri complecte*, vol. I, *Copii după natură. Scrisori*; Bucureşti, „Socec", 1893, p.359–394.

Neţ, *Funcţia fatică* = Mariana Neţ, *O încercare de reevaluare a funcţiei fatice*, în „Studii şi cercetări lingvistice", XXX, 1979, 4, p. 329–335.

Panaitescu, *Humorul* = Val. Panaitescu, *Humorul (Sinteză istorico-teoretică)*, vol. I - II, Iaşi, Editura Polirom, 2003.

Permyakov, *From Proverb* = G.L. Permyakov, *From Proverb to Folk-Tale. Notes on the General Theory of Cliché*, Moscow, „Nauka" Publishing House, 1979.

Peters et alii, *Publizistische Beiträge* = Bernhard Peters, Tanjev Schultz, Andreas Wimmel, *Publizistische Beiträge zu einer diskursiven Öffentlichkeit. Eine themenüber-greifende Inhaltsanalyse deutscher Zeitungen und Zeitschriften*, în InIIS – Arbeitspapier Nr. 30/2004, Institut für Interkulturelle und Internationale Studien der Universität Bremen. Fachbereich 8: Sozialwissenschaften; cf. http://www.iniis.uni-bremen.de/ downloads/arbeitspapier04_30.pdf.

Pietreanu, *Salutul* = Marica Pietreanu, *Salutul în limba română. Studiu sociolingvistic*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1984.

Pisarkowa, *Reception of Malinowski's work* = Krystyna Pisarkowa, *The reception of Bronislaw Malinowski's work and the obligations of a linguist*, în „Bulletin de la Société Polonaise de Linguistique", fasc. LV, 1999, p. 39–51.

Pleşu, *Obsecenitatea* = Andrei Pleşu, *Obscenitatea publică*, Bucureşti, Editura Humanitas, 2004.

Pleşu, *Comédii* = id., *Comédii la porţile Orientului*, Bucureşti, Editura Humanitas, 2005 [sunt preluate multe texte din vol. precedent].

Plett, *Ştiinţa* = Heinrich F. Plett, *Ştiinţa textului şi analiza de text. Semiotică, lingvistică, retorică*, în româneşte de Speranţa Stănescu, Bucureşti, Editura Univers, 1983.

Puşcariu, *Privire generală* = Sextil Puşcariu, *Limba română*. I, *Privire generală*, prefaţă de G. Istrate, note, bibliografie de Ilie Dan; Bucureşti, Editura Minerva, 1976.

Puşcariu, *Rostirea* = Sextil Puşcariu, *Limba română*. II, *Rostirea*, ediţie îngrijită de Magdalena Vulpe, studiu introductiv de Andrei Avram, Bucureşti, Editura Academiei Române, 1994.

Quintilian, *Arta* = M. Fabius Quintilianus, *Arta oratorică*, vol. I-III, traducere, studiu introductiv, tabel cronologic, note, indici de Maria Hetco, Bucureşti, Editura Minerva („Biblioteca pentru toţi"), 1974 (vol. I, cărţile I – IV; vol. II, cărţile V – VIII; vol. III, cărţile IX – XII şi *Încheiere*).

Rad, *Titlul* = Ilie Rad, *Titlul jurnalistic*, în Coman, *Manual*, I, p. 146–162.

Ramírez, *Funciones* = Luis Hernán Ramírez, *Las funciones del lenguaje* [1979], în *Crestomaţie de lingvistică generală*, ediţie îngrijită de acad. Ion Coteanu, Bucureşti, Editura Fundaţiei „România de Mâine", 1998, p. 58–67.

Randall, *Jurnalistul* = David Randall, *Jurnalistul universal. Ghid practic pentru presa scrisă*, prefaţă de Mihai Coman, traducere de Alexandru Brăduţ Ulmanu, Iaşi, Editura Polirom, 1998.

Roşca, *Formarea jurnaliştilor* = Luminiţa Roşca, *Formarea identităţii profesionale a jurnaliştilor*, Iaşi, Editura Polirom, 2000.

Roşca, *Textul* = id., *Textul jurnalistic*, în Coman, *Manual*, I, p. 99–107.

Sciences et Médias = număr tematic (21) din „Hermès". *Cognition, communication, politique*, Paris, CNRS Éditions, 1997.

Săftoiu, *Schimburi verbale* = Răzvan Săftoiu, *Schimburile verbale în conversaţia fatică*, în vol. *Dialogul în limba română vorbită. Omagiu profesorului Sorin Stati la a 70-a aniversare* (coord. Laurenţia Dascălu Jinga, Liana Pop), Bucureşti, Editura Oscar Print, 2003, p. 203–215.

Sălăvăstru, *Problematologie* = Constantin Sălăvăstru, *Argumentarea ca problematologie*, în *Teoria şi practica argumentării*, Iaşi, Editura Polirom, 2003, p. 383–393.

Sfîrlea, *Delimitarea* = Lidia Sfîrlea, *Contribuţii la delimitarea stilurilor funcţionale româneşti*, în *Studii de limbă literară şi filologie*, vol. II, Bucureşti, Editura Academiei, 1972, p. 145–206.

Siemes, *Software versus Hardware* = Isabelle Siemes, *Software versus Hardware. Neue (inter-)disziplinäre Sicht der Medien*, recenzie la Georg Stanitzek / Wilhelm Voßkamp (ed.), *Schnittstelle. Medien und Kulturwissenschaften: Mediologie*, Band 1. *Eine Schriftenreihe des Kulturwissenschaftlichen Forschungskollegs «Medien und kulturelle Kommunikation»*, Köln, DuMont, 2001, pe site-ul „Internationales Archiv für Sozialgeschichte der deutschen Literatur" al Universităţii din München: http://iasl.uni-muenchen.de/ .

Spiridon, *Comunicarea* = Monica Spiridon (coord.), *Comunicarea şi schimbarea culturală*, Bucureşti, „Ars docendi", 2001.

Stancu, *Paratextul* = Valeriu P. Stancu, *Paratextul. Poetica discursului liminar în comunicarea artistică*, Iaşi, Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza", 2006.

Stoica, *Comunicare* = Dan Stoica, *Comunicare publică. Relaţii publice*, Iaşi, Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza", 2004.

Stoica, *Publicitate* = id., *Despre publicitate*, în vol. *Comunicare şi cultură: aplicaţii interdisciplinare* (coord. Adela Rogojinaru), Bucureşti, Editura Tritonic, 2006, p. 344–353.

Ştiinţe = *Dicţionar general de ştiinţe. Ştiinţe ale limbii* (de Angela Bidu-Vrănceanu, Cristina Călăraşu, Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, Mihaela Mancaş, Gabriela Pană Dindelegan), Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1997.

Tabarcea, *Poetica* = Cezar Tabarcea, *Poetica proverbului*, Bucureşti, Editura Minerva, 1982.

Terminologie = *Terminologie poetică şi retorică* (coord. Val. Panaitescu), Iaşi, Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza", 1994.

Thom, *Limba* = Françoise Thom, *Limba de lemn*, traducere de Mona Antohi, studiu introductiv de Sorin Antohi; Bucureşti, „Humanitas", 1993.

Thun, *Phraseologie* = Harald Thun, *Probleme der Phraseologie. Untersuchungen zur wiederholten Rede mit Beispielen aus dem Französischen, Italienischen, Spanischen und Rumänischen*, Tübingen, Max Niemeyer Verlag, 1978.

Vasilescu, *Mass-comedia* = Mircea Vasilescu, *Mass-comedia. Situaţii şi moravuri ale presei de tranziţie*, Bucureşti, Editura Curtea Veche, 2001.

Vatamaniuc, *Poetica publicisticii* = D. Vatamaniuc, *Poetica publicisticii eminesciene*, în vol. *Publicistica lui Eminescu. 1877 – 1883, 1888 – 1889*; Bucureşti, Editura „Minerva", 1996, p. 235–259.

Vântu, *Oralité* = Ileana Vântu, *La presse satirique roumaine. Éléments d'oralité*, în *Langue et parlants*, p. 250–258.

Véron, *Épistémologie – communication* = Éliséo Véron, *Entre l'épistémologie et la communication*, în *Sciences et Médias*, p. 25–32.

Véron, *L'Idéologique* = id., *Remarques sur l'idéologique comme production de sens*, în „Sociologie et sociétés", V, 1973, nr. 2, p. 45–70.

Veyrat-Masson, *L'histoire* = Isabelle Veyrat-Masson, *L'histoire télévisée entre culture et science*, în *Sciences et Médias*, p. 211–221.

Vianu, *Caractere specifice* = Tudor Vianu, *Asupra caracterelor specifice ale literaturii române*, în vol. *Studii de literatură română*, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, 1965, p. 545–559.

Vianu, *Cercetarea* = id., *Cercetarea stilului*, în vol. *Probleme de stil şi artă literară*; Bucureşti, Editura de Stat pentru Literatură şi Artă, 1955, p. 199–224.

Vianu, *Stilistica* = id., *Stilistica literară şi lingvistică*, în vol. *Problemele metaforei şi alte studii de stilistică*; Bucureşti, Editura de Stat pentru Literatură şi Artă, 1957, p, 121 – 150

Zafiu, *Diversitate* = Rodica Zafiu, *Diversitate stilistică în româna actuală*, Bucureşti, Editura Universităţii Bucureşti, 2001.

Zub, *Identitate naţională* = Al. Zub, *Identitate naţională şi discurs paneuropean*, în „Dacia literară", XIV, serie nouă, nr. 2 (49), 2003, p. 1–4.

Zub, *Istoria culturii* = Id., *Istoria culturii la o nouă răspântie*, în „Dacia literară", XIV, serie nouă, nr. 1 (48), 2003, p. 1–3.

Zub, *Istorie, memorie* = Id., *Istorie, memorie şi morală*, în „Convorbiri literare", CXXXVII, serie nouă, nr. 9 (93), 2003, p. 15–18.

Dicţionare

DA = [Academia Română], *Dicţionarul limbii române*, I/II, Litera C, Bucureşti, 1940.

DEX = Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan", *Dicţionarul explicativ al limbii române*, ediţia a II-a, Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic, 1996.

DLR = [Academia Română], *Dicţionarul limbii române* (serie nouă), Bucureşti, Editura Academiei; t. VIII/1-5, Litera P (1972 – 1984); t. IX, Litera R (1975); t. X/1-5 Litera S (1986 – 1004); t. XI, Litera Ş (1978); t. XIII/1-3, Litera V (1997 – 2005).

DN[3] = Florin Marcu, Constant Maneca, *Dicționar de neologisme*, ediția a III-a, București, Editura Academiei, 1978.
DOOM 2 = Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti", *Dicționarul ortografic, ortoepic și morfologic al limbii române*, ediția a II-a, revăzută și adăugită, București, Editura Univers Enciclopedic, 2005.

B. SURSE

a. Publicistică editată în volume și surse mass-media recente

a[1] Articole din secolul al XIX-lea publicate în volume:
Eminescu, *Opere*, ediție critică întemeiată de Perpessicius, Editura Academiei, IX – XIII: vol. IX, *Publicistică 1870 – 1877*; studiu introductiv de Al. Oprea; ediție critică îngrijită de Petru Creția, Dimitrie Vatamaniuc, Anca Costa-Foru, Eugenia Oprescu (colaborator Gerhardt Csejka), București, 1980; vol. X, *Publicistică 1 noiembrie 1877 – 15 februarie 1880* - „Timpul", ediție critică îngrijită de Dimitrie Vatamaniuc, Petru Creția, Oxana Busuioceanu, Simona Cioculescu, Anca Costa-Foru, Aurelia Creția, Claudia Dimiu, Eugenia Oprescu, Alexandru Surdu, Ion Bulei (colaborator extern pentru istorie), București, 1989; vol. XI, *Publicistică 17 februarie – 31 decembrie 1880* - „Timpul", ediție critică îngrijită de Dimitrie Vatamaniuc, Petru Creția, Oxana Busuioceanu, Anca Costa-Foru, Aurelia Creția, Eugenia Oprescu, București, 1984; vol. XII, *Publicistică 1 ianuarie – 31 decembrie 1881* – „Timpul", ediție critică îngrijită de Dimitrie Vatamaniuc, Petru Creția, Oxana Busuioceanu, Anca Costa-Foru, Aurelia Creția, Eugenia Oprescu, București, 1985; vol. XIII, *Publicistică 1882 – 1883, 1888 – 1889* – „Timpul", „România liberă", „Fântâna Blanduziei", ediție critică.

a[2] Surse mass-media recente
(după siglă, pentru cotidiene se indică data, urmată de pagină; pentru hebdomadare, numărul, anul și pagina; pentru emisiuni ale audiovizualului, data și ora; nu apar sigle pentru numele canalelor tv reproduse integral)

□ AC = „Academia Cațavencu"
Ad = „Adevărul"
Ad.l = „Adevărul literar și artistic"
AS = „Formula AS"

Cap. = „Capital"
Conv.lit. = „Convorbiri literare"
Cr = „Cronica"
D = „Dilema"
EZ = „Evenimentul zilei"
G = „Gândul"
JCh = „Jurnal de Chişinău"
JN = „Jurnalul naţional"
LA = „Literatură şi artă" (Chişinău)
M = „Monitorul" (Iaşi; seria cotidianului de până la 21 august 2001)
M.Gl = „Monitorul de Galaţi"
Rev.R = „Revista română" (Iaşi)
Rl = „România liberă"
RL = „România literară"
T = „Timpul" (Chişinău)
Zf = „Ziarul financiar"
ZIş = „Ziarul de Iaşi"

□ OTV = canal de televiziune cu acest nume
PRO TV = canal de televiziune cu acest nume
REAL TV = canalul de televiziune „Realitatea tv"
TVR 1, 2 = canalele de televiziune „România 1" şi „România 2"

b. Surse de material folcloric şi dialectal

Gorovei, *Cimilituri* = Artur Gorovei, *Cimilliturile românilor*, Bucureşti, Ediţiunea Academiei Române, Institutul de Arte Grafice Carol Göbl, 1898.

Marian, *Naşterea* = Simion Florea Marian, *Naşterea la români*. Studiu etnografic, Litotipografia Carol Göbl, Bucureşti, 1892.

Marian, *Nunta* = id., *Nunta la români*. Studiu istorico-etnografic comparativ, Tipografia Carol Göbl, Bucureşti, 1890.

Pamfile, *Jocuri*-1, 2 = Tudor Pamfile, *Jocuri de copii*, adunate din satul Ţepu (jud. Tecuci), [vol. I], în „Analele Academiei Române", seria II, t. XXVIII, 1905-1906, Memoriile Secţiunii Literare, p. 273 – 412, respectiv, id., *ibidem*, Memoriul al doilea, în „Analele Academiei Române", seria II, t. XXIX, 1906-1907, Memoriile Secţiunii Literare, p. 245 – 423.

Pascu, *Cimilituri*-1, 2 = Giorge Pascu, *Despre cimilituri. Studiu filologic şi folkloric*; partea I, Iaşi, 1909, respectiv, id., *ibidem*, partea II, în „Analele Academiei Române", seria II, t. XXXIII, Memoriile Secţiunii Literare, Bucureşti, 1911, p. 1 – 220.

Petrovici, *Texte* = Emil Petrovici, *Texte dialectale*, culese de..., suplement la *Atlasul linguistic român* II; Muzeul Limbii Române, Sibiu – Leipzig, 1943.

Sevastos, *Nunta* = Elena Sevastos, *Nunta la români*. Studiu istorico-etnografic-comparativ; Bucureşti, Tipografia Carol Göbl, 1889.

Zanne, *Proverbe* = Iuliu Zanne, *Proverbele românilor*, vol. I – X, Bucureşti, Editura Librăriei Socec, 1895 – 1912.

ABREVIERI TEHNICE
pentru diferite tipuri de EDR

(Ct) = citat din opere
(Cv) = cuvinte „celebre"
(Dc) = dicton
(Fl) = text folcloric
(Id) = idiotism (locuţiune expresivă, expresie idiomatică, parimie)
(Rg) = discurs religios
(Sl) = slogan
(Th) = formulă tehnică
(Tl) = titlu de operă

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

TIPARUL EXECUTAT LA
IMPRIMERIA EDITURII UNIVERSITĂȚII
„ALEXANDRU IOAN CUZA" DIN IAȘI
700511 Iași, Păcurari 9, tel./fax 0232 314947
Format: 61×86/16
Coli tipo: 18,375
Apărut: 2006
Comanda: 437

Informații și comenzi:
www.editura.uaic.ro
editura@uaic.ro

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

B.C.U. „M. EMINESCU" IAŞI

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Studiul de față, de lingvistică a textului, are ca obiect finalitatea și tehnicile utilizării, în jurnalistică, a enunțurilor aparținând „discursului repetat", reprezentate de expresii idiomatice, parimii sau citate de factură cultă, care constituie pentru receptor mai mult decât o invitație la lectură. Efectul este obținut, frecvent, prin reformularea acestor enunțuri, ce se produce după reguli care în retorica clasică poartă numele de „quadripartita ratio", așadar prin *suprimare*, *adăugare*, *substituire* și *permutare*. Pe această cale, limbajul publicistic urmărește anularea așa-numitei „prăpastii comunicaționale" dintre emițător și receptor, situarea lor la același nivel al competenței expresive, prin apropierea de limbajul primar al comunicării, cel al conversației. Un asemenea „contract de lectură" activează funcția *fatică* a limbajului, un concept reevaluat din perspectiva antropologiei culturale.

ISBN: 978-973-703-155-6
ISBN 973-703-155-5
9 789737 031556
www.editura.uaic.ro

Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza" Iași

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY